تفسير روح البيان

Rûhu'l Beyân

– Kur'an Meâli ve Tefsiri –

İsmail Hakkı BURSEVÎ

ERKAM YAYINLARI

CİLT 17

بسم الله الرحمن الرحيم

İSTANBUL 1434 / 2013

RÛHU'L-BEYÂN

- Kur'an Meâli ve Tefsiri -

İsmail Hakkı BURSEVÎ

17. CİLT

ERKAM YAYINLARI

Erkam Yayın No: 446

Redaksiyon:
Prof. Dr. H. Kâmil YILMAZ
Abdullah SERT
Mustafa ERİŞ
Y. Doç. Dr. Ali NAMLI
Prof. Dr. Ramazan MUSLU
Prof. Dr. Ömer ÇELİK

Tercüme (17. Cilt):
Prof. Dr. Murat SÜLÜN (Arapça)
Ahmet ALİM (Arapça)
Prof. Dr. Necdet TOSUN (Farsça)
Prof. Dr. Mustafa ÇİÇEKLER (Farsça)

Mizanpaj & Kapak:
Altınolukgrafik / Halil Ermiş

ISBN No:
978-605-302-343-2

Yayın ve Matbaa Sertifika No: 19891
Baskı Tarihi: İstanbul / 2013

ERKAM YAYINLARI

Kitaplar'dan "Kitab'a" ulaşsın yolunuz...

İkitelli Org. San. Bölgesi Mah. Atatürk Bulvarı Haseyad 1. Kısım No: 60/3-C
Başakşehir / İstanbul Tel: 0212 671 07 00 - Faks: 0212 671 07 48
www.erkamyayinlari.com • www.kampanyakitaplari.com

سُورَةُ صٓ

38- SÂD SÛRESİ

Sâd sûresi, Kamer sûresinden sonra Mekke'de inmişir; 88 âyettir. İsmini birinci âyette yer alan "Sâd" harfinden alır.

ÖĞÜT VEREN KUR’AN’A YEMİN EDERİM Kİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

صۤ وَالْقُرْاٰنِ ذِي الذِّكْرِ ﴿١﴾ بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي عِزَّةٍ وَشِقَاقٍ ﴿٢﴾
كَمْ اَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ فَنَادَوْا وَلَاتَ حِينَ مَنَاصٍ ﴿٣﴾
وَعَجِبُوا اَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ وَقَالَ الْكَافِرُونَ هٰذَا سَاحِرٌ
كَذَّابٌ ﴿٤﴾ اَجَعَلَ الْاٰلِهَةَ اِلٰهًا وَاحِدًا اِنَّ هٰذَا لَشَيْءٌ عُجَابٌ ﴿٥﴾
وَانْطَلَقَ الْمَلَاُ مِنْهُمْ اَنِ امْشُوا وَاصْبِرُوا عَلٰى اٰلِهَتِكُمْ اِنَّ هٰذَا
لَشَيْءٌ يُرَادُ ﴿٦﴾ مَا سَمِعْنَا بِهٰذَا فِي الْمِلَّةِ الْاٰخِرَةِ اِنْ هٰذَا اِلَّا
اخْتِلَاقٌ ﴿٧﴾ ءَاُنْزِلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ مِنْ بَيْنِنَا بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ مِنْ
ذِكْرِي بَلْ لَمَّا يَذُوقُوا عَذَابِ ﴿٨﴾ اَمْ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ رَحْمَةِ رَبِّكَ
الْعَزِيزِ الْوَهَّابِ ﴿٩﴾ اَمْ لَهُمْ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا
بَيْنَهُمَا فَلْيَرْتَقُوا فِي الْاَسْبَابِ ﴿١٠﴾ جُنْدٌ مَا هُنَالِكَ مَهْزُومٌ مِنَ
الْاَحْزَابِ ﴿١١﴾ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ ذُو الْاَوْتَادِ
﴿١٢﴾ وَثَمُودُ وَقَوْمُ لُوطٍ وَاَصْحَابُ لْـَٔيْكَةِ اُولٰئِكَ الْاَحْزَابُ ﴿١٣﴾

اِنْ كُلٌّ اِلَّا كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ عِقَابِ ﴿١٤﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm

1, 2. Sâd. Öğüt veren Kur’an’a yemin ederim ki, inkâr edenler, *(iddia ettiklerinin)* aksine, bir gurur ve tefrika içindedirler.

3. Onlardan önce nice nesilleri helâk ettik. O zaman feryat ettiler. Hâlbuki artık kurtulma zamanı değildi.

4. Aralarından kendilerine bir uyarıcının gelmesine şaştılar ve kâfirler: Bu pek yalancı bir sihirbazdır!

5. Tanrıları, tek tanrı mı yaptı? Doğrusu bu tuhaf bir şeydir! dediler.

6. Onlardan ileri gelenler: Yürüyün, tanrılarınıza bağlılıkta direnin, sizden istenen şüphesiz budur.

7. Son dinde de bunu işitmedik. Bu, ancak bir uydurmadır.

8. Kur’an aramızdan ona mı indirildi? diyerek kalkıp yürüdüler. Hayır! Onlar

kitabım hakkında şüphe içindedirler. Hayır! Azabımı henüz tatmadılar.

9. Yoksa azîz ve lütufkâr olan Rabbinin rahmet hazineleri onların yanında mıdır!

10. Yahut göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların hükümranlığı onların elinde midir? Öyleyse *(göklerin)* yollarında yükselsinler *(görelim)*!

11. Onlar, çeşitli guruplardan oluşmuş bir ordudur; işte şurada bozguna uğratılacaklardır.

12. Onlardan önce Nuh kavmi, Âd kavmi, kazıklar sâhibi Firavun, peygamberleri yalanladılar.

13. Semûd, Lût kavmi ve Eyke halkı da yalanladılar. İşte bunlar da *(peygamberlere karşı)* birleşen topluluklardır.

14. Onların her biri gönderilen peygamberleri yalanladılar da bu yüzden *(kendilerine)* azâbım hak oldu.

❀

"Sâd" Benzeri ifâdelerde olduğu gibi ibârede yer almayan (*mahzuf*) bir mübtedânın haberidir. Yâni "Bu sûre Sâd sûresidir" demektir. Bazılarına göre, hurûf-i mukattaa kâfirleri susturmak içindir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) ne zaman namazda veya namaz dışında sesli olarak Kur'ân okusa, kâfirler inatları yüzünden ıslık çalar ve ellerini birbirine vururlardı. Böylece Hz. Peygamber'in yanlış okumasını sağlamaya çalışırlardı. Hak Teâlâ o kâfirler işitip düşünsünler ve peygamberi yanıltma çabasından geri kalsınlar diye "Sâd" gibi hurûf-i mukattaaları göndermiştir.

Şa'bî der ki: Allah'ın, bütün kitaplarında bir sırrı vardır. Kur'an'daki sırrı ise sûre başlarındaki bu harflerdir.

Bazıları der ki: "Sâd", Allah'ın "es-Sâdık, es-Sabûr, es-Sâni' ve es-Samed" isimlerinin ilk harfi (*miftâhı*)dır.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: Buradaki "sâd"ın; Allah'ın Samediyyetinin (صَمَدِيَّة) sâd'ı üzerine ezeldeki, Sâni'iyyetinin (صَانِعِيَّة) sâd'ı üzerine ezel-ebed arasındaki ve Sabûriyyetinin (صَبُورِيَّة) sâd'ı üzerine ebede kadarki kasemine işâret eder. Ayrıca sıdkı getiren zâtın sıdkının (صِدْق) sâd'ı, bu sıdkı tasdik eden zâtın sıddîkıyyetinin (صِدِّيقِيَّة) sâd'ı ve sıddîkın sıdkı getiren zâta duyduğu sevgi ve muhabbetindeki safvetin (صَفْوَة) sâd'ı üzerine etmiş olduğu yemine de delâlet eder.

Saîd b. Cübeyr der ki: Allah, iki sur arasında canlıları bu sâd ile diriltecektir.

İbn Abbas (r.anhüma) der ki: "Sâd, Mekke'de bir deniz idi ve üzerinde Rahmân'ın arşı vardı. Zira orada ne gece ve ne de gündüz vardır.

Güvenilir bazı kaynaklara göre de "Sâd", Mekke'deki bir dağ idi. Bu görüşün îzahı, ***"Elif Lâm Mîm Sâd"***ın (A'râf sûresi) baş tarafında geçti.

Sâd ile ilgili şu da ifâde edilmiştir: "Sâd'ın mânâsı, *İnsânü'l-uyûn*'da da kaydedildiği gibi şöyledir: Hz. Muhammed (s.a.), insanların gönüllerini kazanıp/avlayıp

kendisine meylettirmiş ve böylece kendisine îman etmişlerdir. Hz. Peygamber'in vahşi ve yırtıcı hayvanlara benzeyen Cahiliyye Araplarını güzel bir şekilde idare edebilmiş olmasına neredeyse insanın akıl ve sırrı ermeyecek. Onların her türlü eziyetlerine sabredip cefalarına tahammül göstermiştir. Sonuçta da kendisine boyun eğen, etrafında kenetlenip onu kendi nefislerinden daha üstün tutan; âile, evlat ve çocuklarıyla uğrunda savaşıp onu memnun edebilmek için vatanlarını bile terk eden bir toplum inşâ etmiştir. Bunlara hayret etmemek mümkün değildir!

Fakîr (**Bursevî**) -Kadîr olan Allah kendisini ganî kılsın- der ki: Şeyhim ve senedim (**Osman Fazlî-i İlâhî**) (k.s.) hazretlerinden şunu dinlemiştim: Allah Teâlâ'nın (قٓ) "Kâf" ifâdesi, -başında "قٓ" bulunan (قُلْ) "de!" kelimesiyle başlayan İhlâs sûresinde olduğu gibi-, taayyün-i evvel olarak da isimlendirilen "ehadiyyet"; "صٓ" ifâdesi ise mertebe mertebe, tavır tavır bütün mertebe ve tavırların kendisinde yer aldığı "taayyün-i sânî" denilen "samediyyet" mertebesine işârettir.

"Öğüt veren Kur'an'a yemin ederim ki,"

Âyetin başındaki (وَ) kasem içindir. "Zikir" ise şan, şeref, uyarma ve öğüt, dinî hususlarda ihtiyaç duyulan yasalar, hükümler ve bunların dışında kalan peygamber kıssaları, geçmiş milletlerle ilgili haberler, vaadler, tehdidler vb. hususları zikretme ve anlatma anlamındadır.

Bu gibi ifâdelerde kasemin cevabının hazfedilmesi az rastlanan bir durum değildir. Cevap, "Yâsîn"in başındakine ve âyetin akışına uygun düşecek şekilde, yâni "içlerinden bir uyarıcının gelmiş olmasına *hayret ettiler*" şeklinde takdir edilmelidir. Oysa ne gerçek bir Rasûl ve hakîkî bir nebî olan Hz. Muhammed'in (s.a.) gerçekliğinde ne de ona indirilen Kur'ân'ın gerçekliğinde herhangi bir şüphe vardır.

Mekke ehlinin ileri gelenlerinden *"inkâr edenler, (iddia ettiklerinin) aksine, bir gurur ve tefrika içindedirler."*

(بَلْ) ile başlayan bu ifâde, aslında kasemin cevabının düşündürdüğü anlamın terk edildiğini, yâni gerçeğin içlerinden bir uyarıcının gelmesine hayret etmeleri değil, onların gururları olduğunu gösterir.

Râğıb der ki: İzzet, insanın mağlup olmasını engelleyen bir haldir. ***'İzzet, Allah'ın, elçisinin ve mü'minlerindir'*** (el-Münâfikûn 63/8) ifâdesinde olduğu gibi bazen övgü maksadıyla kullanılırken, bazen de '*inkâr edenler, bilâkis bir gurur ve ayrılık içindedirler*' âyetinde olduğu gibi, yergi maksadıyla da kullanılır. Birincisindeki izzet, âyette sayılanların izzet ve üstünlüğü hakîkî olduğundan dâimî ve sürekli bir izzet olduğu halde, ikinci âyetteki gururlanma ve üstünlük taslama anlamındaki izzet ise gerçekte bir zillettir. İzzet kelimesi, kötü birer sıfat olan "kibirlenme" ve "gururlanma" için de müsteâr olarak kullanılır ki, şu âyette bu anlamda kullanılmıştır: "***Ona "Allah'tan kork" denildiği zaman, gururu onu daha da günaha sürükler.***" (el-Bakara 2/206).

Tefsir ehlinin çoğu "izzet" kelimesini bu makamda ikinci anlamında kullanmışlardır.

Yâni ‘bilâkis onlar, kendilerini, hakkı ve îmânı kabul edemeyecek kadar büyük ve müthiş bir gurura sâhip görmektedirler’ şeklinde yorumlamışlardır. Diğer bir ifâdeyle onlar Hakk’ı kabul etme konusunda serkeşlik içindedirler.

(شِقَاق) yâni “ayrılık ve ihtilaf” içindedirler; yâni Allah’a karşı gelme ve Allah Rasûlü’ne büyük bir düşmanlık içindedirler. Böyle oldukları için de boyun eğmemektedirler.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: *“Öğüt veren Kur’an’a yemin ederim ki,”* ifâdesi, zikre mahsus olan Kur’an’a kasem etmeğe işâret eder. Çünkü Kur’an, hasta gönüllerin tedavisini sağlayan ilâhi bir kanundur. En büyük gönül hastalığı ise ***‘onlar Allah’ı unuttular, O da onları...’*** (et-Tevbe 9/67) âyetinde belirtildiği üzere Allah’ı unutmaktır. Bu unutmayı tedavi eden en etkili ilaç ise zikirdir. Nitekim bu, ***‘beni zikredin ki ben de sizi zikredeyim’*** (el-Bakara 2/152) âyetinde ifâde edilmiştir. Şu da var ki, bir şey zıddı ile tedavi edilir. Allah Teâlâ, *“inkâr edenler, (iddia ettiklerinin) aksine, bir gurur ve tefrika içindedirler”* ifâdesiyle şuna işâret eder: Allah’ı unutmaları sebebiyle onların kalbî mizaçları yumuşaklık ve selâmetten sertlik ve katılığa; tevâzudan tekebbüre; uyuşmadan uyuşmazlığa; vuslattan firkate ve sevgiden düşmanlığa yönelerek hastalıklı hâle gelmiş ve âyetler üzerinde durup düşünmekten, delille araştırmak ve şâhidlerle iş yapmaktan yüzçevirmeğe meyletmiştir.

❀

كَمْ اَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ فَنَادَوْا وَلَاتَ حِينَ مَنَاصٍ ﴿٣﴾

3. Onlardan önce nice nesilleri helâk ettik. O zaman feryat ettiler. Hâlbuki artık kurtulma zamanı değildi.

“Onlardan önce nice nesilleri” yâni gelip geçmiş birçok milleti, kendilerini büyük görmeleri ve elçilere muhâlefet ettikleri için *“helâk ettik”* de “*o zaman”* yâni azâbımız inip cezâmız geldiğinde bundan kurtulmak için yardım dileyerek veya tevbe ederek ya da bağışlanma isteyerek *“feryat ettiler.”* Yâni bir kişi onların yardımına yetişsin diye seslenip bağırdılar.

(قَرْن), aynı zaman diliminde birlikte yaşayan kavimlere denir.

Kurtulmak ümidiyle feryad edip yardım istediler, ama *“hâlbuki artık”* zaman *“kurtulma”* yâni gözden ırak durarak kaçıp kurtulma “*zamanı değildi;”* ümitsizlik zamanıydı. Diğer bir ifâdeyle o vakit, kaçış yerine dönme zamanı değildir.

Kaçıp kurtulma anlamına gelen (المَنَاص) kelimesi, bir şeyi kaçırdığı zaman kullanılan (نَاصَ يَنُوصُ) fiilinden (مَفْعُولٌ) vezninde olduğu kabul edilirse, (المَنْجَأُ) “kurtuluş)” yâni düşmandan kaçıp kurtulma anlamına gelir ki bu durumda (المَنَاص) kelimesinden “masdar” anlamı kasdedilmiş olur. Ayrıca (نَاصَ يَنُوصُ) fiilinin, birisinin kaçtığını ya da geciktiğini ifâde etmede de kullanılır ki gecikme anlamı için şöyle denilir: (نَاصَ قرنه) yâni akranından bir müddet geç kaldı.

el-Müfredât'ta der ki: (نَاصَ إِلَى كَذَا) ifâdesi, "O, falancaya sığındı;" (نَاصَ عَنْهُ يَنُوصُ نَوْصًا) ifâdesi ise "ondan uzaklaştı" anlamına gelir. Bu durumda (الْمَنَاص) kelimesi "sığınak" demektir.

Meâlim'de şöyle buyurulmuştur: Mekke kâfirlerinin âdeti şuydu ki, savaş meydanında iş zorlaşınca (مَنَاص مَنَاص) yâni "kaçın!" derlerdi. Hak Teâlâ haber veriyor ki onlar perişan vaziyette azâba girerken (خَلَاص مَنَاص) "kaçış yolu nerede?" diyecekler, ama orada kaçış yeri olmayacak.

❀

وَعَجِبُوا اَنْ جَٓاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ وَقَالَ الْكَافِرُونَ هٰذَا سَاحِرٌ كَذَّابٌ ﴿٤﴾

4. Aralarından kendilerine bir uyarıcının gelmesine şaştılar ve kâfirler: Bu pek yalancı bir sihirbazdır!

Mekkeli kâfirler *"aralarından kendilerine"* cehennem konusunda onları uyaran *"bir uyarıcının"* yâni kendi cinslerinden hattâ dünyevî reislik ve malvarlığı bakımından kendilerinden daha aşağı seviyede bir peygamber *"gelmesine"* hayret edip *"şaştılar"* ve ayrıca onlar böyle bir şeyi ihtimal dışı bir şey sayarak müthiş bir muhâlefetle karşıladılar. Diğer bir ifâdeyle, onlar böyle bir şeyin meydana gelebileceğine inanmıyorlardı; bu nedenle şaştılar.

Onlar, "Hiç şüphesiz Muhammed, zâhirî hilkat ve bâtınî ahlâk, nesep, şekil ve sûret bakımından bizim dengimizdir. Aramızdan sadece böyle birisinin yüksek bir makama erebilmiş olması nasıl düşünülebilir!" dediler. Hâlbuki onlar bu duruma şaşarken yontulmuş şeylerin tanrı olmasına hiç hayret etmiyorlardı! Bu apaçık bir çelişkidir. Hz. Peygamber (s.a.) hakkında ne diyeceklerini bilemediklerinden onu yalancı ve büyücü olmakla itham ettiler. Nitekim Allah Teâlâ bu ithamı şu şekilde anlatır:

"*Ve kâfirler: Bu"* uyarıcı, peygamberlik ve vahiy inzâli gibi hususlarda *"pek yalancı"* harikulâde şeyler gösteren *"bir sihirbazdır!"*

Âyette, sonlarının biribirine uygun olmasını sağlamak için (كَاذِبٌ) yerine (كَذَّابٌ) denilmiştir. Ayrıca, Allah hakkında yalan söylemek başkaları hakkında yalan söylemeğe benzemediği için, bir de -kendi iddiâlarına göre- Kur'an'da çok sayıda yalan bulunduğu için bir mübâlağa sigası olan "kezzâb" tercih edilmiştir.

(كَذَّابٌ) kelimesinin aksine, (سَاحِرٌ) kelimesinde mübâlağa sigasının kullanılmamasına gelince, Kur'an âyetlerinin herbirinde yalan olduğu müşriklerce düşünülebilmesine rağmen, âyetlere nazaran çok daha az sayıda olan hârikulâde şeyler gösterme hususunda böyle bir fazlalığın düşünülememesinden ileri gelmiştir. Bu makamın âyetle ilgili olarak fakîrin (**Bursevî**) gönlüne ilhâm ettiği mânâ budur.

Mekke müşriklerine çok öfkelenilmiş olduğunu ve bunların söylediklerini ancak nankörlük ve yoldan çıkmışlıkta ileri gidenlerin söyleyebileceğini göstermek maksadıyla, âyette, zamir yerine açıkça 'kâfirler' ismi kullanılmıştır.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: İşte kâfirlerin kalpleri, Hakk'ı unutma hastalığı yüzünden mizacları bozuk olduğundan değişmiş olan akıl dengelerine göre peygamberlik onlara sihir, dosdoğru sözlü (*sıddîk*) biri de yalancı (*kezzâb*) gibi göründü.

Kâşifî der ki:

"Ne dar görüşlülük ki, vahyin parlayan nurlarını,
Sihrin karanlığından ayıramıyor.
Ve ne basîretsizliktir ki, sıdk ve dürüstlüğün ışıklarını,
Yalanın karanlığından ayıramıyor.
Âlemi aydınlatan böyle bir güneş doğdu,
Ancak yarasanın gözüne ondan bir zerre bile nur ulaşmadı.
Aydınlık günün ışıklarından yeryüzü aydınlanmıştır,
Ancak onun gözünden gecenin karanlığı hâlâ uzaklaşmış değildir.

Bil ki, inâyet ve tevfik ehline göre nübüvvet ve velâyetin isbatı kolaydır. Çünkü onların gönülleri mâsivallahtan yüzçevirmeğe ülfet kazanmıştır. İnkârcılar ile Allah'ın kendi hâline yüzüstü bıraktığı kimseler ise böyle değildir. Bunların gönülleri, Allah'tan yüzçevirmeğe alışmış, ülfet kazanmıştır. Dolayısıyla da Allah'ın peygamber ve velîleri hakkında ileri geri konuşup, onlarla harbetmek onların ayrılmaz bir parçası olmuştur.

Üstad Ebü'l-Kâsım Cüneyd (Bağdâdî) (r.a.) der ki: Bizim bu ilmimizi tasdik etmek, velîliktir. Bu ifâdesiyle o, velâyet-i kübrâ/büyük velâyeti değil, velâyet-i suğrâ/küçük velâyeti kasdetmiştir.

Yâfiî der ki: İnsanlar dört kısımdır: *Birinci* gruptakiler için bildiklerini doğrulama (*tasdik*); metod ve tarikatlerini bilme (*ilim*), meşrep ve hallerinin tadına varma (*zevk*) hususları gerçekleşmiş bulunmaktadır. *İkinci* gruptakiler için sadece ilim ve tasdik olguları gerçekleşmiş durumdadır. *Üçüncü* kısımdakiler için ise sadece tasdik vâkîdir. *Dördüncü* gruptakiler için ise bu üç şeyden hiçbiri gerçekleşmemiştir ki bunlardan mahrum olmaktan Allah'a sığınır ve bizleri muvaffak kılıp bağışlamasını niyaz ederiz! İşte mahrem hususlarda hiçbir nasipleri bulunmadığı için Allah'ın gözde kulları hakkında ileri geri konuşan ve onları cinlenmiş olmakla, yalancılık ve büyücülükle suçlayanlar bunlardır.

Mesnevî'de der ki:

Eğer Allah bir kimsenin perdesini yırtmayı dilerse,
Onu temiz insanlara dil uzatmaya meylettirir.

❀

أَجَعَلَ الْاٰلِهَةَ اِلٰهًا وَاحِدًاۚ اِنَّ هٰذَا لَشَیْءٌ عُجَابٌ ﴿٥﴾

5. İlahları, tek ilah mı yaptı? Doğrusu bu tuhaf bir şeydir! dediler.

Muhammed, kendi aklınca tanrılarımızda bir ilâhlık vasfı bulunmadığını ve ilâhlığın bunlardan sadece birinde olduğunu söyleyerek tanrıları, yâni *"ilahları, tek ilah mı yaptı?..."*

Âyetin başındaki (أ), beğenmeme ve uzak görme anlamındadır. (آلِهَةً), (إِلٰهٌ) isminin çoğuludur. Allah'tan başka gerçek bir ma'bûd olmadığından esasen (إِلٰهٌ) isminin çoğul yapılmaması gerekir. Fakat Araplar birtakım mabudlar daha bulunduğuna inandıkları için bu kelimeyi çoğul olarak kullanmakta ve (آلِهَةً) diyebilmekteydiler.

"Bir tek tanrı" anlamına gelen (إِلٰهًا وَاحِدًا) ifâdesi, "yaptı" demek olan (جَعَلَ) fiilinin ikinci mef'ûlüdür. Çünkü bu fiil, (صَيَّرَ) yâni kıldı mânâsındadır. Âyetin mânâsı şudur: "Tanrıları, -fiilî olarak değil de, kendi inanç ve ifâdesiyle- bir tek tanrı hâline mi getirdi?" Zira çok sayıdaki şeyi, fiilî olarak tek bir şey hâline getirmek imkânsızdır, dediler.

Rivâyete göre Hz. Hamza ve Hz. Ömer'in de müslüman olmasından sonra aralarında Velid, Ebû Süfyan, Ebû Cehil, Utbe, Şeybe ve Ümeyye'nin de bulunduğu Mekke eşrâfı, sıkıntıları yüzünden ölüm hastası olarak yatmakta olan Ebû Tâlib'in yanına gelerek şöyle dediler: "Ey Abd-i Menâf! Sen bizim en büyüğümüzden de büyüksün. Bizim ile kardeşinin oğlu arasında hüküm vermen için sana geldik. Çünkü o, kavmin sefihlerini bir bir aldatıyor. Yeni dinini onlar arasında yayıyor. Ayrılık ateşini toplumumuz içine atmıştır. Yakında bu ateşi söndürmek mümkün olmayacak". Ebû Tâlib Hz. Peygamber'i (s.a.) çağırdı ve şöyle dedi: "Ey Muhammed! Kavmin gelmiş, senden şikâyet ediyor. Bir defa da onların arzusuna dönmeyi düşün". Hz. Peygamber (s.a.) ise: "Ey Kureyş topluluğu! Benden isteğiniz nedir? diye sordu. Onlar: "Dinimizi kötülemekten vaz geç! Tanrılarımızı kötülemeyi bırak ki biz de sana ve tâbilerine muhâlif olmayalım" dediler. Hz. Peygamber (s.a.): "Benim de sizden bir talebim var. Bir cümle üzerinde benimle uzlaşın ki Arap memleketleri sizin emrinizde olsun, Acem büyükleri sizin fermânınıza uysun." Sordular: O cümle nedir? Hz. Peygamber (s.a.): *"Allah'tan başka hiçbir tanrı yoktur ve Muhammed de O'nun elçisidir!"* buyurdu. Mekke eşrâfı Hz. Peygamber'den yüz çevirip: *'Tanrıları bir tek tanrı mı yaptı!"* demişlerdir.

İşte Hz. Peygamber'in bunlara, *"Allah'tan başka hiçbir tanrı yoktur ve Muhammed de O'nun elçisidir!"* demesi üzerine, Mekkeliler Hz. Peygamber'in (s.a.) yanından ayrılıp: *'Tanrıları bir tek tanrı mı yaptı!"* demişlerdi. Hâlbuki bu gafiller, bir tek tanrıyı "tanrılar" hâline getirenlerin kendileri olduğunu bilmiyorlar!

"Doğrusu" atalarımızın günümüze kadar ittifakla benimsediği inanca aykırı olan *"bu,"* yâni bir tek ilah olduğu fikri gerçekten *"tuhaf bir şey! dediler."*

(عُجَابٌ) kelimesi, (عَجِيبٌ) mânâsındadır ki kendisi hakkında hayrete düşülen şey demektir. Şu kadar var ki (عَجِيبٌ), (عُجَابٌ) sigasından daha mübâlağalı; (عُجَّابٌ) ise (عُجَابٌ)

sîgasından daha mübâlağalıdır. Bunun bir benzeri (وَمَكَرُوا مَكْرًا كُبَّارًا) (Nûh 71/22) âyetindeki (كُبَّارًا) lafzında da söz konusudur. (كُبَّارًا) kelimesinin anlamı (كُبَارٌ) ifâdesinden daha çok mübâlağa ifâde eder. Aynı durum (طَوِيلٌ) ve (طُوَالٌ) lafizları arasındaki anlam farkı için de geçerlidir.

Bazıları der ki: Bizim üçyüzaltmış putumuz Mekke'nin bir aylık işini idare edemezken Muhammed'in bahsettiği tek ilâh bu âlemin tamamını tek başına nasıl idare edecek?

Bu ifâde, Mekkelilerin düşünce ve basîretten ne kadar uzak olduğunu ve gözleriyle görüp elleriyle tuttukları şeylerin peşinden giderek birtakım kuruntular içine girdiklerini göstermektedir. Böyle oldukları içindir ki gaipte olan Allah'ı, gördükleri putlarla mukayese ederek şöyle derler: "Bu devâsâ âlemin korunması için Allah'ın emir ve hükmü ile hareket eden çok sayıda tanrının bulunması elzemdir." Bunlar, ne ilâhın ne de ilâhlığın (*ulûhiyyet*) anlamını biliyorlar. Çünkü ulûhiyyet, yoktan var etmeğe kâdir olmak demektir. İki tane yoktan var edenin mevcut olduğunun düşünülmesi ise doğru değildir; çünkü böyle bir şeyin olması durumunda, ikisi arasında birbirini engelleme (*temânu'*) ve böyle bir engellemenin mümkün olması sözkonusu olur ki bu da eksiksiz bir ulûhiyyetin bulunmasına mânî bir durumdur. Şu halde, bunların ikisi de eksiksiz olmadığı takdirde ikisi de ilâh olamaz. Genel kural şudur: Varlığı yokluğunu; sübûtu sukûtunu gerektiren herşey merduddur, bâtıldır.

❀

وَانْطَلَقَ الْمَلَأُ مِنْهُمْ اَنِ امْشُوا وَاصْبِرُوا عَلٰى اٰلِهَتِكُمْ اِنَّ هٰذَا

لَشَيْءٌ يُرَادُ ﴿٦﴾

6. Onlardan ileri gelenler: Yürüyün, tanrılarınıza bağlılıkta direnin, sizden istenen şüphesiz budur.

"Onlardan ileri gelenler:"

İntılâk (اَلْاِنْطِلَاقُ), gitmek demektir. Mele' (اَلْمَلَأُ) kelimesi de mutlak topluluk mânâsında değil, "eşrâf" anlamında kullanılır. İleri gelen insanlara *mele'* denilmesinin sebebi, onlar bir meclise gittiklerinde gözler devamlı onlara takılır ve gönüller onların heybetiyle dolar.

Kureyş'in ileri gelenleri -ki onlar yirmi beş kişiydi- Rasûlullah'ın (s.a.) verdiği cevapla kendilerini susturması üzerine onun İslâm konusundaki ısrar ve kararlılığını, onu bütün dinlerden üstün kılma azmini görünce Ebû Tâlib'in meclisinden kalkıp gittiler. Zira ona bel bağlayarak kurdukları hayalin (anlaşma) suya düştüğünü anladılar.

(اَنْ) lâfzı, kalkıp gitme fiilinin delâlet ettiği sözü tefsir etmektedir. Çünkü bir konuşma meclisinden kalkıp giderken mutlaka bir söz sarfedilir. Buna göre mânâsı şudur: Onlardan ileri gelen bir grup nasihat tarzında birbirlerine şu sözleri sarfederek kalkıp gitti: Takib ettiğiniz yoldan *"yürüyün,"* gidin, bu adamla konuşmanın bir faydası yok!

Mehdevî, bu sözü söyleyenin 'Ukbe b. Ebû Mu'ayt olduğunu söyler.

"Tanrılarınıza bağlılıkta direnin," yâni Muhammed'den tanrılarınız hakkında duyduğunuz yerici sözlere tahammül ederek onlara tapınmakta sebat ediniz.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: Kâfirlerin bile tanrılarına ibâdette biribirlerine direnme gücü vermeye çalıştıkları göz önünde tutulursa, mü'minlerin Allah'a kulluk etme ve dinlerinde dosdoğru hareket etme (*istikamet*) konusunda onlardan daha dirençli ve daha çok sabırlı olmaları gerektiğine işâret vardır. Hattâ samimi bir müridin ve yanıp tutuşan bir âşıkın, âşık olduğu sevgilisini istemedeki samimiyetinde kâfirlerden daha fazla sabit-kadem olması gerektiği söylenebilir.

"Sizden istenen şüphesiz budur."

Ebu's-Suûd Efendi *el-İrşâd*'da der ki: Bu ifâde, müşriklerin sabredip direnmelerinin ya da bu emri tutmalarının gerekçesini anlatıyor. Mânâsı şudur: Muhammed'de müşâhede ettiğimiz bu birtakım tanrılar bulunmadığını, tek bir tanrı olduğunu (*tevhîd*) iddiâ etme gibi hususların ortaya atılıp geçerlilik kazandırılmağa çalışılması, hiç şüphesiz onun kendisi tarafından arzu edilen bir şeydir. Hiçbir mânia onu yumuşatamaz, kendisine övünç kaynağı olabilecek hiçbir heyecan unsuru yok! Ne bir dil tarafından söylenebilecek bir söz ne de verdiğimiz takdirde artık hoşgörü göstereceği veya bu iddiâsından vazgeçeceği ümidine kapılabileceğimiz bir şey var! Öyleyse, onun, Ebû Talib'in aracılık ve şefâatıyla görüşünden vazgeçeceği hususundaki ümit ve tamahlarımıza artık son verin. Tanrılarınıza tapınmaktan tamamen vazgeçmemeniz sizin için yeterlidir. Bu hususta direnç gösterin, tanrılarınızla ilgili olarak ondan duyacağınız yaralayıcı ve kötüleyici sözlere karşı tahammüllü olun.

Tefsîru'l-Celâleyn'de ise şöyle der: "Muhammed'in hareketi, bize kasdeden bir hareket; bizi hedef alan bir komplodur."

Sa'dî el-Müftî ise şöyle der: Kalbimize ilham edildiğine göre mezkûr ifâdenin maksadı şöyle olabilir: Ey Mekkeliler! Sizin dininiz, talep edilmeye ve azı dişleriyle sımsıkı tutulmağa lâyık bir dindir. Anlamı bu şekilde olunca imrendirme ifâde eder ve bir önceki emrin illetini göstermiş olur.

Birisi de şöyle der: Muhammed'in bize muhâlefeti, onun arzu ettiği bir şey değildi. Zamanın getirdiği bu olaydan kaçış bizim için mümkün değildir.

Fakîr (**Bursevî**) -Kadîr olan Allah Teâlâ kendisine bol feyizler ihsân etsin- der ki: "Mânâ şu şekilde de olabilir: Sizden arzu edilen eski dininiz olan putperestlikte sebat gösterip direnmektir. Çünkü Muhammed'in hareketini bertaraf edebilecek en güçlü tavır budur. Nitekim ***"Muhammed'in, zamanın getireceği felâketlere uğramasını dört gözle bekliyoruz"*** (et-Tûr 52/30) diyorlardı.

Bu yoruma göre ifâde, biraz önce zikredilen mânâya işâret etme hususunda ya arkadaşına (yâni, *'yürüyün, tanrılarınıza bağlı kalın!'* ifâdesine) muvafik olmuş olur ya da Muhammed'in hareketi henüz yükselip yayılmamışken, hangi yolla olursa olsun, bertaraf edilip ateşinin söndürülmesi arzulanan bir harekettir.

Nitekim "olay vukû bulmadan önce çâresi ve ilâcı aranmalıdır" denilmiştir.

Mekkelilerin Hz. Peygamber’e (s.a.) karşı defalarca komplo kurmak üzere toplanmaları ve buna mukabil Allah’ın nurunu tamamlamaktan asla vazgeçmemesi de bunun delilidir.

❀

مَا سَمِعْنَا بِهٰذَا فِى الْمِلَّةِ الْاٰخِرَةِۚ اِنْ هٰذَٓا اِلَّا اخْتِلَاقٌۚ ﴿٧﴾

7. Son dinde de bunu işitmedik. Bu, ancak bir uydurmadır.

Biz *“son dinde de bunu”* yâni Muhammed’in dile getirdiği bu tek tanrıcılığı (*tevhîd*) duymadık, “*işitmedik.”*

(فِى الْمِلَّةِ الْاٰخِرَةِ) yâni “son dinde” ifâdesi, (مَا سَمِعْنَا) “duymadık” cümlesinin zarf-ı lağvi’dir. Anlamı şudur: Bunu, atalarımızın inandığı ve yaşadığı dinde işitmedik. “Son din” ifâdesi her ne kadar İslam’dan önceki Hıristiyanlığı ifâde ediyorsa da burada sözün makamına uygun olanı, Kureyşlilerin sâhip olduğu dindir. Çünkü o da kendisinden önceki din ve mezheplerden sonradır.

Burada câhillerin taklide, alışkanlıklara ve kendilerinden öncekileri içinde buldukları dalâlet ve hatâlı ibâdet tarzlarına meyyâl olduklarına işâret edilmektedir.

Ey bedevî! Korkarım ki Kâbe’ye ulaşamazsın,
Çünkü tuttuğun bu yol Türkistan’a doğrudur.

(الْمِلَّةُ) “millet” lafzı, din lafzı gibi Allah’ın peygamberleri aracılığıyla -sâyesinde Allah’ın mükafatına ve yakınlığına ulaşabilsinler diye,- kulları için teşrî buyurduğu sistemin adıdır. Her iki lafzın da müşrik inanç sistemi için kullanılması teşbihe dayalı bir mecâzdır.

“Bu, ancak bir uydurmadır.”

Yâni kendi kafasından uydurduğu yalandan başka bir şey değildir. (اخْتِلَاق) ihtilâk, kafasından uydurup yalan söylemek demektir. Buradaki (اِنْ), (مَا) anlamında olup nâfiyedir.

el-Müfredât’ta şöyle der: Bir söz tavsif edilirken ne zaman “ خَلْق/yaratma” masdarı (ve türevleri) kullanılsa, o sözün yalan olduğu anlatılmak istenir. Zaten (خَلْق) “yaratma” lafzının Kur’an için kullanılmasına birçok âlim bu sebeple karşı çıkmıştır. *“Bu, ancak bir uydurmadır.* (اِنْ هٰذَٓا اِلَّا اخْتِلَاقٌ)” ifâdesi de böyledir.

❀

ءَاُنْزِلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ مِنْ بَيْنِنَاۜ بَلْ هُمْ فى شَكٍّ مِنْ ذِكْرى‌ۚ بَلْ لَمَّا

يَذُوقُوا عَذَابِ ﴿٨﴾

8. Kur'an aramızdan ona mı indirildi? diyerek kalkıp yürüdüler. Hayır! Onlar kitabım hakkında şüphe içindedirler. Hayır! Azabımı henüz tatmadılar.

Biz, insanların başkanları, eşrâfı, en yaşlıları, en fazla sayıda mal ve avene sâhibi, üstelik bütün şerefli mansıp ve makamlara en lâyık olanları olduğumuz halde *"Kur'an" (zikr) aramızdan ona mı indirildi? diyerek kalkıp yürüdüler."* Bu sözleriyle maksadları, Kur'an'ın Allah'tan indirilmiş bir öğüt (*zikr*) olduğunu inkâr etmekti.

Bu ve benzeri bâtıl sözler, Mekkelilerin Hz. Peygamber'i (s.a.) yalanlamalarının temelinde yatan şeyin, peygamberlik makamının içlerinden sadece ona verilip kendilerinin bundan mahrum kalmasından dolayı içine girdikleri hased ve kıskançlık krizleri ile sadece dünya metâını ölçü kabul etmeleri olduğunu gösterir. Halbuki onlar hem dünya metâını kıstas kabul ederken, hem de kıyaslama yaparken hatâ etmişlerdir. Birincisinde hatâ etmişlerdir; çünkü gerçek şeref, insanın kendisi dışındaki değil, bizzat kendisinde bulunan üstün hasletlerden kaynaklanır. İkinci hususta hatâ etmiş olmaları ise Hz. Peygamber'in (s.a.) şahsiyetini (*nefs*) kendi şahsiyetleri ile mukayese etmelerinin fâsid bir kıyas olması hasebiyledir. Çünkü o ruhlar ruhudur; yaratılışın kökeninde o yatar. Böyle bir varlık nasıl onlar gibi olabilir? Onun bir insan kılığında bulunması, Âdem'den (a.s.) kalan genel bir mîrastır. Bu konuda birinin diğerinden farklı bir özelliği bulunmamaktadır. Şu kadarı var ki Peygamber (s.a.)'in mübârek yüzünden erkekler arasında benzeri görülmeyecek şekilde cemâl nurları parıldardı.

Ey saâdet güzelliği alnında görülen kişi,
Bu nasıl bir güzelliktir, kutsal ve yüce.

Burada günümüz zâhid ve âlimlerinden pek çoğunun, hakikat erbâbı rabbânî bir âlim, kendilerinin anlamadığı bir hakikatten bahsettiği ve tadına varamadıkları bir inceliğe temas ettiği zaman, bunların azgın nefislerinin, kendilerini onu yalanlamağa sevkettiğine dâir de bir işâret vardır. Bunlar o âlimin nefeslerini ganimet bilip yararlanıp nurlarından istifâde etmeye çalışacaklarına 'bu hakikatler aramızdan keşf yoluyla bir tek buna mı bildirildi?' diyerek inkâr edip böylelerinden kuşkulanırlar. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:

"Hayır! Onlar kitabım hakkında şüphe içindedirler."

Yâni, taklîde meyyâl olmaları ve Kur'an'ın bir hakikat olduğu sonucuna götürecek deliller üzerinde düşünmekten yüzçevirmeleri sebebiyle Kur'an'dan ve vahiy gerçeğinden kuşkulanırlar. Kesin bir inançları da yoktur. Birtakım vehimler arasında bocalayıp dururlar. Kur'an'ın bazan sihir olduğunu söylerken bazan da uydurulmuş bir şey olduğunu söylerler.

Burada ayrıca, Kur'an'ın kadîm olduğuna dâir de işâret vardır. Çünkü Allah Teâlâ âyette Kur'an'ı "zikr" olarak adlandırmakta, sonra da kendi zâtına izâfe etmektedir.

Allah’ın zikrinin/uyarısının kadîm olduğu hususunda ise herhangi bir kapalılık yoktur. Çünkü kadîm olmayan bir zikrin öncesinde unutma sözkonusudur. Hâlbuki Allah Teâlâ böyle bir şeyden münezzehtir.

“Hayır!” onlar benim *“azâbımı henüz tatmadılar.”*

(لَمَّا) “henüz” lafzında, Mekkelilerin ilâhî azâbı tadmak üzere olduklarına dâir bir delâlet vardır. Çünkü bu edat, beklenti anlamı taşır. Mânâ şöyledir: Onlar benim azâbımı henüz tadmadılar, işin gerçek veçhesi bunu taddıkları zaman açık seçik ortaya çıkacaktır.

Bu ifâde müşrikleri şöyle tehdîd etmektedir: Benim azâbımı yakında tadacaklar ve azab, tasdikin fayda vermeyeceği bir zamanda kendilerini bu ‘uyarı’yı tasdik etmeğe zorlayacaktır.

Burada Mekkeli nankörlerin kovulma ve uzaklaşma azâbı ile mahrum kalma ateşine garkolmuş halde bulunmalarına rağmen, hislerinin galebe etmesi yüzünden ***‘gizlenen herşeyin ortaya döküldüğü gün’*** (et-Târık 86/9) gelip çatıncaya kadar bu azâbı tadmaktan epeyce uzakta olduklarına da işâret edilmektedir. O gün gelip çattığında ise gizlenenler sûretlere galebe çalacak; basîretler (*kalp gözleri*) de basarlara (*kafa gözlerine*) galip gelecek. İşte o gün bunlara ‘azâbı tadın bakalım!’ denecek. Demek isteniyor ki, size zaten azap ediliyordu, fakat siz bunun farkında değildiniz, tadamıyordunuz!

Buna göre ifâde şu anlama gelir: Şayet bunlar benim azâbımı tadmış ve ne kadar elem verici olduğunu görmüş olsalardı, Kur’ân’ı inkâr etmeye teşebbüs edemezlerdi. Peygamber Efendimiz’in (s.a.) *“İnsanlar uyumaktadır, öldükleri zaman uyanacaklar.”*[1] şeklindeki hadisi de bu mânâya delâlet eder.

❀

أَمْ عِنْدَهُمْ خَزَآئِنُ رَحْمَةِ رَبِّكَ الْعَزِيزِ الْوَهَّابِۚ ﴿٩﴾

9. Yoksa azîz ve lütufkâr olan Rabbinin rahmet hazineleri onların yanında mıdır!

(أَمْ) lafzı; bel (بَلْ) ve hemze (أ) mânâsında olup em-i munkatıadır. (خَزَائِن) kelimesi, “hazine” anlamındaki (خِزَانَة)’nin çoğuludur. Yâni Rabbinin rahmet hazineleri onların yanında mı ki, bu hazinelerden dilediklerine verip dilediklerini mahrum bırakmak ve bu hazinelere kendi kafalarına göre hükmederek peygamberlik makamını, kendi ileri gelenlerine lâyık görmek sûretiyle diledikleri gibi tasarrufta bulunuyorlar?

Mânâsı şudur: Peygamberlik, Allah Teâlâ’nın, kullarından dilediğine ihsân ettiği bir atıyyedir, bir vergidir. Onu engelleyecek hiçbir şey de yoktur. Çünkü O hem Azîz’dir, yâni hiçbir şekilde mağlup edilemeyen bir gâlibdir; hem de dilediği herşeyi hibe etme güç ve yetkisi bulunan bir Vehhâb’dır.

Mâdem ki lâyık olanların hâlinden haberdârsın

Kime ne istersen verirsin,
Başkalarına bu güç nasıl uygun olsun,
Bu güç ve yetkiyi kullanmak sana âiddir.

❀

اَمْ لَهُمْ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فَلْيَرْتَقُوا فِى الْاَسْبَابِ ﴿١٠﴾

10. Yahut göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların hükümranlığı onların elinde midir? Öyleyse *(göklerin)* yollarında yükselsinler *(görelim)*!

"Yahut göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların hükümranlığı onların elinde midir?" Bu ifâde, bir önceki ifâdeyi biraz daha ileri götürmektedir: Yoksa şu ulvî ve süflî âlemlerin mülkü onların mı ki rabbânî meseleler hakkında konuşup akıl yürütüyorlar; izzet ve kibriyâ sâhibi Allah'ın, kendisine has kıldığı ilâhî plânlarla ilgili ahkâm kesiyorlar!

"Öyleyse (göklerin) yollarında yükselsinler (görelim)!"

"*Öyleyse*" ... ifâdesi, ibârede yer almayan bir şartın, yâni "Rabbinin rahmet hazineleri onların yanındaysa" ifâdesinin cevabıdır. (الارتقاء) yükselmek demektir.

Râğıb der ki: "Sebeb", hurmanın yukarı çıkarıldığı ipe denir. *"Öyleyse (göklerin) yollarında yükselsinler (görelim)!"* ifâdesi, ***"yoksa onların, üzerine çıkıp gizli sırları dinledikleri bir merdivenleri mi var?"*** (et-Tûr 52/38) âyetine işârettir. Sebeb, başta bu anlamı taşıdığı halde, sonraları kendisi sâyesinde herhangi bir şeye ulaşılan her vâsıtaya "sebeb" denilmiştir.

Âyetin mânâsı şudur: Şayet mezkûr mülk kendilerininse, bir şeye ulaşmağa yarayan bütün merdiven ve metodları kullanarak Arş'a yükselip üzerine kurulsunlar ve kâinâtın tüm işlerini yönetsinler. Meselâ, tasvip ettiklerine ve dilediklerine vahiy indirsinler.

Burada, Mekkelilerle öyle bir dalga geçiliyor ki, hiç kimseyle bundan daha iyi dalga geçilemez.

❀

جُنْدٌ مَا هُنَالِكَ مَهْزُومٌ مِنَ الْاَحْزَابِ ﴿١١﴾

11. Onlar, çeşitli guruplardan oluşmuş bir ordudur; işte şurada bozguna uğratılacaklardır.

(جُنْد), harb için hazırlanmış topluluktur. (جُنْدٌ مَا)'deki (مَا), (أَكَلْتُ شَيْئاً مَا) "birşeyler yedim" örneğinde olduğu gibi, azlık ve önemsizlik ifâde etmek için kullanılmıştır.

"Şurada" anlamındaki (هُنَالِكَ), üç kelimeden oluşmuştur: Yakın bir mekânı göstermeğe

yarayan (هُنَا), te'kîd lâm'ı (ل) ve hitap kâf'ı (ك). Dilciler, buradaki (ل)'ın, gösterilen şeyin uzak olduğunu ifâde etmede (ذَلِكَ)'nin (ل)'ına benzediği görüşündedir.

el-Kâmus'ta der ki: (هَزَمَ), kırmak demektir. "Düşmanı kırdı, bozguna uğrattı" anlamında (هَزَمَ الْعَدُوَّ) denir. İsim şekli hezîmet (الْهَزِيمَةُ)'tir. (هَزَمَه يَهْزِمُه فَانْهَزَم) şeklindeki kullanım ise "bir şeyi elle bastırdı ve orada çukur oluştu" anlamındadır.

el-Müfredât'ta der ki: (الْحِزْبُ), sert ve güçlü bir topluluk demektir.

Şeyhzâde ifâdenin i'râbı sadedinde der ki: (جُنْدٌ) "bir ordudur" ifâdesi, ibârede yer almayan bir mübtedânın haberidir. 'Kabilelerden oluşmuş' mânâsına gelen (مِنَ الْأَحْزَابِ)' ifâdesi ise onun sıfatıdır. Mânâ şu şekildedir: Bütün hizipler, yâni peygamberleri yalanlama hususunda hizipleşip bir araya gelen ve kahr u perişan edilen bütün geçmiş nesiller, şeklindedir. 'Bozguna uğratılmaya mahkûm' anlamındaki (مَهْزُومٌ) kelimesi ise, var olduğu farzedilen mübtedânın ikinci haberi yahut da (جُنْدٌ)'ün sıfatıdır. 'Şurada' mânâsına gelen (هُنَالِكَ), (مَهْزُومٌ)'ün zarfı, yâni nerede bozguna uğratıldığını gösterir, yahut da (جُنْدٌ)'ün bir diğer sıfatıdır. Kelime, Mekkelilerin biraraya gelerek biraz önceki sözleri konuştukları yeri, yâni Mekke'yi göstermektedir. Mânâ: Yakında Mekke'de bozguna uğrayacaklar, şeklinde olmaktadır ki bu, gayb olan bir şeyi haber vermek demektir. Çünkü bunlar, gerçekten de biraz önceki söz alış-verişinde bulundukları yerde bozguna uğramışlardır.

Bazı âlimlere göre ise, (هُنَالِكَ) ifâdesi, böylesine tehlikeli ve günah bir sözü sarfedebildikleri mertebeyi göstermektedir. O zaman ifâde, Arapların, ehli olmadığı bir işe kalkışan biri için söyledikleri 'senin orada ne işin var?' anlamına gelen (لَسْتَ هُنَالِكَ) örneğine benzer. Çünkü boş hevesleri ve müthiş kıskançlıkları onları "**Kur'an aramızdan ona mı indirildi?**" demeye sürüklemiş; onlar da bu dürtüye icâbet ederek kendilerini, böylesine büyük ve tehlikeli bir ifâdeyi söyleyebilecek bir mertebede görmüşlerdir. Zira bu söz, mülk ve melekûtün Sahibi'ne (c.c.) itiraz etmek demek olduğu için böyle bir şeye kalkışmak ve kendisini böyle bir mertebeye ehil görmek, hiç kimsenin haddi değildir.

Âyetin mânâsı şudur: Bu Mekkeliler de peygamberlerine karşı hizipleşip bir araya gelen kâfirler gibi, çok yakında kırılıp bozguna uğratılacaklardır. Sen onların sözlerine aldırış etme; saçmalıklarına kulak asma!

Buna göre, ifâdede kâfirlerin de tanrılarının da âciz olduklarına işâret edilmiş olur. Yâni ne bu kâfirlerin bir delili var; ne de bunların tanrılarının başkalarına yarar veya zarar vermeğe imkânları; kendilerini savunacak, gelecek zararları önleyebilecek bir güçleri var, demektir.

Şeyhim ve Senedim (**Osman Fazlî-i İlâhî**) Hazretlerin'den (k.s.) işittim, şöyle diyordu: Kâfirler taşlara dayanıyorlar; bildiğiniz gibi, kalelere ve surlara istinad ediyorlar. Mü'minler ise *"Lâ ilâhe illâllah Muhammedün Rasûlûllah"* kelimesine dayanıyorlar. Görüyorsunuz ki, onlar Allah'a tevekkül etme kalesi dışında hiçbir kaleye

sığınmıyorlar. Allah da onlara yetiyor. Nitekim O bir kudsî hadiste şöyle buyuruyor: *“Lâ ilâhe illâllah, benim kalemdir, benim kaleme sığınan ise, benim azâbımdan emin olur.”*[2]

❀

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ ذُو الْاَوْتَادِۙ ﴿١٢﴾

12. Onlardan önce Nûh kavmi, Âd kavmi, kazıklar sâhibi Firavun, peygamberleri yalanladılar.

Ey Muhammed! Senin kavmin *“Onlardan”* yâni Kureyş’ten *“önce Nûh kavmi”* kendilerini dokuz yüz elli sene Allah’a ve onu tevhîd etmeğe dâvet eden Nûh’u, Hz. Hûd’un kavmi olan *“Âd kavmi”,* Hz. Musa devrindeki *“kazıklar sâhibi Firavun, peygamberleri yalanladılar.”*

(اَلْأَوْتَادُ), yere ya da duvara dikilen ahşap şey (kazık) anlamındaki (وَتِد)’in çoğuludur. Farsçası “mıh (مِيخ)”tır. Kazıklı demek, yerleşik sabit bir mülkü olan demektir. Çünkü Firavun tam dört yüz sene hiçbir muhâlifi olmadan saltanat sürmüştür.

(وَتِد) kelimesi esasen, çadır iplerinin yere çakılmış kazıklara bağlanarak çadırın sabitlenmesi işi için kullanılır. Çünkü çadır ipleri kazıklara bağlandığında, çadır sabitleşir ve rüzgâr onu etkileyerek söküp atamaz. Sonraları ise, hükümranlığın sabitliği, saltanatın köklülüğü ve dâimâ istediği gibi hareket edebilme anlamlarında müsteâr olarak kullanılır olmuştur. Buradaki istiârede ise Firavun’un hükümranlığı kinâyeli istiâre ile kazıklara bağlanmış bir yuvaya benzetilmiş ve müşebbehün bih’in (kazıklı yuva) ayrılmaz bir unsuru olan kazıkla yere sabitlenmenin, bu hükümranlıkta varolduğu da hayale getirilmiştir. Özellikle bu istiârenin seçilmiş olmasının sebebi, Arap evlerinin çoğunun çadır olması ve bunların yere kazıklarla sabitlenmesidir.

Kazıklar sâhibi anlamına gelen (ذُو الْأَوْتَاد) ifâdesi, “çok sayıda topluluğu olan” anlamında da olabilir. Firavunların bu adla anılmasının sebebi, bunların ülke ve mülklerini sağlamlaştırmalarıdır. Bunlar, tıpkı bir kazığın bina ve çadırları sağlamlaştırması gibi, biribirlerine sımsıkı bağlıydılar. Bu mânâya göre “evtâd”, istiâre-i tasrîhiyye olmuş olur.

Hadiste şöyle buyurulur: *“Bir mü’min diğer bir mü’min için, biribirine sımsıkı kenetlenmiş bir bina(nın tuğlaları) gibidir.”*[3] Yâni mü’minler, tıpkı binaların bazı bölümlerinin diğer bölümlerle güç kuvvet kazanması gibi, dinî ve dünyevî konularda ancak mü’min kardeşlerinin yardımıyla güç kuvvet kazanırlar.

Firavun’un çok sayıda topluluğu bulunduğuna delil olarak İsrailoğulları hakkında sarfetmiş olduğu şu söz yeterlidir: ***“Esasen bunlar, sayıları az bölük-pörçük bir cemâattir”*** (eş-Şu’arâ’ 26/54). Hâlbuki İsrailoğulları, küçük ve yaşlıları saymayacak olursak, altı yüz bin savaşçıdan az değildi.

Buradaki “evtâd”da istiâre olmayıp, hakîkî anlamında kullanılmış olması da mümkündür. Çünkü rivâyetlere göre Firavun’un insanları oturtarak işkence ettiği demir kazıkları varmış. Birine öfkelendiğinde dört kazığın ortasına sırtüstü yatırır, el ve ayaklarını bunlardan herbirine bağlatır ve o kişi gökle yer arasında ölünceye dek öylece kalırmış. Bir başka rivâyete göre de adamı sırtüstü yere yatırıp el, ayak ve kafasını yere mıhlatırmış.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Bu rivâyet et-Tahrîm 66/11’in tefsirinde Firavun’un, hanımı Asiye’nin -ileride geleceği üzere- Musa (a.s.)’a inanması üzerine el ve ayaklarından mıhlattığı şeklindeki rivâyetlere daha uygundur.

❀

وَثَمُودُ وَقَوْمُ لُوطٍ وَاَصْحَابُ لْـَٔيْكَةِؕ اُو۬لٰٓئِكَ الْاَحْزَابُ ﴿١٣﴾

13. Semûd, Lût kavmi ve Eyke halkı da yalanladılar. İşte bunlar da *(peygamberlere karşı)* birleşen topluluklardır.

Salih (a.s.)’in kavmi *“Semûd,”*

İbn Abbâs der ki: Hz. Salih’in (a.s.) kavmi ona îman etmiş, fakat vefatından sonra îmandan dönmüşlerdi. Bunun üzerine Allah, Salih’i (a.s.) diriltip kendilerine ikinci kez peygamber tayin etmiş; o da onlara kendisinin “Salih” olduğunu söyleyince, onu yalanlamışlardı. Hz. Salih’in ‘deve’ mûcizesini göstermesi üzerine, onu yine yalanlayarak deveyi kesmişler ve Allah da onları helâk etmiştir.

Kâşifî der ki: “Bir kısmı îman edip çoğu yalanlamıştır. Deveyi kesip öldürmeleri sebebiyle de helâk olmuşlardır.”

“Lût kavmi,”

Mücahid, bunların, her hanede on kişi olmak üzere dört yüz bin hanelik bir kavim olduğunu söyler.

Atâ der ki: “Kıyamet günü, hiçbir peygamber olmayacak ki, kendileriyle birlikte kavimlerinden bir grup ayağa kalkmasın (dirilmesin). Yalnız Lût kavmi hâriç; çünkü Lût, tek başına ayağa kalkacaktır. Nitekim *Keşfü’l-Esrâr*’da da bu şekilde kaydedilmiştir.

Şuayb kavminin ormanlık bölgede oturanları, yâni orman halkı olan *“Eyke halkı da yalanladılar.”*

Râğıb *el-Müfredât*’ta der ki: Eyk (الْأَيْكُ), sarıp dolanan ağaca denir. “Eyke ashabı” anlamına gelen (أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ)’nin, yerleşip ikamet ettikleri ormanlık bölgeye nisbetle bu adı aldığı söylendiği gibi, Eyke’nin bir şehir adı olduğu da ifâde edilir.

“İşte bunlar da (peygamberlere karşı) birleşen topluluklardır.”

Bu âyette, mezkûr gruplardan bedel olup peygamberlerine karşı hizipleşen yâni birleşip karşı koyanlar kasdedilmektedir. Bozguna uğraması muhakkak görülen Kureyş

kabilesi de o gruplardan sayılır.

❀

إِنْ كُلٌّ إِلَّا كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ عِقَابِ ﴿١٤﴾

14. Onların her biri gönderilen peygamberleri yalanladılar da bu yüzden *(kendilerine)* azâbım hak oldu.

Bu ifâde, mezkûr grupların peşinden gidenleri tehdîd için getirilmiş yeni bir cümle olup anlamı -'çoğul'un çoğul'a karşılık olarak zikredilmesi, tekillerin tekillere bölüştürüldüğüne delildir' şeklindeki genel kurala göre- şöyledir: Bütün bu hizipler arasında hiçbir hizip ve cemâat yoktur ki kendi peygamberini yalanlamış olmasın! "Millet, hayvanlarına bindi" cümlesi de bu kullanıma misaldir.

İstisna, mübtedâ makamında en genel hükümden yapılmış (*müferrağ*) bir istisnâ olup mânâsı şöyledir: Bu hiziplerden herhangi biri hakkında 'bu peygamberini yalanlamıştır!" hükmü müstesnâ, hiçbir hüküm verilmemiştir.

"İşte bunlar da (peygamberlere karşı) birleşen topluluklardır" anlamına gelen (أُولَئِكَ الأَحْزَابُ) ifâdesinin mübtedâ, *"Onların her biri gönderilen peygamberleri yalanladılar"* anlamındaki (إِنْ كُلٌّ إِلاَّ كَذَّبَ الرُّسُلَ) ifâdesinin de onun âid zamiri hazfedilmiş haberi olması da mümkündür.

"Bu yüzden (kendilerine) azâbım hak oldu" yâni, benim cezâmı hak ettiler ve kendi suçlarının gerektirdiği ve yeri geldiğinde genişçe açıklanan çeşitli cezâlar, bunların herbiri için sübût bulup kesinleşti.

---

[1]. Aclûnî, II, 514.

[2]. Deylemî, hadis no: 8101.

[3]. Buhârî, "Salât", 88; Müslim, "Birr", 65; Tirmizî "Birr" 18; Nesâî, "Zekat", 67; Müsned, IV, 104, 405, 409.

EY DÂVÛD!
ADALETLE HÜKMET

وَمَا يَنْظُرُ هٰٓؤُلَٓاءِ اِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً مَا لَهَا مِنْ فَوَاقٍ ﴿١٥﴾ وَقَالُوا
رَبَّنَا عَجِّلْ لَنَا قِطَّنَا قَبْلَ يَوْمِ الْحِسَابِ ﴿١٦﴾ اِصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُولُونَ
وَاذْكُرْ عَبْدَنَا دَاوُدَ ذَا الْاَيْدِۚ اِنَّهُٓ اَوَّابٌ ﴿١٧﴾ اِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ
يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالْاِشْرَاقِۙ ﴿١٨﴾ وَالطَّيْرَ مَحْشُورَةًۜ كُلٌّ لَهُٓ اَوَّابٌ
﴿١٩﴾ وَشَدَدْنَا مُلْكَهُ وَاٰتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَفَصْلَ الْخِطَابِ ﴿٢٠﴾ وَهَلْ
اَتٰيكَ نَبَؤُا الْخَصْمِۢ اِذْ تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَۙ ﴿٢١﴾ اِذْ دَخَلُوا عَلٰى
دَاوُدَ فَفَزِعَ مِنْهُمْ قَالُوا لَا تَخَفْۚ خَصْمَانِ بَغٰى بَعْضُنَا عَلٰى بَعْضٍ
فَاحْكُمْ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَلَا تُشْطِطْ وَاهْدِنَٓا اِلٰى سَوَٓاءِ الصِّرَاطِ ﴿٢٢﴾ اِنَّ
هٰذَٓا اَخٖي لَهُ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعْجَةً وَلِيَ نَعْجَةٌ وَاحِدَةٌ فَقَالَ اَكْفِلْنٖيهَا
وَعَزَّنٖي فِي الْخِطَابِ ﴿٢٣﴾ قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعْجَتِكَ اِلٰى
نِعَاجِهٖۜ وَاِنَّ كَثٖيرًا مِنَ الْخُلَطَٓاءِ لَيَبْغٖي بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ اِلَّا
الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَقَلٖيلٌ مَا هُمْۜ وَظَنَّ دَاوُدُ اَنَّمَا
فَتَنَّاهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ وَخَرَّ رَاكِعًا وَاَنَابَ ﴿٢٤﴾ فَغَفَرْنَا لَهُ ذٰلِكَۜ وَاِنَّ
لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفٰى وَحُسْنَ مَاٰبٍ ﴿٢٥﴾ يَا دَاوُدُ اِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلٖيفَةً فِي
الْاَرْضِ فَاحْكُمْ بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوٰى فَيُضِلَّكَ عَنْ
سَبٖيلِ اللّٰهِۜ اِنَّ الَّذٖينَ يَضِلُّونَ عَنْ سَبٖيلِ اللّٰهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدٖيدٌ بِمَا

نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ ۚ﴿٢٦﴾

15. Bunlar da ancak, bir an gecikmesi olmayan korkunç bir ses beklemektedirler.

16. Rabbimiz! Bizim payımızı hesap gününden önce ver, dediler.

17. *(Rasûlüm!)* Onların söylediklerine sabret, kulumuz Dâvûd'u, o kuvvet sâhibi zâtı hatırla. O, hep Allah'a yönelirdi.

18, 19. Doğrusu biz akşam sabah onunla beraber tesbih eden dağları, toplu halde kuşları onun emri altına vermiştik. Hepsi O'na yönelmiştir.

20. Onun hükümranlığını kuvvetlendirmiş, ona hikmet ve güzel konuşma vermiştik.

21, 22. ***(Ey Muhammed!)*****, Sana dâvâcıların haberi ulaştı mı? Hani Mâbedin duvarına tırmanıp, Dâvûd'un yanına girmişlerdi de Dâvud onlardan korkmuştu. "Korkma! Biz birbirine hasım iki dâvâcıyız, aramızda adâletle hükmet, haksızlık etme; bize doğru yolu göster" dediler.**

23. ***(Onlardan biri şöyle dedi:)*** **Bu, kardeşimdir. Onun doksan dokuz koyunu var. Benimse bir tek koyunum var. Böyle iken "Onu da bana ver" dedi ve tartışmada beni yendi.**

24. Dâvûd: Andolsun ki, senin koyununu kendi koyunlarına katmak istemekle sana haksızlıkta bulunmuştur. Doğrusu ortakçıların çoğu, birbirlerinin haklarına tecâvüz ederler. Yalnız îman edip de iyi işler yapanlar müstesnâ. Bunlar da ne kadar az! dedi. Dâvûd, kendisini denediğimizi sandı ve Rabbinden mağfiret dileyerek eğilip secdeye kapandı, tevbe edip Allah'a yöneldi.

25. Sonra bu tutumundan dolayı onu bağışladık. Kuşkusuz yanımızda onun yüksek bir makamı ve güzel bir geleceği vardır.

26. Ey Dâvûd! Biz seni yeryüzünde halife yaptık. O halde insanlar arasında adâletle hükmet. Hevâ ve hevese uyma, sonra bu seni Allah'ın yolundan saptırır. Doğrusu Allah'ın yolundan sapanlara, hesap gününü unutmalarına karşılık çetin bir azap vardır.

❀

"Bunlar da" yâni Mekke kâfirleri de *"ancak, bir an gecikmesi olmayan korkunç bir ses"* olan ikinci nefhayı *"beklemektedirler."*

Mekke kâfirlerinden 'bunlar' diye bahsedilmesi, onları tahkir etmekte ve basit insanlar olduklarını ifâde etmektedir.

İşte, küfür ve tekzip üzere bulunurlarken helâk edilen mezkûr gruplara benzeyen bu kâfirler de sadece geri dönüşü olmayan yâni bir çekiş miktarı bile beklemesi bulunmayan korkunç sesi yâni ikinci nefhayı bekliyorlar. Bu tefsire göre, ibârede var olduğu farzedilen bir mevsufun (*bekleme*) sıfatı olan bir muzâf (*mikdar*) takdir edilmiştir. Yâni, azapları âhirete ertelendiği için onlarla kendilerine hazırlanan alçaltıcı cezânın arasına sadece bu ses girebilir. Çünkü Peygamber Efendimiz içlerindeyken, onlara lâyık olmalarına rağmen, köklerini kurutacak şekilde azâb edilmesi, birtakım yüce hikmetler üzerine kurulu ilâhî kurallara aykırıdır. Nitekim şu âyet de bunu dile getirmektedir: ***"Sen onların içindeyken, Allah onlara azap edecek değildir"*** (el-Enfâl 8/33).

Âyetteki (اَلْاِنْتِظَارُ) "bekleme", hakîkî anlamda olabileceği gibi alay (*istihzâ*) maksadlı bir ifâde de olabilir. Bu bakımdan her ne kadar Mekkeliler, böyle bir sesin gelmesini beklemiyorlarsa da onun ne kadar yakınında bulunduklarına dikkat çekmek için bekliyorlarmış gibi anlatılmıştır. Çünkü bir adam, bir şey kendisine oldukça yakın olduğu zaman her an gözünü o tarafa dikip gözetleyerek o şeyin gelmesini bekler.

(فُوَاق), aslında (غُرَاب) gibi zammelidir; yalnız *el-Kâmûs*'ta da belirtildiği üzere (فَوَاق) şeklinde fethalı da olabilir ve "emmekte olan yavrunun iki çekişi arasındaki zaman" anlamındadır. Çünkü develer sağılırken önce sağılır, sonra sütün daha fazla gelmesini temin maksadıyla, yavrusunu emzirsin diye çok az bir miktar bırakılıp ikinci kez sağılır. Demek isteniyor ki, o korkunç sesin gelmesi durumunda bu kadar bile gecikmez. ***"Ecelleri gelince, bir an bile geri kalamazlar"*** (en-Nahl 16/61) âyetinde ifâde edildiği gibi.

(فَوَاق), çok az bir süreden ibârettir. Hadiste buyurulur ki: *"Fevak miktarınca itikâfta kalanlar, İsmailoğullarından bir köle âzâd etmiş demektir."*[4] Diğer bir hadiste de şöyle buyurulur: *"Allah yolunda bir deve fevâkı miktarınca savaşanlara cennet farz olmuştur."*[5]

Bu iki âyet-i kerime, bir nevi Peygamber Efendimiz'in gönlünü teselli etmekte; yalanlamalarından dolayı gönlü daralmasın ve kendisini inkâr ettikleri için üzülmesin diye Mekkeli kâfirlere önem vermekten arındırmaktadır. Çünkü onun kavmi kendisini yalanladığı gibi, geçmiş hizipler de peygamberlerini yalanlamışlardı; üstelik onlar onun kavminden daha güçlü, daha fazla sayıda olmasına rağmen, bunlar (Mekkeli kâfirler), birleşen kabilelerden daha az nefere sâhip bir bölüktü. Ayrıca bunlar, ilâhî kahrın kendini gösterdiği bir sahne ve ilâhî gazap ateşinin odunuydular. Bunların ne toplulukları ne bedeni bakımdan sâhip oldukları güç ve ne de araçlarının daha fazla olması kendilerine bir fayda sağlamıştır. Kureyşlilerin durumu da aynıdır: Yâni bunların beklemeleri de ilâhî kahrın bir sonucu ve Kahhâr ism-i celiline dayalı gazap ateşlerinden bir ateştir.

❀

وَقَالُوا رَبَّنَا عَجِّلْ لَنَا قِطَّنَا قَبْلَ يَوْمِ الْحِسَابِ ﴿١٦﴾

16. Rabbimiz! Bizim payımızı hesap gününden önce ver, dediler.

Mekkeliler bu sözü, cezâlarının âhiret gününe tehir edildiğini duyunca istihzâ edip dalga geçerek söylemişlerdi. Sözün sâhibi, **Nadr b. Hâris b. Alkame b. Kinde el-Huzâî** ve benzerleridir. Nadr Mekkelilerin şeytanlarından olan bu herif hakkında Kur'an'da on küsür âyet nâzil olmuştur. ***"Üzerimize gökten taş yağdır!"*** (el-Enfâl 8/32) diyen de o idi.

"Rabbimiz!" Duâlarına bu nidâ ile başlamaları, istihzâlarını son raddesine vardırmak amacı gütmektedir. Bunu sanki büyük bir arzu ve yönelişle niyaz ediyormuş gibi yapmaktadırlar.

"Bizim payımızı hesap gününden önce ver," (القِطُّ), bir şeyin parçası olup biri, bir şeyi kopardığında kullanılan (قَطَّه) fiilindendir. Buradakinden maksad ise pay ve parçadır. Çünkü pay da bir şeyin ifrazlı parçasıdır.

Râğıb kelimenin anlamı ile ilgili olarak şöyle der: (الْقِطُّ)'ın asıl anlamı, enine kesilmiş şey'dir. Nitekim (الْقَدُّ) de boyuna kesilmiş şeydir. (الْقِطُّ), hükmedilmiş, kesinleşmiş pay anlamında kullanılır ki buna göre pay kesilmiş, dağıtılmış olmaktadır. **İbn Abbas** (r.a.) da âyeti bu şekilde açıklamıştır. Buna göre âyetin mânâsı şudur: Muhammed'in bizi tehdîd edip durduğu o azaptan payımıza düşen neyse hemen ver; o korkunç sesle başlayacak olan hesap gününe erteleme! İnce bir deri parçası (*kırtâs*) olduğu için ödülün bir yüzüne (sayfasına) de (الْقِطُّ) denir. O zaman mânâ, amel defterlerimizi hemen ver de neler yapmışız bir görelim! şeklinde olur.

Sehl b. Abdullah et-Tüsterî der ki: "Ölümü ancak şu üç kişi ister:

1- Ölümden sonra neler olacağını bilmeyen

2- Allah'ın güç dâiresinden kaçan

3- Allah'a ulaşmayı şiddetle arzulayan bir Allah aşığı."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: Burada, süflî-habîs nefislerin, karakterleri îcâbı süflî şeylere meyyâl olduklarına işâret edilmektedir. Bu süflî şeyler, dünyada hayvânî arzulardan elde edilen zevkler; âhirette ise esfel-i sâfilîn olan cehennemdir. Nitekim ulvî-lâtif kalpler de karakterleri îcâbı, ulvî şeylere meyyâldırlar. Bu ulvî şeyler ise dünyada tâatlerden tad alma ve ilâhî yakınlıkların tadına varma; âhirette de a'lâ-i illiyyîn olan cennetlerdir. Ayrıca kudsî ruhlar da özellikleri gereği Hakk'ı gösteren şeylere; gerek cemâl gerekse celâl nurlarını müşâhede etmeğe müştaktırlar. Bu sınıflardan her biri, karakterleri gereği kendi tercihlerinin bulunmadığı bir câzibe ile cezbedilmektedirler. Tıpkı mıknatısın demiri çekmesi ve demirin de kendi tercihi olmaksızın ve hattâ zarûrî olarak karakteri gereği mıknatısa meyletmesi gibi.

Mesnevî'de der ki:

Yeryüzünde, gökyüzünde ne varsa hepsi zerre zerre,
Kehribar gibi kendi cinsini çekmektedir.

❀

اِصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُولُونَ وَاذْكُرْ عَبْدَنَا دَاوُدَ ذَا الْاَيْدِۚ اِنَّهُ اَوَّابٌ ﴿١٧﴾

17. ***(Rasûlüm!)*** **Onların söylediklerine sabret, kulumuz Dâvûd'u, o kuvvet sâhibi zâtı hatırla. O, hep Allah'a yönelirdi.**

"(Rasûlüm!)" Yâ Muhammed! "*onların*" yâni Kureyş kâfirlerinin azâbı hemen istediklerini ifâde ederken kullandıkları **"Bizim payımızı hesap gününden önce ver"** şeklindeki sözleri de dâhil "*söylediklerine,*" sarfettikleri boş sözlere "*sabret.*" Çünkü çok yakında Allah onlara bu isteklerini vererek sana zafer ihsân edecek.

Şah Kirmânî der ki: "Sabır, üç unsurdan oluşur:

1- Şikâyeti bırakmak

2- Gerçekten hoşnut olmak
3- İlahî hükmü gönül hoşnutluğuyla kabul etmek."
(**Rûzbihân) el-Baklî** de der ki: "Peygamber Efendimiz'in gönlü, üzerine Hak nurlarının devamlı gelişinden ötürü yağmurlardan ve hattâ Arş ve Kürsî'nin nurundan bile daha inceydi. Onun inkârcıların sözlerine ve müstehzîlerin alaylarına tahammül edememesi, Allah'ın ma'rifet celâlinin eksiksiz oluşundandır; yoksa Hz. Peygamber'in (s.a.) ubûdiyyet makamında sabırsız biri olmasından değil.

Ve *"kulumuz"* Yehûdâ b. Ya'kub torunlarından İşâ oğlu *"Dâvûd'u, o kuvvet sâhibi zâtı"* kalbî bir hatırlayışla *"hatırla."* Dâvûd ile Mûsâ (a.s.) arasında beş yüz altmış dokuz (569) sene olup Dâvûd, Mûsâ'nın şerîatına göre hükmetmiş ve yüz yaşında vefat etmiştir.

(بَاعَ يَبِيعُ بَيْعاً) kalıbındaki (آدَ يَئِيدُ أَيْداً) ifâdesi, güç kuvvet sâhibi oldu, anlamındadır. *el-Kâmûs*'ta bildirildiğine göre, (الأَيْد), "güç" demektir. *el-Müfredât*'ta ise "müthiş güç" anlamına geldiği kaydedilir. Mânâsı şudur: Dînî hususlarda güçlü, dinin yüklediği vazifelerin ve getirdiği zorlukların üstesinden gelen Dâvûd'u yâd et.

el-Kevâşî'de der ki: Buradaki güçten hem dini hem de bedeni gücün kasdedilmiş olması da mümkündür.

Bil ki Allah Teâlâ Dâvûd'un, önce dînî hususlardaki gücünden; sonra ezelî hüküm (kazâ) gereği ayaklarının sürçmesinden ve daha sonra da önceki ilâhî inayet gereği yaptığı tevbeden bahsediyor. Peygamberimiz'e (s.a.) de Dâvûd'un tâat hususundaki durumunu ve gücünü hatırlamasını emrediyor ki böylece o da güçlü bir şekilde sabredebilsin ve onun gibi ayakları sürçerek istikametten ayrılmasın. Böylece iki fiil arasındaki münâsebet kurulmuş ve (أُذْكُرْ) "hatırla" fiilinin (إِصْبِرْ) "sabret" fiiline niçin atfedildiği de îzah edilmiş oluyor.

"O, hep Allah'a yönelirdi."

(أَوَّابٌ), dönmek, yönelmek anlamındaki (أَوْبٌ)'den gelir. Demek oluyor ki, o, Allah'a ve O'nun rızâsına çokça rücû ederdi. Yâni Allah'ın hoşlanmadığı şeylerden hoşlandığı şeylere döner ve yönelirdi. Bu ifâde, Dâvûd'un niçin güçlü olduğunu açıklamaktadır. Bu, aynı zamanda buradaki güç ile kasdedilenin, bedenî güç olmayıp dînî konular ve ibâdetle ilgili güç olduğuna dâir bir delildir. Zira Dâvûd'un Allah'ın rızâsına yönelen biri olması, onun güçlü bir bedene sâhip olmasını gerektirmez. Nitekim Dâvûd'un diğer peygamberler gibi, iri-yarı olmadığı aksine kısa boylu olduğu rivâyet edilir. Bedenî güçlerin çoğu ise Allah tarafından bedenen ve cismen büyük olanlara verilmektedir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: Âyet, Dâvûd'un hem zâhirî hem de bâtınî olarak ne kadar kemâl sâhibi bir kul olduğuna işâret eder. Zâhirî gücü, attığı üç adet taşla Calût'u (Galiot) ve birçok askerini öldürmesinden; bâtınî açıdan güçlü oluşu ise devamlı Allah'a yönelmesinden anlaşılmaktadır. Öyle ki bu yönelişi (*evvâbiyyet*) dağlara ve kuşlara da sirâyet etmiş; bunlar da kendisi ile birlikte Allah'a yönelmeye başlamışlardır.

Dâvûd'un bir gün oruç tutup bir gün tutmaması da onun ibâdetteki gücünün göstergelerindendir; çünkü en zor oruç şekli bu şekilde oruç tutmaktır. O ayrıca, devlet idaresinin yanısıra gecenin ilk yarısında uyur; diğer yarısında ise ayakta (*kâim*) olurdu. Bir tefsirde denir ki: Dâvûd, gecenin ilk yarısını uyuyarak geçirir; üçte birinde ayakta (*kıyâm*) olur, altıda birinde ise yine uyurdu. Bu tefsir, *el-Meşârık*'taki şu hadise de uygundur: *"Oruçların Allah'a en sevimli geleni Dâvûd'un tuttuğu oruçtur. O, bir gün oruç tutar, bir gün tutmazdı. (Nafile) namazların Allah'a en sevimli geleni ise, yine Dâvûd'un kıldığı namazdır. O, gecenin yarısını uyuyarak geçirir, üçte birinde ayakta olur, altıda birinde yine uyurdu."*[6]

Böyle bir namazın Allah için en sevimli namaz olmasının sebebi, nefsin gecenin üçte ikisinde uyuması durumunda daha hafif ve ibâdete karşı daha istekli olmasından ileri gelmektedir.

إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ ﴿١٨﴾

18. Doğrusu biz akşam sabah onunla beraber tesbih eden dağları, onun emri altına vermiştik.

"Dağları, onun emri altına vermiştik" Burada, Allah'ın Dâvûd'a yaptığı ihsân açıklanmaktadır. (سَخَّرْنَا) "emri altına vermiştik" ifâdesi, (ذَلَّلْنَا) mânâsındadır. (مَعَ) "beraber" kelimesi ise, (سَخَّرْنَا) fiiline müteallıktır. (لِ) "için" yerine (مَعَ) "beraber" edatı tercih edilmiştir. Çünkü dağların Dâvûd'a boyun eğdirilmesi, rüzgâr ve benzeri varlıkların Süleyman'a olduğu gibi bir boyun eğdirilme değildir. Yâni Dâvûd'a dağlarda tasarrufta bulunma yetkisi verilmemiştir. Dağların Dâvûd (a.s.) ile beraber seyretmesi, ona tabi olma (*tebeiyyet*) şeklinde bir seyirdir. Bunun onun bir mûcizesi olduğu da ifâde edilmiştir.

Fakîr (**Bursevî**) der ki: Bu durumda, Hz. Süleyman'a rüzgârın müsahhar kılındığı, emrine verildiği gibi, tebeiyyet yoluyla onunla beraber seyrettiği için dağlar da Dâvûd'a musahhar kılınmış, emrine verilmiş değildir. Buna göre (مَعَ) "beraber" mânâsında kullanılmıştır. Ancak, (مَعَ)'nın mâbâdindeki (يُسَبِّحْنَ) "tesbih ederler" fiiline müteallık olması da mümkündür ki o zaman mânâ şöyle olur: "Biz dağları Dâvûd'la beraber Allah'ı takdis ve tesbih ettikleri halde boyun eğdirdik." Dağların tesbihinin her an yenilendiğini anlatmak için de isim (مُسَبِّحَاتٍ) değil, fiil (يُسَبِّحْنَ) kullanılmıştır.

Keşfü'l-esrâr'da der ki: Dâvûd kendisine verilmiş bir mûcize ve kerâmet olarak dağların tesbîhini duyar ve anlardı.

Müfessirler dağların tesbîhinin nasıl bir şey olduğu hususunda farklı görüşlere sâhiptir: Bildiğimiz bir sesle tesbih ettikleri söylenmiştir ki bu uzak bir ihtimaldir. Lisân-ı hâlleriyle tesbih ettikleri şeklinde bir görüş daha vardır ki bu bir önceki

görüşten daha uzak bir ihtimaldir. Diğer bir görüşe göre ise dağlar, Allah'ın kendilerinde yarattığı bir hayat, güç, akıl ve konuşma gücü sâyesinde tesbih etmektedirler. Bu durumda Allah'ı akıl sâhibi canlı varlıkların tesbihine benzer şekilde tesbih etmiş olurlar. Zâhir ulemâsının görüşleri bundan ibârettir. Hakikat ehline gelince, onlara göre hayat sırrı, cemâd olsun, bitki olsun, hayvan olsun bütün varlıklara sirayet etmiş haldedir. Yâni bütün varlıklarda hayat, arızî, temsîlî veya hâl şeklinde değil, hakikî anlamda mevcuttur. Fakat bunun böyle olduğunu, kemâle ermiş keşif sâhiplerinden başkası algılayamaz. Buna göre dağların Dâvûd'la beraber tesbih etmeleri hakikî mânâda anlaşılmalıdır. Fakat bu, kendine özgü bir tarzda cereyan ettiği ve akıl sınırlarının dışında garip bir şekilde duyulabildiği için Dâvûd'un mûcize ve kerametlerinden sayılmıştır. Bu makamın gerçek veçhesi, burada daha fazla konuşmaya gerek bırakmayacak şekilde defalarca anlatılmıştır.

"Doğrusu biz akşam sabah onunla beraber tesbih eden..."

(الْعَشِيُّ) "akşam", gündüzün sonu, işrâk da gündüzün başıdır. İşrak vakti, güneşin "işrak" etmeğe yâni aydınlatmağa başladığı ve ışınlarının belli olduğu vakittir ki bu vakit, kuşluk vaktidir. Güneşin "şurûk" etmesi doğması demektir. (شَرَقَتِ الشَّمْسُ وَلَمَّا تَشْرِقْ) "Güneş doğdu", "Güneş henüz doğmadı" gibi ifâdeler kullanılır.

İbn Abbas (r.a.)'ın şöyle dediği rivâyet edilir: Bu âyeti, işrakın ne anlama geldiğini anlayamadan okuyup dururken, Ebû Talib'in kızı **Ümm Hânî** (r.anha) bana bildirdi ki: Hz. Peygamber Mekke fethedildiği gün kendisinin yanına gelmiş ve abdest için su getirmesini rica etmiş ve abdest almış -**Buhârî**'deki rivâyete göre ise, Ümmü Hânî'nin evinde gusül abdesti almış ve sonra sekiz rek'at kuşluk namazı kılmış ve Ümmü Hânî! "*bu, işrak namazıdır.*"[7] demiştir.

Buradan hareketle bazı âlimler, "Mekke'ye girdiğinde kuşluk namazı kılmak isteyenler, tıpkı Hz. Peygamber (s.a.)'in Mekke'nin fethi günü yaptığı gibi, gusül abdesti alır ve işrâk namazı kılar" demişlerdir.

Bazı âlimlere göre de duhâ/kuşluk namazı ile işrak namazı ayrı ayrı namazlardır. Nitekim Hz. Peygamber'in şu hadisi de buna delâlet eder: *"Her kim sabah namazını cemâatle kılar, sonra güneş doğana kadar Allah'ı zikreder, sonra da iki rek'at namaz kılarsa, kendisine tam bir hac ve tam bir umre sevabı verilir."* [8]

Şerhu'l-Mesâbîh'te belirtildiğine göre bu iki rek'atlik namaz, işrak namazıdır. Şu hadis-i şerif de bu ikisinin ayrı namazlar olduğuna delâlet etmektedir: *"Dâimâ Allah'a yönelenlerin namazı, duhâ/kuşluk vakti yavrular yarıştığı* ***(ramz)*** *zaman kılınan namazdır."* [9]

Hadisin anlamı şudur: Kuşluk namazı, 'ramzâ'da yâni; üzerine güneş ışınlarının çok düşmesi yüzünden müthiş bir şekilde ısınan yerde, deve yavruları güneşin harâretini hissettiği zaman kılınır. Hadiste geçen "ramz" fiili, güneş ışınlarının kum vb. yerlere çokça düşmesi demektir. "Fasîl", süt içmeyi bırakıp sütten kesilen deve yavrusuna denir. Hadiste özellikle deve yavrularının zikredilmesi, bunların o vakitte, ayak

derilerinin inceliği sebebiyle yarışırcasına koşmalarından ileri gelir.

Hadiste Allah'a yönelenler, tavsif edilen o vakitte kuşluk namazı kıldıkları için övülmektedirler. Çünkü güneşin yükselmesiyle harâret şiddetlendiği zaman insan psikolojisi istirâhate meylederken, Allah'ı anmaya karşı ünsiyyet kazanmış, zikrullaha ülfet etmiş bu kişilerin gönlüne O'ndan başka bütün isteklerden kopup O'na yönelme arzusu gelir.

Fakîr (**Bursevî**) der ki: Yukarıdaki iki rivâyet iki şekilde uzlaştırılabilir:

1- "İşrak" lâfzının, insanlar şurûk'a yâni güneşin doğuş vaktine girdiler anlamındaki (أَشْرَقَ الْقَوْمُ) ifâdesindeki fiilin masdarı olması ihtimal dâhilindedir. Ki o zaman güneşin doğuşu ile zevâli arasındaki vakit olan kuşluk vakti anlamına gelmez.

2- İşrak namazının ilk vakti, güneşin bir mızrak boyu yükseldiği vakit; son vakti ise kuşluk namazının ilk vaktidir. Buna göre sabahleyin kılınan kuşluk namazı, akşamleyin kılınan ikindi namazına mukabil olmuş olur. Bu sebeple de güneş doğup iyice parlayıncaya ve aydınlığını gönderip bulanıklığı tamamen gidinceye dek kılınması gerekmez. Tıpkı ikindi namazının güneş iyice sarardığı zaman kılınması gibi. O halde, Hz. Peygamber'in 'bu, işrak namazıdır' ifâdesi, ya son vaktine nisbetle, parıldama (*işrak*) olması mânâsındadır ya da ilk vaktine nisbetle duhâ/kuşluk olması mânâsındadır.

Şeyh Abdurrahman Bistâmî (k.s.) *Tervîhu'l-kulûb*'da der ki: İşrak namazı niyyetiyle dört rek'at namaz kılınır. Sünnette vârid olduğuna göre, Peygamber (s.a.) birinci rek'atte Fâtiha'dan sonra Şems suresini; ikinci rek'atte Leyl'i; üçüncü rek'atte Duhâ'yı; dördüncü rek'atte ise İnşirâh suresini okurdu. Duhâ/kuşluk namazının vakti -ki sabah namazı ile öğle namazı vakitlerinin ortasındaki vakittir- girince de kuşluk namazı kılardı. Kuşluk namazı en az iki rek'at; dört veya onikiye kadar daha fazla rek'at olarak da kılınır. Oniki rek'atten fazla kıldığı hiç nakledilmemiştir. Üç selâm vererek kılınabileceği gibi, istendiği takdirde altı selâmla da kılınabilir.

Bu namazın fazileti hakkında çok sayıda rivâyet vardır: "Kim iki rek'at kuşluk namazı kılarsa, borçlu bulunduğu organlarının şükrünü eda etmiş olur." Çünkü namaz, bedendeki bütün organlarla yapılan bir ameldir. "Kuşluk namazını oniki rek'at olarak kılanlar için ise cennette altın bir köşk inşa edilir. Cennette kuşluk (*duhâ*) adı verilen bir kapı vardır ki kıyamet günü gelip çattığında, bir münâdî; 'kuşluk namazına devam edenler nerede? Sizin kapınız burası! Allah'ın rahmeti sâyesinde cennete girin' diyecektir."

❀

وَالطَّيْرَ مَحْشُورَةً كُلٌّ لَهُ أَوَّابٌ ﴿١٩﴾

19. Toplu halde kuşları da onun emri altına vermiştik. Hepsi O'na yönelmiştir.

Kuşlar anlamındaki (وَالطَّيْرَ), (الْجِبَالَ) kelimesine ma'tuftur. (الطَّيْر), (الطَّائِر)'in çoğuludur; (

(الرَّكْبُ) kelimesinin (الرَّاكِبُ)'in çoğulu olması gibi. (الطَّائِر): Havada uçan kanatlılara denir. (مَحْشُورَةً), (الطَّيْرَ)'ın hâlidir. Âmil ise (سَخَّرْنَا) fiilidir. Mânâ şöyledir: Kuşları da her yön ve yandan kendisine gelip toplanmış vaziyette ona âmâde kıldık. Diğer bir ifâdeyle, onun yanında toplanmış ve başı üzerinde saf olmuşlardı.

Keşfü'l-esrâr'da belirtildiğine göre, melekler Dâvûd'un başına kendisini koruyabileceği miktarda kuş toplarlarmış.

İbn Abbas'tan (r.a.) rivâyet edilir ki: Dâvûd (a.s.) tesbih ettiğinde dağlar da tesbih ederek kendisine cevap verirler; bunun üzerine kuşlar da onun yanında bir araya gelerek tesbih etmeye başlarlarmış ki âyetteki toplanmanın (haşr) anlamı da budur. Âyette (يُحْشَرْنَ) fiili değil de (مَحْشُورَةً) ismi kullanılmak sûretiyle dağların hâli (يُسَبِّحْنَ) ile kuşların hâli arasında bir mutabakat gözetilmemiştir. Çünkü hepsinin birden toplanmış olması, olayı, tedrîcî olarak yavaş yavaş toplanma anlamından -ki muzârî fiil kullanıldığında bu mânâ anlaşılır- daha iyi anlatmaktadır.

Bütün bu dağlar ve kuşlardan herbiri Dâvûd'dan (a.s.) dolayı yâni o tesbih ettiği için, -bu yoruma göre hazfedilmiş bir muzaf olduğu düşünülmüş olur- tesbihe katılırlardı. O tesbih ettiği zaman onunla beraber dağlar ve kuşlar da tesbih etmeğe başlardı. Diğer bir ifâdeyle onunla beraber tesbih için ağızlarını açmışlardı. Tesbih eden (مُسَبِّح) yerine dönen ve yönelen anlamındaki (أَوَّاب) fiilinin kullanılması, yönelmenin de nihâyet tesbihe dönmek anlamında olmasındandır. Tesbihe dönen de bu fiiline tekrar tekrar döndüğü için (رَجَّاع), (أَوَّاب) olarak isimlendirilmiştir. Bununla biraz önceki (يُسَبِّحْنَ) arasındaki fark şudur: (يُسَبِّحْنَ) "tesbih ederler" ifâdesi tesbihe muvafakat ettiklerini gösterirken, (أَوَّاب) bu muvafakatın dâimî olduğu anlamına gelir.

(لَهُ)'daki zamirin Allah'a râci olduğu da söylenmektedir ki o zaman mânâ şu şekilde olur: Dâvûd (a.s.), dağlar ve kuşlardan herbiri O'na yönelir; O'nu tekrar tekrar tesbih ederler, nağme ederler şeklinde olur.

Rivâyet edilir ki, Allah Teâlâ Dâvûd'a verdiği güzel sesi yarattıklarından hiçbirine vermemiş olduğu için Dâvûd'un nağmeleri dağlara ulaşınca, dağlar bu sesi işitmenin zevkinden onun zikr ve tesbihine katılırlarmış. Bu nağmeleri duyduğunda kuşlar da tesbih ve takdis ifâde eden nağmelerle şakıyıp ötmeğe başlarlarmış. Vahşî hayvanlar da Dâvûd'un sesini işitip boyunlarından tutulacak kadar ona yaklaşırlarmış. Hâsılı, tüm varlıklar istidâdları ölçüsünde ma'rifet ve hal akışını (*feyezan*) kabule elverişlidirler. Bülbül, hüdhüd, kumru, güvercin vb. kuşlar gözlerimizin önünde değil mi?

Ne dedi, bilir misin bana seher bülbülü?
Nasıl birisin ki sen, bîhabersin sevgiden!
Arab'ın şiiriyle deve bile bir hâl ve neşe içine giriyor,
Eğer sende zevk yoksa bozuk tabîatlı bir hayvansın.

Şu halde etkilenip harekete geçme, ağlama ve benzeri tepkiler, sadece insana özgü değildir. Bilâkis hakikat gözüyle baktığımızda bunların hayvanlarda, hattâ cansız varlıklarda bile bulunduğunu görebiliriz. Çünkü biraz önce temas edildiği üzere, bunlar da hakikî bir hayat ile diridirler.

Kâşifî der ki: “Velîlerden biri, kendisinden yağmur damlaları gibi su damlayan bir taş gördü. Bir süre durup tefekkürle o taşa baktı. Taş onunla konuşmaya başladı: Ey Allah’ın dostu, Allah Teâlâ’nın beni yarattığı günden beri onun korkusundan hasret gözyaşı döküyorum, dedi. O velî de Allah’a duâ edip: “Ey Allahım, bu taşa emniyet ver”, dedi. Duâsı kabul edilip o taşın emân ve güven içinde olacağı müjdesi ulaştı. O velî bir süre sonra yine o yere gitti. Gördü ki öncekinden daha fazla sular damlıyor. Sordu: Ey taş, Allah’tan eman aldığına göre bu ağlama da nedir? Taş cevap verdi: Önceleri Allah’ın azâbına uğrama korkusuyla ağlıyordum. Şimdi ise emân ve selâmete ulaşmamın mutluluğundan ağlıyorum.”

Taştan gözyaşını gör ama su damlasıdır deme!
Dağda iniltiyi gör, yankı yeridir diye düşünme!

Keşf sâhibi büyüklerden biri der ki: “Dağlar da kuşlar da Dâvûd’un tesbîhi sâyesinde tesbih ederlerken, onun ameli olarak tesbîh etmekteydiler. Çünkü bunların tesbihleri onun tesbihinden kaynaklanmış olduğundan hiç şüphesiz sevabı da sevab istihkakları olmadığından bunların değil, Dâvûd’un olacaktır. İnsanoğlu ise böyle değildir. Çünkü biri bir diğerinin zikir ve tesbihine katıldığı ya da birinin sözüne uyarak bir amel yaptığı zaman kendisini uyarıp dirilttiği yâni harekete geçirdiği için zikir ve tesbih sevabının bir misli de ona verilir. Zira bu sevab onun sâyesinde kazanılmıştır ve o buna daha lâyıktır.

Dâvûd’un tesbihinden dolayı dağlar ve kuşlar şunun için tesbih etmişlerdir: Dâvûd’un tesbih ve tahmîdin mânâsına ruhu ile yönelişi o kadar güçlü olmuştur ki, bu, onun -ruhunun tezahür yerleri (*mezâhir*) olan- kuvve ve organlarına yayılmış; bunlardan da -organ ve kuvvelerin insan dışındaki sûretleri olan- dağlara ve taşlara sirâyet etmiştir. Dağlarla kuşların tesbihlerinin niçin onun tesbihinden dolayı olduğu böylece anlaşılmış oluyor. Bunların tesbihlerinin faydası da ona âiddir.

Âyette özellikle akşam ve sabah vakitlerinin zikredilmesi ise Allah’ın kudret nurları ve azametinin bereketinin meyveleri bu vakitlerde daha çok zuhûr ettiği içindir. Ayrıca manevî sarhoşluk (*sekr*) ehlinin, övülmüş makamları müşâhede etme sarhoşluğundan ayıklık hâline (*sahv*) döndüğü vaktin kuşluk vakti olması; namaz kılanların sessiz yakarışlara ve ihtiyaç arzetmeye yöneldikleri vaktin de akşam vakti olması sadece bu iki vaktin zikredilmesine sebep olmuştur.

❀

وَشَدَدْنَا مُلْكَهُ وَاٰتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَفَصْلَ الْخِطَابِ ﴿٢٠﴾

20. Onun hükümranlığını kuvvetlendirmiş, ona hikmet ve güzel konuşma vermiştik.

Kendisine heybet, zafer ve benzeri şeyler ihsân ederek *"onun hükümranlığını kuvvetlendirmiştik."*

Kâşifî der ki: Mazlumların duâsı sebebiyle veya kendisine nasihat eden vezirleri sâyesinde veya halka zulmü engellemesi sebebiyle veya düşmanlarının kalbine onun korkusunu atmak sûretiyle veya zırh ve harp âletlerini keşfetmesiyle veya ordusunun veya korumalarının çokluğuyla -ki her gece otuz altı bin kişi evinin etrafında bekçilik ederdi- *"onun hükümranlığını kuvvetlendirmiştik."* Hattâ kırkbin zırhlı neferin Dâvûd'un muhafizlığını yaptığı; sabah olduğunda da bu askerlere 'Allah'ın peygamberi sizden razı olmuştur, yerlerinize dönebilirsiniz!' denildiği rivâyet edilir.

"Allah seni insanlardan korur" (el-Mâide 5/67) âyetinin nüzûlüne kadar bizim Peygamberimiz de korunurdu. Sultanların seferde ve hazarda muhâfiz edinmesi buraya dayanır. Bu muhâfizlar sultanları korumağa geceleyin de devam ederler ki bunun da ecrini alacaklardır.

İbn Abbas (r.a.) der ki: Bir kimse birisi hakkında "Benim sığırımı çaldı" diye bir iddiâda bulunmuş, fakat delil getirememiş. Allah da Dâvûd'a çaldığı iddiâ edilen kişiyi "öldür" diye vahyetmiş. O da durumu adama bildirince, adam şöyle demiş: "Doğru söylüyorsun, ey Allah peygamberi! Allah beni bu çalma suçundan dolayı değil, bu adamın babasını hîleyle bir yere götürmek sûretiyle öldürmüş olduğum için cezâlandırıyor." Bu itiraftan sonra Dâvûd (a.s.) adamı katlettirmiş; bunu duyan insanlar da "Herhangi biri bir günah işlediği zaman, Allah bunu ona bildiriyor" diye düşünerek ondan korkmağa başlamışlar ve böylece insanların gönüllerine salmış olduğu heybet daha da artmış.

Bu rivâyetteki (اَلْغِيلَةُ) kelimesi, birine tuzak kurup bir yere götürdükten sonra orada öldürmek demektir.

"Ona hikmet", yâni herşeyi gerçek veçhesiyle bilme ve -o şeyin amelle ilgili bir özelliği varsa- gereğince amel etme gücü vermiştik.

Bil ki hikmet iki türlüdür: 1- Konuşulup anlatılan (*mentûkun bihâ*) hikmet ki bu, şerîat ve tarikat bilgisidir. 2- Sükût geçilen, anlatılmayan (*meskûtün anhâ*) hikmet ki bu da avam âlimlerin -kendileri için zararlı ve helâk edici olacağından- gerektiği şekilde muttali olamadıkları hakikat sırlarıdır.

Nitekim bir rivâyete göre Peygamber Efendimiz (s.a.) bazı sahâbîleri birlikte Medine sokaklarından birinden geçerken, bir kadın Allah aşkına evine gelmelerini rica etti. İçeri girdiklerinde, etrafında çocuklarının oynamakta olduğu alevli bir ateş gördüler. Kadın: "Ey Allah'ın Rasûlü! Allah mı kullarına daha çok acır, yoksa ben mi çocuklarıma daha çok acırım!" dedi. Peygamber (s.a.): "Tabiî ki Allah acır, O Erhamu'r-râhimîn'dir" cevabını verdi. Bu cevabı alan kadın şöyle dedi: "Ey Allah'ın Rasûlü, peki sen, benim şu çocukları ateşe atabileceğimi düşünebilir misin?" Hz. Peygamber (s.a.): "Hayır" deyince, kadın: "Öyleyse kullarına, benim şu çocuklara

acıdığımdan daha fazla acıyan Allah kullarını nasıl ateşe atabiliyor?" diye sordu. Râvi diyor ki: "Bunun üzerine Hz. Peygamber ağlamağa başladı ve bana böyle vahyediliyor."[10] buyurdu.

"Ve" bu hikmeti anlışılabilir bir tarzda açıklaması için *"güzel konuşma vermiştik".*

Bu ifâde, **Molla Câmî**'nin *Şerhu'l-Fusûs*'unda da aynı şekilde açıklanıyor ki buna göre (فَصْلُ الْخِطَابِ) ifâdesi, (اَلْخِطَابُ الْفَاصِلُ) mânâsınadır; yâni, temyiz edip açıklayan hitap veya (اَلْخِطَابُ الْمَفْصُولُ) anlamındadır; yâni anlatmak istediği şeyi muhatabına hiçbir karışıklığa mahal vermeden anlatan vecîz ifâde demektir.

Şerhu'l-Cendî'de (فَصْلُ الْخِطَابِ)'ın mânâsı, işin gerçeğini açıkça ortaya koymak; kazâ ve hükümleri hiçbir şüphe ve karmaşaya yer bırakmadan kat'î olarak hemen verebilmek şeklindedir. Ama bu takdirde ifâde, (فَصْلُ الْخِصَامِ), yâni hakkı batıldan ayırt ederek mahkemeleşmeye son vermek anlamına gelir ve "fasl (فَصْل)" lafzı, gerçek anlamında olurken, "hitâb (خِطَاب)" kelimesiyle de "mahkemeleşme" anlamı kasdedilmiş olur. Çünkü mahkemeleşmelerde mutlaka "hitâb" da yer alır.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'ye göre ise mânâ şöyledir: "Biz Dâvûd'u en güçlü hükümdar kılmak sûretiyle, onun zâhirî hükümranlığını kuvvetlendirmiş, kendisine hikmet ve güzel konuşma özelliği vermek sûretiyle de bâtınî hükümranlığını güçlendirmiştik. Hikmet; ilâhî hibeye dayalı türlü türlü ma'rifetlerdir. (فَصْلُ الْخِطَابِ) ise, bu ma'rifetleri en doyurucu, iknâ edici delillerle ve çok az sözle açıklamaktır.

"İmdi" mânâsına gelen (أَمَّا بَعْدُ) ifâdesinin (فَصْلُ الْخِطَابِ) diye adlandırılması, bu kelimenin anlatmak istenen esas şeyi, bu şeye hazırlık için zikredilen hamd ve salât ü selâmdan ayırması (*fasl*) hasebiyledir.

Ziyâd, konuşması esnâsında (فَصْلُ الْخِطَابِ) olan (أما بعد) ifâdesini ilk kullanan zâtın Dâvûd (a.s.) olduğunu söyler. Ancak Dâvûd'un hiçbir zaman kendi dili dışındaki bir dille konuştuğu sübût bulmamıştır; (أما بعد) da Arapça bir lafızdır; ayrıca *İnsânü'l-uyûn*'da belirtildiği gibi, Dâvûd'a verilen (فَصْلُ الْخِطَابِ), (فَصْلُ الْخُصُومَةِ) yâni çekişme ve husûmetlere son vermek anlamındadır" denilerek reddedilmiştir.

Ziyâd'ın mezkûr görüşü, -tabii bunu gerçekten söylediyse- ancak şu şekilde doğrulanabilir: Dâvûd (أَمَّا بَعْدُ) ifâdesini, aynen bu şekilde Arapça olarak değil, bilâkis (*imdi* gibi,) kendi dilindeki karşılığını kullanan ilk kişi olabilir.

Ali (r.a.) der ki: (فَصْلُ الْخِطَابِ): Şikâyetçiden delil istemek, şikayeti reddedene ise yemin etme mecburiyeti getirmektir. Çünkü aralarında çekişme bulunan kişilerin sözleri, ancak bu metodla temyiz edilip sona erdirilebilir.

Bazı âlimler derler ki: Daha önceleri Allah Teâlâ, gökten bir zincir sarkıtır ve Dâvûd'a insanlar arasında bununla hükmetmesini emredermiş: Haklı olanlar, elleri bu zincire ererek zinciri tutabilir, haksız olanlar ise tutamazmış. Bir keresinde adamın biri

birinin incisini çalmış ve inciyi asasının içine atmış. Şikayetçi durumu Dâvûd'un (a.s.) muhakemesine arzedip:

- 'Bu benim incimi aldı ve ben doğru söylüyorum!' deyince, gelmiş ve zinciri tutabilmiş. Hakkında şikâyette bulunulan adam gelip 'al şu asayı!' demiş, adam da alınca,

- 'Ben inciyi buna verdim, ben doğru söylüyorum!' demiş ve o da zinciri tutabilmiş. Dâvûd hayretler içinde kalmış ve bu olaydan sonra zincir (göğe) kaldırılarak Dâvûd'a, artık delil ve yeminlere dayalı olarak hüküm vermesi emredilmiş.

İmam Ebü'l-Leys Semerkandî *Tefsiri*'nde der ki: *"Ona hikmet verdik"* ifâdesi, "bilgi ve anlayış verdik" anlamında; 'fasle'l-hitâb verdik' ifâdesi de "şikâyetçiler ile hakkında şikâyet bulunanlar arasında delil ve yeminle hükmetmek" anlamındadır.

Bizim şerîatimizde de böyle hüküm verilir. Çünkü herhangi bir problem hakkında cevap isteyenler için en düzgün yol ve en güzel araç budur.

❀

وَهَلْ اَتٰيكَ نَبَؤُا الْخَصْمِۢ اِذْ تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَۙ ﴿٢١﴾

21. ***(Ey Muhammed!)*, Sana dâvâcıların haberi ulaştı mı? Hani Mihraba *(mâbedin duvarına)* tırmanıp,**

"(Ey Muhammed!), Sana davâcıların haberi ulaştı mı?" Bu cümle, hem hayret hem de sonrasında anlatılacak olayı dinlemeğe teşvik anlamı ifâde eden bir istifhamdır. Böylece, bu olayın hiç kimse için gizli olmaması gereken güzel bir olay olduğuna dikkat çekilmiştir.

(نَبَأْ), büyük haber; (الْخَصْم) da dâvacı/muhâsım anlamındadır. "Muhâsama" kelimesi, mahkemeleşen taraflardan herbirinin ötekinin husmuna, yâni yakasına yapışmasından gelir. (الْخَصْم) kelimesi esasen, tekili de çoğulu da aynı olan bir masdar olduğu içindir ki "tırmanmışlardı" anlamına gelen (تَسَوَّرُوا) kelimesinde hasm'a raci zamir çoğul yapılmıştır.

"Hani mihraba (mâbedin duvarına) tırmanıp," (تَسَوَّرَ) fiili, biri, bir yerin sur kısmına tırmandığında kullanılır. Şehrin suru demek, şehri kuşatan duvarı demektir. Kelimenin yüksek duvarlar için kullanıldığı da olur ki, buradaki anlamı da budur. Âyetteki "mihrab"dan maksad ise Dâvûd'un Rabbine tâatle meşgul olmak için girdiği evdir. Bu evin bir odadan ibâret olduğu da söylenir. Bu odanın bir mihrabı olduğu içindir ki, 'bir şeyi en değerli parçasıyla adlandırmak' kabilinden bir mecazla odaya "mihrab" denmiştir.

"Hani" anlamındaki (إِذْ) lafzı, ibârede bulunmayan bir kelimeye, mahkemeleşme (التَّحَاكُم) kelimesine müteallık olup mânâsı şöyledir: "*Hani mihraba tırmanıp"* yâni odanın duvarına çıkıp Dâvûd'un yanına gelerek mahkemeleşmişlerdi ya…

Tırmanan hasımlardan maksad, birer insan şeklindeki dâvâcı ve dâvâlı kılığındaki Cebrâîl ve Mîkâîl ile beraberlerindeki şâhid ve tezkiyeci kılığına girmiş meleklerdir.

❀

اِذْ دَخَلُوا عَلٰى دَاوُدَ فَفَزِعَ مِنْهُمْ قَالُوا لَا تَخَفْۚ خَصْمَانِ بَغٰى بَعْضُنَا عَلٰى بَعْضٍ فَاحْكُمْ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَلَا تُشْطِطْ وَاهْدِنَٓا اِلٰى سَوَٓاءِ الصِّرَاطِ ﴿٢٢﴾

22. Dâvûd'un yanına girmişlerdi de Dâvud onlardan korkmuştu. "Korkma! Biz birbirine hasım iki dâvâcıyız, aramızda adaletle hükmet, haksızlık etme; bize doğru yolu göster" dediler.

(اِذْ دَخَلُوا عَلٰى دَاوُدَ) *"Dâvûd'un yanına girmişlerdi de"* Bu ifâde, bir önceki ifâdeden bedeldir. *"Dâvûd onlardan korkmuştu."* Buradaki (الْفَزَعُ), endişe verici bir şeyden dolayı insanda ortaya çıkan bir daralma ve ürkme hâlidir. (الْفَزَعُ), telaşlanıp üzülmek anlamına gelen (الْجَزَعُ) cinsindendir. Allah'tan korktum (الْخَوْفُ) denir; ama O'ndan ürktüm (الْفَزَعُ) denmez. Dâvûd onlardan ürkmüştü; zira kapısı kapalı bir odada ibâdet ederken kapıdan girecekleri yerde üstten ansızın alışılmadık bir şekilde inivermişlerdi.

Burada, insanoğlunun son derece zayıf bir tabiatı bulunduğuna işâret edilmektedir. Dâvûd, bu kadar güçlü olmasına rağmen, bunlardan ürkebilmiş! Dâvûd'un bu tavrı, ileride geleceği üzere, belki de bu olayın, kendisini önceden yaptığı bir şeyden dolayı cezâlandırmak ve buna dikkatini çekmek maksadıyla ortaya çıktığını ruhuyla anlamasından ileri gelmiştir.

Dâvâcılar, onun ürktüğünü görünce, bunu izâle etmek için bizden *"Korkma!"* demişlerdi.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: İşârî olarak demek isteniyor ki, bizim sûrete dayalı hallerimizden korkma, çünkü biz sana, aramızda adâletle hükmedesin diye geldik. Yalnız bizim, gerçek hallerimizden kork; çünkü bunlar, seninle hasmın Uriya arasında cereyan etmiş olan durumları ortaya koyacaktır.

"Biz birbirine hasım iki dâvâcıyız," Bu ifâde, -hasmın arkadaşına da mecâzen hasım dendiği için- biz birbirleriyle çekişme hâlinde olan iki hasım grubuz, anlamındadır. Öyle görülüyor ki (الْخَصْمُ) lafzı, yukarıda geçen (تَسَوَّرُوا) fiilinden de anlaşıldığı üzere çoğul anlamında kullanılmıştır. Sonra, -esasında 'bu kardeşim' kelimesinin delâletiyle, iki grup değil de iki şahıs olmalarına rağmen,- grup diye tevil edilerek (الْخَصْمَانِ) şeklinde tesniye kılındı. Fakat hasmın arkadaşına da hasım denmek sûretiyle, beraberlerindekilerle birlikte iki dâvâcı grupmuş gibi zikredildiler. Böylece (الْخَصْمَانِ) kelimesindeki tesniye sîgası ile bizim biraz önceki çoğul anlamının kasdedildiği

şeklindeki yorumumuz uzlaşmış oldu.

"Birimiz ötekinin hakkına saldırdı." Yâni zulüm ve cevr etti. Bu, farazi ve Dâvûd'a tariz kabilinden bir ifâde olup meleklerden birinden gerçekten böyle bir saldırı vâki olduğu anlamında değildir. Dolayısıyla yalan beyânda bulundukları söylenemez. Çünkü melekler bundan münezzehtir. Bu bakımdan, -*Şerhu'l-Mekâsıd*'daki gibi -âyetteki dâvâcıların, Dâvûd'un odasına bir şeyler çalmak maksadıyla giren iki hırsız olduğu; Dâvûd'un kendilerini görmesi üzerine de bu dâvâ meselesini uydurdukları şeklinde bir yorum yapmağa gerek yoktur.

"Aramızda adâletle hükmet, haksızlık etme;" Yâni o halde aramızda adâlet ve dürüstlük ile hüküm ver; zulmetme. Buradaki (اَلْإِشْطَاطُ) Hakk'ı aşağılayarak haddi aşmak anlamındaki (اَلشَّطَطُ) kökündendir. Diğer bir ifâdeyle ortaya çıkarmak, haddi aşmak demektir. Mânâsı, "hükmederken haksızlık yapma!" şeklindedir. Bu, "adâletle hükmetme" emrini pekiştirmekte olup bu emir ve yasaklardan maksadları, ona kendilerini acındırmaktır.

"Bize doğru yolu göster, dediler".

Saldırganı, girdiği bu zulüm yolundan men'edip kendisine adâlet yolunu göstererek hak yolun ortasına ilet.

❀

إِنَّ هٰذَٓا اَخ۪ي لَهُ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعْجَةً وَلِيَ نَعْجَةٌ وَاحِدَةٌ فَقَالَ

اَكْفِلْنِيهَا وَعَزَّنِي فِي الْخِطَابِ ﴿٢٣﴾

23. ***(Onlardan biri şöyle dedi:)*** **Bu, kardeşimdir. Onun doksan dokuz koyunu var. Benimse bir tek koyunum var. Böyle iken "Onu da bana ver" dedi ve tartışmada beni yendi.**

"(Onlardan biri şöyle dedi:) Bu," dinde veya sohbette *"kardeşimdir."* Bu ifâde, hangi konuda anlaşamadıklarını ortaya koyan yeni bir cümledir. Saldırganın, kardeşi olduğunun vurgulanması, yaptığının son derece çirkin bir davranış olduğunu anlatmağa hazırlık mâhiyetindedir.

"Onun doksan dokuz koyunu var. Benimse bir tek koyunum var." (وَلِي) kelimesini **Âsım**'ın râvisi **Hafs**, (وَلِيَ) şeklinde; geri kalan kurrâ ise aslı üzere, yâni (وَلِي) şeklinde okumuşlardır. (نَعْجَة), dişi koyun olup (Türkçede kısrağın aynı anlamda kullanılması gibi) kadından kinâye olarak kullanılır. Kinâyeli ve ta'rizli sözler ise esas maksad olan kınamayı daha iyi ifâde ederler. Çünkü kendisine ta'rizde bulunulan şey hakkında bir bilginin hâsıl olması, iyice bir düşünmeyi gerektirir. Bunu düşündüğü ve yaptığının çirkinliği kendisi açısından ayân beyân ortaya çıktığında, kendisini daha fazla etkiler ve daha çok utanıp sıkılmasını temin eder.

“Böyle iken “Onu da bana ver” dedi” (أَكْفِلْنِيهَا), (مَلِّكْنِيهَا) anlamında kullanılmış olup esasen, elimin altındakilere baktığım gibi ona da bakayım demektir. (الكَافِل), kadına bakıp nafakasını temin eden kişidir.

“Ve tartışmada beni yendi.” Yâni kendisiyle konuşurken, reddetmem mümkün olmayan bir takım deliller getirmek sûretiyle bana galebe çaldı.

İbn Abbâs (r.a.)’dan da şöyle bir yorum rivâyet edilir: (Doksan dokuz koyunu olan kardeşim) benimle konuşurken, bir hükümdar olması hasebiyle daha güçlü ve yüce bir pozisyonda bulunuyordu. *el-Vesît*’ta da belirtildiği gibi buna göre mânâ, hükümranlığının gücünden dolayı benimle konuşurken daha cür’etkâr konuşabiliyordu, şeklindedir.

❀

قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعْجَتِكَ إِلَى نِعَاجِهِ وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْخُلَطَاءِ لَيَبْغِي بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَقَلِيلٌ مَا هُمْ وَظَنَّ دَاوُدُ أَنَّمَا فَتَنَّاهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ ﴿٢٤﴾

24. Dâvûd: Andolsun ki, senin koyununu kendi koyunlarına katmak istemekle sana haksızlıkta bulunmuştur. Doğrusu ortakçıların çoğu, birbirlerinin haklarına tecâvüz ederler. Yalnız îman edip de iyi işler yapanlar müstesnâ. Bunlar da ne kadar az! dedi. Dâvûd, kendisini denediğimizi tahmin etti ve Rabbinden mağfiret dileyerek eğilip secdeye kapandı, tevbe edip Allah’a yöneldi.

“Dâvûd: Andolsun ki, senin koyununu kendi koyunlarına katmak istemekle sana haksızlıkta bulunmuştur...dedi.” Dâvûd, hakkında şikâyet bulunan kişinin de itiraf etmesiyle yahut dâvâcının doğru söylediğini takdir ederek bu sözü söylemiştir. Yoksa henüz ötekini dinlemeden iki dâvâcıdan birinin doğru söylediğine hükmedivermenin anlamı yoktur. Hadiste: *“Meclisine iki dâvâcı geldiği zaman, ötekini de dinlemeden biri lehinde hükmetme.”*[11] buyurulmuştur.

“(لَقَدْ ظَلَمَكَ) *Andolsun ki ... sana haksızlıkta bulunmuştur”*, ifâdesi, ibârede yer almayan bir kasemin cevabı olup Dâvûd (a.s.) bununla, arkadaşının yaptığı fiili ne kadar kötü gördüğünü ifâde etmeyi ve bir sürü koyunu olan birinin, başka koyunu olmayan birinin koyununa göz dikmesinin çirkinliğini göstermeyi hedeflemiştir.

“Senin koyununu kendi koyunlarına katmak istemekle...” Buradaki “isteme” anlamına gelen (سُؤَال) kelimesi, mef’ûlüne izâfe edilmiş bir masdar olup izâfe etme ve ekleme mânâlarını tazammun ettiğinden, anlamı bir başka mef’ûle (إِلَى) harfiyle geçmekte, müteaddî olmaktadır. Bir başka yoruma göre ise senin koyununu isteyip talep

ederek kendi koyunlarına katmakla... anlamındadır.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: Burada, "*haksızlık etme"*nin, insan nefsinin karakteri olduğuna ve başkalarının hakkına saygılı biri görüldüğü zaman bunun bir sebebe bağlı olduğuna dâir bir işâret vardır. Nitekim Yûsuf (a.s.) bile ***"ben nefsimi tezkiye etmiyorum..."*** (Yûsuf 12/53) demiştir. Yâni, nefisler -peygamber nefsi bile olsalar- haksızlık etme, saldırganlık ve benzeri kötü sıfatlara sâhip olarak yaratılmışlardır.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Bu, nefislerin asıl yaratılışları ve gerçek yapıları bakımından sözkonusudur. Yoksa peygamber nefisleri dâimâ kötülük emreden (*emmâre*) nefisler değil, itmi'nâna ermiş (*mutmainne*) nefislerdir. Çünkü bu zâtlarda mutmain nefislere has davranışlardan başka bir şey zuhûr etmemiştir. Bu, onların seyr ü sülûklarının ilk mertebesidir. Nitekim **Şeyh (Necmeddîn-i Kübrâ** Hazretleri) de "başkalarının hakkına saygılı biri görüldüğü zaman"... diyerek buna temas etmiştir. Bu konuyu çok iyi kavra; zira bu ayakların kaydığı bir meseledir. Konuyla ilgili geniş açıklama, Yûsuf suresinde geçti.

Daha sonra Dâvûd, (نَعْجَةٌ) kelimesini, kadından kinâye oluşuna değil de gerçek mânâsına alarak dedi ki: *"Doğrusu ortakçıların çoğu, birbirlerinin haklarına tecâvüz ederler."* Yâni malını yekdiğerinin malına karıştıran (اَلْخُلَطَاءُ) ortakların çoğu, birbirine haksızlık; arkadaşlık ve ortaklık hukukuna riâyet etmeyerek saldırganlık eder. Diğer bir ifâdeyle kendi hakkı olandan daha fazlasını talep ederler. (الخُلَطَاءُ), (اَلْخَلِيطُ) kelimesinin çoğuludur; zarîf ve zurefâ gibi. (اَلْخُلْطَة) masdarı, ortak olmak anlamında olmakla birlikte daha çok davar sürülerindeki ortaklıklarda kullanılır. Bu ortaklar arasında*, "yalnız îman edip de iyi işler yapanlar müstesnâ."* Bunlar saldırganlık ve düşmanlıktan uzak dururlar. *"Bunlar da ne kadar az! dedi."* Bu ifâde, (وَهُمْ قَلِيلٌ) şeklinde olup (هُمْ) mübtedâ; (قَلِيلٌ) ise haberdir. Esas önemli olan bunların azlığını ifâde etmek olduğu için önce (قَلِيلٌ) zikredilmiştir. Bu kelime, mef'ûl anlamındaki fe'îl veznine benzetilerek müfred kılınmıştır. (مَا), bu azlığı pekiştirmek için veya kapalı bırakmak ya da îman ve amel-i sâlihle muttasıf bulunanların az oluşuna hayret etme anlamı vermek için eklenmiştir.

"Dâvûd, kendisini denediğimizi tahmin etti" Buradaki "tahmin/zan", aralarındaki benzerlikten dolayı istidlâle dayalı bilgi için müsteâr olarak kullanılmıştır. Yâni, bir zann-ı gâlip ilim seviyesine yaklaşınca, ilim için istiâre edilebilir. O zaman bu tahmîn, yakîn anlamındadır, fakat bizzat görmeye dayalı yakîn anlamında değil. Böyle bir yakîn için ancak "ilim" kelimesi kullanılabilir.

Mânâ şu şekildedir: Dâvûd, muhâkeme meclisinde cereyan eden bu konuşmalardan bizim bunu sırf kendisini denemek ve imtihan etmek için yaptığımızı ve kendisinden sâdır olan davranışın günah olduğunu anladı.

"Ve" tıpkı Âdem (a.s.)'ın: ***'Rabbimiz biz kendimize haksızlık ettik...'*** ve Musa (a.s.)'ın ***'Sana tevbe ettim'*** şeklindeki tevbelerinde ve başka peygamberlerin yeri

geldikçe açıklandığı ifâdelerinde yaptıkları gibi *“Rabbinden mağfiret dileyerek eğilip secdeye kapandı”*

(رَاكِعًا) lafzı, -secde etme fiili için eğilme (*rukû*) fiili kullanılmak sûretiyle,- (سَاجِدًا) anlamındadır. Çünkü secdeden önce eğilinir ve eğilmeden secde edilmiş olunmaz. Secde ve rukûdan herbirinde eğilme ve boyun eğme anlamları vardır. **Ebû Hanife** (r.h.) ve talebeleri secde-i tilâvette, eğilmenin secde yerine geçtiği şeklindeki görüşlerine bu ifâdeyi delil göstermişlerdir.

Ya da eğilerek yâni namaz kılarak secdeye kapandı, anlamında olabilir ki bu ihtimale göre namazın bir parçası zikredilerek tamamı kasdedilmiş olur. Dâvûd, bir nevi iki istiğfar rek’ati kılmak maksadıyle iftitah tekbiri aldı, anlamındadır. Birinci görüşün yâni âyetteki rükû’un secde etme anlamında olduğunun delili, **İbn Abbâs**’ın (r.a.) şu rivâyetidir: Hz. Peygamber şükür secdesini ve Sâd Sûresi’ndeki secde-i tilâveti edâ ederken şöyle duâ ederdi: *“Allahım! Bu secde karşılığında katında bana bir mükâfat yaz; katında bunu benim için azık eyle; onun sâyesinde bir günahımı azalt; kulun Dâvûd’un secdesini kabul ettiğin gibi, benimkini de kabul et.”*[12]

Dâvûd, ayak sürçmesi, evlâ ve efdal olanı terketme anlamındaki bütün muhâlefetlerinden *“tevbe edip Allah’a yöneldi.”* Zira *ebrâr/*iyi insanlar için *hasene/*güzel olan davranışlar, *mukarrabîn/*gözde kullar için *seyyie/*kötü sayılırlar.

Sâd Sûresi’ndeki secdeyi yaparken Peygamber Efendimiz’in (s.a.) şöyle dediği de yine **İbn Abbâs** (r.a.) kanalıyla rivâyet edilmektedir: *“Dâvûd bu secdeyi tevbe etmek için yapmıştı, biz ise şükretmek için yapıyoruz.”*

Fethu’r-Rahmân’da der ki: **Ebû Hanife** (r.h.) ve **Mâlik** (r.h.), bu secdenin, yapılması gerekli secdelerden olduğu kanâatindedirler. Her ikisi de bunun aslî bir secde olduğu görüşünde olmakla birlikte, Ebû Hanife bunun “vacip” olduğunu söylerken, Mâlik “efdal” olduğunu söyler. **Şâfiî** ve **İbn Hanbel**’e göre ise bu, namaz dışında yapılması müstehap olan bir şükür secdesidir. Bu secdenin namaz içinde yapılması durumunda bu iki imama göre secde bâtıl olmuş olur.

Kâşifî der ki: “İmam-ı Âzam’a göre bu secde, azîmet secdesidir. O, bu âyet okunduğunda namazda ve namaz dışında secde edilmesi gerekir, der. İmâm Şâfiî’ye göre ise burada secde etmek azîmetlerden (zorunlu işlerden) değildir. İmâm Ahmed’den bu secde hakkında iki rivâyet gelmiştir. İmâm-ı Âzam’a göre bu, (Kur’ân’daki) onuncu secdedir. *el-Fütûhâtü’l-Mekkiyye* isimli eserde buna “secde-i inâbet” yâni tevbe ve Allah’a yöneliş secdesi adı verilmiş ve şöyle denmiştir: Buna nur makamında şükretme secdesi adı verilir. Çünkü Dâvûd da bunu şükretmek için yapmıştı.”

❀

فَغَفَرْنَا لَهُ ذٰلِكَ ۜ وَإِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفٰى وَحُسْنَ مَاٰبٍ ﴿٢٥﴾

25. Sonra bu tutumundan dolayı onu bağışladık. Kuşkusuz yanımızda onun yüksek

bir makamı ve güzel bir geleceği vardır.

"Sonra bu tutumundan dolayı" biz de *"onu"* yâni mağfiret dilediği bu sürçmesini *"bağışladık."*

Bahru'l-ulûm'da da belirtildiği üzere, bu, Zilhicce'ye rastlamıştı.

Ayrıca şu da rivâyet edilir ki: Dâvûd (a.s.) kırk gün kırk gece kendisini bağışlaması için, nefsini Allah'a yalvarmaya zorlayarak farz namazlar ya da zarûrî durumlar hâriç hiç başını kaldırmaksızın öylece secdede kalmış. Bu esnâda o kadar ağlıyormuş ki başının etrafında ot bitene ve içtiği suların üçte ikisi gözyaşı oluncaya kadar ağlaması dinmiyormuş. Neredeyse ölüp gidecekmiş. Hükümdarlık işleriyle ilgilenmeyi de bırakmış, hattâ oğullarından İşâ adlı biri tahta oturmuş ve İsrailoğullarının eğri kalpli olanları da onun etrafında toplanmışlar. Kırk gün sonra tevbesinin kabul edilip bağışlandığına dâir vahiy gelince oğluyla savaşıp onu bozguna uğratmış. Zira Hz. Peygamber'in (s.a.) de buyurduğu gibi: *"İki halifeye birden bey'at edildiğinde,"* yâni birine bey'at edilmişken, ikinci birine de bey'at edildiğinde, *"ikincisiyle savaşın."*[13] Çünkü o, meşrû halifeye karşı ayaklanan biri (*bâğî*) gibidir. Ancak bu emir, ikincinin, öldürülme dışında bir seçenekle bertaraf edilmesi mümkün olmadığında geçerlidir.

Bu bağışlamadan sonra Dâvûd (a.s.) için -tıpkı Âdem (a.s.) için olduğu gibi- *"Kuşkusuz yanımızda onun yüksek bir"* yakınlık *"makamı ... vardır."*

(زُلْفَى), yakınlık; (الإِزْلَاف), yaklaştırma; (الإِزْدِلَاف) ise yakın olma demektir. Vakfe yerine yakın olan Müzdelife'ye bu adın verilmesi de izdilâftaki bu anlamdan ötürüdür.

el-Vesît'ta der ki: *"Yanımızda onun..."* ifâdesiyle ilgili olarak **Mâlik b. Dînar**'ın şöyle bir ifâdesi nakledilir: Kıyamet günü Allah Teâlâ, Arş'ın sütununda ayakta durmakta olan Dâvûd'a diyecek ki:

- 'Beni o yumuşak ve ince sesinle yücelt.' Dâvûd cevaben:

- 'Dünyada iken o sesi benden aldığın halde bunu nasıl yapabilirim?' deyince,

- 'Haydi, onu sana iade ediyorum,' diyecek ve Dâvûd o sesiyle Zebur okumağa başlayacak ve bunun etkisiyle cennetlikler ellerindeki nimetlerle ilgilenmeyi bırakıp ona kulak verecekler.

"Ve" cennette *"güzel bir geleceği vardır"*

Keşfü'l-esrâr'da bu güzel geleceğin bizzat cennet olduğu ifâde edilir. Yâni peygamber ve velîlerin varacakları yer cennettir.

Ebû Saîd Harrâz (k.s.) da şöyle der: Peygamberlerin zelleleri, görünürde birer zelle olmakla birlikte, gerçekte Allah'ın kendilerine verdiği değerin (*kerâmet*) ifâdesi ve Allah'a yaklaşmaları için birer vesiledir. Dâvûd kıssasını ele alacak olursak, Dâvûd (a.s.), önceden yaptıklarının bir zelle olduğunu farkedince Allah'a döndü, yalvarıp yakararak mağfiret diledi ve bu sâyede O'nun katında güzel bir gelecek ve yakınlığa sâhip oldu.

Harrâz haklı; çünkü peygamber ve velîlerin imtihan edilmeleri, onların seçilmişliklerini (*ıstıfâiyyet*) eksiltmez; aksine şereflerine şeref katar. Şöyle ki: Hilâfet

makamı, hem cemâl hem de celâl sıfatlarının tezâhür yeri olup bu makam, imtihanlara tabi tutulmak sûretiyle ortaya çıkan celâl tecellîleri sâyesinde gerçeklik kazanır. Bu, kendileri için aynı zamanda bir terakkî vesilesidir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: Bütün peygamber ve velîlerin, dâvâcılar arasında Allah'ın tevfîkıyle, şerîatin emrettiği şekilde hakça hükmetmesi onların şanındandır. Başkalarının aleyhinde hüküm verebildikleri gibi, kendi aleyhlerinde de yine hakça hükmetmeleri de bu zatların şanındandır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***"Adâleti titizlikle ayakta tutan, -kendi aleyhinizde de olsa- Allah için şâhidlik eden kimseler olun"*** (en-Nisâ' 4/135). İşte Dâvûd (a.s.) başkaları hakkında aleyhte hüküm verebildiği gibi, kendi aleyhinde vermemiş olduğunu anlayınca, geri kalan ömrü boyunca kendisinden sâdır olan bu davranıştan dolayı özür dileyerek, ağlayıp sızlayarak ve yalvarıp yakararak Rabbine yönelip kendisini bağışlamasını niyaz etti. Rabbi de kendisine acıyarak bu yakarışları kabul buyurdu ve onu affetti. Nitekim bu âyette: *"Sonra bu tutumundan dolayı onu bağışladık,"* bütün yakarışlarına, huşû, hudû, ağlayış, inleyip sızlama ve âh u vahlarına karşılık *"kuşkusuz yanımızda onun yüksek bir makamı" ve* bütün bu başvuruları sâyesinde katımızda *"güzel bir geleceği vardır,"* demektedir.

Hadiste buyurulur ki: *"Allah Teâlâ Dâvûd'a şöyle vahyetti: Dâvûd! İsyankârlara söyle de bana titrek bir sesle feryad ü figan etsinler, çünkü ben âsîlerin bana tevbe ederlerken, böyle titrek bir sesle tevbe etmelerinden hoşlanırım. Dâvûd! Hiçbir yakarıcı, benden daha merhametli bir varlığa yalvarıp yakaramaz! Hiçbir talep sâhibi de benden daha cömert birinden isteyemez! Bana itâat eden her kula, o daha benden istekte bulunmadan ben veririm; o daha bana duâ etmeden kabul ederim; bağışlanmak istemeden bağışlarım."*[14]

Hâsılı, bu olayla ilgili ne anlatılırsa anlatılsın, peygamberler, kemâllerine yaraşmayacak veya cemâllerini güzelleştirmeyecek şeylerden özellikle de kıssacıların Dâvûd'un Uriyâ'yı öldürttüğü ve bunu onun karısını alabilmek için yaptığı şeklindeki hikâyelerden münezzehtirler.

Hz. Ali (r.a) der ki: "Kim Dâvûd (a.s.) ile ilgili olarak kıssacıların anlattıklarını anlatacak olursa, yüzaltmış değnek vurdurtacağım!" tehdidini bu sebeple savurmuştur. Peygamberlere -Allah'ın salâvâtı hepsinin üzerine olsun!- iftira atmanın gerektirdiği cezâ budur.

İbnü'l-Arabî (k.s.) *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'nin 157. bâbında der ki: "Vaazları esnâsında vâizlerin cemâatte Allah'ı arzulama hissi meydana getirmeleri ve tarihçilerin Hak Teâlâ'nın kendilerini övüp seçmiş olduğu peygamberlerin sürçmeleri ile ilgili olarak Yahudilerden naklen zikretmiş olduğu hak-hukuka tecavüz mâhiyetindeki bu tür kıssaları anlatmaktan uzak durmaları gerekir. Dâvûd ve Yûsuf (a.s.) ile ilgili olaylarda olduğu gibi. Böyle bir nakilde bulunmaktan daha feci olanı ise tamamı -Allah'ın gazap ettiği bir milletten zayıf senedlere dayalı olarak nakledilen- bozuk ve yanlış te'villerden ibâret bu gibi şeylere "Müfessirler derler ki: ..." denilerek Kur'an tefsirlerinde yer

verilmesidir. Oysa söz konusu milletin mensupları Allah'a bile Allah'ın bize Yüce Kitab'ında nakletmiş olduğu iftiraları atabilmişlerdir. Vaaz meclisinde bu gibi kıssaları anlatan vâizlere Allah da melekleri de gazap edecektir! Çünkü anlattıkları, kalplerinde hastalık bulunan günahkârların eline verilmiş birer delil olmaktadır. Bu gibi insanlar, Bir peygamber bile böylesi hatâlara düşebilmişse ben kimim ki düşmeyeyim!? diyebileceklerdir.

Hâsılı vâizin yapması gereken Allah'ı hatırlatmak, peygamberlerine tâzim göstermek; ümmetine mensup âlimleri yüceltici şeyler anlatmak; insanların cennete imrenip cehennemden ve âhirette Allah'ın önünde bekleme vaktinin dehşetinden korkmalarını sağlamaktır. Böylece vaaz meclisi, tamamıyla rahmet olmuş olur.

Şeyh Şa'rânî (k.s.) *el-Kibrîtü'l-ahmer* adlı eserinde der ki: Aşağıdaki ifâdelerin niçin vahyedilmiş olduğunu (*menât*) da araştırmamak gerekir: ***"Şayet sen, kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz, etrafından dağılıp giderlerdi"*** (Âl-i İmrân 3/159), ***"Dünyayı isteyeniniz de vardı, âhireti isteyeniniz de vardı"*** (Âl-i İmrân 3/152). Çünkü avam tabakası, bunların nüzûl sebeplerini duydukları zaman Sahâbîler kendilerine basit insanlar olarak gelebilir ve Sahâbîlerin bazı aykırı davranışlarını kendilerininkine delil sayabilirler.

Hüccetü'l-İslâm Gazzâlî de der ki: Hz. Hüseyin'in öldürülüş hikâyesini ve Sahâbîler arasındaki anlaşmazlık ve düşmanlıkları anlatmak, başta vâizler olmak üzere herkese haramdır. Çünkü bu, insanların dinin temel direkleri olan Sahâbîlere karşı öfke hislerini kabartır; onlar hakkında ileri geri konuşmalarına sebebiyyet verir. Bu bakımdan aralarındaki çekişmeler, sahih yorumlara tabi tutulmalı ve meselâ bu husûmetlerin dünyalık ve reislik peşinde koşmaktan değil, bir içtihad hatâsından ileri geldiği söylenmelidir ki bu da bilinen bir husustur.

Hâsılı, has kulların mâsiyetleri, başkalarının tabîî yapıdan kaynaklanan arzu ve isteklere dayalı mâsiyetlerine benzemez. Onların mâsiyetleri, sırf te'vil hatâsından ileri gelir. Allah da husûmete götüren bu te'villerin hatâlı olduğunu kendilerine bildirince, kendilerinin isyan etmiş olduğuna hükmederler ve tevbe edip O en yüce ihsân sâhibinin hükmüne başvururlar.

❀

يَا دَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِى الْأَرْضِ فَاحْكُمْ بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ
وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوٰى فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ إِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ عَنْ
سَبِيلِ اللّٰهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ ﴿٢٦﴾

26. Ey Dâvûd! Biz seni yeryüzünde halife yaptık. O halde insanlar arasında adâletle hükmet. Hevâ ve hevese uyma, sonra bu seni Allah'ın yolundan saptırır.

Doğrusu Allah'ın yolundan sapanlara, hesap gününü unutmalarına karşılık çetin bir azap vardır.

Kendisini bağışladıktan sonra Dâvûd'a dedik ki: *"Ey Dâvûd! Biz seni yeryüzünde halife yaptık."*

Hilâfet, başkasının yerini almak demektir. Bu da ya yeri alınan kişinin orada bulunmamasından ya ölmesinden ya âciz olmasından ya da yerine bırakan zâtın bıraktığı kişiyi onurlandırmasından ileri gelebilir. Allah Teâlâ, dostlarını yeryüzüne bu sonuncu tevcih çerçevesinde halife kılmıştır. Çünkü önceki ihtimallerin (*tevcihlerin*) Allah hakkında düşünülmesi imkânsızdır.

"Halîfe", hükmünü uygulatma gücü bulunan hükümdar anlamında olup yaşantı ve hükûmet tarzı, Peygamber'in yaşantı ve hükûmet tarzına uygun olan kişidir. "Sultan" daha geneldir. İmâmet mertebesinin özelliği karşısında hilâfet de geneldir. Mânâ şöyledir: Yeryüzü hükümranlığı ve yeryüzündekiler arasında hüküm verme hususunda seni halife kıldık. Yâni bazı sultanların bazı bölgelere halef tayin edip oraları ona vermesi gibi, biz de seni yeryüzünde hükmü geçen, tasarruf yetkisi bulunan biri yaptık. Daha önce peygamberlik Dâvûd'un oymağında (*sıbt*) iken hükümdarlık başka bir oymaktaydı. Böylece Allah, her ikisini birden Dâvûd'a vererek bir şahısta toplamış oldu. O da halkını Allah'ın emirleri doğrultusunda idare etmeğe başladı.

Burada Dâvûd'un, tevbe ettikten sonraki durumunun hiç değişmeyip tıpkı tevbeden önceki gibi olduğuna, hattâ seçilmişliğinin (*ıstıfâiyyet*) daha da arttığına dâir açık bir delil vardır. Nitekim Allah Teâlâ Âdem (a.s.) hakkında da: ***"Sonra Rabbi onu seçti; tevbesini kabul etti ve doğru yola yöneltti"*** (Tâ Hâ 20/122) buyurmuştur.

Keşif sâhibi büyüklerden biri der ki: "Allah Teâlâ'nın özellikle Dâvûd'u münâsip gördüğü en yakın ve en büyük makam, onu halife kıldığını açıkça ifâde etmesidir. Oysa bunu, -her ne kadar aralarında halifeler olsa da- hiçbir peygambere nasip etmemiştir.

Şayet, Allah Âdem (a.s.)'ın halife olduğunu da açıkça ifâde etmiştir; dolayısıyla Dâvûd, halife olduğuna dâir açık bir ilâhî ifâde bulunan yegâne kişi değildir, diyecek olursanız, şöyle deriz: Hz. Âdem'in halife kılındığı ile ilgili ifâde (*nass*), Dâvûd'un halife kılındığına dâir nassa benzememektedir: Allah meleklere (Âdem'in adını zikretmeksizin,) ***"Ben yeryüzüne birini halife kılacağım"*** (el-Bakara 2/30) buyurmuştur. Böyle demeyip (Âdem'in adını gıyaben zikrederek) "Ben yeryüzünde Âdem'i halife kılacağım" demiş olsaydı bile yine de Dâvûd hakkındaki muhatap zamirli *"Biz seni yeryüzünde halife kıldık"* ifâdesi gibi olmayacaktı. Çünkü bu ifâdenin anlattığı kesindir; kasdedilen kişinin bir başkası olma ihtimali yoktur.

Bazıları derler ki: Melekler Âdem'den daha büyük varlıklar oldukları zehabına kapılınca Allah da onu halife kıldı. Zaten Allah üç kişiyi halife kılmıştır: Âdem, Dâvûd ve Ebû Bekir.

Dâvûd'un hükümdarlık süresi, ilk halifenin kendi ömründen hibe etmiş olduğu senelerden kırk senedir. Âdem ömrünün altmış senesini Dâvûd'a hibe etmiştir. Böylece Dâvûd da yeryüzünde Âdem'in halife olması gibi halife olmuştur.

Âyette çeşitli mânâlara işâret vardır:

1- Hakîkî halifelik, insanın kendi kendine elde ettiği (*mükteseb*) bir şey olmayıp Allah'ın, dilediğine fazlından ihsân ettiği bir özelliktir. Bu, "Biz seni halife kıldık" yâni "Hilafeti sana biz verdik" ifâdesinde açıkça görülür.

2- Halifelik istidadı, sadece insana özgüdür. "Sizi yeryüzü halifeleri kıldı" ifâdesi de bunu gösterir.

3- Her insan potansiyel olarak halifeliğe istidatlı yaratılmış olsa da halifelik derecelerine bilfiil sadece ender şahsiyetler mazhar olabilir.

4- Yaratma (*halkıyyet*) keyfiyyeti, şu sûret âlemine mahsus iken kılma (*ca'liyyet*) keyfiyyeti mânâ âleminde olup biten birşeydir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ Âdem'in sûretinden bahsederken, ***"Ben topraktan bir beşer yaratacağım"*** (Sâd 38/71) buyurmuş; fakat onun mânâsından bahsederken, ***"Ben yeryüzüne birini halife kılacağım"*** (el-Bakara 2/30) buyurmuştur.

5- İnsanî ruh, "feyz-i evvel"dir. "Kün (Ol!)" emrinin taalluk ettiği ilk şeydir. Bu yüzden Allah onu kendi emrine nisbet ederek "De ki: ***'Ruh Rabbimin emrindendir"*** (el-İsrâ 17/85) buyurmuştur. İşte, (insanî) ruh "feyz-i evvel" olduğu için Allah'ın da halifesi o olmuştur.

6- İnsanî ruh, Allah'ın hem zâtının hem de sıfatlarının halîfesidir. Zâtının halîfesidir; çünkü O'nun taşkın ve cömerd varlığı sâyesinde (vücûd cûdundan) vâsıtasız olarak vücûd kazanmıştır. Bu bakımdan onun varlığı, Allah'ın varlığının halifesi olmuştur. Sıfatlarının da halifesidir; zira ruhun sıfatları, Allah'ın sıfatlarının cûdundan vâsıtasız olarak oluşmuştur. Şu halde halifenin varlık sahnesine çıkışından sonraki bütün varlık (*vücûd*) ve sıfatlar da zât ve sıfatları itibarıyla Allah'ın halifesinin halifesi olmaktadır. Bu durum, Allah'ın halifesi oluş keyfiyyeti, insan bedeni, mevcudatın esfel-i safilîni ve feyz-i ilâhîyi kabule elverişli en son şey ve halifelikten en az nasibi olan şey hâline gelinceye dek sürüp gidecektir.

İşte Allah, insanı yeryüzündeki halifesinin halifesi kılmayı murad edince, ruhunun halifesi için konaklamasına elverişli bir konak yaratmıştır ki o "beden"dir-; kendisinin (c.c.), hükmünü icra edeceği (*istivâ*) bir arş hazırlamıştır ki o da "kalp"tir ve halifesine bir hizmetkâr tayin etmiştir ki o da "nefis"tir. Şayet insan, Allah'ın insan cinsini yaratmış olduğu fıtrat özellikleri üzere kalabilmiş olsaydı, ruhu, Hak'tan feyizyâb olur ve Hakk'ın halifeliğini kalp arşına akıtır; kalp, ruhun halifeliğini nefis hizmetkârına; nefis kalbin halifeliğini bedene; beden de nefsin halifeliğini Allah'ın arzına, yâni dünyaya akıtırdı ve böylece bütün bu sebep ve vâsıtalar sâyesinde ruh, Allah'ın arzında, O'nun hüküm ve emirlerini şerîatın fermanlarına göre uygulayan bir "halîfetullah" olurdu.

7- Heveslerine tabi olmayı bırakıp bunlardan yüz çevirmek sûretiyle, insanlar arasında hakça hüküm vermek, ayrıca helalinden yemek ve sâlih amellerde bulunmak da halifeliğin özelliklerindedir. Nitekim Allah Teâlâ ***('Ey peygamberler!) Temiz şeylerden yeyip sâlih amellerde bulunun'*** (el-Mü'minûn 23/51) buyurur.

8- Allah Teâlâ, Ruh Dâvûd'unu insaniyyet arzında halife kılmış; kalp, sır, nefis, beden, hisler, kuvveler, huylar, iç ve dış-organları, bunların hepsini, onun halkı yapmıştır. Sonra da "Hepiniz çobansınız ve hepiniz emriniz altındakilerden sorumlusunuz" hükmünce, Ruh'a bunlar arasında heveslerinin emriyle değil, hakça yâni Hakk'ın emriyle hükmetmesini ferman eylemiştir. Nitekim şöyle buyurur:

"O halde insanlar arasında adâletle hükmet." Yâni Allah'ın hükmüne göre hükmet, çünkü O'nun halifesi olmak kesinlikle bunu gerektirir. Allah'ın yarattıkları arasındaki hükmü ise katıksız adâlettir. Hâkimler, ancak böyle adâletli olursa, âdil olmuş olur. Aksi takdirde zâlimdirler.

"Hüküm", lügatte ayırmak; ıstılahta ise emredip yasaklamadır ki bu, ayırmayı da ayrılmaz bir unsur olarak ihtivâ eder.

"Hevâ ve hevese uyma," Gerek hüküm verirken gerekse din ve dünya işleriyle ilgili diğer hususlarda nefsinin arzulayıp heves ettiği şekilde davranma. Yâni nefsin hevâsına ve arzularına uyma.

"Sonra bu seni Allah'ın yolundan saptırır." (يُضِلَّ) fiili, nehyin cevabı olarak mansuptur. Mânâsı şudur: Sonra bu hevesler ya da heveslere uyma, Allah'ın hakka delâlet etsin diye hem tekvînî hem de teşrîî olarak koyduğu delillerden sapmana sebep olur.

Büyüklerden biri der ki: Heveslerine uyma! Yâni hükmederken benim herhangi bir vahyim olmaksızın kendi aklına geldiği şekilde hüküm verme! Sonra bu seni benim peygamberlerime vahyettiğim yoldan saptırır.

Şayet, hevese tabi olmak dalâlete nasıl sebep olur? diyecek olursanız, şöyle cevap veririz: Sebep olur; çünkü hevesler, insanı cismânî lezzetlere dalmaya çağırır ve kalıcı sâlih amellerden ibâret olan ruhânî mutlulukları talep etmekten alıkoyar. Her kim, hakka delâlet etsin diye konulan delillere tabi olmak ya da her işte Hakk'a tabi olmak demek olan Allah yolundan saparsa, şeytanın yoluna hattâ ateş ve mahrumiyyet çukuruna düşer.

"Doğrusu Allah'ın yolundan sapanlara ..." Bu ifâde, biraz önceki hükmün, -insanlar bu hükümden ayrıldığı takdirde, başlarına nelerin geleceğini ifâde etmek sûretiyle,- niçin böyle olduğunu açıklamaktadır. Âyette Allah'ın yolu ifâdesinin, zamir gönderilmeyip ikinci kez tekrarlanması, bu yoldan sapmanın ne kadar kötü bir şey olduğunu bildirmek gayesine mâtuftur.

"Hesap gününü unutmalarına karşılık çetin bir azap vardır." Allah yolundan sapma hesap gününü unutmuş olmayı gerektirdiği içindir ki, çetin azâbın gerçekleşmesinin sebep ve illeti olmuştur. Hak Teâlâ Dâvûd hakkında böyle bir şeyi telaffuz etmekten teeddüb edip "Şayet benim yolumdan ayrılırsan, çetin bir azaba uğrarsın!" gibi bir ifâdeyle dalâleti ona isnâd etmemiştir. İbarenin zâhiri böyle demesini gerektirmesine rağmen, böyle bir ifâde kullanılmayıp dalâlet fiili, aralarında Dâvûd'un (a.s.) da bulunduğu bir gâipler topluluğuna isnâd edilmiştir.

Bil ki Allah Teâlâ, bâtıl hevâyı dalâlet üzere ve kendisine (c.c.) muhâlif bir sıfat olarak yaratmıştır. Çünkü hevânın bir sıfatı da Hakk'ın halifesine hidayet etmesi ve

hikmettir: Hevesler, tabiatına zıt davranılması ve emrine muhâlefet edilmesi durumunda ilâhî huzura iletir. Tıpkı Hakk'ın zâtının nuruna ve emirlerine muvâfakat edilmesi durumunda kendi huzuruna iletici olması gibi... Böylece "seyr ilâllah" hâlindeki bir mürid "Allah'ın emrine muvâfakat" ve "kendi heveslerine muhâlefet" ayakları üzerinde yürümüş olmaktadır. Şeyhler de "Hevesler olmasaydı, hiç kimse Allah'a giden herhangi bir yola girmezdi" sözünü bu münâsebetle söylemişlerdir. Kulun en büyük suçu ve en çirkin hatâsı hevâ ve heveslerine tâbi olmasıdır. Nitekim Peygamber Efendimiz (s.a.): *"Şu yeryüzünde, heveslere kulluk edilmesi kadar Allah'ın öfke duyduğu hiçbir kulluk yoktur"*[15] buyurur.

Bir hadiste de şöyle buyurulur: *"İnsanoğlunu helâk eden üç şey vardır ki, bunlar: Boyun eğilen cimrilik, tâbi olunan heves ve kişinin kendisini beğenmesidir."*[16] Hevesler öyle mükemmel bir saptırıcıdır ki bu mükemmellik başka hiçbir şeyde bulunmaz. Çünkü heveslerin, peygamberleri Allah yolundan saptırmak sûretiyle bu zâtlarda bile tasarruf etme ihtimali vardır. Ki bu, Allah Teâlâ'nın Dâvûd'a, *"heveslerine uyma, sonra bu, seni Allah'ın yolundan saptırır,"* buyruğundan da anlaşılır.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: *"Doğrusu Allah yolundan sapanlara..."* ifâdesi, büyük sapıklığın Hakk'ı aramaktan kopmak olduğuna ve Hak yolundan sapanları da Hakk'a yakın ve komşu olmaktan mahrum kalma ve kopma gibi çetin bir azâbın yakalayacağına; bu azâbın ise onların hesap gününü unutmuş olmalarından kaynaklandığına işâret ediyor. Ki o gün, bütün hakçıların hidâyetleri ölçüsünde; bütün bâtılcıların da sapıklıklarına göre karşılıklarını alacakları gündür.

Bu âyet-i kerimede hakça hükmetmenin gerekliliğine ve hâkimin hangi sebebe bağlı olursa olsun, taraflardan birine kesinlikle meyletmemesi gerektiğine dâir açık bir delil vardır. Bir hadiste Peygamber Efendimiz **Ali** (r.a.)'e şöyle nasihat eder: *"Ey Ali! Hakça hükmet. Çünkü haktan uzak olarak vereceğin her hüküm için kıyamet günü, yetmiş tane ateş zırh giydirilecek ki, bunlardan tek bir tanesi bile yüksek bir dağın tepesine konulacak olsa, bu dağ küle dönüşürdü!"*

Fevâidü's-sülûk adlı eserde der ki: Bakın ki padişahlık nasıl zor bir iştir. Hz. Dâvûd (a.s.) peygamberlik derecesinin kemâline ve celâline rağmen, böyle bir işin yüklerini taşımakla memur olarak şöyle bir hitâbı işitmenin ağırlığına muhâtab oluyor: *"İnsanlar arasında hak ile hükmet"*. İnsanlar arasında adâlet ile hükmet, adâlet ve insaf ile hükmü icrâ et, ayağını doğru yere bas, bâtıl yolla nefsin arzusuna uymayı, Hakk'ın murâdına uymaya tercih etme. Çünkü bu durum seni bizim rızâmıza uyma yolundan saptırır.

Silsiletü'z-zeheb'de ise şöyle der:

Hak Teâlâ'nın buyurduğu Kur'ân âyetlerini dinle,
Ey Dâvûd! şeklinde hitap olarak gelen âyetleri,
Ki sana halifelik verdik,

Halk içine bu sebeple gönderdik,
Mülke adâletten bir temel kurasın diye,
İnsanlar arasında adâletle hükmedesin diye,
Kimde adâlet ve kanun yoksa
Halifelik makâmından uzaktır.
Şeytan'dan zulüm dersi alan kişiye,
Nasıl gerçek halife denebilir?
O, Allah'ın emrinin zıddını meslek edinmiştir,
Şeytan'a vekil olmuştur.
Hak Teâlâ padişahlardan adâletten başka bir şey istemez,
Gök ve yer adâletle ayakta durmaktadır.
Padişahın bütün halk için çoban gibi olması gerekir,
Koyun sürüsüne kurt gelince,
Çobanın bağırması,
Sürü kurttan kurtulsun diye olur.
Çoban kurt ile işbirliği yapmışsa,
Bu durum sürü için büyük felâket olur.
Kimin gönlü adâlete meyilli ise,
İnsanların malına tamah etmeyi bıraksın.
Tamah ve adâlet, ateş ve su gibidir,
Her ikisi bir yerde nasıl durabilsin?
Allah'ın halifesi olmaktan,
Kötülüğü emreden nefis doymaz, tatmin olmazsa,
Altın ve gümüşten doyması daha zordur,
Bazen duldan, bazen yetimden çeker alır.

Gerek kendi varlığımızla gerekse dış âlemle ilgili olarak adâlet ve şerîat hükümleri ile tarikat edeplerini tatbik muvaffakıyyeti mutlak mânâda Allah'tandır, çünkü ihsân eden de O'dur, Yaratan da O…

---

[4]. İbn Hacer, Telhıs, II, 217.
[5]. Ebû Dûvûd, "Cihad", 40; Tirmizî, "Fezâilü'l-cihâd", 17; Nesâî, "Cihad", 25; İbn Mace, "Cihad", 15; Darimi, "Cihad", 5; *Müsned*, II, 442, 524.
[6]. Buhârî, "Enbiya", 37, 38; Müslim, "Sıyâm", 189, 190; Nesâî, "Sıyâm", 14, 68, 69; İbn Mâce, "Sıyâm", 31; *Müsned*, II, 314.
[7]. İbn Kesir, IV, 30.
[8]. *Terğib*, I, 258.
[9]. Müslim, "Müsafirin", 143-144; Darimi, "Salât", 153; *Müsned*, II, 265, 505; IV,

366, 367, 372, 375, 419.

[10]. Benzer bir rivâyet için bakınız Müslim, Tevbe 22.

[11]. Deylemî, hadis no: 1268.

[12]. Buhârî, “Sücûdü’l-Kur’ân”, 3; “Ehâdîsü’l-enbiyâ”, 39; “Tefsir”, 5.

[13]. Müslim, “İmâret”, 61.

[14]. Deylemî, hadis no: 501

[15]. *ed-Dürrü’l-mensûr*, VI, 261.

[16]. Münâvî, III, 307.

GÖĞÜ VE YERİ BİZ BOŞ YERE YARATMADIK

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَاطِلًا ذٰلِكَ ظَنُّ الَّذِينَ
كَفَرُوا فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنَ النَّارِ ﴿٢٧﴾ اَمْ نَجْعَلُ الَّذِينَ اٰمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَالْمُفْسِدِينَ فِي الْاَرْضِ اَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ
كَالْفُجَّارِ ﴿٢٨﴾ كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ اِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا اٰيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ
اُولُوا الْاَلْبَابِ ﴿٢٩﴾ وَوَهَبْنَا لِدَاوُدَ سُلَيْمٰنَ نِعْمَ الْعَبْدُ اِنَّهُ اَوَّابٌ
﴿٣٠﴾ اِذْ عُرِضَ عَلَيْهِ بِالْعَشِيِّ الصَّافِنَاتُ الْجِيَادُ ﴿٣١﴾ فَقَالَ اِنّ۪ي
اَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبّ۪ي حَتّٰى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ ﴿٣٢﴾
رُدُّوهَا عَلَيَّ فَطَفِقَ مَسْحًا بِالسُّوقِ وَالْاَعْنَاقِ ﴿٣٣﴾ وَلَقَدْ فَتَنَّا
سُلَيْمٰنَ وَاَلْقَيْنَا عَلٰى كُرْسِيِّه۪ جَسَدًا ثُمَّ اَنَابَ ﴿٣٤﴾ قَالَ رَبِّ اغْفِرْ
ل۪ي وَهَبْ ل۪ي مُلْكًا لَا يَنْبَغ۪ي لِاَحَدٍ مِنْ بَعْد۪ي اِنَّكَ اَنْتَ الْوَهَّابُ
﴿٣٥﴾ فَسَخَّرْنَا لَهُ الرّ۪يحَ تَجْر۪ي بِاَمْرِه۪ رُخَاءً حَيْثُ اَصَابَ ﴿٣٦﴾
وَالشَّيَاط۪ينَ كُلَّ بَنَّاءٍ وَغَوَّاصٍ ﴿٣٧﴾ وَاٰخَر۪ينَ مُقَرَّن۪ينَ فِي الْاَصْفَادِ
﴿٣٨﴾ هٰذَا عَطَاؤُنَا فَامْنُنْ اَوْ اَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٩﴾ وَاِنَّ لَهُ
عِنْدَنَا لَزُلْفٰى وَحُسْنَ مَاٰبٍ ﴿٤٠﴾

27. Göğü, yeri ve ikisi arasındakileri biz boş yere yaratmadık. Bu, inkâr edenlerin zannıdır. Vay o inkâr edenlerin ateşteki hâline!

28. Yoksa biz, îman edip de iyi işler yapanları, yeryüzünde bozgunculuk yapanlar gibi mi tutacağız? Veya *(Allah'tan)* korkanları yoldan çıkanlar gibi mi sayacağız?

29. *(Rasûlüm!)* Sana bu mübârek Kitab'ı, âyetlerini düşünsünler ve aklı olanlar öğüt alsınlar diye indirdik.

30. Biz Dâvûd'a Süleyman'ı verdik. Süleyman ne güzel bir kuldu! Doğrusu o, dâimâ Allah'a yönelirdi.

31. Akşama doğru kendisine, üç ayağının üzerine durup bir ayağını tırnağının üzerine diken çalımlı ve safkan koşu atları sunulmuştu.

32. Süleyman: Gerçekten ben mal sevgisini, Rabbimi anmak için istedim, dedi.

Nihâyet güneş battı.

33. *(O zaman:)* Onları *(atları)* tekrar bana getirin, dedi. Bacaklarını ve boyunlarını sıvazlamaya başladı.

34. Andolsun biz Süleyman'ı imtihan ettik. Tahtının üstüne bir cesed bırakıverdik, sonra o, yine eski hâline döndü.

35. Süleyman: Rabbim! Beni bağışla; bana, benden sonra kimsenin ulaşamayacağı bir hükümranlık ver. Şüphesiz sen, dâimâ bağışta bulunansın, dedi.

36. Bunun üzerine biz de, istediği yere onun emriyle kolayca giden rüzgârı onun emrine verdik.

37. Bina kuran ve dalgıçlık yapan şeytanları da emrine verdik.

38. Demir halkalarla bağlı diğer yaratıkları da onun emrine verdik.

39. "İşte bu bizim bağışımızdır. İster ver, ister *(elinde)* tut; hesapsızdır" dedik.

40. Doğrusu onun, bizim katımızda büyük bir değeri ve güzel bir yeri vardır.

❀

"Göğü, yeri ve ikisi arasındakileri" yâni mahlûkatı *"biz boş yere"* hikmetsiz *"yaratmadık."* Aksine, ilim ve amele kaynaklık etsin; âhireti ve âhirette cereyan edecek hesap, cezâ vb. şeyleri hatırlatsın, diye yarattık. Çünkü dünyada arılık (*safv*) da keder de mutlaka bulunacaktır. Ki bunlardan herbiri, âhirette hem rahat hem de tehlikenin bulunduğunu ortaya koymaktadır. Biz bütün bunları, ayrıca, Allah'ın nuruyla bakabilen mü'min kullarımız cemâl ve celâl sıfatlarımızın şâhidlerini müşâhede etsinler, diye yarattık.

Âlem aynadır, şâhidimizin güzelliğine
Müşâhede et zâtını sen de tüm zerrelerde

"Bu," yâni tüm kâinâtın, eşsiz bir hikmet ve yüce bir gaye taşımaksızın yaratıldığını *"inkâr edenlerin"* yâni Mekke kâfirlerinin *"zannıdır."* Bunlar her ne kadar herşeyi yaratanın Allah olduğunu ikrar etseler de bu yaratmanın illeti olan karşılık (*cezâ*) fikrinin bâtıl ve boş bir şey olduğuna inanmaları, onların zorunlu olarak âlemin yaratılışının bâtıl olduğu zannına kapılmalarına ve bu şekilde inanmalarına sebep olmuştur. Bu kâfirlerin zanları bu şekildeyse, *"Vay o inkâr edenlerin ateşteki hâline!"* Onları ateşten hâsıl olan şiddetli bir helâk bulacaktır, o hâlde vâh onların hâline!

(لِلَّذِينَ كَفَرُوا) ifâdesi (وَيْلٌ) kelimesinin haberidir. (مِنْ), ta'lîl ifâde eder, yâni kâfirler hakkında şiddetli helâkin kesinleşmesine, -zan ve inkârlarının götürdüğü- ateşin sebep olduğunu açıkça ifâde eder. Mânâ şöyledir: Bu zan ve inkârlarından kaynaklanan ateş sebebiyle vay bu kâfirlerin hallerine!

Öyleyse, en yüce mertebelerde kurtuluş, nimetler ve lezzetlerin kazanılabilmesi için hakkı hak, bâtılı da bâtıl olarak görmek ve o cezâ gününün zâhirî ve bâtınî azığını daha şimdiden dünyada iken hazırlamak gerekir.

❀

اَمْ نَجْعَلُ الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَالْمُفْسِدٖينَ فِى الْاَرْضِۘ

اَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقٖينَ كَالْفُجَّارِ ﴿٢٨﴾

28. Yoksa biz, îman edip de iyi işler yapanları, yeryüzünde bozgunculuk yapanlar gibi mi tutacağız? Veya *(Allah'tan)* korkanları yoldan çıkanlar gibi mi sayacağız?

Âyette geçen (أَمْ) edatı, (بَلْ) ve hemze-i inkâriyye anlamında olup ibâre (بَلْ أَنَجْعَلُ) şeklindedir. Yâni *"Yoksa biz, îman edip de iyi işler yapanları, yeryüzünde bozgunculuk yapanlar gibi mi tutacağız?"* Elbette ki tutmayacağız! Bu kâfirlerin sandığı gibi, diriliş ve cezâ bâtıl olmuş olsaydı, Allah katında ıslah edenlerle ifsâd edenlerin durumu eşit olurdu. Bu iki grubu bir ve eşit gören biri, sefîhtir. Allah ise sefihlikten münezzehtir. O, îmanları ve sâlih davranışları sâyesinde mü'minleri yüceler yücesi bir makama (*a'lâ-i 'illiyyîn*) yükseltecek; kâfirleri de aşağıların en aşağısına (*esfel-i sâfilîn*) reddedecektir.

"Veya (Allah'tan) korkanları yoldan çıkanlar gibi mi sayacağız?" Yâni, lûtuf ve cemâl sıfatlarımızın tezâhür yeri olan sâlih amel sâhibi mü'minleri, kahır ve celâl sıfatlarımızın tezahür yeri olan kâfirlerle bir tutmayacağımız gibi takvâ sâhiplerini de günahkârlarla bir tutmayacağız.

(الفَجْر) lâfzı, bir şeyi genişçe yarmak; (الفُجُور) ise dindarlık sırrını yarmaktır. Allah Teâlâ âyette, önce îman ve şirk ehli arasında bir eşitlik bulunacağı fikrini inkâr ediyor, sonra da mü'minler arasında bulunan takvâ ve hevâ ehli arasında bir eşitlik bulunacağı fikrini. Tehdîd makamına da böylesi bir üslûb münâsip düşmektedir. Ta ki böylece her sınıf kendi mertebesi ölçüsünde Allah Teâlâ'dan korksun. Ancak bu ikinci inkâr ifâdesinin birincinin tekrarı mâhiyetinde olması da mümkündür. Bu durumda Cenâb-ı Hakk'ın "Hakîm" ve "Rahîm" isimlerinin iki vasfı (hikmet ve rahmet) bu iki grubun eşit tutulmasına mâni olması göz önünde tutulmuş olur.

Rivâyet edilir ki: Kureyş kâfirleri mü'minlere, "âhirette size verilecek mükâfatlar bize de verilecek, hattâ bize daha fazlası verilecek" derlermiş. Allah da *"Yoksa biz, ..."* âyetiyle onlara cevap vermiştir. Tabiî kâfirler, böyle bir şeyi âhiretin gerçekleşeceğini farz ederek söylemiş olmaktadır. Nitekim bu konu ***"Yine, 'Bizim mallarımız ve çocuklarımız daha çoktur. Bize azap edilmeyecektir' demişlerdi"*** (Sebe' 34/35) âyetinin tefsirinde geçmişti. Ayrıca bu konu ileride ***"Biz Müslümanları"*** âhiretteki sevap bakımından ***"suçlular gibi kılar mıyız?"*** (el-Kalem 68/35) âyetinin tefsirinde de ele alınacaktır.

Bil ki, Allah Teâlâ dünya hayatından faydalanma hususunda her iki grubu da bir tutmakta, hattâ kâfirlere bu hayattan mü'minlere verdiğinden daha fazla pay vermektedir.

Çünkü Allah katında dünyanın bir sivrisinek kanadı kadar değeri yoktur. Fakat ***"İşte âhiret yurdu. Biz, onu yeryüzünde büyüklük taslamayan ve bozgunculuk çıkarmayanlara has kılarız"*** (el-Kasas 28/83). Bunlar da Allah'a ve O'nun emirlerine boyun eğen ihlâslı mü'minlerdir. Allah, rahmetinin genişliği ve dünyanın darlığından dolayı onları şu dünya hayatında mükâfatlandırmıyor. Onlara vereceği karşılığı bunun için âhirete erteliyor. Böylece insan hevâdan hüdâya, fücûrdan takvâya yükseldikçe ecrini en eksiksiz bir teraziyle alır. Sonra bütün hayır ve mutlulukların kaynağı Kur'an olduğu için Allah Teâlâ önce onun özelliklerini vermek sonra da ondaki maslahatları açıklamak maksadıyla şöyle buyuruyor:

❀

كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ اِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا اٰيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ اُولُوا الْاَلْبَابِ ﴿٢٩﴾

29. *(Rasûlüm!)* Sana bu mübârek Kitab'ı, âyetlerini düşünsünler ve aklı olanlar öğüt alsınlar diye indirdik.

(كِتَابٌ) kelimesi, mahzuf bir mübtedâ olan (هٰذَا)'nin haberidir. (مُبَارَكٌ) ise "kitab"ın sıfatı ve mahzuf mübtedânın ikinci haberidir. Yâni, "bu sana indirdiğimiz mübârek bir kitaptır" demektir.

"(Rasûlüm!) Sana bu mübârek" ve kendisine inanıp içerdiği hükümlere, hakikat ve işâretlere uygun olarak amel edenler için hem din hem de dünya açısından çok faydalı *"Kitab'ı, âyetlerini düşünsünler ... diye indirdik."*

"Bereket" bir şey hakkında ilâhî hayrın gerçekleşmesi; "mübârek" ise bu hayrı taşıyan şey anlamındadır.

Düşünsünler anlamına gelen (لِيَدَّبَّرُوا) kelimesi (اَنْزَلْنَا) fiiline müteallık olup "onu sana indirdik ki âyetlerini düşünsünler" anlamına gelir. (يَدَّبَّرُوا) fiilinin aslı ise (يَتَدَبَّرُوا) şeklindedir. Âyetleri hakkında sağduyuyla düşünerek bu âyetlerin zâhirinin peşinden gelen birtakım yüksek mânâları ve uygun te'villeri anlayabilsinler, yâni mânâları üzerinde tefekkür etsinler diye indirdik. Zira "tedebbür", işlerin varacağı noktayı düşünmekten ibâret iken, "tefekkür" matlûbu algılayabilmek için kalbin eşyanın mânâları üzerinde tasarruf etmesidir.

"Ve aklı olanlar" yâni vehim şâibesinden uzak hâlis akıl sâhipleri *"öğüt alsınlar diye... indirdik."* Burada "tedebbür" kavramı, bütün ulemâya genelleştirildiği halde "tezekkür" (اُولُوا الْاَلْبَابِ) ifâdesiyle akıllılar grubunun özel bir birimi olan hâlis akıl sâhiplerine özgü kılınmıştır. Çünkü tedebbür anlamak için, tezekkür ise ilim sâhiplerinin büyüklerine özgü bir haşyet ve korkunun vâki olması içindir.

Bazıları der ki: İstenilen şeyin kaybedilmesi anında tefekkür etmek kalbin nefsânî sıfatlarla perdelenmesinden dolayıdır. Tezekkür ise bu perdenin kalkıp ilk fıtrata dönülmesi esnâsında gerçekleşir. İnsan nefsine ezelde bir karakter olarak yerleştirilmiş

bulunan tevhîd ve ma'rifetleri hatırlar.

Böylece anlaşılmış oldu ki Hak Teâlâ'nın kelâmı Kur'an'dan maksad, sadece lafızlarının ezberlenmesi değil, aynı zamanda onu düşünmek, hatırlamak ve ondan öğüt almaktır.

Şiblî (k.s.) der ki: Dört bin tane hadisi mutâlaa ettikten sonra aralarından bir tanesini seçtim. Bu söz, gelmiş geçmiş herkesin bilgisini özetliyordu: Hz. Peygamber (s.a.) ashabından birine şöyle buyurmuştu:

"Dünyan için dünyada kalacağın kadar çalış. Âhiretin için de orada kalacağın kadar çalış. Allah için, O'na ne kadar muhtaçsan o kadar çalış. Cehennem için de onun ateşine ne kadar dayanabileceksen o kadar çalış."[17]

Sahâbîler Kur'an sûrelerinden bir kısmıyla yetinerek o sûrelerle amel etmekle meşgul olurlardı. Çünkü Kur'an'ın maksadı, kendisiyle amel edilmesidir.

Rivâyet edilir ki: Biri Hz. Peygamber'e (s.a.) gelerek "*Allah'ın sana öğrettiklerinden bana da öğret"* dedi. Peygamber (s.a.) de onu kendisine Kur'an mânâlarını öğretecek birine gönderdi. Bu kişi adama ***"Yeryüzü kendine has sarsıntıya uğratıldığı, içindekileri dışarıya çıkarıp attığı… zaman, ..."*** (ez-Zilzâl 99/1-6) âyetlerini okuyup da ***"Artık kim zerre miktarı bir hayır işlerse, ..."*** âyetine gelince, "Bu kadarı bana yeter" dedi ve gitti. Daha sonra bu durum Peygamber Efendimiz'e (s.a.) haber verilince şöyle buyurdu: *"Bırakın gitsin, bu adam işin künhünü kavradı (fakuhe)."*[18]

İbrahim b. Edhem der ki: Gezinirken bir taş gözüme çarptı. Taşın üzerinde "beni çevirirsen bu sana fayda sağlayacak" yazıyordu. Çevirdim ve bir de baktım ki arka yüzde şunlar yazılıydı:

Sen amel etmezken bildiklerinle bile,
Nasıl heves edersin hiç bilmediklerine!

Hasan-ı Basrî'nin (r.a.) şöyle dediği nakledilir: "Köleler ve çocuklar şu Kur'an'ı ne mânâya geldiğini bilmeden okuyup duruyor. Bunlar, Kur'an'ın hurûfunu hıfzedip hudûdunu hıfzetmemektedir. Hattâ onlardan biri şöyle demiştir: "Kur'an'ın tek bir harfini bile atlamamışımdır!" Oysa vallahi tamamını atlıyordu; huy ve amel bakımından üzerinde Kur'an'dan hiçbir iz görülmüyordu. Yemin ederim ki Kur'an öyle harfleri ezberlenip hadleri göz ardı edilecek bir kitap değildir! Vallahi bu tipler ne hakîmdirler ne de bir hedefleri vardır. Allah böylelerinin sayısını arttırmasın! Kur'an'ın zâhirinin peşinden gidenlerin durumu sağmal bir devesi olup da onu sağmayan ve doğurgan bir kısrağı olup da doğurmasını sağlamayan birine benzer."

Enes (r.a) der ki: Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurdu: *"Kur'an hafızlarının böbürlenmesinden Allah'a sığının. Bunlar, zorbalardan bile daha fazla böbürlenirler. Hz. Peygamber, hiç kimseye kibirli bir Kur'an hafızından daha fazla kızmazdı."*[19]

Hz. Ali (r.a.) kanalıyla Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğu nakledilir: *"Hüzün Yurdu'ndan Allah'a sığının. Çünkü burası açıldığı zaman, cehennem yetmiş kez ondan kurtulmak isteyecektir. Allah burayı amelleriyle gösteriş yapan Kur'an okuyucuları için hazırlamıştır. Ki bunların en şerlileri devlet ileri gelenlerinin meclislerinde bulunanlardır."*[20]

Molla Câmî'nin *Silsiletü'z-zeheb*'inde şöyle geçer: "Nice Kur'an okuyucusu vardır ki Kur'an'ı ağızlarının ucuyla okumaları, onların yüzüstü bırakılmalarına sebep olacaktır."

Hocanın Kur'ân okumaktan başka işi yoktur,
Fakat bu okuyuş bazen kovulmayı ve lâneti getirir.
Sadece ses ve sadâ için okunursa lânet olur,
Gönlündeki huzur hâli yok olur.
Kalbin, bu okuduğun kelâmın,
Allah sözü mü, kul sözü mü olduğuna bakmaz.
Seni gece gündüz idâreci ve tüccarlarla arkadaş eden,
Bu gümüşsüzlük (parasızlık) lânettir.
Onların evi çöplük gibidir; Kur'ân ise ışık,
Bu ışığı çöplükten uzak tut.
Lânetin mânâsı nasıl merdûdluktur,
Hak'tan uzak olma makâmına râzı olmaktır.
Her kim Allah'tan kıl kadar uzak olursa,
Uzaklaşma makâmına düşer.
Gerçi Hak'tan mutlak mânâda mel'ûn olan yoktur,
Sadece Allah'tan uzaklığı nisbetinde lânete uğramak vardır.

❀

وَوَهَبْنَا لِدَاوُدَ سُلَيْمٰنَۜ نِعْمَ الْعَبْدُۜ اِنَّهُ۫ اَوَّابٌۜ ﴿٣٠﴾

30. Biz Dâvûd'a Süleyman'ı verdik. Süleyman ne güzel bir kuldu! Doğrusu o, dâimâ Allah'a yönelirdi.

"Biz Dâvûd'a Süleyman'ı verdik." Yâni Dâvûd'a bir çocuk bahşettik (*hibe*) ki adı Süleyman'dır.

Hibe, hibe edenin ihsân ve in'âm şeklinde karşılıksız olarak vermesi demektir; kişinin amellerine uygun bir karşılık ve bir bedel olarak vermek "hibe" yerine geçmez. Buna göre Süleyman (a.s.), Dâvûd (a.s.) için tam bir nimet ve hibe olmaktadır. Çünkü ilâhî zâhirî hilâfetin esiksiz olarak mevcûdiyeti, Dâvûd'a ait bir mazhariyyet olup bunun ekmeliyeti Süleyman'da ortaya çıkmıştır. Nitekim Süleyman (a.s.) ilâhî lütuf ve rahmet meyvelerinin olgunlaşmış vaziyette kendisinden ulaştığı âlimler için de böyle tam bir

nimettir.

İbn Abbas'ın 'Çocuklarımız, bize Allah'ın birer hibesidir' dedikten sonra şu âyeti okuduğu nakledilir: ***'Dilediğine kız çocuğu, dilediğine de erkek çocuğu bahşeder'*** (eş-Şûrâ 42/49).

Rivâyete göre Dâvûd (a.s.) yüz yıl yaşadı. Bir cumartesi günü ansızın vefat etti. Mâlum onların cumartesi günü, bizim cumamız gibi. Ölüm meleği Dâvûd (a.s.) tam mihrabına (odasına) çıkıp inerken geldi ve "Buraya, ruhunu kabzetmek için geldim" dedi. Dâvûd (a.s.): "Bırak da inip tekrar çıkayım" dediyse de melek: "Benim böyle bir şeye yetkim yok. Günler, aylar, yıllar, eserler, rızıklar sona ermiş bulunuyor. Dolayısıyla bundan sonra artık hiçbir şey yapamazsın." Bu cevabı alan Dâvûd (a.s.) hemen merdivenin bir basamağında secdeye kapanmış; melek de ruhunu o şekilde iken almıştır.

Âni ölüm, sâlih kullar için bir rahmet, bir hafifletme ve yumuşak (*rıfk*) bir muâmeledir. Çünkü onlar gönüllerinden mâsivâyı uzaklaştırmış ve ölüme hazır insanlar oldukları için vasiyyet, tevbe yenileme ve yaptığı haksızlıklardan hak helalliği alma gibi meseleleri yoktur. Fakat sâlih olmayanlar için durum böyle değildir. Bu sebepledir ki âni ölüm, Allah'ın fasıklara karşı öfkesinin bir neticesi olmaktadır.

İnsan nev'ine mahsus kemâle, yâni peygamberlik ve hilâfet makamını üstlenebilecek elverişli bir kapasitede bulunmasından dolayı *"Süleyman ne güzel bir kuldu!"*

Bir âlime göre kulluk (*ubûdiyyet*), Rablık (*rubûbiyyet*) kaynaklarıyla hiçbir alakası olmamak ve ilâhlık (*ulûhiyyet*) sıfatlarının altında kaybolmaktır.

"Doğrusu o, dâimâ Allah'a yönelirdi." O, bir kul ihlâsıyla dünyevî ve uhrevî bir gaye gözetmeksizin hep ilâhî huzura yönelirdi. Ya da o, nimete şükretme ve belaya sabretmekle ilgili bütün hallerde Allah'a başvururdu. Zâhiren mülk ve melekûtta hüküm sürüyor, kalben ise fakirlik ve acziyetini büyütüp besliyor. Süleyman (a.s.) bir gün ricâ etti. "Ey Allahım, cinleri, insanları, kuşları ve vahşi hayvanları benim emrime verdin, Şeytan'ı da benim emrime verseydin ne olurdu? Onu bağlardım" dedi. Allah Teâlâ: "Ey Süleyman", buyurdu, "bunu isteme, çünkü bunun bir faydası yoktur." Süleyman: "Hiç olmazsa iki günlüğüne bu isteğimi nasip etsen?" dedi. Hak Teâlâ: "Pekiyi, verdim," dedi. Süleyman şeytanı bağladı. Süleyman, mülk ve melekûttaki hâkimiyetine rağmen, geçimini kendi el emeği ile kazanırdı. Her gün bir sepet örerdi, onu iki ekmeğe satar, bir mescidde bir fakir ile beraber yer ve şöyle derdi: "Bir fakir, bir fakir ile oturdu."

Süleyman baston ve sepetiyle bir fakir (dilenci) idi,
Senin lütfun ile o haşmet ve mülk süsleyiciliği elde etti.

Şeytanı bağladığı gün sepeti pazara gönderdi ama hiç kimse satın almadı. Çünkü o gün pazarda hiç alış veriş yoktu. Herkes ibâdetle meşgul idi. O gün Süleyman bir şey yemedi. Ertesi gün yine sepet ördü ama kimse satın almadı. Süleyman acıktı ve Allah'a yalvardı: "Ey Allahım, açım, hiç kimse sepet satın almıyor." Allah'tan şöyle bir ferman geldi: "Ey Süleyman, bilmiyor musun ki, sen pazarcıların en büyüğünü bağlayınca halk

için alış veriş kapısı kapanır. Bu durum halkın yararına değildir. O, dünyayı îmâr eder, mal ve evlatlarda insanlara ortak olur."

Allah Teâlâ buyurur ki***: "Onların mallarına ve evlatlarına ortak ol"*** (el-İsrâ 17/64).

Bu hikâyeden Süleyman (a.s.)'ın gerçekte hükümdarlığa çok fazla önem vermeyen ve mal-mülkten uzak bir zat olduğu anlaşılır.

Mâdem ki gönlün her saat başka bir tarafa gidiyor,
Safâ içinde yalnızlık göremezsin.
Sen mal, makam, zirâat ve ticâretle uğraşırken,
Gönlün Allah ile oluyorsa halvettesin demektir.

❀

اِذْ عُرِضَ عَلَيْهِ بِالْعَشِيِّ الصَّافِنَاتُ الْجِيَادُ ﴿٣١﴾

31. Akşama doğru kendisine, üç ayağının üzerine durup bir ayağını tırnağının üzerine diken çalımlı ve safkan koşu atları sunulmuştu.

Yâni bu atlar kendisine gösterildiğinde takındığı tavrı yâd et. (عُرِضَ لَهُ أَمْرُ كَذَا) ifâdesi, "zâhir oldu" anlamına gelir; (عَرَضْتُهُ لَهُ) ifâdesi ise "ben ızhâr ettim", anlamındadır. Komutan askere yanında toplanmasını emredip ne durumda olduklarını kontrol ettiğinde de (عَرَضَ الْجُنْدَ) denir.

(الْعَشِيّ) kelimesi öğle vaktinden günün sonuna kadarki zaman dilimidir. (الصَّافِنَات) kelimesi (الصَّافِنَة) kelimesinin değil, (الصَّافِن) kelimesinin çoğuludur. Çünkü bu kelime erkek atlar için kullanılır. Akıl taşımayan müzekker kelimelerin sıfatı da -nahivden de bilineceği üzere- devamlı bu şekilde çoğul yapılır. (الصَّفْن) kelimesi ise bir şeyi, parçaları biribirine eklenmiş olarak biraraya getirmek anlamındadır. At üç ayağını yere basıp dördüncüsünü tuttuğunda, yâni tırnaklarından birini değiştirip ön veya arka tırnaklarının ucunu (*sünbük*) yere koyduğunda (صَفَنَ الْفَرَسُ قَوَائِمَهُ) denir. Bu, atlarda bulunan güzel sıfatlardan olup mezkûr duruşa hâlis Arap atlarından başkasında pek rastlanmaz. Yâni atlar, üç ayağı üzerine, dördüncü ayak tırnağın (toynağın) ucunda olarak dururlar.

(الجِيَاد) kelimesi (جَوَاد) ve (جَوْد) kelimelerinin çoğuludur. Cömertçe, sağanak hâlinde yağan yağmura benzetilerek hızlı koşan atlara (جَوَاد) denmiştir. Yâni Güzel renkli, güzel boylu, hızlı koşan atlar anlamına gelir. *Keşfü'l-esrâr*'ın yazarı da bu görüştedir. Öyle anlaşılıyor ki kelimede "kaliteli" (جَيِّد) ve "cömert" (جَوَاد) anlamları birlikte düşünülmüştür.

el-Kâmûs'ta der ki: "(جَوَاد) erkek ve dişi cömert anlamındadır. Çoğulu, (أَجْوَاد) şeklindedir. (الجَيِّد) ise âdînin zıttı olup çoğulu (جِيَاد)'dır. (جَوَاد)'ın, yarış yâni koşu

esnâsında hızlı giden at anlamında olduğu da söylenir.”

İbn Abbâs (r.a.)’den (جِيَاد)’ın yarış atları olduğu ve bunların koşarken hızlı, fakat hafif bir şekilde koştukları rivâyet edilir.

Yine rivâyete göre Süleyman (a.s.) Şamlılarla ve Rebîa ülkesinin başkenti Nusaybinlilerle savaşarak onlardan bin Arap atı ganimet aldı. Bu atları, babasının Amâlika’dan ganimet aldığı ve Süleyman’ın bunlara vâris olduğu da söylenir. Yalnız bu, Peygamber Efendimiz’in (s.a.): *‘Biz peygamberlere mîrasçı olunmaz; bizim bıraktıklarımız sadakadır”*[21] şeklindeki ifâdesi, genel mânâda olmadığı takdirde geçerli olur. Yahut da burada tasarruf yetkisinin sübûtundaki benzerlikten dolayı bir istiâre yapılmış olabilir. Çünkü babasının beytülmâle bıraktığı zırh vb. şeylerde Süleyman’ın tasarrufta bulunma hakkı vardı. Aynı hak Peygamber Efendimiz’in bıraktıklarıyla ilgili olarak halifeler için de sözkonusuydu. Ebû Bekir (r.a.) de kendisinden mîras payı isteyen Fâtıma vâlidemizi bu sebeple geri çevirmişti. Çünkü Hz. Peygamber’in (s.a.) bıraktığı Nadîr ve Fedek hurmalıkları onun hâl-i hayatında olduğu gibi yine hanımlarının nafakasına ayrılmış bulunuyordu. Çünkü bu hanımlar ölünceye kadar hiç kimseyle evlenemeyeceklerdi. Halife Hz. Peygamber’in (s.a.) hâdimi ve onun makamına kâim olduğundan onun nafakası da bu mallardan veriliyordu. Bu iki nafaka için harcananlardan arta kalan kısım da müslümanların ihtiyaçlarına harcanmaktaydı. Bu bakımdan Hz. Peygamber’in (s.a.) vefatından sonra Ehl-i Beyt’ine bir mîras kalmamıştır.

Demişlerdir ki: Bunlar denizatları idiler, kanatları vardı, cinler onları denizden Süleyman için çıkardılar. Bunu pekiştirecek mâhiyette şeyler ileride gelecektir.

Her iki takdire göre de bir gün Süleyman (a.s.) tahtının üzerinde öğleyi kıldıktan sonra -ki o sıralar cihada gitmek niyetindeymiş- mezkûr atları görmek istemiş. Yâni kendisine arzedilmelerini emretmiş. Atlar, Süleyman’ın (a.s.) önünden resmî geçit yapmağa, o da atların güzelliklerini hayran hayran seyretmeğe devam ederken güneş birden batıvermiş. Bu sırada hem -*Keşfü’l-esrâr*’da belirtildiğine göre kendisine farzolan- ikindiyi hem de ikindi vakti yapmayı alışkanlık hâline getirdiği virdleri kaçırmış. Adamları da korkudan vaktin geçmekte olduğunu söyleyememişler. Durumu fark eden Süleyman (a.s.), unutma ve dalgınlık yüzünden kaçırdığı ibâdetlere çok üzülmüş ve Allah’a yaklaşmak ve O’nun rızâsını elde etmek amacıyla atların tekrar getirilip ayaklarının kesilmesini emretmiş. Onun şerîatında böyle bir kesiş, Allah’a yakınlık maksadı taşıyordu -zaten bunun için fazla tepki de almamış- ya da o gün için böyle bir kesme şekli mübah imiş.

Ebü’l-Leys’in de dediği gibi, Süleyman’ın (a.s.) tüm istediği Allah’ın bir farîzasının yanında dünya malının ne kadar değersiz olduğunu göstermekten ibârettir ve hayvanlara işkence etmek gibi bir amacı yoktur.

Fakîr (**Bursevî**) der ki: Atların ayaklarının kesilmesinin sırrı şudur: Bu atlar Süleyman’ı, namaza kalkmaktan alıkoydukları için ayaklarının kesilmesi suçlarına uygun bir keffâret olmuştur.

Bazı müfesirlere göre de buradaki (عَقَر)’dan maksad boğazlamaktır. Öyleyse, ileride

de geleceği üzere önce ‘bacaklar’ın zikredilmesi, âyet sonlarının uyumunu sağlamak gayesine mâtuftur. Buna göre Süleyman atları kesip etini tasadduk etmiştir. O sırada at eti helâldi. Doğrudan atları tasadduk etmemiştir; çünkü bu, uygun zaman ve mekân gerektirir.

Hâsılı Süleyman (a.s.) dokuz yüz atı boğazlatmış, geriye henüz kendisine sunulmamış yüz at kalmıştır. Rivâyete göre bugün insanların elinde bulunan kaliteli Arap atları, geri kalan bu atların neslindendir.

Bu ifâdede mezkûr atların denizden çıkarılmış olduğunu destekleyen unsurlar vardır. Çünkü savaş ganîmeti olsalardı, dünyada o gün başka atlar da bulunduğu için günümüzdeki kaliteli atların neslinin bu yüz attan gelmiş olması gerekmezdi. Ayrıca atlar, gerideki ikinci mânâda babasından mîras kaldığı takdirde Süleyman’ın elinde birer emânet olacaklardı. Emânet ise bilindiği gibi, ne boğazlanabilir ne de ayakları kesilebilir.

❀

فَقَالَ اِنّ۪ٓي اَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبّ۪يۚ حَتّٰى تَوَارَتْ

بِالْحِجَابِۜ ﴿٣٢﴾

32. Süleyman: “Gerçekten ben malı, Rabbimi anmamı sağladığından dolayı çok severim” dedi. Nihâyet güneş battı.

“Süleyman:” Başka şeylerle meşgul olup ibâdeti kaçırdığını itiraf etmek ve bundan dolayı ne kadar pişman olduğunu göstermek amacıyla *‘Gerçekten ben malı, Rabbimi anmamı sağladığından dolayı çok severim’ dedi.”*

Süleyman (a.s.) bu sözü biraz sonra atları geri getirtip bacaklarını kestirtmeye hazırlık olsun için söylemiştir. Söze takip ifâde eden (ف) ile başlanması, devam eden resmî geçidin başlangıçı itibariyle değil, sonu itibarıyla söylediğini gösterir. Yâni bu sözü resmî geçidin hemen peşinden söylemiştir.

Sözünü “gerçekten” diyerek tekid ile söylemesi, itiraf ve pişmanlığının gönülden olduğunu ifâde etmek içindir; yoksa haberin içeriğinin gerçek olduğunu göstermek için değil. Aslında “sevdim” anlamına gelen (أَحْبَبْتُ) ifâdesi, (آثَرْتُ) yâni tercih ettim mânâsında olup -(عن) ile değil- (على) ile müteaddî olur. Tıpkı (فَاسْتَحَبُّ الْعَمٰى عَلَى الْهُدٰى) yâni ***“Ama onlar, körlüğü hidâyete tercih etmişler***” (Fussilet 41/17) ifâdesinde olduğu gibi.

Bir şeyi seven, aynı zamanda onu tercih etmiş demektir. Fakat burada kelime, (أَنَبْتُ) yâni “yöneldim” anlamında olması ve onun mânâsını taşıması hasebiyle, onun gibi (عن) ile müteaddî olmuştur. (حُبَّ الْخَيْلِ) “at sevgisi” ifâdesi de mef’ûlü, yâni mânâsı tazammun edilen (أَنَبْتُ)’nün mef’ûl-i bih’i olmuştur. Âyetteki “zikr”in yerine getirilen ise “at

sevgisi” değil, “atların durumundan haberdar olmak”tır. Bununla birlikte fiil, Süleyman’ın bunlara karşı son derece sevgi duyduğunu göstermek için, “at sevgisi” ifâdesine müteaddî olmuştur. Çünkü insanoğlu bazen bir şeyden çok hoşlanır, fakat onu sevmek istemez. Tıpkı sıhhatine zararlı şeyler isteyen bir hasta gibi. -Bir hastaya, “ne istiyorsun?” denince, “istememem gereken şeyleri istiyorum” demesi de bu sebepledir.- Bir şeyi seven ve o şeyi sevmeyi de seven bir kişinin durumu ise muhabbetin zirvesini gösterir.

Âyette geçen (الْخَيْرِ) kelimesi, malın çokluğunu ifâde eder. Bundan maksad, Süleyman’ı meşgul eden atlardır. Çünkü onlar da birer maldır. Süleyman’ın bunlar için “hayr” kelimesini kullanması, hayrın bunlarla kazanılmasından dolayıdır. Ya da bunların bizzat hayır olması hasebiyledir. Peygamber Efendimiz (s.a.) de bir hadisinde: *“Hayr”*, yâni ecir ve ganimet, *“kıyamet gününe kadar atların yelelerine bağlanmıştır”* [22] buyurur.

(ذِكْرِ)’den maksad ise (بِالْعَشِيِّ) akşam üstü ifâdesinin de delâletiyle ikindi namazıdır. Namazdan, “anmak” anlamına gelen “zikir” olarak bahsedilmektedir; zira namaz, -*Keşfü’l-esrâr*’da da belirtildiği üzere- tamamen Allah’ı anmakla geçer. Ya da zikir, o vakte mahsus bir vird de olabilir.

Âyetin mânâsı şöyledir: Rabbimi anacağıma, at sevgisine yöneldim; bunu onun yerine koyarak tercih ettim. Fakat benim gibi birinden Rabbini anmak ve O’na tâatle meşgul olmak beklenirdi.

“Nihâyet güneş battı.”

el-Müfredât’ta der ki: (التَّوَارِى), gizlenmek demektir. (تَوَارَتْ) fiilindeki zamir “güneş”e râcîdir. Daha önce zikredilmediği halde güneşe zamir göndermek, vaktin akşam üstü olması sâyesinde mümkün olmuştur. Çünkü o sırada güneşten başka gizlenecek bir şey yoktur. (الحِجَابِ) ise güneşin batıp kaybolduğu yerdir.

“Nihâyet” anlamına gelen (حَتّٰى) kelimesi, “tercih ettim” mânâsındaki (أَحْبَبْتُ) fiiline müteallık olup -Sevginin resmî geçit boyunca sürüp gitmesi itibarıyla- bu tercihin güneşin batışına kadar sürdüğünü anlatır. Mânâ şöyledir: “At sevgisini Rabbimi anmağa tercih ettim ve bu durum güneş gizleninceye yâni batıncaya dek sürdü.” Burada güneşin batım yerindeki batışı, tesettürlü genç bir kızın hicâb ve örtüsüyle örtünmesine benzetilmiştir.

Gizleninceye kadar ifâdesindeki (تَوَارَتْ) fiilindeki zamirin, muhteşem atlar anlamına gelen (الصَّافِنَاتُ) kelimesine râci olduğu da söylenir ki, bu durumda ifâde, “atlar gecenin karanlığıyla (perdesiyle) gizleninceye kadar” demek olur. Zira gecenin karanlığı herşeyi örter.

❀

رُدُّوهَا عَلَيَّ فَطَفِقَ مَسْحًا بِالسُّوقِ وَالْأَعْنَاقِ ﴿٣٣﴾

33. ***(O zaman:)*** **Onları** ***(atları)*** **tekrar bana getirin, dedi. Bacaklarını ve boyunlarını sıvazlamaya başladı.**

"(O zaman:) Onları (atları) tekrar bana getirin, dedi."

Bu ifâde Süleyman'ın (a.s.) sözüne dâhil olup önceki itirafı niçin yaptığını açıklar. Muhataplar, kavminden atları kendisine sunan kimseler olup ifâde "şu atları bana tekrar getirin!" demektir.

Süleyman böyle dedi ve hayvanların *"bacakları ile boyunlarını sıvazlamaya başladı."*

(فَطَفِقَ)'daki (ف), Süleyman'ın emrine ne kadar hızlı bir şekilde uyduklarını göstermek içindir. Ayrıca o anki durumun delâletine güvenildiği için ibârede yer verilmemiş olan bir cümleyi açıklayan bir fâ-i fasîha'dır. (طَفِقَ), mukârebe fiillerindendir; yâni failin fiili gerçekleştirmeye başladığını ifâde eder ve "başladı" anlamına gelen (أَخَذَ) ve (شَرَعَ) anlamındadır. Mukârebe fiillerinin haberi de genellikle fiil-i muzârî olur. (مَسْحًا) ise mukadder bir fiilin mef'ûl-i mutlağı (masdariyyet) olarak mensuptur. Ki bu mukadder fiil aynı zamanda (طَفِقَ)'nın da haberidir. "Mesh" ise eli bir şeyin üzerinden geçirmek demektir. Müfessirlerin çoğunluğu (cumhur), burada "mesh"ten murâdın "kesmek" olduğu görüşündedir. Zira bu anlam Arapça'daki (مَسَحَ عِلَاوَتَهُ) sözünden alınmıştır. Yâni "boynunu vurup başını kopardı" demektir. (العِلَاوَة), baş yahut boynun en yukarı kısmıdır.

el-Müfredat'ta der ki: (مَسَحْتُهُ بِالسَّيْفِ) yâni "kılıcımla okşadım, dokundum" ifâdesi boynu vurmaktan kinâyedir.

(اَلسُّوقُ), (اَلسَّاقُ) kelimesinin çoğuludur. Tıpkı (اَلدُّورُ) ve (اَلدَّارُ) kelimelerinde olduğu gibi. (السَّاق), iki ökçenin yâni diz ile ayak ökçelerinin arasındaki kısımdır. (اَلْأَعْنَاق), gerdan olarak da ifâde edilen (عُنُق) kelimesinin çoğuludur. (بِالسُّوقِ) ifâdesindeki (ب) harfi, tıpkı (فَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ) (el-Mâide 5/6) âyetindeki gibi ziyadedir. Çünkü (مَسَحْتُ رَأْسَهُ) demek de (مَسَحْتُ بِرَأْسِهِ) demek de aynı anlama gelir.

Mânâ şu şekildedir: Adamları Süleyman'ın emri üzerine atları tekrar getirdiler; o da adamlarıyla birlikte hayvanların inciklerini ve boyunlarını kılıçla okşamağa, yâni boyunlarını vurmağa ve ayaklarını koparmağa başladı. Ya da bir kısmı boyunlarını vururken bir kısmı da bacaklarını koparmağa başladı. Süleyman bütün bunları, kendisiyle Hakk'ın arasına girmiş bulunan perdeyi kaldırmak ve bu muhteşem hayvanları bırakıp kendini bunların sevgisinden soyutlayarak istiğfar etmek sûretiyle Allah dışındaki alâkalarını yok etmek için yapmıştı.

Âyette Allah dışındaki varlıklara karşı beslenen sevgilerin kişiyi Allah'tan alıkoyacağına, perdelenmeye sebep olacağına ve Allah dışındaki bütün sevgililerin bizi O'ndan bir an bile alıkoyması durumunda "Allah'tan başka ilâh yoktur!" ifâdesindeki "yoktur!" kılıcıyla bunun bir çaresine bakmamız gerektiğine işâret edilmektedir.

"Lâ" kâinâtı içen bir timsahtır,

Arş'tan ferşe her şeyi damağına çeker,
O timsah her ne zaman niyet ederse,
Benden ve bizden ne bir koku kalır ne de renk.

İmam (Fahreddin-i Râzî) tefsirinde der ki: İşin doğrusu şudur ki at beslemek bizim şerîatimizde teşvik edilen bir şey olduğu gibi onlarınkinde de böyleydi. İşte Süleyman (a.s.) savaşmaya niyet edip tahtına oturarak atlara resmî geçit yaptırılması emrini vermiş ve şunu da eklemişti: Ben bunları dünya için ve nefsânî arzularımı tatmin maksadıyla koşturmuyorum. Bunları sevip böyle koşturmamın tek sebebi, Allah'ın bunu emretmiş olması ve O'nun dinini korumaktır. Âyetteki *"Rabbimi anmaktan ötürü"* yâni "O'nu anmak amacıyla" ifâdesinden maksad da budur. Süleyman daha sonra, atlar gizleninceye yâni gözden kayboluncaya dek yürütülüp koşturulmasını emretti. Süleyman'ın dâirevî geniş bir alanı vardı ki burada atlar gözden kayboluncaya dek yarıştırılırdı. Sonra o (a.s.) yarışçılara atları tekrar getirmelerini emretti; onlar da getirdiler. Atlar gelince, inciklerini ve boyunlarını okşamağa başladı. Yâni, dini yüceltip düşmanı kahr ü perişan etmede insanın en büyük yardımcısı atlar olduğu için bunları onurlandırmak ve ne kadar değerli olduklarını göstermek maksadıyla iplerini eline alarak okşamağa başladı. **İbn Şihâb ez-Zührî** ile **Tavus b. Keysân**'ın görüşleri böyledir. Burada Süleyman (a.s.)'a kötü bir imaj yakıştırılmamış olduğu için anlayış sâhipleri nezdinde bu yorum tarzı, kabul edilmeğe (bizim verdiğimiz yorumdan) daha elverişlidir.

el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye'ye göre mânâ şöyledir: "Ben hayrı, Rabbimin onu hayır olarak anmasından dolayı sevdim. Ben hayrı bunun için sevdim. Hayır, hızlı koşan muhteşem atlardır. *"Okşamağa başladı"* ifâdesine gelince bu da "Süleyman (a.s.) eliyle atların boyun ve inciklerini okşamağa başladı" demektir. Ki bunu dünyalıklara sevindiği için değil, -zira peygamberler böylesi şeylerden münezzehtir- Rabbinin hayrı kendisinin hoşuna gittiği için yapmıştır. Bu tıpkı Allah'ın Eyyûb (a.s.)'a altın bir çekirge gönderdiği vakit vâki olan duruma benzemektedir. Bu esnâda o 'Ya Rab! Senin bereketinden asla müstağnî kalamam' diyerek ondan gelen toz toprağı silkeliyordu. İşte Süleyman (a.s.) da hayrı, sırf Allah hayrı sevmekte olduğu için sevmişti. Bu yüzden bunlar, yâni hızlı koşan o muhteşem atlar perdeyle gizleninceye dek onları arzulamıştı. Rabbini zikredeceğine hayrı sevmesini gerektiren mahalli bilmediği için *"onları tekrar bana getirin!"* dedi. Gizlenme (*tevârî*) fiilini güneşe yükleyen müfessirlerin hiçbir delili yoktur; çünkü âyette güneş hiç geçmiyor. Fiili, varolduğunu iddiâ ettikleri namaza yükleyenlerin de hiçbir delîli yoktur. Âyetin bağlamı, bunların zikretmiş olduğu yoruma hiçbir şekilde delâlet etmemektedir."

Hz. Ali'den (r.a.) rivâyet edilir ki: Süleyman (a.s.) cihad için atların resmî geçit yapmasıyla meşgulken nihâyet güneş perdeyle gizlenip battı. Bunun üzerine Süleyman (a.s.), Allah'ın, güneşle ilgilenmekle görevlendirdiği meleklere emretmesiyle "onu yâni güneşi bana geri getirin!" dedi. Melekler de bunun üzerine o, vaktinde kılabilsin diye

güneşi ikindi vaktine tekrar geri döndürdü. Bu, Süleyman'ın (a.s.) bir mûcizesiydi.

Keşfü'l-esrâr'da der ki: "Süleyman (a.s.) Allah yoluna bütün atları feda etti, gönlünü dünyanın bu süsünden ve güzelliğinden çekti, Allah'a ibâdet etmeye başladı. Cenâb-ı Hak ona bunlardan daha iyisini verdi. Atlar yerine rüzgârı ona binek yaptı. İbâdetinden geri kalması sebebiyle üzülünce, ikindi namazını vaktinde kılabilsin diye bir melek onun için güneşi batıdan doğurdu. Bu da onun için bir mûcize oldu. Bu güneş olayı Hz. Süleyman (a.s.) için mûcize olarak vukû bulduğu gibi, bu ümmet içinde de Hz. Ali (r.a.) için kerâmet olarak meydana gelmiştir.

Rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.), Hz. Ali'nin (r.a.) kucağına başını koyup uyumuştu. Ali (r.a.) ikindi namazını kılmamıştı. Hz. Peygamber'in (s.a.) uykusunu bölmek de istemedi. O âlim bir insandı. "Namaz, Allah'a itâattir. Onun rasûlüne hizmet de aynı şekilde Allah'a itâattir" dedi. Güneş batınca Hz. Peygamber (s.a.) uyandı. Hz. Ali (r.a.): "Yâ Rasûlallah! İkindi namazının vakti geçti. Ben namaz kılamadım" dedi. Hz. Peygamber: Ey Ali, niçin namaz kılmadın? diye sordu. O da "Uykunuzu bozmak istemedim," diye cevap verdi. Cebrâil (a.s.) gelip "Ey Muhammed! Cenâb-ı Hak bana güneşi batıdan doğurup geri getirmemi emretti ki Ali ikindi namazını vaktinde kılabilsin." Ashâbdan bazıları dediler ki: Güneşi öyle geri getirdi ki güneş ışıklarının Medîne duvarlarını aydınlattığını gördük.

Kâşifî der ki: Hz. Peygamber'in (s.a.) duâsıyla Hayber sahasında Hz. Ali (r.a.) ikindi namazını kılabilsin diye güneşin geri getirilmesi olayı, hadis âlimleri nazarında meşhurdur. **İmâm Tahâvî** *Şerhu'l-âsâr* isimli eserinde: "Bu olayı rivâyet edenler güvenilir kişilerdir" demiş ve Ahmed b. Sâlih'ten de şunu nakletmiştir: Nübüvvetin alâmetlerinden olan bu hadisi ezberleme konusunda ilim ehlinin gaflette olması uygun değildir." Bunun uydurma olduğunu söyleyenlere itibar etmeyiniz!

Onun duâsı güneşin yakasını tutmuş,
Batış yerinden yukarıya, göğe çekmiştir.
Bir parmak işâretiyle,
Gökteki dolunayı ikiye bölmüştür.

Bil ki güneşin hapsedilip geri döndürülmesi birkaç kez vâki olmuştur. Güneşin hapsedilmesinden kasdımız, seyir ve hareket etmeksizin tamamen durması veya hareketinin yavaşlaması ya da arkasına döndürülmesidir. Geri döndürülmesinden kasdımız ise batıp kaybolduktan sonra tekrar geri döndürülmesidir.

Meselâ güneş Dâvûd (a.s.) için de hapsedilmiştir ki bu olay, az önce belirtildiği gibi zayıf bir rivâyete göre Süleyman (a.s.) için vâki olan hapsedilmedir.

Güneş Hz. Musa'nın (a.s.) halifesi **Yûşa' b. Nûn** için de hapsedilmiştir. Bu zat, bir cuma günü İsrailoğulları ile birlikte zorbalarla savaşmak için hareket etmişti. Tam şehri fethedecekleri sırada güneş batmak üzere imiş. Bunun üzerine güneşe: "Bir emirle hareket ediyorsun, ben de buna saygılı olmağa memurum ama bir müddet daha batmadan

bekleyiver!" demiş. Bir rivâyete göre ise: "Allah'ım! Onu benim için tut (hapset)" diye duâ etmiş, Allah da güneşi şehir fethedilinceye kadar tutmuştur. Yûşa' (a.s.)'ın güneşin habsedilmesini istemesi, savaşmalarının haram olduğu eve girme endişesinden kaynaklanmıştır.

Aynı olay Peygamberimiz'in (s.a.) duâsı bereketiyle **Hz. Ali** (r.a.) için de vâki olmuştur ki bu yukarıda anlatılmıştı.

Güneş bir kere de Peygamber Efendimiz (s.a.) için batmaktan men'edilmiştir: Hz. Peygamber (s.a.), mi'rac hadisesini anlatırken Kureyş kervanının falanca gün geleceğini de haber vermişti. O gün gelince Kureyşliler, kervanın gelip gelmeyeceğini sınamak amacıyla beklemeye başladılar. Gündüz dönüp bitmeğe yüztutup da güneş batmaya yaklaşınca Peygamber Efendimiz (s.a.) Allah'a duâ etmiş, Allah da kervan o günün sınırları içinde gelmiş olabilsin diye güneşin batmasını bir müddet engellemiştir. Bazı rivâyetlerde ise Peygamber (s.a.): *"Kervan, Seniyye Tepesi'nden üzerinize güneşin doğmasıyla birlikte çıkıp gelecek"*[23] buyurmuş olduğundan bu hâdise güneşin doğuşu sırasında yaşanmış ve Allah kervan gelinceye dek güneşin doğmasına mâni olmuştur.

Yine güneş bir keresinde de Peygamber (s.a.) için kıpkızıl ve sapsarı kesilinceye kadar Hendek Savaşı sırasında hapsedilmiş ve namazını kılabilmişti. Bazı rivâyetlere göre ise güneş hapsedilmeyip namazını güneşin batışından sonra kılmıştır. Nitekim *'bizi orta namazdan' yâni ikindiden 'alıkoydular'* [24] şeklindeki hadis de buna işâret etmektedir.

İbnü'l-Cevzî'nin torunu (Sıbt İbnü'l-Cevzî) bir sözünde der ki: Şayet, güneşin böyle hapsedilip sonra tekrar eski hâline dönmesi bir problem doğuracak mâhiyettedir. Çünkü güneşin geri kalması veya eski hâline döndürülmesi durumunda gezegenlerin düzenine halel gelir, kâinattaki sistem bozulur" denecek olursa, buna şöyle cevap veririz: Güneşin hapsedilip tekrar eski hâline çevrilmesi mûcize kabilindendir. Kanunların dışında cereyan eden bu tür olaylar (*hâriku'l-âdât*) için ise kural aranmaz. Bu zat daha sonra Bağdatlı bir vâizin başına gelen bir olayı naklediyor: Vâiz, ikindiden sonra vaaz etmek için oturmuş ve Peygamber âilesinin faziletlerinden bahsetmeğe başlamış. Bir süre sonra bir bulut gelip güneşin önünü kapatmış. İnsanlar da güneşin kaybolduğunu sanarak oradan ayrılmağa karar vermişler. Bunu gören vâiz cemâata yerlerinden kalkmamalarını işâret ettikten sonra yüzünü batı tarafına çevirerek şöyle demiş:

Ey güneş batma da, bitsin tüm övgü ve
Ta'zimlerim, Muhammed âilesine.
Efendileri için nasıl durabildinse,
Dur bir kere de Muhammed'in nesline!

Bu sözün hemen peşinden güneş ortaya çıkınca, vâize atılan (verilen) ipek ve diğer giysilerin haddi hesabı olmamış." Allah Teâlâ ona rahmet eylesin, bu zâtın sözü bu kadardır.

❀

وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمٰنَ وَاَلْقَيْنَا عَلٰى كُرْسِيِّه۪ جَسَدًا ثُمَّ اَنَابَ ﴿٣٤﴾

34. Andolsun biz Süleyman'ı imtihan ettik. Tahtının üstüne bir cesed bırakıverdik, sonra o, yine eski hâline döndü.

"Andolsun biz Süleyman'ı" hükümdarlığı ile *"imtihan ettik."*

Fitne (الفِتْنَة), sınamak ve denemek; ilkâ (الإِلْقَاء) ise atmak demektir. Kürsî de üzerine oturulan şeydir. Burada Süleyman'ın (a.s.) meşhur tahtı kasdedilmektedir ki Sebe' sûresinde anlatılmıştı.

"Tahtının üstüne bir cesed bırakıverdik," Cesed (الجَسَد) kelimesiyle ilgili olarak *el-Müfredât*'ta şöyle der: Cesed, cisim demek olmakla birlikte daha özel anlamı bulunan bir kelimedir.

Halîl de der ki: Cesed kelimesi, yeryüzü ve yeryüzü dışında yaşayan yaratıklardan insan dışındakiler için kullanılmaz. Ayrıca cesed, renkli şeyler için kullanılırken cism lafzı, su ve hava gibi belli bir rengi olmayan şeyler için de kullanılır.

Envâru'l-meşârık'ta der ki: Cesed ile beden arasındaki fark, birincisinin hem ruh sâhibi (*zî-rûh*) olan hem de olmayan varlıklar ve bunların başları, kol, bacak vs. organları için kullanılmasına mukabil, bedenin rûh taşıyanlara özgü olması ve baş ve diğer organları kapsamamasıdır. Kelimelerdeki bu özellik sebebiyledir ki ulemâ arasında tekrar diriltilme hadisesi, "haşru'l-ecsâd" tâbiri ile yaygınlaşmıştır. Yâni haşr lâfzı, rûh taşıyanlara özgü beden lâfzına değil de hem rûh taşıyan ve hem de ruh taşımayan varlıkları kapsayan (cesed'in çoğulu) "ecsâd" lâfzına izâfe edilmiştir. Çünkü **Zemahşerî**'nin, *el-Fâik fî garîbi'l-Hadîs*'inde; **İmam Halîl**'in de *Kitâbü'l-ayn*'ında ifâde ettiği gibi, haşrın baş ve organlara şâmil olmadığını nazar-ı itibara aldığımız bedene izâfe edilmesi durumunda, varlığın bütün organlarıyla yâni olduğu gibi diriltilmesine halel getirilmiş olurdu. Cesed lâfzının, ihtiyaçtan yâni haşredilecek olandan fazlasını kapsadığı şeklindeki bir düşünce ise haşrın izâfe edilmesi karînesiyle bertaraf edilmiş olmaktadır.

Âyetteki cesedden maksad, biraz sonra geleceği gibi ruhsuz kalıptır.

"Sonra o, yine eski hâline döndü." Yönelme anlamına gelen inâbe (الإِنَابَة) kelimesi, Allah Teâlâ'ya dönmek anlamındadır.

Rivâyete göre Süleyman'ın (a.s.) üçyüz hanımı, yedi yüz de câriyesi vardı. Kendisinde yüz erkek gücü vardı. Allah'ın peygamberleri böyledir. Bunlara, ümmetlerine verilmeyen bir güç verilmiştir. Ekmel velîlerin durumu da aynı olup bunların da peygamberlerin gücü kadar olmasa bile diğer ferdlerden daha fazla gücü vardır. İşte, Süleyman (a.s.) bir gün: "Bu gece, yetmiş kadınla birden cinsî münâsebette bulunacağım ve herbiri Allah yolunda savaşan birer aslan doğuracak!" demiş. Doksan, doksan dokuz ya da yüz kadınla birlikte olacağını söylediği de rivâyet edilir. Fakat

“Allah nasib ederse (inşâallah)” dememiş. Arkadaşı ve veziri Âsaf: ‘İnşâallah deyin’ dediyse de dememiş. O gece hepsini birden dolaşmış, ama sadece biri hâmile kalabilmiş ki o da sadece bir gözü, bir ayağı, bir eli bulunan yarım bir çocuk doğurmuş. Ebe de onu Süleyman’ın tahtına bırakmış. Âyetteki cesed işte budur.

Peygamberimiz (s.a.) buyurur ki: *“Şayet Süleyman ‘İnşâallah’ demiş olsaydı, hepsi de Allah yolunda aslanlar gibi savaşan çocukları olacaktı.”* [25]

Kâdı ‘İyâz (rh.a.) der ki: “Bu olayda Süleyman (a.s.) acaba niçin “inşâallah” dememiş diye sorulacak olursa, buna birkaç şekilde cevap verilebilir ki bunların en doğrusu şudur:

1- Sahih bir hadiste de zikredildiği üzere *“Allah’ın murâdı gerçekleşebilsin diye “inşâallah” demeyi unutmuş”*[26] olabilir.

2- Zihni meşgul olduğundan arkadaşını duyamamıştır.”

Süleyman’ın (a.s.) imtihan edilmesiyle kasdedilen, biraz önceki “inşâallah”sız ifâdesidir. Tahtı üzerine cesed atılmasının mânâsı ise o yarım çocuğun taht üzerine bırakılmasıdır. Yönelmesinden (*inâbe*) maksad ise böylesine önemli bir konuda “inşâallah” dememiş olmasından ibâret sürçmeden (*zelle*) Allah’a dönmesidir. Çünkü evlâ olanı terketmek, peygamberler için bir zelledir. Ne de olsa “hayırlı insanların “hasene”si mukarreb/gözde insanlar için “seyyie” sayılır.”

Bilindiği gibi Peygamber Efendimiz (s.a.) de kendisine ruh, Ashâb-ı Kehf ve Zülkarneyn sorulduğu zaman yarın gelin de söyleyeyim, demiş; fakat “Allah dilerse söylerim”[27] gibi bir istisnâda bulunmamıştı. Bu yüzden birkaç gün vahiy kesilmiş, sonra ***‘hiçbir şey için, -Allah dilerse, demeden- yarın bunu mutlaka yapacağım!’ deme”*** âyeti (Kehf 18/23-24) nâzil olmuştu.

Rivâyete göre Süleyman’ın (a.s.) bir oğlu olması üzerine bütün şeytanlar çocuğu öldürmek için biraraya gelmiş. Çünkü Süleyman’ın bunları kendine râm etmesinden dolayı, hâlen yaşadıkları zorlu mükellefiyetlerden ve süregiden işlerden onun ölümüyle kurtulabileceklerini düşünüyorlardı. Süleyman’ın bir oğlu olunca, birbirlerine “şayet bu çocuk da yaşayacak olursa, içinde bulunduğumuz bu belâdan bir daha kurtulamayız. O halde ne yapıp yapıp bu çocuğu ya öldürmeliyiz ya da “tahbîl” etmeliyiz!” demeğe başladılar. Tahbîl etmek, aklını veya bir uzvunu ifsâd etmek demektir. Süleyman bunu haber alınca bulutlara çocuğu taşımasını emretti. Bu esnâda çocuğun gıda ihtiyacını rüzgâr karşılıyordu. Şeytanların kendisine zarar vermesinden korkularak buluta yetiştirildi. İşte Allah Teâlâ onu oğluyla ilgili bu konuda “Azîz olan Rabbine güvenmeyip böyle endişe etmesinden dolayı” oğlunun ölümüyle imtihan etmiş ve oğlu bulutta iken ölmüş ve ölü vaziyette de tahta düşmüştür. Bu rivâyete göre tahta bırakılan cesed, işte bu çocuğun cesedidir.

Şerhu’l-Makâsıd’da der ki: “Böylece o da tevekkül etmeyerek yaptığı hatâyı anlayıp tevbe edip mağfiret diledi. Ki böyle bir şey önemsiz olup olsa olsa evlâ olanı terketme kabilinden bir şey olabilir. Çünkü sebeplere yapışıp korunmağa çalışmakta, tevekküle

aykırı bir durum sözkonusu değildir. Peygamber Efendimiz'in de buyurduğu gibi: *'Önce deveni bağla, sonra tevekkül et!"* [28]

Şayet, o gün şeytanlar göğe yükselebiliyorlardı, öyleyse Süleyman'ın, oğlunu onlardan korumak için buluta kaldırtmasının sebebi nedir? diye soracak olursanız, deriz ki: Bunun faydası şudur: Süleyman'ın çocuğuyla ilgili olarak korkmuş olduğu şeytanlar, yeryüzünde dâimî sûrette onun hizmetinde bulunan şeytanlardır. Dolayısıyla oğlunu buluta yükseltmekle, meleklerin muhafazasına teslim etmiş ve şeytanların gözünden ve kendisine yapacaklarından kaçırmış olmuştur.

Oğlu ölü vaziyette tahtına bırakılınca başka oğlu olmayan Süleyman âh u vâh etmeğe başlamıştır. O sırada (insan kılığında) iki melek Süleyman'ın yanına gelmiş ve biri şöyle demiş:

- 'Bu adam benim tarlama girip ekinimi ifsâd etti'. Süleyman da adama:

- 'Niye bunun tarlasında yürüdün?' diye çıkışınca, öteki melek şöyle demiş:

- 'Çünkü bu adam insanların geçtiği bir yeri ektiği için ben de bundan başka bir geçiş yeri bulamadım.' Bu cevabı alan Süleyman dâvâcıya:

- 'Peki sen niye insanların geçtiği bir yeri ektin? İnsanların mutlaka buradan geçeceklerini bilmiyor muydun!' demiş. Melek de bunun üzerine Süleyman'a:

- 'Doğru söylüyorsun da sen niçin ölüp gidecek birini dünyaya getirdin? Bilmiyor muydun ki bütün yaratılmışlar ölüm yolundan geçecekler!' diye cevap vermiş.

Daha sonra iki melek gözden kaybolmuş ve Süleyman Allah'a yönelerek mağfiret istemiştir.

Şeyh Sa'dî (k.s.) der ki:

Ey oğul! Sel yoluna ev kurma,
Çünkü bu bina (dünya) kimseye tam olmamıştır.
Bir kervanın yolda saray kurması,
Akla ve irfana sığacak bir şey değildir.
Ölüp toprağa gömülen çocuğun ayrılığından dolayı,
Niye ağlıyorsun ki, o temiz geldi, temiz gitti.
Sen temiz geldin, sakın ve kork ki,
Toprağa kirli gitmek ayıptır, ardır.
Âh vâh ile ömrünü zâyi etme!
Çünkü fırsat çok değerlidir, vakit de kılıçtır.

Kâşifî der ki: Meşhur olan rivâyete göre, Hz. Süleyman'ın dünyayı kalben terk etmesi sebebiyle onun hâkimiyet yüzüğü bir cinin eline geçti ve bu cin kırk gün Süleyman'ın tahtına oturdu. Sonra o yüzük tekrar Süleyman'ın eline geçti ve hükümdarlığa geri döndü.

Buna göre mânâ şöyle olur: *"Biz Süleyman'ı"* hükümdarlığı ile *"imtihan ettik. Onun tahtına bir cesed attık."* Yâni kendisinin yüzüğünü alan İfrit'i bıraktık; o da tahtına

oturdu. Bu taht, en meşhur görüşe göre deniz sâhibinin kayasıdır. İfrit'e cesed denmesi, Süleyman olmadığı halde onun gibi görünebilmesinden dolayıdır. Böylece tamamen bir cesed ve mânâsız bir sûret gibi olmuştur. *"Sonra döndü,"* ifâdesi de kırk gün sonra hükümdarlığına geri döndü, demektir.

Kudret Sâhibi Allah kendisini doğru yola irşâd eylesin, Fakîr (**Bursevî**) der ki: Bu rivâyet başta bazı Arap-Acem şiirleri olmak üzere pek çok yerde yazılıp çizilmesine rağmen, hoşgörüyle karşılanamayacak ve neredeyse kesinlikle doğru sayılamayacak bir rivâyettir. Bunun birkaç sebebi vardır:

1- Bir cinnin Süleyman'ın tahtına cülûs etmesinde âyetteki "atma" (*ilkâ*) fiilinin mânâsı yoktur, böyle bir şey ancak zorlamayla mümkün olabilir.

2- Tüm peygamberler, hak ile bâtılın biribirine karışmaması için bir şeytanın, gerek uyku gerekse uyanıklık hâlinde kendi kılıklarına girmesinden korunmuş durumdadırlar. Ayrıca peygamberler, *el-Hâdî* (hidâyet eden) ism-i celîlinin sûrete bürünmüş hâli ve hidayet sıfatının tezahürü iken şeytanlar *el-Mudıll* (saptıran) ism-i celîlinin tezahürü ve dalâlet sıfatının mazharlarıdır. Dolayısıyla biribirleriyle zıd ve çelişik olduklarına göre birarada bulunamazlar; biri diğerinin sûretine bürünerek ortaya çıkamaz. Kâmil velîlerin hallerini de peygamberlere kıyaslayınız. Çünkü onlar peygamberlerin ma'rifet ve hakikatlerini kendi varlıklarında gerçekleştirebilmiş peygamber vârisleridir.

Şayet, "Allah Teâlâ büyük varlıkların tamamının azametinden daha büyük bir azamete sâhiptir. Öyleyse saptırmak amacıyla birçok insana Hak sûretinde görünüp hitap edebilen bu mel'ûn, nasıl oluyor da peygamberlerin sûretine bürünemiyor? Oysa bir grup insanı, Hak sûretine girerek saptırmış ve bunlar Hakk'ı görmüş olduklarını ve kendilerine O'nun hitâb ettiğini sanmışlardır", denecek olursa, şöyle deriz: Aklı başında olan herkes bilir ki Hak Teâlâ'nın karışıklığa sebebiyet verecek belli ve özel bir sûreti yoktur. Bazı velîler buna dayanarak Allah'ın rüyada herhangi bir sûret üzere görülebileceğini söylemişlerdir. Çünkü görünen o sûret, Allah'ın zâtı dışındaki bir şeydir. Çünkü O'nun zâtı sûretsizdir. Peygamberler ise karışıklığa sebebiyet verecek belli ve görülebilir özel sûretleri olan varlıklardır.

3- Hikmet sâhibi birinin, bir şeytanı bir peygamberinin tahtına oturtarak onu müslümanların başına musallat etmesi, müslümanlara hükmetmesini sağlaması, nasıl doğru olabilir? Hem de kâfirlere mü'minler aleyhinde kesinlikle ve ebediyyen yol vermemiş olduğu halde.

Eğer Hümâ kuşu dünyadan ayrılır, yok olursa,
Ülkenin gölgesi altına kimse giremez.

4- Süleyman'ın mezkûr yüzüğü nûrânî bir yüzük olduğuna göre nasıl olur da hükümdarlığı üstlenen zulmânî karakterdeki bir şeytanın elinde devamlı durabilir? Oysa şu kesindir ki ne olursa olsun nur şeytanı yakar. Şeytanları taşlayıp kovmada parlak ışıkların kullanılması da buna mebnîdir.

5- Süleyman’ın hükümdarlık sırrı bu yüzükteydi. Öyleyse, -kendi ifâdelerine göre- yüzüğün denize atıldığını düşünürsek, bu cinnin Süleyman’ın tahtına yüzüksüz olarak oturmuş olması nasıl mümkün olur?

Keşfü’l-esrâr’da şöyle der: “Süleyman’ın hükümdarlık sırrı, yüzüğündeydi. Bu yüzüğün taşı kibrît-i ahmer idi”.

*‘Ikdü’d-dürer’*de ise şöyle der: Bu yüzük Âdem’in yüzüğü olup Allah onu cennetten çıkarılmazdan evvel takmış, sonra da Arş’ın ayaklarından birine bağlamıştı. Bu yüzüğün ilk satırında ***Bismillâhirrahmânirrahîm***; ikinci satırında ***Lâ ilâhe illâllah***; üçüncü satırında ise, ***Muhammedün Rasûlullah*** yazılıydı. Cebrâil (a.s.) bunu Hz. Süleyman’a (a.s.) indirince, heybetinden tüm kâinat sarsıldı. Süleyman yüzüğü takar takmaz insanların görme alanından çıktı. Oradakiler:

-“Ey Allah’ın Peygamberi! Cemâlinizi müşâhede ederek onurlanmak isteriz.” dediler. O da cevaben:

- “Allah’ı zikredin” buyurdu. Oradakiler Allah’ı zikredince, Süleyman’ı gördüler. Yâni tesir Allah’tan olup Süleyman bu tesirin tezahür etmesini sağlamış olmaktadır; yüzük ise hakikatte sadece bir vâsıtadır.

Allah Teâlâ, Süleyman’ın hükümdarlık sırrını, bir yüzüğün taşına koyarak Süleyman’a şunu göstermiştir: Vermiş olduğum bu hükümdarlık, sana vermediklerimin yanında, sadece bu taşın diğer taşlar yanındaki değeri kadar bir değere sâhiptir. Çünkü Allah katında dünya hükümdarlığı, herhangi bir taş kadar değerlidir. Allah dilediklerini dilediği şekilde aziz eder.

❀

قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِى وَهَبْ لِى مُلْكًا لَا يَنْبَغِى لِأَحَدٍ مِنْ بَعْدِى ۚ إِنَّكَ

أَنْتَ الْوَهَّابُ ﴿٣٥﴾

35. Süleyman: Rabbim! Beni bağışla; bana, benden sonra kimsenin ulaşamayacağı bir hükümranlık ver. Şüphesiz sen, dâimâ bağışta bulunansın, dedi.

“Süleyman: Rabbim!” durumuma uygun olmamakla birlikte benden sâdır olmuş bulunan o sürçmeyi, zelleyi affet ve *“beni bağışla;”*

Bu âyet, yukarıda geçen “yöneldi” anlamına gelen (أَنَابَ) ifâdesinden bedel olup bu yönelişi açıklamaktadır.

Süleyman (a.s.) peygamber ve sâlih kulların yolundan giderek, Allah Teâlâ’dan hükümdarlık hibe etmesini istemezden önce kendisini affetmesini diliyor ki bu hem peygamber ve sâlih kulların yolundan gitmek içindir; hem de hibe isteğinin kabûlünü daha fazla sağlar.

“Bana, benden sonra” yâni kıyamete kadar hiç bir *“kimsenin ulaşamayacağı”* ve hiçbir yaratılmışa nasip olmayacak *“bir hükümranlık”* ve tasarruf gücü *“ver.”* Böyle

bir hükümdarlığın şu şehâdet âleminde gerek özel gerekse genel şeyler itibarıyla ortaya çıkışı bana mahsus olsun. Bu, Hz. Süleyman'ın (a.s.), ulaşması imkân dâhilinde olan son mertebedir.

Hayâtü'l-hayevân'da belirtildiği üzere, Hz. Peygamber'in şu hadisi de buna delildir: *"Evvelki gece, birden bire cinlerden bir ifrît,"* kötü ve habis bir cin, bir kedi sûretinde *"karşıma çıktı."*[29]

Tâcü'l-masâdir'de der ki: "(التفلّت) ansızın ortaya çıkma anlamına gelir. Bir hadiste şöyle geçer: "*Evvelki gece, namazımı yarıda kesmek için birden bire karşıma cinlerden bir ifrît çıktı. Fakat Allah ona karşı bana imkân verdi*." Buradaki "imkân", aradaki engellerin kaldırılması sâyesinde bir şeye güç yetirebilmektir. Demek istiyor ki: Allah bana onu yakalama güç ve imkânı verdi. "*Ben de hepiniz ona bakabilsin"* ve Medinelilerin çocukları onunla oynayabilsin *"diye onu tutup mescidin direklerinden birine bağlamağa karar verdim. Fakat sonra kardeşim Süleyman'ın: 'Rabbim! Bana, benden sonra"* kıyamete kadar *"kimsenin ulaşamayacağı bir hükümranlık ver" şeklindeki duâsını hatırlayarak, ifrîti zelil ve aşağılanmış olarak*" yâni bana yapmak istediğini elde edememiş ve namazımla ilgili beni yenememiş olarak "*bıraktım*." [30]

Bu hadis, Allah'ın Süleyman'a (a.s.) verip de kendisinden sonra başka hiç kimseye bahşetmediği hükümdarlığın, şu şehâdet âlemindeki herşeyde tasarruf edebilme gücüne sâhip olma değil, bu gücü ortaya çıkarıp ızhâr etme şeklinde bir hükümdarlık olduğunu gösterir. Çünkü tasarruf gücüne sâhip olma, Allah'ın, peygamber olsun velî olsun diğer kâmil kullarına da vermiş olduğu bir özelliktir. Zira Peygamber Efendimiz de *"Allah İfrit'e karşı bana bir güç verdi"* buyuruyor. Hâsılı, Hak Teâlâ'nın Hz. Peygamber'e (s.a.) de ifritleri bağlayıp ona dilediğini yaparak tasarruf etme gücü bahşetmiş olduğunu, fakat Allah'ın kendisine Süleyman'ın duâsını hatırlatmasıyla onun da ona karşı teeddüb ettiğini anlıyoruz. Çünkü Peygamber (s.a.) bu olayda hususî şeylerdeki tasarruf gücünü bile ortaya çıkarmamıştır ki, geneldeki tasarruf gücünü ortaya çıkarıp ızhâr edebilsin. Böylece Allah bu teeddübün bereketi sâyesinde ifriti Hz. Peygamber'e (s.a.) karşı bir zafer elde edemeden aşağılanmış olarak bıraktırmıştır.

Hz. Süleyman'ın (a.s.) varlığında, herşeye hükmetme kabiliyyeti vardı. Allah da ona kendisine mahsus hükümdarlığı istemesini bu özelliğinden dolayı ilham etti. Dolayısıyla böyle bir hükümdarlık istemiş olması, câhillerin vehmettiği gibi cimrilik, kıskançlık, nimeti tekeline alma hırsı ve nimet arzusuyla yanıp tutuşmaktan ileri gelmemiştir. Peygamberler sultanına (s.a.) gelince o, kendi varlığındaki (ilâhî) fiil ve sıfat cinsinden herşeyi ifnâ etmiş olduğundan varlığında hiçbir şey kalmamış; bunların yerine tavsif edilemeyecek bir şey zuhûr etmiştir. Yâni gelmiş geçmiş hiçbir yaratılmışın nâil olmadığı, 'ilâhî zâtın kendi varlığında tecellî etmesi' gibi bir mertebeye ermiştir. Onun sûretlerdeki saltanatı da ileride Âdem'in ve ondan daha aşağıdakilerin sancağı altında olmasıyla ortaya çıkacaktır.

İhtişamlı (içki) meclisinde yedi gezegen kadehtir,

Senin nimet sofranda dokuz felek tabaktır.
Ezelden beri adınla başlar her kemâl hutbesi,
Bu dersi sonsuza kadar yazı tahtasından kimse okumamıştır.

"Şüphesiz sen," istemiş olduğum herşeyle ilgili bütün istîdâdları hibe eden ve *"dâimâ bağışta bulunansın, dedi."* Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***'Ve O size istediğiniz herşeyden verdi"*** (İbrahim 14/34).

*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*ye göre bu âyetin işârî yorumu şu şekildedir: *"Rabbim, dedi beni affet...* âyeti, birtakım mânâlara işâret etmektedir:

1- Süleyman (a.s.) derece artması anlamındaki hükümdarlığı talep edince talebini insanı yücelten tevâzu temeline oturtarak *"Rabbim, beni bağışla,"* dedi.

2- Hükümdarlık istemeden önce affedilmek istedi. Çünkü hükümdarlık istemek bir peygamber için kusur teşkil ediyor idiyse de mağfiret dilemiş olduğu için bu isteğinden dolayı sorgulanmayacaktı.

3- Hükümdarlık, affedilmiş ve inâyet nazarı ile bakılmış birinin elinde olduğu sürece ancak adâlet ve insaf dâiresi çerçevesinde bir icraat yapılabilecektir. Böyle biri saltanat âfetlerinden ve saltanatın ayrılmaz unsurlarından korunmuş olacaktır.

4- *"Bana, benden sonra kimsenin ulaşamayacağı bir hükümranlık ver"* ifâdesi, bu hükümdarlığın sadece kendisine hem de -hükümdarlıkla ilgili ilâhî kanunların aksine- bir daha alınıp başkasına verilmemek şartıyla bahşedilmesine dâir bir taleptir.

5- "*Benden sonra kimsenin ulaşamayacağı bir hükümranlık ..."* ifâdesi, benden başka hiç kimsenin istemeyeceği bir hükümdarlık, demektir. Böylece hiç kimse, "***Şüphesiz insan, kendini müstağnî görerek azmıştır"*** (el-Alak 96/6-7) âyetinde bahsedilen fitneye düşmemiş olacaktır. Çünkü hükümdarlık, *"Andolsun biz Süleyman'ı imtihan ettik"* âyetinde Süleyman'ın sınanmasını gerektirdiği gibi,- tabîatı gereği diğerlerinin sınanmasını da gerektirecektir.

6- *"Kimsenin ulaşamayacağı"* ifâdesi, bu hükümdarlık faydalanılmak ve istifâde edilmek amacıyla benden başka hiç kimse tarafından senden istenmeyecek demektir. Böyle bir talep, benim bu hükümdarlığı istemekteki maksad ve niyetimden çok uzaktır. Çünkü ben bunu isterken, *nefsim için* bir niyet; *kalbim için* bir niyet; *ruhum için* bir niyet; *bütün ülkem için* bir niyet ve *halkım için* bir niyet taşıyordum.

Süleyman'ın (a.s.) nefsi için taşıdığı niyet, nefsindeki kötü sıfatları ve aşağılık huyları temizlemektir. Bu da nefsânî istek ve zevklerini mecbûren değil, kendi isteğiyle engellemekle olur. Bunu engelleme ise -hiçbir engel ve karışanı olmayan bir hükümran ve sâhip olarak -mezkûr engellemeye tam anlamıyla kâdir olduktan sonra mümkün olur. Bunun gerçekleşmesi için de insanın cibilliyetine yerleştirilmiş bulunan dürtülerden birini harekete geçiren bir başka şeyin bulunmadığı eksiksiz bir hükümranlığa sâhip olunmalıdır. Öyle ki nefsânî arzu ve zevklerden herbiri, -nefsin kızıştığı ve hevesinin iyice arttığı sırada nefse sâhip olup ona istediğini yaptırmağa kâdir olduğunda- sadece o arzu ve zevke uygun olan dürtüyü harekete geçirebilsin. Ancak böyle olduğu zaman

yeyip içtiği şeyler nefse haram olur ve insan sırf Allah ve rızâsını elde etmek için nefsini hevâ ve heveslerinden alıkoyar; yeyip içtiklerini ona haram eder. Böylece de nefsin kötü sıfatları, tıpkı hayatiyetini sürdürdüğü gıdaları bulamayan bir bedenin helâk olması gibi, yok olup gider. Nefsin kötü sıfatları yok olunca da Allah da onu güzel sıfatlara sâhip bir nefis olarak diriltir. Nitekim ***"biz onu elbette güzel bir hayatla yaşatacağız!"*** (en-Nahl 16/97) ve ***"nefsini arıtan kurtulur"*** (eş-Şems 91/9) buyurulmuştur. Böyle bir nefis dünyaya ve dünyalık nimetlere önem vermeyen Süleyman'ın nefsi gibi artık dünyaya ve onun nimetlerine hiç önem vermez. O kadar büyük bir hükümdarlığa sâhip olmasına rağmen miskin bir meclis arkadaşıyla birlikte kendi elleriyle kazanmış olduğu kemikli bir etten başka bir şey yemez ve "Ben, miskinlerle oturan bir miskinim/fakirim" derdi.

Süleyman'ın (a.s.) kalbi için taşıdığı niyet, onu dünya sevgisinden, dünyalık süs ve arzulardan arındırması ve bütün bunları elde etme imkânı varken bunlardan yüzçevirerek kalbini âhirete yöneltmesi; sonra da bunların kalbine yer etmiş köklerini kurutarak kalbini Allah yoluna koşmasından ibârettir. Böylece kalbi pislikten arındıktan sonra ilâhî feyzi kabule elverişli hâle gelmiş olacaktır. Çünkü kalpler, bütün ilâhî sıfatların aynası olarak yaratılmışlardır.

Ruhu için taşıdığı niyet, onu güzel Rabbanî sıfatlarla bezemek olup bu da ancak yüksek bir himmet ve hâlis bir niyyetle mümkün olur. Çünkü insan, himmeti sâyesinde tıpkı kanatlarıyla uçan bir kuş misâli uçup gider. Bunun için ayrıca himmetin, dünyevî-dinî gayeleri elde edip bu gayelerin bâkî kalacak olan dînî-uhrevî mertebelere nâil olmak için harcanması gerekir. Dînî-dünyevî hedeflerin terki, her ne kadar himmetin terbiye edilmesinin meyvesiyse de bu, dünyevî gayelerin yüce derecelere nâil olmak için harcanmasından elde edilecek meyvelerin derecesine ulaşamaz.

Yüce ve yüksek değerli şeyleri sevip değersiz ve âdî şeylere buğz etmek, Allah'ın vasıflarından olduğu için Süleyman (a.s.) da Allah'tan dünyada varılabilecek en yüksek gayeyi ve elde edilebilecek en yüce mertebeyi istemiştir. Bununla, kendi himmetini de terbiye etmiş olacaktır. Bunu istemekteki temel gayesi, malını-mülkünü, emrindeki rütbe ve makamları insanlara ihsân edip onların gönlünü kazanmak sûretiyle kendi ruhunun temizlenip boşalmasını (*tahliye*) temin etmektir. Zira gönüller, kendilerine ihsanda bulunanları sevme eğiliminde yaratılmışlardır. Böylece, çevresindekiler kendisini Allah'ın bir peygamberi olarak sevecek, dolayısıyla Allah'ı da sevmiş olacaklar ve gerek Allah'a gerekse Allah'ın peygamberine karşı duydukları bu sevgi, îmânın ta kendisi olmuş olacaktır. Fakat kendilerine ihsân edildiği halde îmâna gelmeyenler de olacaktır ki bunlar da Allah tarafından -kendilerinin göremediği birtakım ordular getirilmek sûretiyle- güç ve galebe yoluyla îmâna sokulurlar. Nitekim Belkıs ile kavmi bu yolla îmâna girmiştir.

Süleyman'ın (a.s.), sâhip olduğu mal-mülk hakkında beslediği niyet ise bu fânî dünyalıkları dini galip kılmak, hakkı ve Allah'a teslimiyyet mefkûresini yüceltmek maksadıyla harcamak sûretiyle uhrevîleştirme ve ebedileştirmeye mâtuftur.

Şayet, Süleyman'ın (a.s.) *"benden sonra kimsenin ulaşamayacağı…"* ifâdesi, Peygamber Efendimiz'e de şâmil olup olmadığı sorulacak olursa, şöyle cevap veririz: Sûret bakımından şâmil olmaktaysa da bu Peygamberimiz'in böylesi bir hükümranlığa kesb-i istihkak edememesinden değil, son derece âlî bir himmete sâhip olmasından ve kadr ü kıymetinin büyüklüğünden dolayıdır. Çünkü kendisine bundan çok daha büyük bir hükümranlık teklifi yapılmış olduğu halde o bunu kabul etmemiş ve *"Fakirlik benim için iftihâr kaynağıdır"*[31] buyurmuştur.

Fakat işin esas mânâ cephesine bakılacak olursa, mezkûr ifâde Peygamberimiz'e şâmil değildir; zira o şöyle buyurmuştur: *"Ben peygamberlerden,"* yâni peygamberlerin tamamından *"altı haslet sâyesinde üstün kılınmış bulunuyorum."* (Müslim, Mesâcid 5) [32]

Kuşkusuz ki sûrete dayalı hükümranlığa diğer peygamberler içinden sadece kendisi sâhip kılınmış olmasına rağmen Süleyman (a.s.), Ülü'l-'Azm (büyük fedakârlık ve direnç sâhibi) peygamberlerden tek birinin derecesine bile ulaşamamıştır. Öyleyse -Süleyman'ın (a.s.) hükümranlığının hiç şüphesiz sûret yönünü oluşturduğu- gerçek hükümranlığın mânâ yönü, Peygamberimiz'e (s.a.) özgü kılınmış ve ***"Allah'ın sana karşı fazl u ihsânı gerçekten büyük olmuştur"*** ifâdesiyle (en-Nisâ 4/113) anlatılmış olan üstünlüklere dâhil demektir. Esasen Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'e (s.a.), Süleyman'ın (a.s.) istemiş olduğu hükümranlığın sûret ve mânâ yönünü ona verip imtihan ettiğinden çok daha fazlasını ihsân buyurmuştur. Hem de kendisine verdiği değerden ve sâhip olduğu vakârdan dolayı, sûrete dayalı hükümranlıklarda yaşanan zahmet ve imtihan olgusuna yer vermeksizin (*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*).

❀

فَسَخَّرْنَا لَهُ الرِّيحَ تَجْرِى بِاَمْرِهِ رُخَاءً حَيْثُ اَصَابَۙ ﴿٣٦﴾

36. Bunun üzerine biz de, istediği yere onun emriyle kolayca giden rüzgârı onun emrine verdik.

"Bunun üzerine biz de, istediği yere onun emriyle kolayca giden rüzgârı onun emrine verdik" âmâde kıldık. Yâni yapmış olduğu duâya icabet ederek rüzgârı kendisinin hiçbir emrine karşı gelmeyen mutî bir varlık hâline getirdik. Böylece Süleyman (a.s.), imtihan edilmezden önceki durumuna tekrar kavuşmuş oldu ki bu da Allah'a yönelmesi sebebiyle gerçekleşmiştir.

Ebû Amr bu rüzgârın sabâ rüzgârı olduğunu belirtir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de de belirtildiği üzere, burada Süleyman'ın (a.s.) o hızlı koşan görkemli atlara Allah'ın rızâsını kazanmak için yapacağını yapmasından sonra, Allah'ın da bunların yerine kendisine, ***"sabah gidişi de bir aylık mesafe; akşam dönüşü de bir aylık mesafe olan bir rüzgâr"*** (Sebe' 34/12) gibi bir bedel ihsân ettiğine işâret edilmektedir. Bu yorum ayrıca *Keşfü'l-esrâr*'dan iktibasla yukarıda

verilmişti.

(Rûzbihân) el-Baklî (r.h.) der ki: “Süleyman (a.s.) Allah’ın cemâline karşı duyduğu aşırı sevgi sebebiyle zaman zaman doğudan batıya kadar O’nun yapmış olduğu ve sâhip olduğu varlıklara bakmak ister ve böylece O’nun zâhirî ve bâtınî hükümranlığının (mülk ve melekût) ilginçliklerini algılamaya çalışırdı. Allah’ın, kendisine rüzgârı âmâde kılıp istediği yere götürtmesinin sebebi buydu. Bu, nefsânî hazlarına direnip sabretmesinin karşılığı olarak verilmişti.”

“Onun emriyle kolayca giden…”, ifâdesi rüzgârın Süleyman’a nasıl âmâde kılınmış olduğunu açıklamaktadır. *el-Müfredât*’ta der ki: (رُخَاءً), (تَجْرِى) fiilinin öznesinden haldir. (الرُّخَاء), yumuşak ve tatlı tatlı esen rüzgâr demektir. Arapların, (شَئٌ رِخْوٌ) ifâdelerinden gelir. Diğer bir ifâdeyle “yumuşak ve hoş” demektir.

el-Fütûhâtü’l-Mekkiyye’de der ki: “Havaya, ancak hareket edip dalgalandığında rüzgâr (*rîh*) adı verilir. Bu hareket çok şiddetli olursa rüzgâr, (الزَّعْزَع) adını; şiddetli olmadığı zaman ise (الرُّخَاء) adını alır. Rüzgâr ruhlu bir varlıktır. Kâinâtın öteki parçaları gibi o da akleder. Esmesi, tespih etmesi demektir. Yelkenli gemiler onun yardımıyla giderlerken, kandil görevlileri de kandilleri onun yardımıyla söndürürler. Ateşler onun sâyesinde tutuşur; sular ve ağaçlar onun sâyesinde harekete geçer. Denizleri o dalgalandırır; arzı o sallar; bulutları o çıkarıp sürer.”

Âyetin mânâsı şudur: Bu rüzgârı ona, şiddetle esmeyen, yumuşak ve hoş bir rüzgâr olarak âmâde kıldık. Rüzgârın tatlı tatlı estiğini bildiren bu âyet ile ***“Süleyman’ın emrine de kasırga gibi esen rüzgârı verdik”*** (el-Enbiyâ 21/81) âyeti arasında bir çelişki yoktur. Çünkü bu âyette bildirilen yumuşak rüzgârda da kasırga gibi esme kapasitesi bulunmaktadır; ancak Süleyman’ın emrine göre hareket etmesi sebebiyle kendisinden, böyle tatlı tatlı esen bir rüzgâr diye bahsedilmiştir.

“Onun istediği yere” (حَيْثُ أَصَابَ) ifâdesi, (لِتَجْرِى)’nin ya da (سَخَّرْنَا)’nin zarfıdır. (أَصَابَ) fiili de Himyer dilinde (أَرَادَ) yâni “diledi” yahut (هَجَرَ) yâni “terk etti” mânâsındadır.

el-Kâmûs’ta der ki: (اَلْإِصَابَةُ), hedeflemek demektir. Buna göre ifâde, “irâde edip hedeflediği yön ve taraflara ..” demek olmuş olur.

Bil ki, *‘onun emriyle’* ifâdesi ile rüzgârın hem kalben bir şeye yönelme hem de bir şeyi devamlı hatırda tutma eylemini birarada gerçekleştirmeksizin sadece bir emredivermesiyle akıp gittiği kasdedilmektedir. Allah’ın, Süleyman’dan başka hiçbir kimseye nasip etmediği hükümranlık da budur, yoksa sırf rüzgârı âmâde kılması değil. Zira Allah Teâlâ, gerek gökteki gerek yerdeki gerekse bunlar arasındaki herşeyi bizim emrimize de âmâde kılmıştır. Ne var ki, şu kâinattaki maddeler, nefislerimizin himmet ve gayretlerine göre -tabii birarada olmak şartıyla- çalışırlar. Hâsılı, bu âmâde kılınış Süleyman’da (a.s.) olduğu gibi bizim emrimizle değil, Allah’ın emriyle gerçekleşmektedir.

❀

وَالشَّيَاطِينَ كُلَّ بَنَّاءٍ وَغَوَّاصٍ ﴿٣٧﴾

37. Bina kuran ve dalgıçlık yapan şeytanları da *(emrine verdik.)*

'Şeytanları da', ifâdesi, (الرِّيحَ) kelimesine mâtuftur. *"Bina kuran ve..."* ifâdesi ise (الشَّيَاطِينَ) kelimesinden bedeldir. Yâni bina kuran ve dalgıçlık yapan şeytanları da ona boyun eğdirdik, demektir.

(الْبَنَّاءُ) lâfzı, (بَنَى) fiilinin ism-i fâili olan (بَانٍ) kelimesinin mübâlağa sîğasıdır.

Bu şeytanlar, "***Süleyman'a kalelerden, heykellerden, havuzlar kadar geniş ve derin leğenlerden, sabit kazanlardan ne dilerse yaparlar"*** (Sebe' 34/13); Dimaşk (bugünkü Şam) ve Yemen'de yüksek binalar inşa ederlerdi. Beyt-i Makdis ve Istahr da bu binalar arasındadır. Istahr (اِصْطَخْر), İran şehirlerinden olup ***"cinlerden bir ifrît dedi ki"*** (en-Neml 27/39) âyet-i celilesindeki cinnin kayasından dolayı bu adı almıştır.

(غَوَّاص) lâfzı da suya dalıp oradan birşeyler çıkarmak anlamındaki (غَاصَ - يَغُوصُ - غَوْصًا) fiilinin ism-i faili olan (غَائِص) kelimesinin mübalâğa sîğasıdır.

el-Müfredât'ta der ki: ***"Şeytanlar arasında da Süleyman'a dalgıçlık edenler vardı"*** (el-Enbiyâ 21/82) âyet-i kerimesi, sadece "inci çıkaranlar" anlamında değil; "hiç görülmemiş ürünler ve nadîde mahsuller çıkaranlar" anlamındadır.

❀

وَآخَرِينَ مُقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ ﴿٣٨﴾

38. Demir halkalarla bağlı diğer yaratıkları da *(onun emrine verdik.)*

Bu ifâde, "bina kuran" anlamına gelen (كُلَّ بَنَّاءٍ) lâfzına mâtuf olup o da bedele dâhildir. İki davarı birbirine bağladığınız zaman (قَرَنْتُ الْبَعِيرَ بِالْبَعِيرِ) ve daha çok bağlamayı ifâde etmek üzere de (قَرَّنْتُهُ) denir. Buradaki de çokluk ifâde eden türdendir.

Râğıb der ki: (التَّقْرِين) kelimesi, "bağlamak" demektir.

İbnü'ş-Şeyh de şöyle der: (مُقَرَّنِينَ) ifâdesi, (آخَرِينَ)'nin sıfatı olup tef'îl vezninden ism-i mef'ûldür. Bir şeyi bir başka şeyle birleştirdiğiniz zaman kullandığınız (قَرَنْتُ الشَّيْءَ بِالشَّيْءِ) ifâdesinden nakledilmiştir. Ayne'l-fiil olan (ر) harfinin şeddeli olması ise fiilin mübâlağa ve teksir ifâde etmesi içindir.

(الأَصْفَاد), zincir anlamındaki (الصَّفَد) kelimesinin çoğuludur. Bağışa da "safed" denmektedir; çünkü yapılan ihsân, ihsan edileni edene bağlamış olmaktadır. Yalnız "zincirlemek" anlamındaki "safed" ile ihsân etmek anlamındaki "safed" lafızlarının fiilleri arasında bir ayrım yapılarak (صَافَدَهُ) fiili, "bağladı" anlamında; (أَصْفَدَهُ) fiili ise "ihsân etti" mânâsında kullanılmıştır. Bu kullanışta (وَعَدَ) ile (أَوْعَدَ) fiillerindeki kullanışın tersi bir durum vardır. Çünkü yukarıdakilerin aksine bunların üç harfli olanında hayır ve

menfaat anlamı varken, dört harfli olanında şer ve zarar anlamı söz konusudur. Yalnız (أَصْفَدَ)'nin "ihsân etti" anlamında oluşunda bir incelik olup o da fiildeki hemzenin olumsuzluk (*selb*) bildiren bir hemze olmasıdır. O zaman anlam şöyle olmaktadır: Kendisine ihtiyacını giderecek bir ihsanda bulunmak sûretiyle var olan ihtiyacını giderdim (*izâle ettim*). (أَوْعَدَ)'de de ise böyle bir durum yoktur; çünkü bu, hemzesi tehdîd anlamı versin diye vaz edilmiş bulunan aslî bir kullanıştır.

Âyetin anlamı şudur: Biz Süleyman'a birtakım şeytanları daha boyun eğdirdik ki bunlar ne dalgıç ne de bina ustası idi.

Öyle görünüyor ki Süleyman (a.s.) bunları inşaat, dalgıçlık vb. meşakkatli işlerde istihdam ettiği "amele" grubu ile kötülük ve bozgunculuktan alıkoymak amacıyla zincire vurup demirlerle de iyice sıkmış olduğu "merade" grubu olmak üzere iki gruba ayırmış bulunuyordu.

Şayet şöyle bir soru sorulacak olursa, "Bu âyet, şeytanlarda insanoğlunun yapamayacağı kocaman binaları yapabilecek; denizlere dalıp oradaki mücevheratı çıkarabilecek müthiş bir güç bulunduğuna delâlet etmektedir. Bunların böyle zincirlere vurulup demirlerle birbirlerine bağlanması nasıl mümkün olabilir?! Burada çözümü zor bir mesele sözkonusudur ve o da şudur: Bunların gövdeleri (*ecsâd*) ya kesîftir ya da lâtîftir. Kesîf ise sağlam bir görme duyusuna sâhip olanların bunları görmeleri gerekir. Çünkü gövdeleri kesîf olmasına rağmen görülmeyebiliyorlarsa ve böyle bir şey mümkün ise bu, şu anda bizim yakınımızda da göremediğimiz yalçın dağlar, duyamadığımız korkunç sesler olabileceği anlamına gelir ki bu bir safsatadan başka bir şey değildir. Gövdeleri latîf ise lâtiflik kavramı salâbet, sertlik ve şiddet kavramıyla bağdaşmayacağı için bu latîf varlıkların insanoğlunun üstesinden gelemeyeceği birtakım şeylerin üstesinden gelebilecek müthiş bir güce sâhip olmaları da mümkün olmayacak demektir. Çünkü latîf cisimlerin kıvamı zayıf olur; en küçük bir baskı altında parçaları dağılacağından ağır varlıkları kaldırmaya güçleri yetmez ve meşakkatli işleri başaramazlar. Ayrıca böylesi varlıkların zincir ve bukağılarla bağlanması da mümkün değildir.

İşte, böyle bir soruya şu şekilde cevap veririz: Bunların gövdeleri latîf olmakla beraber aynı zamanda şeffaftır da. Gövdelerinin latîf oluşu, "parçalanmanın imkânsızlığı" anlamındaki bir salâbet ve sertlikle bağdaşmaz değildir. O halde latîf olmaları hasebiyle görülememeleri, sertlik sâhibi olmaları bakımından da zincire vurulmaları, ağır şeyleri taşımaları ve meşakkatli işlerin üstesinden gelmeleri de mümkün olacaktır. Evet, latîflik kavramı sertlik kavramıyla bağdaşmaz, diyelim. Fakat salâbet sâhibi olmayan latîf bir varlığın ağır şeyleri kaldırmasının ve zor işlerin üstesinden gelmesinin imkânsız olduğunu kabul etmeyiz. Çünkü herkesin bildiği gibi kasırgalar bir grup insanın bile yapamayacağı hayret verici işler yapabilmektedir.

Bahru'l'ulûm'da şöyle der: "En muhtemel anlam şudur: Âyetin maksadı, bunların kötülüklerden alıkonulduğunu zincire vurulma fiili ile temsili olarak ifâde etmekten ibârettir. Demek istiyoruz ki itirazcıların, "bunların zincire vurulması mümkün değildir"

şeklindeki sözleri bizce de haklı ve müsellem bir itirazdır. Fakat âyetteki zincire vurulma ifâdesi, böyle gerçekten zincire vurulma gibi gayr-i mecâzî bir anlam taşımamaktadır. Zira şeytanlar Allah'ın boyun eğdirmesi sâyesinde Süleyman'ın (a.s.) emrine âmâde olup onun zebûnu olunca o da bunları insanlara zarar vermekten alıkoyma gücüne sâhip olmuştur. Böylece, insanlara zarar vermekten alıkonulmuş olmaları, 'zincire vurulma'ya teşbih edilerek mezkûr alıkonulma eylemini ifâde etmek üzere (تَقْرِين) masdarı, (كَفّ عَنِ الإِضْرَار) masdarı yerine isti'âre-i asliyye tarzında emâneten kullanılmış, sonra da mecâzî anlam olan (تَقْرِين)'den (مُقَرَّنِين) lâfzı türetilmiştir. Ki bu, şer işlemekten men edilmiş anlamında bir *isti'âre-i tebe'iyye*'dir.

el-Es'iletü'l-mukhime adlı eserde der ki: Cinler, birtakım cüzlerden müteşekkil (*müellef*) gövdeler ve temessül edebilen varlıklardır. Bu gövdelerin latîf ya da kesîf olup olmadığını açıkça ortaya koyacak hiçbir delil yoktur. Aksine latif de olabilirler kesif de. Bizim onları görememememizin sebebi ise Mu'tezile'nin iddiâ ettiği gibi cinlerin latîf olması değil, Allah Teâlâ'nın, bizde onları görebilecek bir algı yaratmamış olmasıdır.

Kadı Ebû Bekr (Bâkıllânî) şöyle der: Cinlerin yaratılışına esas teşkil eden madde ateştir. Böyle olmakla birlikte biz, Allah'ın onları kesâfet/yoğunluk sâhibi varlıklara dönüştürüp gövdelerini elle tutulur şeyler hâline getirebileceği, ateş üzerine zâid birtakım ârazlar daha yaratabileceği, onların da bu sâyede ateşlikten çıkabileceği ve ayrıca onları çeşitli şekil ve sûretlerde yaratabileceği fikrini inkâr ediyor değiliz. Dolayısıyla tıpkı Allah'ın, bunların gövdelerini kesifleştirmesi durumunda olduğu gibi bizim görme gücümüzü artırması durumunda da bunları görmemiz mümkün olacaktır.

Kadı Abdü'l-Cebbâr da *Akâmü'l-mercân fî-hükmi'l-cânn* adlı eserde şöyle der: Cenab-ı Hak şeytanları Süleyman (a.s.) için kesifleştirmiş, insanlar da onları görebilmeye başlamış, ne kadar güçlü olduklarını anlamıştı. Bunlar zorlu işlerin bile üstesinden gelebiliyorlardı. Zincire vurulan bir şey, mutlaka yoğunluklu (kesîf) bir cisim olur. Ancak bunların peygamberlerin yaşadığı zamanların haricinde işe koşulmaları ve kesifleştirilmeleri mümkün olmaz, zira böyle bir şey yürürlükte olan tabiat kanunlarının altüst olmasına yol açar.

Bazı âlimler de şeytanların Süleyman (a.s.) devrinde gözle görülmekte iken, onun vefatıyla Allah'ın bunları öldürüp yerlerine son derece rakîk ve latif başka şeytan türleri getirmiş olduğunu söylemiştir. Bu görüşe, "şeytanların mühletli oldukları gerçeği' hatırlatılarak, bunlar nasıl ölebilir?" diye karşı çıkılabilir. Ancak mezkûr mühletin sadece İblîs'e verildiği yahut da buradaki şeytanlardan maksadın kâfir cinler olduğu söylenerek buna cevap verilebilir. Çünkü onlar da yoldan çıkmış (*mâridûn*) bulunmaktadır.

Rivâyet edilir ki: Allah Teâlâ, Süleyman'dan önceki hiçbir hükümdara boyun eğdirmediği şeyleri yâni rüzgârları, şeytanları ve kuşları kendisine boyun eğdirmek ve kendisinden önce hiç kimseye nasip olmamış oranda kral ve hükümdarı emri altına

vermek sûretiyle Süleyman'ın (a.s.) duâsını kabul buyurmuştur. Çünkü anlatıldığına göre, Süleyman (a.s.), babası Dâvûd'un hükümdarlığına Keyhusrev b. Siyavuş zamanında mîrasçı olmuştur. Şam'dan (bugünkü Suriye) Irak'a doğru yürüdüğünde durum Keyhüsrev'e iletilince Keyhüsrev Horasan'a kaçmış ve çok geçmeden orada helâk olmuştur. Sonra Merv'e doğru hareket eden Süleyman (a.s.) buradan Türk diyarı üzerine yürümüştür. Ülkenin içlerine doğru iyice girdikten sonra Çin'den geçmiş ve daha sonra geri dönüp İran'ı baştan aşağı geçerek burada bir müddet kalıp Suriye'ye avdet etmiştir. Beyt-i Makdis'in inşasını da bundan sonra emretmiş ve inşası sona erince de önce Tihâme'ye, buradan da San'â'ya geçmiştir. San'â'nın kraliçesiyle yapmış olduğu ve Allah Teâlâ'nın Kitâb-ı Kerîm'in de anlatmış olduğu muhâvere bu esnâda cereyan etmiştir. Süleyman (a.s.), ayrıca Mağrib ülkeleri Endülüs, Tanger (Tanca), Frank diyarı ve çevre şehirlere de akınlar düzenlemiştir.

❀

هٰذَا عَطَٓاؤُنَا فَامْنُنْ اَوْ اَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٩﴾

39. "İşte bu bizim bağışımızdır. İster ver, ister *(elinde)* tut; hesapsızdır" dedik.

'Boyun eğdirdik' ve *"İşte bu"* Sana vermiş olduğumuz bu büyük hükümranlık, genişlik ve senden başka hiç kimsenin sâhip olmadığı güç, senden başkasının gücünün yetmeyeceği sadece sana özgü "*bizim bağışımızdır. İster ver, ister (elinde) tut; hesapsızdır" dedik.*

(فَامْنُنْ) lâfzı, birisi birine ihsanda bulunduğu zaman kullanılan (مَنَّ عَلَيْهِ مَنًّا) fiilinden olup mânâsı şöyledir: Dilediğine hesapsız olarak ihsân edebilir, dilediğinden de esirgeyebilirsin.

Hesapsız olarak (بِغَيْرِ حِسَابٍ) ifâdesi, emirde gizli zamirden hal olup 'yaptığın ihsân veya esirgemeden sorumlu tutulmamak üzere', demektir. Verdiğinde niçin verdin; vermediğinde de niçin vermedin şeklinde bir sorgulamayla karşılaşmayacaksın. Çünkü bu hükümranlık sınırsız olarak senin emrine âmâde kılınmış bulunuyor.

Bu ifâde, *el-Müfredât*'ta şöyle açıklanır: "Bu verdiklerimizde hesaba çekilmeyecek birinin tasarrufu gibi istediğin her tasarrufta bulunabilirsin. Bu mülkle ilgili olarak istediğin zaman istediğin hususta istediğin gibi davranabilirsin.

Hasan-ı Basrî (r.h.) der ki: "Allah'ın nimetlendirdiği hiçbir kimse yoktur ki, bu nimetin peşinden bir felâket ve soruşturma (*tebi'a*) gelmesin. Bu hükmün tek istisnâsı Süleyman (a.s.)'dır. Verdiği zaman ecir almakta, esirgediği zaman da günaha girmiş olmamaktadır. Bu durum da ona özgü şeylerdendir."

(تَبِعَة), bir şey üzerine terettüp edip kesinleşen zarar ile mazlumun, zâlimin kendisine yapmış olduğu haksızlığa karşılık ondan alacağı hakka denir.

Muhakkık büyüklerden biri şöyle der: "Süleyman'ın (a.s.) bu isteği Rabbinin

emrinden kaynaklanmıştır. Bir talep ilâhî emirden ileri geldiği ve bu emri yerine getirip ibâdet etme maksadına mâtuf olduğu zaman, talep sâhibi bu talebi için hiçbir soruşturma ve azarlanmaya uğramadan tam bir ecir alır. Böylesine büyük ve değerli bir hükümranlık ve bağış da onun âhiretteki hükümranlığından hiçbir şeyi eksiltecek değildir. Ayrıca başkaları sorgulandığı gibi o da sorgulanacak değildir.

Hz. Süleyman'ın bu hükümranlığı yüzünden cennete giren en son peygamber olacağı şeklindeki rivâyete gelince, bu rivâyetin sahih olduğunu düşünecek olursak bu, cennet derecelerinde onun diğer peygamberlerle eşit olmasını engellemez. Cennete sırf geç girecek olması da sorgulanacağı anlamına gelmez.

Ayrıca *"zenginlerin cennete fakirlerden beşyüz sene sonra girecekleri"*[33] rivâyet edilmiştir.

(بِغَيْرِ حِسَابٍ) ifâdesi 'bağışlama'nın durumunu bildiriyor da olabilir ki o zaman mânâ şöyle olur: Bu, sana hesapsız olarak verdiğimiz bir bağıştır, çünkü son derece fazladır. Günlük kullanımda da çok sayıda olan şeylere 'haddi hesabı yok' denir. İfadenin,'bağışlama'nın sılası olması da mümkündür (Bu, bizim sana hesapsız vergimizdir). Aradaki (فَامْنُنْ أَوْ أَمْسِكْ) "ister ver ister esirge" ifâdesi ise her iki takdire göre de i'tirâzî bir cümle olmuş olur.

❀

وَاِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفٰى وَحُسْنَ مَاٰبٍ ﴿٤٠﴾

40. Doğrusu onun, bizim katımızda büyük bir değeri ve güzel bir yeri vardır.

"Doğrusu onun" için dünyadaki bu büyük hükümranlığın yanısıra âhirette de *"bizim katımızda büyük bir değeri,"* bir yakınlık, güzel bir gelecek *"ve güzel bir yeri"* yâni cennet *"vardır."*

Hadiste buyurulur ki: *"Süleyman b. Dâvûd'a verilmiş olan hükümranlık onda ne gibi bir değişiklik meydana getirmiştir, dersiniz? Bu, onun tevâzu ve tazarruunu artırmaktan başka bir şey yapmamıştır. Rabbine karşı olan bu tevâzuundan dolayı gözünü gökyüzüne bile çeviremezdi."*[34] Yâni Süleyman (a.s.) mezkûr yakınlık ve cenneti bu sâyede haketmiştir. Ne mutlu, bir zengin görünümünde olup da fakir olan bu zâta!

Bu âyette bir insan insaniyette kemâle erdikçe illahî feyzi vâsıtasız olarak kabûle elverişli hâle geleceğine ve bu feyzin bir neticesi olarak Allah'ın gökteki melekleri, tıpkı ***"Âdem'e secde edin"*** emr-i ilâhîsi ile Âdem'e boyun eğdirdiği gibi, böyle birine de boyun eğdireceğine işâret edilmektedir. Aynı şekilde bu âyet, Süleyman'a (a.s.) boyun eğdirdiği gibi böyle birine de yeryüzündeki insanları, cinleri, şeytanları, ehlî olmayan hayvanları ve kuşları da ona boyun eğdireceğini gösterir.

Şöyle ki gökteki ve yerdeki bütün varlıklar kâmil bir insanın vücudunun birer

parçalarıdır. İşte Allah Teâlâ kendi feyzini ona ihsân ettiğinde vücudunun parçaları da mânâ âleminde kendisine boyun eğdirilmektedir. Sûretâ bir boyun eğiş (*teshîr*) ise bazı peygamberler için sözkonusudur. Bunlardan bazıları kendisi için bir mûcize olsun diye ortaya çıkar. Nitekim Peygamber Efendimiz'le ilgili olarak ayın (kamer) ona (s.a.) boyun eğişi, kendisinin bir parmak işâretiyle yarılması esnâsında ortaya çıkmıştır. Bu sebepledir ki *"Bu, bizim bağışımızdır"* buyurmuştur. Bu ifâde, peygamberlerin de mezkûr ilâhî feyiz teyidi ile onu ehil olanlara akıtma, ehil olmayanlardan esirgeyebilme yetkisine sâhip olduklarına ve ayrıca her iki durumda da hiçbir günaha girmeyeceklerine işâret eder. Onun için bizim yanımızda bir feyiz ve esirgeme yakınlığı ile güzel bir gelecek vardır. Çünkü o bu bağış ve esirgeyişi sâyesinde bize yaklaşmıştı. Nitekim bu yorum *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de geçmektedir.

Rivâyete göre, Süleyman (a.s.) yirmi senelik hükümdarlık devresinden sonra imtihana tabi tutulmuş; bu imtihandan sonra yirmi sene daha hükümdarlık etmiş ve ardından da 'güzel bir yer'e intikal etmiştir.

Şeyh Sa'dî der ki:

Ey oğul! Dünya ebedî mülk değildir,
Dünyadan vefâkârlık beklenmez.
Süleyman (a.s.)'ın sediri,
Sabah akşam rüzgâr üzerinde gitmiyor muydu?
Görmedin mi, sonunda yok olup gitti,
İyisi şu ki, ilim ve adâletle gitti.

Allah bizi ve sizi, cümlemizi uyandırsın!

---

[17]. Bk. Elbânî, *Silsiletü'l-ehadisi'z-zaîfe*, I, 20.
[18]. Ebû Dûvûd, "Ramazan", 9.
[19]. Deylemî, hadis no: 2282.
[20]. Deylemî, hadis no: 2283.
[21]. Buhârî, "Megâzî"; 14, 32; Müslim, "Cihad", 49-52; Ebû Dâvûd, "İmâre", 19; Tirmizî, "Siyer", 44; Nesâî, "Fey", 9, 16; Muvatta, "Kelâm", 27; *Müsned*, I, 4, 6, 9, 10.
[22]. Buhârî, "Cihâd", 43, 44; "Humus" 8; "Menakıb", 28; Müslim, "Zekât" 25; "İmâret", 98; 99.
[23]. Beyhakî, *Delâil*, II, 404.
[24]. Buhârî, "Cihad", 98; Müslim, "Mesâcid", 202, 206; Tirmizî, "Tefsir", (2), 31; Nesâî, "Salat", 14; İbn Mâce, "Salât", 6; *Müsned*, I, 79, 81.
[25]. Buhârî, "Enbiya", 40; Müslim, "Eymân", 23; Tirmizî, "Nüzûr", 7.
[26]. İbn Hacer, "Fethu'l-bârî", VI, 461.

[27]. Kurtubî, X, 385.
[28]. Tirmizî, “Kıyâmet”, 60.
[29]. Buhârî, “Salât”, 75; “Enbiyâ”, 40; “Tefsir” (38), 2; *Müsned*, II, 298.
[30]. Buhârî, “Salât”, 75; “Enbiyâ”, 40; “Tefsir” (38), 2; *Müsned*, II, 298.
[31]. Aclunî, II, 113.
[32]. Bu altı haslet şunlardır: 1- Az sözle çok mânâ ifâde etme (Cevâmiü’l-kelim) 2- Düşmanının gönlüne korku salınması. 3- Ganîmetlerin kendisine helâl kılınması. 4- Yeryüzünün onun için temiz ve mescid kılınması. 5- Bütün insanlara gönderilmesi. 6- Peygamberlerin onunla tamamlanmasıdır.
[33]. Tirmizî, “Zühd”, 37; İbn Mâce, “Zühd”, 6; *Müsned*, II, 343.
[34]. Hatîb, *Tarihu Bağdâd*, VI, 100.

EYYÛB (A.S.) NE İYİ KULDUR

وَاذْكُرْ عَبْدَنَآ اَيُّوبَ اِذْ نَادٰى رَبَّهُٓ اَنّ۪ي مَسَّنِيَ الشَّيْطَانُ بِنُصْبٍ وَعَذَابٍ ﴿٤١﴾ اُرْكُضْ بِرِجْلِكَ هٰذَا مُغْتَسَلٌ بَارِدٌ وَشَرَابٌ ﴿٤٢﴾ وَوَهَبْنَا لَهُٓ اَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةً مِنَّا وَذِكْرٰى لِاُو۬لِي الْاَلْبَابِ ﴿٤٣﴾ وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثًا فَاضْرِبْ بِهٖ وَلَا تَحْنَثْ اِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا نِعْمَ الْعَبْدُ اِنَّهُٓ اَوَّابٌ ﴿٤٤﴾

41. *(Rasûlüm!)* Kulumuz Eyyûb'u da an. O, Rabbine: Doğrusu şeytan bana bir yorgunluk ve meşakkat verdi, diye seslenmişti.
42. Ayağını yere vur! İşte yıkanacak ve içilecek soğuk bir su *(dedik)*.
43. Bizden bir rahmet ve olgun akıl sâhipleri için de bir ibret olmak üzere ona hem âilesini hem de onlarla beraber bir mislini bağışladık.
44. Eline bir demet sap al da onunla vur, yeminini böyle yerine getir. Gerçekten biz Eyyûb'u sabırlı *(bir kul)* bulmuştuk. O, ne iyi kuldu! Dâimâ Allah'a yönelirdi.

❀

(وَاذْكُرْ عَبْدَنَآ اَيُّوبَ) *"(Rasûlüm!) Kulumuz Eyyûb"* b. Âmûs b. Râzih b. Rûm b. 'Îs b. İshâk b. İbrahim'i (a.s.) *"de an."*

Eyyûb'un (a.s.) annesi Lût b. Hârân'ın (a.s.) torunlarından olup hanımı da Efrâyîm b. Yûsuf'un (a.s.) kızı Rahme veya Ya'kub'un (a.s.) kızı Liyâ'dır. -Nitekim buna dayanılarak *Keşfü'l-esrâr*'da 'Eyyûb'un (a.s.) Ya'kub (a.s.) zamanında yaşamış olduğu söylenmiştir.- Ya da Mîşâ b. Yûsuf'un (a.s.) kızı Mâhîr'dir. Hanımıyla ilgili en meşhur görüş birincisidir, yâni hanımının ismi Rahme'dir.

Kurtubî der ki: "Doksan üç senelik ömrüne rağmen Eyyûb'a (a.s.) üç kişiden başka kimse îman etmedi."

Âyetteki (أَيُّوبَ) ifâdesi, (عَبْدَنَا) yâni "kulumuz" ifâdesinin kim olduğunu açıklayan bir atıftır (*atf-ı beyân*).

"Kulumuz Eyyûb'u da an" demek, "kulumuz Eyyûb'un yapmış olduğu şu nidayı da an," demektir.

"Hani o, Rabbine:" zorda kalmış muhtaçların yakarış ve duâsıyla *"Doğrusu şeytan bana"* ulaştı ve *"bir yorgunluk ve meşakkat verdi, diye seslenmişti."*

(اِذْ نَادٰى رَبَّهُ) ifâdesi, (عَبْدَنَا) lâfzından bedeldir. (مَسَّنِيَ) fiili, (أَصَابَنِي) anlamında olduğundan

(بِنُصْبٍ)’deki (ب) harfi, fiili müteaddî kılan bâ’dır. (نُصْب) ve (نَصَب) yorgunluk ve meşakkat demektir. Azap ise şiddetli ağrı verme anlamındadır. ‘Elem ve tasa dokundurdu’ derken, yakalandığı hastalığı ve karşılaştığı türlü türlü sıkıntıyı kasdetmektedir. Enbiyâ sûresi 21/83’teki (أَنِّى مَسَّنِىَ الضُّرُّ) ifâdesindeki “dert” anlamına gelen (الضُّرُّ)’dan maksad da budur.

(…أَنِّى مَسَّنِى) şeklindeki bu nidada, Eyyûb’un nida ederken kullanmış olduğu kelimeler aynen tekrarlanarak hikâye edilmiştir. Dolaylı bir anlatım sözkonusu olmuş olsaydı, (…أَنَّهُ مَسَّهُ) yâni *“şeytanın kendisine yorgunluk ve meşakkat verdiğini anlatarak nidâ etti”* denecekti.

Burada, Eyyûb’un (a.s.) duâsının tamamı zikredilmemiştir. Devamında (وَ أَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ) yâni *“çünkü Sen, merhamet edenlerin en merhametlisisin!”* ifâdesi de yer almaktadır. Enbiyâ sûresinde zikredilmiş olmasıyla iktifa edilmiştir. Tıpkı şeytan kelimesinin, bu sûrede zikredilmesine dayanılarak Enbiyâ suresinde zikredilmemesi gibi.

Şayet, ‘Şeytanın, kesinlikle insanları hasta etme gibi bir gücü yoktur! Böyle bir gücü olmuş olsaydı, peygamberleri, velîleri, âlim ve sâlihleri öldürmeğe çalışıp dururdu. Bu bakımdan o, hiçbir kimseye bozuk birtakım düşünce ve vesveselere düşürme dışında hiçbir zarar veremez. Öyleyse, âyette hastalık verme veya dokundurma fiilinin ona isnâd edilmesinin anlamı nedir?’ diye soracak olursanız, şöyle cevap veririz: Eyyûb’a (a.s.) isabet eden bu hastalık sadece ve sadece Allah’tan kaynaklanmıştır. Ancak Allah Teâlâ’dan, böyle bir zarar vererek Eyyûb’un sabrını denemesini şeytan istediği için ona izâfe etmektedir. Bu nedenle mezkûr fiilin Allah’a değil de şeytana isnâd edilmesinde edebe aykırı bir durum söz konusu değildir.

Rivâyet edilir ki: Eyyûb’un (a.s.) çeşitli türlerde çok sayıda malı bulunmasına rağmen, Allah’a itâat etmeğe ve fakir, yetim ve ihtiyaç sâhiplerine ihsanda bulunmaya devam etmekteydi. Bu yüzden Şeytan onu kıskanarak ‘şuna bak, hem dünyasını hem de âhiretini âbâd ediyor!’ demeye başladı ve Allah’a: “Allahım! Kulun Eyyûb’a bunca nimet verdiğinden dolayı şükrediyor; sağlık ve âfiyet verdiğin için hamdediyor, ama elindeki nimet ve âfiyeti çekip alarak kendisini imtihan edecek olsan, yine bu şekilde davranamaz, herhalde!” diye duâ etti. Cenâb-ı Hak cevaben buyurdu ki: “Ben kesin olarak biliyorum ki, o bana her hal ve şartta kulluk etmeğe devam edecektir.” Bu cevabı alan İblis’in: “Ya Rabbi! Öyleyse beni, ona ve çoluk çocuğuna musallat et” demesi üzerine Allah, İblis’i ona musallat etti. O da hemen Eyyûb’un ekinini yakıp, binayı çocuklarının üzerine yıktı. Fakat bu Eyyûb’un (a.s.) Rabbine hamdini artırmaktan başka bir işe yaramadı. Bunun üzerine İblis, Eyyûb’un bedenine üfledi. Bunun sonucu olarak bedeninde çıbanlar çıkıp yaralarından kapkara kan damlamaya başladı. Eyyûb böylece sabır, rızâ ve teslimiyet makamında tam yedi sene devam etti. Eyyûb’un (a.s.) böyle bir imtihana tabi tutulması, Allah’ın kendisinden sâdır olmuş bir günaha karşılık vermiş olduğu bir cezâ değildir. Bu imtihan, onun nasıl bir iç-dünyası bulunduğunun ortaya çıkması ve böylece herkesin, onun, Rabbi katında ne kadar yüksek derecelere sâhip

olduğunu anlamasını sağlama gayesine mâtuf idi.

Bu rivâyeti *Nevâdiru'l-usûl* adlı eserinde **Hakîm Tirmizî** de zikreder ki kibâr-ı ulemâ da bu görüştedir. Bunun dışındaki rivâyetler, nazar-ı itibara alınmaya değmez merdûd görüşlerdir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: *"Kulumuz Eyyûb'u da an…"* ifâdesinde çeşitli mânâlara dâir işâretler vardır:

1- Allah'ın, peygamberler ve velîler gibi gözde kullarının ubûdiyyetleri, başlarına belâ geldiğinde sabretmek; ilâhî kazânın hükümleri yürürlüğe konulduğunda da buna rızâ göstermektir.

2- Şu bilinmelidir ki, Allah Teâlâ'nın, şeytanı bazı peygamber ve velî kullarına musallat kılması, onlara değer vermemesinden değildir. Aksine bu imtihanlar, onların izzet ve şereflerinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca Allah, onların, (نِعْمَ الْعَبْدِيَّة) yâni "güzel kulluk" makamına ve "sevgili sabır ehli kimseler" derecesine ulaşmalarına böylece yardımcı olmak istemektedir.

3- Şayet peygamber ve velî kullar Allah Teâlâ'nın harîm-i ismetinde olmamış olsalardı, şeytanlar kendilerine bir meşakkat ve azap dokundururlardı.

4- Rubûbiyyet makamının celâlini ortaya koyup (*iclâl*) onun Sahibinin, kullarına zarar, belâ ve mihnet vermeyecek kadar yüce bir varlık iken şeytanın böyle olmadığını ifâde etmek ubûdiyyetin âdabındandır. Nitekim Yûsuf (a.s.) ***"Şeytan benimle kardeşlerimin arasını bozduktan sonra; Rabbim beni zindandan çıkararak ve sizi çölden getirerek bana çok iyilikte bulundu"*** (Yûsuf 12/100) derken, Yûşa' (a.s.), ***"Doğrusu onu sana söylememi bana ancak şeytan unutturdu"*** (el-Kehf 18/63) demiş ve Musa (a.s.) ise ***"Bu, şeytanın işidir"*** (el-Kasas 28/15) demiştir.

5- Şu da bilinmelidir ki, ermişler makamına ancak belâlara sabredip herşeyi Mevlâ'ya bırakmakla ve ilâhî kazânın gereği olarak başa gelecek herşeye rızâ göstermekle ulaşılabilir.

❀

أُرْكُضْ بِرِجْلِكَۚ هٰذَا مُغْتَسَلٌ بَارِدٌ وَشَرَابٌ ﴿٤٢﴾

42. Ayağını yere vur! İşte yıkanacak ve içilecek soğuk bir su *(dedik)*.

"Ayağını yere vur!" (الرَّكْض), yere ayakla kuvvetlice vurup bastırmak demektir. Fiil, binekli birine nisbetle kullanılırsa, (رَكَضْتُ الفَرَسَ) "atı mahmuzladım" örneğinde olduğu gibi "bineği mahmuzlamak, koşmaya teşvik etmek" anlamına gelir. Bu âyette olduğu gibi bineksiz birine nisbetle kullanıldığında ise "yere basmak" anlamındadır. **Râğıb el-Isfahânî** de bu görüştedir. (رِجْل) ise ayak ya da bacak anlamındadır.

Mânâ şöyledir: İmtihan devresinin bitiminde bize nida ettiğinde kendisine Cebrâil'in diliyle *"ayağını yere vur"* dedik. Bu 'yer', Suriye bölgesinde bir şehir olan Câbiye

olup burası Ebû Temâm’a iktâ edilen bir arâzîdir. Yere vurmasının akabinde orada bir kaynak kaynamağa başlayınca kendisine: *“İşte yıkanacak ve içilecek soğuk bir su”* dedik.

Kâşifî der ki: Bu bir yıkanma yeridir, ya da kendisiyle yıkanılan bir sudur. Böylece âyetteki (مُغْتَسَل) kelimesinin, Eyyûb’un içinde yıkanacağı mahal ve yardımıyla yıkanacağı su anlamına geldiğine işâret edilmiştir. (الإغْتِسَال), yıkanmak demektir. (غَسَلْتُ الشَّيْءَ غَسْلًا) ifâdesi, “üzerine su dökerek kirini giderdim” anlamına gelir. (وَشَرَابٌ) “ve içilecek” yâni “ey Eyyûb, içmek sûretiyle içinin iyileşeceği serin bir su!” demektir. (شَرَابٌ), su veya suyun dışındaki bir şey olsun, içilip kullanılan tüm akışkan maddelerdir. (وَشَرَابٌ) ifâdesindeki (وَ), sıfatın mevsufa ne kadar şiddetle bağlı bulunduğunu pekiştirmektedir.

Büyüklerden biri de bu âyeti şöyle açıklar: İşte bu, yıkanacak yâni kendisi yardımıyla yıkanılacak bir su olup suyun mevzi ve zamanı, bedenin zâhirinin sıcaklığını gideren ve bâtınının harâretini serinleten bir sudur.

Bu zât demek istiyor ki: Bu su, çekilen elemin aşırı harâretinden dolayı böyle serin olmuştur. Allah Eyyûb’taki bu elemin helâk edici aşırılığını, suyun serinliğiyle teskin etmiş, insan için faydalı olan harâreti yerinde bırakmıştır.

Üftâde namıyla tanınan Bursalı Şeyh (k.s.) de şu görüştedir: Bu âyetteki “su”dan maksad, Allah Teâlâ’nın diriltmesini (*ihyâ*) sembolize etmektir. Aşağıdaki rivâyette yağmur suyunun yağdırılmasından maksad da budur. Rivâyete göre kıyamet günü gelip çattığında üzerine kırk sene yağmur yağdıktan sonra ölüler, tıpkı bitkiler gibi, yerden bitmeye başlayacaklar.

İşte Eyyûb (a.s.) bu sudan yıkanmış, içmiş ve böylece hem içindeki hem de dışındaki hastalıktan kurtulmuştur. Çünkü Allah Teâlâ bir kuluna rızâ nazarıyla baktığı zaman kulun hastalığı şifâ bulur; sıkıntısı rahatlığa, cefâsı da vefâya dönüşür. Eyyûb da sağlıklı bir şekilde ayağa kalkıp bir hülle giymiş; gençlik ve güzelliği eskisinden daha iyi olarak geri dönmüştür.

İbn Abbas (r.a.) der ki: Eyyûb (a.s.) bu imtihanda gözünü hiç kırpmaksızın ve bir taraftan öte tarafına dönmeksizin yedi sene yedi ay yedi gün yedi saat hareketsiz kalmıştır. Nitekim *Zühretü’r-riyâz*’da da bu şekilde kaydedilir.

Sofyalı Şeyh Bâlî, *Şerhu’l-Fusûs’*ta şöyle der: Âyette şöyle bir işâret bulunmaktadır: Allah Teâlâ, peygamberine çekmekte olduğu beden eleminin yok olmasını sağlayacak bir suyun çıkmasını temin için ayağını yere vurmasını emretmiş olduğuna göre bu, bizim vücûd arzımızdan da ruhânî hastalıklarımızın yâni bizi Hak’tan uzaklaştıran perdelerin yok olmasını sağlayacak hayat suyu olan ‘Allah bilgisi’nin çıkmasını temin maksadıyla bize de sülûk ve mücâhede emrinin verilmesi anlamına gelir.

Şeyh devamla şöyle der: Bu âyet-i kerimede şöyle latîf bir sır daha vardır: Takvâ, mücâhede ve riyâzat yolunun sâlikleri bir yerde toplanıp yüksek sesle Allah’ı zikretmeğe başlayıp da herhangi bir hareket tarzıyla ayaklarını yere vurunca, bu hareketlerinden maksadlarının rûhânî elemlerini gidermek olması durumunda, böyle bir

hareket yapmaları mümkündür. Çünkü hâlis bir niyyet ve zâhirî bir zikr ile birlikte zâhirî ayağın da 'zâhirî yer'e vurulması kişiyi hakikate ulaştırır. Zira bütün şer'î hükümler, bu hükümleri yerine getiren kişileri kendi hakikatlerine ulaştırır.

Ulemâ-yı billâh âlimlerden biri de der ki: İbadete mahsus odalar ve dergâhlarda hüsn-i niyyet ve saf bir derûn ile sesi yükseltmek, gezegenlerin bağlamış bulunduğu bazı şeyleri çözer. Hattâ basîret sâhipleri ulvî gezegenleri idare eden şeyin beşerî nefesler olduğunu ifâde ederler.

Bu sebeple ulemâ, ayakların yere vurulmasında hüsn-i niyyeti ve derûnun her tür maraz ve garazdan arınmış olmasını şart koşarlar. Bu bakımdan kişi her açıdan, zâhirî ve bâtınî edebe riâyet eden hüsn-i niyyet sâhibi biri ise ihlâs merdiveniyle havâs derecelerinin zirvesine yükselebilir. Hareketleri, nasların işâret ettiği şekle uygun olduğu için de saldırı ve eleştiri oklarından kurtulur.

Şeyh-i Ekber (k.s.) *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye'*de der ki: Hiç kimsenin, kendini vecde giriyormuş gibi (*tevâcüd*) göstermemesi gerekir. Böyle bir şey ancak bâtınî marazları bilen ve irşad istidadına sâhip bir şeyhin işâretiyle olabilir.

Bir başka yerde ise şöyle der: Allah ehlinin semâ' ile ilgili şartlarından biri de meclisteki herkesin tek yürek olması ve aralarında kendi cinslerinden olmayan ve tarikatlerine inanmayan hiçbir kimsenin bulunmamasıdır. Çünkü böyleleri zihni çelip gönlü karıştırır.

Bir başka yerde de der ki: Şeyhler, müridlerin meclistekileri hissetme kabiliyetleri varken "vecd" hareketi yapmalarına izin vermemelidir. Müridler de bu hareketleri ancak kendilerinden geçtiklerinde yapmalıdır. Bir mürid zikir meclisindekileri hissedince hemen oturması gerekir. Aksi takdirde zaten orada bulunanlar kendisinin vecd sâhibi biri değil, bir vecd gösterişçisi (*tevâcüd ehli*) olduğunu anlayacaklardır. Ancak bu şekilde kendisini kontrol edebilmesi durumunda vecd sâhibi olabilir. Çünkü bu, kendi üstündeki hallere göre o kadar da övgüye değer bir hal değildir.

Bir başka yerde de şöyle der: Vecd içindeki kişinin hareketi, nefsânî olduğu zaman bu kudsî bir hareket değildir. Giysinin yenleriyle işâret etmek, ön ve arkaya doğru gitmek, bir o tarafa bir bu tarafa eğilmek ve gelenin gidenin farkında olmak vecdin nefsânî olduğunun alâmetlerindendir. Hâsılı, şeyhler böyle vecd gösterilerinin haram ve merdud olduğu hususunda müttefiktir.

Bu sözleriyle **Şeyh-i Ekber**, vecd ve semâ etmeyi arzu edenler için kalb huzuruna sâhip olmayı, aşk, muhabbet, samimiyet ve o hâli yoğun olarak yaşamayı şart koşmuş olmaktadır.

Kurtubî der ki: "Bazı aşırı ve âsî (tuğât) mutasavvıflar ile kendilerini zâhid göstermeye çalışan bazı câhiller, Allah Teâlâ'nın Eyyûb'a (a.s.) vermiş olduğu *"Ayağını yere vur"* emrini raksın câiz oluşuna delil göstermektedirler. Burada son derece alâkasız bir delil gösteriş söz konusudur. Çünkü Cenâb-ı Hak ona, ayağını yere vurmasını, başka herhangi bir sebeple değil, sırf yerden su kaynamasını temin maksadıyla emretmiştir. Bu tür zorlama tevillere başvuranlar (*mütezehhide ve tuğâtü'l-*

mutasavvife), tekellüf ehlidir (*ehl-i tekellüf*). Nitekim “tezehhüd” ve “tasavvuf” kelimelerinde de bu anlam mevcuddur. Zira ümmetin takvâ sâhibi ferdleri böyle tekellüflerden uzaktırlar.

Bu ifâde, zamanın fâsıklarına Kur’an naslarına aykırı bulunan zikir toplantılarını yasaklamaktadır. Çünkü bunlar mezkûr fiile ehil ve sâlih kişiler olmuş olsalardı, Kur’an’ın yukarıdaki emrinin işârî delâleti bunu kendilerine mübah kılardı. Fakat bunlar, ayaklarını şartlarına riâyet ederek yere vurmaktan oldukça uzaktırlar. Böyle oldukları için de bu kendilerine kesin olarak yasaklanmıştır.

Şeyh Üftâde (k.s.) der ki: **Şeyh Hacı Bayram-ı Velî**’nin tarikatında da bizim tarikatımızda da tevhîd esnâsında raksetmek diye bir şey yoktur. Aksine bizler ***“Onlar ayaktayken, otururken ve yanları üzerine yatarken Allah’ı anarlar.”*** (Âl-i İmrân 3/191) âyeti mûcebince Allah’ı, ayakta ve oturarak zikrederiz, raksetmeyiz.

Şeyh Üftâde ayrıca şöyle der: “Bizim tarikatımızda raks diye bir şey yoktur. Çünkü raks ve sesler zihne gelebilecek şeyleri uzaklaştırmak için konulmuştur. Oysa bunları uzaklaştırmada tevhîdden daha etkili bir şey yoktur. Bu bakımdan bizim yol ve metodumuz, peygamber yoludur. Bizim Peygamberimiz (s.a.) de ‘tevhîd’den başka bir şey telkin etmiş değildir.

❀

وَوَهَبْنَا لَهُٓ اَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةً مِنَّا وَذِكْرٰى لِاُو۬لِى الْاَلْبَابِ ﴿٤٣﴾

43. Bizden bir rahmet ve olgun akıl sâhipleri için de bir ibret olmak üzere ona hem âilesini hem de onlarla beraber bir mislini bağışladık.

“Bizden” katımızdan büyük *“bir rahmet ve olgun akıl”* sağduyu *“sâhipleri için de”* başlarına gelen sıkıntılara, Eyyûb gibi sabredip direnmelerini ve başlarına gelenlere karşı, Allah’a, onun gibi sığınmalarını sağlayacak *“bir ibret olmak üzere ona hem âilesini hem de onlarla beraber bir mislini bağışladık.”* Böylece onun gibi güzel bir âkıbete sâhip olacaklardır.

Bu ifâde, mukadder bir ibâreye ma’tuftur: Bu emri alan Eyyûb o suyla yıkandı ve ondan içti. Biz de bu sâyede -Enbiyâ 21/84’te de geçtiği üzere- kendisindeki bütün dert ve sıkıntıları giderdik. Âilesini ona armağan ettik, çocuklarını diriltip yaşattık ki kendisinin onüç tane çocuğu vardı.

Hasan Basrî’nin rivâyetine göre, Allah Teâlâ onları helâk ettikten sonra tekrar diriltmiştir. Yukarıda zikredildiği üzere onlar, İblis’in üzerlerine binâyı yıkmasıyla ölmüşlerdi.

Sâib der ki:

Maksadının elden kaçmasına fazla üzülme,
Çünkü felek (kader) yıldızı götürür, güneşi getirir.

Kâşifî der ki: Rahmet-i ilâhî ile rahatlığa ulaşmak için önce ateş gibi olan sabır gerekir.

Sabret ki, kurtuluşun anahtarıdır bu.
Sabrın anahtarı kimin elindeyse,
Mutlaka maksadının hazîne kapısını açar.
Akşamın sıkıntı karanlığına sabret,
Yavaş yavaş sabah, perdeden yüz gösterir.

Rivâyete göre Eyyûb'un (a.s.) hastalığı esnâsında zevcesi Rahme (evden) gitmişti ve geç geliyordu. Eyyûb ona yüz sopa vurmaya yemin etti. Rahmet ufkundan iyileşme sabahının beyazlığı yüz gösterince, Eyyûb sağlık ve gençliğine geri döndü ve yeminini yerine getirmek istedi. Cenâb-ı Hak'tan hitap geldi:

❀

وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثًا فَاضْرِبْ بِهِ وَلَا تَحْنَثْ ۗ إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا ۚ نِعْمَ الْعَبْدُ ۖ إِنَّهُ أَوَّابٌ ﴿٤٤﴾

44. Eline bir demet sap al da onunla vur, yeminini böyle yerine getir. Gerçekten biz Eyyûb'u sabırlı *(bir kul)* bulmuştuk. O, ne iyi kuldu! Dâimâ Allah'a yönelirdi.

"Eline bir demet sap al da…"

el-İrşâd'da der ki: Bu ifâde, ya (أُرْكُضْ) fiiline ya da, (وَقُلْنَا)' takdiriyle (وَهَبْنَا)'ya ma'tuftur. Bu durumda mânâsı "Hibe ettik ve "eline bir demet sap al" dedik, şeklinde olur.

Lâfza göre birincisi daha muhtemel iken mânâya göre ikincisi daha çok ihtimal dâhilindedir. Zira böyle bir emir ancak sağlığına kavuştuktan sonra verilmiş olabilir. (الضِّغْث), bir demet saptır. Buna benzer bir görüş de *el-Müfredât*'ta dile getirilir: (الضِّغْث), reyhan veya ot demetidir. Gerçekte ne anlama geldiği tam olarak anlaşılamayan rüyalar da (الضِّغْث)'a benzetilir.

Kâşifî der ki: Eline bir demet hurma çubuğu ya da kuru ot destesi al da böylece yüz sayısını tamamlamış ol. *Keşfü'l-esrâr*'da şöyle der: Müfessirler derler ki: İblis bir tabib görünümüyle yolun başında oturmuş hastaları tedavi ediyordu. O sırada Eyyûb'un karısı da gelip İblis'e: Bir hastamız var, kendisinde de şöyle şöyle bir hastalık sözkonusu. Onu da tedavi eder misin? dedi. İblis cevaben: Evet onu tedavi eder, şifâsını veririm, ama iyileşince bana gelip 'beni sen iyileştirdin' demesi şartıyla. Sizden başka bir şey istemem, dedi. Karısı gelip, duyduğu şeyi kendisine nakledince Eyyûb, o tabibin şeytan olduğunu ve kendisini yoldan çıkarmak istediğini anladı. 'Vallahi!' dedi, karısına, 'bir iyileşirsem, sana yüz sopa vuracağım!' Onun bu sözü üzerine, Cibrîl (a.s.) gelip

Hak Teâlâ'nın şu sözlerini tebliğ etti: "Bu kadın belâ günlerinde sana güzel hizmette bulundu. Sen de eline yüz adedlik ot ve reyhan demeti al ya da başaklı buğday sapını eline al (vur), böylece hem onun cezâsını hafiflet, hem de yeminini yerine getirmiş ol.

et-Tekmile'de der ki: Rivâyete göre, Eyyûb (a.s.) avucuna yüz tane başak almış ve bunları karısına vurmuştur.

Fethu'r-Rahmân'da da şöyle der: Rivâyete göre Hz. Eyyûb'un karısı, hastalığı boyunca yanına gidip gelirdi. Yine Eyyub'un yanına geldiği bir sırada şeytan gâh bir doktor kılığında, gâh bir nasihatçı görünümünde karşısına çıkıp "Hastan, falanca puta secde ettiği, falanca puta kurban kestiği takdirde iyileşecek" demeğe başlamış. Allah'ı inkâr anlamına gelen bir sürü teklifler getiriyormuş. O da bunları kendisine (a.s.) iletince Eyyûb (a.s.): "Senin karşına çıkıp duran o adam, Allah'ın düşmanı İblis'tir", demiş. Fakat karısı ısrar edip Eyyûb'u öfkelendirince o da: "Bir iyileşirsem, sana yüz sopa vuracağım!" diye yemin etmiş.

Fakîr (**Bursevî**) der ki: Eyyûb'un yemin etmesini açıklama sadedinde yapılan bütün bu açıklamalar başka tefsirlerde geçmekte ise de zayıf açıklamalardır. Zira Eyyûb'un (a.s.) karısı, şayân-ı tercih olan görüşe göre dâimâ doğruyu söylemiş olan Yûsûf'un (a.s.) torunudur. Böylesine dindar bir kadının hem kendi dininde hem de diğer dinlerde Allah'ı inkâr etme anlamına gelen böyle bir şeye sürüklemesi düşünülemez. Kaldı ki sırf İblis'in sözünü nakletti diye kocası Eyyûb'un bu kadar öfkelenmesini ve böyle bir yemin yapmasını da gerektirmez. Bu bakımdan ilk görüş bu makama daha uygundur.

"Onunla" yâni o demetle karına *"vur"* da yeminini bozma, yemininde hânis olma, çünkü *"yeminini"* ancak *"böyle yerine getir"*miş olabilirsin. Bunun üzerine Eyyûb bir demet sap alıp bununla karısına bir kez vurmuş.

Bir kimse yeminini yerine getirmediği zaman, (حَنِثَ فى يمينه) yâni "yemininde hânis oldu" denir. Bazı âlimlere göre ise (حِنْث) "günah" demek olup 'yapmayacağım!' diye yemin ettiği bir şeyi yapmak; 'yapacağım!' diye yemin ettiği bir şeyi de yapmamak durumunda kullanılır. Bu iki durumdan herbiri (حِنْث)'e sebep olduğu için bu durumları ifâde etmek üzere bu fiil kullanılmıştır.

Tâcü'l-mesâdir'de şöyle der: (الحِنْث): "Yeminin yalana çıkması" demektir. Kelime (فى) harfiyle müteaddî olur ve "âsî, günahkâr olmak" anlamına gelir.

Şayet, niçin Cenab-ı Hak Peygamber Efendimiz'e ***"Allah** (gerektiğinde) **yeminlerinizi bozmayı** (ve kefaret ödemeyi) **size meşru kılmıştır"*** (et-Tahrîm 66/2) buyururken Eyyûb'a (a.s.) *'şöyle yap da yeminini bozmuş olma"* buyuruyor? diye sorulacak olursa şöyle cevap veririz: Çünkü bizden önceki hiçbir dinde yemin keffâreti diye bir şey yoktu. Bu, "size" (et-Tahrîm 66/2) ifâdesinden de anlaşıldığı üzere, Allah'ın biz ümmet-i Muhammed'e ikrâm etmiş olduğu sadece bize özgü bir durumdur. *Es'iletü'l-Hikem*'de de böyle kaydedilmiştir.

Birtakım müfessirler bu hükmü biraz yumuşatarak şöyle derler: Yeminler için keffâret ödemek herhalde onların şerîatinde câiz değildi ya da yeminini yerine getirmek daha faziletliydi.

Şeyh Necmeddin (r.h.) der ki: "Allah bu emri vermekle iki işi birden yapmak istemiştir. Hem Eyyûb'u, mutlaka yapacağı iki günahtan korumak -çünkü ya haksız yere sopa atacaktı ya da yeminini yerine getirmeyecekti- hem de Rahme'nin, kocasına yapmış olduğu iyiliğin mükâfâtını zayi etmemiş olmak. Böylelikle, bu hatunun yapmış olduğu iyiliğe kötülükle karşılık verilmemiş olacak; ayrıca onun bereketi sâyesinde mezkûr emir kıyamete kadar bütün ümmetler için bir ruhsat teşkil etmiş olacaktı.

İşte Allah bu rahmeti, karısından razı olan Eyyûb'a ve kocasına güzel hizmette bulunan Rahme'ye merhamet ederek meşrû kılmıştır. Bu, hadlerde hâlen geçerli bir ruhsattır. Dövülecek kişiye yüz sopadan her birinin, sopalar dikine olduğu takdirde uçlarıyla; yatay olduğu takdirde ise kenarlarıyla vuruluyormuş gibi dokunması gerekir. Yâni dövülüyor görüntüsünün iyi bir şekilde verilmesi şarttır. Böyle birtakım şer'î çareler (*hîle-i şer'iyye*) ile ittifakla amel edilir.

Menâkıbü'l-İmâm adlı eserde kaydedilen bir rivâyete göre **Leys b. Sa'd, Ebû Hanîfe**'ye kılıçla vuracağına dâir yemin etmiş, fakat sonra pişman olup bu sözünden dolayı içine girdiği durumdan çıkış için çare aramağa başlamış. Durumdan haberdar edilen Ebû Hanife kendisine: 'Kılıcı al ve enli tarafıyla vurarak yeminini yerine getirmiş ol' demiştir.

Fethu'r-Rahmân'da der ki: Bir hastaya had cezâsı tatbik edileceği kesinleştiği ve bu had cezâsı "*kırbaçlama*" (celde) olduğu takdirde, **Şâfiî** mezhebine göre had te'hir edilir. Hastanın iyileşme umudu olmadığı takdirde, üzerinde yüz tane dal bulunan bir demetle celde vurulur. Eğer dal sayısı elli ise, iki kez vurulur. Tüm dalların bedene isabet etmesi gerekir. Ya da bir miktar acı hissetmesi için dallardan bir kısmı bir kısmının üzerine örtülerek vurulur. İyileşecek olsa bile bu miktar kâfî gelir. **Ebû Hanîfe**'nin mezhebi de Şâfiî'ninki gibidir. Yâni böyle bir hasta iyileşinceye dek celde tehir edilir. Şayet hasta şiddetle vurulması durumunda ölüvermesinden endişe edilecek kadar zayıf bedenli biri ise dayanabileceği oranda celde vurulur. **Mâlikî** mezhebinin görüşü ise şöyledir: Celde ancak kırbaçla vurulur. Darplar biribirinden ayrılarak vurulmalıdır. Bu miktar darb mutlaka vurulmalıdır ve bu sayının terkedilmesi câiz değildir. Şayet hasta ise celde -Şâfiî ve Ebû Hanîfe'nin görüşlerinde olduğu gibi- iyileşinceye kadar te'hir edilir. **Ahmed (İbn Hanbel)**'in mezhebine göre de hüküm şu şekildedir: Had her hâl ü kârda tatbik edilir. Hastalık vesilesiyle te'hîr edilmez. Hastanın helâk olmasından endişe edilmesi durumunda ise telef olmasına sebebiyet vermeyecek bir kırbaçla, meselâ küçük bir dal ile celde tatbik edilir. Kırbaç vurulması durumunda telef olmasından korkulacak olursa, elbisenin uçlarıyla ve hurma demetiyle had tatbik edilir. Bu şekilde tatbik edildiği halde yine de endişe edilirse Şâfi'î'nin de dediği gibi içinde yüz aded sap bulunan bir demet derlenir ve bir kez vurulur.

"Gerçekten biz Eyyûb'u sabırlı," sabredici *"(bir kul) bulmuştuk."* Yâni gerek kendisine gerekse evlâd ü iyâlinin başına gelenlere sabredecek birisi olduğunu biliyorduk.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: Allah Teâlâ şuna işâret ediyor ki, biz kendisini

sabredici bulmamış yâni onu sabredici kılmamış olsaydık, Eyyûb (a.s.) kendisini sabredici bulamazdı. Hz. Peygamber'e (s.a.) vermiş olduğu ***"sabret, senin sabrın sadece Allah'ın sâyesindedir"*** (en-Nahl 16/127) yâni, sen sabredecek olmasaydın bile seni sabredici kılan O'dur, âyeti de bu mânâya delâlet eder.

Eyyûb'un (a.s.) Allah Teâlâ'ya hâlini arz ve şikâyet etmesinde sabra aykırı bir durum yoktur. Çünkü sabır kişinin, durumunu Allah'tan başkasına şikâyet etmekten alıkoymaktır. Allah'a şikâyet etmekten alıkoymak değil. Kendini, mâruz kaldığı sıkıntıyı Allah'a şikâyet etmekten alıkoymak, ilâhî kahra direnmek demektir. Böyle bir direniş ise *ubûdiyyet* âdâbına sığan bir şey değildir. O halde sizin, 'ubûdiyyet'i 'rubûbiyyet'ten ayırdeden hakîkatiniz demek olan iftikar (ihtiyaç) olgusunun sahih hâle gelmesi için mutlaka şikâyet etmek gerekir. **Bayezîd Bistâmî**'nin şu sözü de buna dayanır:

Ey padişahım! Senin hazinende olmayan dört şey getirdim,
Yokluk, ihtiyaç, âcizlik ve dilenme getirdim.

Âriflerden birinin karnı acıkmış ve ağlamaya başlamış. Zevksiz biri de açlığına ağlıyor diye kendisini ayıplayınca ârif demiş ki: "O da beni sırf ağlayıp kendisinden bir şey isteyeyim diye aç bıraktı ya!"

"O, ne iyi kuldu! Dâimâ Allah'a yönelirdi." Yâni ne güzel kuldu o Eyyûb, dâimâ bize başvururdu. Cümlenin ikinci kısmı, Allah'ın Eyyûb'u niçin övdüğünü açıklamaktadır. Yâni onun böylesine güzel bir kul oluşunun sebebi, onun birtakım sebeplere değil, dâimâ Allah'a başvurması, bütün varlığıyla Allah'ın tâatına yönelmesidir. Ya da belâlara karşı sabredebilme ve ilâhî hükme rızâ gösterebilme gücü isterken dâimâ o ilâhî huzura teveccüh etmesidir.

Cenâb-ı Hak şu iki kulunu biribirine denk tutmuştur: Onlardan birisi kendisine in'âm ve ihsanda bulunması karşısında buna şükretmiş; diğeri de birtakım belâlara dûçâr etmesine rağmen sabretmiştir. Her ikisini de aynı kalıpla medhetmiştir: Süleyman'ı (a.s.) medhederken de Eyyûb'u (a.s.) medhederken de *"O, ne iyi kuldu! Dâimâ Allah'a yönelirdi"* buyurmuştur. Allah'a dâimâ yönelen (*evvâb*) biri olmak, günah işledikleri anlamına gelmez. Çünkü Eyyûb'un dûçâr olduğu belâ, yukarıda belirtildiği gibi imtihan kabîlindendir.

Bil ki, belâya mâruz kalmışken Allah ile birlikte yaşamak havâssın yaşayışıdır. Sağlıklı iken Allah'la birlikte yaşamak ise avâmın tarzıdır. Şöyle ki, havâs, belâda belâyı vereni müşâhede eder ve güzel bir yaşayışa sâhip olur. Avâm ise böyle değildir. Bunlar böyle bir şuhûddan oldukça uzaktır. Böyle olunca da kendileri için belâ mihnete dönüşür. Bu yüzden de sabredemezler.

İbn Mes'ûd (r.a.) der ki: 'Kıyamete kadar sabredecek olanların reisi Eyyûb (a.s.)'dır."

Bazı âlimler de der ki: "Belâ, velîlerin azığı; temiz gönüllü kulların de tercihidir. Her biri, bir tür belâ ile imtihan edilmiştir. Nûh, kendi kavminin elinden sıkıntı çekmiştir.

İbrâhîm, Nemrûd'un ateşi, İsmail kurban edilme, Yâkûb çocuklarından ayrı kalma, Zekeriya ve Yahyâ öldürülme, Mûsâ Firavun ve Kıbtîler'in elinden sıkıntıya uğrama ile imtihan edilmişlerdir. Velîler ve saf gönüllü kullar da böyledir. Birisi gurbete çıkma ve zillete uğrama sıkıntısına düşmüş, diğeri açlık ve fakirlikle, kimisi hastalıkla, kimisi şehid olmakla imtihan olmuşlardır. Mustafa (s.a.) buyurmuştur ki: *"Şüphesiz Allah, dostları (evliyâ) için belâyı; sevgilileri (ahbâb) için de şehâdeti azık kılar."*[35] Rabbü'l-İzzet, çektiği bütün sıkıntıları Eyyûb'dan bertaraf etmesinin akabinde bir gün Eyyûb'un hatırına: "O belâ sırasında güzel sabır gösterdim" diye bir düşünce gelmiş. O esnâda kendisine şöyle nida edilmiş: "Bu sabrı sen mi başardın yoksa Biz mi seni sabırlı kıldık ey Eyyûb! Şayet Biz, her bir belâ kılının altına bir sabır dağı koymuş olmasaydık sabredemezdin."

Cüneyd (k.s.) der ki: Belâyı belâdan görenler, âh u vâh ile gürültü ederler; belâyı, belâyı verenden görenler ise belâyı arzularlar.

İbn 'Atâ der ki: Belânın hafiflemesini temin maksadıyladır ki Allah o belâyı verenin kendisi olduğunu bildirmiştir.

Bil ki: Her belânın bir halefi (rahatlık) vardır. Bu, ya dünyada gelir ya âhirette yahut da hem dünyada hem de âhirette.

Sâib der ki:

Her rahatlığın öncesinde bir sıkıntı olur,
Kelîm'in (Mûsâ'nın) dili yanınca Allah ile konuşabildi.

Rivâyete göre, Eyyûb'un (a.s.) çektiği sıkıntılar sona erince Allah Teâlâ kendisine gökten bembeyaz iki giysi göndermiş. O da bunlardan birini altına, diğerini de üstüne giyerek evine gitmiş. O esnâda bir bulut belirip Eyyûb'un buğday ambarını ağzına kadar altınla doldurmuş; bir bulut da arpa ambarını ağzına kadar gümüşle doldurmuş. Cenab-ı Hak ayrıca karısının hizmetine teşekkür olarak ona da eski gençlik ve güzelliğini yeniden vermiş.

---

[35]. Bk. Deylemî, hadis no: 971.

AHİRET YURDUNU DÜŞÜNEN İHLÂSLI KULLAR

وَاذْكُرْ عِبَادَنَا اِبْرٰهِيمَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ اُولِى الْاَيْدِى وَالْاَبْصَارِ ﴿٤٥﴾ اِنَّا اَخْلَصْنَاهُمْ بِخَالِصَةٍ ذِكْرَى الدَّارِ ﴿٤٦﴾ وَاِنَّهُمْ عِنْدَنَا لَمِنَ الْمُصْطَفَيْنَ الْاَخْيَارِ ﴿٤٧﴾ وَاذْكُرْ اِسْمٰعِيلَ وَالْيَسَعَ وَذَا الْكِفْلِ وَكُلٌّ مِنَ الْاَخْيَارِ ﴿٤٨﴾

45. *(Ey Muhammed!)*, Kuvvetli ve basîretli kullarımız İbrâhîm, İshâk ve Ya'kûb'u da an.
46. Biz onları özellikle âhiret yurdunu düşünen ihlâslı kimseler kıldık.
47. Doğrusu onlar bizim katımızda seçkin iyi kimselerdendir.
48. İsmâil'i, Elyesa'yı, Zülkifl'i de an. Hepsi de iyilerdendir.

❀

"(Ey Muhammed!)" bizim özel inâyetimize nâil olmuş *"kuvvetli ve basîretli kullarımız İbrâhîm"*i, oğlu *"İshâk"*ı *"ve"* oğlu *"Ya'kûb'u da an."*

Allah bu zatları kendisine özgü kılmasını, kuvvetli ve basîretli olma özelliklerine bağlıyor.

"Kuvvetli..." "Kuvvetli" anlamına gelen (أُولِى الْأَيْدِى) ifâdesinde geçen (الْأَيْدِى) kelimesi aslında mâlum organ "el" anlamındaki (يَد)'in çoğuludur, fakat burada makamın da yardımıyla mecâzî olarak "kuvvet" kasdedilmiştir. Çünkü çoğu iş ve amele onun yardımıyla güç yetirilir. Güç, kuvvet ve kahr onunla hâsıl olur. "Kuvvet" kelimesi, çoğa da ihtimali olan bir masdar olduğu için çoğul kılınmamaktadır.

"...Ve basîretli..." (الْأَبْصَار) kelimesi (بَصَر)'ın çoğulu olmakla birlikte burada "kalp gözü" anlamına yorumlanmıştır. Basîret de denebilen bu güç, öyle bir kuvvettir ki kişi, akledilebilir şeyleri (*ma'kûlât*) onun sâyesinde algılayabilmektedir.

el-Müfredât'ta der ki: Basar, bakma organı ve bu organın gücü demektir. Kalbin algılayıcı (*müdrike*) gücüne "basîret" ve "basar" denir. Fakat bakma organı için basîret kelimesi nerede ise hiç kullanılmaz. *Basar*'ın çoğulu "ebsâr"; *basîret*'in ki ise "besâir"dir. İfâdenin anlamı şudur: Tâatte güçlü; din işlerinde basîretli…

(الْأَيْدِى) lafzından, büyük amellerin kasdedilmiş olması da mümkündür. Çünkü çoğu amel ellerle yapılır. Bu amellerin ellerle yapılanları eller olmaksızın yapılanlara hâkim kılınarak (*tağlîb*) böyle bir kullanım ortaya çıkmıştır.

(الْأَبْصَار) lafzından şerefli ilim ve ma'rifetlerin kasdedilmiş olması da mümkündür.

Çünkü bu ilim ve ma'rifetlerin elde edilebilmesinde en temel şeyler, "bakma" (nazar) ve "görme" (basar) ilkeleridir. Böyle kimseler, gerek amelî gerekse nazarî kemâl özelliklerinin sâhibidirler ve dindar kişilerin düşüncelerine sâhip olmayanlar dinî konularda basîreti bulunmayan kimselere benzerler.

Burada câhil tenbellere târizde bulunuluyor ve bunların kötürümler ve körler gibi âhiret için hiç amel yapmadıkları, Allah'ın dininde de basîretleri bulunmadığı çıtlatılmak isteniyor. Böyleleri ayrıca yapacak güçleri olmasına rağmen mücâhede etmedikleri ve inceden inceye düşünmedikleri için kınanıyorlar.

Mesnevî'de der ki:

Bu yolda yolun, tırmalan,
Son nefese kadar bir an bile boş durma!

❀

إِنَّا اَخْلَصْنَاهُمْ بِخَالِصَةٍ ذِكْرَى الدَّارِۚ ﴿٤٦﴾

46. Biz onları özellikle âhiret yurdunu düşünen ihlâslı kimseler kıldık.

(ذِكْرَى) lafzı, "tezekkür" anlamında masdar olup mef'ûlüne izâfe edilmiş durumdadır. (ذِكْرَى الدَّار) terkibi, ibârede bulunmayan bir mübtedânın haberidir. Bu mübtedâ ve haber cümlesi de (خَالِصَة) lafzının sıfatıdır. Buna göre ibârenin takdiri şöyle olmaktadır:

"Biz onları" katışıksız bir hasletle *"özellikle âhiret yurdunu düşünen"* -ki onların zaten bundan başka bir hedefleri yoktur- *"ihlâslı kimseler"* hâlis kullar *"kıldık."* Burada âhiret yurdu kasdedilerek (الدَّار) lâfzının kullanılmış olması, gerçek anlamıyla yurt ve memleketin âhiret olduğuna; dünyanın ise sadece bu yurdun nasıl bir şey olduğunun anlaşılmasında yararı olan bir yer olduğuna temas etmek içindir.

Bu âyet, söz konusu zatların niçin böylesine şerefli birer kul olduklarını ve bu kadar yüce bir rütbeye hangi sebeple ulaştıklarını açıklamaktadır. (خَالِصَة) lâfzının belirsiz (*nekre*) olması hâlisliğin ne kadar büyük olduğunu gösterme gayesine mâtuftur. Biz onları, -hiçbir katışma ve karışma sözkonusu olmaksızın- şânı yüce ve hâlis bir haslet ile kendimize ihlâslı bir kul kıldık, demektir.

Şayet, zaten Allah'a tâate ve tâate götürecek şeye, yâni âhireti düşünmeye garkolmuş olduklarına göre bu zevât nasıl oluyor da muhlis olarak Allah'a özgü oluyorlar? diye soracak olursanız, şöyle cevap veririz: Onların tâate garkolmaları sırf Allah'a ulaşma arzusuna garkolmuş olmalarından ileri gelmektedir. Bu arzu, sadece âhirette gerçekleşebileceğine göre onlar da âhiret düşüncesine gark olmaktadırlar.

Diğer bir ifâdeyle (ذِكْرَى الدَّار), âhiret sarayını düşünmektir. Peygamberlerin arzusu, Cenâb-ı Hak ile buluşmaktan başka bir şey değildir. Bu da âhirette nasip olacaktır.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: Biz onları, nefsânî sıfatların kokusundan, enâniyyet paslarından arıttık; bizden başka hiçbir varlığa yönelmeyen gerçek bir aşkla

donanmış olarak kendimize özgü kıldık. Başka hiçbir maksada mâtuf olmayan bu katışıksız haslet, yâni ebedî yurt ve asli ikametgâh olan ‘âhireti düşünme özelliği’ sâyesinde artık bizden başkasına -ne kendilerine ne de kendilerinden başkalarına- ârızî bir aşkla da olsa meyletmezler. Yâni biz onları dünyaya ve onun karanlıklarına hiçbir şekilde iltifat etmeksizin pislik (*rics*) mâdeninden yüzçevirip kutsallık (kuds) âleminin nurlarıyla şerefyâb olma arzusuyla bu âlemi düşünmeleri sâyesinde kendi zâtımıza özgü kıldık.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Dünyanın Allah Teâlâ’nın celâl sıfatlarının tezahür yeri (*mazharı*) olması hasebiyle “karanlık”; âhiretin ise Allah Teâlâ’nın cemâl sıfatlarının tecellîgâhı olması hasebiyle “nûr” olduğunu kasdediyor. (الآخِرَةِ) kelimesindeki (ة) harfi, birşeyi bir şeye özgü kılmak (*tahsis*) içindir. Kelimenin aslı, Allah’tan ibâret olan (الآخِر)’dir. Bu sebepledir ki kullar âhirette O’na dönerler.

❀

وَاِنَّهُمْ عِنْدَنَا لَمِنَ الْمُصْطَفَيْنَ الْاَخْيَارِ ﴿٤٧﴾

47. Doğrusu onlar bizim katımızda seçkin iyi kimselerdendir.

“Doğrusu onlar bizim katımızda” emsalleri arasından tercih edilip seçilmiş *“seçkin”* hayır hususunda emsallerine tercih edilmiş *“iyi kimselerdendir.”*

(عِنْدَ) “katında” lâfzı, (الْمُصْطَفَيْنَ)’nin delâlet ettiği mahzuf bir kelimenin zarfıdır. Bu kelimenin mâmûlünün olması ise mümkün değildir. Çünkü bu kelimedeki elif-lâm, (الذى) “ki o” anlamındadır, yâni sıladır; sılanın etki alanında bulunan bir kelime de mevsûlden önce gelemez. (ف) ve (ن)’u fethalı olan bu lâfzı, (المُصْطَفَى)’nın çoğuludur. Kelime esasen iki yâ’lı olup birinci yâ kesrelidir (المُصْطَفَيِين). Mânâsı: Emsalleri arasından tercih edilip seçilmiş; (الأَخْيَار) da hayır hususunda emsallerine tercih edilmiş kimseler demektir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: Bunlar, vâhidiyyet hazretinde bize yakın olmaları için kendi nevîleri arasından seçip tercih ettiğimiz kişilerdendir. Bunlar ayrıca şer, yokluk, imkân ve hudûs (varlığı mümkün ve sonradan olma) şâibelerinden münezzeh bulunan hayırlı kişilerdendir.

Allah Teâlâ âyette önce Allah katında oluşu (*indiyyet*) zikredip seçilmişliği (*ıstıfâiyyet*) onun peşinden zikretti. Böyle yapmasının sebebi, ubûdiyyetle ilgili olan ıstıfâiyyet’in “oluş”un (*kevn*) ortaya çıkmasından evvel ezelî bulunduğuna işâret etmektir. Böyle olunca bu zatlar herhangi bir illet ve sebebe bağlı olmaksızın hâlis bir hibeye ve özel bir şerefe sâhip olmaktadır.

(الأَخْيَار), -şer-eşrâr kelimelerinde olduğu gibi,- ism-i tafdîl olan (خَيْر)’ın; ya da -“emvât” kelimesinin, “meyyit” ve “meyt” lafızlarının çoğulu olduğu gibi,- “hayyir” veya “hayr” kelimelerinin cem’idir.

❀

وَاذْكُرْ اِسْمٰعِيلَ وَالْيَسَعَ وَذَا الْكِفْلِ ۜ وَكُلٌّ مِنَ الْاَخْيَارِ ۜ ﴿٤٨﴾

48. İsmail'i, Elyesa'yı, Zülkifl'i de an. Hepsi de iyilerdendir.

İbrahim oğlu *"İsmail'i, ..."* Allah'ın selâmı her ikisinin de üzerine olsun! Bu İsmâîl, **Katâde**'nin dediği gibi İşmûîl b. Halkâsân değildir.

Allah Teâlâ'nın İsmail'i babasından ve kardeşinden ayrı olarak zikretmesinin sebebi, sırf burada yâd edilmesinin gayesi olan muhteşem sabrına temas etmektir. Bilindiği gibi, o canını Allah için kurban edilmek üzere teslim etmişti. Diğer bir sebebi de kendisine daha fazla tâzim edilmesi olabilir. Çünkü o, bütün nebî ve Rasûllerin en üstünü olan zâtın ceddidir.

Ahtûb oğlu*"el-Yesa'yı…"* İlyâs (a.s.) el-Yesa'yı İsrailoğulları'nın başına halife olarak bırakmış iken sonra peygamber olarak gönderilmiştir.

Özel isim olmasına rağmen Yesa' kelimesine belirsiz bir kelime olduğu için lâm-ı târif (ال) getirilerek başka isimlerle karışma ihtimali ortadan kaldırılmak istenmiştir. Şâirin şu sözünde olduğu gibi: "*el-Yezîd'in oğlu Velid'in mübârek biri olduğunu gördüm."*

Yesa'ın amcaoğlu olan *"Zülkifl'i de an."* Zülkifl, babasından sonra Suriye civarındaki bir kavme gönderilen Yüşîr b. Eyyûb (a.s.) da olabilir. Bu zâtın bir peygamber olup olmadığı tartışmalıdır. Çoğu âlim, peygamberlerle birlikte zikredilmesini göz önüne alarak onun peygamber olduğuna kanâat getirmiştir.

Zülkifl'in İlyâs, Yûşa', Zekeriyyâ veya bir başkası olup olmadığı konusu da tartışmalıdır. Bu zâta Zülkifl lâkabının verilmiş olmasının nedeni, İsrailoğulları'nın elinden kaçıp kendisine sığınan yüz peygambere kucak açıp onları öldürülmekten kurtarması ve kendilerine "kefil" olması (*kefîl: kifl*), yâni yeme-içmelerini deruhte edip giyim-kuşamlarını sağlaması ve düşmanlarından gizlemesidir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: Rivâyete göre el-Yesa' ile Zülkifl kardeş imiş. Zülkifl, kendi zamanında ölen sâlih bir adamın işini tekeffül etmiş ki bu sâlih zat, Allah için günde yüz (defa/rek'at) namaz kıldığı için Allah da kendisine böyle güzel bir karşılık ihsân etmiş.

Bunların *"hepsi de iyilerden"* yâni hayırlı oluşları ile meşhur kişilerden*"dir."* (كُلٌّ) lâfzındaki tenvin, (هم) zamirinden bedeldir, yâni zikredilen zâtların hepsi demektir.

Peygamberlerle ilgili bu âyet-i kerimeler, Hz. Peygamber'i (s.a.) teselli etmekte ve ta'ziye bildirmektedir. Şöyle ki: Mademki bu peygamberler, daha az üstün olmalarına rağmen tâat kılmaya çalıştılar, düşmanlarından gelen sıkıntı ve âfetlere göğüs gerdiler, onların belâ ve eziyetlerine direnip sabrettiler, o halde Peygamber (s.a.) bu zatlardan daha üstün olması hasebiyle bütün bunları yapmaya daha lâyıktır. Çünkü üstün olan, üstün olduğu kişilerin göğüs geremediği şeylere de göğüs gerer. Zira rütbesi bu sâyede tamamlanacak, yüceliği böylece ortaya çıkacaktır.

Keşfü'l-esrâr'da der ki: Hz. Sıddık'ın kızı Esmâ Vâlidemiz'in rivâyetine göre Hz. Peygamber (s.a.) bir grup Kureyşlinin yanından geçerken içlerinden birisi kalkıp

kendisine şöyle demiş: “Tanrılarımıza kötü söz söyleyen ve söven sen misin?” Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuş: “Ben diyorum ki kâinâttaki varlıkların ilâhı birdir. Ortağı ve benzeri yoktur. Siz putlara tapmakla bâtıl yoldasınız.” Onlar hep birlikte hücum edip Hz. Peygamberle (s.a.) mücadeleye başladılar ve onu dövdüler.

Esmâ der ki: O anda bir kişi Ebû Bekir’in kapısına gelip “Arkadaşına yetiş, onu bul, düşmanlarının eziyeti içinde kaldı”, dedi. Ebû Bekir koşarak gitti ve onlara: “Yuh size!”, dedi, “Rabbim Allah’tır diyen ve açık delilller getiren bir kişiyi öldürecek misiniz?” Bunun üzerine Hz. Peygamber’i (s.a.) bıraktılar, ama bu sefer de gözlerini kırpmadan Ebû Bekir’i dövdüler. Ebû Bekir (r.a.) evine dönünce elini saçlarına sürüyor ve saçları eline geliyordu. O ise şöyle diyordu: “Ey celâl ve ikram sâhibi Allahım! Sen azîz ve yücesin!” Cenâb-ı Hak, dostlarına bu belâları verir, çünkü dostlarında iki şeyi görmek ister: Ağlayan göz ve yanık gönül. Yine Allah Teâlâ, kulunun ağlamasını ve ağlarken O’nu övmesini ister. ***“Onların gözlerinin yaş dolu olduğunu görürsün”*** âyetinde olduğu gibi. Yine Hak Teâlâ kulun inlemesini ve ilâhî kapıda ağlamasını ve bu hâl içinde rabbini övmesini sever. (Böylelerinin) kalpleri ürperir, cilâlanır.

Mesnevî’den:

Câhilin eziyetlerine sabret,
Hakk’ın sana ihsân ettiği akıl ile onunla hoş geçin.
Ehil olmayanlara sabretmek, ehil olanlara cilâdır.
Nerde bir gönül varsa, sabırla cilâlanır.
Nemrud’un ateşi İbrahim’e bir ayna temizliği verdi,
Aynayı cilâlar gibi onu da arıttı, cilâladı.
Nuh kavminin cefâsıyla Nuh’un sabrı,
Nuh’a ruh (aynasının) cilâsı oldu…
Peygamberler, alçak insanlardan çok çekmişlerdir,
Böyle yılanlardan çoğuna sarılmış, bulaşmışlardır.
Sıkıntı yüküne karşı yüzünü gülümsemeye ve mutluluğa çevir,
“Sabır, rahatlığın anahtarı”dır düsturunu izleyerek.

Allahım! Sabır hususunda cümlemize yardım et!

CEHENNEM EHLİNİN TARTIŞMASI

هَٰذَا ذِكْرٌ وَإِنَّ لِلْمُتَّقِينَ لَحُسْنَ مَآبٍ ﴿٤٩﴾ جَنَّاتِ عَدْنٍ مُفَتَّحَةً لَهُمُ الْأَبْوَابُ ﴿٥٠﴾ مُتَّكِئِينَ فِيهَا يَدْعُونَ فِيهَا بِفَاكِهَةٍ كَثِيرَةٍ وَشَرَابٍ ﴿٥١﴾ وَعِنْدَهُمْ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ أَتْرَابٌ ﴿٥٢﴾ هَٰذَا مَا تُوعَدُونَ لِيَوْمِ الْحِسَابِ ﴿٥٣﴾ إِنَّ هَٰذَا لَرِزْقُنَا مَا لَهُ مِنْ نَفَادٍ ﴿٥٤﴾ هَٰذَا وَإِنَّ لِلطَّاغِينَ لَشَرَّ مَآبٍ ﴿٥٥﴾ جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا فَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿٥٦﴾ هَٰذَا فَلْيَذُوقُوهُ حَمِيمٌ وَغَسَّاقٌ ﴿٥٧﴾ وَآخَرُ مِنْ شَكْلِهِ أَزْوَاجٌ ﴿٥٨﴾ هَٰذَا فَوْجٌ مُقْتَحِمٌ مَعَكُمْ لَا مَرْحَبًا بِهِمْ إِنَّهُمْ صَالُوا النَّارِ ﴿٥٩﴾ قَالُوا بَلْ أَنْتُمْ لَا مَرْحَبًا بِكُمْ أَنْتُمْ قَدَّمْتُمُوهُ لَنَا فَبِئْسَ الْقَرَارُ ﴿٦٠﴾ قَالُوا رَبَّنَا مَنْ قَدَّمَ لَنَا هَٰذَا فَزِدْهُ عَذَابًا ضِعْفًا فِي النَّارِ ﴿٦١﴾ وَقَالُوا مَا لَنَا لَا نَرَىٰ رِجَالًا كُنَّا نَعُدُّهُمْ مِنَ الْأَشْرَارِ ﴿٦٢﴾ أَتَّخَذْنَاهُمْ سِخْرِيًّا أَمْ زَاغَتْ عَنْهُمُ الْأَبْصَارُ ﴿٦٣﴾ إِنَّ ذَٰلِكَ لَحَقٌّ تَخَاصُمُ أَهْلِ النَّارِ ﴿٦٤﴾

49. İşte bu, bir hatırlatmadır. Doğrusu Allah'a karşı gelmekten sakınanlara güzel bir gelecek vardır.

50. Kapıları yalnızca kendilerine açılmış Adn cennetleri vardır.

51. Onlar koltuklara yaslanıp kurularak orada birçok meyveler ve içecekler isterler.

52. Yanlarında, eşlerinden başkasına bakmayan, kendilerine yaşıt güzeller vardır.

53. İşte, hesap günü için size vâdolunan şeyler bunlardır.

54. Şüphesiz bu, bizim verdiğimiz rızıktır. Ona bitmek ve tükenmek yoktur.

55. Bu böyle; ama azgınlara kötü bir gelecek vardır.

56. Onlar cehenneme girecekler. Orası ne kötü bir kalma yeridir.

57. İşte bu; kaynar su ve irindir. Onu tatsınlar.

58. Buna benzer daha türlü türlü başkaları da vardır.

59. *(İnkârcıların reislerine:)* İşte bu sizinle beraber cehenneme girecek topluluktur *(denildiğinde, reisler:)* Onlar rahat yüzü görmesin *(derler)*. Onlar mutlaka ateşe gireceklerdir.

60. ***(Reislere uyanlar ise:)*** **Hayır, asıl siz rahat yüzü görmeyin! Onu bize siz sundunuz! Ne kötü bir yerdir! derler.**

61. Yine onlar: Rabbimiz! Bunu bizim önümüze kim getirdiyse onun ateşteki azâbını iki kat artır! derler.

62. ***(İnkârcılar)*** **derler ki: Kendilerini dünyada iken kötülerden saydığımız kimseleri burada niçin görmüyoruz?**

63. Alaya aldığımız onlar değil miydi? Yoksa ***(buradalar da)*** **onları gözden mi kaçırdık?**

64. İşte bu, cehennem ehlinin tartışması, şüphesiz bir gerçektir.

❀

"İşte" peygamberlerle ilgili bütün *"bu,"* anlattıklarımız, bir *"hatırlatma"* ve onlar için bir şeref ve edebî olarak anılacakları bir zikr-i cemîl*"dir."*

Peygamberlerin güzelliklerinden bahseden bütün bu âyet-i kerimeler, mezkûr peygamberler için kendilerinin ebediyyen hayırla yâd edilmesini sağlayacak birer zikr-i cemîl ve onlar için birer şereftir. Nitekim "at ölür meydan kalır; yiğit ölür şan kalır" denilmiştir.

İnsanların (ata) sözü olarak şu bir yâdigârdır,
Hâtırası, insandan daha hayırlıdır.

Tefsîr-i Fârisî'ye göre mânâ şöyledir: Ey Muhammed! Peygamberlerle ilgili bütün bu anlattıklarımız hem senin hem de kavmin için bir hatırlama vesilesidir.

"İşte bu, bir hatırlatmadır" ifâdesi, ***"Şüphesiz bu Kur'an, sana ve kavmine bir öğüt ve bir şereftir"*** (ez-Zuhruf 43/44) âyetine benzemektedir.

İbn Abbas'a (r.a.) göre âyetin anlamı: "Bu, geçmiş peygamberleri bir hatırlatmadır" şeklindedir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: Bu, yâni Kur'an-ı Kerim var ya işte bunda önceden olmuş şeyler anlatılmakta ve ibret alıp onlara uyman için de peygamberlerin ibretli hayat hikâyelerine yer verilmektedir.

"Doğrusu" başkasından değil sadece "*Allah'a karşı gelmekten sakınanlara"* yâni muttakîlere dünyada sâhip oldukları bu hayırla yâd edilişin yanısıra elbetteki âhirette de *"güzel bir gelecek vardır."*

(حُسْنَ مَاٰبٍ) tâbiri, sıfatın mevsufuna izâfesi kabîlinden olup (مَآبًا حَسَنًا) demektir.

❀

جَنَّاتِ عَدْنٍ مُفَتَّحَةً لَهُمُ الْاَبْوَابُۚ ﴿٥٠﴾

50. Kapıları yalnızca kendilerine açılmış Adn cennetleri vardır.

“Kapıları” hem de ardına kadar *“yalnızca”* muttakîlerin *“kendilerine açılmış”* halde bulunan*“Adn cennetleri vardır.”* Burada, *“güzel bir gelecek”*in ne olduğu açıklanmaktadır.

Lügatte (العَدْن) kelimesi “ikâmet” anlamına gelir, ancak kelime daha sonraları bu cennetler için kullanıla kullanıla bunların özel adı (*alemi*) olmuştur.

Ebu Saîd el-Hudrî (r.a.) Hz. Peygamber’in (s.a.) şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: *“Şüphesiz Allah Adn cennetinin inşâsını bizzat kendi üstlenmiş ve onu altın ve gümüş kerpiçlerle binâ etmiştir. Harcının suyunu miskten, kumunu za’ferandan, çakıltaşlarını da yakuttan yapmıştır. Sonra kendisine ‘konuş’ deyince, Adn, “mü’minler felâha erdi” demiş, melekler de “gözün aydın ey hükümdarların ikâmetgâhı!” demişlerdir.”*[36]

Fakîr (**Bursevî**) der ki: Bu hadîs-i şerif, Adn cennetinin halka göre hükümdar mesâbesinde olan mukarreb kullar ile havâssa âid olduğunu gösteriyor. “Mü’minler felâha erdi” ifâdesinin hangi mü’minler olduğu belirtilmeden mutlak bırakılması da buna delâlet eder. Çünkü Cenâb-ı Hak, Kur’an-ı Kerim’de ***“mü’minler felâha erdi”*** ifâdesinin peşinden birtakım sıfatlar zikretmektedir ki bunları havâs kullardan başkasının îfâ edebilmesi kolay değildir. Hâsılı, seyislerin (yeri) nerede hükümdar konağı nerede!

(الأَبْوَاب) lâfzı, (مُفَتَّحَة)’in mef’ûlüdür. Yâni, bu cennetlere ulaştıklarında, kapılarının açılmış olduğunu görecekler ve açmak için birtakım zorluklarla karşılaşmayacaklar; ne izin isteme külfetine, ne de kapıların yüzlerine kapalı olması zilletine dûçâr olacaklar. Melekler kendilerini “merhaba, hoşgeldiniz, buyurun!” sözleriyle karşılayıp kendilerine büyük değer verecekler ve ***“sabrınıza karşılık olarak selâm size! Dünya yurdunun sonu olarak ne kadar güzel bir âkıbetle karşılaştınız!”*** (er-Ra’d 13/24) diyecekler. Bu tıpkı “kapım size dâimâ açıktır, hiçbir şey girmenizi engellemez” ifâdesindeki gibi bir anlam taşımaktadır.

Şayet, kapların açık olduğu ifâde edilirken niçin feth masdarı (مَفْتُوح) değil de -çokluk bildiren- teftîh masdarı (مُفَتَّحَة) tercih edilmiş olabilir, bunun ne faydası var? diye soracak olursanız, deriz ki bu, cennetin pek çok kapısı olmasından değil, mübâlağa ifâde etmek ve kapının büyük bir kapı olduğunu hissettirmek için tercih edilmiştir. Nitekim bu kapının ne kadar geniş olduğu ve çok sayıda kişinin girebildiği hususunda hadis vârid olmuştur. Bir ihtimal olarak da bu kapının insana açılması için çok sayıda sıkıntılı ve büyük amelin gerektiğine işâret edilmiş olabilir. Zira cennete giden yola hiç de arzu edilmeyen şeyler döşenmiş bulunmaktadır. Öyle ki Cebrâîl (a.s.) cennetin büyük nimetlerinin yanında bu arzu edilmeyen şeyleri de gördüğünde ‘Ya Rab!’ demiş, ‘Bu ne? Buraya hiç kimse giremez!’

❀

مُتَّكِـِٔينَ فِيهَا يَدْعُونَ فِيهَا بِفَاكِهَةٍ كَثِيرَةٍ وَشَرَابٍ ﴿٥١﴾

51. Onlar koltuklara yaslanıp kurularak orada birçok meyveler ve içecekler isterler.

"Onlar koltuklara yaslanıp kurularak..." (مُتَّكِئِينَ فِيهَا) ifâdesi, bir önceki âyette geçen (لَهُمْ)'den hâl olup mânâsı, zevk u safâ içerisinde bulunanların oturuşuna benzer tarzda *"koltuklara yaslanıp kurularak"* rahat rahat oturmak demektir.

"Koltuklara yaslanıp kurulma" ifâdesi, hiç şüphesiz zevk u safâ içinde olduklarını göstermektedir. Cenâb-ı Hak, daha sonra onların cennetteki durumlarını beyân etmeye başlayıp şöyle buyuruyor:

"Orada birçok meyveler ve" birçok da *"içecekler isterler."* "Meyva" anlamına gelen (فَاكِهَة) kelimesi, gıda almak için değil, zevk almak için yenen yiyeceklerdir. Burada sadece meyva istedikleri zikredilmek sûretiyle cennetliklere âid yiyeceklerin gıda almak maksadına değil, sırf zevk u safâyâ mâtuf olduğu bildirilmiş oluyor. Çünkü gıdalar vücuddan atılan şeylerin yerine bedel olarak alınır. Oysa burada vücuddan birşey atılmamaktadır.

(وَشَرَابٍ) ifâdesinin (وَشَرَابٍ كَثِيرٍ) şeklinde olmakla birlikte meyva ile ilgili olarak (كَثِيرَةٍ) lâfzının zikredilmesi ile yetinilerek hazfedildiği söylenmiştir ki buna göre ifâde *"ve birçok da içecek çeşidi isterler"* anlamına gelmiş olur.

Denir ki: Kur'an-ı Kerim cennetlerle ilgili olarak on tane içecekten söz etmiştir: Irmaklardan akan ve kaynaklardan çıkan şarap (*hamr*) bunlardan biridir. Bal, süt vb. de bu içeceklerdendir. Şurası muhakkaktır ki, dünyadaki mânevî zevkler çeşit çeşit olduğundan dolayı bunun bir gereği olarak ister içeceklerle ilgili olsun ister başka şeylerle ilgili olsun cennetteki tecellîler de çeşit çeşit olmaktadır.

❀

وَعِنْدَهُمْ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ أَتْرَابٌ ﴿٥٢﴾

52. Yanlarında, eşlerinden başkasına bakmayan, kendilerine yaşıt güzeller vardır.

Bu muttakîlerin *"yanlarında, eşlerinden başkasına"* kesinlikle *"bakmayan,"* yâni bakışları sadece eşlerine olan *"kendilerine yaşıt güzeller vardır."* Ya'nî, kocalarından başkasına bakmayan kadınlar vardır.

Keşfü'l-esrâr'da der ki: Bu ifâde tıpkı 'falan kadın falancanın yanındadır' ifâdesine benzemektedir ki bu 'falan falancanın karısıdır' anlamındadır.

(أَتْرَابٌ) kelimesi (تِرْبٌ) lâfzının çoğulu olup "tirb", (اللِّدَةُ) yâni "seninle birlikte doğmuş" yaşıt demektir. Bu kelimenin sonundaki "he" (ة) harfi, kelimenin başından gitmiş bulunan (و)'ın yerine getirilmiştir. Çünkü kelime, (الوِلاَدَة) köküendendir. Mânâ, beraber doğup büyümüş yaşıt akranlar, şeklindedir. Birbirlerine denk olduklarını belirtmek, "kaburga kemiği" anlamındaki "terîbe"lerinin birbirlerinin terîbelerine benzediğini göstermek; ayrıca toprağa birlikte düştüklerini yâni türâb'ın kendilerine aynı anda değdiğini ifâde

etmek içindir ki "etrâb" kelimesi tercih edilmiştir.

Keşfü'l-esrâr'da şöyle der: (أَتْرَابٌ), yaş bakımından muttakîlere denk akranlar olup içlerinde ne ufak çocuklar ne de yaşlılar mevcuddur.

Başka âlimler de bunların eşlerinin akranı olmalarını, eşleri ile aynı yaşta bulunmaları şeklinde açıklamaktadırlar. Yâni bu kadınların hepsi de eşleriyle aynı yaşta olup karı-koca bütün cennetlikler otuz üç yaşında olacaklardır. Ne daha küçük ne de daha büyük.

Bu görüşle ilgili olarak şöyle bir itiraz ileri sürülebilir: Erkekler kendilerinden küçük yaştakileri daha çok arzularlar. Birbirlerine yakın yaştakiler arasındaki sevgi ise daha fazla yerleşmiştir. Dolayısıyla bunların eşleriyle aynı yaşta olması, onları medheden bir özellik olmayacaktır.

Bazı âlimler de der ki: (أَتْرَابٌ) lâfzıyla güzellik ve cemâl bakımından birbirlerine denk kadınlar kasdedilmektedir. Yâni bu kadınlardan hiçbirinin bir diğerine herhangi bir üstünlüğü yoktur. Bunun sebebi de cennetliklerin daha üstün olanlara tamah edip az üstün olanlardan sarf-ı nazar etmemesini sağlamaktır.

Sahih bir hadiste buyurulur ki: *"Cennetlikler cennete sakalsız-bıyıksız, taptaze, gözleri sürmeli otuz üç yaşındaki kişiler olarak gireceklerdir. Cennetlik her bir erkeğe iki eş verilecektir ki, bunlardan herbirinin üzerinde yetmiş elbise olacak, (bununla birlikte) baldırlarının içi ta öteden görülecektir."*[37]

❀

هٰذَا مَا تُوعَدُونَ لِيَوْمِ الْحِسَابِ ﴿٥٣﴾

53. İşte, hesap günü için size vaad olunan şeyler bunlardır.

Melekler kendilerine diyecekler ki: Ey muttakiler! *"İşte,"* peygamberinizin dili ile *"hesap günü için size vaad olunan şeyler"* yâni nimet ve sevaplar *"bunlardır."* Amellerin karşılığının alınması için hesaba çekilmek şarttır.

Fakîr (**Bursevî**)'ye göre burada şöyle bir anlam da muhtemeldir: Hesap ve cezâ gününde meydana geleceği vaad edilmiş bulunan şeyler işte bunlardır!

❀

إِنَّ هٰذَا لَرِزْقُنَا مَا لَهُ مِنْ نَفَادٍ ﴿٥٤﴾

54. Şüphesiz bu, bizim verdiğimiz rızıktır. Ona bitmek ve tükenmek yoktur.

"Şüphesiz bu" zikrettiğimiz bütün bu nimet ve ikramlar, *"bizim verdiğimiz rızıktır. Ona bitmek ve tükenmek yoktur."* Yâni bunlar için artık ebediyyen bir inkıtâ, yok oluş ve bitiş sözkonusu olmayacaktır.

el-Müfredât'ta (نَفَادٍ)'ın "fenâ" yâni yok oluş anlamında olduğu belirtilmektedir.

İbn Abbâs (r.a.) der ki: (Cennetteki) hiçbir şey için yok oluş söz konusu değildir. Meyvesi yenen bir şeyin yerine yenisi geldiği gibi, yenen bir hayvan veya bir kuş da canlı olarak yerine geri döner.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de (جَنّٰاتُ عَدْنٍ)'den (لِيَوْمِ الْحِسَابِ) ifâdesine kadarki kısmı işârî olarak şu şekilde tefsir eder: Bütün bu özelliklere sâhip mezkûr cennetlerin kapıları muttakîlere açıktır. Cennetin bazı kapıları yaratılmışlara bazı kapıları da Yaratıcı'ya açıktır. Fakat bunlardan hiçbiri muttakîlere kapanmaz. Onlar da yaratılmışlara has kapılardan girip buradaki nimetlerden istifâde ettikten sonra Yaratıcı'ya has kapıdan çıkarlar ve ***"Muktedir bir hükümdarın katında, doğruluk meclisinde"*** (el-Kamer 54/55) konaklarlar. Cennetlikler diye cennet nimetleri kendilerini esir etmez, tıpkı dünya nimetleri kendilerini dünya ehli etmek için bağlamadığı gibi. Aksine, Allah onları her iki cihanın da hapsetmesinden kurtarmış ve kendilerine her iki konakta konaklamak zevkini tattırmış; onları ehlullahtan ve gözde kullarından eylemiştir. "*Ona bitmek ve tükenmek yoktur.*" Yâni bunlar bizim kendilerine ezelde nasîbetmiş olduğumuz şeyler olup ebediyyen yok olmayacaklardır. Bu durumda aklı başında olanların fânî arzuları bırakıp bâkî zevklere yönelmeleri gerekir. Zira fenâ bakâya ulaştırır, tıpkı fakr u zarûretin zenginliğe ulaştırması gibi. Her ihtiyacın sonunda bir ihtiyaçsızlık (*istiğnâ*) hâli vardır.

Hikâye ederler ki: Bir adamın çok malı vardı. Ticaret yapmak istedi. Bindiği (ve mallarını yüklediği) gemi parçalandı ve bütün malları battı. O adam bir tahta üzerinde kaldı ve bir adaya çıktı. Yıllarca o adada tek başına yaşadı. Üzülüp sıkıldı. Bir gece deniz kenarında oturmuştu. Saçları uzamış bir halde şu beyti okuyordu:

Varacağım âileme, şu karga yaşlanınca
Fakat heyhât, yaşlanmaz ki karga!
O sırada denizden şöyle bir ses işitti:
Çektiğin şu sıkıntının sonunda
Vardır muhtemelen bir ferahlama

Ertesi gün denize baktı, gözü büyük bir şeye ilişti. Yaklaşınca onun gelinlik gibi güzel bir gemi olduğunu gördü. Gemidekiler bu adamı görünce hâlini sordular. O da hikâyesini anlattı ve yaşadığı şehri söyledi. Gemidekiler: "Senin oğlun var mıydı?" diye sordular. O da "Evet" dedi ve oğlunun özelliklerini anlattı. Bunun üzerine onlar bu adama sarılıp öptüler ve "Şu kişi senin oğlundur, biz de onun köleleriyiz. Onun malı, senin malındır" dediler. Saçlarını kesip güzel elbiseler giydirdiler ve rahat bir şekilde evine getirdiler.

Böylece şu ortaya çıkmış oluyor ki hikâyedeki adam, rızkının tükendiğini ve helâk olup gideceğini düşünürken bir de bakıyor ki Allah Teâlâ kendisine önceki durumundan çok daha güzel bir hâl ihsân etmiş. Çünkü O'nun rızkı için tükenme sözkonusu değildir ve ihsânı sonsuzdur.

❀

هٰذَاۜ وَاِنَّ لِلطَّاغِينَ لَشَرَّ مَاٰبٍۙ ﴿٥٥﴾

55. Bu böyle; ama azgınlara kötü bir gelecek vardır.

"Bu böyle;" yâni muttakîlerle ilgili durum bu anlattıklarımızdan ibârettir.

Bazı âlimlere göre buradaki (هٰذَا) lâfzı, müelliflerin eserlerinin herhangi bir faslını bitirip bundan ayrı bir başka fasla başlamak istediklerinde kullandıkları (هٰذَا) lâfzı olup anlamı şudur: Anlatmış olduğumuz falan falan şeyleri iyi belle ve birazdan anlatacak olduğum şeyleri bekle.

"Ama" en kötü dönüş yeri peygamberleri yalanlayarak Allah'a karşı isyan eden *"azgınlara"* yâni kâfirlere *"kötü bir gelecek vardır."*

Râğıb (طُغْيَان)'ın "isyanda haddi aşmak" olduğunu belirtir.

❀

جَهَنَّمَۚ يَصْلَوْنَهَاۚ فَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿٥٦﴾

56. Onlar cehenneme girecekler. Orası ne kötü bir kalma yeridir.

"Onlar" kıyamet günü harâretini hissedecekleri *"cehenneme girecekler."*

(جَهَنَّم), en kötü geleceğin ne olduğunu beyân eden bir atıftır. (يَصْلَوْنَهَا) lâfzı ise, (الطَّاغِينَ) ifâdesindeki gizli zamirden hal olup ifâde "Kıyamet günü girecekleri ve harâretini hissedecekleri cehennem" anlamındadır. Bugünü kendileri için bizzat yine kendileri hazırlamıştı.

"*Orası"* yâni cehennem *"ne kötü bir kalma yeridir."* O halde Cehennem kötü bir yerdir. Buradaki (الْمِهَاد), uyumakta olan birinin 'yatağı'ndan emânet (*müsteâr*) olarak kullanılmıştır. Çünkü cehennemde ne döşek vardır ne de istirahat. Cehennemdeki yegâne döşek de yorgan da ateştir. Nitekim Allah Teâlâ bunu şöyle ifâde buyurmuştur: ***"Onlar için cehennem ateşinden döşek, üstlerinde de cehennem ateşinden örtüler var"*** (el-A'râf 7/41). Yâni onların döşekleri de yorganları da ateştir.

❀

هٰذَاۙ فَلْيَذُوقُوهُ حَم۪يمٌ وَغَسَّاقٌۙ ﴿٥٧﴾

57. İşte bu; kaynar su ve irindir. Onu tatsınlar.

"İşte bu; kaynar su ve irin" azâbını tadsınlar diye *"dir. Onu tatsınlar"* bakalım.

(الذَّوْق), ağızla bir şeyin tadını hissetmektir. Aslen az tadımlar için kullanılırsa da yemediğimiz çok tadımlar için kullanılması da sahihtir. Alaya almak için "azab"

kelimesiyle birlikte çokça kullanılır. Bu azap, sıcaklığı son raddeye varmış bir su, yâni o, çok sıcak bir su -ki dudağın önüne yaklaşınca onu yakar ve içtikleri zaman ise (dudak) iki parça olur- ve irindir, yâni cehennemliklerden akan şeylerdir. (غسّاق) kelimesi, (غسقت العين) misâlindeki gibidir ki anlamı, "gözün yaşı aktı" demektir.

Kâşifî der ki: Bu kelimeden maksad, cehennemliklerin et ve derisinden zinâ edenlerin de cinsel organlarından akan irindir. Onları toplayıp bu kişilere içirirler.

İbn Abbâs der ki: Buradaki "azab" zemherir olup cehennem ateşinin yakması gibi, zemherîrin soğuğu da onları yakacaktır.

el-Kâmûs'ta der ki: (الغسّاق) kelimesi, "Sehâb" ve "şeddâd" vezninde olup "son derece pis kokulu soğuk bir nesne" demektir. Şâyed bir damlası doğuya damlatılacak olsaydı batıdakiler; batıya damlatılacak olsaydı doğudakiler leş gibi kokardı.

Hasan-ı Basrî'den rivâyet edildiğine göre de ***"Hiç kimse, yapmakta olduklarına karşılık olarak, onlar için saklanan göz aydınlıklarını bilemez"*** (es-Secde 32/17) âyetinde de bildirildiği gibi, birtakım insanlar Allah için öyle gizli amellerde bulunmuşlardır ki, Allah da kendilerine vereceği sevabı gizlemiştir. Bazıları da öyle gizli birtakım mâsıyetler işlemiştir ki bunlara verilecek cezâ da gizlenmiştir.

Bir görüşe göre ise (الغسّاق), akrep ve yılan gibi bilumum zehirli varlıkların zehirlerinin aktığı cehennemdeki bir çukur olup buraya düşen bir insanın eti ve derisi kemiklerinden sıyrılır imiş.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: Bugün kazanmakta oldukları şeyleri kıyamet günü tadsınlar bakalım! Âyetin merâmı şudur: Cehennemliklerin bugün mânâ olarak kazandıkları şeylerin sûreti, kıyamet günü kaynar su ve irin olacaktır. Ne var ki, onların tad alma duyguları amellerinin kötülüğü yüzünden şu anda kazanmakta oldukları şeylerin acısını hissetmeğe yetmediği için bu elemi kıyamet günü tadsınlar!

Her kim iyilik yaparsa, iyilik bulur,
Kötülük yapan da kötülük bulur.

İşte mü'minler meyve ve içeceklerden zevk alırken, kâfirler de kaynar su ve irinlerden acı duyacaklardır.

❀

وَاٰخَرُ مِنْ شَكْلِهِ اَزْوَاجٌ ﴿٥٨﴾

58. Buna benzer daha türlü türlü başkaları da vardır.

"Buna benzer daha türlü türlü başkaları" yâni sıkıntı ve fecîlikte bu tadılan ya da çekilen azâbın bir benzeri tad ya da azaplar *"da vardır."*

"Daha başka" anlamına gelen (أُخَرُ) kelimesi, birinci mübtedâ, "türlü türlü" demek

olan (أَزْوَاجٌ) ikinci mübtedâ; "benzer" mânâsına gelen (مِنْ شَكْلِهِ) ise "ezvâc"ın haberi; bu mübtedâ-haber cümlesi de birinci mübtedânın yâni (أُخَرُ) kelimesinin haberidir.

(أَزْوَاجٌ), cinsler demektir. Çünkü birkaç türlü azâbın olması mümkündür. Yâni bu azab çeşit çeşit olmakla birlikte azab tattırma ve elem vermede hepsi biribirine benzer, demektir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: *"Buna benzer daha türlü türlü başkaları"* ifâdesiyle Allah Teâlâ, her bir mâsiyet çeşidi için bir azap çeşidi olduğuna işâret ediyor. Tıpkı çiftçilerin toprağa ektikleri tohumlar ile bunlardan çıkan ürünlerin biribirine denk düşmesi gibi.

Eğer kulak verirsen, işte bu kadardır ve yeterlidir,
Çünkü diken ekersen, yasemin çiçeği deremezsin.

❀

هٰذَا فَوْجٌ مُقْتَحِمٌ مَعَكُمْ لَا مَرْحَبًا بِهِمْ إِنَّهُمْ صَالُوا النَّارِ ﴿٥٩﴾

59. ***(İnkârcıların reislerine:)*** **İşte bu sizinle beraber cehenneme girecek topluluktur** ***(denildiğinde, reisler:)*** **Onlar rahat yüzü görmesin** ***(derler)*****. Onlar mutlaka ateşe gireceklerdir.**

(فَوْجٌ), bir grup, bir bölük insan demektir. (Aynı kökten olan) (أَفَاجَ) fiili de seğirtti, koştu anlamındadır.

Râğıb der ki: (فَوْجٌ), hızla akın akın giden bir grup demektir. Bu, lâfız itibariyle müfred bir kelime olduğu için cemi bir kelime olan (مُقْتَحِمُونَ) değil de (مُقْتَحِمٌ) ile tavsif edilmiştir. (الإِقْتِحَامُ) ise bir şeye şiddet ve meşakkatle girmek demektir. (القُحْمَةُ) lâfzı da şiddet (sıkıntı, kıtlık) anlamındadır.

el-Kâmûs'ta da şöyle der: (نَصَرَ) babından olmak üzere, (قَحَمَ فِى الأَمْرِ قُحُومًا) demek, gözünü budaktan sakınmaksızın kendini ansızın atmak demektir.

Âyetin anlamı şöyledir: Cehennem görevlileri bu azgınlar cehenneme girdiklerinde kendilerinin sapıtmış olduğu tâbîlerini göstererek *"(inkârcıların reislerine:) İşte bu"* daha önce -kendi hür irâdeleri ile- inkâr ve dalâlette sizin peşinizden geldikleri gibi şu anda -mecbûren- sizin peşinizden gelen tâbileriniz! Bakınız, aranızda herhangi bir yardımlaşma yok, aranızdaki dostluk ve sevgi düşmanlığa dönüşmüş! Onlar "*sizinle beraber cehenneme girecek topluluktur" (denildiğinde)…"*

Denir ki: Zebânîler, efendileri de tabileri de kırbaçlarlar, onlar da bu kırbaçlardan korkup cehenneme düşerler. İşte âyetteki zorla girmek anlamına gelen "iktihâm"ın anlamı budur. Bunlar sizinle birlikte zorla cehenneme girmişlerdir. Hırs ve arzu ile bir

yere oturan ve kendisini başka bir yere çekmelerini isteyen kişiyi istediği yere çekip götürmezler.

“(Reisler:) Onlar rahat yüzü görmesin (derler).” Onların da cehennemdeki yeri geniş ve rahat olmasın!

(مَرْحَبًا) lâfzı, genişlik anlamındaki (الرَّحْبُ) ile aynı mânâyı taşıyan bir masdardır. (بِهِمْ) lâfzı ise kime bedduâ edildiğini açıklamaktadır. (مَرْحَبًا) kelimesi, ibârede bulunduğu farzedilen bir fiilin *mef’ûl-i bih*’i olarak mansup olup ibârenin takdiri şöyledir: (لَا يُصَادِفُونَ رَحْبًا وَ سِعَةً) yâni “onlar da ne bir genişlik ve ne de bir rahatlıkla karşılaşsınlar!” veya (لَا يَأْتُونَ رَحْبَ عَيْشٍ وَلَا وُسْعَةَ مَسْكَنٍ) yâni “ne rahat bir yaşama ne de geniş bir meskene ersinler!” Burada takdir edilecek ibârelerin özeti şudur: Bunlara hiçbir değer verilmeyecektir.

İkinci olarak (مَرْحَبًا) lafzı, *mef’ûl-i mutlak* olmak üzere de mansup olmuş olabilir ki o zaman yaşayışları ve evleri kendilerine rahatlık vermesin, daralmalarını sağlasın! demektir. Yâni onlara hiç merhaba yoktur!

İnsan dâvet etmiş olduğu kişiye ‘merhabâ’ der ki bu, belâlardan emin olarak “hoş geldin, safâlar getirdin” anlamındadır.

Kâşifî der ki: Merhabâ, misafire ikram ve değer verme anlamında kullanılan bir kelimedir.

Bazıları ise kelimenin içeri giren kişiye değer verdiğini ve onun gelişine sevindiğini göstermek maksadıyla söylendiği, ayrıca başına bir de (لا) eklenerek yani (لَا مَرْحَبًا) şeklinde bedduâ için kullanıldığı görüşündedir. Bir hadis şerhinde şöyle denmektedir: ‘Merhabâ kelimesini kullanmak Hz. Peygamber’e uymaktır ve sünnettir. Çünkü Ebû Talib’in kızı olan Ümmü Hânî Mekke fethedildiği yıl müslüman olarak kendisine geldiğinde *“Merhabâ, yâ Ümme Hânî”*[38] buyurmuştur. Ümmü Hânî’nin evi Kâbe kapılarından birinin bulunduğu yerde olduğundan “Ümmü Hânî kapısı” adıyla anılır. Çünkü şu sahih bir rivâyettir ki Hz. Peygamber (s.a.) onun evinden mîrâca çıkarılmıştı.

Nitekim **Molla Câmî** şöyle der:

Ümmü Hânî’nin evine doğru gidip,
Kötü niyetlilerden gizlenmek ne büyük nimet oldu.

“Onlar” kötü amelleri ve bu bedduâyı hak edişleri yüzünden *“mutlaka ateşe gireceklerdir.”*

Bu ifâde, cehennem görevlilerine âid olup bununla, onların mezkûr bedduâyı niçin hak etmiş olduklarını açıklamışlardır. Mânâ şu şekildedir: Bunlar, kötü amelleri ve bu bedduâyı hakedişleri yüzünden cehenneme gireceklerdir.

❀

قَالُوا بَلْ اَنْتُمْ لَا مَرْحَبًا بِكُمْ اَنْتُمْ قَدَّمْتُمُوهُ لَنَا فَبِئْسَ الْقَرَارُ ﴿٦٠﴾

60. ***(Reislere uyanlar ise:)*** **Hayır, asıl siz rahat yüzü görmeyin! Onu bize siz sundunuz! Ne kötü bir yerdir! derler.**

"(Reislere uyanlar ise)" kendileri hakkında söylenenleri duyunca uymuş oldukları kişilere *"Hayır, asıl siz rahat yüzü görmeyin!"* yâni aksine size merhaba olmasın! Siz bu belâya daha lâyıksınız… (*derler*.)

Bu sözleriyle reislerine hitabetmiş oluyorlar. Oysa cehennem görevlilerine mâzeretlerini bildirmek ve bu elebaşlarıyla gerçekten anlaşamadıklarını göstermek ve -kendi azaplarını hafifletip hasımlarının azâbını iki katına çıkartma beklentisiyle- onlarla mahkemeleşmek istediklerini görevlilere bildirmek amacıyla *"Hayır, asıl onlar rahat yüzü görmesin!"* şeklinde gıyâbî bir söz sarfetmeleri beklenirdi.

İfâdenin anlamı şudur: Ey reisler! Sizler kendi sapıklığınızın yanında bir de bizleri saptırdığınız için cehennem görevlilerinin bizim hakkımızda söylediklerini bizden daha çok hakediyorsunuz.

"Onu" yâni bu azâbı ya da cehenneme girişi *"bize siz sundunuz!"* Yâni insanı buralara sürükleyen boş ve bozuk inançlarla kötü amelleri önümüze koyarak ve bunları bizim gözümüze güzel gösterip onlara imrendirerek bizi buraya siz düşürdünüz. Yoksa biz bunları kendiliğimizden yapmazdık. Bu ifâde, reislerinin niçin azâbı daha çok hakettiklerini açıklamaktadır. Tâbîleri azaba düşüren şeyler, bu boş inançlar ve mezkûr ameller olduğu için böyle konuşmaktadırlar. Oysa bu şeyleri onların önüne reisler getirmemiş, bu inançları bizzat tâbîler kendi hür irâdeleriyle benimsemiş, bu amelleri bizzat kendileri yapmışlardı. Reislerinin önlerine koymuş olduğu yegâne şey, onları bu inanç ve amellere sevkedecek şekilde imrendirme ve aldatma idi. Bu kadarlık bir "azaba sebebiyyet veriş" azâbı veya cehenneme girmeyi "önlerine getirme fiili"ni bu reislerine isnâd etmeye yetmektedir.

Cehennem *"ne kötü bir"* karar *"yer(i)dir! derler."* Cehennemi kötülemek sûretiyle reislerinin kendileri hakkında ne kadar büyük bir suç işlemiş olduklarını anlatmaya çalışıyorlar.

❀

قَالُوا رَبَّنَا مَنْ قَدَّمَ لَنَا هٰذَا فَزِدْهُ عَذَابًا ضِعْفًا فِى النَّارِ ﴿٦١﴾

61. Yine onlar: Rabbimiz! Bunu bizim önümüze kim getirdiyse onun ateşteki azâbını iki kat artır! derler.

"Yine onlar" yâni tâbîler reisleriyle ağız dalaşına girmekten vazgeçip Allah'a yakararak şöyle dediler: *"Rabbimiz! Bunu"* yâni bu azâbı veya cehenneme girişi *"bizim önümüze kim getirdiyse…"*

et-Tefsîru'l-Fârisî'de âyetin bu kısmı "Bu küfrü ve hak yoldan sapmayı bizim

önümüze kim sundu ve bizi doğru yoldan kim saptırdı ise …” şeklinde yorumlanır. *“... onun ateşteki azâbını iki kat artır! derler.”* Diğer bir ifâdeyle onun ateşteki azâbını iki kat yap! Yâni var olan azâbını ikiye katla!

(مَنْ) lâfzının (kim .. ise şeklinde) şartıyye olması ve (فَزِدْهُ) ifâdesinin onun cevabı olması, yine (مَنْ)’in -mübtedâ olarak- (bizim önümüze getirenler var ya, şeklinde) mahallen merfû olmak sûretiyle (الَّذِى) mânâsında mevsûle olması ve (فَزِدْهُ)’nun da haberi olması mümkündür. İkinci ihtimale göre, (فَزِدْهُ)’daki (ف), mübtedânın şart mânâsını tazammun etmesi için ibâreye ziyade edilmiştir.

(ضِعْفًا) kelimesi, (عَذَابًا)’in sıfatıdır ve iki kat azap anlamındadır. (فِى النَّارِ) de (زِدْهُ)’nun zarfı olup artırmanın nerede olacağını bildirmektedir. Kelimenin (عَذَابًا)’in sıfatı olması da mümkündür.

Râğıb der ki: (الضِّعْف), kat kat olma anlamı veren kelimelerdendir. Bu tür kat (ضِعْف) ve eş (زَوْج) gibi kelimeler, birinin bulunması diğerinin de bulunmasını gerektiren kelimelerdir. (ضِعْف), eşit orandaki iki şeyin biraraya gelmesi demektir. Sadece sayılarla ilgili olarak kullanılır. (أَضْعَفْتُ الشَّىْءَ) veya (ضَعَّفْتُ الشَّىْءَ) dendiği zaman, “o şeye bir mislini veya daha fazlasını ekledim” anlamına gelir. Buna göre (عَذَابًا ضِعْفًا) ifâdesi, (عَذَابًا مُضَاعَفًا) yâni kat kat azap demektir. Bu da mezkûr azâbın bir kat daha artırılmasıyla gerçekleşir. Böylece azap iki kat olmuş olur. Çünkü bir şeyin (ضِعْف)’ı ve (ضِعْفَيْن)’i (bir katı ve iki katı) iki misli demektir. Bu da ***“Ey Rabbimiz! Onlara iki kat azap ver ve onları büyük bir lânete uğrat”*** (el-Ahzâb 33/68) ifâdesine benzer.

Şayet, azap miktarı kişinin hak ettiği miktar kadarsa bunun arttırılması uygun olmaz; yok eğer istihkak miktarından fazla ise bu durumda da zulüm olur. Kıyamet günü Allah Teâlâ’dan böyle bir şeyin talep edilmesi nasıl mümkün olur? dersen, cevaben şöyle derim: Azabın iki kat arttırılması talebi, istihkak miktarıncadır. Şöyle ki, talep edilen iki kat azâbın bir katı “sapıtma”, diğer katı ise “saptırma” karşılığıdır.

Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: *“Kim kötü bir çığır açarsa hem onun günahı hem de onunla amel edenlerin günahı kıyamete kadar o çığırı açanın üzerine olur.”*[39] Bunun bir benzeri de şudur: Diyelim ki iki kâfirden biri adam öldürdü diğeri de zinâ etti. Her ikisi de küfür günahında eşittir. Ama adam öldürme ve zinâ etmenin cezâsında ise işlenen kötü fiilin durumuna göre karşılığı kat kat olur.

İbn Mes’ûd (r.a.) der ki: Kat kat azap, yılan ve çıyan gibi hayvanlardır. Zira saptıran (*mudıll*) saptırdığı kimsenin ruhuna daha dünyada iken eziyet verir. Bu yüzden Allah Teâlâ da âhirette eziyet verici bu hayvanları ona musallat eder. Zira amellerin karşılığı da kendi cinsinden olur.

Akıllı bir kimseye gereken hem zâhirini ve hem de bâtınını ıslah etmektir. Böyle bir kimsenin kötü ahlâk ve çirkin sıfatlardan temizlenmesi (*tezkiye*), kötü söz ve çirkin amellerden kaçınması (*tahliye*) gerekir. Ayrıca kötü arkadaşlarını da terk etmelidir. Zira kötü arkadaş kişiyi âhirette dostluk ve güzelliklerden mahrum kılar. O gün hiçbir

kimseye selîm kalp, faydalı ilim ve sâlih amelden başkası fayda vermez.

Ne kadar mal getirirsen o kadar götürürsün,
Eğer iflas etmiş isen, mahçupluk götürürsün.

❀

وَقَالُوا مَا لَنَا لَا نَرٰى رِجَالًا كُنَّا نَعُدُّهُمْ مِنَ الْاَشْرَارِ ﴿٦٢﴾

62. *(İnkârcılar)* derler ki: Kendilerini dünyada iken kötülerden saydığımız kimseleri burada niçin görmüyoruz?

Kureyş'in Ebû Cehil vb. ileri gelen azgınları olan *"(inkârcılar)"* cehennem ateşinde *"derler ki:"* Bize bugün ne oldu ki *"kendilerini dünyada iken kötülerden"* merdûd kimselerden "*saydığımız kimseleri burada"* yâni ateşte *"niçin görmüyoruz?"*

(مَا لَنَا)'nın (مَا)'sı soru edatı ve mübtedâ; (لَنَا)'sı ise bunun haberidir. Yalnız bu istifham edatı tıpkı (مَالِى لَاَ اَرَى الْهُدْهُدَ) ifâdesinde olduğu gibi gerçek mânâsı üzere olmayıp taaccüp ve hayret ifâde etmektedir. Çünkü akıllı birinin kendi durumundan suâl etmesinin anlamı yoktur.

(لَا نَرٰى) ile nefyedilen fiil (مَا لَنَا)'da bulunan fiil mânâsından haldir. Meselâ "Ayakta ne yapıyorsun?" anlamına gelmek üzere (مَا لَكَ قَائِمًا) denir ki buna göre ifâdenin anlamı şu olur: Birtakım adamları ateşte göremeyen bizler ne yapacağız? Yâni, birtakım adamları ateşte görmeyen bizlerin durumu ne olacak?

(الْاَشْرَار) kelimesi, (شَرّ)'in çoğulu olup herkesin kaçınıp uzak durduğu, rağbet etmediği şeye denir. Nitekim herkesin arzulayıp rağbet ettiği şeylere de 'hayır' denmektedir.

Kureyş reisleri bu sözleriyle aşağı tabakadan sayıp dalga geçtikleri Suheyb-i Rûmî, Bilâl-i Habeşî, Selmân-ı Fârisî, Habbâb ve Ammâr gibi fakir müslümanları kasdediyorlardı. Öyle ki bu zevât, muhâcirlerin de düşkünlerinden olup müşrikler bunlar hakkında ***"Allah, aramızdan şu adamları mı îman nimetine lâyık gördü?"*** (el-En'âm 6/53) dedikleri kimselerdi. Bunlara şerli demeleri iki şekilde açıklanabilir: Ya hiçbir nitelik ve kalitesi bulunmayan aşağılık ve sefil kişiler anlamındadır -nitekim "burası, malın en kötü (şerli) kısmıdır" denir- ya da kendi dinlerine karşı olmaları hasebiyle onlara göre şerli olmuşlardır.

❀

اَتَّخَذْنَاهُمْ سِخْرِيًّا اَمْ زَاغَتْ عَنْهُمُ الْاَبْصَارُ ﴿٦٣﴾

63. Alaya aldığımız onlar değil miydi? Yoksa *(buradalar da)* onları gözden mi kaçırdık?

"Alaya aldığımız onlar değil miydi?

(اَتَّخَذْنَاهُمْ) ifâdesindeki hemze istifham anlamında olup hemze-i katı'dır. Aslı (أَاِتَّخَذْنَاهُمْ)'dur. Başında bir hemze-i istifhâmın bulunmasından dolayı kendisine ihtiyaç kalmadığı için (اَتَّخَذْنَاهُمْ)'daki hemze-i vasıl hazfedilmiştir. (سخريا) kelimesindeki (س), zamme (سُخريا) ve hem de (سِخريا) kesre ile okunabilir. Bu kelime, (سَخِرَ) fiilinin masdarıdır.

(**Fîrûzâbâdî**) *el-Kâmûs*'ta der ki: (سَخِرَ) fiili, "alay etti" anlamında olup (استسخر) da aynı anlamdadır. İsim hâli (سُخرية) ve (سُخرى) şeklindedir. (س) kesreli de olabilir.

(سَخِرَ) maddesine mübâlağa için bir de nisbet yâ'sı eklenmiştir, çünkü bu tip (ي)'ler fiile daha fazla anlam ve güç katar; (خُصوص) lâfzına (ي) ilâve edilip kelimenin (خُصوصيّة) şekline dönüşmesinde olduğu gibi.

Müşrikler bu sözleri, onlarla alay etmelerinden dolayı kendilerini kınayıp kötülemek amacıyla söylemektedirler ki buna göre "istifham", kendi durumunu kötüleyip benimsememe, azarlama, kınama ve beğenmeme anlamları vermiş olmaktadır. Diğer bir ifâdeyle, biz onları tuttuk, onlarla alay ediyoruz, derler.

Yoksa (buradalar da) onları gözden mi kaçırdık?"

(زَاغَ), istikamet hâlinden uzaklaşıp kaydı, demektir. (زَاغَ الْبَصَرُ) göz kaydı, ifâdesi ise "baktığı şeyi tam olarak seçemedi" anlamındadır. (اَمْ زَاغَتْ)'in (اَمْ)'i, (اَتَّخَذْتُهُم) ifâdesi ile birlikte düşünülmesi (*mu'âdele*) gereken bir em-i muttasıladır: Yâni, biz bunlara şu ikisinden hangisini yaptık; bunlarla dalga mı geçtik yoksa onları küçümseyip hafife mi aldık? Göz kaymasına "tahkir" anlamı veriyoruz, çünkü bir şeye iltifat etmeyip gözü ondan kaçırmak, onu küçümseyip tahkir etmenin ayrılmaz vasıflarından olduğu için tahkir anlamı kinâye olarak bu ifâde ile anlatılmıştır.

Hasan-ı Basrî der ki: "Bunun ikisini de yapmışlardı. Onlarla hem dalga geçmişlerdi hem de onları küçümseyerek bakışlarını onlardan kaçırmışlardı.

Âyetteki bu ifâde, bunların her iki fiili de yapmış olduklarından dolayı kendilerini kınamak amacıyla durumlarını beğenmediklerini anlatmaktadır.

(اَمْ زَاغَتْ)'in (اَمْ)'inin em-i munkatı'a olması da mümkündür. O zaman mânâ, biz onlarla alay mı ettik, aksine kendilerini tahkir eden gözlerimiz onlardan kaçmış. Onlar bizden daha hayırlı insanlarmış, ama nereden bilebilirdik? şeklinde olur. Burada da düşkün müslümanlarla alay etmelerinden dolayı kendilerini kınadıktan sonra 'aksine' diyerek (*ıdrâb*) bu kınamadan bir başka kınamaya yâni bunları tahkir etmiş olmalarını kınamaya geçmişlerdir.

Bazı haberlerde gelmiştir ki, Allah Teâlâ bu grup fakirleri, kâfirler onları görsün de hasret ve pişmanlıkları artsın diye cennet odalarında dolaştırır.

❀

اِنَّ ذٰلِكَ لَحَقٌّ تَخَاصُمُ اَهْلِ النَّارِ ﴿٦٤﴾

64. İşte bu, cehennem ehlinin tartışması, şüphesiz bir gerçektir.

"İşte bu, *cehennem ehlinin"* kesin olarak vukû bulacak olan *"tartışması,"* hikâye edilen halleri *"şüphesiz bir gerçektir."*

(تَخَاصُمُ أَهْلِ النَّارِ) ifâdesi, mahzûf bir mübtedânın haberidir. Cümle de bu mahzufu beyân etmektedir ki takdiri (هُوَ تَخَاصُم) şeklindedir. Yâni, gerçek olan reislerle bunların peşinden gidenlerin (tâbîlerin) tartışacak olmasıdır. Başka bir ifâdeyle cehennemliklerin tartışması, mücâdelesi ve başlarından geçenler bir gerçektir.

Bu ifâde, ileride olacak bir şeyi haber vermektedir. Birbiriyle tartışan hasımlar arasında cereyan eden suâl-cevap tarzındaki atışmalara benzetilerek bu tartışmaya da "tehâsum" denmiştir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: *"(İnkârcılar) derler ki: Kendilerini dünyada iken kötülerden saydığımız kimseleri burada niçin görmüyoruz?*" ifâdesi, cehennemliklerin bizzat kendileriyle atışmalarına işâret etmektedir. Müminlerle dalga geçmiş oldukları gibi, burada da kendileri ile dalga geçip şöyle demektedirler: "*Kendilerini dünyada iken kötülerden saydığımız kimseleri burada niçin görmüyoruz?*" Şerli olmadıkları halde, *"Alaya aldığımız onlar değil miydi? Yoksa (buradalar da) onları gözden mi kaçırdık?"* Hiç şüphesiz kendileriyle böyle atışmaları vâki olacak ve cehennemlikler, atışma ve pişmanlığın hiçbir fayda vermeyeceği bir sırada böyle bir atışma yapacaklardır.

Bu âyet-i kerimede kibirli zenginler için bir yerme (*zemm*) ve sabırlı fakirler için de bir övgü (*medih*) bulunmaktadır.

Hadiste buyurulur ki: *"Fakirlerin devleti gelmezden önce onlar nezdinde kendinize bir yer edinin; onlardan el alın. Çünkü kıyamet günü gelip çattığında, Allah Teâlâ fakir ve miskinleri bir araya getirir; kendilerine şöyle denir: Şu sîmâları inceden inceye bir süzün, dikkatlice inceleyin bakalım. Dünyada iken size bir lokma yediren bir bardak içecek içiren bir hırka giydiren ya da hakkınızda yapılmış bir gıybeti bertaraf eden herkesin elinden tutup cennete götürün!"*[40]

Hâfız der ki:

Ufuklardan ufuklara kadar zulüm ordusu vardır ancak,
Ezelden ebede kadar fırsat dervişlerin (fakirlerin)dir.

Ünsü'l-munkatı'în'de geçtiği üzere bir hadiste şöyle buyurulur: Cennetin sultanları üstü başı dağınık yüzü gözü tozlu-topraklı kimselerdir ki bunlar dünyada birinden izin istediklerinde kendilerine izin verilmez; bir kıza talip olduklarında onunla evlendirilmez; bir şey söylemek istediklerinde hiç kimse dinlemez. Hâlbuki bunlardan herhangi birinin nuru yeryüzü halkı arasında taksim edilecek olsa, hepsini de kuşatırdı.

Hâfız der ki:

Fakirlere bakmak büyüklüğe aykırı değildir,
Süleyman bütün haşmetiyle birlikte karıncasına bakıyordu.

Allahım! Fakir sevgisini kisvemiz eyle ve bizleri dünyada da âhirette de fakirlerle bir arada bulundur.

---

[36]. *et-Terğib*, V, 473.
[37]. Tirmizî, "Cennet", 8, 12; Dârimî, "Rikâk", 104; *Müsned*, II, 295, 343; V, 232, 240.
[38]. Beyhakî, *Delâil*, V, 80.
[39]. Müslim, "İlim", 15; Nesâî, "Zekât", 64; *Müsned*, II, 505.
[40]. Münâvî, I, 113.

EN SADECE BİR UYARICIYIM

قُلْ إِنَّمَا أَنَا مُنْذِرٌ وَمَا مِنْ إِلَٰهٍ إِلَّا اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿٦٥﴾ رَبُّ
السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ ﴿٦٦﴾ قُلْ هُوَ نَبَؤٌا
عَظِيمٌ ﴿٦٧﴾ أَنْتُمْ عَنْهُ مُعْرِضُونَ ﴿٦٨﴾ مَا كَانَ لِيَ مِنْ عِلْمٍ بِالْمَلَإِ
الْأَعْلَىٰ إِذْ يَخْتَصِمُونَ ﴿٦٩﴾ إِنْ يُوحَىٰ إِلَيَّ إِلَّا أَنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿٧٠﴾

65. *(Ya Muhammed!)* De ki: Ben sadece bir uyarıcıyım. Tek ve kahredici olan Allah'tan başka bir tanrı yoktur.
66. Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbi *(olan Allah)* üstündür, çok bağışlayıcıdır.
67. De ki: Bu büyük bir haberdir.
68. Ama siz ondan yüz çeviriyorsunuz.
69. Onlar orada tartışırken benim mele-i a'lâ hakkında hiçbir bilgim yoktu.
70. Ben ancak apaçık bir uyarıcı olduğum için bana vahyolunuyor.

❀

"(Ya Muhammed!)" Mekke müşriklerine *"de ki: Ben"* Allah Teâlâ'nın nezdinden gönderilmiş *"sadece bir uyarıcı"* Rasûlüm. İnkâr edip mâsiyet işlediğiniz takdirde O'nun azâbına dûçâr olacağınız hususunda sizleri uyarıp sakındırıyorum. Onlara şunu da söyle ki varlıkta, hakkında ortaklık ve kesretin asla mümkün olmadığı, yâni ne zâtı ne sıfatları ve ne de fiilleri bakımından hiçbir ortağı bulunmayan ve dolayısıyla da kendisinden başka hiçbir melce' ve sığınak olmayan O *"tek ve"* kendisi dışındaki -aralarında kendi tanrılarının da bulunduğu- herşeyi *"kahredici olan Allah'tan başka bir tanrı yoktur."* O, hepsinin üstündedir. O halde O'nun nasıl olur da ortakları olabilir! Yâni, yaptıkları mâsiyetler ve işledikleri günahlar yüzünden kullarını kahr u perişan eden Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. Allah'ın tek olduğunu anlayan kimse, kalbini sadece O'na has kılar ve O'nun sâyesinde tevhîde erer. Hz. Peygamber'in (s.a.) *"Şüphesiz Allah tekdir, teki (vitr) sever"*[41] hadisi de sadece O'na mahsûs olan kalbi sever, şeklinde tefsir edilmiştir.

Âşık olduğun bir varlık güzellikte tek ise
Gerçekten âşıksan, sen de tek ol onu sevmede.

Bu ismin (*el-Kahhâr*) özelliği, onu bin defa okuyanın kalbinden mâsivâyı (*mahlûkât*) çıkarmasıdır.

Kâşifî der ki: O öyle bir kahredici (el-Kahhâr) ki emel ve arzuların binâsını ecel

fırtınalarıyla kırar. Vehmî şirk (ortak) ve önemsiz çokluk âlemini -ki gerçekte varlığı yoktur- ârif kişinin gözünden siler.

O'nun gayreti (kıskanması) cihanda gayrıyı bırakmadı,
Gazabı da onun bunun ismini ortadan kaldırdı.
Zannî karanlık tümüyle kaybolur,
Vâhid ve Kahhâr olanın nurlarının yanında.

Fakîr (**Bursevî**) der ki: Şeyhim ve senedim (**Osman Fazlî-i İlâhî**) hazretlerinin meclisindeki birinden şöyle işittim: "Bu âyet-i kerimede son derece güzel bir tertip mevcuddur. Çünkü zât-ı ahadiyyet tek'liği ile kesreti; kahrı ile de bu kesretin izlerini bertaraf eder, böylece hepsi yok olup gider ve O'ndan başka hiçbir şey bâkî olmaz.

Bir âlim de şöyle der: "Kahhâr", herşeyin gerek zâhiri gerekse bâtını üzerinde tam bir galibiyet ve üstünlük sâhibi kişi demektir. Allah'ın kulları açısından ne kadar kahredici olduğunu bilenler, O'nun muradı karşısında kendi muradlarını unutur giderler; O'ndan başka herhangi bir kimseye veya şeye değil, sadece O'na âid ve O'nunla birlikte olurlar.

Bu ismin temel vasfı, dünya sevgisini ve Allah dışındaki herşeyin azametini gönülden atıp gidermektir. "el-Kahhâr" adını çokça zikredenlerde düşmanlarına karşı "kahr" özellikleri zuhûr etmeğe başlar. Kahhâr ism-i şerifi, zâlimleri bu sıfat sâyesinde helâk etmek amacıyla gecenin ortasında ve güneşin doğuşu esnâsında zikredilir. Şöyle ki önce bir kez (يَا جَبَّار يَا قَهَّار يَا ذَا الْبَطْشِ الشَّدِيدِ) yâni, "Ey Cebbâr! Ey kahhâr! Ey Şiddetli yakalayış sâhibi!" denir, sonra da 'bana haksızlık edip musallat olan falancadan hakkımı al! diye duâ edilir.

*el-Erba'în el-İdrîsiyye'*de şöyle der: Karmaşık hâle gelip iyice arapsaçına dönmüş bir meseleyi halletmek için bir çini üzerine (يَا قَاهِرُ وَيَا ذَا الْبَطْشِ الشَّدِيدِ الَّذِى لَا يُطَاقُ انْتِقَامُهُ) yâni "Ey Kahredici! Kendisinden intikam alınması mümkün olmayan müthiş yakalayış gücünün sâhibi!" ibâresi yazılır. Hasımlara galip gelmek ve düşmanı yenmek amacıyla da yine aynı ibâre savaş giysisi üzerine yazılır.

❀

رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ ﴿٦٦﴾

66. Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbi *(olan Allah)* üstündür, çok bağışlayıcıdır.

O, *"göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların"* yâni mahlûkâtın "*rabbi (olan Allah)…"* O (c.c.), bütün âlemlerin sâhibidir. Öyle ise böyle birinin bir ortağı olabileceğini nasıl vehmedebiliyor sunuz?!

O (c.c.) hiçbir işinde mağlup değildir, suçlulardan intikam alma gücüne sâhiptir ve

dâimâ *“üstündür,”*

O halde bütün izzetler Allah’ındır ve ancak O’nun izin ve müsâadesi ile üstün olunabilir. Nitekim şöyle denilmiştir:

İzzet ve şerefin, Rabbine dayansın ki sâbit ve bâkî ol
Bir ölümlüye dayanırsa izzet, ölüp gittiğini görürsün.

Şeyh Ebü’l-Abbâs el-Mürsî der ki: Vallahi! Şunu kesin olarak anladım ki izzet ve şeref, mahlûklardan himmet beklememek, onlara ihtiyaç göstermemekten geçiyor.

(العزيز) ism-i şerifinin özelliği de şudur: Bu ismi kırk gün kırkar kez zikredenlere Allah Teâlâ yardım eder, onları aziz ve üstün kılarak hiçbir mahlûkuna muhtaç eylemez.

el-Erba‘în el-İdrîsiyye’de der ki: Hiçbir şey,

(يَا عَزِيزُ الْمَنِيعُ الْغَالِبُ عَلَى أَمْرِهِ فَلَا شَيْءَ يُعَادِلُهُ)

“Ey Yegâne Güçlü! İşinde mutlak üstün olup hiçbir şey kendisine denk olmayan! Herşeyi istediği gibi yapabilen!” şeklinde yapılan bir zikre denk olamaz.

Sühreverdî ise şöyle der: Her kim bu ibâreyi yedi gün her gün biner kez olmak üzere peşpeşe okursa Allah o kişinin hasmını helak eder; eliyle kendilerine işâret ederek bir orduya karşı yetmiş kez okuyacak olursa mutlaka hezimete uğrayacaklardır.

“Çok bağışlayıcıdır.” Tevbe edip îman ettikten sonra amel-i sâlih işleyenlere karşı bağışı, günahlarını örtüp gizlemesi pek çoktur. Bazılarına göre “el-Gaffâr”, kullarına karşı mağfireti çok olan demek; “mağfiret” ise günahları örtüp onlardan dolayı kişiyi sorgulamamaktır.

Kur’an ve hadiste mübâlağa sığasıyla (الفعّال) kalıbında vârid olan bütün sıfatlar, o fiilin tekrar tekrar yapıldığına işâret eder.

Hadiste buyurulur ki: *“Bir kul yâ Rab! Beni bağışla diye duâ ettiği zaman, Allah Teâlâ şöyle der: ‘Kulum bir günah işledi ve bu günahı bağışlayıp icâbında muâhaze edecek bir rabbi olduğunu bildiği için sizi şâhid tutuyorum ki Ben de kendisini bağışladım.’”*[42]

(الغفّار) ism-i şerifinin özelliği, mağfiretin var olduğudur. Buna göre; her kim bu ismi cuma namazından sonra yüz kere zikrederse bağışlanma izleri ortaya çıkar. Hz. Peygamber buyurmuştur ki: *“Allah kendisinden hep bağışlanma isteyenlerin her türlü gayelerini yerine getirir, tasalarını giderir, darlıktan çıkarır ve hiç hesap etmediği bir yerden rızıklarını ihsân eder*.”[43]

Âişe (r.anha)’nın şöyle anlattığı rivâyet edilir: “Allah Rasûlü (s.a.) geceleyin uykudan uyanıp da herhangi bir şeyden şikâyet ettiği ya da muzdarip olduğu zaman şöyle derdi:

لَآ إِلٰهَ إِلاَّ اللهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا

الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ

“O, tek ve yegâne üstün olan Allah’tan başka hiçbir ilah yoktur. O, göklerin, yerin ve bu ikisi arasındaki herşeyin rabbi olan “güçlü” ve “bağışlayıcı” zâttır.”

Tâcü’l-masâdir’de der ki: (التَّضَوُّر) kelimesi, açlıktan veya bir yaradan dolayı kendi içine burulup kıvrılmak demektir.

“Allah” ism-i şerifi üzerine ilâve ile dillerde dolaşan bu isimler, tevhîd esasını takrîr etmektedir. Çünkü “el-Vâhid” isminin Allah ismine ilâvesi ile zikredilmesi, O’nun tekliğini ortaya koymakta; “el-Kahhâr”, “el-Azîz” isimlerinin ilâve edilmesi tevhîdi reddeden müşrikleri tehdîd etmekte; “el-Gaffâr”ın ilâvesi O’nu tevhîd edenlere birtakım vaadlerde bulunmaktadır. Ayrıca burada kahır ve güç vasıflarıyla tehdidde bulunulmuş olması ve Allah’ın “Kahhar” oluşunun “Gaffâr” oluşundan önce zikredilmesi, inzâr ve sakındırma makamının hakkını verebilme amacına mâtuftur.

❀

قُلْ هُوَ نَبَؤٌا عَظِيمٌۙ ﴿٦٧﴾

67. De ki: Bu büyük bir haberdir.

“De ki: Bu” Kur’an ve size haber vermekte olduğu tevhîd, nübüvvet ve haşr, cennet, cehennem gibi kıyamet haberleri *“büyük bir haberdir”* ve müthiş bir şeydir. Çünkü o, Rabb’in kadîm kelâmıdır; O’nun değerli nezdinden gelmiştir ve benim gerçekten peygamber olup olmadığıma ondan istidlâl ile hükmedilebilir. (النَّبَأُ), Hz. Peygamber’in (s.a.) Allah tarafından haber vermiş olduğu şeye denir ve ancak büyük bir faydası olacak haberler hakkında kullanılır.

❀

اَنْتُمْ عَنْهُ مُعْرِضُونَ ﴿٦٨﴾

68. Ama siz ondan yüz çeviriyorsunuz.

“Ama siz ondan yüz çeviriyorsunuz.” Son derece dalâlet ve cehâlet içinde olduğunuzdan, onu yalan sayıp üzerinde tefekkür etmiyorsunuz. O kadar azametli olmasına ve ona tamamen yönelip güzel bir şekilde kabul etmenizi gerektirmesine rağmen ona îman etmiyorsunuz. Oysa kurtuluş tasdikte; helâk ise tekzibdedir.

❀

مَا كَانَ لِيَ مِنْ عِلْمٍ بِالْمَلَاِ الْاَعْلٰى اِذْ يَخْتَصِمُونَ ﴿٦٩﴾

69. Onlar orada tartışırken benim mele-i a’lâ hakkında hiçbir bilgim yoktu.

“Onlar” yâni Âdem, melekler ve İblis’ten ibâret yüce topluluk *“orada tartışırken benim mele-i a’lâ hakkında”* yâni Âdem’in durumu ile ilgili olarak aralarında ne gibi konuşma ve atışmaların cereyan ettiği hususunda daha önce kesinlikle “*hiçbir bilgim yoktu.”* Buradaki “hiçbir” mânâsını istiğrak harfi (mâ’dan sonraki min harfi) vermektedir.

Hz. Peygamber (s.a.) bu hususta hiçbir bilgim yoktu, buyuruyor. Çünkü hiçbir yerden bir şey duymadan, yazılı bir metin mütâlaa etmeden Allah’ın ***“Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım”*** ifâdesine karşılık meleklerin ***“Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın?”*** (el-Bakara 2/30) gibi sözlerinden ve aralarında cereyan eden diğer konuşmalardan haber vermesi vahiy dışında hiçbir yolla mümkün değildir. Hz. Peygamber (s.a.) demek istiyor ki: Benim nübüvvet gibi bir özelliğim bulunmamış olsaydı, onların tartışmalarını size haber veremezdim.

(مَا كَانَ لِى), ifâdesindeki (لِى) sadece **İmâm Âsım**’ın râvîsi **Hafs** tarafından (يْ)’nın fethası ile (لِىَ) şeklinde okunurken, diğer imamlar (لِى) şeklinde okumuşlardır.

Bunlara (الْمَلَاءُ الْأَعْلَى) “yüce topluluk” denmiş olması, bu konuşmayı yaptıkları sırada semâda olmalarından ileri gelmektedir.

Râğıb der ki: (الْمَلَاءُ), öyle bir topluluktur ki tek bir görüş üzerinde karar kılarlar ve kendilerini bu hal üzere görenlerin gözlerinin ışıldamasına benliklerinin ise celâlet ve bahâ ile dolmasına sebep olurlar.

(إِذْ يَخْتَصِمُونَ)’daki (إِذْ) edatı, makamın bulunmasını gerektirdiği mahzuf bir hâle müteallıktır. Çünkü burada Hz. Peygamber’in (s.a.), yüce topluluğun bizzat kendilerini değil, o anki durumlarını bilmediği ifâde edilmek istenmektedir. Hâl, aralarında geçen konuşmaları ile meleklerin secde edip İblis’in kibirlenerek inkâr etmesi gibi fiilleri de içine alır.

❀

إِنْ يُوحَى إِلَيَّ إِلَّا أَنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿٧٠﴾

70. Ben ancak apaçık bir uyarıcı olduğum için bana vahyolunuyor.

Yüce topluluk ve benzeri gayba âid durumlar, bana, *“ben ancak”* O’nun nezdinden gelip de uyarıcılık ve nebîliği “*apaçık”* delillerle zâhir olan bir nebî ve “*bir uyarıcı olduğum için bana vahyolunuyor.”*

Uyarıcı (نَذِير) olmak, Hz. Peygamber’in (s.a.) bir sıfatı olduğu için kendisinden bu şekilde bahsedilmiştir. Fakat o aynı zamanda bir müjdeleyici (بَشِير) de olmasına rağmen, burada özellikle sadece “nezir” sıfatı zikrediliyor; çünkü makam inzâr makamı olduğu için böyle yapılması gerekiyor.

(أَنَّمَا)’nın hemzesi, (لِأَنَّمَا) takdiri ile meftuh olup (لِأَنَّمَا)’nın lâm’ı mahzuftur.

Keşfü’l-esrâr’da der ki: “Demişlerdir ki: Burada bahsi geçen *nebe’* üç önemli

haberdir. Ölüm korkusu, kıyâmet hesabı ve cehennem azâbı. **Yahya b. Muâz** (r.h.) der ki: "Bu üç kamçı göklerin ve yerin ahâlîsine vurulacak olsaydı, hepsi korkudan boyun eğerlerdi. Oysa ölüm, hesap ve cehennemden ibâret bu üç kamçı insanoğluna vurulmaktadır. Zavallı insanoğlunun önünde büyük engeller vardır. Şüphe ve düşüncelere dalar. Dünya sevgisi denizine gaflet dalgası ile öylesine batar ki ne geçmişini düşünür ve ne de sonundan ve âkıbetinden korkar. Her sabah bir melek şöyle nidâ eder: "Büyük bir iş için yaratıldınız, ama siz ondan gâfilsiniz". Dilini yalanla kirleten, kalbini ilâhî emirlere muhâlefetle bulaştıran, gönlünü (sırrını) hâinlik ile karıştıran kişi kendi hâlini nasıl düşünsün ki? Gönül, emânet yeridir, hıyânete bulanmıştır, kalp takvâ yeridir, muhâlefetle pas tutmuştur, dil tasdik mekânıdır ama yalana vakfedilmiştir. Bu durumda söz, hîle ve aldatma; din de münâfıklıktan başka bir şey değildir.

Tadına baktığında insanların bir ateş koru
Der ki, yedim afiyetle ben onları
Ve gördüm; hîleden ibâretmiş sevgileri
Nifaktan ibâretmiş hep dinleri

Şimdi eğer gaflet hastalığını tedâvi etmek istiyorsan, tutman gereken yol şudur: Hasret ve pişmanlık gözyaşı ile münâfıklık tahtasını yıka, sil! Sonra pişmanlık yolundan esen rüzgârın geçiş yoluna o tahtayı koy! Sonra şerîat mektebine götür, üzerine İhlâs sûresini yaz! Çünkü Cenâb-ı Hak kullarından ihlâs istiyor ve "Sadece Allah'a ihlâsla ibâdet etmekle emrolundular" buyuruyor. Hz. Peygamber (s.a.) de: *"Amelini ihlâslı yap, o ihlâslı amelden az da olsa, sana yeter"*[44] buyurmuştur.

---

[41]. Buhârî, "Deavât", 69; Müslim, "Zikr", 5, 6; Tirmizî, "Vitr", 2; Nesâî, "Kıyâmü'l-leyl", 27; İbn Mâce, "İkâmet", 114.
[42]. Buhârî, "Tevhîd", 35; Müslim, "Tevbe, 25.
[43]. Ebû Dâvûd, "Vitr", 26; İbn Mâce, "Edeb", 57; *Müsned*, I, 248.
[44]. Münâvî, I, 126.

İBLİS SECDE ETMEDİ, BÜYÜKLÜK TASLADI

إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ إِنِّى خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ طِينٍ ﴿٧١﴾ فَإِذَا سَوَّيْتُهُ
وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِى فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ ﴿٧٢﴾ فَسَجَدَ الْمَلٰٓئِكَةُ
كُلُّهُمْ اَجْمَعُونَ ﴿٧٣﴾ إِلَّٓا إِبْلِيسَ اِسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ
﴿٧٤﴾ قَالَ يَٓا إِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ اَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِيَدَىَّ
اَسْتَكْبَرْتَ اَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالِينَ ﴿٧٥﴾ قَالَ اَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِى مِنْ
نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ ﴿٧٦﴾ قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ ﴿٧٧﴾
وَإِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَتِى إِلٰى يَوْمِ الدِّينِ ﴿٧٨﴾ قَالَ رَبِّ فَاَنْظِرْنِى إِلٰى يَوْمِ
يُبْعَثُونَ ﴿٧٩﴾ قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ ﴿٨٠﴾ إِلٰى يَوْمِ الْوَقْتِ
الْمَعْلُومِ ﴿٨١﴾ قَالَ فَبِعِزَّتِكَ لَاُغْوِيَنَّهُمْ اَجْمَعِينَ ﴿٨٢﴾ إِلَّا عِبَادَكَ
مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ ﴿٨٣﴾

71. Rabbin meleklere demişti ki: Ben muhakkak çamurdan bir insan yaratacağım.

72. Onu tamamlayıp, içine de ruhumdan üfürdüğüm zaman, derhal ona secdeye kapanın!

73. Bütün melekler toptan secde ettiler.

74. Yalnız İblis secde etmedi. O büyüklük tasladı ve kâfirlerden oldu.

75. Allah: Ey İblis! İki elimle yarattığıma secde etmekten seni meneden nedir? Böbürlendin mi, yoksa yücelerden misin? dedi.

76. İblis: Ben ondan hayırlıyım! Beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın, dedi.

77. Allah: Çık oradan *(cennetten)*! Sen artık kovulmuş birisin.

78. Cezâ gününe kadar lânetim senin üzerindedir! buyurdu.

79. İblis: Ey Rabbim! O halde tekrar diriltilecekleri güne kadar bana mühlet ver, dedi.

80. Allah: Haydi, sen mühlet verilenlerdensin, buyurdu.

81. Bilinen güne kadar.

82. İblis: Senin mutlak kudretine andolsun ki, hepsini mutlaka azdıracağım, dedi.

83. Onlardan ihlâsa erdirilmiş kulların bir yana,

❀

Bu âyet, (إِذْ يَخْتَصِمُونَ) yâni "tartışırlarken" ifâdesinden bedel olup burada tartışmanın mâhiyetine geçilmektedir.

Şayet, Allah'la atışıp tartışmak (*muhâsama*) küfür olduğu halde meleklerin, Allah'ın böyle bir beyânına karşılık verdiği nasıl söylenebilir, diyecek olursanız, şöyle deriz: Hiç şüphe yoktur ki burada bir sual-cevap faslı geçmekte olup bu da bir münâzara ve atışmaya benzemektedir. İşte bu benzerlik "müşebbeh bihî" olan atışmanın "müşebbeh" olan sual-cevap için kullanılmasını mümkün kılmıştır. Böylece o yüce topluluk arasında cereyan eden söz alış verişi (mukâvele) için "atışma" lafzının kullanılması güzel olmuştur.

Şayet, yukarıda zikredilen "atışma" yüce topluluğa isnâd edilmiş ve onların arasında vukû bulurken; bedel cümlesinde geçen söz alış-verişi ise Allah'la melekler arasında geçmektedir. Çünkü yukarıdaki beyânı Allah yapmış ve melekler de buna cevap vermişlerdir. O halde bu cümleyi, nasıl olur da 'tartışırlarken' ifâdesini açıklayan bir bedel yaparsınız? diye soracak olursanız, şöyle cevap veririz:

Cenab-ı Hakk'ın onlarla konuşması bir melek vâsıtasıyla cereyan ettiği için o meleği konuşturanın Allah olması hasebiyle "atışma" Allah'a isnâd edilebilmiştir. Buradaki meleklerden maksadın ne olduğu ise Hicr Sûresi'nde geçmişti, oraya bakınız.

"Rabbin meleklere demişti ki: Ben" ileride *"muhakkak çamurdan bir insan yaratacağım."*

(طِين), nemli toprak demektir. Büyüklerden birine göre ise ifâde, "acziyet ve zaaftan yaratacağım" anlamındadır. Nitekim bir başka âyette, ***"Allah, sizi güçsüz olarak yaratandır"*** (er-Rûm 30/54) buyurulmaktadır. Derler ki: Toprağın makamı tevâzu ve miskinlik; tevâzuun makamı ise sebat ve rif'attir. *"Tevâzu eden yükselir"*[45] ifâdesi bunun için söylenmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.) duâlarından biri de şu şekilde idi: *"Allahım! Beni miskin olarak dirilt, miskin olarak öldür."*[46]

Râğıb der ki: İnsan derisinin, saçların bitim yerinden başlayarak ortaya çıkışı esas alınarak insandan "beşer" diye bahsedilmektedir. Zira (الْبَشَر), cildin dışıdır, fakat yün, kıl veya kalın derileri bulunan hayvanlar böyle değildir.

Hakikat erbabı biri de der ki: Âdem'e, "beşer" denmesinin sebebi, onun yaratılışı esnâsında Allah'ın -kendi cenâbına uygun bir şekilde ve yaratıklarına benzetilme tevehhümlerinden münezzeh olarak- bizzat kendi elleriyle doğrudan mübâşeret etmiş olmasıdır. Çünkü mübâşeret lafzı, iki tenin biribirine değmesi anlamında mecazdışı (*hakikat*) bir kelime olup cinsel ilişkiye de bu sebeple kinâye yoluyla "mübâşeret" denir.

❀

فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ ﴿٧٢﴾

72. Onu tamamlayıp, içine de ruhumdan üfürdüğüm zaman, derhal ona secdeye

kapanın!

“Onu tamamlayıp,…” Yâni ona bir insan sûreti kazandırıp özel bir cild yapısı bulunan (beşerî) bir yaratılışa sâhip kıldığım zaman … ya da tıpkı dört aylık bir ceninde olduğu gibi doğal vasıflarını eşit bir şekilde dağıtarak bedeninin tüm parçalarını eşitlediğim zaman...

Çünkü ruhun üflenebilmesi için böyle bir eşitlik veya düzenlemenin mutlaka yapılmış olması gerekir. Nitekim hakikat ruhunun üflenebilmesi için de şerîat ve tarikatın denk ve eşit olması gerekmektedir. Bu nokta çok iyi anlaşılmalı ve muhafaza edilmelidir!

Bu sebepledir ki **Necmeddîn Kübrâ** *et-Te’vîlât’*ında der ki: Onun şeklini ilâhî hazrete izâfe edilen ruhun üflenmesini kabule elverişli bir şekilde düzenleyip ona ruhumdan üflediğim zaman…

“İçine de” onun istidâdını kemâle erdirip sâyesinde hayat bulacağı *“ruhumdan”* -ki bu ruh kendi ‘emr’imdendir- *“üfürdüğüm”* yâni ruhu ona izâfe ettiğim *“zaman,”*

(النَّفْخُ) yâni üfleme, rüzgârı (*rîh*) içinde tutabilecek ve dolabilecek bir cismin içine rüzgâr vermektir. Ortada ne üfleme fiili ne de üflenen şey vardır. Bu ifâde, sadece bilfiil hayatın kendisi sâyesinde gerçekleştiği şeyin hayatı kabûle elverişli bir maddeye izâfe edilişini anlatan bir temsildir.

Cenab-ı Hakk’ın bu ruhtan, bizzat kendisine izâfetle ‘ruhum’ diye bahsetmesi, ya şerefli ve temiz oluşundan ileri gelmiştir ya da tıpkı ‘Allah’ın evi’ ve ‘Allah’ın devesi’ izâfetlerinde olduğu gibi, büyüklüğünü ifâde etme amacına mâtuftur.

Bu îzahla Hulûliyye’nin (مِنْ رُوحِى) “ruhumdan” ifâdesindeki (مِنْ) ekinin parçalık (teb’îzıyye) anlamında olduğuna ve buna bağlı olarak ruhun Allah’ın bir parçası olduğuna ilişkin görüşlerinin ne kadar fâsid olduğu ortaya çıkmış olur. Çünkü Allah Teâlâ’nın bu ruh gibi bizzat kendi parçalarından olan bir ruhu yoktur; O’nun ruhu Rahmânî nefesinden ibârettir. Ayrıca şu da bir gerçektir ki bir parçası olan herşey hadd-i zâtında mümkün ve hâdis olan bir varlıktır. Oysa Allah imkân ve hudûs gibi eksikliklerden münezzehtir.

Kâdî Iyâz (r.h.) *Şifâ-i Şerif* adlı eserinde der ki: Bârî Teâlâ hazretlerinin herhangi bir şahsa hulûl ettiği inancında olan herkes tüm müslümanların icmâı ile kâfirdir.

Râğıb der ki: Ruh, nefsin diğer adıdır. Şöyle ki: Nefis ruhun bir parçasıdır. Öyle ise nefse “ruh” denmesi, bir türe “cins”inin adının verilmesine benzer. İnsana “hayvan” (canlı) denmesi de böyledir. Ruh canlının, sâyesinde hayat bulduğu ve hareket etme, fayda sağlama ve zarar savma kabiliyetinin kendisine muhtaç olduğu parçasına isim olarak verilmiştir. ***“De ki: “Ruh, Rabbimin bileceği bir şeydir.”*** (el-İsrâ 17/85) ve *‘ona ruhumdan üflediğim zaman’* âyetlerinde geçen ruh bu ruhdur. Allah’ın bu ruhu kendisine izâfe etmesi, bir sâhiplik izâfesidir. Fakat O, herşeyin sâhibi olmasına rağmen, özellikle ruhu kendisine izâfe etmesi, onun şeref ve yüceliğini göstermek amacına mâtuftur. Tıpkı ***“Hani biz İbrahim’e, Kâbe’nin yerini, ‘Bana hiçbir şeyi ortak koşma; evimi, tavaf edenler, namaz kılanlar, rükû ve secde edenler için***

temizle' diye belirlemiştik" (el-Hac 22/26) âyetinde olduğu gibi.

İmam Gazzâlî (r.h.) der ki: "Ruh iki çeşittir:

1- Tabiblerin "mizaç" adını verdikleri hayvânî (canlılık veren) ruhtur. Bu, buhar şeklindeki lâtif, mu'tedil bir cisimdir. Dış duyu organları ve cismânî güçlerinden ibâret bulunan kuvvelerini taşıyan bedenin tamamına yayılmıştır. Bedenin fenâ bulup ölmesi ile bu ruh da fenâ bulup yok olur.

2- "Nefs-i nâtıka" denen rûhânî ruhtur. Buna ayrıca "rabbânî lâtîfe", "akıl" ve "kalb" adı da verilir ki bu adların hepsi hayvânî nefs kuvveleri ile alâkası bulunan ve tek bir anlama delâlet eden lafizlardır. Bu ruh, bedenin yok olmasıyla fenâ bulmaz, ölümden sonra da bâki kalır.

Fakîr (**Bursevî**) de der ki: "Şeyhim ve senedim (**Osman Fazlî-i İlâhî**) hazretleri (Allah onun ruhunu rahatlatsın) bir eserinde şöyle der: "Bil ki ruh cevheri, soyutluğu ve soyut ruhlar âleminden olması hasebiyle bedenden başka bir şeydir; beden ile ruh arasında bir tedbir ve tasarruf ilişkisi vardır. Süreklilik ve bakâsı açısından ruh, bedene muhtaç olmayıp kendi başına ayakta kalır; fakat beden şu şehâdet âleminde ruhun sûreti, kuvve ve kemâlâtının tezahür yeri olduğu içindir ki, bu açıdan ruh bedene muhtaçtır, ondan ayrılamaz. Aksine, -ehlince meşhur bulunan 'hulûl yayılışı'na benzer şekilde değil, ama- "Sınırsız, Hak Varlık"ın tüm varlıklara sirâyet etmesine benzer şekilde bedenin her tarafina yayılmıştır. Bu açıdan varlıklar ile bu varlık arasında her yönden bir başkalık (*muğâyeret*) yoktur. Hakk'ın varlıklarda ne şekilde zuhûr ettiğini ve varlıkların hangi cihetle O'nun "ayn"ı, hangi cihetle de "gayr"ı olduğunu bilenler, ruhun da bedende nasıl zuhur ettiğini ve hangi cihetle bedenin aynı, hangi cihetle de bedenin gayrı olduğunu bilirler. Çünkü ruh bedeninin rabbidir. Her kim bir rab ile o rabbin, rabbi olduğu şey (*merbûb*) arasındaki durumu tam ve gerçek şekliyle bilirse, anlattığımız hususu da tam olarak anlar. İlim ve anlayışa ileten sadece Allah'tır." Buna iyi sarıl, bu hususta şöyle denmiş; falancanın görüşü budur, gibi şeyleri dikkate alma.

Semerkandî, *Bahru'l-ulûm* adlı tefsirinde şöyle der: İbareden öyle anlaşılmaktadır ki bu "üfleme" herhangi bir meleğin aracılık ve sebebiyyeti olmaksızın gerçekleşmiştir. Ancak, Allah'ın verdiği izne dayalı olarak üfleyen bir melek aracılığı ile de olmuş olabilir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) insanoğlunun yaratılışını anlatırken bunu açıkça ifâde buyurmuştur: *"Sonra Allah ona bir melek gönderir ve o kendisine ruh üfler..."*[47] Bunun üzerinde durulması gerekir.

Fakîr (**Bursevî**)'ye göre ruhun bir melek aracılığıyla üflenmiş olması mümkün değildir. Çünkü Âdem'i şereflendirme makamında bulunuyor olmamız buna izin vermez. Cenab-ı Hak Âdem'in yaratılışını ***"Onu şekillendirip içine ruhumdan üflediğim zaman"*** (Sâd 38/72) ve ***"Ellerimle yarattığıma"*** (Sâd 38/75) şeklinde ifâde ediyor. Böyle bir durumda mecâza başvurmanın bir mânâsı yoktur. Ancak Âdem'in çocukları, çeşitli vâsıtalarla ortaya çıkmış olduklarından mezkûr yorum onlar için mümkün olabilir. Îsâ (a.s.) bile Âdem'in evlâdı cümlesindendir; çünkü annesi vâsıtasıyla

meydana gelmiş olup bu özelliği açısından -her ne kadar Allah Teâlâ ***“bizim de kendisine ruhumuzdan üflediğimiz…”*** (et-Tahrîm 66/12) şeklinde buyuruyorsa da- Îsâ’ya ruh üfleyenin Cibrîl (a.s.) olduğu söylenebilir.

Ayrıca Fakîr (**Bursevî**) der ki: Bana göre “ruh üflemek” demek, ruhu kendi mahallinde ortaya çıkarmak demektir. Bu ızhar, üfleme fiili ile ifâde ediliyor, çünkü ruhun kendisinde zuhur edişinden sonra beden kendisine üflenmiş, içi dolmuş ve yükselip ayağa kalkmış bir varlığa benziyor. Baksanıza ruhu bedenini terkeden bir ölü nasıl kütük gibi devriliveriyor. Bununla ilgili bir başka remiz daha vardır ki bu Hicr Sûresi’nde geçmişti. Bir diğer husus, ruhun Allah’a izâfe edilmiş olması Âdem’in ruhunun meleklerin ve diğer varlıkların ruhundan önce bulunduğuna işârettir. Çünkü Kadîm’e izâfe edilen de kadimdir. Her ne kadar bazı varlıkların cesedleri ondan önce gelmiş ise de bu böyledir.

Halifelik makamına lâyık olması sebebiyle *“derhal ona secdeye kapanın!”*

(فَقَعُوا لَهُ) ifâdesi, (وَقَعَ يَقَعُ) fiilinden emir sîğası olup “kapanın” anlamındadır. Diğer bir anlam, “o halde onun üzerine (veya karşısında) düşün” şeklindedir. Bu fiilin kullanılmış olmasında verilen emirden -bazılarının dediği gibi- sadece bir eğilme mânâsı kasdedilmediğine dâir delil vardır. Aynı delil (سَاجِدِينَ) ifâdesinde de vardır. Çünkü secdenin hakîkî anlamı yüzü yere koymaktır. Bu secde, bir değer veriş ve selamlama ifâdesidir. Çünkü kulluk etme tarzında bir secde, ne bu ümmette ne de daha önceki ümmetlerde Allah dışındaki hiçbir varlığa yapılması mümkün olmayan bir şeydir. Önceleri ileri gelenlere selamlama yollu secde yaygın olmasına rağmen İslâm bunu iptal etmiştir.

❀

فَسَجَدَ الْمَلٰٓئِكَةُ كُلُّهُمْ اَجْمَعُونَ ﴿٧٣﴾

73. Bütün melekler toptan secde ettiler.

Allah Teâlâ, Âdem’e bir sûret verip şeklini düzenledikten sonra ona ruh üfleyince O’nun halifesi olarak *“bütün melekler toptan”* ona *“secde ettiler.”* Çünkü Allah ona tecellî etmiş ve heybeti tüm melekleri kaplamış bulunuyordu. Onun için hemen secde ettiler. İlk secde eden İsrâfil idi. Bu davranışı sâyesinde, Levh-i Mahfuz’la ilgilenme görevi kendisine verilerek mükâfatlandırıldı. Bunlar, **Süheylî**’nin *en-Nakkaş*’tan naklen verdiği bilgilerdir.

Secde etmeyen bir melek bile kalmamak şartıyla tamâmı beraberce yâni hiçbiri bir diğerinden geri kalmamış olarak birlikte secde ettiler. Bu mânâ, mutlaka hal yapılarak ifâde edilecek diye bir şey yoktur, böyle bir te’kid de aynı mânâyı verebilir.

Melekler Hakk’ın nurlarını onda gördükleri zaman,
Secdeye eğildiler ve hizmete koştular.

❀

إِلَّا إِبْلِيسَ ۜ اِسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿٧٤﴾

74. Yalnız İblis secde etmedi. O büyüklük tasladı ve kâfirlerden oldu.

"Yalnız İblis secde etmedi." Buradaki istisnâ muttasıl bir istisnâdır. Zira o, tür olarak "cin"lerden fakat fiilen meleklerden idi. Bu sebepledir ki onlara verilen emir bunu da kapsıyordu. Allah'ın rahmetinden kovulmadan önce İblis'in adı Azâzîl ve el-Hâris; künyesi ise Ebû Kerdûs ve Ebû Mürre idi. Bu noktada, peki secdeyi niçin terketti, bu davranışı bir düşünceden mi ileri geliyordu, yoksa bir başka sebebi mi vardı, şeklinde bir soru sorulduğu farzedilerek şöyle cevap veriliyor:

"O büyüklük tasladı" (اَلْاِسْتِكْبَار), boynunu kasmak ve büyüklük taslamak; (استكبر) fiili ise, kendini büyük gördü ve emir dinlemedi, demektir. Bunun sebebi, İblis'in Allah'ın Âdem'de tecelli ediş nurlarını göremeyen bir şaşı olmasıdır.

Öyle bir mahfildesin ki, bir zerredir Güneş bile
Kendini büyük görmek sığar mı hiç edebe!

Ve o, Allah'ın ilminde zâtı itibarıyla ezelî bir kâfir; hâricî dünyada da Allah'ın bir emrini çirkin bularak ebediyyen kâfir olanlardandı. Bu sebeple şakîliği arızî değil, zâtî bir şakâvet iken, aradaki saîdliği zâtî olmayıp ârızî olmuştur.

Hâfız der ki:

Ben o Süleyman'ın yüzük taşını hiç övmem,
Çünkü zaman zaman üzerinde Ehrimen'in eli olur.

Oysa bizzat (zâtı gereği) olan şeye itibar edilir. Böyle, bizzat olan bir özellik ise ortadan kalkmaz. Sonradan (*bi'l-araz*) olan bir şeye itibar edilmez, çünkü bu zâil olacaktır. Önceleri büyük tecellîlere mazhar iken sonu hüsranla biten Bersîsâ, Bel'am ve benzerlerinin durumu da bu kabildendir. Hâsılı, mâsiyet içinde bulunanlar hattâ tâatkârlar bile ilâhî meşîete bağlıdırlar; hiç kimse son olarak nasıl mühürleneceğini bilemez.

Derler ki: Mâsiyette ısrar etmek pek çok âsîyi küfür üzere ölüme götürür. Bundan Allah Teâlâ'ya sığınırız! Nitekim bu mânâ***, "Sonra, Allah'ın âyetlerini yalanladıkları ve onlarla alay etmekte oldukları için, kötülük işleyenin sonu daha da kötü oldu."*** (Rûm 30/10) âyet-i kerimesinde geçmişti. Allah'ın âyetleriyle alay etmek ise küfrün ta kendisidir.

Allah cümlemizi bu davranıştan ve bizi bu davranışa itecek amellerden korusun; bizleri İslam dîni üzere öldürsün; bizi katında makbul olan kullarından eylesin! Şüphesiz her durumda duâları işiten O'dur; her hâl ü kârda beklentilere cevap veren

O'dur. Âmin!

❀

قَالَ يَٓا اِبْلٖيسُ مَا مَنَعَكَ اَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِيَدَيَّۜ اَسْتَكْبَرْتَ اَمْ

كُنْتَ مِنَ الْعَالٖينَ ﴿٧٥﴾

75. Allah: Ey İblis! İki elimle yarattığıma secde etmekten seni meneden nedir? Böbürlendin mi, yoksa yücelerden misin? dedi.

İblis'in secde etmekten kaçınması üzerine *"Allah"* İblis'e doğrudan şöyle dedi*: "Ey İblis!"* Kendisine değer verdiğim için bir ana-baba tavassutu olmaksızın bizzat ve özellikle *"iki elimle yarattığım"* bir varlık"*a secde etmekten seni men'eden"* ya da secde etmemeye sevkeden âmil *"nedir?"*

Bu ifâde, Allah'ın doğrudan yapmış olduğu bir hitap olmasına rağmen, İblis'e değer verildiğini göstermez. Çünkü bir efendi de kölesine öfke yollu hitaplarda bulunabilir. Bununla ilgili açıklamalar Hicr Suresi'nde geçmişti.

Burada "el" (يَد) kelimesi, Âdem'i Allah'ın bizzat yaratmış olduğunu göstermek amacıyla zikredilmiştir. Ancak, Allah'ın herhangi bir organa sâhip olma durumundan münezzeh olduğuna dâir kesin deliller bulunduğu halde, burada (يَد)'in Allah'a isnâd edilmesi, halk ve icad gücüne sâhip yegâne varlığın O olduğunu ifâde eden bir mecâzdır. Şöyle ki O'nun, baştan yaratma gücüne (*îcâd*) sâhip yegâne zat oluşu, insanoğlunun yapıp ettiklerini özellikle kendisiyle yaptığı organ olan (يَد)'e benzetilmiştir. (يَد)'in (يَدَيَّ) şeklinde tesniye gelmiş olması da Allah'ın bu yaratmasında müthiş bir kudret bulunduğunu ve yaratma fiilinin birkaç merhalede gerçekleştiğini gösterir. Zira Âdem'in çamuru kırk sabah yoğrulup şekilden şekle sokulmuş olması hasebiyle, bir ana-babanın ya da (Hz. İsa'da olduğu gibi) sadece bir annenin nutfesinden meydana gelen diğer insanların yaratılmasından farklı bir mâhiyet arzetmiş ve Cenâb-ı Hakk'ın eşsiz, harikulâde yaratışı ile diğerlerinden ayrılmıştır.

Hakîm Senâî Allah'a isnâd edilen organları te'vîl ettiği bir Farsça beytinde şöyle der:

Allah'ın 'el'i kudreti, 'yüz'ü ise bakâsı, ebedîliğidir,
"Gelmesi" hükmü, "inmesi" ihsânı ve lütfudur,
'İki parmağı', kader hükmünün icrası demektir,
"İki ayağı" da celâli, kahrı ve tehlikesidir.

Bir tefsirde der ki: Buradaki el'den maksad, "kudret" ve "nimet" elidir. *Fütûhât*'ta der ki: Kudret ve nimet bütün varlıkları kapsayan şeylerdir. Çünkü Allah Âdem'i, İblis'i yarattığı kudretle yaratmıştır, yâni ikisi de aynı kudretle yaratılmıştır. Fakat bu şekilde Âdem'in şeref ve üstünlüğü ispat edilemez. Şu halde âyetteki "iki elimle"

ifâdesini Âdem'in şerefli olduğunu gösterecek şekilde yorumlamak gerekir. O da Âdem'in, Allah'a âid teşbîh ve tenzîh sıfatlarının her ikisini de yüklenip ihtivâ etmesidir.

Bahru'l-hakâik'te şöyle der: İki elimle ifâdesiyle Allah, lütuf ve kahır sıfatlarına işâret etmektedir ki her ikisi de Allah'ın bütün sıfatlarını şâmildir. Çünkü hiçbir sıfat yoktur ki ya lütuf ya da kahır kabilinden olmasın. Hiçbir mahlûk bulunmaz ki ya lütuf ya da kahır sıfatının mazharı olmasın. Melekler Hakk'ın lütuf sıfatının tezahürleri iken şeytanlar da Hakk'ın kahır sıfatının tezahürleridir. Fakat Âdemoğulları böyle değildir; onlar hem lütuf hem de kahır sıfatlarının tezâhürü olarak yaratılmışlardır. Şu kâinâtın bir kısmı Allah Teâlâ'nın lütuf sıfatının aynası iken, bir kısmı da kahır sıfatının aynasıdır. Âdemoğulları ise ***"Varlığımızın delillerini,** (kâinattaki uçsuz bucaksız)* ***ufuklarda ve kendi nefislerinde onlara göstereceğiz ki, o Kur'an'ın gerçek olduğu onlara iyice belli olsun."*** (Fussilet 41/53) âyetinin de gösterdiği üzere, Allah'ın hem zâtının hem de sıfatlarının aynasıdır. İşte Âdem secde edilen bir varlık olma özelliğini, bu iki sıfat grubunu birarada bulundurma özelliği sâyesinde kazanmıştır. Bu mânâ ile ilgili olarak derler ki:

Güzel bir ayna geldi ancak,
Bir ayna gibi parlak olmadı,
Bu aynanın cilâsı Âdem oldu,
O'nun zâtı, tüm sıfatlarıyla birlikte ortaya çıktı,
Küllî ve kapsamlı bir ayna oldu,
Zât ve sıfatların sırrı ondan (Âdem'den) parladı.

Velhâsıl, Allah Teâlâ kâinâtı, hem endişe ve korku (*havf*) hem de ümid (*recâ*) sâhibi olarak yaratmış bulunmaktadır. Biz de O'nun öfkesinden korkar, rızâsını umarız. Bu endişe ve ümid, gazab ve rızâ sıfatlarının eseridir. Ayrıca Allah kendisini hem cemîl hem de zü'l-celâl olarak; yâni hem lütuf ve rahmetle ilgili olan "cemâl" sıfatlarıyla, hem de kahır ve galebe ile ilgili "celâl" sıfatlarıyla muttasıf biri olarak tavsif etmiştir. Böylece bizleri üns ve heybet üzere yaratmıştır ki "üns" O'nun cemîl bir varlık oluşundan; "heybet" ise celîl bir varlık oluşundan ileri gelmektedir. Allah'a nisbet edilen herşey ve hidâyet etme-saptırma, aziz ve zelil kılma gibi bir karşıtı bulunan tüm isimler (*esmâ-i mütekâbile*) bu minval üzeredir. Çünkü Allah Teâlâ Hazretleri, bizleri gâh biz bu sıfatlarla muttasıf olduğumuz halde, gâh bunların eserleri bizde tezahür etmiş olduğu halde yaratmış ve bu karşıt iki nevî sıfatı "iki el" (يَدَيْنِ) diye ifâde etmiştir. Çünkü bunlar birbirlerine karşıt olup Allah varlıklar âleminde bu ikisi sâyesinde tasarrufta bulunmaktadır.

Bu iki el, Hak Teâlâ'dan insan-ı kâmili yaratmak üzere teveccüh eden iki eldir. Zira insan-ı kâmil, kâinâtın hakikatlerini ve bütün ilâhî isimlerin tezahürleri olan kâinat programını kendi varlığında toplamaktadır. İşte Allah bu iki eli bunun için övmüştür.

“Görmediler mi ki, biz onlar için, ellerimizin *(kudretimizin)* ***eseri olan hayvanlar yarattık da onlar bu hayvanlara sâhip oluyorlar.”*** (Yâsîn 36/71) ifâdesinde el’in cemi (أيدى) olarak gelmiş olmasına gelince bu, padişahların âdeti üzere vârid olmuş bir azamet ifâdesidir. Ayrıca ***“Çünkü kalpleriniz kaydı.”*** (et-Tahrîm 66/4) ifâdesinde de görüldüğü üzere Araplar tesniyeyi çoğul yapabilmektedir. ***“Allah’ın eli onların ellerinin üzerindedir.”*** (el-Feth 48/10) âyetinde müfred gelmiş olması ise başlangıç ve son esas alındığı içindir. Yüce ve hükümran olan sâdece Allah’tır.

Hakkın olmadığı halde *“böbürlendin mi, yoksa”* üstünlük ve yüceliğe hak kazananlardan, “*yücelerden misin? dedi.”*

Buradaki ‘yüceler’in, Hakk’ı müşâhedeye garkolmuş oldukları için kendilerine Âdem’e secde etme emri verilmeyen melekler olması da muhtemeldir. Bunlar, Hicr Suresi’nde geçtiği üzere mücerred ruhlardır.

(أَسْتَكْبَرْتَ), lafzındaki hemze (أ) hemze-i katı’ olup aslında (أ اِسْتَكْبَرْتَ) şeklindedir. Bu istifham hemzesi, hemze-i vaslın başına “kınama ve beğenmeme”yi ifâde etmek için getirilmiştir. O gelince, onunla yetinilerek hemze-i vasıl hazfedilmiş, istifham hemzesi de fethalı olarak kalmıştır.

❀

قَالَ اَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنٖى مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طٖينٍ ﴿٧٦﴾

76. İblis: Ben ondan hayırlıyım! Beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın, dedi.

“İblis” kendisini alıkoyan mâniyi ifâde etmeğe başlayarak şöyle dedi: *“Ben ondan hayırlıyım!...”* **Kâşifî** de der ki: İblis ikinci şıkkı tercih ederek şöyle dedi: “Ben Âdem’den daha üstünüm.”

*Mesnevî’*den:

Ey mağrur ve sapkın! Canında kendini
Kâmil (olgun) sanmaktan daha beter bir hastalık olmaz,
İblis’in hastalığı “Ben Âdem’den hayırlıyım” demesiydi,
Bu hastalık her mahlûkta vardır.
Bu hastalığa mübtelâ olan, kendisini hor görse bile,
Sen onu altında pislik olan saf su bil.
İmtihan kastıyla onu bir karıştırırsan,
Hemen su bulanır, pislik rengini alır.

Sonra da niçin daha üstün olduğunu şöyle açıkladı: *“Beni”* letâfet ve nurâniyet olan *“ateşten yarattın,…”*

İblis yapısındaki galib cüz’ü esas alarak yaratılışını ateşe nisbet ediyor. Çünkü

şeytanlar ateşten ve havadan yaratılmışlardır. Yalnız şunu da ifâde edelim ki Allah onları, ateşe bir başka unsur karıştırmadan sadece ateşten de yaratabilirdi. Bunu ancak bir felsefeci ya da felsefeci müsveddesi imkânsız görebilir.

"Onu" kesâfet ve karanlık olan *"çamurdan yarattın, dedi."*

Âdem'in mayasındaki galip unsurun toprak olmasını esas alarak Âdem'in de topraktan yaratıldığını söylüyor. Galip unsur, diyoruz, çünkü o dört unsurdan yaratılmıştır.

İblis demek istiyor ki: Âdem ateşten bile yaratılmış olsaydı, bana denk olacağından yine de secde etmezdim. Öyleyse, nasıl olup da benden daha aşağıdaki bir varlığa secde edebilirim! Çünkü o topraktan yaratılmış; hâlbuki ateş topraktan daha üstün olup onu yiyip bitirir. Bu bakımdan üstün birinin üstün olduğu birine secde etmesi nasıl uygun değilse böyle bir şeyin kendisine emredilmesi de yakışık almaz!

İblis esas şerefin Allah'a boyun eğmekle kazanılacağını anlayamayarak ateşten yaratılmış olmanın kendisi için bir şeref vesilesi olduğunu sandı. Üstünlüğü madde ve unsur cihetinde görüp üstünlüğün *"Kendi ellerimle yarattığım varlığa..."* ifâdesinin delalet ettiği üzere, Fâilden (cc) kaynaklandığını ve *"ona ruhumdan üflediğim zaman..."* âyetinden anlaşıldığı üzere sûret yönünden değil, bâtın yönünden olduğunu bilememekle büyük hatâ etti! Gaye yönüne gelince -ki bu işin zirve noktasıdır- buna da şu âyette dikkat çekilmiştir: ***"ve Allah Âdem'e bütün isimleri öğretti"*** (el-Bakara 2/31). Meleklere Âdem'e secde etme emrinin verilmesi de bu gaye cihetine dayanır. Böylece yeryüzünde Allah'ın halifesi olma liyâkatine esas teşkil eden şeyleri Âdem'in kendilerinden daha fazla bildiğini ve onun başkalarında olmayan birtakım özelliklere sâhip olduğunu melekler açıkça anlamıştır.

Sâd sûresindeki bu ifâdeler, ateşin en şerefli feleğe daha yakın olduğunu anlatmak istiyor. Ki bu felek, Güneş ve Ay'ın ısı ve ışığında halifesi olup daha aydınlık ve yeryüzünden daha latif olup ruha benzer. En şerefli organlar "kalb" ve "ruh" olup bunlar ateş tabiatında yaratılmışlardır. Altın, yakut gibi ateşe benzeyen tüm cisimler de daha şereflidir. Güneş en şerefli cisim olup tabiat ve sûret bakımından ateşe benzer. Ayrıca, mizaçlar ancak harâretle kıvam bulur. Bütün bunların gelip dayandığı nokta, İblis'in aslının daha üstün olması hasebiyle İblis'in de üstün olduğudur. Oysa onun için öyle bir durum söz konusu değildir. Aşağıdaki ifâdeler de bu anlamda söylenmiştir:

Nesebin Ali'ye ulaşıyor diye mi bunca kurum?
Sidiğin aslı da temiz sudur, mâlum.
Hiçbir faydası olmaz kesinlikle bilesin
Kötülüklerinle kirlettiğin temiz bir nesebin.

Demek ki, iki şeyden birinin aslının daha üstün olması, fakat bununla birlikte tıpkı İblis'te olduğu gibi, o şeye daha sonra tercih edilmemesini gerektiren bir vasfın eklenmesi mümkündür. İblis'in aslına da "kibir", "hased", "kendini beğenme" ve "isyan" gibi birtakım alçak ârızalar eklenmiş ve bu ârızalar onun lânetlik olmasına

sebep olmuştur. Âdem'in durumu ise bunun tam aksidir.

Âkâmü'l-mercân'da şöyle der: Bil ki, İblis'in göstermiş olduğu bu şüphe onun tarafından sırf fiilini mâzur göstermeye yönelik olarak zikredilmiştir. Yoksa Âdem'e secde etmekten imtina edişi, tamamen kibirden, inkârdan, hased ve yüzçevirmeden ileri gelmiştir. Böyle olmakla birlikte, bir şüphe olarak ortaya koyduğu mâlum husus da geçersizdir. Çünkü ateşten yaratılmış olan kendisinin topraktan yaratılmış olan Âdem'den üstün olduğu düşüncesini bu şüphe üzerine bina etmiş, kendisinden daha aşağı seviyede zannettiği birine eğilmenin yakışık almayacağı fikrini de bu üstünlük üzerine bina etmiştir. Oysa bu, birkaç yönden bâtıl bir istidlaldir:

1- Ateşin tabiatı bozmak ve önüne geleni tüketip itlaf etmektir. Toprak ise böyle olmayıp toprağa bir dane atıldığında atılan danenin birkaç katını bitirir. Oysa ateş, hem tüketip bırakmayan hem de vazgeçmeyen bir yiyicidir.

2- Ateşin tabiatı hafiflik, kararsızlık ve hiddet iken toprağınki ağırlık, sükûn ve sebâttır.

3- Canlıların azık ve rızkı, giysileri, zinetleri, geçimlerini sağladıkları âletler ve meskenler ya toprağın içinde ya da bizzat topraktan oluşur. Ateşte ise bunlardan hiçbiri oluşmaz.

4- Toprak canlı için zarûrîdir, ne ondan ne de onun içindekilerden ve ondan çıkanlardan kesinlikle müstağnî kalamaz. Ateşten ise hiçbir sınırlama ve istisnâ olmaksızın müstağnî kalabilir. Bazan insanoğlu da günlerce, hattâ aylarca ateşsiz kalabilir, herhangi bir zaruret onu ateş bulmaya zorlamaz.

5- Ateş kendi başına ayakta duramaz, yaşayabileceği ve kendisini taşıyacak bir yere muhtaçtır. Oysa toprağın bir taşıyıcıya ihtiyacı yoktur. Öyle ise toprak ihtiyaçsız olduğu, ateş ise muhtaç bulunduğu için toprak ondan daha kâmildir.

6) Ateş toprağa muhtaçtır. Toprağın ise ateşe hiçbir ihtiyacı yoktur. Çünkü ateşin hayatiyetini sürdürdüğü yer mutlaka ya topraktan olan bir şeydir ya da toprağın içindedir. Öyleyse ateş toprağa muhtaç, toprak ise ateşten müstağnîdir.

7-) İblis'in temel maddesi, öz ateş olup bu zayıf bir maddedir ve rüzgâr (*hava*) onunla oynaşır; rüzgar nereye eserse bu da oraya eğilir. Bu sebepledir ki bundan yaratılan varlıklarda da hevâ özelliği ağır basar. Hava bu ateşi esir edip ona galebe çalar. Âdem'in maddesi ise güçlü ve havanın gittiği yere eğilmeyen toprak olduğu için o, hevâsını esir edip ona galebe çalar; nitekim Rabbine dönmüş, O da onu seçkin kılmıştır. Âdem'in maddesindeki hava çabucak yok olan ârızî bir unsur olduğu için hevâsı da zâil olmuştur. Böylece, onun aslını ağırlık ve sebat teşkil edip o da aslına dönerken İblis tam aksi bir yapıya sâhip olmuştur. Her ikisi de kendi asıl ve unsuruna rücû etmiştir; Âdem kendi hoş, güzel ve şerefli aslına, Lâîn de o kötü ve habîs aslına.

8- Ateşten yemek pişirme, ısıtma, aydınlatma vb. bazı çıkarlar sağlansa da onda şer gizlidir ve bu şerri işlemekten onu ancak söndürüp habsetmek alıkoyabilir. Habseden ve söndüren biri olmadığı zaman da nesli de ekini de helâk edip gider. Oysa toprakta hayır ve bereket gizlidir. Hayrı, bereket ve meyvesi altı üstüne getirilip sürüldüğü zaman

ortaya çıkar. Bu nerede o nerede!

9- Cenab-ı Hak Kitâb'ında toprağı bolca zikrederek onun faydalarından bahsetmiş ve onun bir döşek, yatak, yaygı, ölüyü diriyi toplayan bir şey olduğunu anlatmıştır. Kullarını toprak üzerinde tefekkür etmeye topraktaki âyetler, ilginçlikler ve toprağa bıraktığı şeyler üzerinde durup düşünmeye dâvet etmiştir. Ateşe ise sadece bir ya da birkaç âyet hâriç hep azap, korkutma ve tehdîd unsuru olarak yer vermiştir. Bu birkaç yer, onun bir hatırlatma ve ıssız mekânlarda bulunanlar açısından bir metâ olduğunun belirtildiği âyetlerdir: Hatırlatma vasfı âhiret ateşle, metâ olma vasfı da sadece az sayıda insanla ilgili olup bunlar ıssız mekânlarda konaklayan yolculardır. Böyle bir yere gelen yolcu ateşten istifâde eder. Fakat bu vasıf, Kur'an'da toprağın vasfı olarak zikredilenlerin yanında hiç kalır.

10- Allah, toprağı Kitâb'ının pekçok yerinde bereket ile tavsif etmiştir. Bu bereket de meselâ ***"ve onu bereketli kıldı"*** (Fussilet 41/10) ifâdesindeki gibi bütün toprakları ilgilendiren genel; ***"böylece onu ve Lût'u bereketli kıldığımız bir toprağa ulaştırarak kurtarmış olduk"*** (el-Enbiyâ 21/71) ifâdesinde de belli bir yerden bahseden özel bir tavsiftir. Ateşten ise bırakın bereket vasfıyla bahsedilmesini, o, bereketi yok etmesiyle meşhurdur. Şu hâlde, bizzat bereketli olan şey nerede, bereketi ortadan kaldıran şey nerede?

11- Allah, topraktan genel mâhiyette olmak üzere, ***'isminin zikredildiği ve kendisinin sabah-akşam tesbih edildiği evlerin'*** (en-Nûr 24/36); özel mâhiyette olmak üzere de ***"tüm âlemlere bereket ve hidayet kaynağı"*** (Âl-i İmrân 3/96) ve ***"insanlar için kıyam yeri"*** (el-Mâide 5/97) kılmış olduğu Beytullah'ın, üzerinde kurulduğu bir mahal olarak bahseder. Toprak üzerinde Beytullah'tan başka hiçbir şey olmasaydı bu bile onun ateşe karşı övünebileceği bir şeref olarak yeterdi.

12- Allah Teâlâ mâdenleri, ırmakları, pınarları, meyveleri, hubûbâtı, azıklarımızı, türlü türlü canlıları ve bunlardan sağladığımız metaları, dağları, bağları, değerli binekleri, eşsiz güzellikteki manzaraları hep toprağa âid kılmışken, bunlardan hiçbirini ateşe vermemiştir. Ateşte hangi bağ, bahçe, maden, manzara, gürül gürül akan pınar, ırmak ya da lezzetli meyve bulunabilir?

13- Ateşin gayesi toprağa hizmet etmektir, dolayısıyle ateşin konumu bütün bu varlıklara hizmetçi olmaktır. Ateş sadece bunlara tâbîdir, onların hizmetkârıdır. Bunların ona ihtiyacı olmadığı zaman, onu kovup yanlarından uzaklaştırırlar, ihtiyaç duyduklarında da efendinin hizmetçisini çağırışı gibi çağırırlar.

14- Düşünce eksikliği ve görme zaafı yüzünden Lâîn, Âdem'in mayasını suyla karıştırılmış bir toprak yâni çamur şeklinde görüp onu küçümsedi ve onun iki asıldan; Allah'ın bütün canlıları kendisinden yarattığı "su"dan ve bir menfaat ve nimet deposu olan "toprak"tan mürekkep olduğunu anlamadı. Bakışını çamurdan çekip bu menfaatlere ve türlü türlü metâa çeviremedi. Şayet gözü çamurun şeklî yapısını geçerek onun tüm maddesini ve nihâyetini görebilmiş olsaydı, bu çamurun ateşten daha üstün ve daha hayırlı olduğunu da idrak edebilecekti.

Şu halde bâtıl bir farzedişle diyelim ki, ateş topraktan daha üstündür; bundan ateşten yaratılanın topraktan yaratılandan daha üstün olması lazım gelmez ki! Çünkü her şeye kâdir olan Zât, aşağı seviyedeki bir maddeden, üstün maddeden (yaratılmış olandan) daha üstün bir şey yaratabilir. Çünkü madde eksikliği değil, sonuç olarak kimin kâmil yaratıldığı esastır. Demek ki Lâînin gözü varlığa mahal teşkil eden nesneden geçip sûretin kemâline ve yaratılışın nihai durumuna intikal edememiştir.

Keşfü'l-esrâr'da der ki: Ateş ayrılık sebebi iken toprak vuslat yâni kavuşma sebebidir. Ateşten kopup dağılma; topraktan ise bağlanma zuhûr eder. Topraktan olan Âdem bağlandı ve neticede "Sonra Rabbi onu seçti" halkasını kazandı. Ateşten olan Şeytan dağılıp ayrıldı, neticede "Oradan in!" emri ile merdûd oldu, kovuldu. Birgün kafası karışık birisi Sultânü'l-ârifîn **Ebû Yezîd**'e dedi ki: Bu zararsız toprak olmasaydı ne olurdu? Ebû Yezîd ona şöyle seslendi: Eğer bu toprak olmasaydı, aşk ateşi yakılamazdı, gönüllerin yanışı, gözlerin yaşı ortaya çıkamazdı. Eğer toprak olmasaydı ezelî şefkat kokusunu kim koklayabilirdi? Sonsuz olanın yakınlığına kim âşinâ olabilirdi?

Ey toprak! Ne hoş bir karaktere sâhipsin,
Toprağında var olan, latîf güllerdir.
Küntü kenz mahzeninde olan her hazîne,
Senin gönlünde sakladığına teslim olmuşlardır.

Âyette bir de iddiâcı ve inkârcı tiplerin nebîlerle velîlerin üstünlüklerini ebediyyen idrak edemeyeceklerine, onların üzerindeki cemâl ve celâl nurlarını göremeyeceklerine, buna bağlı olarak da vuslat serinliğinin tadına varamayacaklarına, aksine kıyamete kadar Rabbü'l-izzet'in kovma ve uzaklaştırma hitaplarına muhatap olacaklarına işâret vardır.

İddiâcı kişi, sırrı seyretmeye gelmek istedi,
Ancak gayb eli geldi ve o yabancının göğsüne vurdu.

❀

قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ ﴿٧٧﴾

77. Allah: Çık oradan *(cennetten)*! Sen artık kovulmuş birisin.

"Allah" kahr ve izzetiyle buyurdu ki öyleyse ey İblis! *"Çık oradan (cennetten)!"* ya da melekler zümresinin arasından!

(فَاخْرُجْ)'taki (ف), ifâdeye "öyleyse" şeklinde bir anlam katarak mezkûr emri İblis'in karşı çıkışı üzerine terettüb ettirmektedir. Yâni Cenâb-ı Hak kahr ve izzetiyle buyurdu ki: Öyle ise, ey İblis! Cennetten ya da melekler zümresinden çık. **Beydâvî**'nin de dediği

gibi (هُبُوط) yâni “iniş” emrinden maksad da budur. Yoksa İblis’e semâdan yere iniş emri verilmiş değildir. Çünkü Âdem’e verdiği vesvese, bu kovmadan sonra vâkî olmuştur.

Fakîr (**Bursevî**) der ki: İblis’in suçunun büyüklüğü, vesvese verdiği ana kadar beklemesini değil, semâdan arza inmesini gerektirmiştir. Vesvese işinin ise, -Allah’ın imtihan etmesi maksadıyla- göğe yükselme şeklinde olması mümkündür. Cennete semâda iken girmesi cennete arzda iken girmesinden daha kolay değildir, zira cennete girmek ona ister arzda olsun ister semâda olsun -imtihan şeklinde olma durumu hâriç- kesin olarak yasaklanmıştır. Ayrıca ilâhî hikmet, hilkati ile övünen İblis’i, yaratılmış olduğu hilkat özelliklerinden çekip sıyırmayı gerektirmiş; Allah onun hilkatini değiştirmiştir. Böylece bembeyaz bir varlık olan İblis kapkara kesilmiş; güzel bir yaratık iken çirkinleşmiş; nûrânî iken zulmânîleşmiştir. Diğer isyankârların durumu da böyledir: İsyanları yüzünden bâtınları değiştiği gibi isyanın uğursuzluk ve bereketsizliği yüzünden zâhirleri de değişir. Bunlardan birine firâsetlice ve gerektiği şekilde bakabilirsen, üzerinde kararmışlığın izlerini görebilirsin. Zira mâsiyet zulmet; mâsiyeti işleyen de zulmânî iken; tâat nur; tâat işleyen de nûrânîdir. Hâsılı herkes kendi durumunu yansıtan bir giysiye bürünür.

“Sen artık kovulmuş birisin.” Bu ifâde, oradan niçin çıkarıldığını göstermektedir. (رَجِيم), bütün hayırlardan ve değer verilme durumundan uzaklaştırılmayı ifâde eder. Tard edilme durumu (رَجْم) yâni “taşlanma” ile anlatılmıştır; çünkü kovulan birinin taşlanarak kovulması onun değersizliğini göstermek amacına mâtuftur. (رَجِيم) lafzı, semâvî veya esîr (ether) şeklindeki ateş korlarıyla kovulan şeytan anlamında da olabilir. Hakikat ehlinden bazıları bu ikinci görüşü benimsemiştir.

❀

وَاِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَت۪ٓي اِلٰى يَوْمِ الدّ۪ينِ ﴿٧٨﴾

78. Cezâ gününe kadar lânetim senin üzerindedir! buyurdu.

(يَوْمِ الدّ۪ينِ), cezâ ve ukûbet günü demektir. Tâ cezâ gününe kadar lânetim; yâni rahmetten uzaklaştırışım üzerindedir. Lâneti böyle açıkladık; çünkü (اللَّعْن) masdarı ya “kovma” ya da “kızgın bir şekilde uzaklaştırma” anlamındadır. Öyle ki Allah için düşünüldüğü takdirde âhirette azap; dünyada ise ilâhî feyiz ve tevfîkı kabûle elverişlilikten ayrılma anlamına gelir. İnsanlarla ilgili düşünüldüğü takdirde ise birine bedduâ etmek anlamına gelir. ***“Lânet senin üzerinedir”*** (el-Hicr 15/35) âyetinde izâfetsiz kullanılmasına rağmen burada izâfetle “lânetim” şeklinde kayıtlanmış olmasının sebebi şudur: Melekler ve ins ü cinden gelen lânetler esasen hepsi Allah tarafındandır ve bunlar İblis’e Allah’ın rahmetinden uzaklaştırılması için bedduâ etmektedirler.

Fakîr (**Bursevî**)’ye göre ise kimin lâneti olduğu belirtilmemiş bir lânet Allah’ın lâneti olduğu için iki âyet de sonuçta aynı mânâdadır. Ancak mânâ “lânetim, sana bedduâ eden kullarımın lisanıyla senin üzerinedir” şeklinde de olabilir.

(إِلَى يَوْمِ الدِّينِ) yâni "cezâ gününe kadar" ifâdesi lânetin dünyada olup bittiğini gösterir. Ama bu vakit tayininden onun âhirette lânetlenmeyeceği anlamı çıkmaz. Çünkü dünyada iken rahmet râyihalarını koklayamayarak bir süre de olsa lânetlenen bir varlık âhirette de ebediyyen lânetli (*mel'ûn*) olur. Ayrıca orası kâfirlere rahmet etme yeri olmadığı için rahmetin eserini bile göremez. Kaldı ki İblis'in sürekli ateşte kalacağı ve ***"O zaman aralarında bir nâdî, "Allah'ın lâneti zâlimlere!" diye seslenir"*** (el-A'râf 7/44) âyetinin gösterdiği üzere lânetleneceği de nass ile sâbittir. Allah korusun, yanında lânetin bile unutulacağı bir başka azâbı da gözardı etmemek gerekir.

Bir âlim der ki: İblis'in kovulması kendini beğenip (*ucûb*) hep kendine bakması yüzündendir. Böylece İblis'ten sonra *"ben ondan daha hayırlıyım"* iddiâsında bulunacak herkesin, bundan ibret alması istenmiş olmaktadır.

Şöyle bir açıklama daha yapılmıştır: İblis'in kovulup yüzüstü bırakılması, gerek melekleri gerekse Âdemoğullarını tehdîd etmeğe yöneliktir. Böylece onların da bu durumdan ibret alıp Allah'ın râzı olmadığı şeylerden çekinip uzak durmaları istenmiştir.

Bu benliği (kibri) Allah için sarfeyle,
Tâ ki o İblîs gibi Hak'tan uzak kalmayasın,
Onun kahhârlığının çarpmasından sakın,
Onun bağışlaması tarafına doğru git,
Ey arkada kalan! Öndekilerden ibret al,
Tâ ki kahır ve teleften kurtulasın.

Bütün bunlardan korunup başarıya ulaşmak yalnızca Allah sâyesinde mümkündür.

❀

قَالَ رَبِّ فَأَنْظِرْنِى إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿٧٩﴾

79. İblis: Ey Rabbim! O halde tekrar diriltilecekleri güne kadar bana mühlet ver, dedi.

"İblis: Ey Rabbim!" Ey yaratıcım! *"O halde"* Âdem ve zürriyyetinin cezâ için kabirlerinden *"tekrar diriltilecekleri güne"* yâni kıyamet gününe *"kadar bana"* izin ve *"mühlet ver, dedi."*

(الْبَعْث) kelimesi, ölüyü diriltmek demektir.

(الإِنْظَار), mühlet vermek ve geciktirmek demektir. (فَأَنْظِرْنِى)'deki (ف), fâ-i fasîha (açıklama fâ'sı) olup "mademki beni kovdun; bâri beni öldürme de bana bir süre tanı" demektir. Bu duâsı ile İblis, Âdem ve oğullarını azdırıp onlardan öcünü alma ve ölümden tamamen kurtulmayı hedeflemiştir. Çünkü yeniden dirilme gününden sonra bir daha ölmek yoktur. Fakat bu isteği reddedilmiş ve murâdına kavuşamamıştır.

❀

قَالَ فَاِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ ۙ ﴿٨٠﴾

80. Allah: Haydi, sen mühlet verilenlerdensin, buyurdu.

"Allah: Haydi, sen mühlet verilenlerdensin," yâni melek vb. varlıklar gibi, hikmetim gereği ezelde ecellerini tehir ettiğim varlıklar zümresindensin *"buyurdu."*

❀

اِلٰى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ ﴿٨١﴾

81. Bilinen güne kadar.

"Bilinen güne" yâni Allah'ın, tüm yarattıklarının yok oluşu için takdîr edip belirlemiş olduğu o vakte, yâni sura ilk üfürülüşe *"kadar."* Yoksa istemiş olduğun yeniden dirilme vaktine kadar değil.

Âkâmü'l-mercân'da der ki: Kur'an'ın zâhiri, tanınan bu sürenin özellikle İblis'e verilmiş bir özellik olmadığını ifâde eder. Öte yandan yavrularının ve kabilesinin de kendisi gibi süre tanınanlar kapsamında olduğuna dâir bir delil de yoktur.

Bazı âlimler de der ki: Şeytanlar birinci üfürülüşe dek ölmeyip nesil be nesil çoğalacaklardır. Cinler ise böyle olmayıp bunlar tenasül eder/çoğalırlar, fakat ölürler. Muhtemeldir ki Hızır (a.s.) gibi bazı insanlarda olduğu gibi bir takım cinlere de süre tanınmış olabilir.

Konu ile ilgili olarak öyle görünüyor ki, Hızır ve benzerleri, müminler öldüklerinde ölecekler ve bunlardan hiç kimse kalmayacak ve bu kıyametin kopmasından çok uzun bir süre önce olacaktır.

el-İrşâd'da der ki: Ayrıca, *"haydi, sen..."* ifâdesi, mezkûr sürenin ona özgü biçimde ve duâsının karşılığında o anda tanınmayıp ezelî olarak tanındığını bildirmektedir. İblis'in kendisine süre tanınmasını istemesi, azâbı tehir için değil, ölümü erteletmek içindir.

Fakîr (**Bursevî**)'ye göre hiç şüphe yoktur ki, Allah İblis'in duâsını, dünyadaki bu uzun süreli kalışı lânetlenmezden evvelki uzun süreli ibâdet döneminin karşılığı ve ecri olsun diye kabul buyurmuştur. Kâfirlerin dünya işleri ile ilgili duâları kabul edilir. Bu bakımdan tanınan sürenin o anda tanınmış olmasına mâni bir durum yoktur.

Sürenin İblis'in ezelî olmayan (*hâdis*) duâsı üzerine tanınmış olması da buna delâlet eder. Fakat bu, onun ezelî olarak süre tanınanlardan olmasına mâni değildir. Zira ebedle ilgili olan her bir hâdis şey, kadîm bir emre dayanır. Düşünelim, İblis'in Allah'ın verdiği emri çirkin görmesinden kaynaklanan inkârı, Allah'ın ezelî ilmindeki inkârından kaynaklanmıyor mu? Diğer bir husus da süre talebinin hem azâbı hem de ölümü erteletmeye yönelik bir talep olmasını engelleyen bir şeyin olmadığıdır. Çünkü lânet, azâbı gerektiren bir şey olduğundan, İblis'in süre talebi de hemen yakında gelecek bir

azâbdan korktuğu içindir. Ancak isteğine kavuşunca lânete uğramasının sebebi Âdem olduğundan, Âdemoğullarından öç almak için onları aldatacağını açıklamıştır.

Âyet-i kerimede Allah'ın kovup uzaklaştırdığı herkesin tutum ve davranışlarının (*ahvâl*) da tersyüz olacağına ve sonuçta bir şakî (bedbaht, cehennemlik) olmasını gerektirecek hususları kendisine çekeceğine işâret edilmektedir. Nitekim İblis tam bir şakî olduğundan, -o uzun sürenin câzibesine kapılıp "gelecek her şeyin yakın olduğu" gerçeğini gözardı ederek- azâba dûçâr edilmesini gerektirecek günahları kıyamete kadar artsın diye kendisine süre tanıması için Rabbine yalvarmıştır.

Her ne kadar ömür uzun olsa da ölüm yaklaşınca ömrün uzunluğunun bir faydası yoktur. Nuh (a.s) 1000 sene yaşamıştır, şimdi ise öleli kaç bin yıl olmuştur.

Vah yazık ki değerli ömür geçti,
Bu (kalan) birkaç anlık zaman da geçecektir.

Allah da kendisinin Rubûbiyyetini gündeme getirerek talepte bulunduğu için İblis'in duâsını kabul buyurarak ona bir süre tanımıştır. Böylece Allah, kendisinden Rab ism-i şerîfiyle bir şey isteyenlerin duâsını kabul edeceğini göstermiştir. Tıpkı İblis'in ***"Rabbimiz, bizler nefsimize zulmettik"*** (el-A'râf 7/23) diye yalvaran Âdem'in duâsını kabul buyurduğu gibi. Nitekim ***"Sonra Rabbi tevbesini kabul etti ve doğru yola yöneltti"*** (Tâhâ 20/122) buyrulmuştur.

❀

قَالَ فَبِعِزَّتِكَ لَاُغْوِيَنَّهُمْ اَجْمَعِينَۙ ﴿٨٢﴾

82. İblis: Senin mutlak kudretine andolsun ki, hepsini mutlaka azdıracağım, dedi.

Hakettiğini bulasıca *"İblis: Senin mutlak kudretine"* şânına, kahır ve gücüne *"andolsun ki, hepsini mutlaka azdıracağım, dedi."*

İblis'in ifâdesini hikâye yoluyla aktaran ***"öyle ise beni azdırmana karşılık"*** (el-A'râf 7/16) âyeti ile bu âyet arasında bir tezad yoktur. Zira İblis'i Allah'ın azdırmış olması O'nun kudret ve izzetinin bir eseri olup kahır ve saltanatının bir hükmüdür. Bu gizli nükteden dolayıdır ki, yemin edilmeye lâyık pekçok sıfat dururken izzet-i ilahiyye üzerine yemin edilmiştir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: İblisi tam bir şakî olduğundan dolayı Allah'ın izzetine yemin etmiştir. O'nun izzetini tanımış olsaydı, O'na karşı çıkarken bu sıfatla yemin etmeyi tercih etmezdi. Âdem'in tüm züriyyetini, mâsiyetleri süsleyip içlerine şek ve şüphe tohumları ekerek azgınlığa, yâni rüşdün zıddı olan gayy'a yönlendirecek ve bunların azmasına sebep olacağım. "İğvâ", yolu saptırmak demektir.

Sonra aşağıdaki istisnâyı yapmak sûretiyle doğru söylemiş oldu:

❀

إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ ﴿٨٣﴾

83. Onlardan ihlâsa erdirilmiş kulların bir yana,

“Onlardan” yâni Âdem’in zürriyyeti içinden hâlis kılınmış, *“ihlâsa erdirilmiş kulların bir yana,”* Bunlar, Allah’ın, azgınlıktan koruyarak tâatine özgü kıldığı kişilerdir.

“İhlâsa erdirilmiş” (الْمُخْلَصِينَ) kelimesi, (الْمُخْلِصِينَ) şeklinde fâil sîğası ile de okunmuştur ki, kalplerini ve amellerini riyâ şâibesi taşımaksızın sadece Allah için yapanlar anlamına gelir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: İblis daha sonra kendi aczi ve bu kulların gücünden dolayı “*Onlardan ihlâsa erdirilmiş kulların bir yana*” demiştir.

Bazıları der ki: İhlâsa erdirilmiş kul odur ki kendisi ile Rabbi arasındaki sırrı hiçbir melek öğrenip yazamaz; hiçbir şeytan öğrenip bozamaz; hiçbir heves öğrenip ifsâd edemez. Sonra kullar arasında öyleleri vardır ki şeytan bunların velîlik gücünün (saltanatının) ve hallerindeki izzetin izini gördüğü zaman sudaki tuzun erimesi gibi eriyiverir; hiçbir hîlesi kalmaz ve böylece kendinde tuzak kurma gücü bulamaz. Aksine, onları görür görmez bütün hîlelerini unutup onlara hiçbir vesvese oku atamaz ve hîlesi Hak ehlini değil, kendisini kuşatır. Hak ehlini ifsâd edip onların hallerini beğenmeyen şeytan vârislerinin durumu da aynen böyledir. Çünkü ehlullah da Allah dışındaki şeylerden (*mâsivâ*) kim olursa olsun korunmuş vaziyettedir.

---

[45]. Müslim, “Birr”, 69; Tirmizî, “Birr”, 82; İbn Mâce, “Zühd”, 16; *Müsned*, II, 386.
[46]. Tirmizi, “Zühd”, 37.
[47]. Buhârî, “Bed’ü’l-halk”, 6; “Kader”, 1; Müslim, “Kader”, 1.

KUR'AN, ÂLEMLER İÇİN BİR ÖĞÜTTÜR

قَالَ فَالْحَقُّ وَالْحَقَّ اَقُولُۚ ﴿٨٤﴾ لَاَمْلَئَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكَ وَمِمَّنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ اَجْمَعِينَ ﴿٨٥﴾ قُلْ مَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ وَمَٓا اَنَا۬ مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ ﴿٨٦﴾ اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ﴿٨٧﴾ وَلَتَعْلَمُنَّ نَبَاَهُ بَعْدَ حِينٍ ﴿٨٨﴾

84. Doğrusu -ki ben hep doğruyu söylerim- buyurdu.
85. Mutlaka sen ve sana uyanların hepsiyle cehennemi dolduracağım!
86. ***(Rasûlüm!)*** **De ki: Buna karşılık ben sizden bir ücret istemiyorum. Ve ben olduğundan başka türlü görünenlerden de değilim.**
87. Bu Kur'an, ancak âlemler için bir öğüttür.
88. Onun verdiği haberin doğruluğunu bir zaman sonra çok iyi öğreneceksiniz.

❀

Allah Teâlâ: *"Doğrusu -ki ben hep doğruyu söylerim- buyurdu."*

(فَالْحَقُّ) ifâdesinin haberi mahzuf bir mübtedâ olup takdiri (فَالْحَقُّ قَسَمِى) şeklindedir. Bu durumda hak, ya (إِنَّ اللهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِينُ) âyetindeki gibi, Allah'ın ismi olan Hak'tır ya da bâtılın zıddı olan haktır. Allah bu mânâdaki hakka yemin etmek sûretiyle azametine dikkat çekmiştir. İbarenin -tıpkı (الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ) yâni "hak Rabbindendir" (el-Bakara 2/127) âyetindeki gibi- (فَالْحَقُّ مِنِّى) yâni "hak bendendir" şeklinde olması da mümkündür.

(وَالْحَقَّ) ifâdesi (أَقُولُ) fiilinin mef'ulü olarak mansup olmuştur. (أَقُولُ)'den önce gelmesi de "ben gerçek (hak) olanın dışında hiçbir şey söylemem!" anlamında bir hasr ifâde etmek içindir.

❀

لَاَمْلَئَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكَ وَمِمَّنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ اَجْمَعِينَ ﴿٨٥﴾

85. Mutlaka sen ve sana uyanların hepsiyle cehennemi dolduracağım!

Ey İblis! *"Mutlaka"* hem *"sen ve"* senin şeytânî cinsinden hem de Âdem'in zürriyyetinden kötü bir tercihte bulunarak dalâlet ve sapkınlıkta *"sana uyanların hepsiyle cehennemi dolduracağım!"*

(أَجْمَعِينَ), (كَ) harfini ve ona mâtuf olanları tekîd eder. Cehennemi dalâlette kendisine tâbi olunanlar ve tâbi olanların tamamıyle hiçbirini dışarıda bırakmaksızın dolduracağım, demektir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: İblis, Allah'a karşı gelmekte ısrar edip Âdem'e secde etmekten geri durunca, kendisini ilâhî lânete müstehak kılan çok daha çirkin bir işi yapacağına yemin etti ve Hak ile son derece cür'etli bir şekilde konuştu. Cenâb-ı Hak da şöyle buyurdu: *"Gerçektir ve ben gerçek olarak diyorum ki: Cehennemi hem senin soyundan, hem de onlardan sana uyanlarla dolduracağım!"*

Bu durumda aklı başında olanların yapması gereken, gerek söz gerekse fiil olarak güzel ve edebli hareketlerle bezenmeye çalışmak ve Allah'a karşı kesinlikle cür'etli davranışlara girişmemektir. Akıllı kimselerin, şeytanla birlikte cehenneme girmemek için onun adımlarına tâbi olmaması gerekir.

Ebû Mûsa el-Eş'arî'den mervidir ki: Sabah vakti girince İblis askerlerini yeryüzüne dağıtarak şöyle der: Her kim bir müslümanı yolundan saptırırsa, ona bir taç giydireceğim. Aradan belli bir zaman geçtikten sonra bir asker: Biriyle o kadar uğraştım ki adam nihâyet karısını boşadı, der. Ama İblis, adam yakında yine evlenir, der. Bir diğeri: Biriyle o kadar uğraştım ki adam sonunda ana-babasına karşı gelip ikisine veya sadece birisine isyan etti, der. Muhtemeldir ki, der, İblis, yakında iyi ahlâklı bir adam olur. Bir başkası, biriyle o kadar uğraştım ki sonunda içki içirmeye muvaffak oldum, deyince İblis, İşte bu! der. Yâni, Sen gerçekten razı olacağım büyük bir iş başardın! Bir diğeri de der ki: Biriyle o kadar uğraştım ki sonunda zinâ etti, deyince, ona da sensin işte! der. Bir başka asker, ben de biriyle o kadar uğraştım o kadar uğraştım ki sonunda birini öldürdü, deyince İblis, sensin işte sen! Yâni en büyük işi sen becerdin; benim en yüksek dileğimi sen yerine getirdin ve eksiksiz rızâmı sen kazandın! der.

İblis'i en çok razı eden şeyin bir cana kıymak oluşunun sebebi, cana kıyma karşısında vârid olan ilâhî tehdîdin en şiddetli ve en büyük tehdîd olmasıdır. Allah buyurur ki: ***"Kim bir mü'mini kasden öldürürse, cezâsı, içinde ebedî kalacağı cehennemdir. Allah, ona gazap etmiş, lânet etmiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır."*** (en-Nisâ 4/93).

İşte bu sebepledir ki, İblis "sensin işte sen!" diyerek "sen" kelimesini iki kez tekrarlamak sûretiyle bu askerinden son derece razı olduğunu ifâde etmiştir.

Bir şeyhin şöyle dediği rivâyet edilir: Şeytanın, kendisi hakkında en çok ağladığı kişi, dünyada kendisi için hazırladığı fitnelerden kurtularak ölebilen bir mü'mindir. Denir ki: Allah Teâlâ, İblis'e o mâhûd müddeti tanıyıp onu yeryüzüne indirince, kendisine dünyanın tüm bölgelerini verip gösterdi; onun ise ilk baktığı yer dağlar oldu. İşbu bakışın uğursuzluğundandır ki, o zamandan beri su, taşları tutamayıp en derin kısmına gönderir. İblis'in dîni üzere olanlar da sırât-ı müstakim üzere tutunamayıp aşağıların en aşağısına (*esfel-i sâfilîn*) inerler. Hem insan olup hem de İblis'le birlikte cehenneme düşenler kendilerine ne kadar yazık etmektedir!

❀

قُلْ مَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ وَمَٓا اَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ ﴿٨٦﴾

86. ***(Rasûlüm!)*** **De ki: Buna karşılık ben sizden bir ücret istemiyorum. Ve ben olduğundan başka türlü görünenlerden de değilim.**

"(Rasûlüm!) Muhammed! Müşriklere *"De ki: Buna"* yâni benim size getirmiş olduğum bu Kur'an'a ya da vahyi tebliğ ve peygamberlik görevimi îfâ etmeme *"karşılık"* olarak *"ben sizden"* hiçbir dünyalık ve hiç *"bir ücret istemiyorum."* Aksine, size bütün bunları bir ücrete karşılık olmaksızın öğretiyorum. Çünkü hâlis bir kulluğun (*ubûdiyet*) gereği odur ki yapılan iş mukâbilinde herhangi bir karşılık ve teşekkür beklememelidir. Öyle ise bir mal alabilmek ümidiyle "darü'l-harb"de bir kâfirin başını kopartan ya da esir eden veya ordu komutanına getiren biri bunu Allah için değil, o mal için yapmıştır. Fâsid birtakım maksadlar gözetilerek yapılan bütün işler de bu minvaldedir.

Yarın hakîkat huzûru ve meydanı ortaya çıkınca,
Ameli hakkıyla yapamadığın için mahçup yürürsün.

"Ve ben" bunca zamandır tanıdığınız gibi ehli olmadığı bir şeyi ehli imiş gibi sâhiplenenlerden yâni *"olduğundan başka türlü görünenlerden de değilim"* ki peygamberliği intihâl edeyim; yâni yalan yere peygamberlik iddiâsında bulunabileyim ve şu Kur'an'ı kendiliğimden uydurabileyim! Diğer bir ifâdeyle, ben kendiliğinden uydurup bir şey ortaya koyan ve sâhip olmadığı şeyi yapıyormuş gibi davranan insanlardan değilim. Hâsılı, ben size kendi tercihimle kendim gelmiş değilim, aksine size gönderilmiş durumdayım. Kendiliğinden bir şey söyleyen biri ise onu zorlukla ve yapmacık olarak düzer. "Tekellüf" aslında aklen gerekli olmayan bir şeyi elde etmek için birtakım zorluklara girmektir.

Tâcü'l-masâdir'de şöyle der: "Tekellüf", bir şeyin sıkıntısını çekmek ve kendisinden olmayan bir şeyi göstermektir. "Mütekellif" yâni tekellüf eden ise kendisini ilgilendirmeyen bir şey (*mâ-lâ-yânî*) ile uğraşıp durandır.

el-Müfredât'ta ise şöyle der: Bir şey hakkında "tekellüf" etmek demek, insanın yaparken bir meşakkate dûçâr olmanın yanı sıra bir külfet ızhar ederek yaptığı şeydir. Târiflerde "külfet" kelimesi, meşakkatin adı hâline gelmiş; "tekellüf" de meşakkatle veya yapmacık olarak ya da oradan buradan doldurarak yapılan şeye denir, olmuştur. "Teklîf" de bu sebeple iki kısma ayrılır:

1- Övgüye lâyık teklif, insanın yapacağı fiil kendisi açısından kolay hâle gelip hoşlanacağı bir kıvama gelme özelliği elde edebilmesi için peşinden koştuğu tekliftir. Bu bakış açısıyla teklif, ibâdetlerin teklif edilip yüklenmesi anlamında kullanılmıştır.

2- Kötülenmiş teklif ise *"ve ben olduğundan başka görünenlerden değilim"* ifâdesi ile kasdedilen tekliftir.

Hadis-i şeriflerde de "tekellüf" sahih olarak yasaklanmıştır. Hz. Peygamber (s.a.)

şöyle buyurur: *“Yapmacık davranışlar sergileyenlerden ben de ümmetimin sâlihleri de uzaktır.”*[48] Bir başka hadiste ise *“ben ve ümmetimin muttakileri yapmacıklıktan uzağız”*[49] buyurulur. Yine Hz. Peygamber’in (s.a.) secîli duâlardan menettiği[50] sahih olarak bilinmektedir. Çünkü bu tip duâlarda da tekellüf ve yapmacıklık söz konusudur.

Hz. Peygamber’in (s.a.) şöyle buyurduğu rivâyet edilir: *“Yapmacık davrananların üç alâmeti vardır: Kendi üstündekilerle tartışır; elde edemeyeceği şeyi ele geçirmeye çalışır; bilmediği hususlarda konuşur, ahkâm keser.”*[51]

Abdullah b. Mes’ûd (r.a.) der ki: İnsanlar! Bir şey bilen onu söylesin, bilmeyen de ‘Allah daha iyi bilir’, desin; çünkü bilmediğiniz bir şeyle ilgili olarak ‘Allah daha iyi bilir’, diyebilmek de “ilim”dendir. Zira Allah Teâlâ peygamberine *“ve ben olduğundan başka türlü görünenlerden de değilim”* demesini emretmiştir. Hadiste buyurulur ki: *Herhangi bir konuda bilmediği halde fetva verenlere gök ve yer melâikesi lânet eder.”*[52]

❀

إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ﴿٨٧﴾

87. Bu Kur’an, ancak âlemler için bir öğüttür.

Benim Huda’dan getirmiş olduğum *“Bu Kur’an”* ya da peygamberlik *“ancak”* insanlar ve cinler için, *“âlemler için”* O’ndan gelmiş bir *“bir öğüttür”* ve aynı zamanda ebedî bir şereftir de.

❀

وَلَتَعْلَمُنَّ نَبَأَهُ بَعْدَ حِينٍ ﴿٨٨﴾

88. Onun verdiği haberin doğruluğunu bir zaman sonra çok iyi öğreneceksiniz.

Ey müşrikler! *“Onun”* yâni Kur’an’ın *“verdiği haberin”* yâni haber vermiş olduğu vaad, tehdîd ve buna benzer şeyleri yahut da Kur’an’ın bu haberlerinin ne kadar sahih ve gerçek olduğunu, *“doğruluğunu bir zaman sonra”* yâni bunları bilmenin hiçbir fayda sağlamayacağı ölüm sonrası ya da kıyâmet günü *“çok iyi öğreneceksiniz.”* Bu bir tehdîddir.

el-Müfredât’ta der ki: (حِينٍ), bir şeyin erme ve elde edilme vaktidir; mânâsı mübhem olup muzâf-ı ileyhi ile husûsileşmektedir. Meselâ (وَلَاتَ حِينَ مَنَاصٍ) ifâdesindeki “kaçıp kurtulma vakti” demektir. (حِينٍ) lâfzını, birtakım kısımlara ayırarak; *“onlara belli bir müddete kadar yaşama fırsatı verdik”* âyetindeki gibi “müddet”; *“yemişini her sene verir”* âyetinde olduğu gibi “sene”; *“akşam vaktine girdiğinizde”* âyetinde olduğu gibi “saat” ve *“insan üzerinden bir zaman geçmiş bulunmaktadır”* âyetinde olduğu gibi “mutlak zaman” anlamında olduğunu söylemiş olanlar, lâfzı yakınında buldukları

kelimelere göre tefsir etmiş olmaktadırlar ki tarafımızdan buna temas edilmişti.

Hasan Basrî der ki: Ey Âdemoğlu! Sana kesin haber ölüm esnâsında gelecektir.

Bu durumda bir müminin perde kalkacak olsa dahi yakîninin artmayacağı derecede kesin bir îman sâhibi olması gerekir. Nitekim Hz. Ali (r.a.), "Perde kalkacak olsaydı bile yakînim artmazdı" buyurmuştur.

Hâli, cenneti ve cehennemi bildim,
Şunu iyi bilmek gerekir ki,
Eğer aradan perdeyi kaldırırlarsa,
O kesin inanç bir zerre kadar bile artmaz.

Bu sözün mânâsı şudur: Dünyâ, perde yurdudur. Ama haşr, dirilip toplanma, sevap, cezâ, nimetler, cehennem vs. âhiret halleri benim için yakîn yâni kesin inanç hâline gelmiştir. Bu sebeple bütün bunları göreyim diye perdeyi aradan kaldırsalar bile, benim kesin inancımda bir zerre bile artış olmaz. Çünkü benim bugünkü yakînî (kesin) bilgim, yarın âhiretteki kesin bilgim gibidir.

Kur'an, kâfirlerin öldükten sonra kendisine ve haber vermiş olduğu hususlara îman edeceklerini, ama bu îmanlarının kabul edilmeyeceğini haber vermektedir.

Hakîm Ebü'l-Kâsım'a şöyle bir soru soruldu: İsyanından tevbe eden âsî bir mümin mi, yoksa küfründen tevbe edip îmâna dönen bir kâfir mi (daha büyük bir iş yapmıştır)? Ebü'l-Kâsım şöyle cevap verdi: Tabii ki isyanından vazgeçen âsî mümin. Zira kâfir küfretmekte olduğu sırada ecnebîdir, âsî ise isyan ettiği sırada bile Rabbini tanımaktadır. İslam'a giren bir kâfir, ecnebîlikten maârif derecesine ulaşırken, âsî mümin tevbe etmekle, maârif derecesinden sevgililer (*ahibbâ*) derecesine ulaşmış olmaktadır.

Öyle ise ölümden önce, her hâl ü kârda tevbe ederek Allah Teâlâ'ya yönelmemiz son derece gerekli bir husustur. Ta ki Cenab-ı Hakk'ın lütuf ve keremiyle hakkımızdaki va'îd ve tehdidler zâil olup vaad ve te'yidler ortaya çıkabilsin; her durumda genişlik hâsıl olabilsin; zâhirde de bâtında da üzerimize feyizler dökülebilsin.[53]

---

[48]. Aclûnî, I, 237.
[49]. Aclûnî, I, 237.
[50]. Bk. Buhârî, "Deavât", 20; *Müsned*, VI, 217.
[51]. Kurtubî, XV, 231.
[52]. Münâvî, VI, 77.
[53]. Sâd sûresi (kullarını) gözetlemekte olan (Allah'ın) yardımıyla 3 Cemâziye'l-âhir 1112 (15 Kasım 1700)'de tamam oldu.

سُورَةُ الزُّمَرِ

39- ZÜMER SÛRESİ

Mekke'de nâzil olmuştur.
75 âyettir. Yalnız 53-55. âyetler Medine'de inmiştir.
Adını, 71 ve 73. âyetlerde geçen
mümin ve kâfirlerin oluşturduğu topluluklar anlamına gelen
«zümer» kelimesinden almıştır.

DÎNİ
ALLAH'A HAS KILARAK
KULLUK ETMEK

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللّٰهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿١﴾ اِنَّٓا اَنْزَلْنَٓا اِلَيْكَ الْكِتَابَ
بِالْحَقِّ فَاعْبُدِ اللّٰهَ مُخْلِصاً لَهُ الدِّينَۜ ﴿٢﴾ اَلَا لِلّٰهِ الدِّينُ الْخَالِصُۜ
وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِه۪ٓ اَوْلِيَٓاءَۢ مَا نَعْبُدُهُمْ اِلَّا لِيُقَرِّبُونَٓا اِلَى اللّٰهِ
زُلْفٰىۜ اِنَّ اللّٰهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ ف۪ي مَا هُمْ ف۪يهِ يَخْتَلِفُونَۜ اِنَّ اللّٰهَ لَا
يَهْد۪ي مَنْ هُوَ كَاذِبٌ كَفَّارٌ ﴿٣﴾ لَوْ اَرَادَ اللّٰهُ اَنْ يَتَّخِذَ وَلَداً لَاصْطَفٰى
مِمَّا يَخْلُقُ مَا يَشَٓاءُۙ سُبْحَانَهُۜ هُوَ اللّٰهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿٤﴾ خَلَقَ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّۚ يُكَوِّرُ الَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ وَيُكَوِّرُ النَّهَارَ
عَلَى الَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَۜ كُلٌّ يَجْر۪ي لِاَجَلٍ مُسَمًّىۜ اَلَا

هُوَ الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ ﴿٥﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. Bu Kitap izzet ve hikmet sâhibi Allah katından indirilmiştir.

2. *(Rasûlüm!)* Şüphesiz ki Kitab'ı sana hak olarak indirdik. O halde sen de dini Allah'a has kılarak *(ihlâs ile)* kulluk et.

3. Dikkat et, hâlis din yalnız Allah'ındır. O'nu bırakıp kendilerine bir takım dostlar edinenler: Onlara, bizi sadece Allah'a yaklaştırsınlar diye kulluk ediyoruz, derler. Doğrusu Allah, ayrılığa düştükleri şeylerde aralarında hüküm verecektir. Şüphesiz Allah, yalancı ve inkârcı kimseyi doğru yola iletmez.

4. Eğer Allah bir evlât edinmek isteseydi, elbette yarattıklarından dilediğini seçerdi. O yücedir. O, tek ve kahhâr olan Allah'tır.

5. Allah, gökleri ve yeri hak ile yarattı. Geceyi gündüzün üzerine örtüyor, gündüzü de gecenin üzerine sarıyor. Güneşi ve ayı emri altına almıştır. Her biri belli bir süreye kadar akıp gider. Dikkat et! O azîzdir ve çok bağışlayandır.

❀

Rahmân ve Rahîm Allah'ın adıyla

"Bu Kitap" yâni Kur'an, özellikle bu sûre-i şerîfe *"izzet ve hikmet sâhibi Allah*

katından indirilmiştir.” Yâni müşriklerin “Muhammed onu kendiliğinden uydurdu” dedikleri gibi O’ndan başkası tarafından indirilmemiştir.

Mânânın şu şekilde olduğu da söylenmiştir: Bu kitap Allah tarafından indirilmiştir, öyle ise onu dinleyin ve onunla amel edin. Çünkü o, Aziz bir Rab tarafından, aziz bir kula, aziz bir meleğin lisanıyla, aziz bir ümmet hakkında, aziz vakitlerde indirilen aziz bir kitaptır.

Burada özellikle izzet ve hikmet vasıflarının zikredilmesi, hiçbir karşı koyucu ve engelleyici olmaksızın Kur’an hükümlerinin cârî olması, emir ve yasaklarının yürürlükte bulunması ve içerdiği her şeyin sonsuz hikmetlere dayanması hasebiyle bu iki vasfın izlerinin Kitap’ta zuhur edip görünmesi sebebiyledir.

Kâşifî şöyle der: “el-Azîz” takdir hususunda galip/güçlü olan Allah; “el-Hakîm” ise tedbîrde ve idârede alîm/bilen demektir.”

Fethu’r-Rahmân’da da şöyle geçer: “Kudreti îtibarıyle azîz; eşsiz, yaratışı îtibarıyle ise hakîmdir.”

❀

إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ فَاعْبُدِ اللّٰهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ ﴿٢﴾

2. *(Rasûlüm!)* Şüphesiz ki Kitab’ı sana hak olarak indirdik. O halde sen de dini Allah’a has kılarak *(ihlâs ile)* kulluk et.

“*(Rasûlüm!) Şüphesiz ki Kitab’ı sana hak olarak indirdik.*” Bu ifâde ile indirilen Kitab’ın durumu ve onun Allah katından olduğu açıklandıktan sonra kendisine Kitap indirilenin durumu ve O’nun ne yapması gerektiği beyân edilmeye başlanıyor. Şu halde burada bir tekrar yoktur. Zamir kullanacak yerde “Kitap” kelimesinin açıkça zikredilmesi, onun büyüklüğünü ortaya koymak ve ona fazlasıyla önem verildiğini göstermek içindir.

“بِالْحَقِّ”daki “bâ” harf-i cerri, ya “أَنْزَلْنَا (indirdik)” ifâdesine müteallıktır; yâni hak sebebiyle, hakkı isbat etmek ve ortaya çıkarmak için indirdik demektir. Ya da “أَنْزَلْنَا”daki azamet nûnundan hâl olan mahzuf bir kelimeye müteallıktır; yâni bu hususta hak üzere olduğumuz halde onu sana indirdik demektir. Yahut da “الْكِتَابَ”tan hâldir ki o kitabı sana, hak ve doğru ile dolu bir kitap olduğu halde indirdik, demektir. Yâni, onun içindeki herşey haktır, hakkında şüphe yoktur, kendisiyle amel etmeyi kesin olarak gerektirir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: “Yâni Kitap Hak’tan indi, hak ile indi ve hakkın gereğini yapana (muhik) indi.”

Burhânü’l-Kur’ân’da der ki: “Allah Teâlâ’nın Hz. Peygamber (s.a.)’e “إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ (*Biz sana indirdik*)” ifâdesiyle hitabettiği her yerde bir mükellefiyet vardır. “إِنَّا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ (Biz senin üzerine indirdik)” ifâdesiyle hitabettiği zaman ise bir hafifletme vardır.

Görmez misin ki bu sûrenin başında “إِلَيْكَ” diye hitabetttikten sonra O’nu kullukta ihlas ile mükellef tutmuştur. Sûrenin sonunda ise “عَلَيْكَ” diye hitab ettikten sonra âyeti, *“sen onlar üzerine vekil değilsin”* yâni onlardan mes’ul değilsin, buyurarak bu yükü onun üzerinden hafifletmiştir.

“O halde sen de dini Allah’a has kılarak (ihlâs ile) kulluk et.” İhlâs, kulun başka bir gaye gütmeksizin niyet ve ameliyle Yaratanına yönelmesidir. Yâni, tâatini şirk ve riya şâibelerinden tamamıyle arındırarak ibâdet et, demektir. Çünkü, *Celâleyn* ve başka tefsirlerde de geçtiği üzere din tâatten ibârettir.

Arâisü’l-Beyân’da şöyle der: “Allah Teâlâ Habîb’ine, O’na kulluk ederken kendi varlığını, kâinâtı ve ehlini görmeyecek şekilde ibâdet etmesini; rubûbiyyeti müşâhedede kulluk sınırını aşmamasını emretmiştir. Arştan yere kadar bütün zevk ve hazlar kuldan sâkıt olduğu zaman hâlis kulluk yoluna girmiş demektir.

Hâlis niyet olmadıkça amelden ne çıkar? Büyüklerden biri demiştir ki: Hâlis ibâdet, son derece hudû/boyun eğerek emri karşılayıp kabullenmektir. Bu ibâdet nefis ile olur ki, nefsin ibâdette hâlis kılınması eksiltmekten/eksik yapmaktan uzak durmaktır. Bu ibâdet kalb ile de olur ki, kalbin ibâdette hâlis kılınması şahısları görmemektir. Bu ibâdet ruh ile olur ki, ruhun ibâdette hâlis kılınması ise özel davranılma (ihtisâs) talebinden arınmaktır. Bu ibâdetin ehli her asırda vardır. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: *“Allah Teâlâ dâimâ dininde kendisine tâat edecek birilerini yetiştirir.*”[54]

Kâşifî der ki: “Muhatap Hz. Peygamber (s.a.)’dir. Murad edilen ise tâatlerini şirk ve riyâdan arındırmakla emredilmiş olan ümmetidir.”

Keşfü’l-esrâr’da ise şöyle geçer: “Allah Rasûlü bu hitab karşısında öyle teeddüp etti ki Cebrâil gelip şöyle dedi: “*Ey Muhammed, melik bir peygamber mi yoksa kul bir peygamber mi olmayı seçersin*.” Hz. Peygamber şöyle dedi: “Ey Rabbim! Kulluk talep ederim, hükümdarlık istemem. Padişahlık sana âiddir, kulluk ise bize mahsustur. Eğer padişahlığı seçersem, mülkte kalırım ve benim iftihar vesilem benim mülkümle olur. Ancak kulluğu seçeyim de Sana bende/köle olayım ve benim övüncüm Sana bende olmakla olsun. Burada şöyle dedi: “*Ben âdemoğlunun efendisiyim, fakat övünmek yok*.”[55] Yâni bizim hiçbir şeyle övünmemiz söz konusu değildir, bizim övüncümüz Hâlık’ladır. Zira O’nun dışında bizim bir şeyimiz yoktur. Eğer O’nun dışında bir şeyle iftihar edecek olursak, O’nun dışındakine bakmış oluruz, “*O halde sen de dini Allah’a has kılarak (ihlâs ile) kulluk et.*” hitabını bırakmış oluruz. Halbuki bunu bırakmak emredilmiyor; O’nun dışındakine de bakmak şart değildir. Şüphesiz O’nun dışında bir şeyle övünmek söz konusu değildir.

Hâfız der ki:

Sevgilinin kapısında yoksul olmayı saltanata bile değişme
Kim bu kapının gölgesini bırakıp da güneş altına girer?

❀

اَلَا لِلّٰهِ الدّ۪ينُ الْخَالِصُۜ وَالَّذ۪ينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِه۪ٓ اَوْلِيَٓاءَۢ مَا نَعْبُدُهُمْ اِلَّا لِيُقَرِّبُونَٓا اِلَى اللّٰهِ زُلْفٰىۜ اِنَّ اللّٰهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ ف۪ي مَا هُمْ ف۪يهِ يَخْتَلِفُونَۜ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْد۪ي مَنْ هُوَ كَاذِبٌ كَفَّارٌ ﴿٣﴾

3. Dikkat et, hâlis din yalnız Allah'ındır. O'nu bırakıp kendilerine bir takım dostlar edinenler: Onlara, bizi sadece Allah'a yaklaştırsınlar diye kulluk ediyoruz, derler. Doğrusu Allah, ayrılığa düştükleri şeylerde aralarında hüküm verecektir. Şüphesiz Allah, yalancı ve inkârcı kimseyi doğru yola iletmez.

"*Dikkat et,*" iyi bil ki, şirkten arınmış "*hâlis din yalnız Allah'ındır.*" O'nun hakkından ve O'na karşı vecîbelerdendir. Yâni, dikkat edin ki O tâatin kendisine tahsis edilmesi zorunlu olandır. Yâni; O, kendisine yapılan hâlis tâate lâyık olandır. Çünkü ülûhiyyet sıfatlarına tek başına sâhip olan, gayblara ve sırlara vâkıf olan, verdiği nimetlerden fayda sağlamaktan berî olan yegâne varlık O'dur.

el-Kevâşî'de der ki: "İyi bil ki, hevâ, şüphe ve şirkten arınmış hâlis din yalnız Allah'a âiddir. O'nun herhangi bir ibâdette ihlâsa ihtiyacı olduğundan değil, rahmeti sâyesinde böyle bir din ile O'na yaklaşılabilir."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Hâlis din, tamamı Allah'a âid olan dindir, kulun onda bir payı yoktur. Muhlis/ihlâslı kimse ise kendi gayretiyle değil, Allah'ın cömertliği ile varlık hapsinden kurtardığı kimsedir."

Hasan (Basrî)'den rivâyet edildiğine göre hâlis din İslam'dır. Çünkü onun dışındaki dinler şirkten arınmış/hâlis değildirler. Dolayısıyla Allah'ın emrettiği din değildirler. Çünkü Allah Teâlâ ancak İslam dinini kabul eder.

Ebû Hüreyre (r.a.)'tan rivâyet edildiğine göre bir adam: "Yâ Rasûlallah! Ben bir şey tasadduk ediyor ve bir şey yapıyorum, onunla hem Allah'ın rızâsını hem de insanların övgüsünü istiyorum (bu davranış hakkında ne dersiniz)?" diye sordu. Hz. Peygamber (a.s.) cevaben: *"Muhammed'in canı kudret elinde olana yemin ederim ki, Allah kendisine ortak olunan hiçbir şeyi kabul etmez!"* buyurdu, ardından "***Dikkat et, hâlis din yalnız Allah'ındır.***" âyetini okudu.[56]

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Noksanlardan münezzeh olan Allah şöyle buyurdu: Kim başkasını da bana ortak yaparak benim için bir amel işlerse, bu amelin tamamı kendisinindir; ben ondan uzağım. Çünkü ben ortak koşulmaktan müstağnî olanların en müstağnî olanıyım!"*[57]

Bir başka hadiste de şöyle buyurmuştur: *"Allah, içinde zerre kadar riyâ bulunan bir ameli kabul etmez!"*[58]

Ey oğul, Amr'dan ücret umma
Çünkü sen Zeyd'in evinde çalışmaktasın

Allah Teâlâ'ya lâyık olan, nifak bulunmaksızın pak ve saf tâattir. Hâlis olan tâat, riyasızdır. Bulunan ihlâs gevheri, gönül sadakatinde veya sîne denizinde bulunur. Bu yüzdendir ki Huzeyfe (r.a.) şöyle der: Kâinâtın Efendisine, "İhlâs nedir?" diye sordum. Şu cevabı verdi: Cebrâil'e ihlâsın ne olduğunu sordum. O şöyle dedi: Yüce Rabbimden "İhlâs nedir?" diye sordum, şöyle buyurdu: "Benim sırlarımdan bir sırdır. Onu kullarımdan sevdiklerimin kalbine emânet ettim." Sırlarımdan bir hazinedir ki çıkarıp kendi dostlarımın gönlündeki süveydasına koydum. Bu ihlâs ve samimiyet dostluğun neticesi ve kulluğun eseridir. Kim ki muhabbet libasını giyer ve kulluk hırkasını omuzuna atarsa, yaptığı her işi gönülden yapar. Hak Teâlâ'nın dostluğu perakende arzular ile tek bir gönülde cem olmaz. Bedenin borcu namaz ve oruçtur. Gönüle borç olan Hakk'ın dostluğudur. Dostluğun alâmeti, dosttan gelen her türlü hoşa gitmeyen şeyi kabul etmendir.

Sevgilinin eliyle bana zehir içirilse
Onun elinden olunca zehir hoş olur
Senin şerefine içtiğim zehir canıma değsin
Divane olan seni gördüğünde aklı başına gelir
Senin yaktığın gönül sana şükreder
Senin döktüğün kan seninle fahr eder

"*O'nu"* Allah Teâlâ'yı ve O'na ibâdeti bir kenara *"bırakıp kendilerine bir takım dostlar"* melekler, Hz. Îsâ, Hz. Uzeyr ve putlar gibi birtakım rabler ve putlar *"edinenler*" onlara tapan müşrikler, yâni ibâdeti Allah Teâlâ'ya hâlis kılmayan, bilakis ona başkasına ibâdeti karıştıran/bulaştıran, böyle olduğu halde: "*Onlara,"* yâni bu dostlara başka bir gaye ile değil *"bizi sadece Allah'a yaklaştırsınlar diye kulluk ediyoruz, derler.*"

Onlara gökleri ve yeri kimin yarattığı sorulduğu zaman Allah'ın yarattığını söylerlerdi. "Öyle ise niçin putlara tapıyorsunuz?" diye sorulduğunda ise "Biz bunlara sırf bizi Alah'a yaklaştırmaları için tapıyoruz." cevabını verirlerdi.

Kâşifî Tefsîri'nde der ki: "Onların şefâati ile makam ve derece elde edelim diye duâ ederler."

Şeyh Abdülvehhâb Şa'rânî'nin zikrettiğine göre putların ihdas edilmesinin aslı, eski ümmetlerin âlimlerinin Allah'ı kuvvetle tenzih etmesinden ileri gelmiştir. Bu âlimler, Allah Teâlâ'yı herşeyden tenzih ettiler ve halka da bunu emrettiler. Halkın bir kısmının Allah'ın sıfatlarını inkâr ettiğini (ta'tîl) açıkça ifâde ettiklerini görünce, onlar için putlar koyup onlara ipekli kumaştan elbiseler giydirdiler, ziynet ve mücevherler taktılar. O kimselerin havsalalarının almadığı Hakk'ı putlar sâyesinde düşünmeleri için onlara secde ve başka hareketlerle tâzim gösterdiler. Fakat bu âlimler böyle yapmanın ancak Allah Teâlâ'nın izniyle câiz olabileceğini hatırlarına getiremediler."

"*Doğrusu Allah ayrılığa düştükleri şeylerde*" Allah'ı bir bilmek/tevhîd veya O'na

ortak koşmak sûretiyle dinde ihtilâf etmelerinde ve her bölüğün kendi gittiği yolun doğru olduğunu iddiâ etmesi konusunda “*aralarında*” putlar edinen ve dîni Allah’a has kılmayanlar ile onların hasımları olan dîni Allah’a has kılanlar arasında “*hüküm verecektir.*” Allah’ın bu hususta hüküm vermesi, muvahhidleri cennete ve müşrikleri cehenneme sokması demektir.

“*Şüphesiz Allah, yalancı ve inkârcı*” “كَاذِبٌ” kelimesinin “كَذَّابٌ” ve “كَذُوبٌ” şeklindeki kıraatin de ifâde ettiği üzere yalancılıkta derinleşmiş, nankörlük ve inkârda aşırı giden “*kimseyi doğru yola iletmez.*” Her tür istenmeyen durumdan kurtulup istenen herşeyi elde etmenin yolu olan hakka ulaşmaya muvaffak kılmaz. Çünkü bu iki zümre, dalalette ısrar edip mütemadiyen azgınlık etmek sûretiyle asli fitratlarını değiştirdikleri için, basîretlerini kaybetmiş olup artık doğru yola gelme kaabiliyetine sâhip değildirler.

el-Vasît’ta şöyle der: “Bu, hidayetten mahrum kalacağına dâir daha önceden haklarında ilâhî hüküm (kazâ) bulunan kişiler hakkındadır. Dolayısıyla o asla doğruluğa ve îmâna yol bulamaz.

Hâfız der ki:

Kara taş, can verse bile yine lal olamaz
Ne yapsın? Yaratılışı kötü bir kere

Müşriklerin âyette bahsedilen yalanları, bazı dostları hakkında ‘Allah’ın kızları ve oğlu’ demeleri, ilâhlarının kendilerine şefâat edeceğini ve Allah’a yaklaştıracağını iddiâ etmeleridir. Onların inkârları ise bu dostlarına tapınmaları, nimete nankörlük etmeleri ise gerçek nimet vereni unutmalarıdır.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “İnsan gerek kendisini yaratanı (Sâni’) gerekse âlemi yaratanı tanıma eğiliminde yaratılmıştır. Tabîatının gereği yaratanına ibâdet etmektir. O’na yaklaşmaya çalışmak Allah’ın insanları kendisi üzere yarattığı fitratın özelliklerindendir. Fakat fıtrî ma’rifete ve tabîî ibâdete îtibar edilmez. Çünkü bunlar Allah dışındaki birtakım varlıkları O’na ortak koşma şâibesine bulanmış durumdadır. Yine nefsin dinçliğinden ve nefsin heveslerine tâbi olmaktan dolayı ortaya çıkmaktadır. Ancak hâlis bir tevhîdden sâdır olan ma’rifete îtibar edilir.

Peygamberlerin dâvetini kabul etmek, gerek peygamberlere gerekse onlara indirilen kitaplara îman etmek, hevâya karşı koymak, tabîat uyarınca değil şerîata uygun olarak ibâdet etmek, hem Allah’ın kendilerine farz kıldığı şeyleri hem de Hz. Peygamber (s.a.)’in bizzat kendisini ya da benzerini sünnet kıldığı nafileleri edâ etmek sûretiyle Allah’a yaklaşmaya çalışmak böyle bir ma’rifete sâhip olmanın emârelerindendir. Çünkü Allah’a secde etmek İblis’in tabîatında vardı. Tabîatı hilâfına bir şeyle emrolununca yüz çevirdi, büyüklük tasladı ve mukarreb meleklerin arasına katıldıktan sonra kâfirlerden oldu. Peygamberlere bey’at etmeyen, Allah’ı tanıma iddiâsında bulunan; çeşitli ilimler, şerîatla değil, tabîatla ve Mevlâ’nın emriyle değil hevânın emriyle türlü tâatler ve ibâdetler yoluyla Allah’a yaklaşmaya çalışan filozofların durumu da böyledir. Onların

yaptıklarının sonunda elde ettikleri netice Allah Teâlâ'nın şu âyette buyurduğu gibi olur: "***Onların yaptıkları her bir ameli alır, saçılmış toza çevirip değersiz kılarız.***" (el-Furkân, 25/23).

Bugün farklı tabakalarda olan her iddiâ sâhibi kendi din ve mezhebinin hak olduğu iddiâsındadır. Allah dünyada da âhirette de onlar arasında hükmünü verecektir. *Dünyada* hak ehlinin göğüslerini İslâm nûru ile genişletmek, kalblerine îmânı yazmak, onları kendi katından bir ruh ile desteklemek, sırlarına Hakk'ın şahidlerini keşfetmek ve ruhlarına cemal ve celal sıfatları ile tecellî etmek sûretiyle hakkı hak olarak ortaya koyar. Bâtılı ise hevâ ve bid'at ehlinin göğüslerini sıkıştırmak, kalblerini katılaştırmak, sırlarını ve basîretlerini köreltmek, ruhlarını çeşitli perdelerle perdelemek sûretiyle bâtılı boşa çıkarır. *Âhirette* ise hak ehlinin yüzlerini ağartmak, kitaplarını/amel defterlerini sağlarından vermek, terazilerinin sevap tarafını ağırlaştırmak, onları sırattan geçirmek, nurları önlerinden ve sağlarından aydınlatıp gitmek, cennete girdirmek ve derecelerini yükseltmek sûretiyledir. Bâtıl ehlinin ise yüzlerini karartmak, kitaplarını/amel defterlerini sol ellerinden ve arkalarından vermek, terazilerinin sevap tarafını hafif kılmak, sıratta ayaklarını kaydırmak, cehennem ateşine sokmak ve dereke dereke aşağılara indirmek sûretiyledir.

"*Şüphesiz Allah, yalancı ve inkârcı kimseyi doğru yola iletmez.*"

"Allah hiçbir yalancı ve nankörü doğru yola iletmez!" kavli, kendi makamından başkasına burnunu sokan, hakkında sâdık olmadıkları bir rütbeyi elde ettikleri iddiâsında bulunanları tehdîde işâret etmektedir. Allah böylelerini kendileri için isâbetli, rüşd ve âkıbetlerine uygun olacak şeye aslâ hidâyet etmez. Bilfiil yaşamadan önce yaşadığını iddiâ ettiği o rütbeden onu mahrum bırakır.

Hâfız şöyle der:

Süleyman'ın yüzüğü gibi bir yüzük olmazsa şayet
Yüzüğün nakışı ne üstünlük kazandırır?
Hudâ o hırkadan yüz kere bîzârdır
Ki onun bir yeninde yüz put ola

İşin/hâlin hakîkati ile tahakkuktan/onu yaşamaktan önce iddiâda bulunmaktan koruyacak olan Allah'tır. Nimet veren ve müteâl/yüce olan O'dur.

❀

لَوْ اَرَادَ اللّٰهُ اَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا لَاصْطَفٰى مِمَّا يَخْلُقُ مَا يَشَٓاءُۙ سُبْحَانَهُۜ

هُوَ اللّٰهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿٤﴾

4. Eğer Allah bir evlât edinmek isteseydi, elbette yarattıklarından dilediğini seçerdi. O yücedir. O, tek ve kahhâr olan Allah'tır.

Müşriklerin ‘Allah çocuk edindi’ diye iddiâ ettikleri gibi “*Eğer Allah bir evlât edinmek isteseydi*” bunu Meryem’e, Îsâ’ya veya Üzeyr’e tahsis etmez “*elbette yarattıklarından*” yarattıkları cinsinden “*dilediğini seçerdi*” tercih eder, yarattıklarından daha değerli ve güçlü bir cins yaratır ve onu çocuk edinirdi. Fakat böyle bir şey mümteni’/imkansız olduğundan, bunu yapmaz. Çünkü mümteni olan bir şeye kudret ve irâde taalluk etmez. Allah Teâlâ’nın emri/işi kullarından dilediklerini seçip (ıstıfâ) kendisine yaklaştırmaktır. Melekler ve bazı insanlar hakkında böyle muâmelede bulunmuştur. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***“Allah meleklerden ve insanlardan birtakım elçiler seçer”*** (el-Hac, 22/75). İşte bu sebeple (tefsîri yapılan) âyette “اَلْاِتِّخَاذُ” kelimesi yerine “اَلْاِصْطِفَاءُ” kelimesi kullanılmıştır. Bazıları âyetin mânâsını, ‘Şayet Allah yarattıklarından çocuk edinecek olsaydı, bunu müşriklerin tercihine göre edinmeyip, aksine yarattıklarından dilediğini seçmek (ıstıfâ) sûretiyle edinirdi’ şeklinde vermişlerdir.

Kâşifî ise şöyle der: “İstediğinde, yarattığı şeyin en değerli, en güzel ve en mükemmelinden dilediğini seçerdi. Ancak yaratılan Yaratan’ın benzeri değildir. Baba ile oğul arasında benzerlik şarttır. Halbuki O’nun oğlu yoktur.”

“*O yücedir.*” “سُبْحَانَ” kelimesi, uzak oldu anlamındaki “سَبَحَ” fiilinin masdarıdır. Yâni Allah Teâlâ zâtı itibarıyle çocuk edinmekten de kendisine nisbet ettikleri çocuklardan ve dostlardan da münezzehtir. Ya da “سُبْحَانَ” kelimesi kulların lisanından söylenen özel bir tesbîh ifâdesidir. “Allah’ı O’na yaraşır bir tesbihle tesbih ederim” ya da “O’nu şânına yaraşır bir tesbihle tesbih edin” demektir.

“*O,*” ikincisi olmayan *“tek”*tir. Çocuk ise babasının cinsinden ve benzeri olmak hasebiyle, onun ikincisidir. *Bahru’l-ulûm*’da der ki: “Vâhid, zat ve sıfatları itibarıyle mürekkeb ve benzeri olmaktan yüce olan mevcûd demektir. Dolayısıyla böyle olan bir zâtın çocuğu olmaz. Çünkü çocuk, zat ve sıfatları bakımından babasına benzer.”

“Ve kahhâr olan” ulûhiyyet vasfı ile muttasıf olan *“Allah’tır.*” ki O’nun kahhâriyeti de herhangi bir cins ve benzer kabul etmez.

el-İrşâd’da şöyle der: “Bütün varlıkların üstünde bir güce sâhip olan Kahhâr olan Allah’ın fânî varlıklardan kendi makamına kaim olacak birini edinmesi nasıl tasavvur edilebilir?!”

❀

خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّۚ يُكَوِّرُ الَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ وَيُكَوِّرُ النَّهَارَ عَلَى الَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَۜ كُلٌّ يَجْرٖي لِاَجَلٍ

مُسَمًّىۜ اَلَا هُوَ الْعَزٖيزُ الْغَفَّارُ ﴿٥﴾

5. Allah, gökleri ve yeri hak ile yarattı. Geceyi gündüzün üzerine örter, gündüzü

de gecenin üzerine sarar. Güneşi ve ayı emri altına almıştır. Her biri belli bir süreye kadar akıp gider. Dikkat et! O azîzdir ve çok bağışlayandır.

"Allah, gökleri ve yeri" bu ikisi arasındaki tüm varlıkları, boş yere ve abesle iştiğal kabîlinden değil "*hak"* ve doğru olarak, yâni bir takım maslahatları ihtivâ eder şekilde "*yarattı."*

Kâşifî der ki: "O, gökyüzünü ve yeryüzünü hak/doğrulukla yarattı, bâtıl ve oyun olsun diye değil. Onun yarattığının her birinde, görenler için Yaratan'ın ma'rifet rakamlarını o delil sayfalarında görüp mütâlaa etsinler diye yüz binlerce kudret ve hikmet tavrının eseri vardır."

Gökyüzü ve yeryüzü varaklarının üzerinde
"Ey akıl sâhipleri! İbret alın" (el-Haşr, 59/2) *yazısı vardır*
"*Geceyi gündüzün üzerine örter,*
Gündüzü de gecenin üzerine sarar."

Tâcü'l-masâdır'da şöyle der: "Gecenin gündüzün üzerine örtülmesi/dolanması (tekvîr) demek, onu kaplaması demektir. Bundan alıp ötekine ekleyerek onu artırmak anlamında olduğu da söylenmiştir." Nitekim **Râğıb** *el-Müfredât*'ta şöyle der: "Bir şeyi tekvîr etmek demek, -tıpkı sarık dolamada olduğu gibi- döndürmek ve bir kısmını öteki kısmı üzerine eklemek demektir. "*Geceyi gündüzün üzerine örter/dolar...*" ifâdesi, güneşin doğuş yerlerinde (matâli') akıp gitmesi, gece ve gündüzün gâh eksilip gâh artmasına işâret etmektedir."

Mânâ şöyledir: Gece ve gündüzden herbiri, tıpkı giysinin onu giyeni kaplaması gibi diğerini kaplar. Geceyi gündüzün üzerine büker ve katlar ve gecenin zulmet örtüsüyle gündüzün aydınlığını örter. Gündüzü geceye gizliyor; gündüzün aydınlık şûlesiyle gecenin karanlığını gizliyor. Şöyle ki aydınlık ve karanlık heybetli ve muazzam iki askerdir. Her gün bu ötekine, öteki buna galebe çalar. İkisine gâlib ve kâhir/hükmünü geçiren, idaresi ve hükmü altında oldukları bir zât lâzımdır ki O Allah Teâlâ'dır. Nitekim *el-Kebîr*'de böyle geçmektedir. Ya da örtünen kimsenin örtü ile insanların gözlerinden gizlendiği gibi gece ve gündüzden herbirini diğeri ile gizler. Ya da sarığın kıvrımlarının birbirini izlemesi gibi birini diğerinin üzerine sarar.

"*Güneşi ve ayı emri altına almıştır.*" Onları kendisine boyun eğen şeyler kılmıştır. "*Her biri belli bir süreye"* devri her gün, her ay veya hareketi kıyâmet günü kesildiğinde sona eren belirlenmiş bir müddete *"kadar"* kendi burçlarında *"akıp gider.*" Bütün bunlar insanoğlunun menfaatleri içindir. Bir hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Güneş için yedi melek görevlendirilmiştir ki ona kar atarak soğutmaktadırlar. Böyle olmasa, güneş, ışınlarının değdiği herşeyi mutlaka yakardı."*[59]

Şöyle denilmektedir: Gökteki yıldızlar iki kısımdır. Bir kısmı güneşe uğrar ve ondan ışık alır. Bir kısmına güneş uğrar ve onları aydınlatır. İşâret yoluyla şöyle denilir: Müminler iki kısımdır: Bir kısmı, hidayet nurunu elde edebilmek için kendi gayret ve

çabalarıyla Hak dergâhına giderler. Nitekim Hak Teâlâ şöyle buyurur: “***Bizim uğrumuzda cihad edenleri elbette kendi yollarımıza eriştireceğiz.***” (el-Ankebût, 29/69) İkinci kısım, ezelî inayetin kendilerine uğradığı/isabet ettiği ve onlara ma’rifet nurunu verdiği kimselerdir. Hak Teâlâ şöyle buyurur: “***Allah kimin gönlünü İslâm’a açmışsa o, Rabbinden bir nûr üzerinde değil midir?***” (ez-Zümer, 39/22)

“*Dikkat et!”* iyi bilin ki sadece *“O azîzdir”* herşeye gücü yetendir, dolayısıyla âsîleri cezâlandırmaya muktedirdir *“ve çok bağışlayandır.*” Mağfireti fazla olandır, bu yüzden cezâlandırmakta ve yarattığı bu eşsiz varlıklarda bulunan rahmetinin eserlerini ve umûmî menfaati çekip almakta acele etmez. Şirk ve mâsiyetleri sebebiyle insanlardan bu nimetleri çekip almaz.

İmam Gazzâlî (r.h.) der ki: “el-Gaffâr, güzeli ortaya çıkaran ve çirkini örtüp gizleyendir. Günahlar da çirkinliklere dahildir ki dünyada iken devamlı olarak Allah onları örter, âhirette ise onlardan dolayı cezâlandırmaktan vazgeçerek örter.”

“اَلْغَفْرُ” örtmek demektir. Allah’ın kulunun üzerinde örtüp gizlediği ilk şey, bedeninde bulunan gözlerin çirkin bulduğu şeyleri, dıştaki güzelliği ile kaplanmış olarak bedenin içinde gizlemesidir. Kulun içiyle dışı arasında temizlik-pislik ve güzellik-çirkinlik bakımından ne büyük bir fark vardır. O’nun neleri açığa çıkarıp neleri gizlediğini bir düşün!

İkinci olarak örtüp gizlemesi, kulun kötü niyet ve düşüncelerinin, çirkin isteklerinin karar kıldığı yer olarak kalbinin sırrını/derinliklerini uygun görmüştür ki kimse insanın kalbinin sırlarına vakıf olamasın. İnsanın gönlünden geçen vesveseler ile kalbinde bulunan aldatma, hiyanet ve insanlara beslediği sû-i zan ortaya çıksaydı, ona elbette öfkelenirler, hattâ onun canını almaya ve helâk etmeye çalışırlardı. Allah’ın kendisinden başkasından kulunun sırlarını ve kusurlarını nasıl gizlediğine bir bak.

Üçüncüsü, Allah’ın kulunun insan toplulukları önünde rezil edilmeyi hak eden günahlarını örtüp bağışlamasıdır (mağfiret). Kul îman üzere öldüğü takdirde günahlarının çirkinliklerini güzel amellerinin sevabıyla örtmek üzere Allah, onların kötü amellerini/günahlarını iyiliklere çevirmeyi vaad etmiştir.

Kulun bu Gaffâr isminden alacağı hisse, kendisi için örtülmesini istediği şeyleri başkaları için de örtmesidir. Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: “*Kim bir mü’minin açığını/aybını kapatırsa, Allah da kıyamet günü onun açığını kapatır.*”[60] Gıybetçiler, başkalarının ayıplarını araştıranlar ve kendilerine yapılan bir kötülüğe karşılık verenler, bu özellikten uzaktırlar. Bu özellikle muttasıf olanlar, Allah’ın yarattıklarının sadece en iyi taraflarını ifşâ edenlerdir. Hiçbir mahlûktan kemâl ve noksanlık, çirkinlik ve güzellik eksik olmaz. Çirkinlikleri görmezden gelen ve insanların güzelliklerini anan kimse, bu isim ve vasıftan nasibi olan kimsedir. Nitekim rivâyet edildiğine göre Îsâ (a.s.) havârilerle birlikte iyice kokuşmuş bir köpek leşinin yanından geçerken “Ne kadar da pis kokuyor!” dediler. Bunun üzerine Îsâ (a.s.) “Dişleri ne kadar beyaz!” diyerek herşeyin en güzel yönünden bahsedilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir.

Şeyh Sa’dî der ki:

Ey akıllı kimse, onun bunun ayıbını ortaya dökme
Elâlemden vazgeç de kendi kusurlarınla meşgul ol
Bâtıl mı söylüyorlar, kulak verme
Ve çıplak bir kimse gördüğün zaman gözlerini yum

---

[54]. Deylemî, hadis no: 7558
[55]. Tirmizî, Tefsîru’l-Kur’ân 18; Menâkıb 1; İbn Mâce, Zühd 37; Müsned, III, 2.
[56]. Kurtubî, XV, 233.
[57]. Terğib, I, 258
[58]. Bk. Terğib, I, 37
[59]. Aclûnî, Keşfü’l-hafâ, hadis no: 2940.
[60]. Buhârî, Mezâlim 3; Müslim, Birr 58; Ebû Dâvûd, Edeb 38, 60; Tirmizî, Hudûd 3, Birr 19; İbni Mâce, Mukaddime 17.

HİÇ BİLENLERLE BİLMEYENLER BİR OLUR MU?

خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَاَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ
الْاَنْعَامِ ثَمَانِيَةَ اَزْوَاجٍۜ يَخْلُقُكُمْ فِي بُطُونِ اُمَّهَاتِكُمْ خَلْقًا مِنْ بَعْدِ
خَلْقٍ فِي ظُلُمَاتٍ ثَلٰثٍۜ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُۜ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ
فَاَنّٰى تُصْرَفُونَ ﴿٦﴾ اِنْ تَكْفُرُوا فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ عَنْكُمْ وَلَا يَرْضٰى
لِعِبَادِهِ الْكُفْرَۚ وَاِنْ تَشْكُرُوا يَرْضَهُ لَكُمْۜ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰىۜ
ثُمَّ اِلٰى رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَۜ اِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ
الصُّدُورِ ﴿٧﴾ وَاِذَا مَسَّ الْاِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَا رَبَّهُ مُنِيبًا اِلَيْهِ ثُمَّ اِذَا خَوَّلَهُ
نِعْمَةً مِنْهُ نَسِيَ مَا كَانَ يَدْعُوا اِلَيْهِ مِنْ قَبْلُ وَجَعَلَ لِلّٰهِ اَنْدَادًا لِيُضِلَّ
عَنْ سَبِيلِهِۜ قُلْ تَمَتَّعْ بِكُفْرِكَ قَلِيلًاۗ اِنَّكَ مِنْ اَصْحَابِ النَّارِ ﴿٨﴾
اَمَّنْ هُوَ قَانِتٌ اٰنَٓاءَ الَّيْلِ سَاجِدًا وَقَٓائِمًا يَحْذَرُ الْاٰخِرَةَ وَيَرْجُوا
رَحْمَةَ رَبِّهِۜ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَۜ
اِنَّمَا يَتَذَكَّرُ اُولُوا الْاَلْبَابِ ﴿٩﴾

6. Allah sizi bir tek nefisten *(Âdem'den)* yarattı, sonra ondan da eşini yarattı. Sizin için hayvanlardan sekiz eş meydana getirdi. Sizi de annelerinizin karınlarında üç katlı karanlık içinde çeşitli safhalardan geçirerek yaratıyor. İşte bu yaratıcı, Rabbiniz Allah'tır. Mülk O'nundur. O'ndan başka ilah yoktur. Öyleyken nasıl oluyor da *(O'na kulluktan)* çevriliyorsunuz?

7. Eğer inkâr ederseniz, şüphesiz Allah, size muhtaç değildir. Bununla beraber O, kullarının küfrüne razı olmaz. Eğer şükrederseniz sizden bunu kabul eder. Hiçbir günahkâr diğerinin günahını çekmez. Nihâyet hepinizin dönüp gidişi, Rabbinizedir. Yaptıklarınızı O size haber verir. Çünkü O, kalplerde olan her şeyi hakkıyla bilendir.

8. İnsanın başına bir sıkıntı gelince, Rabbine yönelerek O'na yalvarır. Sonra Allah kendisinden ona bir nimet verince, önceden yalvarmış olduğunu unutur. Allah'ın yolundan saptırmak için O'na eşler koşar. *(Ey Muhammed!)* De ki: Küfrünle biraz eğlenedur; çünkü sen, muhakkak cehennem ehlindensin!

9. Yoksa geceleyin secde ederek ve kıyamda durarak ibâdet eden, âhiretten

çekinen ve Rabbinin rahmetini dileyen kimse *(o inkârcı gibi)* midir? *(Rasûlüm!)* De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Doğrusu ancak akıl sâhipleri bunları hakkıyla düşünür.

❀

Ey bütün insanlar! “*Allah sizi bir tek nefisten*” Âdem (a.s.)’ın nefsinden “*yarattı, sonra ondan da*” o bir tek nefis cinsinden ya da böğrün yakınındaki kaburga kemiğinden ve kaburga kemiklerinin en sonuncusundan, onun sol eğe kemiğinden “*eşini*” Havvâ (a.s.)’ı “*yarattı.*”

“ثُمَّ (sonra)” lafzı, “نَفْسٍ” kelimesinin sıfatı olan hazfedilmiş bir ifâdeye atfedilmiştir. Yâni, yarattığı bir tek nefisten sonra, ondan eşini yarattı ve böylece o nefsi çift hâle getirdi, demektir. Çünkü âyetin zâhiri, Hz. Havvâ’nın yaratılmasının Hz. Âdem’in zürriyyetinin yaratılmasından sonra olduğunu ifâde etmektedir. Halbuki böyle değildir.

Burada Allah Teâlâ’nın insanı bir tek nefisten, yâni ruhtan yarattığına, o nefisten de onun eşi olan kalbi yarattığına işâret vardır. Havvâ Âdem (a.s.)’ın kaburga kemiğinden yaratıldığı gibi, kalb de ruhtan yaratılmıştır. Mutlak olarak böyle bir yaratma tek olarak Allah Teâlâ’ya mahsustur. Dolayısıyla O’nun tanınması (mârifet) ve ortak koşmaksızın O’na ibâdet edilmesi gerekir.

“*Sizin için*” dört ayaklı “*hayvanlardan*” deve, sığır, koyun ve keçiden erkek ve dişi olarak “*sekiz eş meydana getirdi.*”

“أَنْزَلَ لَكُمْ (sizin için indirdi)”, yâni sizin için hüküm veya taksim etti, demektir. Çünkü, Allah Teâlâ’nın hüküm ve taksimleri, levh-i mahfuzda yazılması bakımından gökten inmekle vasfedilir. Ya da yağmurlar ve yıldızların ışıkları gibi gökten inen birtakım sebepler sâyesinde sizin için ihdas edip yarattı demektir. Bu, “***Size giysi indirdik***” (el-A’râf, 7/26) ifâdesine benzer. Halbuki giysinin kendisi indirilmemiştir. Fakat indirilen, pamuk ve yünün sebebi olan yağmurdur. Giysi de pamuk ve yünden imal edilir.

“اَلْأَنْعَامُ” kelimesi “نَعَمٌ”ın çoğuludur. Aslında deve sürüsü demektir. Kendi lafzından müfredi yoktur.

Şeyhzâde Mâide sûresinin baş tarafında şöyle der: “اَلْأَنْعَامُ” kelimesi, dört cins hayvana mahsustur. Bunlar deve, sığır, koyun ve keçidir. Bunlara sekiz çift denir. Çünkü, bu cinslerden herbirinin erkeği dişisi ile birlikte bir çift; dişisi de erkeği ile bir çift meydana getirir. Böylece koyun, keçi, deve ve sığırdan iki hayvan, çift olması îtibâriyle toplam sekiz olur. At, eşek ve katır “اَلْأَنْعَامُ”a dâhil değildir.”

Bahru’l-ulûm’da der ki: “Bir olan şey (vâhid), tek başına bulunduğu zaman ona “ferd” denir. Onunla birlikte kendi cinsinden başkası da bulunduğu takdirde herbirine “zevc/çift”, ikisine ise zevceyn/karı-koca denir. Şu âyet buna delildir: ***“İki çifti, erkek ve dişiyi yarattı”*** (en-Necm, 53/45). Hesap âlimlerine göre dört ve sekizin üç ve yedinin tersi olması gibi “zevc/çift” kelimesi de “ferd”in tersidir. Özellikle bu dört cins

hayvanın zikredilmiş olması onların et, deri, kıl ve yünlerinden çok faydalanılmasından dolayıdır."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: *"Sizin için hayvanlardan sekiz eş meydana getirdi.*", sizde de bu hayvanların sıfatlarından sekiz sıfat yarattı, demektir. Bu sıfatlar yeme, içme, dışkılama, bevletme, şehvet, hırs, açgözlülük ve öfkedir. Bu sıfatların hepsinin aslı iki sıfattır ki onlar şehvet ve öfkedir. Çünkü bütün canlılar, varlıklarını sürdürmek için bu iki sıfata sâhip olmak zorundadır. Şehvet ile yararlıları kendisine çeker. Öfke ile de zararlı şeyleri uzaklaştırır.

"*Sizi de annelerinizin karınlarında*" yâni rahimlerinde "*üç katlı karanlık içinde*" bu üç karanlık; karın karanlığı, rahim karanlığı ve cenini kuşatan ince deri mânâsına gelen meşîme (plasenta) karanlığıdır. Ya da sulb, karın ve rahim karanlığıdır. "*çeşitli safhalardan geçirerek yaratıyor*" yâni tedricî bir şekilde yaratmaktadır; nutfe iken, döllenmiş yumurta, sonra şekilsiz bir et parçası, sonra şekil verilmiş et parçası, sonra etsiz kemikler, sonra et giydirilmiş kemikler hâline getirerek tastamam bir canlı olarak yaratmaktadır. Allah Teâlâ'nın şu kavli de bu ifâdenin benzeridir: ***"Oysa sizi türlü merhalelerden geçirerek O yaratmıştır"*** (Nûh, 71/14).

"*Üç katlı karanlık içinde*" ifâdesinde, yaratılmış olma karanlığına, ruh sâhibi olma karanlığına ve beşeriyyet karanlığına işâret vardır. Dilersen bu üç karanlığa, cesed karanlığı, tabîat karanlığı ve nefis karanlığı da diyebilirsin. Nasıl ki cenin ilk doğumda mezkur karanlıklardan mülk ve şehâdet âleminin aydınlığına çıktığı gibi sâlik de ikinci doğumda zikredilen karanlıklardan kalb ve ruh makamında melekût ve gayb âleminin aydınlığına çıkar.

Hâfız der ki:

Kanatlarını aç da Tuba ağacında öt sen
Senin gibi bir kuşun kafeste esir olması yazık doğrusu

"*İşte bu yaratıcı,*" "bu" zamiri, zikredilen fiilleri îtibariyle Allah Teâlâ'ya işâret etmektedir. Yâni, işte bu, fiilleri sayılıp dökülen şânı yüce zat "*Rabbiniz Allah'tır.*" Yâni, gerek burada dile getirilen merhalelerde gerekse daha sonrasında sizi büyütüp terbiye edendir. İbâdeti sadece kendisine tahsis etmenize lâyık bulunan mâlik ve sâhibinizdir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Yâni sizi Ben yarattım. Sizi ben rızıklandırdım. Size Ben şekil verdim. Nimetlerimi size bol bol akıtıp duran Benim. Güzel ikramımı/değerli kılmamı size tahsis ettim. Sizi fazl ü kerem denizlerime garkettim. Cemal ve celâlimi müşâhedeyi nasıl elde edeceğinizi size Ben tanıttım ve tevhîdime/Beni bir tanıma yoluna Ben hidâyet edip ilettim. Sizi vahdâniyyetime de dâvet ediyorum. Böyle iken size ne oluyor da tamamen Bana yönelmiyorsunuz? Sizi "*Beni taleb eden mutlaka bulur. Kim benim için olursa ben de onun için olurum. Ben kimin için olursam, bana âit olan herşey onun için de olur.*" diye müjdelediğim halde

size ne oluyor ki Benden talebde bulunmuyor ve Beni taleb etmiyorsunuz?"

"*Mülk O'nundur.*" Mutlak mânâda yâni gerek dünyada gerekse âhirette mülk O'nundur. Bu konuda O'nun için kesinlikle herhangi bir ortaklık söz konusu değildir. O mutlak padişahtır ki zeval ve fena ona erişmez.

Büyüklerden biri der ki: Kulları yüce makamlara ve yüksek kerametlere ulaştırma kudretine mâlik olmak O'na âittir. Öyleyse kulun ümitsizliğe kapılmaması gerekir. Çünkü Allah Teâlâ kâdirdir, âciz değildir.

"*O'ndan başka ilah yoktur.*" Lâyık bir mabut yoktur, yalnız O'dur. O'ndan başka hiçbir mâbud olmadığı gibi O'ndan başka bir maksud, hattâ mevcûd da yoktur. Mutlak varlık, mutlak hüviyyet ve zâtî vahdet O'na âittir.

"*Öyleyken nasıl oluyor da (O'na kulluktan) çevriliyorsunuz?*" Nasıl ve hangi yönden kullukta bulunarak O'nun kapısına sarılıp ayrılmamaktan, yaratılmışlardan sizin gibi âciz olan birinin kapısına çevriliyor ve döndürülüyorsunuz? Yâni, nasıl oluyor da Allah Teâlâ'ya ibâdetten putlara ibâdete çevriliyorsunuz? Halbuki Allah'a ibâdet etmeyi gerektiren bu kadar çok sebeb ve illet vardır, O'ndan başkasına ibâdetten bütünüyle çeviren bir şey de bulunmamaktadır. Putlara ibâdetten geri çevirecek pek çok sebep bulunmasının yanı sıra onlara ibâdeti gerektiren bir şey de yoktur.

Ali (k.v.) der ki: "Hz. Peygamber (s.a.)'e: "Hiç puta taptın mı?" diye soruldu. "*Hayır!*" buyurdu. "Hiç şarap içtin mi?" diye soruldu. "*Hayır!*" dedi ve ekledi: "*Ben bunların"* yâni kafirlerin *"içinde bulunduğu putlara tapma ve benzeri durumların küfür olduğunu biliyordum. Fakat kitâb nedir îman nedir onu bilmiyordum.*"[61]

Şu halde tek başına aklî deliller Allah'tan başkasına ibâdetin bâtıl ve boş bir şey olduğuna hükmetmek için yeterlidir. Şer'î deliller de onlara eklenmişken bu nasıl böyle olmasın ki! Şu halde mutlak sûrette Allah Teâlâ'nın kapısına dönmek lâzımdır. Çünkü gerçek nimet verici O'dur. Kulluk da O'na âiddir. Çünkü yaratan O'dur.

Ebû Saîd Harrâz (k.s.) şöyle demiştir: "Üç tür ubûdiyyet vardır: Hakîkat üzere Allah için sözünde vefa göstermek, şerîat konusunda Peygamber'e uymak, ümmetin genelinin hayrını taleb etmek."

Bilesin ki varlıkların yaratılmasının gâyesi ibâdettir. Nitekim Allah Teâlâ ***"Ben cinleri ve insanları sadece Bana kulluk etsinler diye yarattım"*** (ez-Zâriyât, 51/56) buyurmuştur. Buradaki ibâdet/kulluk, ma'rifet olarak tefsir edilsin, edilmesin farketmez. Çünkü hakîkî bir ma'rifete ancak ibâdet yolu ile ulaşılır.

Hz. Muâz (r.a.)'ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Yâ Rasûlallah! Bana beni cennete girdirecek ve cehennemden uzaklaştıracak bir amel söyle." dedim. Allah Rasûlü: "*Çok büyük bir şey istiyorsun. Ancak bu, Allah'ın kolay kıldığı kişi için pek kolaydır: Hiçbir şeyi ortak koşmadan yalnızca Allah'a kulluk edersin. Namazı dosdoğru kılarsın. Zekâtı verirsin. Ramazan orucunu tutarsın. Gücün yeter, imkân bulabilirsen hacc edersin.*" Sonra da şöyle buyurdu: "*Şimdi sana hayır kapılarını haber vereyim mi?: Oruç kalkandır. Sadaka, suyun ateşi söndürmesi gibi günahın azâbını söndürür. Kişinin gece yarısı kıldığı namaz da günahı söndürür.*"

Bundan sonra: “***Korkuyla ve umutla Rablerine kulluk ettikleri için vücutları yataklarından uzak kalır ve kendilerine verdiğimiz rızıktan Allah yolunda harcarlar. Yaptıklarına karşılık olarak, onlar için ne mutluluklar saklandığını hiç kimse bilemez.***” (Secde, 32/16-17) âyetini okudu.

Daha sonra buyurdu: “*Sana bütün işlerin başını, ana direğini ve doruk noktasını bildireyim mi?*” buyurdu Ben: “Evet, yâ Rasûlallah!” dedim. “*İşin başı İslâm, direği namaz, doruğu cihaddır*.” buyurdu. Sonra: “*Sana bütün bunların kıvamının kendisine bağlı olduğu şeyi (can damarını) bildireyim mi?*” dedi. Ben: “Evet, bildir yâ Rasûlallah!” dedim. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) dilini tuttu ve: “*Şunu koru!*” buyurdu. Ben: “Yâ Rasûlallah! Biz konuştuklarımızdan da sorgulanacak mıyız?” dedim. “*Annen yokluğuna yansın ey Muaz! İnsanları yüzüstü cehenneme sürükleyen, ancak dillerinin ürettikleridir!*” buyurdu.[62]

Sana, söylemek için ağız, düşünmek için gönül vermişler;
Başına göz, kulak koymuşlar
Bunların hepsi inişi yokuşu birbirinden ayırt etmen,
İyiyi kötüye karıştırmaman için

إِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ عَنْكُمْ وَلَا يَرْضٰى لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ ۚ وَإِنْ تَشْكُرُوا يَرْضَهُ لَكُمْ ۗ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرٰى ۗ ثُمَّ إِلٰى رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ۗ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٧﴾

7. Eğer inkâr ederseniz, şüphesiz Allah, size muhtaç değildir. Bununla beraber O, kullarının küfrüne razı olmaz. Eğer şükrederseniz sizden bunu kabul eder. Hiçbir günahkâr diğerinin günahını çekmez. Nihâyet hepinizin dönüp gidişi, Rabbinizedir. Yaptıklarınızı O size haber verir. Çünkü O, kalplerde olan herşeyi hakkıyla bilendir.

“*Eğer*” zikredilen Allah’ın türlü nimetlerini gördükten, îmânı ve şükrü gerektiren O’nun muazzam işlerini tanıdıktan sonra Allah Teâlâ’yı “*inkâr ederseniz, şüphesiz Allah, size*” de âlemlere de “*muhtaç değildir.*” Yâni şunu bilin ki Allah Teâlâ sizin îmânınıza da şükrünüze de muhtaç değildir, bunların olmamasından da etkilenmez.

“الْغَنِيُّ” herşeyden müstağnî olan, zâtı ve sıfatları bakımından hiçbirşeye muhtaç olmayandır. Çünkü O her yönden vâcib olandır.

el-Vasît’ta belirtildiği üzere hitap Mekkeli’leredir. Ancak zâhir olan, ***“Eğer siz ve yeryüzünde bulunanların tamamı nankörlük etseniz..”*** (İbrâhim, 14/8) âyetinde olduğu gibi hitabın bütün insanlara olmasıdır.

“*Bununla beraber*” Allah Teâlâ’nın irâdesi bazıları hakkında küfre taalluk etse de:

“*O, kullarının küfrüne razı olmaz.*” Yâni O’nun kullarının küfrüne rızâ göstermemesi, ondan zarar gördüğü için değil, kullarına merhametinden dolayı onlara fayda sağlamak ve zarar verecek şeyleri onlardan bertaraf etmek içindir.

Âyette ‘sizin’ değil ‘*kullarının*’ buyurulması, hükmün hem kâfirleri hem de mü’minlere genel olması ve küfre razı olmamasını onların kendisinin kulları olmaları sebebine bağlamak içindir.

Bilesin ki rızâ, öfkeyi terk etmektir. Allah Teâlâ ise kâfir hakkında öfkeyi terk etmez. Çünkü ona öfkesinden dolayı onun için cehennemi hazırlamıştır. Küfre rızâ göstermemesi, onu irâde etmemesini gerektirmez. Çünkü irâdede, rızâda bulunan güzel görüp beğenme türünden bir şey yoktur. Allah Teâlâ, hayrı da şerri de irâde eder. Fakat küfre ve fâsıklığa rızâ göstermez. Çünkü rızâ çirkin fiillere değil, ancak güzel fiillere taalluk eder. Ehl-i Sünnet’in görüşü böyledir. Mu’tezile de bu görüştedir.

İbn Abbas (r.a.) ve **Süddî** ise şöyle der: “Allah mü’min kullarının küfrüne râzı olmaz. Onlar, ***“Şüphesiz kullarım üzerinde senin bir hâkimiyetin yoktur.”*** (el-Hicr, 15/42) âyetinde bahsedilen kimselerdir. Bu durumda “*kullarının*” kelimesi, ***“Bu, Allah’ın kullarının içtikleri bir pınardır”*** (el-İnsân, 76/6) âyetinde olduğu gibi Allah’ın kullarından bir kısmını kasdettiği, tahsis edilmiş âm/genel bir ifâde olur. Bazı Matürîdîler de bu görüştedirler. Nitekim onlar şöyle derler: Allah kâfirin küfrünü ve âsînin isyanını irâde ettiği gibi, bunlara rızâ da gösterir. Bu hususu **Hassâf**, *Ahkâmü’l-Kur’an*’da açıkça ifâde etmiştir.

Anlatıldığına göre **Hişâm b. Abdülmelik**, kaderci **Gaylân Dımaşkî**’yi Şâm âlimlerinin “*O, kullarının küfrüne razı olmaz.*” âyetine işâret etmeleriyle katlettirmiştir. Hişâm, Gaylân’a: “Allah kâfirden küfrü def etmeye kâdir değilse, âciz olmuş olur. Böyle olunca da ilâh olamaz. Eğer buna kâdir ise ve buna rağmen def etmiyorsa, o zaman da küfre râzı demektir.” deyince, Gaylân cevap verememiştir.

Selefin ve kelamcıların cumhûru âyetin umûmuna hamledilmesi gerektiği görüşündedir. Allah Teâlâ mü’min olsun kâfir olsun hiçbir kulu için küfre rızâ göstermez.

Fakîr (**Bursevî**) der ki: Allah Teâlâ’nın gerek kâfirin küfrüne, âsînin isyanına rızâ göstermesi demek, o kimse için ezelde bunu irâde ve ihtiyâr eylemesi demektir. Bu sebepledir ki O’nun hükmü ebediyyen değişmez. Yoksa O’nun rızâ göstermesi, medhetmesi, övmesi ve o kimseye öfkelenmeyi terk etmesi demek değildir. Böylece anlaşmazlık ortadan kalkmış olur. ***“Hiçbir canlı yoktur ki, Allah onun perçeminden tutmuş olmasın! Şüphesiz benim Rabbim dosdoğru bir yoldadır.”*** (Hûd, 11/56) âyetinin işâret ettiği husus üzerinde derinlemesine düşünenlere bu konunun hakîkati âşikâr olur.

“*Eğer şükrederseniz*” bu ifâdenin küfrün mukabilinde zikredilmesinin delâlet ettiği üzere Allah Teâlâ’ya îman eder ve O’nu bir tanırsanız “*sizden bunu kabul eder.*” Şükür ve îmâna, kendi istifâdesi için değil, sırf sizin ve sizin menfaatiniz için rızâ gösterir.

Çünkü bu, sizin iki cihan saâdetini kazanmanızın sebebidir.

et-Te'vîlâtü'n- Necmiyye'de der ki: "Lütuf ve kereminin son derecede olduğundan dolayı sizin küfrünüze/kâfir olmanıza razı olmaz. Çünkü o şiddetli bir azâbı gerektirir. Sizin şükrünüze rızâ gösterir/sizden bunu kabul eder. Çünkü o nimetin artmasını gerektirir. Bunun sebebi ise O'nun rahmetinin gazabını geçmiş olmasıdır. O şöyle buyurur: Ey miskin! Ben senin için senin bana olmamana rızâ göstermiyorum! Sen ise senin bana âid olmamana rızâ gösteriyorsun, ey vefâsı az, suçlaması çok olan! Bana itâat edecek olursan, şükrünün karşılığını veririm. Beni zikredersen ben de seni zikrederim."

"Hiçbir günahkâr diğerinin günahını çekmez" ifâdesi, kâfirin küfrünün başkalarına asla sirâyet etmeyeceğini açıklamaktadır.

"الوِزْرُ" ağır yük, "وَزَرَهُ" ise ağır yükü yüklendi, demektir. Mânâ şöyledir: Ağır yük taşıyan hiçbir nefis, başka bir nefsin günahını ve mâsiyetini yüklenmez. Belki herkes kendi günahını yüklenir. Öyle ki birinin günahını bir başkasının defterine yazmazlar.

Zira başkalarının günahını senin üzerine yazmayacaklar

"*Nihâyet hepinizin dönüp gidişi,*" ölümden sonra yeniden diriltilmek sûretiyle dönüşünüz başkasına değil "*Rabbinizedir.*" O zaman dünyada iken küfür ve îman amellerinden "*Yaptıklarınızı O size haber verir.*" Yâni sevab ve azab olarak yaptıklarınızın karşılığını verir. Nitekim **Kâşifî**: "Onun bildirilmesi, muhasebe ve mücâzât iledir." der.

Ebü's-Suûd Tefsîri'nde der ki: "Allah'ın amelleri ortaya çıkarması burdan başka pekçok yerde de "اَلتَّنْبِئَةُ/haber verme" fiili ile anlatılmıştır. Çünkü bilmenin iki yolu olması bakımından bu iki fiil arasında yakınlık vardır. Böylece kâfirlerin irtikâb ettikleri şeylerin durumunu bilmediklerine ve bunların kötü âkıbetinden de gâfil olduklarına dikkat çekilmektedir. Yâni O, dünyada devamlı ne kadar çirkin işler yaptığınızı herkesin huzurunda sizin için ızhâr eder ve size bildirir. Bunlara hak ettikleri karşılığı da verir.

"*Çünkü O, kalplerde olan herşeyi hakkıyla bilendir.*" Bu ifâde, haber vermenin sebebini ortaya koymaktadır. Yâni O, kalblerin gizlediklerini ziyâdesiyle bilendir. Açıktaki amelleri nasıl olur da bilmez!

Bu ifâdenin aslı, göğüs sâhiplerinin gizlediklerini hakkıyla bilendir, şeklindedir.

Bu âyette, şükür ve îmânın faydasının şükredenin kendisine âid olduğu gibi küfür ve azgınlığın zararının da kâfirin kendisine âid olduğuna, Allah'ın âlemlerden müstağnî bulunduğuna delil vardır. Nitekim kudsî hadîste şöyle buyrulmuştur: "*Ey kullarım! Evveliniz âhiriniz, insanınız cinniniz, sizden en muttakî bir kişinin kalbi ve duygusuna sâhip olsalar, bu benim mülkümde herhangi bir şey arttırmaz. Ey kullarım! Evveliniz âhiriniz, insanınız cinniniz, sizden en günahkâr bir kişinin kalbi ve duygusuna sâhip olsalar, bu benim mülkümden en küçük bir şey eksiltmez.*" Hadîsin sonunda ise şöyle buyrulmaktadır: "*Artık kim bir hayır bulursa Allah'a hamd*

etsin. Kim de hayırdan başka bir şey bulursa öz nefsinden başka kimseyi ayıplamasın."[63]

Bilesin ki şükür, ilâhî rızâyı kazanmaya sebeptir. Görmez misin ki Allah Teâlâ: ***"Eğer şükrederseniz, sizin için buna razı olur."*** buyurmaktadır. Şükrün şerefinden dolayı Allah peygamberlerine şükretmelerini emretmiştir: Meselâ Mûsâ (a.s.)'a: **"*Sana verdiğimi al ve şükredenlerden ol.*"** (el-A'râf, 7/144) buyurmuştur.

Rivâyet edildiğine göre Mûsâ (a.s.) Tevrat'ı yakuttan beş ya da dokuz levha olarak aldı. Bunlarda şu ibâre de yazılı idi: "*Ey Mûsâ! Benim hükmüme sabretmeyen, nimetlerime şükretmeyen benden başka bir rab arasın!*"

Peygamberler şükrün fazîletini bildikleri için şükre koşmuşlardı. Rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.)'in ayakları, gece namazı için uzun müddet ayakta durmaktan ileri gelen ağrıdan dolayı şişince **Âişe** (r.anha): "Allah senin geçmiş gelecek bütün günahlarını bağışlamadı mı?" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s.): "*Rabbime çokça şükreden bir kul olmayayım mı?*" buyurdu.[64]

Bu hadîste gece namazının fazîletinin kemâline dikkat çekilmektedir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) onu Allah Teâlâ'nın nimetlerine bir şükür yerine koymuştur. Şurası gayet açıktır ki Allah'ın nimetleri büyüktür, onlara yapılan şükür de büyüktür. Hz. Peygamber (s.a.) gece namazını böylesine büyük nimetlere bir şükür olarak kabul ettiğine göre, gece namazının tâatlerin en büyüklerinden ve ibâdetlerin en fazîletlilerinden olduğu sâbit olmuş olur.

Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: "*Benim şu mescidimde kılınan bir namaz, -Mescid-i Harâm hâriç- başka mescidlerde kılınan on bin namazdan daha üstündür. Mescid-i harâm'da kılınan bir namaz ise başka mescidlerde kılınan yüz bin namazdan daha üstündür.*" Hz. Peygamber (s.a.) daha sonra: "*Dikkat edin, size bundan daha üstün olanını söyleyeyim mi?*" buyurdu. Ashâb: "Evet." dediler. O da şöyle buyurdu: "*Bir adam ki gecenin karanlığında kalkar, güzelce abdest alır ve Allah rızâsını kazanmak maksadıyla iki rekat namaz kılar (işte o bunlardan daha üstündür).*"[65]

Âişe (r.anha)'dan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) bir mazereti dolayısıyla gece namazını kılamayınca kuşluk vakti onu kazâ ederdi.[66] Yâni kendisine vâcib olmamasına rağmen, bir tedbir olarak kazâ ederdi. Çünkü, devamlı olarak yapılan bir vird, yerine getirildiği vakitte yapılamadığında başka bir vakitte yapılmalıdır ki ecri devam etsin ve feyzi kesintiye uğramasın. Çünkü Allah'ın ihsân ve atâsı, ancak O'na sürekli teveccüh ile elde edilir.

Hz. Peygamber (a.s.) hadîste "*Allah rızâsını kazanmak maksadı*"nı şart koşmuştur. Çünkü Allah Teâlâ, kendisinden başkası için yapılan hiçbir şeyi kabul etmez. İşte bu sebepledir ki "*Çünkü O, kalplerde olan herşeyi hakkıyla bilendir.*" buyurarak hem vaadde hem de tehdîd de bulunmaktadır. Buna göre kim göğsünde ihlas barındırıyorsa, kahrın elinden kurtulur. Kim de şirk ve riyâ barındırıyorsa, amelinin yanında Allah'ı bulur. Allah da onun hesabını tam olarak görür.

Sa'dî der ki:

Tuttuğun yol Allah'a değil de başka yere gidiyorsa,
Seccadeni ateşte silkeceklerdir
Nazarın Hakk'a doğru değilse,
Kıyamet günü çok âh çekersin
Doğruluk divanının ve adalet terâzisinin bulunduğu yerde
İçi rüzgârla dolu bir dağarcığın ağırlığı ne tutar?
O zaman, vaktiyle bunca takvâ satan mürâînin
Dağarcığında hiçbir şey bulunmadığı meydana çıkar
Riyadan gelecek olan yüzsuyuna yer verme,
Çünkü bu suyun altı balçıktır

Allah bizi de sizi de sözlerinde, fiillerinde ve hallerinde sâlih, sâdık ve ihlâslı olanlardan kılsın. Fâsık, yalancı ve mürâîlerden eylemesin. Âmîn, ey affı bol, nimeti çok olan!

❀

وَاِذَا مَسَّ الْاِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَا رَبَّهُ مُنِيبًا اِلَيْهِ ثُمَّ اِذَا خَوَّلَهُ نِعْمَةً مِنْهُ نَسِيَ مَا كَانَ يَدْعُٓوا اِلَيْهِ مِنْ قَبْلُ وَجَعَلَ لِلّٰهِ اَنْدَادًا لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِهِۜ قُلْ تَمَتَّعْ بِكُفْرِكَ قَلِيلًاۗ اِنَّكَ مِنْ اَصْحَابِ النَّارِ ﴿٨﴾

8. İnsanın başına bir sıkıntı gelince, Rabbine yönelerek O'na yalvarır. Sonra Allah kendisinden ona bir nimet verince, önceden yalvarmış olduğunu unutur. Allah'ın yolundan saptırmak için O'na eşler koşar. *(Ey Muhammed!)* De ki: Küfrünle biraz eğlenedur; çünkü sen, muhakkak cehennem ehlindensin!

"*İnsanın başına bir sıkıntı gelince,*" fakirlik, hastalık ve bunlardan başka kötü bir hal ve sıkıntı isâbet edince "*Rabbine yönelerek*" genişlik zamanında duâ edip yalvardığı kendisi gibi âciz put ve diğer şeylerin sıkıntısını giderme gücünden mahrum olduklarını bildiğinden Rabbine dönerek, o sıkıntının giderilmesi hususunda "*O'na yalvarır.*"

Râğıb der ki: "اَلْمَسُّ" kelimesi, insana erişen her tür eziyet için kullanılır. "الضُّرُّ (sıkıntı)" kelimesi "اَلسَّرَّٓاءُ (bolluk)" ve "اَلنَّعْمَاءُ (iyilik/ nimet içinde olma)"nın zıddıdır. "اَلضَّرَرُ (zarar)" ise "اَلنَّفْعُ (fayda)"in karşıtıdır.

"اَلْاِنَابَةُ اِلَى اللّٰهِ" tevbe ile ve ameli hâlis kılarak Allah'a dönmektir. "اَلنَّوْبُ" bir şeyin tekrar tekrar dönmesi demektir.

Bu âyette ifâde edilen husus, **"*İnsan gerçekten çok zâlim ve nankördür*"** (İbrâhim, 14/34) âyetinde olduğu gibi bir cinsin (insan), bir kısım ferdlerinin durumu ile tavsif edilmesinden ibârettir.

Bu âyette işâret vardır ki insana bir sıkıntı dokunduğu zaman boyun eğmesi, itâat

etmesi, Rabbine yönelmesi, O’nun huzurunda niyaz edip yakarması tabîatındandır.

Mesnevî’de der ki:

Kul, acıdan ve yaradan dolayı Hakk’a yakarıp
Sıkıntısından bin türlü şikâyet eder.
Hak der ki sıkıntı ve acı, sonunda
Seni yakarışa yöneltip doğrulttu.
Aslında her düşman ilacındır, iksirindir senin;
Yararlıdır sana ve gönlüne şifâdır.
Çünkü ondan bir boşluğa kaçarsın da
Allah’ın lütfundan yardım dilersin.
Aslında dostların düşmandır sana.
Çünkü seni Hakk’ın huzurundan uzaklaştırıp meşgul ederler.

“*Sonra Allah kendisinden ona bir nimet verince,*” yâni Allah Teâlâ ona kendi tarafından büyük bir nimet verip sıkıntısını giderince, işini yoluna koyup gönlünü düzeltince ve durumunu güzelleştirince…

“خَوَّلَ” kelimesi, “اَلتَّخَوُّلْ” kökünden olup “koruyup kollamak” anlamındadır. Âyetteki anlamı, “Allah o kimseyi malını güzelce idâre eder kılınca” demektir. Bir kimse malı muhâfaza edip güzelce idâre ettiği zaman Araplar “فُلَانٌ خَائِلُ مَالٍ” derler. Fakirlerin durumlarını görüp gözetmek de cömerd zenginlerin şanındadandır.

Ya da bu kelime iftihar etmek anlamındaki “اَلْخَوْلُ”dendir. Çünkü zengin kibirli ve burnu büyük olur. Buna göre âyetin mânâsı, onu elindeki nimet ile iftihar edip böbürlenen biri hâline getirince, olur.

“*Önceden yalvarmış olduğunu unutur.*” Yâni bu nimet, rahatlık ve iftihar hâlinden önce gidermesi için Allah’a yalvardığı o sıkıntıyı unutur. Nitekim Allah Teâlâ “***sanki kendisine dokunan bir sıkıntıdan ötürü bize duâ etmemiş gibi geçip gider***.” (Yûnus, 10/12) buyurmuştur.

Ya da kendisine yalvarıp yakarmakta olduğu Rabbini unutur. Buna göre, “ وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْاُنْثٰى ***Erkeği ve dişiyi yaratana yemin ederim ki***” (el-Leyl, 92/3) âyetinde olduğu gibi “مَا” harfi, (akıllı varlıklar için kullanılan) “مَنْ” mânâsınadır. Ya da âyette bahsedilen kişinin unutması o dereceye varır ki yalvardığının kim olduğunu tanımak bir tarafa, ne olduğunu bile tanımaz. Dolayısıyla nankörlüğünün başına döner, yine o büyük isyanlarına dalar, Ma’bûd’una ortak koşar, O’nu bile bile inkârda ısrar eder. Çünkü bu kişinin o duâsı, ünsiyet duyulacak bir varlık olan Allah’a olan arzu ve iştiyakından değil, aksine başına gelen o sıkıntıdan ileri gelmiştir.

Mesnevî’de der ki:

Bu pişmanlık sıkıntının sonucudur,

Hazine gibi parıldayan aklın sonucu değil.
Sıkıntı geçince pişmanlık da yok olur.
O tevbe ve pişmanlığın toprak kadar değeri yoktur.
O tevbe ederken akıl pîri
“Geri gönderilseler, yine dönerler”(el-En’âm 6/28) diye seslenir.

Baklî’nin *Arâis* adlı eserinde şöyle der: “Allah Teâlâ, burada yakîni zayıf olanları şöyle tavsif ediyor: Kendisine Allah’ın imtihanının elemi dokunduğu zaman O’nu tanımadan O’na duâ eder. O’nun nimeti kendisine ulaştığı zaman ise nimetle nimet verenden perdelenir. Böylece her iki yoldan da câhil kalır. Ne belâda sabredici, ne de nimetlere erdiğinde şükredici olur. Bu durum onun Rabbini tanımamasındandır. Rabbini ma’rifet sıfatı ve muhabbet halâveti/tadı ile idrak etmiş olsaydı, kendisine dilediğini yapması için nefsini O’na bezlederdi.

Bir âlim der ki: Kulların ilim ve ma’rifeti en az olanı, başına bir sıkıntı geldiğinde Rabbine duâ edendir. Çünkü bir sebeple veya bir sebep için O’na duâ edenlerin duâsı, sırf O’nu arzulayıp O’na iştiyak duyarak duâ edinceye kadar illetli ve ârızalıdır. Hz. Hüseyin (r.a.) şöyle demiştir: “Âfiyet hallerinde kim Hakk’ı unutursa, sıkıntı ve zorluk zamanlarında Allah onun duâsına icâbet etmez.” Hz. Peygamber (a.s.) da **İbn Abbâs** (r.a.)’a şöyle buyurmuştu: *“Bolluk ve rahat içinde iken Allah’ı tanı ki zorluk ve sıkıntı zamanında O da seni tanısın.”*[67] **Nehrecûrî** der ki: “Sâhibine nimeti vereni unutturan bir nimet nimet değil, aksine nıkmete (cezâ, felaket, âfet) daha yakındır.”

Mesnevî’de der ki:

Sen bizim kapımızdan saptırıp
Uzaklaştıran nimetten şikâyet et.

İnsanları “*Allah’ın yolundan*” tevhîdden “*saptırmak için O’na eşler*” ibâdette ortaklar “*koşar.*” Yâni putlara tapmaya geri döner.

“أَنْدَادً” kelimesi “نِدٌّ”in çoğuludur. *el-Müfredât*’ta geçtiği üzere sadece cevher bakımından ortak olan şeylere denir. *Bahru’l-ulûm*’da ise şöyle der: “Karşıt benzer demektir. Yâni Allah’a muhâlefet etmeye ve karşı koymaya muktedir olduğuna inandıkları benzerler/eşler koşar, demektir.

“اَلسَّبِيلُ” gidilmesi âdet edinilmiş/alışılmış yol demektir. Allah’a ve rızâsına ulaştırdığı için tevhîd yerine istiâre olarak kullanılmıştır.

“لِيُضِلَّ” lafzı, “لِيَضِلَّ” şeklinde de okunmuştur. Buna göre mânâ; sapıklığı artsın diye ya da sapıklığında sâbit olsun diye, şeklinde olur. (Böyle mânâ veriyoruz,) yoksa sapıklığın aslı Allah’a eşler koşmaktan uzak değildir. “لِيُضِلَّ”nin başındaki lâm ise akıbet lâmıdır. Çünkü sonuç bazen fiilin gayesi olurken, bazen de olmaz. Sapmak veya saptırmak ise gaye değil, Allah’a eş koşmanın neticesi ve sonucudur.

“*(Ey Muhammed!) De ki:*” Bu emir, “***Dilediğinizi yapın!***” (Fussılet, 41/40) kavlinde olduğu gibi tehdid içindir. Mânâ şöyledir: Ey Muhammed, hem kendisi yoldan çıkan hem de başkalarını yoldan çıkaran şu kimseyi tehdid etmek, durumunu ve sonunun nereye varacağını açıklamak üzere de ki:

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de ise şöyle der: “Darlıkta ve bollukta böyle bir tabîata sâhip olan insana de ki…” “*Küfrünle biraz*” az bir eğlenme ile veya az bir zaman “*eğlenedur;*” Yâni dünyada ölüm anına dek faydalanılan şeylerden dilediğinle meşgul ol. “اَلتَّمَتُّعُ” yararlanmak, faydalanmak, nasiplenmek demektir.

“*Çünkü sen,*” âhirette “*muhakkak cehennem ehlindensin!*” Yâni, ondan hiç çıkamayıp devamlı sûrette azap görecek olanlardansın! Dünya lezzetleri cehennem azâbının şiddetinin yanında çok azdır.

Bu ifâde, o kişinin biraz eğlenmesinin sebebini bildirmektedir. Âşikârdır ki bu ifâdede onun kurtuluş ümidi ortadan kaldırılmaktadır. Sanki şöyle buyrulmuştur: Madem ki sana emredilen îman ve tâatten yüzçevirdin, bunun cezâsını tatman için sana eğlenip faydalandığın şeyleri terk etme emrinin verilmesi haktır.

Burada işâret vardır ki dünyada cehennemlik olanlarla arkadaşlık eden, Mevlâ'ya karşı gelip hevâya uyma ayaklarıyla süflî derekelerin yollarına düşen kimse, cehennemin ve ehlinin yoldaşı/arkadaşıdır. Yine burada insanın ömrü bir tarafa dünyanın ömrünün bile az olduğuna, dünyalık zevklerden faydalanıp eğlenmenin insana hiçbir fayda sağlamayacağına işâret vardır. Şu halde ecel nidâsı yapılmadan evvel mutlak sûrette uyanmak lâzımdır!

Ebü'd-Derdâ (r.a.) Şam Camii'nde namaz kıldıktan sonra şöyle dedi: “Ey Şamlılar! Hiç utanma yok mu sizde?! Ne zamana kadar elde edemeyeceğiniz şeylere emel besleyecek, yiyemeyeceğiniz şeyleri biriktirecek, içinde oturmayacağınız evler inşa edeceksiniz?! Sizden öncekiler uzun emeller beslediler, sağlam binâlar inşa ettiler, çok mal biriktirdiler. Sonunda emelleri aldanış, biriktirdikleri helâk ve meskenleri mezar oldu.”

Bazı haberlerde bildirildiğine göre bir adam Mûsâ (a.s.)'a: “Allah'a duâ et de bana mal ihsân etsin!” dedi. O da Rabbine duâ etti. Allah Mûsâ (a.s.)'a: “Az mı istersin çok mu?” diye vahyetti. O da: “Yâ Rabbi, çok isterim” dedi. Derken adam kör oldu ve Mûsâ (a.s.)'ın yanından ayrıldı. Adamın karşısına yırtıcı bir hayvan çıktı ve onu öldürdü. Bunun üzerine Mûsâ (a.s.): “Ya Rabbi, ben senden bu adama çok şeyler ihsân etmeni istemiştim, oysa onu canavar yedi?” dedi. Allah ona şöyle vahyetti: “Ey Mûsâ, sen ona çok şey vermemi istedin. Dünyada olan şeylerin hepsi azdır. Onun için ben ona çok olanı âhirette verdim.”

Öyleyse ecel yaklaşmadan ve tenbellik zuhûr etmeden dünyadan ve içindekilerden nefret edip âhiret ve Mevlâ için çalışana ne mutlu! Allah bizi ve sizi uyanık olanlardan eylesin! Âmin!

❀

أَمَّنْ هُوَ قَانِتٌ اٰنَٓاءَ الَّيْلِ سَاجِدًا وَقَٓائِمًا يَحْذَرُ الْاٰخِرَةَ وَيَرْجُوا رَحْمَةَ رَبِّهٖۜ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذ۪ينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذ۪ينَ لَا يَعْلَمُونَۜ

اِنَّمَا يَتَذَكَّرُ اُو۬لُوا الْاَلْبَابِ ﴿٩﴾

9. Yoksa geceleyin secde ederek ve kıyamda durarak ibâdet eden, âhiretten çekinen ve Rabbinin rahmetini dileyen kimse *(o inkârcı gibi)* midir? *(Rasûlüm!)* De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Doğrusu ancak akıl sâhipleri bunları hakkıyla düşünür.

"*Yoksa geceleyin*" gece saatlerinde "*secde ederek ve kıyamda durarak ibâdet eden, âhiretten çekinen ve Rabbinin rahmetini*" yâni bağışlamasını ve cenneti "*dileyen kimse*" sâdece dünya sıkıntısından sakınan ve dünyanın hayrını isteyen "*(o inkârcı gibi) midir?*"

Buradaki istifham/soru, konuyu pekiştirme mânâsınadır. Yâni katı kalpli, unutkan bir kâfirin durumu mu daha iyi, âkıbeti daha güzeldir; yoksa geceleyin secde ederek ve kıyamda durarak ibâdet eden, âhiretten çekinen ve Rabbinin rahmetini dileyen kimse mi? Bilakis geceleyin secde ederek ve kıyamda durarak ibâdet eden, âhiretten çekinen ve Rabbinin rahmetini dileyen kimse daha hayırlıdır, demektir.

Âyette bahsedilen kimse en meşhur görüşe göre **Osmân b. Affân** (r.a.)'tır. Onun temiz sıfatı üzere olan herkes de bunda dâhildir.

"اَلْقُنُوتُ" çeşitli mânâlara gelir:

1- Bunlardan birisi duâdır. Vitr namazının kunûtu, duâsıdır. "Kunût duâsı terkibindeki izâfete gelince, **Ahî Çelebî** *Hâşiyesi*'nde geçtiği üzere bu, açıklama için olan bir izâfettir (izâfet-i beyâniyye).

2- Kunûtun bir anlamı da "وَالْقَانِتَاتُ (tâate devam eden kadınlar)" (el-Ahzâb, 33/35) ifâdesinde olduğu gibi tâattir.

3- Kunût'un anlamlarından biri de kıyâmdır/ayakta durmaktır. Buna göre namaz kılan kişi kânittir, yâni kıyamda/ayakta durmaktadır. *ed-Dürer*'de geçtiği üzere fürû' fıkıhta, Hz. Peygamber (a.s.)'ın *"En üstün namaz kunûtü"* yâni kıyâmı *"uzun namazdır."*[68] hadîsinden dolayı kıyâmı uzun yapmak çok secde etmekten evlâdır. Başka bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Allah yolunda cihad eden kimsenin durumu, oruçlu olarak namaz kılan(kânit) kimseye benzer*."[69] Nitekim *Keşfü'l-esrâr*'da böyle geçmektedir.

Âyetin "قَانِتٌ" kelimesinin ardından "*geceleyin*" ve "*secde ederek ve kıyamda durarak*" ifâdelerinin getirilmesi de kunût'ü kıyâma tahsis etmektedir.

Secdenin kıyamdan önce zikredilmesi, ibâdet mânâsını daha iyi ifâde ettiği içindir. Buradaki secde ve kıyamdan maksad, namazdır. Bu ikisi ile namazın ifâde edilmesi, namazın rükünlerinin en büyüklerinden olmalarından dolayıdır.

Buna göre "قَانِتٌ"in mânâsı, namazda kıyâmı uzun tutarak ayakta duran demektir.

Nitekim “geceleyin” ifâdesi bunu hissettirmektedir. Çünkü, gece saatlerinde ayakta duran kimse, gecenin bir kısmında ayakta duran kimsenin aksine kıyâmı uzun yapmış demektir.

“*Âhiretten çekinen*” ifâdesi, peşinden gelen, iç içe girmiş ya da başlangıç olmak üzere diğer bir haldir. Sanki “Peki bu adamın nesi var da namazda böyle uzun bir süre ayakta duruyor?” diye sorulmuş da; “Yeniden diriltilmeye îmânından dolayı âhiret azâbından korkuyor/çekiniyor.” diye cevap verilmiştir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “Allah, zâhiren ve bâtınen, ara vermeksizin ve kusur etmeksizin ubûdiyyet görevini yerine getirmeye işâret etmektedir. “*Âhiretten çekinen*” dünya ve ziynetlerinden sakındığı gibi âhiret ve nimetlerinden sakınan demektir. “*Rabbinin rahmetini dileyen/uman*” ise Rabbinin nimetini değil, rahmetini uman demektir.”

Âyet mü’minin korku ile ümid arasında (beyne’l-havfi ve’r-recâ) olması gerektiğine delâlet etmektedir. Yerine getirdiği amellerinden dolayı Rabbinin rahmetini ümid edecek ve kusurlarınndan dolayı da O’nun azâbından sakınacaktır. Bir de recâ (ümit) olması gereken sınırı aşacak olursa, güven hâline gelir. Havf (korku) olması gereken sınırı aştığında ise ümitsizlik (iyâs) hâlini alır ki her ikisi de küfürdür. Bu bakımdan ikisinin de dengede tutulması gerekir. Nitekim Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *“Mü’minin korkusu ile ümidi terazide tartılacak olsaydı, dengede kalırlardı.”*[70]

Yaptığın tâat ve ibâdetlere güvenme
Günahın varsa eğer, O’nun rahmetinin feyzinden ümidini kesme
İyi kork, zira O’nun kahrı kıyaslanabilir değildir
Gönlün gayet hoş olsun, çünkü O’nun lütfu sayıya sığmaz

Âyette de gece namazına teşvik vardır. **İbn Abbâs** (r.a.)’ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: “Her kim kıyamet günü mevkıfi/durup beklemeyi Allah’ın kendisine hafifleştirmesini arzu ediyorsa, gecenin karanlığında âhiretten korkarak ve Rabbinin rahmetini umarak secde ve kıyam ederken Allah’ın kendisini görmesini sağlasın!” Nitekim *Haddâdî Tefsîri*’nde böyle geçmektedir.

Rebîa b. Ka’b el-Eslemî (r.a.) der ki: “Rasûlullah (s.a.) ile birlikte gecelerdim. Abdest suyunu ve diğer ihtiyaçlarını ona getirirdim. Bir keresinde bana: “*Dile* (benden ne dilersen)” buyurdu. Ben: “Cennette seninle beraber olmayı isterim.” dedim. Hz. Peygamber (s.a.): “*Başka bir şey istemez misin?*” buyurdu. Ben: “*Benim dileğim bundan ibârettir.*” dedim. Hz. Peygamber (s.a.): “*Öyleyse çok secde ederek* (yâni çok namaz kılarak)*, kendin için bana yardımcı ol!*” buyurdu.[71]

Âriflerden birisi şöyle der: “Allah seher vakitlerinde uyanık olanların kalblerine muttali olur ve onları nurla doldurur. Onların kalblerine birtakım faydalı şeyler ilham olunur da gönülleri nurlanır. Sonra da onların kalblerinden gafillerin kalblerine âfiyetler yayılır.”

Horozlar seher vakti “Kalkın ey gafiller!” diye seslenir
Sabah/seher vakti uyanık olan saadete erdi

Rasûlüm! Hakkı açıklamak, ilim ve amelin ne kadar şerefli olduklarına dikat çekmek için: “*De ki: Hiç*” hallerin hakikatlerini “*bilenlerle*” yukarıda geçen kânit/ibâdet ehli kimse gibi ilimlerinin gereğince de amel edenlerle, zikredilenleri “*bilmeyenler*” tıpkı o kâfir gibi cehâlet ve dalâletleri muktezâsınca hareket edenler “*bir olur mu?*”

Buradaki soru, öncekilerin hayır derecelerinin en yükseğinde olduklarına, sonrakilerin ise şer derekelerinin en aşağısında bulunduklarına dikkat çekmek içindir.

Bahru’l-ulûm’da şöyle der: “Burada fiil lâzım/geçişsiz bir fiil mertebesine indirilerek onun için bir mef’ul/nesne takdir edilmedi. Çünkü takdir edilen şey zikredilmiş gibidir. Mânâ şöyledir: Kendisinde ilmin hakikati bulunan kimse ile bulunmayan bir olur mu?

“*Doğrusu ancak akıl sâhipleri bunları hakkıyla düşünür.*” Bu, müstakil bir söz olup Hz. Peygamber’e söylemesi emredilen ifâdeye dahil değildir; Allah Teâlâ tarafından söylenmiş olup mânâsı şöyledir: Bu açık beyânlardan, ancak vehim ve bozulmuşluk şâibelerinden uzak durumdaki akıl sâhipleri ibret alır. Bunlar ise böyle bir özellikten ne kadar uzaktırlar!

Denir ki: Lübbün/hâlis aklın işi, âyet ve delillerden ibret almaktır. İbret almayan lübbü/hâlis aklı olmayan kimse gibi olur. Onun durumu tıpkı hayvanlara benzer.

el-Müfredât’ta şöyle der: “اَللُّبُّ” şâibelerden uzak hâlis akıl demektir. Bir şeyin özüne “اَللُّبَابُ” dendiği gibi insandaki en hâlis, katışıksız kuvve olduğu için akla bu isim verilmiştir. Lübbün saf akıl olduğu da söylenmiştir. Her lübb akıldır, ama her akıl lübb değildir. Bu yüzden Allah Teâlâ ***“Kime de hikmet verilirse, ona pek çok hayır verilmiş demektir. Ancak lübb sâhipleri düşünüp ibret alırlar.”*** (el-Bakara, 2/269) ve buna benzer başka âyetlerde ancak saf akılların idrak edebileceği hükümleri lübb sâhiplerine bağlamıştır.”

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “*De ki: Hiç*” Allah’a yakınlığın kadrini “*bilenlerle*” bunu cennet ve nimetlerine tercih edenlerle bunun kadrini “*bilmeyenler bir olur mu? Doğrusu*” bu mânânın hakikatini “*ancak akıl/lübb sâhipleri bunları hakkıyla düşünür.*” Onlar kendi varlık derilerinden tamamen sıyrılan, benlikleri îtibarıyla ölen ve Hakk’ın hüviyyeti ile yaşayanlardır.”

Âyet ilmin üstünlüğünü ve ilmi ile amel etmeyen âlimlerin değersizliğini açıklamaktadır. Onlar Allah katında câhillerdir. Çünkü Allah ibâdetle kâim olanları (kânitîn) âlimler saymıştır.

Şeyh Sühreverdî *Avârifü’l-ma’ârif*’te der ki: “Himmet sâhipleri, Allah Teâlâ’nın: “*Yoksa geceleyin secde ederek ve kıyamda durarak ibâdet eden, âhiretten çekinen ve Rabbinin rahmetini dileyen kimse (o inkârcı gibi) midir? (Rasûlüm!) De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Doğrusu ancak akıl sâhipleri bunları hakkıyla düşünür.*” âyetinde ilim sâhibi olduklarına hükmettiği ilim ehlidir. Allah burada

geceleyin ibâdet kasdıyla ayakta duranların ilim sâhibi olduğuna hükmetmiştir. Çünkü bunlar ilim sâhibi olduklarından dolayı nefislerini karar kıldıkları tabîatlarından rahatsız edip kaldırdılar ve rûhânî lezzetlere yönelerek nefslerini kendi hakikatlerinin zirvelerine yükselttiler. Böylece yanlarını yataklarından uzaklaştırdılar da gâfil ve uykucu sıfatından çıktılar."

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Kıyamet günü şu üç zümre şefâat eder: Peygamberler, âlimler ve şehidler."*[72]

İbn Abbâs (r.a.) şöyle demiştir: "Süleyman (a.s.)'dan ilim, zenginlik ve hükümdarlık arasında bir tercih yapması istendiğinde ilmi tercih etti. Zenginlik ve hükümdarlık da ilimle birlikte kendisine verildi."

Bir haberde vârid olmuştur ki: Allah Teâlâ, Cebrâil (a.s.)'ı akıl, hayâ ve îman ile Âdem (a.s.)'a gönderdi. Bunlardan birini seçmekte serbest bıraktı. O da aklı tercih etti. Bunun üzerine diğer ikisi de onun peşinden geldiler.

Başka bir rivâyette ise Allah, Cebrâil (a.s.) ile ilim, hayâ ve aklı gönderdi. İlim kalbe, hayâ yüze/göze, akıl ise başa/beyne yerleşti.

Bir hadiste de şöyle buyrulur: *"Allah'ın ateşten/cehennemden âzâd ettiği kimselere bakmayı arzu eden, ilim tâliblerine baksın! Nefsim kudret elinde bulunan zâta yemin ederim ki bir âlimin kapısına gidip gelen hiçbir ilim tâlibi yoktur ki Allah Teâlâ onun her adımına karşılık kendisi için bir sene ibâdet etmiş olma sevabı yazmış, her adımına karşılık kendisi için cennette bir şehir inşâ etmiş olmasın. O yeryüzünde yürürken yeryüzü kendisi için istiğfar eder. Yer üzerinde yürüyen herkes onun için istiğfar eder. Günahları bağışlanmış olarak akşamlar ve sabahlar. Melekler de: "İşte bunlar Allah'ın ateşten âzâd ettiği kimselerdir!' diye şâhidlik ederler."*[73]

İlim şerefinin neseb şerefinin üzerinde olduğu zikredilir. Bu yüzden Hz. Âişe'nin Hz. Fâtıma'dan (r.anhümâ) efdal olduğu söylenmiştir. Herhalde *Emâlî*'nin şu sözü ile kasdedilen de bu olsa gerektir:

Bil ki tercih edilir Âişe-i Sıddîka,
Bazı hasletleri îtibarıyla Zehrâ'ya.

Çünkü Hz. Peygamber (s.a.), "*Dininizin üçte ikisini Âişe'den alın.*"[74] buyurmuştur. Ancak hasletlerin çoğunda Fâtıma-i Zehrâ, Aişe-i Sıddîka'dan üstündür. Nitekim Peygamber Efendimiz (a.s.)'ın şu hadîsi de buna delâlet eder: *"Erkeklerden pekçokları kemâle ermiştir. Kadınlardan ise ancak İmrân kızı Meryem, Fir'avn'un hanımı Âsiye, Huveylid kızı Hadîce ve Muhammed kızı Fâtıma kemâle ermiştir."*[75]

Bir hadiste *"İlim öğrenmek her müslümana farzdır."*[76] buyrulmuştur.

İhyâ'da şöyle der: "İnsanlar her müslümana farz olan ilim hususunda ihtilaf ettiler. Kelâmcılar bu ilmin kelâm ilmi olduğunu söylediler. Çünkü tevhîd bu ilim sâyesinde idrak edilir. Allah'ın zâtı ve sıfatları bu ilim sâyesinde bilinebilir. Fakîhler bu ilmin fıkıh olduğunu söylediler. Çünkü, ibâdetler, helâl ve haram bu ilim sâyesinde bilinip

tanınır. Müfessirler ve muhaddisler ise bu ilmin kitâb ve sünnet ilmi olduğunu söylediler. Çünkü diğer bütün ilimlere bu iki ilim sâyesinde ulaşılabilir. Tasavvuf ehli ise bu ilmin tasavvuf olduğunu söylemiştir. Çünkü kul, bu ilim sâyesinde Allah Teâlâ katındaki makamını bilip tanır. Hasılı her grup mezkûr farzıyyetin kendi meşgul olduğu ilimle ilgili olduğunu söylemiştir.

Hadîsteki "*her müslümana*" ifâdesi, erkek olsun kadın olsun her mükellefe demektir.

et-Terğîb Şerhi'nde der ki: "Hz. Peygamber (s.a.)'in kasdettiği ilim, dil ile şehâdet getirmek, kalb ile ikrar etmek, öldükten sonra diriltilmek ve benzerlerinin hak olduğuna inanmak gibi insanın bilmemesi düşünülemeyecek olan şeyleri bilmek; kendisine vâcib olan ibâdetleri, alış-veriş gibi geçimi ile ilgili hususları bilmektir. Buna göre herhangi bir şer'î hususla meşgul olan kimseye o hususla ilgili ilmi öğrenmesi vâcib olur. Meselâ namaz vakti girdiği zaman tahâreti, namazda okuyacak kadar Kur'ân'ı, sonra da namazı öğrenmesi üzerine borç olur. Ramazan ayına ulaşacak olursa oruçla ilgili bilgileri öğrenmesi vâcib olur. Haccetmesi gerektiğinde hac için gerekli bilgileri elde etmesi vâcib olur. Belli bir miktar malı varsa ve bunun üzerinden bir yıl geçerse, elindeki malın cinsine göre başkasını değil o cins maldan ne kadar zekât verileceğini bilmesi üzerine borç olur. Alış-verişle meşgul olursa, ticaret ve mâliye ilmini öğrenmek ona vâcib olur. Diğer hükümler de aynı şekilde kişi ancak bunlarla muhatap olduğunda onlarla ilgili bilgi edinmesi vâcib olur.

Eğer "Kişinin bir vakitte muhatap olduğu bir hususla ilgili hemen bilgi elde etmesi için vakit yetmez." denirse, şöyle deriz: Biz tam olarak o vaktin girdiği zamanı kasdediyor değiliz. Kasdettiğimiz muhatap olduğu konu için gerekli bilgileri öğrenmesine yetecek kadar yakın bir zaman dilimidir. Ondan sonra da onunla amel edebileceği vakit girecektir. İşte bu zikredilen bilgi, ilm-i hâlden (içinde bulunulan hâlin gerektirdiği bilgiden) ibârettir.

Şu halde ilm-i hâl, herkes için elzem olan yemek mesabesindedir. Bazı hal ve zamanlarda gerekli hâle gelen bilgiler ise sadece bazı vakitlerde ihtiyaç duyulan ilaçlar yerindedir.

(**Gazzâlî**) bu ilmin mâhiyeti ile ilgili olarak da şöyle der: *"Âlimin âbide üstünlüğü; benim, ümmetime olan üstünlüğüm gibidir."*[77] şeklinde vârid olan hadisteki ilimden maksad mükâşefedir. Çünkü mükâşefe ilminden başkası -ki o muâmele ilmidir-, amelin şartı olarak sâbit olduğu için ona tâbidir. Kezâ *"İlim öğrenmek her müslümana farzdır."* hadîsindeki ilimden maksad da vâcib olan kalbî muâmeledir. Yâni mezkûr hadisin anlamı gereği, tevekkül, inâbe, haşyet, rızâ gibi kalb hallerini bilmek her müslümana farzdır, demektir. Çünkü bu ilim her hal ü kârda gereklidir. Ayrıca cömertlik-cimrilik, korkaklık-yiğitlik, tekebbür-tevâzu, iffet-ifetsizlik israf-cimrilik gibi diğer ahlâkî davranışlarda da aynı şey geçerlidir. Hadisteki ilimden bu muâmelelerden başkasının kasdedilmiş olması imkânsızdır. Meselâ tevhîd zâten elde edilmiş durumdadır. Namaza gelince, zira birinin kuşluk vakti müslüman olarak ya da ergenlik çağına girerek namaz kılmaya ehil hâle gelmesi ve öğle namazı vakti girmezden evvel

vefat etmesi mümkündür. Bu durumda namaz kendisine farz olmayacağı için namazla ilgili bilgileri elde etmesi de farz olmayacaktır. O zaman da hadisteki "her" kelimesinden anlaşılan genellik doğru anlaşılmış olmayacaktır.

Yine "*De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?*" âyetindeki ilimden maksad mutlak olarak, yâni muâmele veya mükâşefe olup olmadığına bakılmaksın âhiret ilmidir. Bu, günümüz ulemâsının, sahâbeden daha üstün sayılmaması içindir. Kelâmdaki mücâdele/tartışma metodu ve nâdiren vuku bulan şeylerin fetvâlarıyla uğraşmak sonradan ortaya çıkmış şeylerdir. Özetleyecek olursak tevhîd ilmi, bilgi konusu ettiği Varlık'ın şerefinden dolayı en şerefli ilimdir. Faydalı her ilmin Allah'a yakınlaşmada bir payı var ise de tam yakınlık ancak muhakkık sûfîlerin tercih ettiği ilimle elde edilebilir. Nitekim **İmam Gazzâlî** (r.h.) bu hususu *el-Munkızü mine'd-dalâl* adlı eserinde böylece îtiraf etmektedir.

Zâhir âlimlerinden verâ sâhibi olanlar kalb erbâbının fazîletini îtiraf eder ve onların meclislerine gidip gelirlerdi. Fakihlerden birisi ilmini yoklamak için **Ebû Bekir Şiblî** (k.s.)'ye: "Beş deveden ne kadar zekât verilmelidir?" diye sordu. Şiblî: "Vâcib olanı soruyorsan bir koyun. Ancak bize göre tamamının Allah için verilmesi gerekir." dedi. Fakih: "Peki bu hususta delilin nedir?" diye sordu. Şiblî: "Delilim Allah ve Rasûlü için bütün malını fedâ eden Ebû Bekir (r.a.)'dır. Bütün malını Allah için infak edenlerin imamı Ebû Bekir (r.a.)'dır. Malının bir kısmını bırakanların imamı Ömer (r.a.)'dır. Allah için veren ve yine Allah için vermeyenlerin imamı Osman (r.a.)'dır. Dünyayı dünya ehline bırakanların imamı da Ali (r.a.)'dır." dedi.

Şu halde dünyayı terk etmeye götürmeyen hiçbir ilim ilim değildir. Hz. Peygamber (s.a.): *"Faydası olmayan ilimden Sana sığınırım!"*[78] buyurmuştur. Burada sözü edilen ilim, sâhibini yasaklanmış şeylerden alıkoymayan ve emredilen şeylere sevk etmeyen ilimdir.

Keşfü'l-esrâr'da şöyle der: "İlim üç kısımdır. Habere dayalı/haberî ilim, ilham yoluyla elde edilen/ilhâmî ilim ve gaybdan kazanılan/gaybî ilim. Haberle elde edilen ilmi kulaklar işitir; ilhamî ilmi gönüller, gaybdan elde edilen ilmi ise canlar işitir. Haberle elde edilen ilim rivâyetledir. İlhamî ilim, hidayetle; gaybî ilim ise inayetledir. Haber yoluyla olan ilim için Allah Teâlâ şöyle buyurdu: ***"Bil ki: Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur!"*** (Muhammed, 47/19) İlim burada takdim edilmiştir; çünkü o amelin imamı/önderidir. İlham yoluyla elde edilen ilim için şöyle buyurdu: ***"Şu bir gerçek ki bundan önce kendilerine ilim verilen kimseler.."*** (el-İsrâ, 17/107). Gaybî ilim hakkında şöyle buyurdu: ***"Ve ona katımızdan bir ilim öğrettik."*** (el-Kehf, 18/65). Bu ilimlerin ötesinde bir ilim daha vardır ki insanoğlunun vehmi ona ulaşamaz, fehim/algı ondan âciz kalır. Bu da Allah'ın kendi zâtını gerçek mâhiyetiyle bilmesidir. Nitekim Allah: ***"O'nu bilgice kuşatamazlar"*** (Tâhâ, 20/110) buyurmuştur.

Şiblî (k.s.) der ki: "İlim haberdir. Haber ise bile bile inkârdır. Meşâyihın sözlerinden edindiğim kanâat odur ki ilmin hakîkati, Hakk'ın ilmi bakımından O'nun sıfatıyla

bezenmek ve nihâyet Hak ile Hak'ta olanı tanımaktır (ma'rifet)."

Büyüklerden biri şöyle der: "Makamların hepsi ilimdir. İlim ise hicâbdır/perdedir." Yâni ma'lûma/ilme konu olan Varlık'a ulaşmadığı ve O'nda fânî olmadığı sürece böyledir.

Kanunlarla ve şeklî ilimlerle (rusûm) meşgul olmak da Hakk'a ulaşmaya mâni olan birer perdedir. Çünkü ilâhî hakikatlerle alâkalı ilâhî ilim, ancak tam olarak O'na yönelmek (teveccüh) ve O'na muhtaç olduğu hususunda tam bir bilinç (iftikar), kevnî alâkaların, şeklî ilimlerin ve kuralların hepsinden tamamen kalbi boşaltıp temizlemekle elde edilir. İlm-i hâl ise seyr ü sülûkün ilk basamaklarındandır. Onun bizzat kendisi ve varlığı değil onu bilmemek bir mânidir. Kimse mutlak olarak ilmin bir hicâb/perde olduğunu iddiâ edemez. İlim, keşf ve ıyânın sebebi olduğu halde nasıl olur da perde olabilir?! Fakat ilmin âlimin varlığında fânî olması ve ilmin gerektirdiği iftihar, tekebbür, başkalarını tahkir etme ve benzerlerinin yok edilmesi lâzımdır. İlim perde olarak kaldığı için rüsûm ulemâsı çok az sülûk ederler.

Allah Sübhânehû'dan zâhirimizi şerîat ve ahkamla süslemesini, bâtınımızı türlü türlü ilim ve ilhamlarla nurlandırmasını ve bizi övgüye lâyık görülen bilenlerden kılmasını, kötülenmiş bilmeyenlerden kılmamasını niyaz ederiz. Âmîn! Yardım edecek olan ancak O'dur.

---

[61]. Muttakî, Kenzü'l-ummâl, nr. 35439.

[62]. Tirmizî, Îmân 8. Ayrıca bk. İbni Mâce, Fiten 12

[63]. Müslim, Birr, 55; Tirmizî, Kıyâmet, 48; İbn Mâce, Zühd, 30; Müsned, V, 154.

[64]. Buhârî, Tefsîr (48), 2; Nesâî, Kıyâmu'l-leyl, 17; İbn Mâce, İkâmet, 200; Müsned, IV, 251.

[65]. Bk. Münâvî, IV, 226-227

[66]. Bk. Müsned, VI, 95, 258.

[67]. Ahmed, Müsned, I, 307; Aclûnî, I, 366.

[68]. Müslim, Müsâfirîn, 164-165; Tirmizî, Salât 168; Nesâî, Zekat, 49; İbn Mâce, İkamet, 200; Müsned, III, 302, 391.

[69]. Buhârî, Cihad, 2; Müslim, İmâre, 110.

[70]. Aclûnî, II, 216.

[71]. Müslim, Salât 226; Ebû Dâvûd, Tatavvu' 22; Nesâî, Tatbîk 79.

[72]. Münâvî, VI, 462.

[73]. Aclûnî, II, 290.

[74]. Aclûnî, I, 449.

[75]. Buhârî, Enbiya 32; Müslim, Fedâilu's-sahâbe 70.

[76]. İbn Mâce, mukaddime 17.

[77]. Münâvî, IV, 431.

[78]. Müslim, Zikr 73.

EY KULLARIM!
YALNIZCA BENDEN KORKUN

قُلْ يَا عِبَادِ الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا رَبَّكُمْ ۜ لِلَّذِينَ اَحْسَنُوا فِي هٰذِهِ الدُّنْيَا
حَسَنَةٌ ۜ وَاَرْضُ اللّٰهِ وَاسِعَةٌ ۜ اِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ اَجْرَهُمْ بِغَيْرِ
حِسَابٍ ﴿١٠﴾ قُلْ اِنِّي اُمِرْتُ اَنْ اَعْبُدَ اللّٰهَ مُخْلِصاً لَهُ الدِّينَ ۙ ﴿١١﴾
وَاُمِرْتُ لِاَنْ اَكُونَ اَوَّلَ الْمُسْلِمِينَ ﴿١٢﴾ قُلْ اِنِّي اَخَافُ اِنْ عَصَيْتُ
رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٣﴾ قُلِ اللّٰهَ اَعْبُدُ مُخْلِصاً لَهُ دِينِي ۙ ﴿١٤﴾
فَاعْبُدُوا مَا شِئْتُمْ مِنْ دُونِهِ ۜ قُلْ اِنَّ الْخَاسِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُوا
اَنْفُسَهُمْ وَاَهْلِيهِمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۜ اَلَا ذٰلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ ﴿١٥﴾
لَهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ ظُلَلٌ مِنَ النَّارِ وَمِنْ تَحْتِهِمْ ظُلَلٌ ۜ ذٰلِكَ يُخَوِّفُ اللّٰهُ
بِهِ عِبَادَهُ ۜ يَا عِبَادِ فَاتَّقُونِ ﴿١٦﴾

10. *(Rasûlüm!)* Söyle: Ey îman eden kullarım! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Bu dünyada iyilik yapanlara iyilik vardır. Allah'ın *(yarattığı)* yeryüzü geniştir. Yalnız sabredenlere, mükâfatları hesapsız ödenecektir.
11. De ki: Bana, dini Allah'a hâlis kılarak O'na kulluk etmem emrolundu.
12. Bana müslümanların ilki olmam emrolundu.
13. De ki: Rabbime karşı gelirsem, doğrusu büyük günün azâbından korkarım.
14. De ki: Ben dinimde ihlâs ile ancak Allah'a ibâdet ederim.
15. *(Ey Allah'a eş koşanlar!)*: Siz de O'ndan başka dilediğinize tapın! De ki: Gerçekten hüsrana uğrayanlar, kıyamet günü hem kendilerini, hem de âilelerini ziyana sokanlardır. Bilesiniz ki, bu apaçık hüsrandır.
16. Onların üstlerinde ateşten tabakalar, altlarında da *(öyle)* tabakalar var. İşte Allah kullarını bununla korkutuyor. Ey kullarım! Yalnızca benden korkun.

❀

"*(Rasûlüm!) Söyle: Ey îman eden kullarım!*" Yâni onlara bu sözümü aynıyla/olduğu gibi söyle.

Burada îman edenler Allah'a âid zamire izâfe edilmek sûretiyle şereflendirilmiştir. Çünkü "يا عبادِ" kelimesinin aslı "يا عبادي"dir. Kesre ile yetinilerek yâ harfi hazfedilmiştir.

Keşfü'l-esrâr'da şöyle der: "Bu hitap, kendi nefislerinin muradını Hakk'ın muvafakatına veren, Allah'ın rızâsını nefislerinin hevâsına tercih eden topluluğadır.

Onların kulluk sıfatı tam oldu. Âlemlerin Rabbi onlara izâfet ederek "*Ey kullarım!*" buyurdu. Hz. Peygamber (a.s.) da şöyle buyurdu: "*Kim Allah'ın zâtı için nefsine kızıp öfkelenirse Allah onu kıyâmet gününün azâbından emin kılar*."[79] **Bayezîd Bistâmî** (k.s.) da şöyle der: "Eğer kıyamet günü bana 'bir dilek dile' deseler, benim dileğim/arzum şu olurdu: Cehenneme gireyim ve bu nefsimi ateşe takdim edeyim. Çünkü dünyada ondan çok eziyet çektim."

Aynı şekilde ehassu'l-havâs yâni Allah'tan gayrısına her ikisi de yaratılmış olan dünyâ ve âhirete kulluktan kurtulmuşlardır. Şevk ve muhabbetten ileri gelen taleb ile yaratıcı olan Allah'a îman eden kullardır.

"*Rabbinize karşı gelmekten sakının.*" Yâni Rabbinize karşı takvâ üzere olmakta sebat gösterin. Çünkü îman ile inkâr ve şirkten sakınma/korunma meydana gelmiştir. Ya da O'na itâati kazanmak ve O'na karşı gelmekten kaçınmak sûretiyle O'nun azap ve öfkesinden sakının. Yahut da O'nunla O'nun dışındaki herşeyden (mâsivâ) sakının ki ayrılık ateşinden kurtulup O'na vuslatı ve O'nun cemâlini görme nimetini kazanabilesiniz.

"*Bu dünyada iyilik yapanlara*" yâni bu dünyada ihlâs üzere güzel ameller işleyenlere, demektir. Bu güzel amellerin başı da kelime-i şehâdettir. Çünkü o güzel amellerin en güzelidir. "*İyilik vardır.*" Burada "*Dünya âhiretin tarlasıdır*."[80] sözüne işâret vardır. Yâni âhirette güzellik ve künhü bilinemeyecek kadar büyük bir sevab, yâni cennet ve ilâhî cemâli müşâhede vardır. Çünkü ihsânın karşılığı ihsândır. "*İhsân, Allah'a O'nu görüyormuşsun gibi kulluk etmendir. Sen O'nu görmüyorsan da O seni mutlaka görüyor.*"[81] Şu halde muhsin (ihsân sâhibi), müşâhid (müşâhede eden, gören) demektir. Allah'ı müşâhede ile Allah'tan başka her şey (mâsivâ) kaybolur ve O'ndan başka bir şey kalmaz. İşte ihlâsın hakîkati/gerçek ihlâs budur. Muhsin olmayan ise mâsivallah ile beraber kaldığı için tehlikededir. Dolayısıyle şirke ve gösterişe (riyâ) düşmesinden emin olamaz. Ameli çirkin olan birine verilecek karşılık ise güzel olmayacaktır.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "*Bu dünyada*" Beni taleb konusunda "*iyilik yapanlara*" Ben'den Ben'den başkasını taleb etmeyenlere "*iyilik vardır.*" Yâni Ben'i bulma iyiliği/güzelliği vardır. Güzel bir şekilde bulmak, güzel talebin içine yerleştirilmiştir."

Hucendî der ki:

Çalışıp çabala da varlık hazinesinin anahtarını elde edesin.
Çünkü talep olmaksızın maksud olunan mücevher elde edilemez.
Sen, Ayaz gibi aşk sultanının kapısında hizmetçilik et.
Zira Mahmud'un âşıklarının akıbeti hayır olmuştur.

"*Allah'ın (yarattığı) yeryüzü geniştir.*" Kendi vatanında takvâ ve ihsân üzere tam olarak hareket edemeyen, tıpkı peygamberlerin ve sâlihlerin sünneti olduğu gibi, imkân dahilinde olan yerlere göç etsin. Çünkü bu hususta geri durmanın onun için hiçbir

mazereti yoktur.

Burada, mâsiyetlerin iyice belirginleştiği bir beldeden hicret etmeye teşvik vardır. Bir hadiste *"Dini için bir yerden başka bir yere firar edene cennet vâcib olmuştur."*[82] diye vârid olmuştur. Rivâyette "*dîni için*" buyrulması, dünya sebebiyle ve dünya için firarı -özellikle de hicret edilen yer geldiği yerden daha isyankâr olması durumunda- dışarıda bırakmak içindir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Allah celâl hazretinin/makamının nihâyeti olmadığına işâret etmektedir. Onun için hiçbir Allah tâlibi kendisine açılan müşâhede ve mükâşefe kapılarına aldanıp da en yüksek gayeyi elde ettiği ve en ileri noktaya ulaştığı vehmine kapılmasın! Çünkü Allah'a yakınlık makamlarının bir nihâyeti ve vuslat mertebelerinin bir sonu yoktur."

Mesnevî'de der ki:

Ey kardeş, burası nihâyetsiz bir dergâhtır.
Nereye ulaşırsan sakın durma.

"*Yalnız sabredenlere,*" dinleri üzere sabır ve sebat gösteren, uğradıkları işkencelerden ötürü dinlerini terk etmeyen, dînin sınırlarını koruyup kollayan, aralarında âilelerinden ayrılma ve vatanlarını terk etmenin de bulunduğu türlü elem ve belâların başlarına gelmesi durumunda bile dinlerinin hukukuna riâyette kusur göstermeyenlere, sabretmelerine karşılık "*mükâfatları hesapsız*" yâni sayılamayacak ve sınırlanamayacak şekilde "*ödenecektir.*" verilecektir.

el-Müfredât'ta der ki: "تَوْفِيَةُ الشَّيْءِ" bir şeyi tam ve kâmil olarak vermektir. "إِسْتِيفَاءٌ" ise tam olarak almaktır.

Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *"Kıyamet günü namaz, sadaka ve hac sâhipleri için tartılar kurulur ve bunlara ecirleri tamı tamına verilir. Belalara uğramış olanlar için ise tartı kurulmaz. Onların ecirleri sağanak hâlinde üstlerine boşaltılır. O kadar ki dünyada belâlardan âfiyet üzere olanlar bela ehlinin mazhar olduğu bu lütuf ve ihsâna imrenerek, dünyada iken bedenlerinin makaslarla doğranmış olmasını temenni ederler."*[83]

Gamlıların sıkıntısına bakma; onlar bu sâyede seçkinler arasındadır.
Yaralarla kederi artan kimseye sevdiği daha çok merhem verir.

Süfyân der ki: ***"Kim** (Allah huzuruna) **iyilikle gelirse ona getirdiğinin on katı vardır."*** (el-En'âm, 6/160) âyeti nâzil olunca, Hz. Peygamber (a.s.): "*Rabbim, ümmetime bundan daha fazlasını ver.*" buyurdu. Bunun üzerine ***"Allah yolunda mallarını harcayanların durumu, yedi başak bitiren bir dane gibidir ki, her başakta yüz dane vardır."*** (el-Bakara, 2/261) âyeti nâzil oldu. Hz. Peygamber (a.s.) yine:

“*Rabbim, ümmetime bundan daha fazlasını ver.*” buyurdu. Bunun üzerine de ***“Verdiğinin kat kat fazlasını kendisine ödemesi için Allah’a güzel bir borç verecek yok mu?”*** (el-Bakara, 2/245) âyeti nâzil oldu. Fakat Hz. Peygamber (a.s.) yine: “*Rabbim, ümmetime bundan daha fazlasını ver.*” buyurdu. İşte bundan sonra ***“Yalnız sabredenlere, ecirleri hesapsız verilecektir.”*** âyeti nâzil oldu. Rasûlullah (s.a.) artık daha fazla artırılmasını istemedi.[84]

Hz. Peygamber (s.a.)’e: “İnsanlardan belâsı/imtihânı en şiddetli olanlar kimlerdir?” diye soruldu. *“Peygamberler. Sonra onlara en yakın olanlar, ardından onlara en yakın olanlardır. Kişiye dinine göre bela verilir. Kişi dininde sağlam ise belası da şiddetlenir. Dininde incelik/zayıflık varsa, belası da ona göre hafifletilir. Bu böylece kişi yeryüzünde hiçbir günahı olmadan yürüyene dek devam eder.*” buyurdu.[85]

Yine Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: *“Kula Allah tarafından kendi ameliyle ulaşamayacağı bir mertebe takdir edildiği zaman, Allah onu bedeni, malı veya çocuklarına çeşitli belalar vererek dener, sonra da Allah tarafından takdir olunan mertebeye ulaştırıncaya kadar onu bu belalara sabrettirir.”*[86] *“Sevabın büyüklüğü belanın büyüklüğüyle beraberdir. Allah bir toplumu sevdiği zaman şüphesiz onları (sıkıntı-musibet ve belalarla) imtihan eder. Kim (bela ve musibetlere) rızâ gösterirse Allah’ın rızâsı o kimseyedir. Kim de öfkelenir (rıza göstermez) ise Allah’ın gazabı o kimseyedir.”*[87]

Baklî *Arâis* adlı tefsîrinde der ki: “Allah, bu topluluğu dört hasletle tavsif etti: **Îman**, **takvâ**, **ihsân** ve **sabır**. Onların îmânı, Allah’ın zâtını ve sıfatlarını tanımalarıdır (ma’rifet). Fakat bu tanıma sonradan meydana gelmiş varlıklardan istidlal ederek değildir. Aksine onlar Allah’ı Allah ile tanımışlardır. Onların takvâsı ise nefislerini kâinâttan tecrîd etmeleri demektir. Öyle tecrîd etmişlerdir ki kâinât ile Allah’tan perdelenmeden kâim olmuşlardır. Onların ihsânına gelince, Allah’ın cemâlini keşfi/açması vasfıyla kalbleri ve ruhlarıyla Allah Teâlâ’yı rü’yeti idrâk etmeleridir. Sabırları ise bu hallere dâimâ sâhip olma hususunda istikamet üzere bulunmak ve küllî keşfe mazhar olduklarını gizlemeleridir. Sabrın hakîkati, devamlılık vasfını kazandığı halde devamlılık iddiâsında bulunmamaktır.

“*Allah’ın yeryüzü geniştir.*” ifâdesinin mânâsı, kalblerin arzı/yeryüzü ve genişliği Hakk’ın genişliği sâyesindedir, demektir. Ârif bu vasıflara sâhip olursa onun için iki ecir vardır: Hayret verici vecd ve vâridlerden ibâret olan dünya ecri. Ezeller ve ebedler okyanusuna dalması, zâtta fenâ ve sıfatlarda bakâdan ibâret olan âhiret ecri.

Hâris Muhâsibî der ki: “Sabır, kendini belâ oklarına hedef tahtası yapmaktır.”

Tâhir Makdisî de şöyle der: “Sabrın türleri vardır. Bunlar, O’ndan sabır, O’nun için sabır, O’nun hakkında sabır ve O’nda sabır. Sabrın en hafifi, Allah’ın emirleri üzere sabretmektir. İşte Allah’ın “*Yalnız sabredenlere, mükâfatları hesapsız ödenecektir*.” buyurarak sevabını açıkladığı kimseler bunlardır.”

Yûsuf b. Hüseyn de şöyle demiştir: “Musîbeti yudumlayan bir taraftan da bunda

kerâmet ızhâr eden kimse sabırlı değildir. Aksine sabırlı o kimsedir ki sabrı kendisini rızâ makamına ulaştırana kadar sabrından lezzet alır.”

❀

قُلْ اِنّ۪ٓى اُمِرْتُ اَنْ اَعْبُدَ اللّٰهَ مُخْلِصاً لَهُ الدّ۪ينَۙ ﴿١١﴾

11. De ki: Bana, dini Allah’a hâlis kılarak O’na kulluk etmem emrolundu.

Rivâyet edilir ki Kureyş kâfirleri Hz. Peygamber (a.s.)’a: “Bize getirdiğin şeye seni sevkeden şey nedir? Atalarının ve kavminin ileri gelenlerinin dinine bakmıyor musun? Onlar Lât ve Uzzâ’ya tapıyorlar. Sen ise bu dine sarılıyorsun?” dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ şöyle buyurdu:

“Ey Muhammed, müşriklere “*De ki:*” Allah tarafından “*Bana, dini Allah’a hâlis kılarak.*” Yâni, “***De ki: Bana, sadece Allah’a kulluk etmem ve O’na ortak koşmamam emrolundu.***” (er-Ra’d, 36) âyetinde de ifâde edildiği gibi ibâdet ile kasdedilenin başkası değil Hak Ma’bûd olması sûretiyle ibâdeti şirkten ve riyâdan arındırarak “*O’na kulluk etmem emrolundu.*”

❀

وَاُمِرْتُ لِاَنْ اَكُونَ اَوَّلَ الْمُسْلِم۪ينَ ﴿١٢﴾

12. Bana müslümanların ilki olmam emrolundu.

Böylece “*Bana*” dünyada da âhirette de onların önderi olmam için bu ümmetten “*müslümanların ilki olmam emrolundu.*” Çünkü dinde öncelik, ancak dinde ihlâs iledir. Kim ihlaslı davranır ise önde gelen biri sayılır. İşte Hz. Peygamber (a.s.) ümmetinden önce ihlasla muttasıf olduğu için her iki cihanda onlardan önce gelmiştir. Çünkü sonradan gelen önden gidenin mertebesine yetişemez. Ashab ile onlardan sonra gelenlerin durumunu görmez misin?

Âyetteki “lâm” harfinin fazlalık olduğu açıktır. Bu durumda “وَاُمِرْتُ اَنْ اَكُونَ اَوَّلَ مَنْ اَسْلَمَ” (el-En’âm, 6/14) âyeti gibi olmuş olur. Bu durumda mânâ şöyle olur: ‘Ben, kendi zamanımda yaşayanlardan müslüman olanların ilki olmakla emrolundum.’ Çünkü İslâm’a girme ve atalarının dinine karşı koymaya çağırma hususunda her peygamber - kendinden önce müslümanlar olmuş olsa da- kendi zamanında yaşayanlardan önce gelir.

Bazıları der ki: “İhlas, gizli-açık tüm hareketlerin hiçbir şey karışmaksızın yalnızca Allah için olmasıdır.”

Cüneyd (k.s.) şöyle demiştir: “Allah, Hz. Peygamber (a.s.)’dan başka hiç kimsenin ihlas makamının tamamına takat getiremeyeceğine işâret etmek üzere halkın hepsine ibâdeti emretmişken O’na ibâdette ihlâsı emretmiştir.”

❀

قُلْ اِنّ۪ٓي اَخَافُ اِنْ عَصَيْتُ رَبّ۪ي عَذَابَ يَوْمٍ عَظ۪يمٍ ﴿١٣﴾

13. De ki: Rabbime karşı gelirsem, doğrusu büyük günün azâbından korkarım.

"*De ki:*" İhlası terk etmek ve sizin içinde bulunduğunuz şirke meyl etmek sûretiyle "*Rabbime karşı gelirsem, doğrusu büyük günün*" kıyamet gününün "*azabından korkarım.*" Mâsiyetlerin büyüklüğüne ve hallerin kötülüğüne göre kıyâmet gününde olacak felâket ve korkuların büyüklüğü sebebiyle kıyâmet günü büyük gündür.

Bu ifâdede mübâlağa yolu ile mâsiyetten sakındırma vardır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) kadrinin yüceliğine rağmen isyan etmesi durumundan korkarsa, onun dışındaki ümmeti korkmaya daha lâyıktır.

Âyet mâsıyetin ardından gelenin hemen cezâ verilmesi değil, cezâdan korkmak olduğuna delâlet etmektedir. Çünkü, büyük küçük bütün günahların bağışlanması mümkündür.

Sâib der ki:

Muhît/okyanus, sel üzerindeki yol tozunu yıkar.
Kişi, Hakk'ın afvı varken zillet tozundan niçin endişelenir?

❀

قُلِ اللّٰهَ اَعْبُدُ مُخْلِصاً لَهُ د۪ين۪يۙ ﴿١٤﴾

14. De ki: Ben dinimde ihlâs ile ancak Allah'a ibâdet ederim.

"*De ki: Ben dinimde ihlâs ile*" dinimi her tür şâibeden uzak tutarak, emrolunduğum üzere "*ancak Allah'a ibâdet ederim.*" O'ndan başkasına ne tek başına ne de ortak koşmak sûretiyle ibâdet etmem.

Kâşifî der ki: "Allah için dinimi şirkten temizlerim veya amelimi riyâdan arındırırım, demektir."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "*De ki: Ben dinimde ihlâs ile*" dünyaya ve ukbâya değil "*ancak Allah'a ibâdet ederim.*" İbâdetimle de Mevlâ'yı taleb ederim."

Herkesin var bir isteği, dini ve mezhebi
İsteğim sizsiniz benim, aşkınızdır dinim
Aynanın arkasında istenilen yüz görülemez
Yüzünü halka döndürmüş olan sen, Allah'tan ne haber?

❀

فَاعْبُدُوا مَا شِئْتُمْ مِنْ دُونِه۪ۜ قُلْ اِنَّ الْخَاسِر۪ينَ الَّذ۪ينَ خَسِرُٓوا
اَنْفُسَهُمْ وَاَهْل۪يهِمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِۜ اَلَا ذٰلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُب۪ينُ ﴿١٥﴾

15. ***(Ey Allah'a eş koşanlar!)*****: Siz de O'ndan başka dilediğinize tapın! De ki: Gerçekten hüsrana uğrayanlar, kıyamet günü hem kendilerini, hem de âilelerini ziyana sokanlardır. Bilesiniz ki, bu apaçık hüsrandır.**

Ben, bana emredilene uydum. Ey kâfirler topluluğu, "*Siz de O'ndan başka*" kulluk etmeyi "*dilediğinize tapın!*" Buradaki emir, tıpkı "***Dilediğinizi yapın!***" (Fussılet, 41/40) âyetinde olduğu gibi tehdîd anlamındadır.

el-İrşâd'da şöyle der: "Bu ifâde, açıkça anlaşıldığı üzere Allah'ın kendilerine ne kadar öfkelenmiş olduğunu gösteriyor. Kâfirler kendilerine yasaklanan husustan vazgeçmeyince, azâbın başlarına gelmesi için sanki yasaklanan o husus kendilerine emredilmiştir.

Müşrikler: "Ey Muhammed, sen ziyan ettin! Çünkü atalarının dinine karşı geldin" deyince, Allah Teâlâ şöyle buyurdu: "*De ki: Gerçekten hüsrana uğrayanlar,*" kişinin önem verdiği şeyi kaybetmesi ve kendisi için mutlaka lâzım olan şeyi telef etmesinden ibâret olan hüsrana, tam olarak uğrayanlar, "*kıyamet günü*" cennet yerine cehennem ateşine girdikleri vakit "*hem*" dalâlet ve kendileri için küfrü tercih etmeleri yüzünden "*kendilerini, hem de*" âilelerini dalâlete sevketmeleri ve onlar için küfrü tercih etmeleri yüzünden "*âilelerini ziyana sokanlardır.*" Yâni sermayesini bitirircesine kayıp ve telef edenlerdir. Çünkü, hem kendilerini hem de âilelerini ebedî azâba maruz bırakmışlar, kendisinin ötesinde daha büyük bir helak bulunmayan bir helake dûçar etmişlerdir.

Kâşifî der ki: "Onlar nefislerine zarar vermelerinden dolayı sapıttılar, yollarını kaybettiler."

el-Müfredât'ta der ki: "اَلْخُسْرَانُ" sermayenin azalması demektir. Mal, rütbe, sağlık, selamet, akıl, îman ve sevabın eksilmesi ile ilgili olarak kullanılır. Allah, sevabın eksilmesini "apaçık hüsrân/ziyan" saymıştır."

el-Kâmûs'ta belirtildiği üzere "kişinin ehli" aşireti ve yakınlarıdır. **İbnü'l-Melek**'in *Şerhu'l-Meşârık*'ında geçtiği üzere eşler, çocuklar, köleler, câriyeler, akraba ve arkadaşlar olarak ve bunların tamamı olarak da tefsir edilmiştir.

"*Bilesiniz ki, bu*" hüsran "*apaçık hüsrandır.*" Çünkü onlar cenneti cehennem ateşi ile, dereceleri de derekelerle değişmişlerdir. Nitekim *Keşfü'l-esrâr*'da böyle geçmektedir.

Kâşifî der ki: "Biliniz ve haberdar olunuz ki, o apaçık ziyan, mevkıf ehlinden olan hiç kimseye gizli kalmaz."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Hakîkatte ziyan eden hevâsına tâbi olmak sûretiyle dünyasını kaybeden, kendisine yasaklanan şeyleri irtikâb ederek ukbâsını kaybeden ve başkasını dost edinerek Mevlâ'sını kaybedendir.

Allah Teâlâ daha sonra onların hüsranlarını bir tür beyân ile şerh ederek şöyle buyuruyor:

❀

لَهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ ظُلَلٌ مِنَ النَّارِ وَمِنْ تَحْتِهِمْ ظُلَلٌ ۚ ذٰلِكَ يُخَوِّفُ اللّٰهُ بِهِ عِبَادَهُ ۚ يَا عِبَادِ فَاتَّقُونِ ﴿١٦﴾

16. Onların üstlerinde ateşten tabakalar, altlarında da *(öyle)* tabakalar var. İşte Allah kullarını bununla korkutuyor. Ey kullarım! Yalnızca benden korkun.

"*Onların üstlerinde ateşten tabakalar,*"

"اَلظُّلَلُ" kelimesi "ظُلَّةٌ"nin çoğuludur. Gölgeleyen bulut ve çardak şeklinde gölgeleyen nesne, demektir.

Keşfü'l-esrâr'da "اَلظُّلَّةُ" seni üst tarafından gölgeleyen nesnedir." der.

Mânâ şöyledir: Hüsrâna uğrayanlar için, üst taraflarında olmak üzere birbirlerinin üstüne yığılı vaziyette çok sayıda bulut vardır. Maksad, ateşten tabaka ve duvarlar ile ateşin dumanıdır. Ateşe zulle/gölgeleyen nesne denilmesi kalınlığı, kesâfeti ve onların üst taraflarına bakmalarına mâni olması sebebiyledir.

Burada hüsrana uğrayanların cehennemdeki durumlarının ne kadar sıkıntılı olduğu hissettirilmektedir. Çünkü zulle, özellikle Hicâz gibi sıcak yerlerde sırf serinleyip gölgelenmek içindir. Zulle bir de ateşin kendisinden olursa daha da sıcak olur, altında olanlar daha fazla gam ve keder çekerler.

Ayrıca "*altlarında da (öyle) tabakalar var.*" Maksad, ateşin onları her taraftan sardığını ifâde etmektir. Nitekim Allah Teâlâ: ***"Ateşin duvarları onları çepeçevre kuşatmıştır"*** (el-Kehf, 18/29) buyurur. "سُرَادِقٌ" kelimesi, "فُسْطَاطٌ" yâni çadır demektir. Kehf sûresinde geçtiği gibi kendilerini çepeçevre kuşatan ateş böyle bir çadıra benzetilmiştir. Bu âyetin benzeri, ***"O gün azab onları hem üstlerinden hem de ayaklarının altından kaplar."*** (el-Ankebût, 18/55) âyeti ile ***"Onlar için cehennem ateşinden döşekler, üstlerine de örtüler var!"*** (el-A'râf, 7/41) âyetidir.

Bazı âlimler "*altlarında da (öyle) tabakalar var.*" ifâdesini şöyle açıklamıştır: Altlarında da ateşten tabakalar ve birbirinin altında pek çok derekeler vardır ki bunlar ötekiler için, hattâ ateşin derekelerinde/çukurlarında aşağı doğru inerlerken onlar için gölgeliklerdir. Nitekim **Süddî** der ki: Bu tabakalar onların altında olanlar için bir gölgeliktir. Bu durum cehennemin dibine ve münafıklara âid olan en alt kata kadar devam eder. Bu durumda gölgelik (zulel) onların altında olanlar için olurken kendileri için yaygı mesabesindedir.

Nitekim *el-Es'iletü'l-müfhıme*'de de şöyle der: "Gölge üstte olan bir şeyden olduğu halde altta olan bir nesne nasıl gölgelik olarak isimlendirilir?" sorusuna şöyle cevap verilebilir: Çünkü bunlar da kendilerinin altında bulunanları gölgelemektedir. Burada sebep hükmüne izâfe edilmiştir."

"*İşte Allah kullarını bununla korkutuyor.*" Kur'an'da Allah'ın kullarını îman etsinler, kendisinden sakınsınlar ve kendilerini oraya düşürecek şeylerden uzak dursunlar diye tehdîd ayetleriyle korkuttuğu azab, işte bu dehşet verici, feci azabdır.

el-Vasît’ta şöyle der: “*İşte Allah*” mü’min “*kullarını bununla korkutuyor.*” Yâni, zikredilen azab kafirler için hazırlanmıştır. Mü’minler için ise bu azabdan korkup tâat ve tevhîd ile ondan sakınsınlar diye onları korkutmak içindir.”

“*Ey kullarım! Yalnızca benden korkun.*” Beni öfkelendirecek şeylere yaklaşmayın! Bu ifâde, Allah Teâlâ tarafından içinde son derece lütuf ve rahmet barındıran beliğ bir öğüttür. Burada işâret vardır ki, Allah Teâlâ cehennemi kullarını cennete sürecek bir kırbaç olarak yaratmıştır. Çünkü şu varlık sahnesinde hikmet ve maslahat içermeyen hiçbir şey yoktur! Artık her kim Allah’ın korkutması ile böyle bir hüsrana uğramaktan korkarsa, o Allah’ın gerçek bir kuludur. O’na izâfe edilme şerefine de lâyıktır.

Bâyezîd Bistâmî (k.s.)’un şöyle dediği nakledilmiştir: “Herkes hesap vermekten kaçarken, ben O’na koşacağım. Çünkü Allah o hesap esnâsında bana “Kulum!” diyecek olursa o bana yeter!”

Şu halde akıllı kimseye düşen Allah Teâlâ’nın hitabına lâyık ve Allah katında hürmeti olanlardan olmak için ubûdiyyet derecesini kazanmak ve ikmâl etmektir. Görmez misin ki hükümdarlardan birine hizmet eden bir kimse bile değer verilmeyi hak eder ve onun nezdinde saygı değer hâle gelir. Halbuki o hükümdar da bir mahluktur. Yaratan’a hizmet edenin durumu nasıl olur sen düşün!

el-Fetâve’z-Zahîriyye’nin sonunda nakledilir ki **İmam-ı A’zam Ebû Hanîfe** (r.h.) son haccını edâ ettiğinde kendi kendine ‘Herhalde bundan sonra bir daha hacca gelemeyeceğim’ diye düşündü. Beytullah görevlilerinden kendisi için Kâbe’nin kapısını açmalarını ve geceleyin oraya girip namaz kılmaya izin vermelerini rica etti. Senden önce kimse için bu yapılmadı. Fakat ileri gelen biri olman, ilminle öne geçmen ve insanların hepsinin sana uymaları sebebiyle bunu yapacağız.” dediler ve onun için kapıyı açtılar. O da içeri girdi. İki direk arasında sağ ayağı üzerinde kıyamda durup Kur’an’ı yarısına kadar okudu, rükûya vardı ve secde etti. Sonra sağ ayağını sol ayağının üstüne koyduğu halde sol ayağı üzerinde kıyama kalktı ve bu şekilde Kur’an’ı hatmetti. Selam verince ağlayıp münâcatta bulunarak şöyle dedi: “Şu zayıf kulun sana hakkıyla ibâdet edemedi. Fakat seni hakkıyle tanıdı (ma’rifet). Sen onun eksik hizmetini ma’rifetinin tam oluşuna bağışla.” Bunun üzerine Beytullah tarafından gizli bir ses şöyle seslendi: “Ey Ebû Hanîfe, beni gerçekten tanıdın, ma’rifeti hâlis kıldın, bana hizmet ettin, hizmeti de güzel yaptın. Biz de seni, sana tâbi olanları ve kıyamet kopana kadar senin mezhebin üzere hareket edenleri bağışladık.” İşte böyle bir ubûdiyyet/kulluk takvâdan, Allah korkusundan, O’nun heybet ve celâlini düşünmekten ileri gelir.

Hz. Peygamber (a.s.) namaz kılarken ağlamaktan dolayı göğsünden tencere kaynaması/fokurtusu gibi bir ses gelirdi.[88] Bu durumun benzeri İbrahim (a.s.)’la ilgili olarak da nakledilmiştir. İşte bu korkunun harâreti, bedenin zâhirini ve bâtınını kuşattığı zaman insan yanmaktan kurtulur. Vakit geçtiği zaman böyle bir hâli elde etmek zorlaşır. Onun için fırsat zamanını çok iyi değerlendirmek lâzımdır.

Sâib der ki:

Fırsat vahşîsi ok gibi yüzükten/gözden fırlamıştır
Ey gafil, kemanına kiriş yapasın

---

[79]. el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, hadis no: 11778
[80]. Aclûnî, I, 494.
[81]. Buhârî, Îmân 37; Müslim, Îmân 1, 5; Tirmizi Îmân 4; Ebû Dâvûd, Sünnet 16; Nesâi, Mevâkît 6; İbn Mâce, Mukaddime, 9.
[82]. İbn Hacer, *Kâfî*, II, 555.
[83]. Tirmizî, Kıyâmet, 58 (2402) ; Süyûtî, *ed-Dürru'l-mensûr*, V, 323.
[84]. Süyûtî, *ed-Dürru'l-mensûr*, I, 313.
[85]. Tirmizî, Zühd 56; İbn Mâce, Fiten 23.
[86]. Ebû Dâvûd, Cenâiz 1; Müsned, V, 272.
[87]. Tirmizî, Zühd 57; İbnî Mâce, Fiten 23.
[88]. Ebû Dâvûd, Salât 158; Nesâî, Sehv 18.

ALLAH'A YÖNELENLERE MÜJDE

وَالَّذِينَ اجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ اَنْ يَعْبُدُوهَا وَاَنَابُوا اِلَى اللّٰهِ لَهُمُ الْبُشْرٰى
فَبَشِّرْ عِبَادِ ﴿١٧﴾ اَلَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ اَحْسَنَهُ اُو۬لٰٓئِكَ
الَّذِينَ هَدٰيهُمُ اللّٰهُ وَاُو۬لٰٓئِكَ هُمْ اُو۬لُوا الْاَلْبَابِ ﴿١٨﴾ اَفَمَنْ حَقَّ عَلَيْهِ
كَلِمَةُ الْعَذَابِ اَفَاَنْتَ تُنْقِذُ مَنْ فِي النَّارِ ﴿١٩﴾ لٰكِنِ الَّذِينَ اتَّقَوْا
رَبَّهُمْ لَهُمْ غُرَفٌ مِنْ فَوْقِهَا غُرَفٌ مَبْنِيَّةٌ تَجْر۪ي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ
وَعْدَ اللّٰهِ لَا يُخْلِفُ اللّٰهُ الْم۪يعَادَ ﴿٢٠﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ اَنْزَلَ مِنَ
السَّمَٓاءِ مَٓاءً فَسَلَكَهُ يَنَاب۪يعَ فِي الْاَرْضِ ثُمَّ يُخْرِجُ بِه۪ زَرْعًا مُخْتَلِفًا
اَلْوَانُهُ ثُمَّ يَه۪يجُ فَتَرٰيهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَجْعَلُهُ حُطَامًا اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ
لَذِكْرٰى لِاُو۬لِي الْاَلْبَابِ ﴿٢١﴾

17. Tâğut'a kulluk etmekten kaçınıp, Allah'a yönelenlere müjde vardır. *(Ey Muhammed!)* kullarımı müjdele.

18. Dinleyip de sözün en güzeline uyan *(kullarımı)*. İşte Allah'ın doğru yola ilettiği kimseler onlardır. Gerçek akıl sâhipleri de onlardır.

19. *(Rasûlüm!)* Hakkında azap hükmü gerçekleşmiş kimseyi ve ateşte olanı sen mi kurtaracaksın!

20. Fakat Rablerinden sakınanlara, üstüste yapılmış, altlarından ırmaklar akan köşkler vardır. Bu, Allah'ın verdiği sözdür. Allah, verdiği sözden caymaz.

21. Görmedin mi? Allah gökten bir su indirdi, onu yerdeki kaynaklara yerleştirdi, sonra onunla türlü türlü renklerde ekinler yetiştiriyor. Sonra onlar kurur da sapsarı olduklarını görürsün. Sonra da onu kuru bir kırıntı yapar. Şüphesiz bunlarda akıl sâhipleri için bir öğüt vardır.

❀

"اَلْاِجْتِنَابُ" birisinden uzak durmaktır. Biri bir şeyden uzak olduğunda "اِجْتَنَبَهُ" denir. Tâğût, taşkınlığın (tuğyân) en ileri seviyesinde bulunan demektir. Tuğyân ise isyanda haddi aşmak anlamındadır. Rahamût ve Azamût kelimeleri gibi mübâlağa içindir. Sanki şeytan tuğyânın kendisi imiş gibi mübâlağa ile bu şekilde tavsif edilmiştir. Çünkü burada kasdedilen şeytandır.

Tâğût kelimesinin sonundaki "tâ" müenneslik ifâde eden tâ olmayıp zâiddir. Nitekim

Keşfü'l-esrâr'da der ki: "Tâğût'un "tâ"sı aslî bir harf değildir. Tıpkı melekût, ceberût, lâhût, nâsût, rahamût ve rahebût kelimelerinin tâ'ları aslî harf olmadığı gibi." *el-Kevâşî*'de belirtildiği üzere tâğût kelimesi hem müzekker hem de müennes için kullanılır. *el-Müfredât* ve *el-Kâmûs*'ta geçtiği üzere de hem tek hem de çoğul için kullanılır.

Râğıb der ki: "Haddini aşan her şeye ve Allah'la birlikte kulluk edilen her varlığa tâğût denir."

el-Kâmûs'ta ise şöyle der: "Tâğût; Lât, Uzzâ, kâhin, şeytan, hâsılı, sapıklığın başı olan her şey, putlar, Allah'la birlikte tapınılan tüm varlıklar ve ehl-i kitabın taşkınlıkta ileri gidenleridir."

Keşfü'l-esrâr'da da şöyle der: "Allah dışındaki bir şeye kulluk eden tâğî (taşkın), kulluk ettiği şey ise tâğuttur."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Herkesin tâğutu kendi nefsidir. Tâğuttan ancak nefsinin arzularına (hevâ) muhâlefet eden, Mevlâsının rızâsına sarılan, O'nun dışındaki varlıklardan (mâsivâ) tamamen geçmek sûretiyle O'na dönen kimse ancak tâğuttan kaçınıp yüz çevirmiş olur."

Sehl der ki: "Tâğut, dünyadır. Dünyanın kökü bilgisizlik, dalları yiyecek ve içecekler, ziyneti övünme yarışına girmek, meyvesi ma'siyetler, geride bıraktığı mîras ise kasvet ve cezâdır."

Mânâ şöyledir: "Şeytan veya putlar veyahut eskimiş olanlardan ayrılıp gidenler. Yâni Allah'tan gayrisine tapan her şeyden uzaklaşanlar…"

Allah'tan başkasına kulluk etmek şeytana kulluk etmektir. Çünkü, bunu emreden ve süslü gösteren odur. *Bahru'l-ulûm*'da der ki: "Burada tâğut ile kasdedilenin yukarıdakilerin hepsi olduğuna işâret vardır."

O'ndan başka her şeyden (mâsivâ) yüz çevirip bütünüyle "*Allah'a yönelenlere müjde vardır.*" Onlara dünyada iken peygamberlerin ağzından vahiy ile verilmiş; ölüm, haşr ve daha sonraki merhalelerde ise meleklerin vereceği sevâb ve en büyük hoşnudluk (rıdvân-ı ekber) müjdesi vardır. Büyüklerden birisi ise şöyle demiştir: Onlara hidayet ve Allah'ı akletme ehlinden olduklarının müjdesi vardır. En büyük keramet de budur.

Bahru'l-ulûm'da der ki: "Tâğuttan kaçınmaktan maksad, onu inkâr etmektir. Allah'a yönelmek ise O'na îman etmektir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***"Her kim tâğutu inkâr edip Allah'a îman edecek olursa, en sağlam kulpa yapışmış olur."*** (el-Bakara, 2/256). Bu âyette tâğutu inkâr etmeyi Allah'a îman etmekten önce zikrettiği gibi tâğuttan kaçınmayı da Allah'a yönelmekten önce zikretmiştir. Bu kelime-i tevhîddeki (Lâ ilâhe illallah) duruma da uygundur. Çünkü kelime-i tevhîdde diğer ilâhların varlığını inkâr, Allah Teâlâ için ülûhiyeti isbâtın önüne alınmıştır."

"*(Ey Muhammed!) kullarımı müjdele.*"

❀

اَلَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ اَحْسَنَهُ ۜ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ هَدٰيهُمُ اللّٰهُ

وَاُولٰٓئِكَ هُمْ اُولُوا الْاَلْبَابِ ﴿١٨﴾

18. Onlar ki sözü dinlerler ve onun en güzeline uyarlar. İşte Allah'ın doğru yola ilettiği kimseler onlardır. Gerçek akıl sâhipleri de onlardır.

"*Onlar ki sözü dinlerler ve onun en güzeline uyarlar.*" Burada, önceki âyette zikredilen müjdenin Hz. Peygamber (a.s.)'ın ağzından yapıldığı açıkça ifâde edilmektedir. Bu dünyadaki müjdedir. Meleğin müjdesi ise âhirette olacaktır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: ***"Dünyâda da âhirette de müjde onlara!"*** (Yûnus, 10/64) Hâsılı âhiretteki müjde kişinin dünyada müjdelenip müjdelenmediğine bağlıdır. Yâni ikinciye lâyık olan birinciye de lâyık olacaktır.

Bu âyetin **Osman b. Affân, Abdurrahman b. Avf, Sa'd, Saîd, Talha ve Zübeyr** (r.anhüm) hakkında nâzil olduğu söylenmiştir. Onlar Ebû Bekir (r.a.)'a durumunu sorduklarında onlara kendisinin îman ettiğini haber verdi. Bunun üzerine onlar da îman ettiler. Nitekim *et-Tekmile*'de geçtiği üzere bu rivâyeti **Mehdevî** nakletmiştir.

Buna göre mânâ şöyledir: "*Onlar ki*" Ebû Bekir (r.a.)'tan "*sözü dinlerler ve onun en güzeline*" yâni Lâ ilâhe illâllah sözüne "*uyarlar.*" Nitekim *Keşfü'l-esrâr*'da böyle geçmektedir.

el-İrşâd'da der ki: Onlara âid zamir ile "*Onları müjdele*" buyrulmak yerine açık isim kullanılmıştır. Bu, "*kullarımı*" diye Allah'a izâfet ile onlara şeref bahşetmek, onların tâğuttan kaçınmalarını ve Allah'a yönelmelerini sağlayan şeyin, dînî konuları ince eleyip sık dokuyarak hakkı bâtıldan ayırmaları ve daha üstün olanı ondan da üstün olana tercih etmeleri olduğuna delâlet etmek içindir."

Bu tefsir, âyetteki "*söz*"ü kaide gereği mutlak ve âmm kabul ettiğimiz takdirde geçerlidir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: "Mânânın şöyle olması da ihtimal dahilindedir: "*Onlar ki*" Kur'an olsun başkası olsun mutlak olarak "*sözü dinlerler ve*" îman ve amel ile "*onun en güzeline uyarlar*" ki bu da Kur'an'dır. Çünkü Allah Teâlâ Kur'an hakkında, bu sûrede geleceği üzere: "***Allah sözün en güzelini indirdi***." (ez-Zümer, 39/23) buyurmaktadır.

Râğıb, *el-Müfredât*'ta der ki: *"Onun en güzeline"* yâni, şüpheden en uzak olanına "*uyarlar.*"

Bahru'l-hakâik'da der ki: "قَوْلٌ" kelimesi, Allah, melek, insan, şeytan ve nefsin sözleri için geneldir. İnsan hak, bâtıl, iyi ve kötü söyler. Şeytan, isyana dâvet eder. Nefs, arzu ve isteklere teşvik eder. Melek, tâate dâvet eder. Hz. Allah ***"Bütün varlığınla O'na yönel"*** (el-Müzzemmil, 73/8) buyurduğu gibi kendine çağırır. O halde hâlis kullar, âlemlerin Rabbi olan Allah'ın hitabı olan en güzel kavilleri/sözleri Hz. Peygamber'in dilinden dinleyip onu takip eden kimselerdir.

Yine "الْقَوْلَ"deki elif-lâm genellik ifâde eder. Dolayısıyla onların gerek Kur'an'dan gerekse Kur'an dışındaki bütün sözleri güzelce dinlemelerini, fakat bunların mânâca en güzel olanlarına, yâni anlaşılıp amel edilebilecek olanlarına uymalarını gerektirir. Her sözün en güzeli Allah tarafından, Allah için ve Allah'a ileten sözlerdir. Kavvâlin sözünü dinlemek de bu kabildendir. Nitekim *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de böyle geçmektedir.

Kelbî der ki: "Kişi bir toplulukla birlikte oturup iyi kötü neler konuşulursa dinler, ama bunların sadece güzel olanlarına tâbi olur. Onların güzel olanlarını alır ve onlardan bahseder, kötü ve çirkin olanlarını ise bırakır."

Lübâb'da der ki: "Söz"den murad, meclis ve mahfillerde zikredilen ve muttaki olanların en güzelini seçtikleri sözlerdir. Emsalde şöyle geçer: Safa vereni al, sıkıntıya sebep olanı terket.

Birinin sözünü işitince, üzerinde iyice düşün.
Saf ve temiz olanını al, tortusunu bırak vesselâm.

Denilmiştir ki: Sözü dinlemek ve en güzelini kabul etmek genellik ifâde eder. "*Söz*"den murad, Kur'ân'dır ve onun en güzeli, mensuh olmayan muhkem olanı, ruhsat olmaksızın azimet olanıdır.

Denilmiştir ki: Kur'ân'da düşmanların çirkin hareketleri ve velîlerin övülen davranışları vardır. Onlar güzel olana tâbi olurlar; meselâ Firavun'un tavır ve davranışı yerine Musa (a.s.)'nın yoluna tâbi olurlar.

Keşfü'l-esrâr'da der ki: "Buradaki "*en güzeli*" ifâdesinin dindeki misâli şunlardır: Maktûlün velîsinin kana karşı kan istemesi güzeldir. Ama kâtili affedip diyete razı olması daha güzeldir. Bir şey satarken ölçü ve tartıya dikkat ederek tartmak güzeldir. Fakat biraz daha fazla vermek daha da güzeldir. Uğradığı kötülüğe benzer bir kötülükle karşılık vermek güzeldir. Affedip bağışlamak daha da güzeldir. Kendisi için bir şey tartıldığı zaman ölçü ve tartıyı tam yapmak güzeldir. Kendi aleyhine olarak biraz eksiltmek daha da güzeldir. Birinin selamını alırken "Ve aleykümü's-selâm" demek güzeldir. Ancak "Ve aleykümü's-selâm ve rahmetullah" demek daha güzeldir. Hacca binekli olarak gitmek güzeldir. Ama yaya gitmek daha güzeldir. Abdest uzuvlarını birer kez yıkamak güzeldir. Ama üçer kez yıkamak daha güzeldir. Kendisine haksızlık etmiş birine aynı karşılığı vermek güzeldir. İyilikle karşılık vermek daha güzeldir. Hiçbir tesbih lafzı söylemeden secde ve rükû etmek câiz, câiz olan ise güzeldir. Rükû ve secdeyi tesbih ederek yapmak daha güzeldir.

Bu âyetin benzeri Cenab-ı Hakk'ın Mûsâ (a.s.)' a: ***"Bunlara kuvvetle sarıl ve kavmine emret de bunların en güzelini alsınlar."*** (el-A'râf, 7/145) şeklindeki hitabı ile ***"Rabbinizden size indirilenlerin en güzeline tâbi olun"*** (ez-Zümer, 39/55) âyetidir." *Keşfü'l-esrâr*'dan yapılan nakil burada bitti.

Bazı âlimlerin şu sözlerinin mânâsı da budur: Onlar Allah'ın sözünü dinlerler de onun

en güzeline tâbi olurlar. Onun en faziletlisi ile amel ederler. Bu da Kur'an'daki affetme, hoşgörme, eziyete katlanma ve benzeri hususlardır. Şu halde Kur'an'ın tamamı güzeldir, en güzeli ise onu alıp uygulayana nisbetle ortaya çıkmaktadır.

İmam Süyûtî (r.h.) *el-İtkân*'da der ki: "İnsanlar Kur'an'da birbirinden daha üstün/faziletli âyetler bulunup bulunmadığı hususunda ihtilaf ettiler. Ebü'l-Hasen Eş'arî ve bazı önde gelen âlimler, âyetler arasında üstünlük olmadığı görüşünü benimsediler. Çünkü âyetlerin hepsi Allah kelâmıdır. Bu görüşte olmalarının bir sebebi de bazı âyetleri üstün saymanın, üstün sayılmayan âyetlerin eksik olduğunu vehmettirmemesi içindir. Başka bâzı muhakkık âlimler ise Allah'ın Allah hakkındaki kelâmının başkaları hakkındaki kelâmından üstün olduğu görüşüne varmışlardır ki doğrusu da budur. Meselâ "***De ki: O Allah birdir.***" (el-İhlâs, 112/1) âyeti, "***Ebu Leheb'in iki eli kurusun! Kurudu da.***" (111/1) âyetinden efdaldir. Çünkü ilkinde hem zikrin, yâni Allah kelamının hem de zikredilenin, yâni Allah'ın zât ismi, O'nun tevhîd edilmesi, icâbî ve selbî sıfatlarının fazîleti vardır. Tebbet sûresinde ise sadece zikrin, yâni bu ifâdenin Allah kelamı olmasının fazîleti vardır. Kur'ân'ın fazîletleri (fazâilü'l-Kur'ân), Kur'an'ın bazı sûre ve âyetlerine fazîletin ve okunduğu zaman çok sevâbın tahsis edilmesi ile ilgili olarak vârid olan haberler/rivâyetler sayılamayacak kadar çoktur."

İmam Gazzâlî (r.h.) *Cevâhiru'l-Kur'an*'da şöyle der: "Hepsi Allah'ın kelâmı olduğu halde bazı âyet ve sûreler nasıl olur da diğerlerinden daha şerefli olabilir? Bilesin ki -Allah seni basîret nûru ile nurlandırsın- bu husûsu Kur'an kendisine indirilen, Sâhib-i risâlet (a.s.) tâyin etmiştir ve şöyle buyurmuştur: *"Yâsîn Kur'ân'ın kalbidir."*[89], *"Fâtiha, Kur'an'ın sûrudur.", "Ayete'l-kürsî, Kur'an'ın efendisidir."*[90], *"Kul hüva'llahü ahad, Kur'an'ın üçte birine denktir."*[91]

Âyetlerin üstünlüğü konusunda tevakkuf eden (sükût edip yorum yapmayan) kimse, Hz. Peygamber (a.s.)'ın: "*En fazîletli sûre, en büyük sûre*" gibi hadislerini, şöyle te'vil eder: Hz. Peygamber (a.s.) ecir ve sevap îtibarıyla en fazîletli ve büyük olduğunu kasdetmiştir. Yoksa Kur'an'ın bir kısmının diğer bir kısmından daha üstün olduğunu kasdetmemiştir. Kur'an'ın tamamı, ilâhî kelâm olmak fazileti itibarıyla birdir. Farklılık, Allah'ın zâtı ile kâim kadîm kelâm olması bakımından Allah kelâmında değil, ondan alınacak ecir ve sevaptadır.

Bilesin ki âriflere göre 'sözü dinlemek' bütün varlıklar hakkında cârîdir. Çünkü Hak Teâlâ arştan toprağa kadar bütün varlıkların lisanıyla konuşur. Onu hakîkati üzere işitmek ancak hakîkat ehline mahsustur. Onların işitmelerinin belirtisi de kendilerini, kulağa yönelen emir ve yasak gibi teklif cihetinden Allah'a yaklaştıran tüm amellere boyun eğmiş olmalarıdır. Ki bunlar ilme, zikre, Hak Teâlâ'nın övülmesine, güzel vaazlara, güzel sözlere kulak vermek; kendini gıybet ve iftiraları dinlemekten, kötü sözlerden, Allah'ın ayetleri hakkında yapılan ileri geri konuşmalardan, küfür, tartışma, çengi, çalgı ve Şâri'in dinlenmesini yasakladığı her türlü haramdan alıkoymaktır. Bu özelliğe sâhip olan kişi artık kulağı Allah'a açılmış biri hâline gelmiş demektir.

Mesnevî’de der ki:

O gizli kulağın pamuğu, baş kulağıdır.
Bu kulak sağır olmadıkça o can kulağı sağırdır.

Fakir (**Bursevî**)’nin de şöyle bir beyti vardır:

Gönül kulağındaki pamuğu çıkarsan
Bülbülün sesi sana ulaşır.

“*İşte Allah’ın doğru yola*” hak dîne ve o dinin güzellikleriyle bezenmeye “*ilettiği kimseler onlardır.*” Bu güzel sıfatlarla tavsif edilen kimselerdir. “*Gerçek akıl sâhipleri de onlardır.*” Vehmin karşı koymasından ve hevânın çekişmesinden selâmete ermiş akıl sâhipleri, hidâyete lâyık olanlar başkaları değil onlardır.

Bu sözde, hidayetin yüce Allah’ın fiili ile meydana geldiğine, nefsin de bunu kabul ettiğine, yâni hidayette normal olarak kulun da bir kesbinin bulunduğuna delâlet vardır.

Yine burada bu topluluğun eşyânın kabuklarından geçip hakîkatlerinin özlerine ulaşan kimseler olduklarına işâret vardır.

❀

أَفَمَنْ حَقَّ عَلَيْهِ كَلِمَةُ الْعَذَابِ ۚ أَفَأَنْتَ تُنْقِذُ مَنْ فِي النَّارِ ۚ ﴿١٩﴾

19. ***(Rasûlüm!)*** **Hakkında azap hükmü gerçekleşmiş kimseyi ve ateşte olanı sen mi kurtaracaksın!**

Tağuta ibâdetten kaçınanların durumu beyân edildikten sonra bu âyette ise Tağuta kulluk edenlerin durumu açıklanmaktadır.

(Âyetin başındaki) hemze istifhâm-ı inkârî içindir. “حَقَّ” vâcib ve sâbit oldu mânâsındadır. “*Azab kelimesi/hükmü*” ise Allah Teâlâ’nın İblis’e hitâben söylediği ***“Cehennemi kesinlikle, sen ve sana tâbi olanlarla dolduracağım!”*** (Sâd, 38/85) sözüdür. İnkar/red anlamını pekiştirmek için hemze, cümlenin cezâ (şartın cevabı) kısmında tekrar edilmiştir. İnkârı ve imkânsız görmeyi daha fazla kuvvetlendirmek için “onu” zamiri kullanılacak yerde “*ateşte olanı*” ifâdesi kullanılmıştır. Yine burada, hakkında azab hükmü verilen kimsenin ateşe/cehenneme düşmüş mesabesinde olduğuna ve Hz. Peygamber (a.s.)’ın onları îmâna dâvet etmesinin onları ateşten kurtarma gayreti olduğuna dikkat çekilmiştir. Çünkü *el-Müfredât*’ta geçtiği gibi “اَلْإِنْقَاذُ” bir tehlikeden kurtarmak demektir.

Mânâ şöyledir: ‘Ey Muhammed, insanların işlerinin mâliki sen misin ki Allah Teâlâ’nın adâletinin gereği ilminde azâb kelimesi/hükmü vâcib, yâni sâbit olan kâfiri sen mi kurtaracaksın?’ Buna göre âyet şart ve cezâdan/şartın cevâbından meydana gelen

bir tek cümledir.

Herkesi veya kendisine “vaîd” kelimesinin vacip olduğu kimseyi, ya da cehennemde olan kimseyi acaba ey Muhammed kurtarabilir misin? Yâni onu mü’min yapabilir misin ve azaptan kurtarabilir misin? Yâni Ebû Leheb, oğlu Utbe ve benzeri cehennemlikleri kurtarmak senin elinde değildir.

Burada işâret vardır ki ilk taksimat sırasında ebedî olarak Allah’ın kahr sıfatlarına mazhar olacağı kesinleşmiş olanlara, hiçbir şefâatçinin şefâati fayda vermez. Nebî ve rasullerin tamamı onu Allah’ın gazabı, kovması ve uzaklaştırması cehenneminden çıkaramaz. Çünkü ***“Hani siz bir ateş çukurunun tam kenarında bulunuyordunuz da Allah sizi oradan kurtarmıştı.”*** (Âl-i İmrân, 3/103) âyetinin delâlet ettiği üzere şefâat ancak mü’minler içindir.

“Ateşte olanı” ifâdesi ile kasdedilenler, haklarında “*Onların üstlerinde ateşten tabakalar, altlarında da (öyle) tabakalar var.*” (16. âyet) buyrulan kimseler olduğu için onların peşlerinden şöyle buyurdu:

❀

لٰكِنِ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ غُرَفٌ مِنْ فَوْقِهَا غُرَفٌ مَبْنِيَّةٌۙ تَجْرِي
مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُۜ وَعْدَ اللّٰهِۜ لَا يُخْلِفُ اللّٰهُ الْمِيعَادَ ﴿٢٠﴾

20. Fakat Rablerinden sakınanlara, üstüste yapılmış, altlarından ırmaklar akan köşkler vardır. Bu, Allah’ın verdiği sözdür. Allah, verdiği sözden caymaz.

“*Fakat Rablerinden sakınanlara,*” Fakat Rablerinin azâbından korkan, îman ve tâatle muttasıf olanlara…

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: *“Fakat Rablerinden sakınanlara,*” yâni bugün şirk koşmaktan, günahlardan, hatâlardan, şehvetlerden, hevâya kulluktan, Mevlâ’dan başkasına az da olsa meyletmekten sakınanları, Allah ilk taksimat sırasında haklarında azab kelimesinin/hükmünün sâbit olmasından kurtarmış ve ebediyete kadar onların lütuf sıfatlarının mazharı olmaları hükmünü vermiştir.”

Takvâdaki makamlarına göre, cennette “*üstüste yapılmış,*” yâni bazısı bazısının üstünde yüksek, “*altlarından ırmaklar akan köşkler vardır.*” Yüksek ve alçak arasında fark olmaksızın bu yüksek ve alçak köşklerin altından da dört ırmak akar.

Allah, kâfirler için olan cehennemdeki derin çukura/derekelere mukabil, onlar için naîm cennetlerinde yüksek dereceler olduğunu beyân buyurdu.

“غُرَفٌ” kelimesi, yüksek bina demek olan “غُرْفَةٌ”nin çoğuludur. *el-Müfredât*’ta da belirtildiği üzere cennetin evleri “غُرَفٌ” diye isimlendirilmiştir. Özellikleri anlatılan bu köşkler, sağlamlık ve muhkemlik bakımından yere yapılmış binalara benzer.

Müftî Sa’dî şöyle der: “Görünen o ki bu tavsîfin faydası, hakîkati ortaya koymak ve bu cennet köşklerinin cehennemdeki “*ateşten tabakalar*” (16. âyet) gibi olmadığını

beyân etmektir. Çünkü bu ateşten tabakalar ile istihzâya dayanan bir istiâre ile mecâzi mânâ kasdedilmiştir."

Bahru'l-ulûm'da şöyle der: "Bu köşkler, zeberced, yâkut, inci ve diğer mücevherlerden yapılmıştır."

Keşfü'l-esrâr'da da: "(Bu köşkler) altın ve gümüşten kerpiçlerle yükselmiştir." der. Burada, bu köşklerin amel edenlerin kendi elleriyle ve sâliklerin kendi halleriyle inşa edildiğine işâret vardır.

"*Bu, Allah'ın verdiği sözdür.*" Bu ifâde mânâyı pekiştiren bir masdardır. Çünkü "*Onlar için köşkler vardır.*" ifâdesi, vaad mânâsındadır. Yâni Allah onlara bu köşkleri kesin olarak vâdetmiştir.

"*Allah, verdiği sözden caymaz.*" Çünkü caymak bir eksikliktir ve Allah için imkânsızdır.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "*Bu, Allah'ın verdiği sözdür.*" ki tevbe edenlere bağışlamayı, itâat edenlere cenneti, kendisinin arzusu ile yanıp tutuşanlara kendisini görmeyi, sâdık âşıklara kendisine yakın olmayı (kurbet) ve vuslatı vaadetmiştir. "*Allah, verdiği sözden caymaz.*" Yâni onların bir kusurları vâki olmadıkça Allah mutlaka sözünü doğrular/yerine getirir. Bir kusurları olduğu takdirde ise kendilerinden başkasını kınamasınlar.

Ebû Saîd Hudrî (r.a.)'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: ""*Cennetlikler, kendilerinden yüksekteki köşklerde oturanları, aralarındaki derece farkı sebebiyle, sizin sabaha karşı doğu veya batı tarafında, gökyüzünün uzak bir noktasında batmak üzere olan parlak ve iri bir yıldızı gördüğünüz gibi göreceklerdir.*" Bunun üzerine ashâb-ı kirâm: "Yâ Rasûlallah! O yerler, peygamberlere âid ve başkalarının ulaşamayacağı köşkler olmalıdır." dediler. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: "*Evet, öyledir. Nefsimi kudretiyle elinde tutan Allah'a yemin ederim ki, o yerler, Allah'a îman eden peygamberleri tasdik eden kimselerin de yurtlarıdır.*"[92]

'Köşklerin sâhipleri'nden maksad, yüksek köşk sâhipleridir. Bu köşklerin sâhipleri ile diğer cennetlikler arasındaki uzaklık tıpkı mezkur yıldızla yeryüzü ahâlisi arasındaki uzaklık gibi olacaktır. Bu köşklerin sâhipleri, parlak ve yıldızın ışık vermesi gibi cennet ehline ışık vereceklerdir. Köşk sâhiplerinin dereceleri başkalarından fazla olduğu için bu şekilde görülecekler. Hz. Peygamber, kendisini dinleyenler, mü'minlerin, peygamberlerin derecelerine ulaşma ihtimalini uzak gördükleri için bu hususu yeminle söylemiştir.

Hadiste peygamberlerin gireceği yerlere girecek olanların bu ümmetin mü'minlerinden olduğuna dâir bir müjde ve işâret vardır. Çünkü hadiste "*peygamberleri tasdik eden kimseler*" buyrulmuştur. Bütün peygamberleri tasdik etmek ise önceki ümmetlerden değil, ancak bu ümmetten sâdır olmuştur.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Cennete giren herkes nimete garkolur, kimseye ihtiyaç duymaz/sıkıntı görmez, elbisesi eskimez ve gençliği elden gitmez"*[93]

❀

اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً فَسَلَكَهُ يَنَاب۪يعَ فِي الْاَرْضِ ثُمَّ يُخْرِجُ بِه۪ زَرْعاً مُخْتَلِفاً اَلْوَانُهُ ثُمَّ يَه۪يجُ فَتَر۪يهُ مُصْفَرّاً ثُمَّ يَجْعَلُهُ حُطَاماًۜ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَذِكْرٰى لِاُو۬لِي الْاَلْبَابِ ﴿٢١﴾

21. Görmedin mi? Allah gökten bir su indirdi, onu yerdeki kaynaklara yerleştirdi, sonra onunla türlü türlü renklerde ekinler yetiştiriyor. Sonra onlar kurur da sapsarı olduklarını görürsün. Sonra da onu kuru bir kırıntı yapar. Şüphesiz bunlarda akıl sâhipleri için bir öğüt vardır.

"*Görmedin mi?*" Ey Muhammed veya ey bakan herkes! "*Allah gökten*" arş'ın altından "*bir su*" yağmur "*indirdi,*"

Ebû Hüreyre'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Tatlı sular ve aşılayıcı rüzgârlar Beytü'l-makdis'teki kayanın altından gelmektedir."* Yâni ırmak olsun başka bir şey olsun yeryüzündeki bütün sular gökten bulutlara, oradan da bu kayanın altına iner. Sonra Allah bu suyu bütün bölgeler arasında paylaştırır.

"*Onu yerdeki kaynaklara yerleştirdi,*" Yâni o suyu, tıpkı insan bedenindeki damarlar gibi pınarlara ve kaynaklara yerleştirdi. "*Yerdeki*" lafzı, bu kaynakların nerede bulunduğunu beyân etmektedir. Burada kaynak suyunun aslının yağmur olduğuna, yeryüzünün onu tutup sonra azar azar yüzeye çıkardığına işâret vardır.

"اَلْيَنْبُوعُ" kendisinden suyun çıktığı pınar, "اَلْيَنَابِيعُ" ise onun çoğulu, suyun kaynayıp çıktığı yerler demektir.

"*Sonra onunla*" o suyla "*türlü türlü renklerde*" buğday, arpa gibi türü farklı; renk, tad ve diğer özellikleri farklı "*ekinler yetiştiriyor.*" çıkarıyor.

"زَرْعاً" kelimesi aslında, 'yerden bitirmek' anlamında bir masdar olmakla birlikte, burada 'ekilmiş şey/ekin' anlamı kasdedilmektedir.

"*Sonra*" kelimesi, mertebe ya da zaman bakımından sonralık bildirir. "*Çıkarır/çıkarıyor*" şeklinde geniş/şimdiki zaman siygasının kullanılması, anlatılan şeklin zihinlerde canlandırılmasını sağlamak içindir.

el-Müfredât'ta şöyle der: "Ne anlama geldiği bilinmekte olan levn/renk; siyah-beyaz ve bu ikisinden oluşan renkleri ihtiva eder. Biri, daha önce sâhip olmadığı bir renge büründüğü zaman "تَلَوَّنَ" denir. Elvân/renkler lafzı ile cins ve nevîler de kasdedilir. Meselâ "فُلَانٌ اَتٰى بِاَلْوَانٍ مِنَ الْاَحَادِيثِ" Falanca, türlü türlü sözler ediyor, demektir. "تَنَاوَلَ كَذَا لَوْناً مِنَ الطَّعَامِ" ise Şu, falan yemeğin tadını andırıyor, demektir."

"*Sonra onlar kurur da*" yâni kuruması tamamlanır ve bittiği yerden hareket etme vakti gelir de yemyeşil ve taze bir ekin olduktan sonra "*sapsarı olduklarını görürsün.*"

Râğıb der ki: "اَلصُّفْرَةُ" siyah ile beyaz arasındaki renklerden biridir. Siyaha daha yakındır. Bu sebeple de bazan siyahlık bu kelime ile ifâde edilir."

"*Sonra da*" Allah Teâlâ "*onu kuru bir kırıntı yapar.*" daha önce hiç var olmamışçasına kırılıp dağılmış bir çöp hâline getirir. Yukarıda ekin çıkarma fiilinin Allah'a isnâd edilmesi gibi bu durum da güçlü neticelerden olduğu için Allah'a isnâd edilmiştir.

"*Şüphesiz bunlarda*" genişçe anlatılan hususlarda bozulma şâibelerinden uzak hâlis "*akıl sâhipleri için*" büyük "*bir öğüt*" ve hakîkatin ne olduğuna dikkat çekme "*vardır.*" İşte onlar bu sâyede, her sene müşâhede edip durdukları o çöp hâline gelen ekinden, şu dünya hayatının hızla bir sona doğru gitmekte olduğu hususunda ibret alır, onun güzelliğine aldanmaz ve fitnelerine düşmezler.

Dünyanın hâli şu çemenliğe benzer ki
İlkbahar mevsiminde yeşerir.
Sonbahar rüzgârı esmeye başlayınca,
Ondan yeşil bir yaprak bulamazsın.

Keşfü'l-esrâr'da der ki: "Âyet, insanın önce küçük bir çocuk, sonra genç, sonra orta yaşlı, sonra da yaşlı biri hâline geldiğine, sonra ömrün en kötü çağına vardığına, sonra da ömrünün sonunda ölüp gittiğine işâret etmektedir."

Denir ki: Ekinler kurumayınca onların ekilmesinin gayesi olan dane alınamaz. Aynı şekilde insan nefsinden kurtulmadıkça hiçbir kadr ü kıymeti olmaz.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "*Görmedin mi?...*" sözü ile işâret etmektedir ki, Allah kalb semâsından rûhanî feyz suyunu indirdi de onu beşer arzındaki hikmet pınarlarına yerleştirdi. Sonra onunla namaz, zekât, oruç, hac ve cihad gibi çeşitli renklerde bedeni amel ekinleri çıkardı. "*Sonra onlar kurur da...*" ifâdesi, mürâînin amellerine işâret etmektedir. Sen onları şerîata uygun olarak yemyeşil görürsün. Sonra ucüb ve riyâ afeti yüzünden kurur da onları nursuz, sapsarı kesilmiş halde görürsün. Sonra Allah, onu üzerine esen kahr rüzgârları ile kendisinden hasretten başka bir şey elde edilemeyen kuru bir kırıntıya çevirir. "*Şüphesiz bunlarda akıl sâhipleri için bir öğüt vardır.*" ifâdesi de sâlikin, kendi akıl ve ilmine göre hareket ettiği takdirde kendisinden ictihad izlerinin zuhur edeceğine; sonra ma'rifet makamına yükselince bu ilk hâlinin kaybolacağına; daha sonra tevhîd nurlarının belirmesiyle de bunların hepsinin yok olacağına işâret etmektedir. Nitekim şöyle derler:

İyice ortaya çıkınca sabah, yok eder ışığı
Aydınlığı ile tüm yıldızların parlaklığını

İşte tevhîd de güneş ve ışığı gibidir: Nasıl güneşin ışığı ile yıldızların ışığı kaybolup gittiği gibi tevhîdin nuru ile diğer ilim ve ma'rifetlerin nurları gücünü kaybedip yok olur, halleri sönüp fânî olur ve bakâ âleminden bir başka hal zuhur eder."

---

[89]. Bk. Tirmizî, Sevâbü'l-Kur'ân, 7; Beyhaki, Şuab, II, 479; Kudai, II, 130.
[90]. Hakim, II, 285.
[91]. Ahmed, III, 8; Taberani, X, 207.
[92]. Buhârî, Bed'ü'l-halk 8; Rikak 51; Müslim, Cennet 11.
[93]. Müslim, Cennet 21 (2836).

ALLAH SÖZÜN
EN GÜZELİNİ İNDİRDİ

اَفَمَنْ شَرَحَ اللّٰهُ صَدْرَهُ لِلْاِسْلَامِ فَهُوَ عَلٰى نُورٍ مِنْ رَبِّه۪ۜ فَوَيْلٌ
لِلْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ مِنْ ذِكْرِ اللّٰهِۜ اُو۬لٰٓئِكَ ف۪ي ضَلَالٍ مُب۪ينٍ ﴿٢٢﴾ اَللّٰهُ
نَزَّلَ اَحْسَنَ الْحَد۪يثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَانِيَۗ تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذ۪ينَ
يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْۚ ثُمَّ تَل۪ينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ اِلٰى ذِكْرِ اللّٰهِۜ ذٰلِكَ هُدَى
اللّٰهِ يَهْد۪ي بِه۪ مَنْ يَشَٓاءُۜ وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٢٣﴾ اَفَمَنْ
يَتَّق۪ي بِوَجْهِه۪ سُٓوءَ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيٰمَةِۜ وَق۪يلَ لِلظَّالِم۪ينَ ذُوقُوا مَا
كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٢٤﴾ كَذَّبَ الَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَاَتٰيهُمُ الْعَذَابُ مِنْ
حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٥﴾ فَاَذَاقَهُمُ اللّٰهُ الْخِزْيَ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۚ
وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَكْبَرُۢ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٢٦﴾ وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ
ف۪ي هٰذَا الْقُرْاٰنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَۚ ﴿٢٧﴾ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا غَيْرَ
ذ۪ي عِوَجٍ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٢٨﴾ ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا رَجُلًا ف۪يهِ شُرَكَٓاءُ
مُتَشَاكِسُونَ وَرَجُلًا سَلَمًا لِرَجُلٍۜ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًاۜ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِۚ
بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٩﴾ اِنَّكَ مَيِّتٌ وَاِنَّهُمْ مَيِّتُونَۘ ﴿٣٠﴾ ثُمَّ
اِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عِنْدَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَۚ ﴿٣١﴾

22. Allah kimin gönlünü İslâm'a açmışsa o, Rabbinden bir nûr üzerinde değil midir? Allah'ı anmak hususunda kalpleri katılaşmış olanlara yazıklar olsun! İşte bunlar apaçık bir sapıklık içindedirler.

23. Allah sözün en güzelini, birbiriyle uyumlu ve bıkılmadan tekrar tekrar okunan bir kitap olarak indirdi. Rablerinden korkanların, bu Kitab'ın etkisinden tüyleri ürperir, derken hem bedenleri ve hem de gönülleri Allah'ın zikrine ısınıp yumuşar. İşte bu Kitap, Allah'ın, dilediğini kendisiyle doğru yola ilettiği hidayet rehberidir. Allah kimi de saptırırsa artık ona yol gösteren olmaz.

24. Kıyamet gününde yüzünü azâbın şiddetinden korumaya çalışan kimse *(kendini ondan emin kılan gibi)* midir? Zalimlere "Kazandığınızı tadın!" denilir.

25. Onlardan öncekiler *(peygamberleri)* yalanladılar da farkına varmadıkları bir yerden onlara azap çattı.

26. Bu sûretle Allah, dünya hayatında onlara rezilliği tattırdı. Âhiret azâbı daha büyüktür. Keşke bunu bilselerdi!

27. Andolsun ki biz, öğüt alsınlar diye, bu Kur'an'da insanlara her türlü misâli verdik.

28. Korunsunlar diye, pürüzsüz Arapça bir Kur'an indirdik.

29. Allah, çekişip duran birçok ortakların sâhip olduğu bir adam *(köle)* ile yalnız bir kişiye bağlı olan bir adamı misal olarak verir. Bu ikisi eşit midir? Hamd Allah'a mahsustur. Fakat onların çoğu bilmezler.

30. Muhakkak sen de öleceksin, onlar da ölecekler.

31. Sonra şüphesiz, siz de kıyamet günü, Rabbinizin huzurunda dâvâlaşacaksınız.

❀

Âyetin başındaki "*Allah kimin gönlünü İslâm'a açmışsa o, Rabbinden bir nûr üzerinde değil midir?*" kısmındaki hemze, istifhâm-ı inkârî içindir.

"اَلشَّرْحُ"in asıl anlamı et ve benzerleri yaymak demektir. Göğsün ilâhî bir nur, Allah tarafından gelen bir sekînet ve O'ndan bir ruh ile yayılıp açılması (şerh-i sadr) da bu fiille ifâde edilir. Nitekim *Müfredat*'ta da böyle açıklanmaktadır.

el-İrşâd'da der ki: "Göğsün İslâm'a açılması, kişinin müslüman olma kabiliyyetinin kemale erdirilmesinden ibârettir. Çünkü sadr/sîne, İslâm'ı kabul edecek uzuv olan nefsin taalluk ettiği rûhun kaynağı olan kalbin mahallidir. Bu durumda göğsün açılması, kalbin de genişlemesini ve göğsün nuru ile aydınlanmasını gerektirir. Bu açma, İslâm'dan sonraki değil, önceki açmadır."

Mânâ ise şöyledir: Bütün insanlar aynı mıdır? Herkes veya o kimse ki Allah onun göğsünü İslâm'a açmış, yâni geniş gönüllü, müslüman olmaya elverişli olarak yaratmış, bu yüzden aslî fıtrat üzere kalmış, aslî fıtratı bozan sonradan ârız olup çalışılarak elde edilen (mükteseb) şeyler yüzünden değişmeyen kimse, bunun gereği olarak Rabbinden büyük bir nur üzeredir. Bu nur da gerek kâinâtta bulunan (tekvînî) gerekse vahy yolu ile gelen (tenzîlî) âyetleri müşâhede etme esnâsında akıp gelen ilâhî lütuftur. Kişinin bu âyetlerle doğru ve gerçek yolu bulmaya muvaffak kılınmasıdır. İşte böyle bir kimse hiç Allah'ın yarattığı fıtratı kendi kötü tercihiyle değiştirmesi yüzünden kalbi katılaşmış, göğsü daralmış, azgınlık ve sapkınlık karanlıkları tarafından kuşatılmış ve böylece mezkûr âyetlerden tamamen yüz çeviren, bu âyetleri ganimet bilmeyerek onlardan ibret almayan, hâsılı ***"Allah, saptırmak istediği kimsenin göğsünü daraltıp sıkıştırır"*** (el-En'âm, 6/125) âyetinde anlatılan biri gibi olabilir mi?! Yâni nur üzere olan, karanlıkta kalan gibi değildir. Nur/aydınlık ile karanlığın, ilim ile cehâletin denk olmadığı gibi, onlar da bir olmaz.

Bilesin ki bir müslüman için ilim ve ma'rifet dışında hiçbir nur ve saâdet yoktur. Mü'minlerden her biri için de ona özel bir ma'rifet vardır. Mü'minlerin dereceleri ancak ma'rifetlerinin farklılığına göre birbirinden ayrılır.

Îman ve ma’rifetler nurlardır. Öyle mü’minler vardır ki nurları bütün yönleri adınlatır. Öyle mü’minler de vardır ki nurları sadece ayaklarının bulunduğu yeri aydınlatır. Avâmdan fertlerin îmânının nuru, mum ışığı gibidir. Onlardan bazılarının nurları da bir kandilin ışığı gibidir. Sıddîkların îmânının nuru ise derece farkına göre ay ve yıldızların nuru gibidir. Peygamberlere gelince, onların îmânının nuru da güneşin nuru gibi, hattâ daha da parlaktır. Güneş ışığında genişliğine rağmen bütün ufuklar aydınlanır. Mum ışığında ise evin sadece dar bir köşesi aydınlanır. İşte aynı şekilde göğüslerin ma’rifetlerle açılması (inşirâh) ve mü’minlerin kalplerine melekûtun genişliğinin açılması (inkişâf) farklı farklıdır. Bu sebeple bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *“Kıyamet günü şöyle denecektir: “Kalbinde bir miskal, yarım miskal, çeyrek miskal îman olanları, bir arpa kadar, hattâ zerre (toz) kadar îman bulunanları ateşten çıkarın!”*[94] Bu hadîste de îman derecelerinin farklılığına ve kıyamet gününün duraklarında (mevâkıf), özellikle de sırattan geçerken nurların, îmânın miktarına göre ortaya çıkacağına dikkat çekilmektedir.

“*Allah’ı anmak hususunda kalpleri katılaşmış olanlara yazıklar olsun!*” şiddetli azab onlar içindir.

“اَلْقَسْوَةُ (kasvet)” kalbin katılaşması demektir. Aslı “حَجَرٌ قَاسٍ (katı taş)”tan gelmektedir. “اَلْمَقَاسَاةُ” ise bu katılığın tedâvi edilmesidir.

“مِنْ ذِكْرِ اللّٰهِ”taki “مِنْ” harfi, “مِمَّا خَطِيۤـَٔاتِهِمْ اُغْرِقُوا” ***hatâları yüzünden boğuldular**.*” (Nûh, 71/25) âyetinde olduğu gibi sebep bildirmek içindir.

Mânâ şöyledir: Allah adı anıldığında göğüslerin açılması ve onunla kalblerin itminan kazanması gerektiği halde Allah’ın zikri sebebiyle kalbi katılaşanlara... Yâni yanlarında Allah Teâlâ ve O’nun âyetleri anıldığında, bu sebeple içlerini sıkıntı basan ve kalblerinin katılığı artanlara yazıklar olsun! Bu âyet, ***“****(inen sûre)* ***onların pisliğini artırır.”*** (et-Tevbe, 9/125) âyetine benzemektedir.

“مِنْ ذِكْرِ اللّٰهِ” ifâdesi, “عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ” diye de okunmuştur. Buna göre mânâsı, kalbleri Allah’ı anmayı kabul etmeyecek kadar katılaşmış olanlara yazıklar olsun, demektir.

Mâlik b. Dînâr (r.h.)’ın şöyle dediği nakledilir: “Hiçbir kula, kalbinin katılaşması kadar büyük bir cezâ verilmemiştir. Allah bir topluma kızdı mı rahmeti onlardan çekip alır.”

Allah Teâlâ bir münâcâtında Mûsâ (a.s.)’a şöyle buyurdu: “Ey Mûsâ, dünya hakkında emelini uzun eyleme; tûl-i emel sâhibi olma! Aksi takdirde kalbin katılaşır. Katı kalb ise Ben’den uzaktır. Giysisi eski, ama kalbi yeni ol. Böylece yeryüzündekilerin gözünde küçülür, gökyüzündekiler nezdinde ise tanınırsın.”

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *“Kalbdeki katılığı ortaya çıkaran üç haslet vardır: Yeme, uyku ve rahata düşkünlük.”*[95]

Keşfü’l-esrâr’da şöyle der: “Bil ki dilin bu kasveti, mâsiyetin fazlalığından ortaya çıkar. **Hz. Aişe-i Sıddîka** (r.anha) şöyle der: “Hz. Peygamber’den sonra halk arasında

ortaya çıkan ilk bid'at, tokluktur." **Zünnûn-ı Mısrî** (r.h.) şöyle der: "Aslâ doyasıya yemedim, bu sebepten mâsiyet işlemedim." **Şiblî** (r.h.) şöyle der: "Aç kalıp da yeni bir hikmet ve ibret bulamadığım bir zamanım olmadı."

Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *"Allah katında en üstün olanınız, daha uzun süre aç kalan ve tefekkür hâlinde olanlarınızdır. Allah'a en sevimsiz olanınız ise yeme-içme düşkünleri ile uykuculardır. Yeyin, için ama karınlarınıza da insaf edin. Çünkü karna insaf etmek peygamberliğin bir cüzüdür."*[96]

Şeyh Sa'dî (k.s.) der ki:

İnsansan yemeği ölçüyle ye.
Adam mısın, yoksa küp müsün? Karnını bu kadar dolduruyorsun?
Kişinin içi gıda, zikir ve nefes yeridir.
Sen onu sade ekmek yeri sanıyorsun?
Can besleyenler, midesi dolu olanların
Hikmetçe boş olduğunun farkında değildirler.

"*İşte bunlar*" yâni kalb katılığı ile tavsif edilen bu Hak'tan uzak kimseler; o gafil ve taş kalpliler topluluğu, "*apaçık*" dalâlet olduğu azıcık düşünenlere bile âşikâr olan, haktan uzak "*bir sapıklık içindedirler.*" Yâni onların dalâletleri, idrâki kıt olanlar için bile açıktır.

Bilesin ki bu âyet içlerinde îman yaratılmak sûretiyle göğüsleri İslâm'a açılan herkes hakkında geneldir. Hamza b. Abdülmuttalib (r.a.) ve Ali b. Ebû Tâlib (r.a.) ile Ebû Leheb ve oğlu hakkında nâzil olduğu da söylenmiştir. Zîrâ Hz. Hamza ile Hz. Ali (r.a.) Allah'ın göğsünü İslâm'a açtığı kimselerdendir. Ebû Leheb ile oğlu ise kalbleri katılaşmış kimselerdendir. Rahmet göğsü açılmış olana, gazab ise kalbi katılaşmış olanadır.

Bir rivâyette nakledilir ki bu âyet nâzil olunca ashâb: "Bu nasıl olur, yâ Rasûlallah!" Yâni göğsün açılmasının mânâsı nedir? diye sordular. Hz. Peygamber (a.s.): "*Nur kalbe girdiğinde açılıp genişler*." diye cevap verdi. "Peki bunun alâmeti nedir?" diye sorulunca da şu cevabı verdi: - "*Ebediyyet yurduna*" yâni âhirete "*yönelmek, şu aldanış dünyasından uzak durmak*" yâni, dünyadan sakınmak, uzak durmak "*ve ölüm gelmeden evvel ölüme hazırlanmaktır*."[97]

Büyüklerden biri bu hususta şöyle demiştir:

İman ile nurlanmış gönlün nişanı,
Önce rûhânî âleme teveccüh etmesidir.
Sonra dünyadan yüzünü döndürme vakti ve ölüm geldiğinde
Hemencecik, kolaylıkla gidebilmek için eceli düşünmektir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "İşâret etmektedir ki îman öyle bir nurdur ki,

Allah onunla mü'min kullarının kalbinin lambasını aydınlatır. İslâm da îman nurunun ışığıdır ki onların göğüslerindeki kandillikler bu ışıkla aydınlanır. Yâni hakîkatte Allah kimin göğsünü İslam nurunun ışığıyla açarsa, o Rabbinin inâyet nazarından bir nur üzeredir. Bu nûrun emarelerinden birisi de dünya muhabbeti, onun ziynet ve şehvetlerinin sevgisi gibi yerilmiş nefsânî sıfatların karanlıklarının izlerinin silinmesidir. Âhiret ve onun için amel-i sâlih işleme sevgisini sâbit kılmak, övgüye değer güzel huylarla bezenmektir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***"Allah dilediğini siler dilediğini sâbit bırakır."*** (er-Ra'd, 13/39). Bu nurun alâmetlerinden biri de kalblerinin Allah anıldığı zaman yumuşaması ve bunun sonucu olarak Allah'a kavuşma ve O'na yakın olma şevklerinin artmasıdır. Artık onlar dünyanın mihnetlerinden, hayvânî, yırtıcılara mahsus ve şeytânî vasıfların ağırlıklarını yüklenmekten bıkıp usanarak Allah'a firar ederler. O'nun sıfatlarının nurlarıyla pür-nûr olurlar. Şu nurlar bunlardandır: İlim nuru ile elde edilen *levâih nûru*, anlamanın beyânı/açıklığı sâyesinde ortaya çıkan *levâmi' nûru*, yakînin artmasıyla ortaya çıkan *muhâdara nûru*, sıfatların tecellîsiyle ortaya çıkan *mükâşefe nûru*, sonra zâtın zuhûruyla ortaya çıkan *müşâhede nûru*, sonra tevhîdin hakîkatleri sâyesinde zuhur eden samediyyetin celâlinin nurları bunlardandır. İşte o zaman ne vecd ne vücud, ne kasd ne maksûd, ne yakınlık ne uzaklık, ne visâl ne de hicrân kalır. "***O'nun zâtı dışında her şey yok olucudur.***" (el-Kasas, 28/88) Hayır "***O yücedir. O, tek ve kahhâr olan Allah'tır.***" (ez-Zümer, 39/4)

Ey Câmî, uzaklık ve yakınlığı düşünme
Ne yakınlık var ne uzaklık, ne vuslat var ne ayrılık

Vâsıtî der ki: "Sâyesinde göğsün açıldığı bu nur, öyle büyük bir vergidir ki, ilâhî inayet ve gözetime mazhar kılınmak sûretiyle desteklenenler dışında kimse bu nuru kaldıramaz. Çünkü inayet zâhirî organları ve bedenleri korur. Gözetim (riâyet) ise hakîkatleri ve ruhları korur."

Keşfü'l-esrâr'da der ki: "Bilesin ki insanın gönlünde dört perde vardır: *Birinci perde* sadrıdır ki teslimiyyet ahdinin yerleşme yeridir. Nitekim Allah Teâlâ "*Allah'ın göğsünü İslâm'a açtığı kimse...*" buyurur.

İkinci perde, kalp'tir. İman nurunun mahallidir. Hak Teâlâ şöyle buyurur: "***Allah onların kalblerine îmânı yazmış bulunmaktadır***." (el-Mücâdele, 58/22).

Üçüncü perde, fuâd'dır. Hak müşâhedesinin ser-perdesidir. Hak Teâlâ şöyle buyurur: "***fuâd gördüğünü yalanlamadı***." (en-Necm, 53/11).

Dördüncü perde, şegâf'tır. Aşk yolcusunun menzilidir. Hak Teâlâ şöyle buyurur: "*(Yusuf'un)* ***sevdası onun kalbine işlemiş***" (Yûsuf, 12/30)

Âlemlerin Rabbi olan Allah ürküp kaçmış olanı lütuf kemendi ile din yoluna çekmek istediğinde, önce onun sadrına nazar eder ki sinesi hevâdan ve bid'atlerden arınsın ve sünnet caddesinde sapasağlam dursun. Sonra onun kalbine nazar eder ki onu dünya pisliklerinden ve kendini beğenme, hased, kibir, riyâ, hırs, düşmanlık ve ahmaklık gibi

beğenilmeyen huylardan temizlensin ve vera yoluna girsin. Sonra onun fuâdına nazar eder ve onu halktan ve dünya ilişkilerinden keser. Onun gönlüne ilim ve hikmet pınarı açar. Hidayet nurunu onun gönlünün hediyesi kılar. Şöyle buyurur: "*O, Rabbinden bir nûr üzerindedir.*" Sonra onun şegâf'ına nazar eder. Onu su ve topraklıktan çıkartır, fenâ mahallesine kor.

Nur üç kısımdır: Biri dilde, diğeri gönülde, bir diğeri de tendedir. *Dilin nuru* tevhîd ve şehâdettir. *Tenin nuru* hizmet ve tâattir. *Gönlün nuru* ise şevk ve muhabbettir. Dilin nuru cennete ulaştırır. Hak Teâlâ şöyle buyurur: "***Söyledikleri** (bu) **sözden dolayı Allah onlara, içinde devamlı kalmak üzere, zemininden ırmaklar akan cennetleri mükâfat olarak verdi.***" (el-Mâide, 5/85)

Tenin nuru Firdevs'e ulaştırır. Hak Teâlâ şöyle buyurur: "***Îman edip iyi davranışlarda bulunanlara gelince, onlar için makam olarak Firdevs cennetleri vardır.***" (el-Kehf, 18/107)

Gönül nuru dosta kavuşmaya/likâ ulaştırır. Hak Teâlâ şöyle buyurur: "***Yüzler vardır ki, o gün ışıl ışıl parıldayacaktır. Rablerine bakacaklardır.***" (el-Kıyâme, 22-23).

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Nimet ehlinin düşmanları vardır, öyleyse onlardan sakının.*"[98] Bazıları der ki: Kula bahşedilmiş en büyük nimet İslâm nimetidir. Bunun düşmanı ise İblis'tir. Gerek bu nimeti gerekse diğer nimetleri muhâfaza et. Unutmaktan, kalb katılığından ve nankörlükten sakın!

(Ebü'l-)Hüseyn Nûrî (r.h.) der ki: "Kalblerin nimetler yüzünden katılaşması, sıkıntı çekmekten dolayı katılaşmasından daha kötüdür. Çünkü, nimet ile sükûnete erersin, sıkıntı olunca Allah'ı anarsın." Yine o şöyle der: "İlmin mübah kıldığı bir şeyin peşinde sırf zevk almak için koşan, ömrü hebâ etme ve kalb katılığı cezâsına dûçar edilir."

Öyleyse ömrünü israf eden, vaktini zâyi eden, göğüsleri açılanların mertebelerine ulaşamayan ve kalbi katılarla birlikte kalan kendisi için ağlasın. Allah'ım! Senden bizi muhâfaza edip korumanı niyaz ediyoruz!

❀

اَللّٰهُ نَزَّلَ اَحْسَنَ الْحَد۪يثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَانِيَۗ تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ
الَّذ۪ينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْۚ ثُمَّ تَل۪ينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ اِلٰى ذِكْرِ اللّٰهِۜ ذٰلِكَ
هُدَى اللّٰهِ يَهْد۪ي بِه۪ مَنْ يَشَٓاءُۜ وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٢٣﴾

23. Allah sözün en güzelini, birbiriyle uyumlu ve bıkılmadan tekrar tekrar okunan bir kitap olarak indirdi. Rablerinden korkanların, bu Kitab'ın etkisinden tüyleri ürperir, derken hem bedenleri ve hem de gönülleri Allah'ın zikrine ısınıp yumuşar. İşte bu Kitap, Allah'ın, dilediğini kendisiyle doğru yola ilettiği hidayet rehberidir. Allah kimi de saptırırsa artık ona yol gösteren olmaz.

“*Allah sözün en güzelini,*” indirdi ki o güzelliğine nihâyet, nazmının cemâline ve mânâsının melâhatine son olmayan Kur’ân-ı Kerîm’dir. O, bütün nebî ve rasullere indirilenlerin en güzeli, en mükemmeli ve en muhkemidir. Yine o, fesâhat ve i’câzı sebebiyle de sözün en güzelidir. Yine o sözün en güzelidir, çünkü Allah’ın kadîm kelâmıdır. Allah’tan başkasının kelâmı ise mahluk ve hâdistir. Yine tamamen doğru olması ve diğer özellikleri sebebiyle sözün en güzelidir.

Kur’an’a “hadîs/söz” denilmiştir, çünkü Hz. Peygamber (a.s.) onu kavmine sözlü olarak aktarır, Kur’an’dan kendisine indirileni onlara haber verirdi. Yoksa bu kelime Kur’an’ın hâdis (sonradan meydana gelmiş) olduğuna delâlet etmez. Çünkü “hadîs” kelimesi genel örfte haber ve kelâm mânâsınadır.

el-Müfredât’ta şöyle der: “Duyma veya vahy yolu ile, uykuda ya da uyanık iken insana ulaşan her kelama “hadîs” adı verilir.”

Rivâyete göre Rasûlullah (a.s.)’ın ashâbı (uğradıkları işkence vs.den) iyice usanıp bıktılar da Peygamberimiz (a.s.)’a: “Bize bir söz söyle” ya da “Keşke bize bir şey anlatsan” dediler.[99] Yâni, ne olurdu ki bize bir söz söylemekle ruh tûtîlerinin muradını ezel sözüyle tatlı şekerler saçan etseler.

Ebedî hayat sermayesi zevk ehli için
Senin şeker saçan dudağından bir hikâyedir

İşte bunun üzerine bu âyet nâzil oldu. Hâsılı Kur’an’da diğer sözlerden farklı bir özellik olduğu anlatılmak istenmektedir.

Mânâları sıhhat ve sağlamlık, gerçek ve doğruluk üzerine kurulması, gerek dünyada gerekse âhirette insanların menfaatini sağlaması, lafızlarının fesahatteki uyumu, nazmının ise i’câzdaki ahengi açısından “*birbiriyle uyumlu ve bıkılmadan tekrar tekrar okunan bir kitap olarak indirdi.*”

“Kur’an sûre ve âyetlerden; insan ise damar, kemik ve sinirlerden meydana gelmiştir.” denildiği gibi Kur’an da tafsîlâtı îtibariyle ikişerli/tekrarlanan bir kitaptır.

“مَثَانِى” kelimesi, tekrarlanan mânâsına “مَثْنَى” kelimesinin çoğuludur. Çünkü Kur’an’ın kıssaları, haberleri, hükümleri, emir ve nehiyleri, vaad, tehdîd ve öğütleri tekrar tekrar zikredilir. Ya da tilâvet edilirken bıkıp usanılmaksızın dâimâ tekrarlandığı için bu kelime kullanılmış olabilir. Nitekim Kur’an’ın özellikleri arasında ‘Çok tekrarlanmakla eskimez’ denir. Yâni, yaratılmış olanların kelamlarının aksine okuyucuların dilinden o kadar sık duyulmasına ve dinleyicilerin kulağına o kadar sık çalınmasına, mütefekkirlerin zihnine o kadar fazla gelmesine rağmen ne güzelliği zâil olur ne de onu okumak ve dinlemekten alınan zevk gider.

Kasîde-i Bürde’de der ki:

Ne tâdâd edilir; ne sayılır acâiplikleri
Ne de çok okunduğu için, usanır ondan birileri

Yâni Kur'an âyetleri çok okunmasına rağmen insana usanç gelmez.

el-Müfredât'ta şöyle der: "Kur'an sûrelerine "مَثَانِى" denmiştir. Çünkü onlar ne kadar zaman geçerse geçsin tekrarlanır. Sona erip bâtıl olan diğer şeylerden alınan dersler zamanla sona erdiği halde ondan alınan dersler tükenmez, aksine hep defter ve kağıtlar tükenir." Nitekim çok okuduğu için **Hz. Osman** (r.a.)'ın elinde iki mushafın parçalandığı rivâyet edilir.

Kur'an'ın kendisine de "مَثَانِى (tekrarlanan)" denir. Çünkü Kur'an'ın özellikleri arasında 'Hayret verici halleri tükenmez' denildiği gibi onun faydaları sürekli yenilenir.

"مَثَانِى" kelimesinin, övgü anlamındaki "اَلثَّنَاءُ" kökünden olması da doğru olur. Böylece gerek kendisinin gerekse onu okuyanların, öğrenip öğretenlerin ve onunla amel edenlerin övülmesini gerektirecek bir kitab olduğuna dâir özelliklerin ebediyyen zuhûr edeceğine dikkat çekilmiş olur. Kur'an'ın, ***"O hiç şüphesiz değerli bir Kur'an'dır"*** (el-Vâkıa, 56/77) 'kerîm/değerli' diye tavsif edilmesi; ***"Hayır aksine o şerefli bir Kur'an'dır."*** (el-Bürûc, 85/21) âyetinde 'mecîd/şerefli' diye tavsif edilmesi de bu anlamla alâkalıdır.

Ya da "مَثَانِى" kelimesi, ***"Sonra gözünü iki kez çevir"*** (el-Mülk, 67/4) yâni bir kez baktıktan sonra bir kez daha bak, âyetinde olduğu gibi tekrar etmek ve yeniden yapmak mânâsına "اَلتَّثْنِيَةُ"den "مَفْعَلٌ" vezninde "مَثْنَى"nın çoğuludur.

Ya da "مُثْنَى"nın çoğuludur. Bu durumda, belâğat ve i'câzı yönünden övülen (kitab) anlamınadır. Hattâ bazı kimseler bazı âyetler hakkında "Fesâhatinden dolayı secde ettim." demişlerdir.

"مُثْنٍ (senâ eden/öven)" lafzının çoğulu olması da mümkündür. Buna göre, Allah'ı lâyık olduğu en büyük sıfatlarıyla öven (kitab), demek olur.

İbn Bahr der ki: "Kur'an, beşerin nazm ve nesrinden farklı bir kelâm olduğu için insanların kendi sözlerini gerek bir bütün olarak gerekse cüzleri îtibarıyla adlandırdıklarından farklı isimlerle adlandırıldı. İnsanların eserlerine "dîvan" denirken, Kur'ân'ın tamamı "Kur'an" diye isimlendirildi. İnsanlar "kasîde, hutbe ve risale" derken, Allah "sûre" buyurdu. Onlar "beyt" derken, Allah "âyet" buyurdu. İnsanlar beyitlerin sonlarına, birbirine uyması bakımından kavâfî/kâfiyeler derken, Allah Kur'an'daki âyetlerin sonlarının birbirine uyması îtibarıyla Kur'ân'a "mesânî" adını verdi."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Kur'ân'ın lafızda birbirine benzer, mânâda tekrarlanan bir kitap olması iki yöndendir:

Birincisi, Kur'an'ın her lafzının farklı mânâları vardır. Bunlardan bazısı Arap dili ile, bazısı şerîat ahkamı ile, bazısı da Hak Teâlâ'nın işâretleri ile alâkalıdır. Meselâ "salât" lafzının lügatteki mânâsı duâ etmektir. Şerîat ahkâmında, kendine mahsus birtakım görünüşlerden, rükünlerden, şartlardan ve hareketlerden ibârettir. Hak Teâlâ'nın işâretinde ise tıpkı rûhunun özel bir üfürüş ile ilâhî huzurdan kalıba gelmesi gibi namaz da Allah'a dönmektir. Çünkü namazda kişi, göklerle ilgili olan kıyâma, sonra

hayvanlarla ilgili olan rükûya, sonra bitkilerle ilgili olan secdeye, sonra da madenlerle ilgili olan teşehhüde (ka'de) geçer. Böylece Allah "salât/namaz" ile ruhun geldiği yolu izleyerek Rabbinin huzuruna geri dönmesine işâret etmektedir. İşte bu yüzden Hz. Peygamber (a.s.): "*Namaz, mü'minin mi'râcıdır.*"[100] buyurmuştur.

İkincisi, her âyetin lafızlarının sûreti yönüyle başka bir âyetle benzerliği vardır. Fakat mânâlar, işâretler, sırlar ve hakîkatler sonsuz olarak mesânîdir/tekrarlanır. ***"De ki: Rabbimin kelimeleri için, deryalar mürekkep olsaydı, .. bu sözler bitmeden deryalar tükenirdi."*** (el-Kehf, 18/109) âyeti ile buna işâret edilmektedir."

"*Rablerinden korkanların, bu Kitab'ın etkisinden tüyleri ürperir,*"

Bu ifâde, Kur'an'ın kendi içinde taşıdığı özellikleri ve onun en güzel söz olduğunu anlattıktan sonra, onun, dinleyicilerinde bıraktığı etkileri açıklamak için sevk edilmiş başlangıç cümlesidir.

"اِقْشَعَرَّ جِلْدُهُ" demek, *el-Kâmûs*'ta belirtildiği gibi 'onu bir titreme aldı' demektir. *el-Müfredât*'ta bildirildiği üzere "اَلْجِلْدُ" de bedenin kabuğudur. Bazıları da derler ki: "اَلْاِقْشِعْرَارُ" fiilinin aslı, korku ve endişe sırasında insan cildinde hasıl olan titreme gibi bir değişikliktir. *el-İrşâd*'da ise şöyle der: "اَلْاِقْشِعْرَارُ" kasılma demektir. Cild şiddetli bir şekilde kasıldığında "اِقْشَعَرَّ الْجِلْدُ" denir. Kişinin, başına ansızın geliveren kötü bir durumdan dolayı şiddetli bir korku hâli ârız olduğu zaman "اِقْشَعَرَّ جِلْدُهُ وَوَقَفَ شَعْرُهُ" (derisi kuruyup tüyleri diken diken oldu) denir.

İfadede ya temsil ve tasvir yolu ile onların ne kadar fazla korktuklarını anlatmak ya da bu hâlin onlarda gerçekten ortaya çıktığını belirtmek murâd edilmiştir. İbareden ilk anda anlaşılan da budur. Çünkü, korkma esnâsında böyle bir durum meydana gelir ve insan bunu kendisinden de bilir. Bu kalbî etkilenmeden dolayı da ortaya çıkabilir. Onun için bu görüş yabana atılamaz.

Mânâ şöyledir: Onlar Kur'an'ı dinledikleri ve onun dehşetli tehdîd âyetlerini işittikleri zaman, kendilerine öyle bir korku ve endişe ârız olur ki bundan dolayı derileri ürperir, yâni kendilerini bir titreme alır ve tüyleri diken diken olur. Ondan titrer; yâni Kur'an'daki vaîd korkusundan. Rablerinden korkanların tenlerindeki derileri titrer.

"*Derken hem bedenleri ve hem de gönülleri Allah'ın zikrine ısınıp yumuşar.*"

"اَللِّينُ (yumuşaklık)", "اَلْخُشُونَةُ (sertlik)"in zıddı olup cisimler için kullanılır. Fakat zamanla gerek maddî varlıklar için gerekse mânevî şeyler için kullanılır olmuştur. *el-Müfredât*'ta belirtildiği gibi buradaki "اَلْجُلُودُ (deriler) bedenlerden, "اَلْقُلُوبُ (kalbler) ise nefislerden ibârettir.

Yâni, sonra Allah'ın rahmetini ve herkesi içine alan mağfiretini hatırlayınca bedenleri ve nefisleri yumuşar, endişe yerini ümide, korku da rağbete bırakmak sûretiyle onlarda bulunan korku ve tutuldukları titreme zail olur. Sonra Allah'ın rahmet ve mağfireti sebebiyle derileri ve gönülleri yumuşar ve sükûnete ererler.

"تَلِينُ" fiilinin "إِلَى" ile geçişli hâle getirilmesi, sükûnet ve rahatlama mânâsını içermesi

içindir. Sanki şöyle denilmiştir: Bedenleri ve gönülleri kasılmaksızın yumuşamış olarak ve korkuya kapılmaksızın ümitli bir şekilde Alah'ın zikrinde sükûnet bulup rahatlar. Ya da Allah'ın zikri ile rahatlamış ve sükûnet bulmuş olarak kalb ve bedenleri yumuşar.

Allah Teâlâ anıldığında akla ilk gelmesi gerekenin O'nun rahmeti olduğunu bildirmek için rahmet açıkça zikredilmeyip '*Allah'ın zikri*' mutlak olarak ifâde edilmiştir.

Eğer "Neden önce '*deriler*' tek başına zikredildi de sonra ikinci defa kalblerle birlikte zikredildi?" diye soracak olursan, şöyle cevap veririm: Bu, kalblere ârız olan endişenin geride zikredilmesi sebebiyledir. Sanki şöyle denmiş olmaktadır: Tehdid âyetlerinden dolayı ilk anda derileri ürperir ve kalbleri endişelenir. Fakat daha sonra işinin temeli şefkat ve merhamet olan Allah'ı hatırlayınca, bu korkuları kalblerine yeşeren ümide, ürpertileri de yerini derilerinde hasıl olan yumuşaklığa bıraktı.

Şu halde bu iki cümle havf ve recâ, kabz ve bast, heybet ve üns, tecellî ve istitâra işârettir.

Nehrecûrî (r.h.) şöyle demiştir: "Allah bu âyet ile müridlerin ve âriflerin semâ'ını vasfetmiştir. Müridlerin semâ'ı, hâli kendi üzerlerinde ızhâr etmekle, âriflerin semâ'ı ise itmi'nân ve sükûn iledir. Şu halde tüylerin diken diken olması, bidâyet ehlinin (seyr ü sülûke ilk başlayanların) sıfatıdır. Yumuşama ise nihâyet ehlinin (işin sonunda olanların) sıfatıdır."

Şehr b. Hûşeb'den rivâyet edildiğine göre **Ümmü'd-Derdâ** (r.anhâ): "Kişinin kalbindeki bu korku, çıban yanmasına benzer. Sen hiç böyle bir titreme hissetmiyor musun?" dedi. Ben: "Evet" deyince, şöyle bir tavsiyede bulundu: "Öyleyse o zaman Allah'a duâ et. Çünkü o zaman yapılacak duâ kabul edilir. Bu, kalbin melekût ve kudsiyet âlemine cezbedilmiş olması ve üns makamına ulaşmış olması sâyesindedir."

"*İşte*" türlü türlü hallerini açıkladığı "*bu Kitap, Allah'ın,"* Kur'an'ın içinde bulunan gizli şâhidleri ve onun Allah katından olduğunu gösteren delilleri düşünmek sûretiyle hidâyete ulaşmaya bütün güçlerini sarf etmeleri için muttakî mü'minlerden *"dilediğini kendisiyle doğru yola ilettiği hidayet rehberidir.*" Allah'ın yol göstermesidir; yâni Allah'tan kullara irşaddır. Nitekim Allah Teâlâ: ***"O, muttakiler için bir hidayettir"*** (el-Bakara, 2/2) buyurmuştur.

"*Allah kimi de saptırırsa*" yâni kendisini sapıklığa götürecek sebeplere, kendisini tamamen hakka irşâd edecek şeylerden yüz çevirmeye, Allah'ın vaad ve vaîdinden/tehdîdinden hiç etkilenmemeye gücünü kuvvetini sarf etmesi için kendisinde dalâleti yaratırsa "*artık ona*" dalâlet/sapıklık vartasından kurtaracak bir "*yol gösteren olmaz.*"

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: Kendi nefsi ve aklı ile başbaşa bırakmak, peygamberlere îman etmekten ve onlara tâbi olmaktan mahrum bırakmak sûretiyle "*Allah kimi de saptırırsa artık ona*" ne filozofların burhanlarından ne de aklî delillerden "*yol gösteren olmaz.*"

Molla Câmî (k.s.) der ki:

Hakîkat kâbesine doğru gitmek istersen
Yolunu kaybetmiş mukallidin peşinden gitme

Keşfü'l-esrâr'da şöyle der: "Sahâbeden biri bir gün âlemlerin Efendisine, "Niçin bizlerin yüzü Kur'ân'ı işitince kızarır da münafıklarınki simsiyah kesilir?" diye sordu. Hz. Peygamber şu cevabı verdi: "*Çünkü Kur'an bizim için nurdur, parlar. Onları ise yakar.*"

Hucendî der ki:

Kur'an dinlerken her zaman seni bir sıkıntı alıyor
Bâtıllar gibi Hak kelâmından sana bıkkınlık gelmesi nedendir?

Bu âyette birtakım lâtif nükteler vardır:

1- Cenab-ı Hak Kur'an'ın sözün en güzeli olduğunu belirttikten sonra onun birbiriyle uyumlu (müteşâbih) ve bıkılmadan tekrar tekrar okunan (mesânî) bir kitap olduğunu ifâde edince, buna münâsip olarak peşinden mü'minlerin tüylerinin diken diken olduğunu zikretti. Bunda, mezkûr ürpertinin ancak Kur'an'ın tekrar tekrar okunmasıyla elde edileceğine îmâ vardır. Çünkü nefisler öğüt ve nasihat dinlemekten en fazla nefret eden, en çok yüz çeviren ve ona karşı kayıtsız kalan varlıklardır. Nefse tekrar tekrar nasihatte bulunmak sûretiyle ancak direnci kırılabilir ve tabîatı boyun eğdirilebilir. İşte bu yüzden Hz. Peygamber (a.s.) öğüdünü üç ya da yedi kez tekrarlardı.

2- Tüylerin diken diken olması rahmeti celbeden bir şeydir. Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Kulun tüyleri Allah korkusundan dolayı diken diken olursa, tıpkı kurumuş bir ağacın yapraklarının dökülmesi gibi günahları dökülür.*"[101] Yine Rasûlullah (a.s.)'dan rivâyet edildiğine göre şöyle buyurmuştur: *"Kulun tüyleri Allah korkusundan dolayı diken diken olursa, Allah ona cehennemi haram kılar."*[102]

Allah Hz. Halil İbrahim'i dost edinince, onun kalbine korku bıraktı. O kadar ki, havadaki kuşların kanat çırpması duyulduğu gibi onun da kalbinin çarpıntısı uzaktan duyulurdu.

Mesrûk der ki: "Korku, ümidden önce gelir. Çünkü Allah Teâlâ cennet ve cehennemi yarattı. Fakat cehenneme uğramadan cennete ulaşamazsınız."

3- Âbidlerin elde edecekleri en son haller, bu âyette zikredilen ürperti, haşyet (korku) ve itmi'nân/sükûnettir.

Katâde der ki: "Bu sıfatlar Allah dostlarının özellikleridir. Allah onları akılları başlarından giden ve kendilerinden geçen kimseler olarak değil, tüyleri diken diken olan ve kalbleri yatışan/mutmain olan kimseler olarak tavsif etmiştir. Aklı başından gitmek ve kendinden geçmek, bid'atçilerde görülür ki o da şeytandandır."

Abdullah b. Abdullah b. Zübeyr'den rivâyet edildiğine göre şöyle demiştir: "Ninem Esmâ bint Ebû Bekr (r.anha)'ya: "Kendilerine Kur'an okunduğunda Allah Rasûlü'nün ashâbı nasıl davranırdı?" diye sordum. "Tıpkı Allah'ın kendilerini tavsif ettiği gibiydiler. Gözleri yaşarır ve derileri ürperirdi." dedi. Bunun üzerine: "Bugün öyle insanlar var ki kendilerine Kur'an okunduğunda baygın halde yere düşüyor." dedim. O

da cevaben: “Allah’ın rahmetinden kovulmuş şeytandan Allah’a sığınırım!’ dedi.

Rivâyet edildiğine göre **İbn Ömer** (r.a.) yere yığılmış Iraklı bir adama rastladı. “Bu adamın nesi var?” diye sordu. Oradakiler: “Bu zat kendisine Kur’an okunduğu ya da Allah’ın anıldığını duyduğu zaman hep düşüp yere yığılır.” dediler. Bunun üzerine İbn Ömer (r.a.) şöyle dedi: “Elbet biz de Allah’tan korkarız, ama böyle yere yığılmayız.” Yine İbn Ömer (r.a.): “Şeytan bazılarının içine giriyor. Bu, Hz. Peygamber (a.s.)’ın ashabının yaptığı bir davranış değil” demiştir. *Keşfü’l-esrâr*, *el-Meâlim, el-Vasît, el-Kevâşî* ve diğer tefsirlerde böyle geçmektedir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Şüphe yok ki bütün bu tenkit ve yaralayıcı ifâdeler riyâkârlar, iddiâcılar ve kendisini zaptetmeye gücü yetenler hakkındadır. Nitekim Hz. Peygamber (a.s.): “*Kim âşık olup da iffetli davranır ve bunu gizler, sonra da ölürse şehid olarak ölmüş olur.*”[103] hadîsiyle buna işâret etmiştir. Çünkü hâline gâlip gelen kimse için edebe uygun olan, kendisine izin verilmemiş bir harekette bulunmamaktır. Hal kendisine gâlip gelen, işinde samimi olup sahtekârlık yapmayan kimse, kendisinden kalem (sorumluluk) düşen ve ne hareket yaparsa yapsın onda mâzur olan deli gibi olur. Seyr ü sülûke yeni başlamış kişilerin ve yolu yarılamış olanların hâli ile işin sonuna gelmiş olanların hâli bir değildir. Çünkü nihâyet ehlinin muktedir olduğu bir şeye, onun aşağısında bulunanlar muktedir olamaz. Ashab (r.anhüm) ve onlardan sonra gelip de onların hükmünde olanlar, temkînlerinin güçlü olması sebebiyle, bilakis temkinlerinde telvînlerinin şiddetinden her hâl ve makamda edebe riâyet ederler. Dolayısıyla böyle bir temkîne sâhip olmayan kimseler onlara kıyas edilmez. Telvîn ehlinden niceleri vardır ki temkîn ehlinin yapmadığı şeyleri yapar. Ancak o, hâle mağlûb ve irâdesi elinden alınmış olduğu için mâzurdur.

Şu halde akıllı olan Hakk’ın yolunda riyâsız ve iddiâsız olarak çalışsın. Fetvâ ve takvâ ile ilgili her hususta edebe sarılsın. Kalbi kaplayıp paslandıran zâhirini ve bâtınını ayıp ve kusurlardan, kalbini kirletip perdeleyecek şeylerden korusun.

❀

اَفَمَنْ يَتَّقٖى بِوَجْهِهٖ سُٓوءَ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۜ وَقٖيلَ لِلظَّالِمٖينَ

ذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٢٤﴾

24. Kıyamet gününde yüzünü azâbın şiddetinden korumaya çalışan kimse *(kendini ondan emin kılan gibi)* midir? Zâlimlere “Kazandığınızı tadın!” denilir.

“*Kıyamet gününde yüzünü azâbın şiddetinden*” yâni kötü ve şiddetli azabdan, **Kâşifî**’nin Farsça tefsîrinde geçtiği üzere ateşin alevinden, yalınından, istenmedik durumlardan ve korktuklarından korunduğu eli boynuna bağlı olduğu halde “*korumaya çalışan kimse (kendini ondan emin kılan gibi) midir?*” hiçbir istenmedik durum başına gelmeyecek ve hiçbir durumda korunmaya ihtiyaç duymayacak olan emniyet içindeki bir

mü'min gibi olur mu?

Buradaki hemze, inkâr/reddetmek içindir. "اَلْاِتِّقَاءُ" sakınmak, kendini korumak demektir. Bir kimse bir şeyi kendisine kalkan yapıp onunla korununca "اِتَّقَى فُلَانٌ بِكَذَا" denir. "أَفَمَنْ يَتَّقِى بِوَجْهِهِ" terkîbi, bir şeyin kendisine zarar veren bir şeyi uzaklaştırmasına delâlet etmektedir ki bu sözün takdîri şöyledir: "İnsanların hepsi aynı olur mu? Kıyâmet gününde kendisini uzuvlarının en şereflisi olan yüzüyle korumaya çalışan kimse, yâni kâfir kendini ondan emin kılan gibi midir?

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Yüzünü/zâtını Allah'a çevirmek sûretiyle kıyâmet gününün kötü azâbından korunan ve azâbı kendisinden uzaklaştıran kimse, korunmayan ve nefsine zulmeden kimse gibi midir?"

Îmânın yerine küfrü, tasdîkin yerine tekzîbi, tâatin yerine de isyânı koyan "*Zâlimlere "Kazandığınızı*" dünyada iken devamlı olarak kazanmakta olduğunuz inkâr, yalanlama ve mâsiyetlerin vebalini "*tadın!" denilir.*" Bu söz onlara cehennem bekçileri tarafından söylenir.

"قِيلَ (denildi)" şeklinde mâzî siygasının kullanılması, bunun kesinlikle gerçekleşeceğine delâlet etmek içindir. Zamir yerine '*zalimlere*' denilerek açık isim zikredilmesi, onların zulmünü tescil etmek ve "*Kazandığınızı tadın!*" emrinin niçin verildiğini hissettirmek içindir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Yâni o alçak fiilleriniz ve o düşük ahlâkınız yüzünden kazandıklarınızın azâbını tadın. Yâni siz zâten bizzat azâbın içindeydiniz, fakat gaflet uykusunun size galip gelmesinden dolayı onun tadına varamıyordunuz. İşte şimdi öldünüz, uyandınız!"

❀

كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَاَتٰيهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٥﴾

25. Onlardan öncekiler *(peygamberleri)* yalanladılar da farkına varmadıkları bir yerden onlara azap çattı.

"*Onlardan*" yâni Mekke kâfirlerinden "*öncekiler*" önce gelmiş ümmetler de tıpkı kavminin seni yalanlaması gibi peygamberlerini "*yalanladılar da farkına varmadıkları bir yerden*" başlarına, azab ve şerrin geleceğini hiç hesap etmedikleri hattâ akıllarına bile getirmedikleri bir taraftan yâni, emniyet ve refah içinde yaşarlarken, güvendikleri taraftan "*onlara*" onlardan her ümmete takdir edilmiş olan "*azap çattı.*" sonunda ilâhî azab onlara geldi.

"*farkına varmadıkları bir yerden*" ifâdesinin mânâsı, azab onlara kendi içlerinde emniyet hâlinde ve azabdan gâfil oldukları halde geldi, demektir. Bu ifâdenin mânâsının, nereye savuşturacaklarını ve geri çevirecelerini bilmedikleri yerden, demek olduğu da söylenmiştir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Yâni azab onlara sıhhat, nimet ve sevinç görünümünde geldi. Halbuki onlar bunların azab olduğunun farkında değildi. En büyük sevinç birden ortaya çıkan sevinç olduğu gibi en şiddetli azab da ansızın gelendir. Kalbe en çok acı veren ayrılık beklenmedik ayrılıktır."

❀

فَاَذَاقَهُمُ اللّٰهُ الْخِزْيَ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۚ وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَكْبَرُۢ لَوْ

كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٢٦﴾

26. Bu sûretle Allah, dünya hayatında onlara rezilliği tattırdı. Âhiret azâbı daha büyüktür. Keşke bunu bilselerdi!

"*Bu sûretle Allah, dünya hayatında onlara rezilliği*" zilleti ve küçüklüğü "*tattırdı.*" Yâni Hak Teâlâ onlara horluğu ve rüsvaylığı tattırdı. Onu yenilen bir şeyi tadanın hissettiği gibi hissettiler.

"*Dünya hayatında*" ifâdesi, bu zilletin nerede tattırıldığını açıklamaktadır. Buna rezzillik/zillet, domuz ve maymuna dönüştürülmek, yerin dibine geçirilmek, suda boğulmak, öldürülmek, esir ve sürgün edilmek ve bunlara benzer azab türleridir ki bunlar daha yakın olan azaplardır.

Onlar için hazırlanan "*Âhiret azâbı*" çok şiddetli ve devamlı olması sebebiyle dünya azâbından "*daha büyüktür. Keşke bunu bilselerdi!*" Yâni keşke onların durumu/özelliği bilmeleri olsaydı bunu bilirler ve ondan ibret alırlardı. Allah'a ve Rasûlü'ne isyan etmezlerdi ve kendilerini azabdan kurtarırlardı. Şu halde akıllı kimseye düşen, dünyâ ve âhiret azâbından kurtulmak için tevbe ve inâbe ile Rabbine dönmektir.

Şiblî (k.s.)'un şöyle dediği nakledilmiştir: "Dört bin hadîs okudum. Sonra onlardan birini seçtim. Diğerlerini bırakıp onunla amel etmeye başladım. Çünkü o hadîsi derin derin düşündüm ve kurtuluş ve necâtımın onda olduğunu gördüm. Öncekilerin ve sonrakilerin ilmi onda toplanmıştı. Bu hadîs şudur: Rasûlullah (s.a.) ashâbından birisine şöyle buyurdu: "*Dünyan için ancak orada kalacağın kadar çalış. Âhiretin için de orada kalacağın kadar çalış. Allah için O'na muhtaç olduğun kadar amel işle. Cehennem için de ona sabredebileceğin kadar amel (günah) işle.*"[104]

Şu zayıf insanoğlu için cehenneme sabretmek mümkün olmadığına göre, kendisini cehennemden uzaklaştıracak, cennetlere ve en yüce derecelere erdirecek yola girmesi lâzımdır.

Hadiste buyurulur ki: *"Ümmetimin abdâlları (büdelâ) cennete ne namazla ne de oruçla gireceklerdir. Onlar cennete nefislerinin cömertliği, göğüslerinin her tür kirden uzak oluşu ve müslümanların hayrını düşünmeleri sâyesinde gireceklerdir."*[105] Hepsinin temeli ise tevhîddir.

Huzeyfe (r.a.)'tan rivâyet edildiğine göre şöyle demiştir: "Rasûlullah (s.a.)'in şöyle

buyurduğunu işittim: "Musa'nın kavminden bir adam vefat etti. Kıyamet günü olunca Allah meleklerine: "Bakın bakalım bu kulumun amellerinden bir şey bulacak mısınız?" buyurur. Melekler: "Yüzüğüne "Lâilâhe illâllah" kelimesinin nakşedilmiş olmasından başka onun bir amelini bulamıyoruz." derler. Bunun üzerine Allah Teâlâ: "Kulumu cennete koyun, onu bağışladım." buyurur.

Tevhîd, zâhire nakşedilmesiyle bile insanı cehennemden kurtarır ise, bâtına nakşedilmesi hakkında bir düşünün nasıl olur! Öyleyse nefsi ıslah etmek, yakîni güçlendirmek, İslâm ve din nimetine hamd etmek için çalışmak gerekir.

Ebû Ali Nesefî'den hikâye edilmiştir ki: Bir müslüman eşeğini kaybetti ve onu aramaya çıktı. O sırada bir mecusi karşısına çıktı. Mü'min onun yanından hemen uzaklaşarak şöyle dedi: "Allah'ım! Ben bineğimi kaybettim, bu adam ise dinini kaybetmiş. Onun musîbeti benimkinden daha büyük. Benim musîbetimi onun musîbeti gibi kılmayan Allah'a hamd olsun!"

Bu, sadece şu vakte ve hâle göredir. Âhiretteki durum ise çok daha çetrefillidir. Nitekim *Mesnevi*'de şöyle der:

Hiç kâfire hor gözle bakmayın,
Umulur ki Müslüman olarak ölür.
Ömrünün sonundan ne haberin var ki
Ondan tamamen yüz çeviriyorsun?

Tevfik sadece Allah'tandır.

❀

وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِى هٰذَا الْقُرْاٰنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَۚ ﴿٢٧﴾

27. Andolsun ki biz, öğüt alsınlar diye, bu Kur'an'da insanlara her türlü misâli verdik.

"*Andolsun ki biz,*" düşünüp "*öğüt alsınlar diye, bu Kur'an'da insanlara*" bakıp düşünen kimsenin diniyle ilgili hususlarda ihtiyaç duyacağı "*her türlü misâli verdik.*"

Semerkandî der ki: "Andolsun biz Kur'an'da insanlara, gariplik ve güzellik açısından dillerinde dolaşıp duran mesellere benzeyen her sıfatı açıkladık. Önceki ümmetlerin kıssası, kıyamet günü diriltileceklerin ve bunlardan başka hayret verici mâhiyetteki bütün kıssaları onlara anlattık."

el-Vasît'ta bildirildiği gibi buradaki "*insanlar*"dan maksad Mekke halkıdır. Bazılarının söylediği 'Kur'an'da "*Ey insanlar!*" şeklinde geçen bütün hitapların Mekke halkına olduğuna' dâir söz de bunu desteklemektedir. Fakat ibârenin zâhirinden anlaşılan, bu kelimenin Mekke halkına ve onlardan sonra gelenlere genel olduğudur.

❀

قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا غَيْرَ ذ۪ي عِوَجٍ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٢٨﴾

28. Korunsunlar diye, pürüzsüz Arapça bir Kur'an indirdik.

Korunsunlar diye, pürüzsüz Arapça" yâni Araplar'ın diliyle "*bir Kur'an indirdik.*

"*Korunsunlar diye,*" ifâdesi, birinci illetten sonra getirilmiş ikinci bir illettir. Çünkü bir konuyu darb-ı meseller ile anlatmanın faydası, öncelikle onlardan öğüt ve ibret almak, sonra da takvâyı elde etmektir.

Mânâ şöyledir: Kur'an'da Allah'ın koyduğu sınırları (hudud) koruma ve onda bulunan mesel ve misallerden öğüt alma hususunda takvâ ehlinin amelini işlerler diye... Belki onlar onun mânâlarını düşünür de küfür ve yalanlamadan sakınırlar diye...

"*Pürüzsüz*" hiçbir yönden kendisinde ihtilâf, çelişki, ayıp ve kusur bulunmayan demektir. "عَوَج" ile "عِوَج" arasındaki fark şudur: Duvar, çeper ve odun gibi dikilebilen maddi şeylerdeki eğriliklere "عَوَج" denir. Yerde, dinde ve hayat tarzında olan eğriliğe ise "عِوَج" denir. Dolayısıyla mânâlarda ve dikilemeyen aynî varlıklardaki eğrilik ikincisiyle, mızrak ve duvar gibi dikilebilen varlıklardaki eğrilik birincisi ile ifâde edilir. Bu sebeple tefsirciler şöyle demişlerdir: Allah Teâlâ, burada daha kısa olmalarına rağmen "مستقيما (dosdoğru)" veya "غَيْرَ مُعْوَجٍّ (eğriliği olmayan)" buyurmadı. Bunun iki faydası vardır: *Birincisi*, ***"ve onda** (Kur'an'da)* ***hiçbir eğrilik var etmedi"*** (el-Kehf, 18/1) âyetinde olduğu gibi Kur'an'da herhangi bir yönden eğrilik bulunmadığını anlatmaktadır. *İkincisi*, "عَوَج" lafzı, aynî varlıklar için kullanılmayan, sadece mânâlara has kılınmış bir lafızdır.

İbn Abbâs (r.a.) şöyle der: "غَيْرَ ذِي عِوَجٍ" yaratılmamış demektir." Çünkü, Kur'an'ın dillerle okunan, kulaklarla duyulan, yapraklara yazılan, göğüslerde ezberlenip korunan bir kitab olması, onun yaratılmış olmasını gerektirmez. Çünkü burada kasdedilen Allah'ın, kendi zâtı ile kâim olan kadîm kelâmıdır.

Baklî'nin *Hakâik* adlı eserinde şöyle der: "Hak'tan Habîbi'nin dilinde ortaya çıkan, zamanın değişmesiyle değişmeyen, sonradanlık tozlarına bulanmayan, harflerin eğriltemediği ve zarfların ihâta edemediği kadîm bir Kur'an olarak indirdik."

Bahru'l-hakâik'de ise der ki: "O (Kur'an) önünden ve arkadasından bâtılın gelemediği, huzurumuza ulaştıran dosdoğru bir yol (olarak indirdik.)"

Cenab-ı Hak daha sonra yukarıda bahsedilen misallerden birisini getirerek şöyle buyuruyor:

❀

ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا رَجُلًا ف۪يهِ شُرَكَٓاءُ مُتَشَاكِسُونَ وَرَجُلًا سَلَمًا لِرَجُلٍۜ

هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًاۜ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِۚ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٩﴾

29. Allah, çekişip duran birçok ortakların sâhip olduğu bir adam *(köle)* ile yalnız bir kişiye bağlı olan bir adamı misal olarak verir. Bu ikisi eşit midir? Hamd Allah'a mahsustur. Fakat onların çoğu bilmezler.

"*Allah, çekişip duran birçok ortakların sâhip olduğu bir adam (köle) ile yalnız bir kişiye bağlı olan bir adamı misal olarak verir.*" Burada misal vermekten maksad, Yâsîn sûresinin başlarında da geçtiği gibi hayret verici bir durumun yine onun gibi hayret verici bir başka duruma uyarlanması/karşılaştırılmasıdır.

"مَثَلًا" kelimesi "ضَرَبَ"nin ikinci mef'ûlü, "رَجُلًا (bir adamı)" ise birinci mef'ûlüdür. Birinci mef'ûlün ikinciden sonraya bırakılması, ona karşı merak uyandırmak ve onunla ilgili temsilde esas olan tamamlayıcı lafızlarla bitişik olmasını sağlamak amacıyladır.

"اَلتَّشَاكُسُ" birbirlerine kötülük etmek, kötü davranmak demektir.

el-Müfredât'ta şöyle der: "الشَّكِسُ" kötü huylu demektir. "مُتَشَاكِسُونَ" ise huylarının kötülüğü yüzünden çekişen ve tartışanlar, demektir."

el-Kâmûs'ta der ki: "الشُّكُسُ" huyu çok zorlu, "الشَّكِسُ" ise cimri demektir. "مُتَشَاكِسُونَ" ikna olmaları zor bir tarzda ihtilaf edenler, demektir."

Mânâ şöyledir: Allah Teâlâ, müşriğin kendi inancına göre mâbudlarından herbirinin onun kendisine kulluk ettiği iddiâsında bulundukları bir müşrik için şöyle bir köleyi misal getirdi: Birçok kimsenin ortak olduğu, şaşkın halde ve gönlü dağınık vaziyette olan bu köleyi onlar kendilerine doğru çekmeye ve birbirinden ayrı işlerinde nöbetleşe çalıştırmaya uğraşmaktadırlar.

"*Yalnız bir kişiye bağlı olan bir adamı misal olarak verir.*" Yâni Allah Teâlâ, muvahhid için sadece bir kişiye bağlı olan ve üzerinde başka hiçbir kimsenin sözü geçerli olmayan bir adamı misal verir.

Gerek "رَجُلًا" gerekse "لِرَجُلٍ" lafızlarının nekre kılınmış olması, şahıslardan bir ferd ve şahıslardan bir ferd için, demektir. "الرجل" Âdem oğullarından erkek olan ve küçüklük sınırını aşmış olanlara denir. Burada özellikle 'adam'ın zikredilmiş olması, kendisini ilgilendiren zarar ve fayda konusunda daha uyanık olmasıdır. Çünkü kadın ve çocuklar bazen bunun farkında olmazlar.

"*Bu ikisi*" sıfat ve hal bakımından "*eşit midir?*" İstifham, inkârîdir. Yâni o ikisinin halleri ve sıfatları eşit olur mu? Yâni ikisi eşit olmazlar, demektir.

Hâsılı kâfir ne yapacağını şaşırmış biri olması bakımından birinci köleye benzemektedir. Çünkü farklı ilâhlara, yâni kendilerinden hiçbir hayır gelmeyecek, aksine aşağıların aşağısına düşmesine sebep olacak birtakım putlara tapmaktadır. Nitekim farklı arzu ve istekleri bulunan, zor ikna ve razı edilen birtakım sâhiplerin hizmetindeki bir köleye de bunlardan hiçbir fayda gelmez. Mü'min ise ne yapacağını bilmesi ve gönlünün derli toplu olması bakımından ikinci köleye benzemektedir. Çünkü o, kendisini yücelerin yücesine ulaştıracak tek bir Efendi'ye kulluk etmektedir. Nitekim tek bir efendiye hizmet eden bir köle de efendisinden razı olur ve efendisinden kendisine bol ikramlar ulaşır.

Bir gönlün var, o halde bir yar ile yetin.

"*Hamd Allah'a mahsustur.*" **Mukâtil**'in dediği gibi, bütün ortakları susturan, yâni bütün o ilahlara galib gelen, o iki zümrenin birbirine denk olamayacağı hususunda böyle bir darb-ı mesel getirmek sûretiyle onları susturacak delili ortaya koyan Allah'a hamdolsun!

"*Fakat onların çoğu bilmezler.*" Bu ifâde ile, iki zümrenin anlatıldığı şekliyle birbirine denk olamayacağı meselesi bırakılarak insanların çoğunun, yâni müşriklerin son derece açık olan bu hususu bilemeyeceği, bu aşırı bilgisizlikleri yüzünden de şirk ve dalâlet vartasında öylece kalacakları meselesine geçilmektedir.

Âyette dünyâ, âile ve diğer muhtelif meşgalelerin ve dağınık düşüncelerin kendisini cezbettiği kimse ile, kendisini sadece Allah'a veren ve O'ndan başkasının kendisinde hiçbir pay sâhibi olmadığı, dünya ile de hiçbir alâkası olmayan, âhiretten (sırf cennet arzusundan) uzak kalmış, Allah'a yakın ve O'na yönelmiş kimsenin denk olmadığına işâret edilmektedir. Hâsılı dünyaya rağbet eden kimseyi muhtelif şeyler meşgul eder. Onun için kendisini Rabbine ibâdete tam olarak veremez. İbâdette bile olsa kalbi dünya ile meşgul olur. Dünyaya değer vermeyen/zâhid ise dünyanın tüm meşgalelerinden geçmiştir. O, Rabbine hem korkarak hem de ümid ederek ibâdet eder. Ârif ise her iki cihandan geçmiştir. O, Rabbine O'na kavuşma şevki ile ibâdet eder. Bu yüzden tembeller ile tâlibler, yolda kalanlarla Hakk'a vâsıl olanlar birbirine denk değildir.

"*Hamd Allah'a mahsustur.*" Yâni, senâ/övgü O'nadır. O celâl sıfatlarına lâyıktır.

"*Fakat onların çoğu*" O'nun cemâlinin kemâlini "*bilmezler.*" O'nun cemal ve celâl sıfatlarına ayna olmak sûretiyle istîdâdlarının güzelliğinin farkına varamazlar. Eğer böyle olmasaydı dünya ile ilgili işleri tamamen bırakırlardı ve âhiretin tarlası olan dünya harap olurdu.

Mesnevî'de der ki:

Ey can, bu âlemin sütunu gaflettir.
Akıllılık bu dünya için âfettir.
Akıllı, o dünyadandır;
O galip olunca bu dünya alçalır.
Akıllılık güneş, hırs ise buzdur.
Akıllılık su, bu âlem ise kir.
Bu dünyada hırs ve kıskançlık azgınlaşmasın diye
O dünyadan biraz sızıntı ulaşır.
Gayptan daha çok sızıntı olursa bu âlemde ne hüner kalır ne ayıp.

Şu halde akıllı kimseye düşen, işin hakîkatini bilenlerden olabilmek için Allah Teâlâ'ya dönmek, Kur'an'da olanlarla amel etmek, Kur'an'ın verdiği mesel/misallerden ibret almaktır.

Mesnevî'de der ki:

Kur'ân, peygamberlerin halleridir.
Onlar, pâk, ululuk denizinin balıklarıdır.
Kur'ân okur da Kur'ân'da olanları kabul etmezsen,
Peygamberleri ve velîleri sadece görmüş say.
Kıssaları okuyunca kabul edersen,
Can kuşun kafeste daralır.
Kafeste mahpus olan kuş,
Kurtulmak istemezse bilgisizliktendir.
Kafeslerden kurtulan ruhlar,
Liyakatli rehber olan peygamberlerdir.

Bir gün Hz. Hasan ve Hüseyin Peygamber Efendimiz (a.s.)'ın huzurunda oynuyorlardı. İkisi de Hz. Peygamber (s.a.)'in hoşuna gitmişti. Biraz sonra Cebrâil (a.s.) bir şişe ve kâğıtla geldi. Şişede kan, kâğıtta ise zehir vardı. Cebrâil (a.s.): "Onları seviyor musun, ey Muhammed? Şunu bil ki onlardan biri kılıçla öldürülecek. İşte kanı! Diğerine ise zehir içirilecek. İşte ona içirilecek zehir!" dedi. Hz. Peygamber (s.a.) de bunun üzerine gönlünü çocuklarından alıp tamamen Allah'a bağladı.

"Allah" deyip de Allah dışındakilerden Allah'a kaçmayan "Allah" dememiştir. Allah Teâlâ'nın Habîbi'ne: ***"Allah! de, sonra bırak onları"*** (el-En'âm, 6/91), yâni onları bırak sonra "Allah" de, buyurduğu gibi kalbini de ruhunu da bırak, sonra "Allah" de.

Yüce Allah'tan Bizi herşeyden vazgeçip sadece kendisine yönelen ve kendi katında hazır olanlardan kılmasını niyaz ederiz. Kendisinden istenecek yegâne varlık O'dur.

❀

إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ ﴿٣٠﴾

30. Muhakkak sen de öleceksin, onlar da ölecekler.

Bu âyet, onu takib eden kıyamet günü meydana gelecek olan dâvalaşma konusuna giriş mâhiyetindedir. Ya da Kureyş kâfirleri Rasûlullah (s.a.)'in ölmesini bekliyorlardı. Yâni Mekke kafirleri: "Muhammed, nasıl olsa ölecek, o zaman kurtuluruz ondan!" diyorlardı.

Ölüm, varlığa âid bir özellik olup hayatın zıddı olarak yaratılmıştır.

el-Müfredât'ta şöyle der: "اَلْمَوْتُ (ölüm)" canlılara mahsus hissedici kuvvenin yok olması ve ruhun cesedden ayrılması demektir."

Muhâtabı bu konuda tereddütlü biri yerine koymak, ölümle ilgili delillerin âşikar olduğuna dikkat çekmek ve bu deliller üzerinde düşünmeye teşvik etmek için âyette "nun" harfi ile te'kidli olarak ifâde edilmiştir.

Mânâ ise şöyledir: Şüphesiz siz hepiniz ölümün eşiğindesiniz. Ölüm hepiniz için geneldir. Öyleyse O'nun ölmesini beklemenin ve onun ölmesine sevinmenin mânâsı yoktur. Aksine bu cehâletin tâ kendisidir.

Bir kimsenin ölümüne sevinme.
Felek ondan sonra seni de çok tutmayacaktır.

Âyetin mânâsı, sen de öleceksin onlar da ölecekler, demektir. Bir nesne bir şeye yaklaştığında onun ismiyle adlandırılabilir. Demek ki ölüm, ister yakın ister uzak olsun, herkes için gerçekleşecek bir durumdur. Gelecek olan her şey de yakın demektir.

Rivâyet edildiğine göre Âdem (a.s.) yeryüzüne indirilince ona: "*Fânî olacak çocuklar dünyaya getir, harâb olacak binalar yap*." buyruldu.

Bazı kırâat âlimleri âyeti "إِنَّكَ مَائِتٌ وَإِنَّهُمْ مَائِتُونَ" şeklinde okumuştur. Çünkü ölüm ileride vâki olacak bir şeydir. Bunun açıklaması şöyledir: "مَائِتٌ" şimdi veya gelecekte meydana gelen bir sıfattır. Bunun delili "زَيْدٌ مَائِتٌ اَلْآنَ اَوْ غَدًا" demek doğru olurken, "زَيْدٌ مَيِّتٌ اَلْآنَ اَوْ غَدًا" demek doğru olmaz. Çünkü "مَيِّتٌ" ayrılmaz bir sıfatıdır (sıfat-ı lâzime). Tıpkı efendi ve asil olarak doğmuş birine "اَلسَّيِّدُ" denirken sonradan efendi olmuş birine "اَلسَّائِدُ" denilmesi gibi.

Denilmiştir ki ölüm, ruhun cesedden ayrılmasına işâret değildir. Aksine, insanoğluna her halükârda ârız olan eksilme, noksanlaşma ve beşerin dünyada olduğu müddetçe parça parça ölüyor olmasına işârettir. Bâzı âlimler de bu mânâyı ifâde ederek "اَلْمَيِّتُ" ile "اَلْمَائِتُ"i birbirinden ayırmışlar, "اَلْمَائِتُ"in kendisine devamlı noksanlık gelen kimse demek olduğunu ifâde etmişlerdir.

Kadı Ali b. Abdülazîz de şöyle der: "Bizim dilimizde bu kimselerin söylediği gibi bir "مَائِتٌ" lafzı yoktur. Ancak "شِعْرٌ شَاعِرٍ وَسَيْلُ سَائِلٍ (şâirin şiiri, akanın akıntısı)" dendiği gibi "مَوْتُ مَائِتٍ (ölenin ölümü)" denir."

İbn Mes'ûd (r.a.) der ki: "Rasûlullah (s.a.)'in ayrılık vakti yaklaşınca bizi **Âişe** (r.anhâ) annemizin evinde topladı. Sonra bize baktı, gözleri yaşardı ve şöyle buyurdu: *Merhaba size! Allah size uzun ömür versin! Allah size merhamet eylesin! Size Allah'tan korkup O'na itâat etmenizi tavsiye ederim. Artık ayrılık yaklaştı. Allah'a sidretü'l-müntehâya, ve cennetü'l-me'vâya dönme vakti geldi. Beni ehl-i beytimin erkekleri yıkasınlar. Dilerlerse şu giysilerimle, dilerlerse Yemen malı bir kumaşla defnetsinler. Beni yıkayıp kefenlediğiniz zaman şu evimdeki sedirimin üzerine lahdimin kenarına yatırın. Sonra bir süre yanımdan ayrılın. Çünkü benim için ilk namaz kılacak olan sevgili dostum Cebrâil, sonra Mîkâîl, İsrâfîl, sonra da Ölüm Meleği'dir. Onların hepsi ordularıyla birlikte gelirler. Sonra siz de bölük bölük yanıma gelip namazımı kılarsınız."*

Oradakiler O'nun aralarından ayrılacağını duyunca, ağlayarak bağırıp çağırmaya başladılar ve şöyle dediler: "Ey Allah'ın Rasûlü, Rabbimiz'in Rasûlü, bizi bir arada tutan ışık, işimizin gücü kuvveti sensin! Sen yanımızdan ayrılıp gittiğinde işlerimizle ilgili olarak kime mürâcaat ederiz?!"

Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurdu: *"Sizi* gecesi gündüzü gibi aydınlık

bembeyaz bir yol üzere bırakıyorum. Artık helâk olanlar dışında kimse bu yoldan sapmaz. Size biri konuşan diğeri susan iki vâiz bırakıyorum. Konuşan vâiz Kur'an, susan vâiz ise ölümdür. Bir iş size karmaşık geldiğinde Kur'an'a ve sünnete başvurun. Kalbleriniz katılaşacak olursa, ölülerin hallerinden ibret alarak onları yumuşatın."[106]

Rasûlullah (s.a.), o günden sonra ârız olan başağrısı sebebiyle hastalandı. Hastalığı on sekiz gün sürdü. Bu sırada insanlar hep kendisini ziyaret ediyordu. Sonra Allah'ın kendisini peygamber kıldığı gün olan Pazartesi günü vefat etti.

Hz. Ali (r.a.) onu yıkadı, **Fadl b. Abbâs** (r.a.) da suyunu döktü. Bu su Kuba yakınlarındaki Gars kuyusunun suyu idi. O'nu Çarşamba gecesi gece yarısı -bir görüşe göre Salı gecesi- Âişe (r.anhâ)'nın hücresine defnettiler.

Bir hadîste şöyle buyurulmuştur: *"Kimin başına bir musîbet gelirse, benim başıma gelen musibeti düşünsün. Çünkü musibetlerin en büyüğü odur!"*[107]

Şâir şöyle demiştir:

Sabret bütün musibetlere karşı, diren
Bil ki hiç kimse kalacak değil burda ebedî;
Kapılırsan vesveseye bir musibetle ilgili
Hemen düşünmeye bak, Peygamberin Muhammed'i

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "*Muhakkak sen de öleceksin, onlar da ölecekler.*" kavli ile Allah Teâlâ, hem Hz. Peygamber (a.s.)'ın hem de müslümanların öleceğine işâret etmektedir ki hepsi matemlerini bitirip bundan kurtulsunlar. Zaten âdeten üç gün geçtikten sonra tâziye olmaz. Kendi nefsinin mâteminden ve türlü türlü isteklerinden kurtulamayan kimsenin bu sözden nasibi yok demektir. Gerek kendi nefsinin sözlerinden gerekse iki cihandan tamamen kurtulduğu zaman Rabbinden hayır bulmuş olacaktır. Bu söz onlar için ancak kendi varlıklarından fânî olduktan sonra geçerli olur. İşte bu sebeple Allah Teâlâ Dâvud (a.s.)'a vahyederek: "*Ey Dâvud, Benim için oturacağım bir ev boşalt/hazırla.*" buyurdu. Dâvud (a.s.): "Ya Rabbi! Sen bütün evlerden münezzehsin" dedi. Cenab-ı Hak: "*Benim için kalbini boşalt.*" buyurdu. Bizim Peygamberimiz'e (a.s.) ise şöyle buyurdu: ***"Biz senin göğsünü"*** yâni Benim için kalbini ***"açıp genişletmedik mi?"*** (el-İnşirâh, 94/1). Yine Allah Teâlâ şöyle buyurdu: ***"Elbiseni temizle."*** Yâni gönlünü iki cihanla ilgili tüm bağlılıklardan temizle. (el-Müddessir, 74/4)."

Mâsivadan münezzeh olmayana
Doğru yolda giden sâlik demezler.

Molla Câmî şöyle der:

Kıdem denizi gece gündüz nazarında dalgalanmaktadır
Böyle olduğu halde hades kirine bulanırsan yazık olur.

❀

ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عِنْدَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ ﴿٣١﴾

31. Sonra şüphesiz, siz de kıyamet günü, Rabbinizin huzurunda dâvâlaşacaksınız.

"*Sonra şüphesiz, siz de*" yâni sen ve onlar da "*kıyamet günü, Rabbinizin*" yâni sizinle ilgili her hususun mâlikinin/sâhibinin "*huzurunda dâvâlaşacaksınız.*"

"*Siz*" zamiri, muhatap zamirinin gâib zamirine baskın kılınmasıyladır (tağlîb). Âyetin ifâde ettiği dâvalaşma kimsenin inkâr etmediği bir gerçek olmasına rağmen te'kid ile ifâde edilmesi, muhatapları dâvalaşmayı inkâr konusunda ileri giden kimseler yerine konulduğu içindir. Çünkü onlar dâvalaşma konusunda gaflete dalmışlardır.

Sen, seninle onlara gönderilen hükümleri ve öğütleri onlara tebliğ ettiğini, Hakk'a dâvet konusunda hakkıyla çalıştığını, onların ise büyüklenme ve inadda ısrar ettiklerini söyleyerek onların aleyhine delil getireceksin. Onlar ise *"**Biz efendilerimize ve büyüklerimize itâat ettik**"* (el-Ahzâb, 33/67)*; "**Babalarımızı bu hal üzere bulmuş idik**."* (el-Enbiyâ, 21/53) gibi faydasız mazeretler ileri sürecekler.

Bahru'l-ulûm'da der ki: "En güzel yorum burada umûmî dâvalaşmanın, mü'min olsun kâfir olsun tüm insanların dünyada iken aralarında geçenlerle ilgili olarak birbirleriyle dâvalaşmalarının kasdedilmiş olmasıdır. Bunun bir takım delilleri vardır:

1- Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "*Bu ümmetten Rab Teâlâ'nın huzurunda ilk dâvalaşacak olan Ali ve Muâviye'dir*."[108]

2- Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *"Kıyamet günü birbiriyle ilk dâvalaşacak olan kadın ile erkektir. Vallahi! Kadının dili konuşmayaçak, ama el ve ayakları kendi aleyhine olmak üzere, işlediği yüz kızartıcı şeylere şâhitlik edecektir. Erkeğin el ve ayakları da eşine yaptığı eziyetler hakkında aleyhine şâhitlikte bulunacaktır."*[109]

3- Yine Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Rab Teâlâ'nın huzurunda Osman b. Affân'ın hakkını arayan kimse ben olacağım!"*[110]

İbrâhim Nehaî'den rivâyet edildiğine göre sahâbe (r.anhüm) şöyle demiştir: "Biz kardeş olduğumuz halde bizim dâvalaşmamız aceba nedir?" derlerdi. Osman (r.a.) şehid edilince: "İşte bizim dâvalaşmamız bu imiş!" dediler.

Ebû Saîd Hudrî'den (r.a.) rivâyet edilmiştir: "Biz, Rabbimiz bir, Peygamberimiz bir, dînimiz bir, kitabımız bir olduğu halde bu dâvalaşma da ne?" derdik. Ancak Sıffîn Savaşı gerçekleşip de bir kısmımız bir kısmımıza kılıç çekince "Evet, işte o bu imiş!" dedik.

4- Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Kim bir kardeşine namus veya başka bir hususta haksızlık etmiş ise, altın ve gümüşün olmadığı/geçmediği o gün gelmezden evvel bugünden onunla helalleşmeye baksın! Çünkü, o gün sâlih bir ameli*

varsa, bu ameli haksızlığı kadar kendisinden alınır. İyilikleri yoksa, o kişinin günahlarından alınıp kendisine yüklenir."[111]

İbnü'l-Melek der ki: "Buradaki 'alınan şey'in amellerin bizzat kendisi olması da muhtemeldir. Bu ise amellerin ete kemiğe bürünüp birer cevher hâline gelmesi ve onlara karşılık hazırlanan nimet ve cezâlara sebebe müsebbebin adı verilmek sûretiyle isimlendirilmesiyle olur."

Zübeyr b. Avvâm (r.a.)'ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "*Sonra şüphesiz, siz de kıyamet günü, Rabbinizin huzurunda dâvâlaşacaksınız.*" âyeti nâzil olunca, dedim ki: "*Yâ Rasûlallah! Dünyada iken aramızda gerçekleşen özel günahlar*" yâni dâvalaşmalar dışındaki bize özel günahlar "*bize tekrar tekrar sorulur mu?*" Şöyle cevap verdi: "*Evet, her hak sâhibine hakkını verene kadar size tekrar tekrar sorulur*." Bunun üzerine Zübeyr (r.a.) şöyle demiştir: "Vallâhi, öyleyse iş gerçekten çetin."[112]

Bir hadîste de şöyle buyurulmaktadır: "*İnsanlar arasındaki dâvâlaşma o kadar sürecektir ki, hattâ ruh ile cesed dahi birbiriyle dâvâlaşacaktır. Cesed ruha: "Ben yere atılmış bir kütük mesabesinde idim, hiçbir şeye gücüm yetmezdi" der. Ruh da: "Ben de sadece bir rüzgâr idim, benim de bir şey yapmaya gücüm yetmezdi!" diye cevap verir. Bunun üzerine onlara şu kör ile yatalak meseli verilir: Kör yatalağı taşımakta, yatalak da köre yol göstermektedir. Yatalak gözü ile yol gösterirken, kör de ayakları ile onu taşımaktadır*."[113]

Başka bir hadîste Rasûlullah (s.a.): "*Müflis kimdir, biliyor musunuz?*" diye sordu. Ashâb: "Bizim aramızda müflis, parası ve malı olmayan kimsedir." dediler. Rasûlullah (s.a.): "*Şüphesiz ki ümmetimin müflisi, kıyamet günü namaz, oruç ve zekât sevabıyla gelip, fakat şuna sövüp, buna zinâ isnâd ve iftirası yapıp, şunun malını yiyip, bunun kanını döküp, şunu dövüp, bu sebeple iyiliklerinin sevabı şuna buna verilen ve üzerindeki kul hakları bitmeden sevapları biterse, hak sâhiplerinin günahları kendisine yükletilip sonra da cehenneme atılan kimsedir.*" buyurdular.[114]

Eğer "Allah Teâlâ başka bir âyette "***Huzurumda çekişmeyin! Ben size daha önce uyarı göndermiştim.***" (Kaf, 50/28) buyurmuştur. (Bu âyetle çelişmez mi?)" diyen kimseye şöyle cevap verilebilir: Kıyamet gününde pekçok zamanlar ve çeşitli durumlar söz konusudur. Bazan hasımlaşıp çekişirler, bazan çekişmezler. Nitekim bir âyette ***"artık birbirlerine bir şey sormazlar."*** (et-Tûr, 52/25) buyurulurken, başka bir âyette ***"birbirlerine dönüp soru sormaya başlarlar"*** (es-Sâffat, 37/50) buyurulmaktadır. Yâni bir durumda soru sorarlarken, bir başka durumda sormayacaklardır. Yine Allah Teâlâ bir âyette: ***"İşte o gün hiçbir insan ve cinne günahı sorulmayacak!"*** (er-Rahmân, 55/39) buyrulurken, başka bir âyette ***"Rabbine andolsun ki, onların hepsine de kesin olarak soracağız!"*** (el-Hicr, 5/92) buyrulur. Benzer durumlar Kur'an'da çoktur.

Büyüklerden birisi şöyle der: "Kıyamet günü öyle büyük, öyle sıkıntılı bir gündür ki Hak Teâlâ o gün evvelâ kahr sıfatı ile tecellî eder. Öyle ki peygamberler de velîler de

susarlar. Daha sonra lütuf ile tecelli edince hepsinde bir rahatlama hâsıl olur. İşte o zaman şefâat ederler.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "*Sonra şüphesiz, siz de kıyamet günü, Rabbinizin huzurunda dâvâlaşacaksınız.*" Yâni, özel durumunuzu hallettikten sonra artık akrabânıza, âilenize ve dostlarınıza şefâat etmek için Hak Teâlâ'ya başvuracaksınız, demektir."

Allah'tan bize inâyet buyurmasını niyaz ederiz!

---

[94]. Buhârî, Îman 15; Müslim, Îman 302; Tirmizî, Cennet 9.
[95]. Deylemî, V, 520.
[96]. Irakî, Muğnî, III, 80.
[97]. Irakî, Muğnî, III, 24.
[98]. Irakî, Muğnî, III, 188.
[99]. Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, 125.
[100]. Razi, *Tefsîr-i Kebîr*, I, 161.
[101]. Münâvî, I, 292.
[102]. Hâzin, V, 310.
[103]. Aclûnî, II, 345.
[104]. Bk. Elbânî Zaîfe, I, 20.
[105]. Deylemî, hadis no: 884.
[106]. İbn Hacer, Metâibu'l-âliye, IV, 260-261; Sağani, Mevzuat, s. 33.
[107]. Darimi, Mukaddime 14.
[108]. Deylemi, I, 26; Ebu'ş-Şeyh, Tabakatü'l-muhaddisin, II, 301.
[109]. Deylemî, hadis no: 37.
[110]. Deylemî, hadis no: 137.
[111]. Buhârî, Mezâlim 10; Rikak 48.
[112]. İbn Kesîr, IV, 52.
[113]. İbn Kesir, IV, 53.
[114]. Müslim, Birr 59.

ALLAH KULUNA KÂFİ DEĞİL MİDİR?

فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ عَلَى اللّٰهِ وَكَذَّبَ بِالصِّدْقِ اِذْ جَٓاءَهُۜ اَلَيْسَ
فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِلْكَافِرِينَ ﴿٣٢﴾ وَالَّذِي جَٓاءَ بِالصِّدْقِ وَصَدَّقَ بِهِٓ
اُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ ﴿٣٣﴾ لَهُمْ مَا يَشَٓاؤُنَ عِنْدَ رَبِّهِمْۜ ذٰلِكَ جَزٰٓؤُا
الْمُحْسِنِينَۚ ﴿٣٤﴾ لِيُكَفِّرَ اللّٰهُ عَنْهُمْ اَسْوَاَ الَّذِي عَمِلُوا وَيَجْزِيَهُمْ
اَجْرَهُمْ بِاَحْسَنِ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٣٥﴾ اَلَيْسَ اللّٰهُ بِكَافٍ
عَبْدَهُۜ وَيُخَوِّفُونَكَ بِالَّذِينَ مِنْ دُونِهِۜ وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ
هَادٍۚ ﴿٣٦﴾ وَمَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُضِلٍّۜ اَلَيْسَ اللّٰهُ بِعَزِيزٍ ذِي
انْتِقَامٍ ﴿٣٧﴾ وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ لَيَقُولُنَّ
اللّٰهُۜ قُلْ اَفَرَاَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اِنْ اَرَادَنِيَ اللّٰهُ بِضُرٍّ هَلْ
هُنَّ كَاشِفَاتُ ضُرِّهِٓ اَوْ اَرَادَنِي بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكَاتُ رَحْمَتِهِۜ
قُلْ حَسْبِيَ اللّٰهُۜ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿٣٨﴾ قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا
عَلٰى مَكَانَتِكُمْ اِنِّي عَامِلٌۚ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَۙ ﴿٣٩﴾ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ
يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُقِيمٌ ﴿٤٠﴾ اِنَّٓا اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ
لِلنَّاسِ بِالْحَقِّۚ فَمَنِ اهْتَدٰى فَلِنَفْسِهِۚ وَمَنْ ضَلَّ فَاِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَاۚ
وَمَٓا اَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍۚ ﴿٤١﴾

32. Allah'a karşı yalan uyduran, kendisine gelen gerçeği *(Kur'an'ı)* yalan sayandan daha zalim kimdir? Kâfirlerin yeri cehennemde değil mi?

33. Doğruyu getiren ve onu tasdik edenler var ya, işte kötülükten sakınanlar onlardır.

34. Onlar için Rableri yanında diledikleri her şey vardır. İşte bu, iyilik edenlerin mükâfatıdır.

35. Böylece Allah, onların geçmişte yaptıkları en kötü hareketleri bile örtecek ve yaptıklarının en güzeline denk olarak mükâfatlarını verecektir.

36. Allah kuluna kâfi değil midir? Seni O'ndan başkalarıyla korkutuyorlar. Allah, kimi saptırırsa artık onun yolunu doğrultacak biri yoktur.

37. Allah kime de hidayet ederse, artık onu saptıracak yoktur. Allah, mutlak güç sâhibi ve intikam alıcı değil midir?

38. Andolsun ki onlara: Gökleri ve yeri kim yarattı? diye sorsan, elbette "Allah'tır" derler. De ki: Öyleyse bana söyler misiniz? Allah bana bir zarar vermek isterse, Allah'ı bırakıp da taptıklarınız, O'nun verdiği zararı giderebilir mi? Yahut Allah, bana bir rahmet dilerse, onlar O'nun bu rahmetini önleyebilirler mi? De ki: Bana Allah yeter. Tevekkül edenler, ancak O'na güvenip dayanırlar.

39. De ki: Ey kavmim! Elinizden geleni yapın; doğrusu ben de yapacağım! Yakında bileceksiniz!

40. Kendisini rezil edecek azap kime gelecek, kime sürekli azap inecek?

41. *(Rasûlüm)*! Şüphesiz biz bu Kitab'ı sana, insanlar için hak olarak indirdik. Artık kim doğru yolu seçerse kendi lehinedir; kim de saparsa ancak kendi aleyhine sapmış olur. Sen onların üzerinde vekil değilsin.

"*Allah'a karşı yalan uyduran*"dan daha zâlim kimdir?

el-İrşâd'da der ki: "Önceki âyetteki "*dâvalaşacaksınız*" ifâdesinin ilk mânâsı, bu âyete daha uygun ve daha açıktır. Çünkü bu âyet, başka bir konuda değil îman ve küfür hakkında meydana gelen dâvâlaşmanın her iki tarafının durumunu beyân etmek için sevk edilmiştir."

Bahru'l-ulûm'da ise şöyle der: "Bu âyette, kıyamet günü olacak dâvalaşmanın zâlimler ile mazlumlar arasında olacağına açık bir delâlet vardır.

Mânâ ise şöyledir: Allah Teâlâ'ya ortak ve çocuk izâfe etmek sûretiyle O'na iftira eden kişi bütün zâlimlerden daha zâlimdir.

"*Kendisine gelen*" yâni Rasûlullah (s.a.)'in lisânıyla geldiği ilk anda, yâni gelir gelmez, duyduğu ilk anda hiç düşünmeden, ölçüp biçmeden "*gerçeği*" hakkın ta kendisi ve bizatihi doğruluk olan şeyi, yâni Hz. Peygamber (s.a.)'in getirdiği dîni/Kur'an'ı "*yalan sayandan daha zâlim kimdir?*"

Bu âyette Allah'ın kendisine mertebe, hal ve makam verdiği iddiâsıyla Allah'a karşı yalan uyduranlara işâret edilmektedir. Böyleleri, sözünde ve hallerinde dosdoğru konuşan dosdoğru (sıddîk) birini gördüklerinde onu yalanlar, doğruluğunu inkâr ederler. Bu yüzden kıyamet günü akıbetleri şu âyette dile getirilen duruma müncer olur: ***"Kıyamet günü, Allah'a yalan isnâd edenleri, yüzleri kapkara bir vaziyette göreceksin!"*** (ez-Zümer, 39/60). İşte bu sebeple Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:

"*Kâfirlerin yeri cehennemde değil mi?*"

Buradaki soru, inkârî bir sorudur. Olumsuzluğun inkâr/reddedilmesi, onun bulunmadığını gösterir. Olumsuzun olumsuzu ise olumludur.

"الثواء" ikamet etmek ve yerleşmek, "المثوى" mesvâ ise ikamet edilecek, yerleşilecek yer demektir.

Mânâ ise şöyledir: Şüphesiz cehennem yalancı ve yalanlayan mezkur kimselerin ve onların dışındaki kâfirlerin inkârlarının ve yalanlamalarının karşılığı olan menzil ve makamlarıdır.

❀

وَالَّذِى جَآءَ بِالصِّدْقِ وَصَدَّقَ بِهِٓ أُولَٓئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ ﴿٣٣﴾

33. Doğruyu getiren ve onu tasdik edenler var ya, işte kötülükten sakınanlar onlardır.

"*Doğruyu getiren ve onu tasdik edenler var ya,*" Bu kimselerden maksad, Hz. Peygamber (a.s.) ve ona tâbi olan mü'minlerdir. Tıpkı ***"Andolsun biz Mûsâ'ya, belki onlar yola gelirler diye, Kitab'ı verdik."*** (el-Mü'minûn, 23/49) âyetinde olduğu gibi. Çünkü burada kasdedilen Mûsâ (a.s.) ve kavmidir.

"*İşte kötülükten sakınanlar*" rağbet edilen şeylerin en yücesi olan takvâ vasfını taşıyanlar "*onlardır.*" doğruyu getirmek ve onu tasdik etmekle vasfedilen kimselerdir.

İmam Süheylî (r.h.) şöyle demiştir: "*Doğruyu getiren*" Rasûlullah (s.a.), "*onu tasdik eden*" ise Ebû Bekir Sıddîk (r.a.)'tır. Fakat O'nu tasdîk eden herkes mânâ bakımından âyetin şümûlüne dâhildir. Bu yüzden de (çoğul olarak) "*işte muttakîler/kötülükten sakınanlar onlardır.*" buyrulmuştur."

Tefsir ehlinin söylediği gibi (Süheylî'nin söylediğinin geçerli olması için) "وَالَّذِي صَدَّقَ بِهِ" buyrularak "الَّذِي"nin açıktan söylenmesi gerekir ki bu mümkün değildir.

Allah Teâlâ ***"Rasûl de kendisine indirilene îman etti, mü'minler de.."*** (el-Bakara, 2/285) buyurduğu gibi bu âyet Hz. Peygamber (a.s.)'ın Allah katından getirdiği herşeyi kendisinin de tasdik ve kabul ettiğine delâlet etmektedir. Buradan yola çıkan bazı âlimler Hz. Peygamber (a.s.)'ın kendisine de gönderilmiş olduğunu söylemişlerdir. Rasûlulah (s.a.)'in vârisi de böyledir. Çünkü o da kendi durumunun doğru olduğu ve kendisine Allah Teâlâ'dan gelen haberi doğrulamak hususunda asla tereddüde kapılmaz. Böylece onun hâlinin bereketi kendi vücudunun tamamına ve kendisine inanıp tasdik edenlere feyezân eder (akar). Görmez misin ki Hz. Peygamber (a.s.) sıdkı/doğruyu getirmiş, sıdkının berekâtından Ebû Bekir (r.a.)'a akıtmış, böylece o "Sıddîk" diye isimlendirilmiştir. Diğer sıddîkların durumu da böyledir.

Hâfız der ki:

Sıdk ile çalış da nefesinden güneş doğsun
Subh-ı kâzibin yüzü, yalancılığından karardı

Yâni sadık ve sıddîk olan kimsenin değerli nefesinden mânevî güneş doğar ve bütün nefisleri aydınlatır. Aynen fecr-i sâdıktan sonra sûrî güneşin doğup tüm ufukları aydınlatması gibi. Yalancı kimsenin durumu ise böyle değildir O, tıpkı peşinden

karanlığın geldiği bir fecr-i kâzib gibidir.

❀

لَهُمْ مَا يَشَٓاؤُ۫نَ عِنْدَ رَبِّهِمْ ذٰلِكَ جَزٰٓؤُ۬ا الْمُحْسِن۪ينَۚ ﴿٣٤﴾

34. Onlar için Rableri yanında diledikleri her şey vardır. İşte bu, iyilik edenlerin mükâfâtıdır.

Dünyadaki güzel amellerine karşılık "*Onlar için*" yâni muttakîlere "*Rableri yanında diledikleri her şey vardır.*" Yâni onlar için sadece cennette değil âhirette faydaların celbi ve zararların uzaklaştırılması gibi diledikleri her şey vardır. Çünkü onların günahlarının bağışlanması ile en büyük korkudan ve diğer kıyamet gününün korkularından emin olmaları, cennete girmezden evvel gerçekleşecektir.

Denilir ki: Cennet nimetlerini ifâde eden en toplu ifâde: *"Onlar için Rableri yanında diledikleri her şey vardır."* ifâdesidir. Âhiret azâbı hakkında en toplu ifâde ise ***"Onlarla arzuladıkları şeyler arasına perde çekilmiştir"*** (Sebe, 34/54) ifâdesidir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "*Onlar için Rableri yanında diledikleri her şey vardır.*" Çünkü onlar Allah dışındaki tüm varlıklardan (mâsivâ) sakınıp Allah'a sığınarak (ittikâ) O'na yaklaşmışlardır. Allah da güzel istîdâdlarına göre diledikleri her şeyi kendi katından vererek onlara yaklaşmayı kendi cömerdlik uhdesine almıştır."

"*İşte bu,*" yâni onların diledikleri her şeyi elde etmeleri "*iyilik edenlerin mükâfâtıdır.*" Amellerini Hakk'ı müşâhede üzere yapmak sûretiyle güzelleştirenlerin ödülü budur.

❀

لِيُكَفِّرَ اللّٰهُ عَنْهُمْ اَسْوَاَ الَّذ۪ي عَمِلُوا وَيَجْزِيَهُمْ اَجْرَهُمْ بِاَحْسَنِ الَّذ۪ي

كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٣٥﴾

35. Böylece Allah, onların geçmişte yaptıkları en kötü hareketleri bile örtecek ve yaptıklarının en güzeline denk olarak mükâfatlarını verecektir.

"*Böylece Allah, onların geçmişte yaptıkları en kötü hareketleri bile örtecek*"

Râğıb der ki: "اَلْكَفَّارَةُ" suçu/günahı örten şeydir. Yemin, katil ve zıhâr keffâreti bu anlamdadır. "اَلتَّكْف۪يرُ" ise suçu sanki daha önce hiç işlenmemiş gibi örtüp gizlemek demektir. "اَلتَّمْر۪يضُ" hastalığı gidermek mânâsına olduğu gibi "اَلتَّكْف۪يرُ"in de küfrü ve nankörlüğü gidermek mânâsına olması mümkündür."

Âyetin başındaki "lâm" harfi önceki âyetteki "اَلْمُحْسِن۪ينَ" bağlıdır. Yâni 'Allah'ın, kötülüklerini gizleyip örtmesi için güzel davrananlar' demektir. Ya da "جَزَٓاءُ" kelimesine bağlıdır. 'Kötülüklerini gizleyip örtmek için işte onların mükâfâtı budur.' demektir.

Nitekim *Keşfü'l-esrâr*'da böyle geçmektedir.

Ebu's-Suûd (r.h.) der ki: "Lâm", mânâsı olan vaad îtibarı ile "*Onlar için diledikleri her şey vardır.*" kavline bağlıdır. Yâni Allah onlara zararların giderilmesi ve sevinç vesilesi olacak şeylerin elde edilmesi gibi diledikleri her şeyi vaad etti. Bunun amacı bu vaad gereğince onların zararlarını gidermek için işledikleri amellerin en kötü olanlarını gizleyip örtmektir.

"*Ve yaptıklarının en güzeline denk olarak mükâfâtlarını verecektir.*" Yâni, bu şekilde verilmesi onların menfaatlerine göre vermek içindir.

Âyette "*en kötü*" ve "*en güzel*" ifâdelerinin kendilerinden sonrasına izâfe edilmesi, daha üstün olan bir şeyin (mufaddal), kendisinden üstün olduğu şeye (mufaddal aleyh) izâfe edilmesi kabîlinden değildir. Aksine ondan üstün tutulduğunu dikkate almadan inceden inceye araştırmak ve açığa kavuşturmak amacıyla bir şeyin kendi parçasına izâfe edilmesi kabilindendir. Her ikisinde de mûteber olan özellikle o muayyen muzâf ileyhe (kendisine izâfe edilene) üstünlük ve fazlalık değil, ancak mutlak üstünlük ve fazlalıktır. Şu kadarı var ki ikisinde de mûteber olan fazlalık, hakîkî anlamda bir fazlalık değildir. Aksine birincisinde onların az/küçük bile olsa günahlarını büyük görmeleri ve büyük bile olsa iyiliklerini küçük görme şeklinde içinde bulundukları durum dikkate alınmıştır. İkincisinde ise Cömertler cömerdinin (Ekrame'l-ekramîn), basit bir iyiliği bile çok görmek ve ona çok sevabla mukabele etmek şeklindeki lütfu göz önünde bulundurulmuştur.

Fazlalığın birincisinde gerçek bir fazlalık olarak yorumlanması mümkündür. Çünkü, en kötünün gizleneceğinin özellikle belirtilmesi ondan daha hafif kötülüklerin de zarûrî olarak öncelikle örtüleceğini beyân etmek içindir. En kötü günahın gizlenmesi, ondan daha az kötü olanın da gizlenmesini gerektirir. Aynı durum en güzel amel için söz konusu olmadığından, en iyisi ikisini de aynı şekilde düşünmektir.

Geçmiş ve gelecek siygalarının, birincide değil de ikinci mevsûlün sılasında bir arada kullanılması, onların kötü amellerin aksine sâlih amelleri sürekli olarak yaptıklarını bildirmek içindir. Nitekim *el-İrşâd*'da bu şekilde geçmektedir.

Bilesin ki kötü amellerin örtülmesinin ve en güzel amelin mükâfâtının verilmesinin sebebi, sıdk/doğruluktur. Sıdkın eserinin ortaya çıkması kulun fiiline bağlı olsa da hakîkatte o çalışarak kazanılan şeylerden değil, Allah vergisidir. Sıdk söz, fiil, vaad ve azimde olur.

Bâyezîd Bistâmî (k.s.) der ki: Hak Sübhânehû beni huzurunda bin durakta durdurdu. Her bir durakta bana iki cihan hükümranlığını teklif etti. Fakat ben "İstemiyorum" dedim. Son durakta bana "Ey Bâyezîd, ne istiyorsun?" diye sordu. "İstememeyi istiyorum." dedim. Bunun üzerine "Sen benim gerçek ve samîmî (sıdk) kulumsun." buyurdu.

Ben kim oluyorum ki benim bana âid bir isteğim, dileğim olsun?

Dâvûd Tâî (r.h.) zamanının önde gelen bir âlimi olup fıkıhta asrının yektâsı idi. Sıdk makamında öyle bir halde idi ki dünyadan ayrıldığı gece semâdan şöyle bir nidâ geldi:

“Ey yer ehli! Dâvud Tâî, Rabbi kendisinden razı olmadığı halde O’na gelmiş bulunuyor.” Bu makam ve mertebe amelin doğruluğunda öyle bir derecedeydi ki **Ebû Bekir Ayyâş** şöyle anlatıyor: “Onun odasına vardım. Oturmuş, elinde kuru bir ekmek parçası ağlıyordu. Ona, “Bu durum nedir ey Davud?” diye sordum. Şu cevabı verdi: “Bu ekmek kırıntısını, haram veya helâl olup olmadığını tam anlamadan yediğim için.”

Şeyh Ebû Sa’îd Ebü’l-Hayr (k.s.)’a bir meclisde şöyle bir soru sordular: “Ey Şeyh, sıdk/doğruluk ve samimiyet nedir ve Allah’a hangi yolla varılabilir?” Şeyh şöyle dedi: “Sıdk/doğruluk, Allah’ın kullarına tevdî buyurduğu bir haslet olup nefsin onda hiçbir payı yoktur. Çünkü doğruluk Allah’a giden bir yoldur. Allah ise nefs sâhiplerinin kendisine yol bulmasını reddetmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.) Mu’âz (r.a.)’a şöyle buyurmuştur: “*Ey Muâz, dininde samîmî olursan az bir amel bile sana yeter.”*[115]

❀

أَلَيْسَ اللّٰهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ وَيُخَوِّفُونَكَ بِالَّذِينَ مِنْ دُونِهِ وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٣٦﴾

36. Allah kuluna kâfî değil midir? Seni O’ndan başkalarıyla korkutuyorlar. Allah, kimi saptırırsa artık onun yolunu doğrultacak biri yoktur.

“*Allah kuluna kâfî değil midir?*” Olumsuzluk bildiren edatın (لَيْسَ) başına inkâr hemzesi getirildiği için Allah’ın kuluna kâfî olduğu mânâsını isbât etmiş ve pekiştirmiştir. “اَلْكِفَايَةُ” eksik ve gediği kapatmak ve bir konuda murada ulaşmak demektir. Âyetin mânâsı, Allah Teâlâ kulu Muhammed (s.a.)’e düşmanlık edenler hususunda O’na kâfî ve onlara karşı O’na yardımcıdır, demektir. Bu ifâdede Hz. Peygamber (a.s.)’ı teselli vardır. “*Kul*” ile bütün kullar kasdedilmiş olması da mümkündür. O zaman kulluk makamını tam olarak gerçekleştirenlere (tahakkuk) tesellî olmuş olur.

Büyüklerden birinin şöyle dediği nakledilir: Allah, kendisine kul olması ve îman etmesi husûsunda kuluna kâfî değil midir? Yine Allah, ulûhet, ulûhiyyet ve ilâhiyyetinin mebdei olan hüviyyetinin hakîkatini tam olarak idrâk eden (tahakkuk) kuluna kâfî değil midir?

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “Allah kuluna, onu hiç bir şeye muhtaç bırakmayacak kadar kâfîdir. Hiç bir şey kulu Allah’a muhtaç bırakmayacak kadar yeterli değildir. Bu mânâdan dolayı mülk ve melekûtun değerli şeylerinden (nefâis) ***“Sidre’yi kaplayan kaplamıştı”*** (en-Necm, 53/16). Bu değerli şeyler (nefâis) Hz. Peygamber için Allah’ı rü’yetten alıkoyup kâfi olmak içindi. Fakat onlara kabul nazarıyla onun “***gözü kaymadı ve sınırı aşmadı.***” (en-Necm, 53/17) ve nihâyet “***Rabbinin en büyük âyetlerinden bir kısmını gördü.***” (en-Necm, 53/18).

Baklî'nin *Arâis* adlı eserinde der ki: "Burada bir parça azarlama sözkonusudur. Hak Teâlâ, soru lafzı kullanarak kullarını azarlamış olmaktadır. Yâni kullarımın kalbine onları koruyup kollamayı bırakabileceğim gibi bir düşünce mi geliyor? Böyle bir şey kesinlikle sözkonusu olmaz! Ezelden ebede dek benim gözetimimde bulunan biriyle hasımlaşmaya kim cür'et edebilir?!"

Keşfü'l-esrâr'da şöyle der: "Kim seçme/irâde ve çare üretme kuvvesinden vazgeçip uzaklaşır, bütün hallerinde Allah'a dönmekte (rucû) sâdık olur, kendisine benzeyen ve kendisiyle aynı olan Allah dışındaki varlıklardan yardım istemez ise Allah onu gözdesi kılar ve tüm meşgaleleri konusunda ona kâfi olur."

Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *"Her kimin bütün derdi-tasası tek bir derd ve tasa hâline gelirse Allah onun dünya-âhiret bütün dert ve tasaları konusunda ona kâfi olur."*[116]

Abdülvâhid Zeyd'e: "Hâlık'ı/Yaratan'ı murakabe ederken halktan endişesi olmayacak derecede müstağrak olmuş birisini gördün mü?" diye soruldu. Şu cevabı verdi: "Birini biliyorum; şimdi gelir." **Utbetü'l-gulâm** girdi. Abdülvâhid ona: "Ey Utbe, yolda kimi gördün?" dedi. O da "Hiç kimseyi." diye cavap verdi. Halbuki yolu halkın toplandığı pazar yerinden geçiyordu.

Seyyid Câfer Sâdık (r.a.) şöyle demiştir: "Ben zenginlerin fakirlere tevâzu göstermesinden daha güzel bir şey görmedim. Bundan da güzeli fakirin Allah Teâlâ ile, O'nun gözetmesi ve kâfi olması ile yetinerek/müstağnî olarak zenginden yüz çevirmesidir."

Ebû Bekir b. Tâhir (r.h.) de şöyle demiştir: "Rabbi: "*Allah kuluna kâfî değil midir?*" buyurduktan sonra O'nu kâfi görmeyen, artık helak olanlar derecesindedir."

İbn Atâ (r.h.) da şöyle demiştir: "Bu âyetten sonra yaratılmışlardan birine bakan, onlardan bir şey bekleyen, onlardan korkan ya da bir şey uman kimselerin boynundan kulluk zili/çıngırağı çıkarılmıştır."

Mâsivâya karşı senin için yardım ancak "O"dur
O "Allah kuluna kâfî değil mi?" buyurmuştur

Müşrikler "*Seni O'ndan başkalarıyla korkutuyorlar.*" yâni Allah Teâlâ'nın dışında edindikleri putlarla korkutarak şöyle diyorlar: Sen bunları ayıplayıp duruyorsun ama bunlar bir gün seni çarpacak; helâk olma, delirme ve organlarının dumura uğraması gibi bir belâya duçar edecek!

Tefsircilerden birisi şöyle der: "*Allah kuluna kâfî değil midir?*" âyeti, tıpkı bir kez Mekke'de bir kez de Medîne'de nazil olan Fâtiha sûresi gibi, bir kez Hz. Peygamber (s.a.)'le ilgili olarak bir kez de **Hâlid b. Velîd** (r.a.) ile ilgili olarak nâzil olmuştur."

Bu âyet, Hâlid bin Velîd (r.a.) hakkında nâzil olmuştur. Şöyle ki: Arap müşriklerinden bir topluluk bir ağacı mâbud olarak kabul etmişti. O ağacın kökünün dibine Uzzâ isimli bir şeytan yerleşmişti. Yüce Allah onu onların dalâletinin sebebi kılmıştı. Hz. Mustafa

(a.s.) Hâlid bin Velîd’e o ağacı kökünden sökmesini ve o şeytanı öldürmesini buyurdu. Müşrikler toplandılar ve Hâlid’i Uzzâ’nın kendisini helâk edeceğini veya delirteceğini söyleyerek korkuttular. Hâlid onların bu sözlerini Hz. Peygamber’e bildirdi. Âlemlerin Rabbi onun hakkında: “*Allah kuluna kâfî değil midir?*” âyetini gönderdi. Hâlid geri döndü ve o ağacı kökünden söktü. Ağacın altında siyâhî, çirkin görünüşlü bir adam gördü. Onu öldürdü. Hz. Mustafa (a.s.) şöyle buyurdu: “*İşte bu Uzzâ’ya ebediyyen ibâdet edilmeyecek.*” *Keşfü’l-esrâr*’da böyle geçmektedir.

“*Allah, kimi saptırırsa*” yâni kimi sağlam yoldan ve dosdoğru anlayıştan sapmış bir kimse hâline getirir de nihâyet Allah’ın kâfî olduğu ve Hz. Peygamber (a.s.)’ı koruyacağı hususunda gaflete düşer ve kendisine hiçbir fayda ve zarar veremeyecek varlıklardan korkacak olursa “*artık onun yolunu doğrultacak*” onu herhangi bir hayra iletecek “*biri yoktur.*”

❀

وَمَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُضِلٍّ ۗ اَلَيْسَ اللّٰهُ بِعَز۪يزٍ ذِى انْتِقَامٍ ﴿٣٧﴾

37. Allah kime de hidayet ederse, artık onu saptıracak yoktur. Allah, mutlak güç sâhibi ve intikam alıcı değil midir?

“*Allah kime de hidâyet ederse,*” yâni kimi sırât-ı müstakîme irşâd ederse, “*artık onu saptıracak yoktur.*” Onu hedefinden çevirecek ya da gittiği yola kötülük dokunduracak kimse yoktur. Çünkü O’nun yaptığı bir şeyi geri çevirebilecek ve irâdesine karşı koyabilecek bir varlık yoktur.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “Burada işâret vardır ki hayır ve şerri Allah’tan başkasından görmek dalâlettir. Allah dışındaki varlıklarla korkutmak ise sapıklığın zirvesidir. Bu sebepledir ki “*Allah, kimi saptırırsa artık onun yolunu doğrultacak biri yoktur.*” (36. âyet) buyurdu. Çünkü, hakîkatte yol gösterici (hâdî) olan Allah’tır. O halde Allah’ın saptırdığını başkası nasıl doğruya iletebilir! Yine Allah kimi doğru yola iletirse, onu saptıracak da yoktur! Çünkü hakîkat üzere Mudill/saptırıcı olan Allah’tır. Öyleyse Allah’ın doğru yola ilettiği kimse nasıl saptırılabilir!”

“*Allah, mutlak güç sâhibi*” gâlib, karşı konulmaz, kendisine kulluk edenleri aziz ve güçlü kılan “*ve intikam alıcı*” dostlarının intikamını düşmanlarından alan “*değil midir?*” Yâni, O mutlak güç sâhibi ve intikam alıcıdır, demektir. Çünkü daha önce geçtiği gibi istifhâm/soru olumsuzluktan önce gelirse tahkik ve takrîr ifâde eder; sorulan şeyin gerçekte var olduğunu pekiştirmiş ve onaylamış olur.

“اَلْاِنْتِقَامُ” İntikam almak demektir. *Bahru’l-ulûm*’da ise şöyle der: “اَلْاِنْتِقَامُ” sıkıntı/şiddet ve cezâ vermek demek olan “اَلنِّقْمَةُ”dendir.

❀

وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللّٰهُ قُلْ اَفَرَاَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اِنْ اَرَادَنِيَ اللّٰهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كَاشِفَاتُ ضُرِّه۪ٓ اَوْ اَرَادَن۪ي بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكَاتُ رَحْمَتِه۪ قُلْ حَسْبِيَ اللّٰهُ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿٣٨﴾

38. Andolsun ki onlara: "Gökleri ve yeri kim yarattı?" diye sorsan, elbette "Allah'tır" derler. De ki: "Öyleyse bana söyler misiniz? Allah bana bir zarar vermek isterse, Allah'ı bırakıp da taptıklarınız, O'nun verdiği zararı giderebilir mi? Yahut Allah, bana bir rahmet dilerse, onlar O'nun bu rahmetini önleyebilirler mi?" De ki: "Bana Allah yeter. Tevekkül edenler, ancak O'na güvenip dayanırlar."

"*Andolsun ki onlara:*" Seni kendi ilâhları ile korkutan o müşriklere: "*Gökleri ve yeri kim yarattı?*" Âlem diye ifâde edilen bu iki cinsi kim yoktan var etti "*diye sorsan, elbette "Allah'tır*"; yâni onları Allah yarattı "*derler.*" Çünkü yaratıcılığın Allah'a mahsus olduğunun delili gâyet açıktır.

Birinci/"وَلَئِنْ"deki "lâm" yemîne hazırlık ve giriş için ikinci/"لَيَقُولُنَّ"nin başındaki lâm ise onun cevabıdır ve iki cevap yerine gelmiştir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Âyet fıtrî îmânın mîsak gününden beri insanın yaratılışında yerleştirilmiş olduğuna işâret etmektedir. Ki o vakit Allah onları kendilerine şâhid tutmuş ve "***Ben sizin Rabbiniz değil miyim?***" buyurmuş, onlar da "***Evet** (buna) **şâhid olduk***" demişlerdir (bk. el-A'râf, 7/172). Yine Allah Teâlâ ***"Yüzünü, Allah'ın, kullarını yaratmış bulunduğu fıtrata çevir"*** (er-Rûm, 30/30) buyurmuştur. Hz. Peygamber (s.a.) de "*Her doğan fıtrat üzere dünyaya gelir.*"[117] buyurmuştur. Şu halde bu ikrârın eseri, kâfir bile olsa insanda dâimâ mevcuddur. Fakat o ancak Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ve onların getirdiği herşeye kesbî bir îman olmadıkça fayda vermez."

Onları susturmak için: "*De ki: "Öyleyse bana söyler misiniz? Allah bana bir zarar vermek isterse, Allah'ı bırakıp da taptıklarınız, O'nun verdiği zararı giderebilir mi?*"

"أَفَرَأَيْتُمْ" o halde bana haber verin/söyleyin mânâsınadır. Bir şeyi haber vermeye sebep olan ilimden/bilgiden ibâret olan rü'yet/görme, mecâzen haber vermek anlamında kullanılmıştır.

"تَدْعُونَ (çağırdığınız)", duâ ve ibâdet ettiğiniz anlamındadır. "مَا" ilâhlardan ibârettir. "الضُّرُّ" ister hastalık olsun, ister geçim sıkıntısı, isterse darlık bütün kötü durumlara denir. Buradaki soru, inkâr/red içindir. "هُنَّ" zamiri ise ilâhlar anlamına gelmesi îtibâriyle "مَا"ya râcidir: "اَلْكَشْفُ" ortaya çıkarıp izâle etmek ve bir şeyin üzerinden onu kaplayıp örten şeyi kaldırmak demektir.

Mânâ ise şöyledir: Ulvî ve süflî âlemin yaratıcısının Allah olduğunu kesin olarak

bildiğinize göre, o halde haber verin bana, Allah bana bir zarar vermek istese bu ilahlarınız bendeki bu belâ ve zararı kaldırıp savabilir mi? Elbette savıp izâle edemez.

"*Yahut Allah, bana bir rahmet dilerse,*" yâni sıhhat, zenginlik ve diğer faydalardan bir fayda dilerse, "*onlar O'nun bu rahmetini önleyebilirler mi?*" benden alıkoyabilirler mi? Yâni, böyle bir rahmeti tutup engelleme güçleri yoktur onların! Zarar ve rahmet dilemenin bizzat Hz. Peygamber (a.s.) ile ilişkilendirilmesi, müşriklerin önünü kesmek içindir. Çünkü onlar putlarının kendisine zarar verebileceğini söyleyerek onu korkutuyorlardı. Ayrıca bunda gerçek ve samîmî bir dost olarak nasihat edildiği bildirilmektedir.

Putlar hakkında "كَاشِفَات" ve "مُمْسِكَات" buyrulması ne kadar zayıf olduklarını göstermek ve birer dişi olduklarına dikkat çekmek içindir. Nitekim Allah Teâlâ ***"Onlar** (müşrikler) **Onu bırakıp yalnızca bir takım dişilerden istiyorlar/onlara tapıyorlar!"*** (en-Nisâ, 4/117) buyurmuştur. Çünkü müşrikler putlarını Lât, Menât ve Uzzâ gibi isimlerle dişi olarak tavsif ediyorlardı.

Sanki Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "Bu cansız, hayat, ilim, kudret, kuvvet ve yaratabilme gücünden uzak şeyleri Allah Teâlâ'ya nasıl ortak kılıyorsunuz?! Siz bundan hiç utanmaz mısınız?

Ey Muhammed! "*De ki: "Bana Allah yeter. Tevekkül edenler, ancak O'na güvenip dayanırlar.*" Yâni Allah Teâlâ hayır gelmesi ve şerrin uzaklaştırması gibi bütün işlerimde bana kâfîdir.

Rivâyet edilir ki Hz. Peygamber (a.s.) müşriklere bu soruyu sorunca sustular. Bunun üzerine şu ifâde nâzil oldu: *"Tevekkül edenler,"* O'nun dışındaki bütün varlıkların O'nun melekûtu/hükümranlığı altında olduğunu bildikleri için başkasına değil *"ancak O'na güvenip dayanırlar."*

Hâfız der ki:

İşini Hakk'a bırak da gönlünü hoş tut
Zira dâvâcı acımazsa Allah acır

Burada işâret vardır ki kâfî olanı bırakıp kâfî olmayana dönenlerin işi tamam olmaz. Şu halde mutlaka kulların Rabbi'ne tevekkül etmek, O'na teslim olup boyun eğmek lâzımdır.

Kelîle ve Dimne'de şöyle bir kıssa anlatılır: "Güçlü sultana kimse karşı gelemez; kimse onunla savaşamaz. Ancak ona boyun eğmek gerekir. Bu haşiş ağacının durumuna benzer. Rüzgâr şiddetlendikçe kendini rüzgâra teslim eder, rüzgâr onu yere yapıştırır. Sonunda kurtulur. Ama boyun eğmeyen zeft ağacı kökünden sökülür. Aslanı görüp korktuğunda önünde yere yuvarlan ve tevâzu göster ki kurtulasın. Çünkü aslan her ne kadar büyük cüsseli ise de cömerddir. Şu halde koruma Allah Teâlâ'dandır.

Rasûlullah (s.a.) âzadlı kölesi **Sefîne** Rum diyarında orduyu kaybetti ve esir düştü. Orduyu bulmak üzere oradan kurtulup kaçmaya başladı. O sırada karşısına ansızın bir

aslan çıktı. Aslana: “Ey aslan, ben Allah Rasûlü’nün âzadlı kölesi Sefîne’yim. Maksadım da şöyle şöyledir.” deyince aslan yavaşça ona doğru geldi ve yanında durdu. O da aslanın sırtına bindi. Aslan ne zaman bir ses duysa hemen onu oraya götürüyordu. Böyle böyle ordunun olduğu yere vardılar, sonra da aslan geri döndü.

Burada birtakım işâretler bulunmaktadır:

1- Allah’ın koruması altındaki bir kişiye, yırtıcı bir hayvan bile zarar veremez. Böyle olunca cansız varlıklar nasıl zarar verebilsin!

2- Allah’a itâat ve tevekkül etmek, helâk edici durumlardan kurtulma sebebidir.

3- Rasûlullah (s.a.)’in şefâatine başvurmak; îman, tevhîd ve sünnetiyle amel etmek sûretiyle O’na yaklaşmaya çalışmak, kişiyi doğru yola iletir. Aynen Sefîne (r.a.)’ı ilettiği gibi.

Şu halde akıllı kimseye düşen; tevhîdi hâlis kılmak ve Allah Teâlâ’dan başka herşeyden (mâsivâ) yüz çevirmektir. Çünkü Allah Teâlâ, bütün hallerinde ve işlerinde kuluna yeter.

❀

قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلٰى مَكَانَتِكُمْ اِنّ۪ي عَامِلٌۚ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَۙ ﴿٣٩﴾

39. De ki: Ey kavmim! Elinizden geleni yapın; doğrusu ben de yapacağım! Yakında bileceksiniz!

“*De ki: Ey kavmim! Elinizden geleni yapın;*” İçinde bulunduğunuz düşmanlık durumunuza göre (bildiğinizi) yapın. İfadeyi bu şekilde açıkladık, çünkü âyetteki “اَلْمَكَانَةُ” lafzı, aynî varlıklar için kullanılmakla birlikte burada olduğu gibi istiâre olarak mânâlar (mücerred şeyler) için de kullanılır. “حَيْثُ” zaman içindir. Bununla birlikte ikisi de mekân için kullanılır.

“*Doğrusu ben de yapacağım!*” yâni ben de gücüm yettiği kadar içinde bulunduğum hal üzere devam ediyorum. Durumum ancak güç ve ilâhî yardım bakımından artıyor. “*Yakında bileceksiniz!*”

❀

مَنْ يَأْت۪يهِ عَذَابٌ يُخْز۪يهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُق۪يمٌ ﴿٤٠﴾

40. Kendisini rezil edecek azap kime gelecek, kime sürekli azap inecek?

Kötü amelleri yüzünden “*Kendisini rezil edecek azap kime gelecek…*”

“اَلْاَخْزَاءُ” aşağılamak, hor kılmak, rüsvây etmek ve helâk etmek demektir. Buradaki kelimelerin mânâları birbirine yakındır. Bu kökten kelimenin geçtiği bir hadiste de şöyle buyurulur: “لَا تُخْزُوا الْحُورَ” yâni hûrileri yaptıklarınızdan utanacak duruma düşürmeyin, demektir. Nitekim *Tâcü’l-masâdır*’da böyle geçmektedir.

Bu ifâdenin anlamı, şöyledir: Kendisini rüsvay edecek azâbın geleceği kimseyi hemen bileceksiniz. Bu azab, dünya azâbıdır. Düşmanlarının rezil olması, O'nun galip geleceğine delildir. Çünkü Allah düşmanlarını Bedir savaşında azaba uğratıp rezil ederek O'nu zafere ulaştırmıştır. Hak Sübhânehû ve Teâlâ Onun düşmanlarını Bedir günü rüsvay etti. Onlardan bir kısmı müminler eliyle öldürüldü. Bir kısmı da zelil olup belâya dûçâr oldular.

Bir kısmı başını kaptırmış bir kısmının da elleri bağlı.

"*Kime*" yaptıklarından dolayı "*sürekli*" ebediyyen ondan ayrılmayan, devamlı ve hiç inkıtâa uğramayan "*azap inecek?*" Bu azab ise âhiret azâbıdır. Yâni siz bâtıl üzere bulunmanız sebebiyle helâk olacaksınız. Biz ise hak üzere bulunmamız sebebiyle kurtulacağız. Yakında bizim kâr, sizin ise zarar ettiğiniz ortaya çıkacak. Bizim fazlalığımız sizin eksikliğiniz yakında belli olacak. Yakında Allah sizi çağırıp hesaba çekecek, ama sizin verecek cevabınız olmayacak. Size azâb edecek, ama size şefâat edecek kimse olmayacak. Sizi yok edecek, ama sesinize kulak veren bile olmayacak!

İman feryada ulaşır, Kur'ân da imdada.

❀

إِنَّا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ لِلنَّاسِ بِالْحَقِّ ۚ فَمَنِ اهْتَدٰى فَلِنَفْسِهِ ۚ وَمَنْ ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا ۚ وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ ﴿٤١﴾

41. *(Rasûlüm)*! Şüphesiz biz bu Kitab'ı sana, insanlar için hak olarak indirdik. Artık kim doğru yolu seçerse kendi lehinedir; kim de saparsa ancak kendi aleyhine sapmış olur. Sen onların üzerinde vekil değilsin.

"*(Rasûlüm)! Şüphesiz biz bu Kitab'ı*" yâni Kur'ân'ı "*sana, insanlar için hak olarak*" onu sana indirmekte haklı olduğumuz bir halde veya hak ve doğruluk taşıyan bir kitap olarak "*indirdik.*" Yâni onda bulunan her bir ifâde haktır, doğrudur, kendisinde hiçbir kuşku bulunmamaktadır, dolayısı ile de onun gereğince amel etmek, kesin olarak gereklidir.

Kur'an insanlar için indirilmiştir, çünkü onun indirilişi onların dünya ve âhiret maslahatlarını temin etmek içindir.

"*Artık kim*" Kur'an'da bulunanlarla amel etmek sûretiyle "*doğru yolu seçerse kendi lehinedir;*" yâni böyle yaparak ancak kendisine fayda vermiş olur. "*Kim de*" onun gereğince amel etmeyerek "*saparsa*" dalâletinin vebâli kendisi ile sınırlı olduğu için "*ancak kendi aleyhine sapmış olur. Sen onların üzerinde vekil değilsin.*" Yâni sen müşrikleri zorla hidayete çekmekle görevlendirilmedin. Senin vazifen ancak tebliğ etmektir. Sen zâten bu tebliğ işini en güzel şekilde yaptın.

"اَلْوَكِيلُ" bir işi tamamlayana kadar onun başında duran demektir. Âyette işâret vardır ki Kur'ân, Allah'ı ve O'nun yakın olduğunu unutan insanlara Allah'ın yakınlığını hatırlatmaktadır. Kim onun öğüt ve hatırlatmasına kulak verir, onun gösterdiği doğru yolu bulabilirse, doğru yolu bulmasının (hidâyet) bütün faydaları kendisinedir. Çünkü

bu hidayetin nurları ile kendisi nurlanacak ve bu sâyede cehenneme düşmesini gerektiren hayvânî, vahşî ve şeytanî sıfatlarından ileri gelen karanlıkların izleri yok olup gidecektir. *"Her kim de saparsa, ancak kendi aleyhine olarak sapmış olur"* Çünkü Allah onu nefsiyle ve tabîatıyla başbaşa bırakır, kötü sıfatlar ona galebe çalar. Bunun sonucu olarak da cehenneme odun olur. Ey Muhammed! Onların istîdâdında cehennem ateşine düşmek varsa, "*Sen onların üzerinde*" onları ateşten koruyacak bir "*vekil değilsin.*"

Bir hadîste şöyle buyurulmuştur: "*Benimle ümmetimin durumu, ateş yakıp da ateşine cırcır böcekleri ve kelebekler düşmeye başlayınca, onlara engel olmaya çalışan adamın durumuna benzer. Ben sizi ateşten korumak için kuşaklarınızdan tutuyorum, siz ise benim elimden kurtulmaya, ateşe girmeye çalışıyorsunuz*."[118]

Hadîste "kuşak" kelimesinin özellikle zikredilmesi, bir şeyi ortasından tutmanın alıkoyma konusunda daha güçlü olması sebebiyledir. Bu temsilin mânâsı şöyledir: İnsanların kendilerini paralarcasına ateşe düşmeye çalışmasına mukabil, onları gerek mâsıyetlerden gerekse cehennem ateşine götüren arzu ve isteklerden alıkoyan Hz. Peygamber (s.a.), ateşe düşmek üzere olan börtü-böceği ateşten uzaklaştırmaya çalışan, fakat bunu başaramayan müşfik bir şahsa benzetilmektedir.

Hadiste Hz. Peygamber (s.a.)'in ümmetine karşı ne kadar şefkatli olduğu ve onları ateşten korumak için nasıl uğraştığı haber veriliyor. Bunda hiç şüphe yoktur. Çünkü, peygamberlerin kucağında ümmetler, babalarının himâyesinde olan akılsız çocuklara benzer. Allah'ın salât ve selâmı üzerlerine olsun!

Başka bir hadiste de şöyle buyrulmuştur: "*Allah'ın benimle gönderdiği hidâyet ve ilim, yeryüzüne yağan bol yağmura benzer. Yağmurun yağdığı yerin bir bölümü verimli bir topraktır: Yağmur suyunu emer, bol çayır ve ot bitirir. Bir kısmı da suyu emmeyip üstünde tutan çorak bir yerdir. Allah burada biriken sudan insanları faydalandırır. Hem kendileri içer, hem de hayvanlarını sular ve ziraatlarını o su sâyesinde yaparlar. Yağmurun yağdığı bir yer daha vardır ki, düz ve hiçbir bitki bitmeyen kaypak arazidir. Ne su tutar, ne de ot bitirir. İşte bu, Allah'ın dininde anlayışlı olan ve Allah'ın benimle gönderdiği hidâyet ve ilim kendisine fayda veren, onu hem öğrenen hem öğreten kimse ile, buna başını kaldırıp kulak vermeyen, Allah'ın benimle gönderdiği hidâyeti kabul etmeyen kimsenin benzeridir*."[119]

Şu halde ilmiyle amel eden ve onu başkalarına öğreten kimsenin ilmi, verimli bir toprağa yağan yağmur gibidir. İlmiyle amel etmeyen, fakat onu başkalarına öğreten kimsenin ilmi, verimsiz bir toprağa yağan yağmur gibidir. Hidâyeti hiç kabul etmeyenlere gelince, onlar suyu tutamayan, dolayısıyla bir ot bile yeşertemeyen bir toprak gibidir. İşte böyle bir toprakta su da ot da bulunmadığı gibi câhil ve kâfirde ne bir ilim ne de bir amel! Onun ne kendisine faydası dokunur, ne de başkasına!

---

[115]. Münâvî, I, 126.

[116]. Bk. Münâvî, VI, 67.

[117]. Buhârî, Cenâiz 80, 93; Müslim, Kader 22-25; Ebu Dâvud, Sünnet 17; Tirmizî, Kader 5; Müsned, II, 233, 253.
[118]. Buhârî, Rikak 26; Müslim, Fezâil 17; Tirmizî, Edeb 82.
[119]. Buhârî, İlim 20; Müslim, Fezâil 15; Müsned, IV, 399.

GÖKLERİN VE YERİN HÜKÜMRANLIĞI O’NUNDUR

اَللّٰهُ يَتَوَفَّى الْاَنْفُسَ حٖينَ مَوْتِهَا وَالَّتٖي لَمْ تَمُتْ فٖي مَنَامِهَا فَيُمْسِكُ
الَّتٖي قَضٰى عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْاُخْرٰٓى اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّى اِنَّ
فٖي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٤٢﴾ اَمِ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ
شُفَعَٓاءَ قُلْ اَوَلَوْ كَانُوا لَا يَمْلِكُونَ شَيْـًٔا وَلَا يَعْقِلُونَ ﴿٤٣﴾ قُلْ لِلّٰهِ
الشَّفَاعَةُ جَمٖيعًا لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ثُمَّ اِلَيْهِ تُرْجَعُونَ
﴿٤٤﴾ وَاِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ وَحْدَهُ اشْمَاَزَّتْ قُلُوبُ الَّذٖينَ لَا يُؤْمِنُونَ
بِالْاٰخِرَةِ وَاِذَا ذُكِرَ الَّذٖينَ مِنْ دُونِهٖٓ اِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٤٥﴾ قُلِ
اللّٰهُمَّ فَاطِرَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ عَالِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ اَنْتَ تَحْكُمُ
بَيْنَ عِبَادِكَ فٖي مَا كَانُوا فٖيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٤٦﴾ وَلَوْ اَنَّ لِلَّذٖينَ ظَلَمُوا مَا
فِي الْاَرْضِ جَمٖيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهٖ مِنْ سُٓوءِ الْعَذَابِ يَوْمَ
الْقِيٰمَةِ وَبَدَا لَهُمْ مِنَ اللّٰهِ مَا لَمْ يَكُونُوا يَحْتَسِبُونَ ﴿٤٧﴾ وَبَدَا لَهُمْ
سَيِّـَٔاتُ مَا كَسَبُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهٖ يَسْتَهْزِؤُ۫نَ ﴿٤٨﴾ فَاِذَا مَسَّ
الْاِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَانَا ثُمَّ اِذَا خَوَّلْنَاهُ نِعْمَةً مِنَّا قَالَ اِنَّمَٓا اُوتٖيتُهُ عَلٰى
عِلْمٍ بَلْ هِيَ فِتْنَةٌ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٩﴾ قَدْ قَالَهَا الَّذٖينَ
مِنْ قَبْلِهِمْ فَمَٓا اَغْنٰى عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٥٠﴾ فَاَصَابَهُمْ سَيِّـَٔاتُ
مَا كَسَبُوا وَالَّذٖينَ ظَلَمُوا مِنْ هٰٓؤُ۬لَٓاءِ سَيُصٖيبُهُمْ سَيِّـَٔاتُ مَا كَسَبُوا
وَمَا هُمْ بِمُعْجِزٖينَ ﴿٥١﴾ اَوَلَمْ يَعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَٓاءُ وَيَقْدِرُ اِنَّ فٖي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٢﴾

42. Allah, ölenin ölüm zamanı gelince, ölmeyenin de uykusunda iken canlarını alır da ölümüne hükmettiği canı alır, ötekini muayyen bir vakte kadar bırakır. Şüphe yok ki, bunda iyi düşünecek bir kavim için ibretler vardır.

43. Yoksa onlar Allah’tan başkasını şefâatçiler mi edindiler? De ki: Onlar hiçbir şeye güç yetiremezler ve akıl erdiremezlerse de mi *(şefaatçi edineceksiniz)*?

44. De ki: Bütün şefâat Allah’ındır. Göklerin ve yerin hükümranlığı O’nundur. Sonra O’na döndürüleceksiniz.

45. Allah, tek olarak anıldığı zaman, âhirete inanmayanların içlerine sıkıntı basar. Ama Allah'tan başkası anıldığı zaman hemen yüzleri güler.

46. De ki: Ey gökleri ve yeri yaratan, gizliyi de aşikârı da bilen Allah'ım! Kullarının arasında, ayrılığa düştükleri şeyin hükmünü ancak sen vereceksin.

47. Eğer yerde ne varsa hepsi ve onunla birlikte bir misli daha o zulmedenlerin olsaydı, kıyamet gününde azâbın fenalığından *(kurtulmak için)* elbette bunları fedâ ederlerdi. Halbuki *(o gün)* onlar için, Allah tarafından, hiç hesaba katmadıkları şeyler ortaya çıkmıştır.

48. Onların kazandıkları kötülükler *(o gün)* açığa çıkmış, alaya aldıkları şey, kendilerini sarmıştır.

49. İnsana bir zarar dokunduğu zaman bize yalvarır. Sonra, kendisine tarafımızdan bir nimet verdiğimiz vakit, "Bu bana ancak bilgimden dolayı verilmiştir" der. Hayır o, bir imtihandır, fakat çokları bilmezler.

50. Bunu onlardan öncekiler de söylemişti; ama kazandıkları şeyler onlara fayda vermedi.

51. Bunun için yaptıkları kötülüklerin vebali onları yakaladı. Bunlardan da zulmedenlerin işledikleri kötülükler, başlarına gelecektir. Bu hususta Allah'ı âciz bırakamazlar.

52. Bilmiyorlar mı ki Allah, rızkı dilediğine bol bol verir, dilediğinden de kısar. Şüphesiz bunda inanan bir kavim için ibretler vardır.

❀

"*Allah, ölenin ölüm zamanı gelince, ölmeyenin de uykusunda iken canlarını alır.*"

el-Kamus'ta da belirtildiği üzere Allah birinin ruhunu kabzedip aldığı zaman "تَوَفَّاهُ الله" denir.

"اَلْأَنْفُسُ" kelimesi "نَفْسٌ"in çoğuludur. Şerîat ehlinin yanında "izâfî, insânî, sultânî ruh" adı verilen nefs-i nâtıkadır. Bedene taalluku, onun hükümleriyle boyanması ve onun perdelerine bürünmesi îtibâriyle "nefs" diye isimlendirilir. Hadd-i zâtında mücerred bir varlık olması ve Allah'a dönmesi îtibâriyle "rûh" diye adlandırılmıştır. Şu halde nefs, süflî nâsûtî bir varlıktır. Ruh ise ulvî lâhûtî bir varlıktır.

Denir ki: İnsânî ruh, cismi hareket ettiren birleşik olmayan/basît bir cevherdir. Ne sirâyet ne de yakınlık şeklinde bir hulûl ile bedene hulûl etmemiştir. Fakat onun beden ile tedbir/çekip çevirme ve tasarrufta bulunma taalluku/irtibâtı/alâkası vardır. ***"De ki: Ruh Rabbimin emrindendir"*** (el-İsrâ, 17/85) âyetinin tefsirinde üzerinde durup incelediğim gibi hayvânî ruh bu ruhun belirtilerinden biridir. Bu ruh insanî ruha göre durumu, ışığını Güneş'ten alan Ay'ın durumu gibidir. Hayvanlar da insanlar gibi böyle (hayvânî) bir ruha sâhiptir. Bu öyle bir ruhtur ki, onu düzeltme ve güçlendirme işiyle tıb ilmi uğraşır. Bu ruh emâneti ve ma'rifeti taşıyamaz. Toprak onun mahalli olan avamın bedenini yiyip bitirir. Çünkü Allah Teâlâ peygamberlerin, şehid ve sıddîkların

cesedlerini yemeyi toprağa haram kılmıştır.

İnsânî ruh ise böyle değildir. O, emâneti de ma'rifeti de îmânı da yüklenip taşır. Bu ruh hakkında ilâhî hakîmler (hukemâ-i ilâhiyye) aracılığı ile şerîat, tarîkat, ma'rifet ve hakîkat ilmi tasarrufta bulunur. Toprak onu yiyip bitiremez. Bir nefs olması îtibâriyle nebî olan da velî olan da, 'ben' diye gösterilen de odur. Bedenden ayrıldıktan sonra bir bez parçasına konulacak, kabirde sorgulanacak, sevâb verilecek ve cezâya çarptırılacak olan da bu ruhtur. Bu rûhun bedeni, hisler/duyular ağı vâsıtasıyla ma'rifetleri kazanırken kullanması dışında bedenle alâkası yoktur. Beden onun âleti, bineği ve ağıdır. Âlet, binek ve şebekenin bozulup gitmesi ise avcının da yok olup gitmesini gerektirmez. Tamam, av bittikten sonra ağ bozulur. Onun bozulması esasen bir ganimettir. Çünkü ruh onu taşımaktan ve onun ağırlığından kurtulur. Bu yüzden Hz. Peygamber (a.s.): "*Ölüm mü'mine verilmiş bir hediyedir*."[120] buyurmuştur. Ancak ağ av bitmeden bozulacak olursa bu durumda büyük bir hasret ve pişmanlık söz konusu olur. Bu yüzden amellerinde eksik ve kusurları olanlar âhirette ***"Ya Rabbi! Beni geri döndür, belki o boşa geçirdiğim dünyada sâlih ameller işlerim!"*** (el-Mü'minûn, 23/99-100) derler.

Hayat hissedici kuvvenin mevcut olması demek olduğu gibi ölüm de bu kuvvenin sona ermesidir. Canlılara 'hayevân/canlı' denilmesi de bundandır. Bu kuvvenin kaynağı ise mahalli dimağ olan hayvanî ruhtur. Nitekim insanî ruhun mahalli de çam kozalağını andıran sanavberî kalbdir. Ehl-i sünnete göre beşerî ruhlar boşlukta yer işgal etse de, bu ruhun kalbde yer kaplamakta olması lâzım gelmez. Sonra insan canlı olduğu sürece hakîkî olarak insandır. Öldüğü zaman ise mecâzî olarak insandır. Çünkü hakîkatte insanlık, ancak insânî rûhun taalluku iledir. Ölenden ise ayrılmış bulunmaktadır.

Mesnevî'de der ki:

Can, bedendeki bıyıkla sakala gerek duymaz.
Fakat cansız beden değersiz bir leş olur

Âyetin mânâsı şöyledir: Allah bu insanî ruhların bedenlerle bağını koparmak ve bedenlerdeki zâhirî ve bâtınî tüm tasarruflarını bitirmek sûretiyle onları bedenlerden çekip alır/kabz eder. Bu ise ölüm sırasında gerçekleşir. Bedenden his ve hareket kaybolur ve kuru bir kütük gibi kalır. Akıl, îman ve ma'rifet ise ruhlarla birlikte gider.

el-Vasît'ta şöyle der: "حِينَ مَوْتِهَا" - muzâfın hazfi sûretiyle- bedenlerinin ve cesedlerinin ölümü sırasında demektir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: "Bu âyetin zâhiri/ondan ilk anlaşılan mânâ, ***"Her nefs ölümü tadacaktır"*** (Âl-i İmrân, 3/185; el-Enbiyâ, 21/35; el-Ankebût, 29/57) âyetine aykırıdır. Çünkü bu ifâdeden anlaşılan, ölümün bedenlere değil, nefislere ârız olduğudur. Bu yorum, ancak şöyle bir te'vil ile doğru kabul edilebilir: Maksad Allah Teâlâ ruhlarını onlardan ayırmak sûretiyle bedenlerinin ölümü sırasında ruhları kabz eder, demektir.

Âyette "can alma" Allah Teâlâ'ya isnâd edilmiştir. Çünkü can alan meleklere bu emri veren O'dur.

Zühretü'r-riyâz'da şöyle der: 'Can alma' Allah'a izâfe edildiği zaman, rûhun bedenden ayrılması emrini vermesi demektir. Bütün melekler bir araya gelseler onu bedenden çıkarmaya muktedir olamazlar. Allah ruha bedene girme emrini verdiği gibi çıkmasını da emreder. 'Can alma' meleklere izâfe edildiği zaman ise bizzat bu işi üstlenmek anlamına gelir. Ruh hançereye ulaştığı zaman ölüm meleği ruhu, ya îman ya da küfür üzere alır."

Şu kadarı var ki Allah Teâlâ bazı seçkin kullarının (havâs) canını alma işini bizzat üstlenmiştir. Nitekim rivâyet edilir ki ölüm meleği **Hz. Fâtıma** (r.anhâ)'nın rûhunu almaya gelince Hz. Fâtıma onun ruhunu almasına rızâ göstermedi. Bunun üzerine Allah onun ruhunu kabz etti. Hz. Peygamber (a.s.)'ın ruhunu ise ölüm meleği almıştır. Çünkü o ümmetinin önderidir.

Zünnûn Mısrî (k.s.) ise şöyle duâ etmiştir: "İlâhî! Beni ölüm meleğine bırakma, ruhumu bizzat Sen al! Beni (cennet meleği) Rıdvân'a bırakma, ikramını bizzat kendin yap. Beni (cehenem zebânîsi) Mâlik'e de bırakma, azâbını bizzat kendin yap!" Her hal ü kârda Allah'ın ihsânını niyaz ederiz!

"*Ölmeyenin de uykusunda iken*" canını alır. "اَلْمَنَامُ" ve "اَلنَّوْمُ"in ikisi de uyku anlamındadır ki beyin sinirlerinin beyne yükselen buharın rutûbetinden dolayı gevşeyip rahatlamasıdır. Uykunun bu âyette belirtildiği üzere ölüm vâki olmaksızın Allah'ın nefsi kabzetmesi olduğu da söylenmiştir. Uykunun hafif bir ölüm, ölümün ise ağır bir uyku olduğu da söylenmiştir. Bütün bu târiflerin hepsi farklı bakış açılarına göre doğrudur.

Mânâ ise şöyledir: Ölmeyen nefslerin de uykuları esnâsında canını alır. Yâni, bedenlerle bağlarını ve tasarrufunu bâtınen değil, zâhiren koparmak sûretiyle uyuduğu sırada nefisleri kabz eder. Uyuyan kimse, hayvânî ruhunun hâlâ kendisinde olması sâyesinde nefes alıp verir ve hareket eder. Ama insânî ruhu bulunmadığı için aklını kullanamaz ve temyiz gücü yoktur. Uyku, sûfîlerin insilâh hâline benzer. Bir farkla ki uyanık iken münselih olan/insilâh hâlini yaşayan kimse, uyku hâlinde kendisi uyuduğu halde münselih olandan hâl ve şühûd/müşâhede bakımından daha güçlüdür.

Uyuyanların temyiz gücüne sâhip olmamaları bakımından ölülere benzetilmesi sûretiyle ölüm ve uyku canını almak olarak ifâde edilmiştir. Bu yüzden bir rivâyette "*Uyku ölümün kardeşidir.*"[121] diye vârid olmuştur.

Hz. Ali (r.a.)'den rivâyet edildiğine göre uyku sırasında ruh çıkar, fakat şuası cesedde kalır. İşte kişinin rüyâ görebilmesi de bu sâyededir. Uyandığı zaman ruh olabilecek en sür'atli şekilde cesedine geri döner.

Rivâyet edilir ki uyku sırasında mü'minlerin ruhları göğe yükselir. Onlardan temiz durumda, yâni abdestli olanlara Arş'ın altında Allah'a secde etme izni verilir. Temiz olmayanlara ise bu izin verilmez. İşte rüyâsının sâdık olması, Allah ile muâmeleleri ve karşılıklı konuşmalarının meydana gelmesi için abdestli olarak uyumak müstehab görülmüştür.

Bir âlim şöyle der: Allah ruhları latîf, bedenleri ise kesîf olarak yaratmıştır. Ruhlara

cesedlere bağlanmaları (taalluk) emri verilince, ruhlar cesedlerle perdelenmekten dolayı daralıp sıkıldı. Bu sebeple Allah ruhların melekût âleminde seyr etmesi için uyku ve insilâh hallerini yarattı ki ruhların müşâhedeleri devamlı yenilenmiş olsun ve Mevlâ'ya yakınlığa rağbetleri artsın. Kul ancak uykuda istirahat eder ve lezzet bulur. Çünkü o Allah'ın elindedir. O, merhametlilerin en merhametlisidir. Ölüm sırasında ise sıkıntı çeker ve elem duyar. Çünkü ölüm meleğinin elindedir. O ise yaratılmış olanların en şiddetlisidir.

"*Ölümüne hükmettiği canı alır*" "إِمْسَاكُ الشَّيْءِ" bir şeyi tutmak ve onu korumak, "اَلْقَضَاءُ" ise hükmetmek demektir. Yâni Allah, ölülerin ruhlarını kendi yanında tutup bedenine geri göndermez. Bu 'tutma', ruhların dünyadaki hayatlarından ayrıldıktan sonra bulundukları yer olan berzah âleminde gerçekleşir. Bu berzah, mücerred ruhlar ile cisimler arasındaki berzahtan, yâni, uyku veya insilah halleri sâyesinde girilen misâl âleminden başkadır. Çünkü varlıktaki yükselip alçalmalar (tenezzülât-maâric) devrî/dâirevîdir. Dünyadaki yaratılıştan evvelki mertebe, alçalma mertebelerinden olup onun öncelik özelliğine sâhiptir. Bundan sonraki mertebe ise yükseliş mertebelerindendir ve sonralık özelliğine sâhiptir.

Yine son berzahta ruhlara katılan sûretler ancak dünyada iken yapılmış amel ve fiillerin sûretleridir. Ancak ilk berzahtaki sûretler böyle değildir. Bu iki berzahtan hiçbiri diğerinin aynısı değildir. Fakat ikisi, âlemdeki sûretlerin misâlini içeren, maddî olmayan, nûrânî cevher ve rûhânî âlem olmak bakımından müşterektirler.

"*Ötekini muayyen bir vakte kadar bırakır*" yâni uyumakta olan dirilerin nefislerini uyandıkları ve mukayyed misâl âleminden indikleri sırada bedenlerine gönderir. Misal âlemi hissedilen ve bir miktara sâhip olma bakımından cismânî cevhere benzer. Nûrânî oluşu bakımından da mücerred aklî cevhere benzer. Allah Teâlâ, misal âlemini önce tecessüd etsin/cesede bürünsün sonra da kesâfet kazansın diye vasat/arada, iki tarafa da benzer bir âlem kılmıştır. Görmez misin ki mücerred bir şey olan ilmin hakîkati misal âleminde süt sûretinde tecessüd eder.

"*Muayyen bir vakit*" ruhların ölümü için takdir edilmiş vakittir. Bu vakit şahıs için değil 'ruhları bırakma' fiilinin cinsi için sonu ifâde eder. Eğer şahıs için olsaydı ilk uyanıştan sonra bir daha uyku vâki olmaması gerekirdi.

Sa'îd b. Cübeyr (r.h.)'den rivâyet edilmiştir ki: "Ölülerin ruhları ile dirilerin ruhları uyku sırasında buluşur ve Allah'ın dilediği kadar birbirleriyle tanışırlar. Sonra ölümüne hükmettiğini yanında tutar, ötekileri de hayat süresinin sona ereceği zamana kadar cesedlerine salıverir."

el-Es'iletü'l-müfhıme'de şöyle der: "Allah uyku hâlinde ruhu kabz eder. Sonra da sâhibinin ölümüne hükmettiği, uykusu eceline denk gelen ruhu tutar." Buna göre "*canı alır/tutar*" ifâdesi, "*ölmeyenleri de*" ifâdesine bağlı olmuş olmaktadır. Hz. Peygamber (a.s.)'ın şu hadîsi de bunu destekler: *"Biriniz yatağına yatacağı zaman elbisesinin bir ucuyla yatağını silkelesin. Çünkü yatağından ayrıldıktan sonra oraya hangi zararlının girdiğini bilemez. Sonra da şöyle duâ etsin:*

بِاسْمِكَ رَبِّي وَضَعْتُ جَنْبِي، وَبِكَ أَرْفَعُهُ، إِنْ أَمْسَكْتَ نَفْسِي
فَارْحَمْهَا، وَإِنْ أَرْسَلْتَهَا، فَاحْفَظْهَا بِمَا تَحْفَظُ بِهِ عِبَادَكَ الصَّالِحِينَ

Rabbim senin isminle yatağıma yattım, yine senin isminle yatağımdan kalkarım. Eğer uykuda canımı alacaksan, bana merhamet edip bağışla! Şayet salıverecek olursan, iyi kullarını muhafaza ettiğin gibi beni de fenalıklardan koru!"[122]

Bu hadîste hayatın gerçek maksadının sâlihlik olduğuna, bunun dışındaki şeylerin ise onu elde etmenin bir vesilesi olduğuna işâret vardır.

"*Şüphe yok ki, bunda*" yâni, bahsi geçen iki tür can almada, bunlardan birincisinde ruhu tutulurken diğerinde salıverilmesinde; ruhlarla bedenler arasında nasıl bir bağlantı olduğu, bâzen ruhların ölüm esnâsındaki gibi tamamen kabzedilmesi, ölümden sonra ise bedenlerin fani oluşuyla fânî olmayarak bâkî olarak tutulması ve ruhların saîd ve şakî olması, bâzen uyku esnâsındaki gibi sâdece zâhirlerinin kabz edilmesi, sonra da ecellerinin sona erip nefeslerinin tükenişine kadar zaman zaman salıverilmesi üzerinde "*iyi düşünecek bir kavim için*" Allah'ın kudretinin ve hikmetinin kemâline ve rahmetinin ne kadar kapsayıcı olduğuna delâlet eden hayret verici "*ibretler vardır.*"

el-Kevâşî'de der ki: "İyi düşünecek" ve böyle bir şeye kâdir olanın yeniden diriltmeye (ba's) de kâdir olduğu sonucunu çıkarabilen "*bir kavim için ibretler vardır.*" Nitekim **Kâşifî** de şöyle der: "Uykuya benzeyen ölüm ve yakazaya benzeyen dirilme hakkında düşünen topluluk için. Tevrat'ta şöyle geçer: Ey Ademoğlu! Uykuya daldığında ölürsün, uyandığında da dirilirsin."

Ölüm herkesin geçeceği bir kapıdır.

Kudsî bir hadîste şöyle buyrulmuştur: "*Ben yapacağım hiçbir şeyde, mü'min kulumun nefsini kabzetmedeki tereddüdüm kadar tereddüd etmedim. O ölümü sevmez, Ben de onun sevmediği şeyi sevmem. Kulum için ise ölüm zarûrîdir.*"[123]

Tereddüd iki şeyden hangisinin daha uygun/elverişli olduğunu bilememekten dolayı ikisi arasında gidip gelmek demek olduğundan Allah hakkında muhaldir. Onun için hadîsteki "tereddüd" en son seviyesi olan duraksamak (tevakkuf) mânâsına yorulmuştur. Yâni yapacağım hiçbir şeyde, mü'min kulumun nefsini kabzetmedeki duraksamam kadar duraksamadım, demektir. Ben bu konuda mutlaka duraksarım ve kuluma kendisi için hazırladığım nimetleri ve ikramları gösteririm ki gönlü Bana kavuşma şevkıyle ölüme meyletsin.

Allah Teâlâ'nın tereddüd etmesinden murad, mü'min kuluna açlık, hastalık ve diğer helâk sebeplerini göndermesi, onu bunlarla helâk etmemesi, sonra ölümü gönül hoşnutluğu ile karşılaması ve Allah'a kavuşma özlemi duyması için helak sebeplerini bir daha göndermesi de olabilir. Nitekim *Şerhu's-sünne*'de böyle geçmektedir.

"*O ölümü sevmez,*" ifâdesi 'Peki tereddüdünün sebebi nedir, yâ Rabbi?' diye soran kimsenin sorusuna cevap mâhiyetinde yeni bir başlangıç ifâdesidir. Maksad, ölümün ne kadar şiddetli olduğunu anlatmaktır. Çünkü mü'mini Allah'a kavuşturan şey bizzat ölüm

olduğuna göre nasıl olur da mü'min onu kerih görür/sevmez?! Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *"Hiçbiriniz ölmeden asla Rabbini göremez."*

Kul varlıktan tamamen geçmedikten, ölmedikten sonra
Hak Teâlâ'yı göremez vesselâm
Ölmeden evvel ölmek güvendir ey genç.
Hz. Mustafa böyle buyurmuştur.

Kulun ölümü kerih görmesinin sebebi, kendisine ölümden sonra hâsıl olacak Allah'a kavuşma lezzetini idrak edememesidir.

"*Ben de onun sevmediği şeyi sevmem.*" Yâni ölümün zorluğu ve sıkıntıları gibi kuluma ârız olacak şeylerle ona eziyet etmekten hoşlanmam. "*Kulum için ise ölüm zarûrîdir.*" Çünkü ölüm, her nefis için takdir olunmuştur.

Bazıları demiştir ki: Her ne kadar Allah Teâlâ kulun ruhunu kabzetmekten hoşlanmasa da, vakit geldiğinde kuluna olan muhabbetinin ziyadeliğinden, ruhun yüzünün örtüsü mesabesinde olan cisim hicabını kaldırır.

Hicap, canın çehresi ve tenimin tozudur
Ne güzel an bu çehre üzerinden perdeyi attığım an

Şu halde akıllı kimseye düşen, kalb huzurunu ve gönül safâsını elde ederek ölüme hazırlanmaktır. Çünkü hâl ve kâl/söz sâhiplerinin çoğu, ebedî yolculuğa çıkarken sendelemişlerdir.

Mesnevî'de der ki:

O ince sanatlar, sözler ve konuşmalar Firavun topluluğudur.
Ecel Nil suyu gibidir.
Büyücülerin büyüsü say hepsini.
Ejderhâya dönüşen değnek bil ölümü.
Büyülerin tümünü bir lokmada yutuverdi.
Geceyle dolu dünyaydı, onu sabah yedi.
Ateş İbrahim'e diş geçirmedi; Hakk'ın seçkinini nasıl ısırır?
Ecel rüzgârı âriflere Yusufların rüzgârı gibi yumuşak ve tatlıdır.

❀

اَمِ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ شُفَعَٓاءَۜ قُلْ اَوَلَوْ كَانُوا لَا يَمْلِكُونَ شَيْـًٔا

وَلَا يَعْقِلُونَ ﴿٤٣﴾

43. Yoksa onlar Allah'tan başkasını şefâatçiler mi edindiler? De ki: Onlar hiçbir

şeye güç yetiremezler ve akıl erdiremezlerse de mi ***(şefaatçi edineceksiniz)*****?**

Âyet, putların Allah katında kendilerine şefâatçilik edeceğine inanan Mekkeliler hakkında inmiştir. Allah onları reddederek şöyle buyurmaktadır:

"*Yoksa onlar*" Kureyş "*Allah'tan başkasını*" Allah Teâlâ'nın izni bulunmadığı halde kendilerine O'nun katında şefâat edecek "*şefaatçiler mi edindiler?*" Yâni bilakis edindiler.

"شُفَعَاءُ" kelimesi "شَفِيعٌ"in çoğulu olup âyette putlar kasdedilmektedir. "اَلشَّفْعُ" birşeyi kendi misline katmak demektir. Şefâat ise birisine yardımcı olarak, onun adına birşey isteyerek katılmak demektir. Genellikle rütbece daha yüksek birinin altındaki birine katılması anlamında kullanılır. Kıyametteki şefâat de bundandır.

"*De ki: Onlar hiçbir şeye güç yetiremezler ve akıl erdiremezlerse de mi (şefaatçi edineceksiniz)?*"

Buradaki hemze olanı reddetmek, çirkin bulmak ve kınamak içindir. Mânâ ise şöyledir: Ey Muhammed, müşriklere de ki: Yâni putlar hiçbir şeye sâhip olmayan, Allah katında şefâatçilik etme gücüne sâhip olma ve sizin kendilerine tapındığınızı akletmek bir tarafa küçücük bir şeyi bile akledemeyen varlıklar olsalar bile yine de onları şefâatçi mi edineceksiniz?! Yâni cemâdâttan şefâat beklerler. Halbuki onlar ilimden ve kudretten nasipsizdirler.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Allah Teâlâ işâret etmektedir ki birtakım nesneleri, Allah'ın emriyle ve şerîate uygun olarak değil de hevâ ve tabîat ile ibâdet ya da şefâat vesilesi edinmek dalâlet üstüne dalâlettir. İbadet ve şefâatin makbul olanı, Allah'ın emri ile ve şerîata uygun olarak O'nun Peygamberi'ne uyarak yapılandır. Bunun sebebi şudur: Kulun perdesi hevâ ve tabîatıdır. Peygamberler ise kulların hareket ve duruşlarının hevâlarının emriyle ve nefslerine tâbi olarak değil, Allah'ın emri ile ve peygamberlere tâbi olmak sûretiyle olması için gönderilmişlerdir. Çünkü nefis ve onun hevâsı/arzuları, zulmânîdir. Allah'ın emri ve peygamberlere tâbi olmak ise nûrânîdir. Şehvetler de zulmânîdir. Kul Allah'a hevâ ve tabîat ile ibâdet edecek olursa, ibâdeti zulmânîleşir. Ama hanımı ile şerîate ve emrolunana uygun olarak beraber olursa, şehveti nûrânîleşir.

❀

قُلْ لِلّٰهِ الشَّفَاعَةُ جَمِيعاًۜ لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ ثُمَّ اِلَيْهِ

تُرْجَعُونَ ﴿٤٤﴾

44. De ki: Bütün şefâat Allah'ındır. Göklerin ve yerin hükümranlığı O'nundur. Sonra O'na döndürüleceksiniz.

Hakkı perçinlemek üzere zikredilenlerle onları susturduktan ve bilgisizliklerini ortaya koyduktan sonra "*De ki: Bütün şefâat Allah'ındır.*" Yâni şefâat yetkisinin sâhibi Allah

Teâlâ'dır. Şefâat edilen kimsenin Allah'ın razı olduğu biri olması, şefâat edenin de buna izinli olması dışında hiç kimse herhangi bir şekilde birisine şefâat edemez. Burada ise her iki şart da mevcud değildir.

Baklî der ki: "Allah şefâat edenin de şefâat edilenin de dönüp mürâcaat edeceği yerin kendisi olduğunu beyân etti ki ârif kulları tamamen O'na dönsünler ve O'ndan başka kimseye yönelmesinler. Çünkü kimse O'na O'nsuz ulaşamaz. Allah Teâlâ: "***İzni olmadan O'nun katında kim şefâat edebilir?***" (el-Bakara, 2/255) buyurmuştur.

Râbiatü'l-Adeviyye (r.h.) ne güzel söylemiş: "Allah Teâlâ'nın sevgisi bende başka bir sevgi bırakmadı." Burada işâret vardır ki Rasûlullah (s.a.)'in sevgisi Allah sevgisinin içerisinde mevcuddur. Kim Allah'ı hakîkî bir sevgi ile severse, Allah da o kimseye şefâat etmesi konusunda Habîbi'ne izin vermeyi sever. Kim de Allah sevgisi olmadan Allah Rasûlü'nü severse, O'na şefâat konusunda izin verilmez. Görmez misin ki bir topluluk Hz. Ali'yi sevme konusunda aşarıya gittikleri halde Allah sevgisini unuttular. Bunun üzerine Hz. Ali onları sürgüne gönderdi, hattâ bazılarını yaktı.

"*Göklerin ve yerin*" ve onlarda bulunan mahlûkâtın "*hükümranlığı O'nundur.*" sadece Allah Teâlâ'ya âiddir. O'nun izin ve rızâsı olmadan O'nun herhangi bir işiyle ilgili olarak kimsenin konuşma yetkisi yoktur.

Bu ifâde, gerçek mâlik ve sâhibin Allah Teâlâ olduğuna işâret etmektedir. Çünkü O'nun dışındaki varlıklar kuldur. Kulun ise mülkü olmaz. Kulun sâhip oldukları da efendisine âiddir ve onun yanında emâneten durmaktadır. Emânet ise sâhiplerine geri verilir.

"*Sonra*" kıyamet günü tek ya da ortak olarak O'ndan başka birine değil "*O'na döndürüleceksiniz.*" İşte o zaman O dilediğini yapar!

el-Kevâşî'de der ki: "O burada sizin amellerinizi sayıp döker, sonra O'nun hesâba çekmesi için döndürülürsünüz, O da size yaptıklarınızın karşılığını verir! Şu halde O'nun öfkesinden sakının, azâbından korunun! O gün muvahhidler ne kadar kazanmış, müşrikler ise ne kadar zarar etmiş olacak!" Bir hadîste: "*Şefâatim ümmetimin büyük günah işleyenleredir.*"[124] buyurulmuştur. Burada kasdedilen ümmet-i icâbettir. Çünkü inkâr büyük günahların en büyüğüdür. Sâhibi ebedî cehennemde kalacaktır. Onun için şefâat söz konusu olmayacaktır.

Eğer "*et-Telvîh*'te de zikredildiği gibi mekruh hakkındaki hüküm, onu işleyenin şefâatten mahrum kalmaya müstehak olmasıdır. Buna göre büyük günah işleyenlerin mahrum olması daha uygundur." diyecek olursan şöyle derim: Şefâatten mahrum olmaya müstahak olmak bilfiil mahrum olmayı gerektirmez.

Şeyh **Alâü'd-devle** *Urve*'de şöyle der: "İslâm fırkalarının tamamı ehl-i necâttır. Hadîste "*Ümmetim yetmiş küsûr fırkaya ayrılacak. Onlardan kurtulacak olan sâdece bir fırkadır.*"[125] hadîs-i şerîfindeki nâciye/kurtulacak olandan murad, şefâatsiz kurtulacak olanlardır.

Bilesin ki insanlar dünyada on şeyle iftihâr edip övünürler. Halbuki kıyamet günü

bunların faydası olmaz:

1- *Mal*. Mal bir kimseye fayda verseydi Karun'a verirdi. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"Onu da yurdunu da yerin dibine geçirdik!"*** (el-Kasas, 28/81)

2- *Çocuk*. Evlâdın bir kimseye faydası olsaydı, İbrâhim (a.s.) babası Âzer'e fayda verirdi. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"Ey İbrahim, bundan vazgeç!"*** (Hûd, 11/76)

3- *Güzellik*. Güzelliğin faydası olsaydı Rumlara olurdu. Çünkü güzelliğin onda dokuzu onlara verilmiştir. Allah Teâlâ ***"O gün nice yüzler ağarır, nice yüzler kararır."*** (Âl-i İmrân, 3/106) buyuruyor.

4- *Şefâat*. Şefâatin faydası olsaydı Rasûlullah (s.a.)'in îman etmesini istediği kimselere olurdu. Nitekim Allah Teâlâ: ***"Sen sevdiğini hidâyete erdiremezsin!"*** (el-Kasas, 28/56) buyurarak sanki şöyle demiş oluyor: 'Sen benim suç ve günahlar konusunda şefâatçimsin. Hidâyet konularında ortağım değilsin!'

5- *Hîle ve düzenbazlık*. Bunun bir kimseye faydası olsaydı, kurdukları tuzakların kâfirlere faydası olurdu. Nitekim Allah Teâlâ: ***"Onların bütün tertip ve düzenleri başarısızlığa mahkûmdur."*** (Fâtır, 35/10) buyuruyor.

6- *Fesâhat/güzel konuşma*. Fesâhatin bir faydası olsaydı, Araplara olurdu. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"Rahmân'ın izin verdiklerinden başkaları konuşmazlar."*** (en-Nebe, 78/38).

7- *İzzet ve şeref*. Bunun bir kimseye faydası olsaydı, Ebû Cehl'e olurdu. Halbuki Allah Teâlâ böyleleri hakkında şöyle buyuruyor: ***"Tat bakalım. Hani sen kendince üstündün, şerefliydin!"*** (ed-Duhân, 44/49).

8- *Dostlar*. Dostların bir faydası olsaydı, fâsıklara olurdu. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"O gün, muttakîler hâriç dost olanlar*** *(bile)* ***birbirlerine düşman kesilirler."*** (ez-Zuhruf, 43/67).

9- *Taraftar ve tâbîler*. Peşinden gidilmek bir kimseye fayda sağlasaydı, önderlere fayda sağlardı. Nitekim Allah Teâlâ "***İşte o zaman*** *(görecekler ki)* ***kendilerine uyulup arkalarından gidilenler, uyanlardan hızla uzaklaşırlar***." (el-Bakara, 2/166) buyuruyor.

10- *Asâlet*. Soy sopun bir faydası olsaydı, Yâkub (a.s.)'ın yahûdilere faydası olurdu. Çünkü yahûdiler onun neslinden gelmektedir. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: **"*Kıyamet günü yakınlarınız ve çocuklarınız size fayda vermezler."*** (el-Mümtahine, 60/3).

Şeyh Sa'dî der ki: Külün soyu sopu yüksektir, yâni ateşten doğmuştur. Fakat bizatihi bir kıymeti olmadığı için topraktan farkı yoktur. Şekerin kıymeti kamıştan gelmiş değildir; o, kendi hassasıdır.

Ken'an'ın tabiatı hünersiz olsaydı,
Peygamber oğlu olmak değerini artırmazdı.
Varsa hünerini göster, cevherini değil.
Gül dikenden çıkar, İbrahim de Âzer'den.

Bütün bu anlatılanları anladınsa, fayda vermeyecek bu sebepleri bırakıp Allah'a dön. Bu da ancak îmânın kemâli ve takvâ ile mümkündür.

❀

وَاِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ وَحْدَهُ اشْمَاَزَّتْ قُلُوبُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِۚ وَاِذَا ذُكِرَ الَّذِينَ مِنْ دُونِهٖٓ اِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٤٥﴾

45. Allah, tek olarak anıldığı zaman, âhirete inanmayanların içlerine sıkıntı basar. Ama Allah'tan başkası anıldığı zaman hemen yüzleri güler.

"*Allah, tek olarak*" müşriklerin ilâhları olmaksızın "*anıldığı zaman, âhirete inanmayanların içlerine sıkıntı basar.*" Kıyâmet gününü tasdik etmeyenlerin kalbleri daralır ve bundan hoşlanmaz.

"اَلشَّمْزُ" nefsin hoşuna gitmeyen bir şeyden uzaklaşması demektir. "تَشَمَّزَ وَجْهُهُ" ise yüzü ekşidi, demektir. "اَلْاِشْمِئْزَازُ" da yüzü buruşacak kadar kalbin öfke ve gam ile dolması demektir. Gönül daralmasının had safhası budur. Şu halde âyetteki bu ifâdede onların çirkin durumları abartılı olarak anlatılmış olmaktadır.

"*Ama Allah'tan başkası*" yâni putlar tek olarak ya da Allah'la birlikte "*anıldığı zaman hemen yüzleri güler.*" Sevinirler ve memnuniyetleri yüzlerinden okunur. Bu, ilahlarına aşırı bağlanmaları ve Allah'ı unutmaları sebebiyle ortaya çıkan bir sevincin neticesidir. "اَلْاِسْتِبْشَارُ" gönlün, yüzün derisi yayılıp açılacak kadar sevinçle dolmasıdır. Bu sevinmenin had safhasıdır. Yine bu ifâdede onların çirkin halleri abartılı olarak anlatılmış olmaktadır.

Mânâ şöyledir: O zaman onlar Hakk'ı unutup bâtılla meşgul olmalarından dolayı mutlu olurlar. Ama mü'minin işi bunun aksinedir. Allah'ı anmaktan mutlu, mâsivâyı anmaktan gamgin olurlar.

Adını işittiğimde gönül mutluluktan dirilir
Senin ikbalin ile talihim güler
Senin dışında nerede bir söz açılsa
Gönlüm gamla dolar, dağılır

Hikâye edilir ki bazı sâlihler, **Râbiatü'l-Adeviyye**'nin yanında dünyadan bahsettiler ve dünyayı kötülediler. Râbia: "*Kim bir şeyi severse onu çok anar.*" dedi.

Bilesin ki bu müşrikler tıpkı çocuklar gibidirler. Çocuklar topraktan atlarla, tahtadan aslanlarla, oyun ve eğlenceden ibâret olan şeyleri aralarında konuşmakla sevindikleri gibi, putperestlerin de düşünceleri sûret ve şekillerle sınırlı olduğu için durumları aynıdır. Allah'ı tanımayan hiçbir kalp Allah'ı zikre ünsiyet etmez, onda huzur bulmaz, onunla sevinmez. Böyle olunca da Hakk'ın meskeni olamaz!

Allah Teâlâ ile Mûsâ (a.s.)'a şöyle vahyetti: "*Ey Mûsâ, senin evinde seninle birlikte ikamet etmemi ister misin?*" Bunu duyan Mûsâ (a.s.) secdeye kapanarak: "Yâ Rabbi,

sen benimle birlikte benim evimde nasıl ikamet edebilirsin ki?” dedi. Cenab-ı Hak: “*Sen benim beni zikredenle hem-meclis olduğumu bilmiyor musun? Kulum ne zaman ve nerede ararsa beni bulur!*” Nitekim *el-Makâsıdü’l-hasene*’de böyle geçmektedir. Bu hadisten Allah’ı zikredenin Allah ile, Allah’tan başkasını ananın ise şeytan ile beraber olduğu anlaşılmaktadır.

Şeyh Sa’dî (*Bostân*’da) der ki:

Eğer zavallı ölünün dili olsaydı,
Yana yakıla inleyecekti.
“Ey diri insan, diyecekti, şimdi söylemek imkânı varken
Dudağını ölüler gibi yumarak zikirden geri kalma.
Bizim zamanımız gafletle geçtiyse
Sen bari şu birkaç nefesi fırsat bil.

Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: “*Sıcak bir gün olduğunda bir kimse “Lâ ilâhe illâllah, bugün ne kadar sıcak! Allâhım, beni cehennem ateşinin harâretinden koru.” diye duâ edince Allah Teâlâ cehenneme: “Kullarımdan biri senin harâretinden bana sığındı. Ben seni şâhid tutuyorum ki onu senin harâretinden âzat ettim!” buyurur. Soğuk bir gün olunca da kul, “Lâ ilâhe illâllah, bugün ne kadar soğuk! Allah’ım, beni cehennemin soğuğundan koru.” diye duâ edince Allah Teâlâ cehenneme: “Kullarımdan biri benden kendisini senin soğuğundan korumamı istedi. Ben seni şâhid tutuyorum ki onu senin soğuğundan âzad ettim!” buyurur.*” Orada bulunanlar: “Cehennemin soğuğu/zemherîri nedir?” diye sorduklarında Hz. Peygamber (s.a.): “*Orası öyle bir evdir ki kâfir oraya atılır da soğuğunun şiddetinden vücudunun bir kısmı başka bir kısmından ayrılır*.” buyurdu.[126]

*Mesnevî’*de der ki:

Hadiste vârid oldu ki: Duâ edip de mümin
Cehennemden âzâdlık isteyince ilahdan,
Can havliyle şöyle der Cehennem:
Allahım! Uzak tut beni şu kuldan!

Şu halde akıllı kimseye düşen, zikirden kopmamak ve onunla sevinmektir. Allah onunla beraberdir ve onun yardımcısıdır.

❀

تَحْكُمُ بَيْنَ عِبَادِكَ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٤٦﴾ قُلِ اللّٰهُمَّ فَاطِرَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ عَالِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ اَنْتَ

46. De ki: Ey gökleri ve yeri yaratan, gizliyi de âşikârı da bilen Allah’ım!

Kullarının arasında, ayrılığa düştükleri şeyin hükmünü ancak sen vereceksin.

Ey Muhammed "*De ki: Ey gökleri ve yeri*" eşsiz bir üslubla "*yaratan, gizliyi de âşikârı da*" yâni, kullardan gâib olan herşeyi ve onların gördükleri herşeyi de "*bilen Allah'ım!*"

"اللّٰهُمَّ"nin mîmi nidâ harfinden bedeldir. 'Yâ Allah' demektir. Yâni ey Muhammed! Dâvet konusunda ne yapacağını bilemediğin zaman ve kavminin gemi azıya almış bir vaziyette büyüklenmelerinden ve inatçılık etmelerinden dolayı daraldığında duâ ile Allah Teâlâ'ya ilticâ edip sığın. Çünkü bütün varlıklara gücü yeten ve onların bütün hallerini bilen O'dur.

Gerek benimle kavmim arasında gerekse diğer "*Kullarının arasında,*" din konusunda "*ayrılığa düştükleri şeyin hükmünü ancak sen vereceksin.*" Yâni sen öyle hükmedersin ki senin hükmün karşısında her büyüklenen teslimiyet gösterir, her inatçı boyun eğer. Bu dünyevî ya da uhrevî azabdır. İkincisi (uhrevî azab) olması âyetin devamına daha uygundur.

Burada muvahhidler ve müşrikler arasındaki ihtilâfa işâret vardır. Çünkü muvahhidler bütün işlere emrin gerektirdiği şekilde şerîat ile, müşrikler ise şehvet ve hevânın çağırdığı şekilde tabîat ile teşebbüs etmişlerdir. Allah Teâlâ onların arasında gerek dünyada gerekse âhirette hükmünü verecektir. Dünyada affederek, lütuf ve keremde bulunarak, tevbeye, inâbeye ve ara bulmaya muvaffak kılarak; âhirette ise adâletle, insafla ve bazısının bazısından intikam alması sûretiyle aralarında hükmedecektir.

Muhaddislerden **Rübeyyi'** sadece kendisini ilgilendiren hususlarda konuşurdu. **Hz. Hüseyin** (r.a.) katledilince "Artık konuşur!" dediler. Bunun üzerine o bu âyeti okumakla yetindi. Bir rivâyete göre ise: "Hz. Peygamber (a.s.)'ın kucağında oturttuğu, ağzını ağzına koyduğu bir zâtı katlettiler!" demiştir.

Âişe (r.anhâ)'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.) gece namazına şöyle diyerek başlardı: "*Allah'ım! Ey Cebrâil'in, Mîkâil'in ve İsrâfîl'in Rabbi! Ey gökleri ve yeri yaratan, gizliyi de âşikârı da bilen! Kullarının arasında, ayrılığa düştükleri şeyin hükmünü ancak sen vereceksin. Anlaşmazlığa düşülen konularda emrinle/izninle bana hakkı bulmayı nasip et! Çünkü dilediklerini dosdoğru yola sen iletirsin!*"[127]

Âyette hakîkî hüküm sâhibinin Allah Teâlâ olduğuna, O'nun her hüküm ve takdirinin -başka varlıklarınınkinin aksine- sırf adalet ve hikmet olduğuna işâret vardır.

Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: "*İnsanlar arasında hükmeden herkes kıyamet günü mutlaka elleri boynuna bağlanmış olarak getirilecektir! Hakimleri ancak adalet kurtaracak; zulüm ise (ateşe) teslim edecektir!*"[128]

Ravzatü'l-ahyâr'da der ki: "Ömer b. Hübeyre, Mervan b. Muhammed devrinde Irak ve Horasan emîri idi. **Ebû Hanîfe** (r.h.)'ı üç kez kadılık görevine dâvet etti. Ebû Hanîfe ise imtinâ etti. Bunun üzerine onu kamçılatacağına ve zindana attıracağına yemin etti ve dediği gibi de yaptı. Öyle ki Ebû Hanîfe'nin yediği dayaktan yüzü ve kafası şişti. Fakat

o bu halde iken bile şöyle diyordu: “Dünyada yediğim bu kamçılar âhiretteki o demir kamçılardan daha hafiftir!”

Şu sözü söyleyen ne güzel söylemiş:

Ebû Hanîfe müftülük etmeden öldü.
Sen ise fetva vermeyecek olsan ölürsün.

وَلَوْ اَنَّ لِلَّذٖينَ ظَلَمُوا مَا فِى الْاَرْضِ جَمٖيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا
بِهٖ مِنْ سُٓوءِ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَبَدَا لَهُمْ مِنَ اللّٰهِ مَا لَمْ يَكُونُوا
يَحْتَسِبُونَ ﴿٤٧﴾

47. Eğer yerde ne varsa hepsi ve onunla birlikte bir misli daha o zulmedenlerin olsaydı, kıyamet gününde azâbın fenalığından *(kurtulmak için)* elbette bunları fedâ ederlerdi. Halbuki *(o gün)* onlar için, Allah tarafından, hiç hesaba katmadıkları şeyler ortaya çıkmıştır.

“*Eğer yerde ne varsa hepsi*” yâni dünyada bulunan malların ve mühimmâtın tamamı “*ve onunla birlikte bir misli daha o zulmedenlerin olsaydı, kıyamet gününde azâbın fenalığından (kurtulmak için) elbette bunları fedâ ederlerdi.*”

Kişi, kendi nefsinden mal bezledip harcadığı zaman “اِفْتَدٰى” denir. Çünkü “اَلْفِدَاءُ” kişiyi, belâya karşı yaptığı harcama karşılığında o belâdan korumak demektir. Yâni, canlarını o şiddetli azaptan kurtarmak için bütün bu varlıkları fidye verirlerdi. Fakat kıyamet günü mal diye bir şeyi yoktur! Olsa bile fidye olarak kabul edilmez! Bu, ağır bir tehdîd ve onların kurtulma ümidini tamamen kesmektir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “Allah Teâlâ işâret etmektedir ki âyette sayılan bütün bu şeyler kıyamet günü azâbı baştan savmak için kabul edilmez. Bugün ise burada zerre kadar hayır, bir lokma sadaka, bir tevbe ve istiğfâr cümlesi bile kabul edilir. Yine âhirette gözlerinden yaş yerine kan döküp ağlasalar onlara merhamet edilmez. Bugün ise bir damla gözyaşıyla pekçok günah defterleri silinir.”

Mesnevî’de der ki:

Her ağlayışın sonu nihâyetinde gülüştür.
Sonu gören kişi mübârek bir kuldur.
Halkın onun için yağdırdığı gözyaşı incidir,
Ama halk gözyaşı sanır.

Görmez misin ki Âdem ve Havvâ’nın (aleyhime’s-selâm) gözyaşları dünyada nasıl mücevhere dönüştü! Âhirette olsaydı bir işe yarar mıydı?!

“*Halbuki (o gün) onlar için, Allah tarafından, hiç hesaba katmadıkları şeyler ortaya çıkmıştır.*”

“بَدَا الشَّيْءُ بُدُوًّا وَبَدَاءً” bir şey apaçık bir şekilde ortaya çıktı demektir. “اَلْاِحْتِسَابُ” ise zannettiği şeylerin arasına girdiği düşüncesiyle bir şeye önem verip saymak demektir. Yâni kıyamet günü dünyada iken hiç önem verip hesap etmedikleri, başlarına geleceğini düşünmedikleri türlü türlü azaplar ortaya çıkacaktır.

Kâşifî der ki: “Onlar öyle zannettiler ki putların şefâati vesilesiyle yakınlık mertebesine erecekler.”

❀

وَبَدَا لَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ ﴿٤٨﴾

48. Onların kazandıkları kötülükler *(o gün)* açığa çıkmış, alaya aldıkları şey, kendilerini sarmıştır.

“*Onların kazandıkları kötülükler (o gün) açığa çıkmış,*” amel defterleri önlerine konulduğu vakit amellerinin ya da kazandıklarının kötü olanları kendilerine âşikâr olmuş, “*alaya aldıkları şey, kendilerini sarmıştır.*” Alaylarının vebâli, tuzaklarının cezâsı onları bulup başlarına inmiş ve onları çepeçevre kuşatmıştır. Onlar Kitap’la, müslümanlarla, yeniden diriltilme, azab ve benzeri hususlarla alay edip dururlardı.

Bu âyet, öyle bir tehdiddir (vaîd) ki bundan daha ötede tehdîd yoktur. Bunun vaaddaki benzeri ise ***“Onlar için ne mutluluklar saklandığını hiç kimse bilemez.”*** (es-Secde, 32/17) âyetidir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “Bu âyeti işitmek kalp gözü açık olanlar (ashâb-ı intibâh) için nice hasret ve pişmanlıklara sebep olur.

Bir rivâyete göre âhirette günahkâr müslümanlardan bir topluluğun ateşe atılması emredilir. Oraya vardıklarında Mâlik onlara: “Siz kimsiniz? Sizden önce gelen cehennem ehlinin yüzleri kapkara, gözleri de gömgök idi. Sizde bu sıfatlar yok.” diye sorunca onlar: “Biz seninle karşılaşacağımızı beklemiyorduk, bizim beklediğimiz başka bir şeydi!” derler. Bunun üzerine Allah Teâlâ şöyle buyurur: “*Onların kazandıkları kötülükler (o gün) açığa çıkmış, alaya aldıkları şey, kendilerini sarmıştır.*”

Ebü’l-Leys der ki: “Yâni, onlar sevap alacaklarını sandıkları birtakım ameller yaparlar. Allah’a ortak koşmakla birlikte yapıldığı için bu amellerin onlara faydası olmaz. Onlar için sevap yerine azap ortaya çıkar.

Keşfü’l-esrâr’da ise şöyle der: “Hz. Peygamber’den bu âyetin tefsirini sordular, şöyle buyurdu: “*Bunlar onların iyilik zannettikleri, fakat (mîzanın) kötü ameller kefesinde buldukları amellerdir.*”

Bâzıları der ki âyetin zâhiri riyâ ve süm’a ehli/görsünler ve duysunlar diye amel edenlerle ilgilidir. Onlar kıyamet günü ihlâs sâhiplerinin yanında rezil olacaklardır.

Rivâyet edilir ki **Süfyân Sevrî** (r.h.) bu âyeti okumuş ve üç defa “Yazıklar olsun riyâkârlara!” demiştir.

Mürâî yaptıklarının güzel olduğunu zanneder.
Var olan öz, dostun işinin hülâsasıdır.
İşin üstündeki perde kalkınca,
Halk ortada sadece post olduğunu gördü.

Meşayihten **Muhammed b. Münkedir** ecel geldiğinde feryâd ediyordu. Sebebinin ne olduğunu sordular. Şöyle dedi: Hesaba katmadığım bir şeyin ortaya çıkmasından korkuyorum.

Sehl şöyle diyor: "(Âyette bahsedilen kimseler) kendilerine birtakım ameller isbat ettiler ve onlara güvendiler. En yüce meşhede ulaştıklarında onların saçılmış zerreler/toztoprak olduğunu gördüler. Şu halde kim Allah'ın lütfuna güvenirse kurtulur, kim de kendi yaptıklarına güvenirse, bunlar yüzünden karşısına helâk çıkacaktır.

Baklî (r.h.)'ın *Arâis*'inde şöyle geçer: "Bu âyet, başlangıç devresinde (bidâyât) elde ettikleri şeylerle sevinenlere Allah tarafından verilmiş bir haberdir. Bu şeyler aldananların aldanıp yaptığı ve kendi makamlarının üstünde makam olmadığını zannettiği şeylerdendir. Onlar zanlarının aksine ma'rifetullah ehline, Allah'ı sevenlere ve Allah âşıklarına verilen ma'rifet derecelerini, tevhîd hakîkatlerini, ince ve derin mükâşefeleri, hayret verici müşâhedeleri görünce, bu makamlara karşı hasretlerinden ölürler.

Bu makamdaki şu yüksek mânâlara bir bak. Çünkü anlayış sâhibi kimselere gizli olmadığı üzere bu mânâlardan herbirini, hattâ daha fazlasını bu kelâm yüklenmiştir. Yarın alacağınızı gönlünüzden bile geçirmediğiniz sevabları elde etmek için çalış. Bu da senin yanında Allah Teâlâ herşeyin yerine geçene kadar ihlâsla ve tam fenâ ile olur.

❀

فَإِذَا مَسَّ الْاِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَانَاۘ ثُمَّ اِذَا خَوَّلْنَاهُ نِعْمَةً مِنَّاۙ قَالَ اِنَّمَٓا
اُو۫تٖيتُهُ عَلٰى عِلْمٍۜ بَلْ هِيَ فِتْنَةٌ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٩﴾

49. İnsana bir zarar dokunduğu zaman bize yalvarır. Sonra, kendisine tarafımızdan bir nimet verdiğimiz vakit, "Bu bana ancak bilgimden dolayı verilmiştir" der. Hayır o, bir imtihandır, fakat çokları bilmezler.

"*İnsana bir zarar dokunduğu zaman bize yalvarır.*" Burada ferdlerinin çoğunun yaptıkları esas alınarak insan cinsinin durumu haber verilmektedir. Yâni Allah tek olarak anıldığı zaman müşriklerin içlerine sıkıntı basar, ilahları zikredildiğinde ise yüzleri güler. Başlarına bir zarar, yâni hastalık, fakirlik ve benzeri kötü bir hal geldiği zaman bu zararı savmak için, anıldığında yüzlerinin güldüğü ilâhlarına değil, anıldığında içlerine sıkıntı basan Allah Teâlâ'ya yalvarırlar.

Burada onların durumu reddedilmekte, yaptıklarına hayret edilmekte ve sebep-sonuç ilişkisi ile çeliştikleri ve onu tersyüz ettikleri beyân edilmektedir. Çünkü onlar inkârı

îmânın yerine koymak sûretiyle, inkârı Allah'a sığınma sebebi kılmışlardır. Halbuki îmânın Allah'a sığınma sebebi edinilmesi gerekir.

"*Sonra, kendisine tarafımızdan*" fazl ü ihsân olarak "*bir nimet verdiğimiz vakit,*" "اَلتَّخْوِيلُ" karşılık yoluyla değil de fazl ve ihsân yoluyla verilen şeylere mahsustur. *"Bu bana ancak bilgimden*" yâni onu kazanma yollarını bildiğimden "*dolayı verilmiştir"* Onun kazanılma ve elde edilme şeklini bildim ve kazancım hasıl oldu. "*der.*" Ya da 'bu, bana faziletimden ve benim hakkım olduğu için' veya 'hakkım olduğunu Allah da bildiği için verilmiştir, yâni Allah benim bu nimete müstahak olduğumu bildi, der. Sonra Allah Teâlâ onun söylediklerini reddederek şöyle buyuruyor:

"*Hayır o,*" nimet insan için şükredecek mi yoksa inkâr/nankörlük mü edecek diye "*bir imtihandır,*" Altının saflığını görmek ve sınamak için ateşe soktuğun zaman "فَتَنْتُ الذَّهَبَ" denir. "*Fakat çokları*" insanların çoğu nimet verilmesinin bir istidrâc ve imtihan olduğunu "*bilmezler.*"

❀

قَدْ قَالَهَا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَمَٓا اَغْنٰى عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٥٠﴾

50. Bunu onlardan öncekiler de söylemişti; ama kazandıkları şeyler onlara fayda vermedi.

"*Bunu*" yâni (önceki âyette geçen) ***"Bu bana ancak bilgimden dolayı verilmiştir"*** sözünü veya cümlesini "*onlardan öncekiler*" Kârun ve kavmi "*de söylemişti;*" Kârun: ***"Bu, bana kendi bilgim sâyesinde verildi!"*** (el-Kasas, 28/78) demiş, kavmi de bu ifâdeye rızâ göstermişti. Bu söze rızâ gösterdikleri için âyet onları çoğul olarak birlikte zikretmiştir. Bazıları, geçmiş ümmetlerden bu sözü söyleyen başkalarının olmasının da mümkün olduğunu söylemiştir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Daha uygun olan da budur. Çünkü Allah Teâlâ bizden önce gelip geçen iyilerin ve kötülerin hepsinin hallerini bize anlatmadı. Dolayısıyla geçmiş ümmetlerde nimetin kendilerini şımarttığı, dış görünüşlerine aldanan Kârun'dan başka bu sözü sarfetmiş kimselerin bulunması da mümkündür.

"*Ama kazandıkları şeyler*" dünya metâı ve topladıkları mallar "*onlara fayda vermedi.*" Yâni, nimet onlardan azab ve nıkmeti/cezâyı savuşturamadı ve onlara fayda etmedi. *el-Müfredât*'ta geçtiği üzere bir kişi/şey birine yeterli olduğu zaman "أَغْنٰى عَنْهُ كَذَا" denir.

❀

فَاَصَابَهُمْ سَيِّـَٔاتُ مَا كَسَبُوا ۜ وَالَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ هٰٓؤُ۬لَٓاءِ سَيُصِيبُهُمْ

سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا ۗ وَمَا هُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿٥١﴾

51. Bunun için yaptıkları kötülüklerin vebali onları yakaladı. Bunlardan da zulmedenlerin işledikleri kötülükler, başlarına gelecektir. Bu hususta Allah'ı âciz bırakamazlar.

"*Bunun için yaptıkları kötülüklerin vebali*" kötü amellerinin karşılığı veya yaptıklarının karşılıkları "*onları yakaladı.*" Onlara verilen karşılıklara "kötülükler (seyyiât)" denilmesi, onların yaptıkları kötülüklerin karşılığı olduğu içindir. ***"Kötülüğün karşılığı da benzer bir kötülüktür."*** (eş-Şûrâ, 42/40). Burada onların bütün amellerinin kötülük kabîlinden olduğuna remzedilmektedir.

Mânâ şöyledir: Onlar kendilerine verdiklerimizin onların katımızda değerli oldukları için olduğunu zannettiler. Halbuki öyle değildi. Çünkü azaba düştüler ve malları kendilerine hiçbir fayda sağlamadı. Bu tıpkı yahudilerin: ***"Biz, Allah'ın oğulları ve dostlarıyız!"*** demelerine benzer. Allah Teâlâ Habîbi'ne (a.s.) hitâben şöyle buyuruyor: ***"De ki: Madem öyle, size günahlarınızdan dolayı niçin azab ediyor!"*** (el-Mâide, 5/18) Yâni, hiç Allah kendi katında değerli kendisine yakın birine azab eder mi? O, ancak alçak ve değersiz hâinlere azab eder.

Yüce Allah daha sonra Mekke kâfirlerini tehdîd ederek şöyle buyuruyor:

Ey Muhammed! "*Bunlardan da*" senin muâsırın olan müşriklerden de "*zulmedenlerin*" zulümde ve azgınlıkta ileri gidenlerin inkâr ve günahlardan "*işledikleri kötülükler,*" öncekilere eriştiği gibi onların da "*başlarına gelecektir.*" ulaşacaktır. Nitekim yedi yıl kıtlığa duçar olmakla ve Bedir savaşında ileri gelenlerinin katledilmesiyle pek fena şekilde başlarına gelmiştir. "*Bu hususta*" amellerine ve ahlâklarına göre onları cezâlandırma konusunda "*Allah'ı âciz bırakamazlar.*" **Kâşifî** der ki: "Bizi azab etmekten âciz zannedenlerin azab üzerlerine gelir." Yâni, azap mutlaka onları yakalar ve kaçarak ondan kurtulamazlar!

❀

اَوَلَمْ يَعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَٓاءُ وَيَقْدِرُ ۜ اِنَّ فٖي ذٰلِكَ

لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٢﴾

52. Bilmiyorlar mı ki Allah, rızkı dilediğine bol bol verir, dilediğinden de kısar. Şüphesiz bunda inanan bir kavim için ibretler vardır.

"*Bilmiyorlar mı ki*" Yâni bunu söylediler de bilmediler mi ya da gaflete düştüler de bilmediler mi ki "*Allah, rızkı dilediğine bol bol verir*" genişletir. "بَسَطَ الشَّيْءَ" yayıp genişletmek demektir. Ya'nî, kişinin derecesinin yükselmesi için değil, belki sırf meşîet gereği.

Kısmayı “*dilediğinden de kısar.*” Yâni hiç kimsenin müdâhalesi olmadan sıkıp daraltır. Nitekim müşriklerden rızkı yedi yıl kesmiş, sonra yedi yıl genişletmiştir. **Kâşifî** der ki: “Dilediği kimsenin maîşetini dar eder. Bu o kimsenin değersiz olmasından değil, belki hikmet ve maslahat yüzündendir.”

Rivâyete göre müşrikler kıtlık yıllarında leş, deri, kemik ve “ilhiz” yediler. İlhiz, deve derisi ve kandan ibârettir. Yâni kanla deve derisi karıştırılır ve ateşin üstünde pişirilir. Bazıları açlıktan kendisiyle göğün arasını duman kaplamış olarak görür hâle gelmişti. Bu durum da onlara fayda etmedi. Çünkü inkâr ve inadda ısrar ettiler.

“*Şüphesiz bunda*” zikredilen kısma ve genişletmede “*inanan bir kavim için*” gerek sıradan bir vâsıta ile olsun gerek başkası ile olsun her hâdisenin Allah’tan olduğuna delâlet eden “*ibretler vardır.*” Îman eden bir kavim için ibretler olması, bu âyet ve ibretlerden onların medlûllerine ulaşanlar onlar olması sebebiyledir.

Yukarda tefsîri geçen âyetlerde birtakım faydalar vardır:

1- İnsan nefsinin özelliklerinden birisi sıkıntı, zarar ve belâ anlarında yalvarıp yakararak Allah’a mecbûren yönelmesidir. Böyle mecbûrî olarak Allah’a dönmeye îtibar edilmez. Çünkü Allah kendisine o sıkıntı ve belâdan kurtuluşu ve selâmeti ihsân edince Allah’tan yüz çevirir, nimeti inkâr eder ve “Bu, bana kendi bilgim sâyesinde verildi!” der. Ancak genişlik ve bollukta Allah’a dönüp yönelmeye ve O’nu tanımaya îtibar edilir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: *“Bolluk/genişlik zamanında Allah’ı tanı ki O da seni sıkıntılı anında tanısın!”*[129]

2- iddiâcılar “Biz Allah ehliyiz!” derler. Başlarına O’ndan bir belâ geldiğinde rahatlarının peşine düşerek kendilerinden belânın kaldırılması için O’na sığınırlar. Belâda belâyı vereni görmezler. Onlar ma’rifet yolunun müşrikleridir. Buna mukabil onlara zâhir/görünen bir nimet ulaşınca bu nimetle perdelenirler. Bir de bakarsınız onlar her iki taraftan da perdelenmiş ehl-i hicâb oluvermişler! Belâ ile oyalanıp onu verenden, nimet ile de oyalanıp onu verenden perdelenmişlerdir.

Cüneyd (rh.a.) der ki: “Belâyı zarar/sıkıntı olarak gören ârif değildir. Çünkü ârif, zararı kendisi için rahmet olarak görür. Gerçek zarar kalbe isâbet eden kasvet ve pas, nimet ise kalblerin Allah’a yönelmesidir. Nimeti kendi hakkı olarak gören nimete nankörlük etmiş olur.”

3- Nimet verilenlerin çoğu nimetin fitnesini/imtihan vesilesi olduğunu ve bunun kötü sonucunu bilmez. Oysa nimetin verdiği şımarıklık ve gururla kalpleri katılaşır, üstlerini gaflet kaplar, nefisleri nimetle mutmain olur, âhiret ve Mevlâ’yı unutur.

4- Dünya ve âhiret nimeti ve mutluluğu, kezâ dünya ve âhiret nikmeti/cezâsı ve bedbahtlığı, kulların irâdesine değil Allah Teâlâ’nın irâdesine bağlıdır. Şu halde mü’minler için en zarûrî olan kendi irâdelerinden sıyrılmak ve Allah’ın irâdesine, hükmüne ve kazâsına teslimiyet göstermektir.

Gücün anahtarı kimsenin elinde değildir.
Mutlak güç sâhibi sadece Allah’tır.

Bir şâir de der ki:

Gerekli olanı lâyık olana Sen verirsin.
Sen herkes hakkında iyi olanı bilirsin.
Zira her şeyin yaratanı Sensin.

5- Zeki birinin fakir olmasına mukabil bir aptalın zengin olması Razzâk'ın varlığına ve O'nun herşeyi takdir ettiğine delildir. Bu âyet ile zenginliği akıldan, fakirliği ise aczden görenler reddedilmektedir.

Allah Teâlâ ile Hz. Mûsâ (a.s.)'a şöyle vahyetti: "Ahmağa niçin rızık verdiğimi biliyor musun?" Mûsâ (a.s.): "Hayır ya Rabbi!" dedi. Allah: "Akıllılar rızkın sadece çarelere başvurularak kazanılamayacağını anlasınlar diye." buyurdu. Çünkü herşey Allah'ın elindedir. "***Dikkat edin, bütün işler sonunda Allah'a döner***." (eş-Şûrâ, 42/53) Dikkat bütün işler Allah'a döner. Böylece **İbnü'r-Râvendî**'nin şu ifâdesinin fâsid/geçersiz olduğu da ortaya çıkmış oluyor:

Ne akıllılar var ki, acze düşmüş metodları
Nice câhiller de var ki, zengin ve varlıklı.
İşte budur, insanoğlunu hayrette bırakan
Budur, derin âlimleri bile zındıklaştıran!

Yâni 'Eğer Yaratıcı olsaydı durum böyle olmazdı." diyerek hikmet sâhibi, adaletli bir Sâni'i/Yaratan'ı inkâr eder hâle getiren!

Şu sözlerin sâhibi gerçekten güzel söylemiş:

Nice edip vardır ki üstündür aklı
Tam bir akla sâhipken, yoksuldur, azdır malı
Nice zırcâhil de vardır ki malı çoktur, ancak
Herşeyi bilen güçlü bir varlığın takdiridir, bu!

Yâni, ilâhi takdir üzerinde düşünen kimse, kâinâttaki varlıklarla ilgili tüm olan bitenin hikmete uygun ve maslahat icabı olduğunu bilir. Dolayısıyla burada hikmet sâhibi bir Sâni'ın/yaratıcının varlığını inkâr değil, aksine varlığını isbâta irşad vardır.

---

[120]. Deylemî, IV, 238; İbnü'l-Cevzî, İlel, II, 885.
[121]. Beyhakî, Şuab, IV, 183; Deylemî, IV, 309.
[122]. Buhârî, Daavât 13, Tevhîd 13; Müslim, Zikir 64; Ebû Dâvûd, Edeb 98; Tirmizî, Daavât 20; İbn Mâce, Duâ 15.
[123]. Buhârî, Rikak 38; Müsned, VI, 256.

[124]. Ebû Dâvûd, Sünnet 23; Tirmizî, Kıyamet 11; Müsned, III, 213.
[125]. Ebû Dâvûd, sünnet 1; Tirmizî, Îman 18; İbn Mâce, Fiten 17; Dârimî, Cihad 75; Müsned, II, 332; III, 120.
[126]. İbnü's-Sünnî, Amelû'l-yevm ve'l-leyle, Haydarabad 1315, s. 100.
[127]. Müslim, Müsâfirîn 200.
[128]. Terğîb, III, 440.
[129]. Tirmizî, Kıyâmet 59; Aclûnî, I, 366.

ALLAH’IN RAHMETİNDEN ÜMİT KESMEYİN!

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ اَسْرَفُوا عَلٰى اَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللّٰهِ
اِنَّ اللّٰهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعاً اِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٥٣﴾ وَاَنِيبُوا
اِلٰى رَبِّكُمْ وَاَسْلِمُوا لَهُ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ ثُمَّ لَا تُنْصَرُونَ
﴿٥٤﴾ وَاتَّبِعُوا اَحْسَنَ مَا اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَأْتِيَكُمُ
الْعَذَابُ بَغْتَةً وَاَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿٥٥﴾ اَنْ تَقُولَ نَفْسٌ يَا حَسْرَتٰى
عَلٰى مَا فَرَّطْتُ فِى جَنْبِ اللّٰهِ وَاِنْ كُنْتُ لَمِنَ السَّاخِرِينَ ﴿٥٦﴾ اَوْ
تَقُولَ لَوْ اَنَّ اللّٰهَ هَدٰينِى لَكُنْتُ مِنَ الْمُتَّقِينَ ﴿٥٧﴾ اَوْ تَقُولَ حِينَ
تَرَى الْعَذَابَ لَوْ اَنَّ لِى كَرَّةً فَاَكُونَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٨﴾ بَلٰى
قَدْ جَاءَتْكَ اٰيَاتِى فَكَذَّبْتَ بِهَا وَاسْتَكْبَرْتَ وَكُنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ
﴿٥٩﴾ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ تَرَى الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى اللّٰهِ وُجُوهُهُمْ مُسْوَدَّةٌ
اَلَيْسَ فِى جَهَنَّمَ مَثْوًى لِلْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٦٠﴾ وَيُنَجِّى اللّٰهُ الَّذِينَ اتَّقَوْا
بِمَفَازَتِهِمْ لَا يَمَسُّهُمُ السُّوءُ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦١﴾ اَللّٰهُ خَالِقُ
كُلِّ شَیْءٍ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ وَكِيلٌ ﴿٦٢﴾ لَهُ مَقَالِيدُ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ اُولٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٦٣﴾

53. De ki: Ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım! Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin! Çünkü Allah bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.

54. Size azap gelip çatmadan önce Rabbinize dönün, O’na teslim olun, sonra size yardım edilmez.

55. Siz farkında olmadan, ansızın başınıza azap gelmezden önce, Rabbinizden size indirilenin en güzeline *(Kur’an’a)* tâbi olun.

56. Kişinin: Allah’a yakınlık konusunda kusurlu davrandığım için bana yazıklar olsun! Gerçekten ben alay edenlerdendim *(diyeceği günden sakının)*!

57. Veya: Allah bana hidayet verseydi, elbette sakınanlardan olurdum.

58. Yahut azâbı gördüğünde: Keşke benim için bir kez *(dönmeye)* imkân bulunsa da iyilerden olsam! diyeceği günden sakının.

59. Hayır *(dönemeyeceksin)*! Âyetlerim sana gelmişti de sen onları yalanlamış,

büyüklük taslamış ve inkârcılardan olmuştun.

60. Kıyamet gününde Allah hakkında yalan söyleyenlerin yüzlerinin kapkara olduğunu görürsün. Kibirlenenlerin kalacağı yer cehennemde değil midir?

61. Allah, takvâ sâhiplerini esenliğe kavuşturup kurtuluşa erdirir. Onlara hiçbir fenalık dokunmaz. Onlar mahzun da olmazlar.

62. Allah her şeyin yaratıcısıdır. O, her şeye vekîldir.

63. Göklerin ve yerin anahtarları *(mutlak hükümranlığı)* O'nundur. Allah'ın âyetlerini inkâr edenler var ya, işte onlar hüsrana uğrayanlardır.

❀

"*De ki: Ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım!*"

Râğıb der ki: "اَلسَّرَفُ" her ne kadar harcama konusunda meşhur olmuşsa da insanın yaptığı her şeyde haddi aşmak demektir. Allah Teâlâ'nın bu kavli mallarda ve diğer hususlardaki isrâfı içine alır."

"أَسْرَفُوا" fiilinin "عَلَى" harf-i cerri ile müteaddî yapılması, suç anlamını içerdiği içindir. Mânâ ise: Ey mâsiyetlere dalıp büyük ve çirkin günahlar işlemek sûretiyle suç işlemede nefislerine karşı aşırı gidenler, demektir.

Beyzâvî ve ona tâbî olanlar: "Kur'an ıstılahında "اَلْعِبَادُ (kullar)" kelimesinin Allah'a izâfe edilmesi, onu mü'minler has hâle getirir." demişlerdir. Fakir (**Bursevî**) der ki: ***"Bunlardan ilkinin zamanı gelince, üzerinize güçlü kuvvetli kullarımızı gönderdik."*** (el-İsrâ, 17/5) âyeti, bunun aksini göstermektedir. Çünkü burada geçen "*kullar*" **Buhtunnassar** ve kavmidir. Onlar ise ittifakla kâfirdiler. Bununla birlikte ("عِبَادًا لَنَا"da olduğu gibi) vâsıtalı izâfetle diğerleri arasında fark bulunduğu iddiâ edilebilir.

el-Vasît'ta şöyle der: "Bütün müfessirlere göre bu âyet müslüman oldukları takdirde daha önce işledikleri şirk, cana kıyma, zinâ, Hz. Peygamber (s.a.)'e düşmanlık ve O'nunla savaşmak gibi büyük günahların bağışlanmayacağından korkan bir topluluk hakkında indirilmiştir. İşte bunun üzerine Allah bu âyeti indirmiş, bu âyetten dolayı Hz. Peygamber (a.s.) sevinmiş, ashab da bu âyeti günahların bağışlanması ile ilgili en kapsamlı âyet olarak görmüştür."

et-Tekmile'de der ki: "Rivâyet edildiğine göre **Hz. Hamza** (r.a.)'ın katili **Vahşî,** Hz. Peygamber (a.s.)'a, tevbesinin kabul edilip edilmeyeceğini sormak üzere bir mektup yazdı. Allah'ın Mekke'de indirip de kendisinin işittiği şu iki âyetin bütün hayırlardan ümidini kestiğini belirtti: ***"Onlar ki Allah'la beraber başka bir ilâha yalvarmazlar, Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar ve zinâ etmezler. Bunları yapan, günahının cezâsını bulacaktır! Kıyamet günü azâbı kat kat arttırılacak ve o azapta alçaltılmış olarak kalacaktır!"*** (el-Furkân, 25/68-69) Bunun üzerine bir sonraki: ***"Ancak tevbe ederek îman edip sâlih davranışlarda bulunanlar müstesnâ"*** âyeti nâzil oldu. Rasûlullah (a.s.) da bu âyeti yazdırıp Vahşî'ye gönderdi. Bunun üzerine Vahşî korktu ve 'Belki ben sâlih amel işleyecek kadar yaşamam.' dedi. Ardından Allah

Teâlâ: ***“Şüphesiz Allah kendisine ortak koşulması dışındaki tüm günahları dilediği kimselere bağışlar.”*** (en-Nisâ, 4/116) âyetini indirdi. Bu ayetin indirildiğini öğrenen Vahşî bu sefer de “Ben Allah’ın dilediği kimselerden olamamaktan endişe ediyorum.” dedi. Ardından Allah Teâlâ: *“De ki: Ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım! Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin…”* âyetini indirdi. Ancak bundan sonra ki Vahşî Hz. Peygamber (s.a.)’e müteveccihen yola çıktı ve müslüman oldu.”[130]

Her hâlükârda âyetin böyle husûsî bir sebep üzerine inmiş olması, lâfzın (hükmün) umûmî oluşunu ortadan kaldırmaz. Dolayısıyla haddi aşan herkes bu âyetin kapsamına girer.

“*Allah’ın rahmetinden ümid kesmeyin!”*

“اَلْقُنُوطُ” ümitsizliğin en büyüğüdür. *el-Müfredât*’ta ise “Hayırlı bir şeyden ümid kesmek demektir.” der.

Allah Teâlâ’dan olan rahmet, nimetlendirmek, lütuf ve ihsanda bulunmak demektir. Bu ise varlık sahnesine çıkış sırası îtibariyle mağfiretten sonradır. Mağfiret ise Allah’ın kulunu azâbın değmesinden koruması demektir. “*Şüphesiz ki O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.*” ifâdesi de buna delâlet eder. Bu sebeple bu ifâdeye şöyle mânâ verilmiştir: O’nun öncelikle mağfiretinden, ikinci olarak da fazl u kereminden ümid kesmeyin.

Ümitsiz olma, çünkü ümitsizlik küfürdür.

Meâlimü’t-Tenzîl’de der ki: “**İbn Mes’ûd** (r.a.) mescide girdi; vâiz, cehennem ateşi, zincirler ve prangalardan bahsediyordu. İbn Mes’ûd (r.a.) ona: “Niçin insanları ümitsizliğe sevkediyorsun? Yoksa “*De ki: Ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım! Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin!*” âyetini okumadın mı?” diye sordu.

Bilesin ki Allah’ın rahmetinden ümit kesmek, Hak ile kul arasındaki vuslatın/bağın kopması sûretiyle kulun istîdâdının yok olduğunu ve fıtrattan uzaklaştığını gösterir. Çünkü kulda, aslî nurundan bir şey bile kalmış olsa, Allah’ın o geniş, o gazabından önce gelen rahmetinin izi ona yetişir. İşte haddi aşıp Allah’a karşı aşırı gitmiş olsa da, bu ‘iz’in kendisine ulaşmasını ümid etmesi, söz konusu nur artığı sâyesinde nur âlemiyle bağlantılı olmasından kaynaklanmaktadır. Ümitsizlik ise kişinin tamamen perdelenmiş, yüzünün tamamen kararmış olduğunu gösterir. İşte tevhîd nurunun kalpte kalması şartıyla Allah Teâlâ bütün günahları bağışlar. Bu nur kalmayınca ***“Allah kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz!”*** (en-Nisâ, 4/48) âyetinin hükmüne dâhil olur. Şu halde ümitsizlik en büyük musîbetlerden biridir. Allah fazl u kereminden olarak kullarına son nefeslerine kadar mühlet vermiştir. Kul son nefesten evvel dönecek olsa o da kabul edilir.

“*Çünkü Allah bütün günahları bağışlar.*” Sanki ‘Rahmetten ümit kesmenin yasaklanmasının sebebi nedir?’ diye bir soru sorulmuş ve bu yasaklamanın sebebinin Allah Teâlâ’nın dilediği kimseler için genel bir azab veya dilediği şekilde başka bir cezâdan bir müddet sonra bütün günahları bağışlaması olduğu cevabı verilmiştir.

Burada, ne kadar çok olursa olsun, isterse kum taneleri, yapraklar, yıldızlar ve benzerleri sayısınca olsun, büyük-küçük tüm günahların bağışlanacağına dâir bir vaad söz konusudur. Ancak bu genellik, husûsî bir anlam taşımaktadır. Çünkü şirkin bu âyete dâhil olmadığı icmâ ile sâbittir. Bu hüküm, isyankârlar hakkında da Allah'ın dilemesine bağlıdır. Çünkü mutlak mukayyede hamledilir. Âyetle ilgili diğer yorumlar ileride gelecektir.

Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Şüphesiz Allah bütün günahları bağışlar ve hiç aldırmaz. Çünkü O, çok bağışlayan çok esirgeyendir."*[131] Yine O (a.s.) şöyle der: "*Allahım! Şayet bağışlayacaksan, herkesi bağışla senin hangi kulunun günahı yoktur ki?"*[132]

Afv ve mağfiret arasındaki fark şudur: Affin gerçek mânâsı ***"Şüphesiz iyilikler kötülükleri siler."*** (Hûd, 11/114) âyetinde işâret edildiği üzere 'silmek'tir. ***"İşte Allah bunların kötülüklerini iyiliğe çevirecektir!"*** (el-Furkân, 25/70) âyetinde işâret edildiği üzere 'değiştirmek'tir ki bu da mağfiret makamındandır. Bunu **Şeyh-i Kebîr** (**Konevî**) *Şerhu'l-erbaîne hadîsen* adlı eserinde dile getirmiştir.

Cenab-ı Hak daha sonra bağışlamasının illetini beyân etmek üzere şöyle buyuruyor: "*Şüphesiz ki*" sadece "*O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.*" İlk sıfat azâbı gerektiren suçların silineceğine, ikincisi ise lütfundan olarak sevablar verileceğine işârettir. Bu iki sıfatın böyle mübâlağa siygasıyla gelmesi, hem günahların hem de bağışlanıp affedileceklerin çok olmasından dolayıdır.

Üstad **Kuşeyrî** (k.s.) der ki: "*Ey kullarım*" diye hitap edilmesi bir övgüdür, onların 'haddi aşmakla' vasfedilmesi ise yergidir. Allah Teâlâ "*ey kullarım*" buyurunca, itâatkârlar âyetin kendilerini kasdetmiş olmasını arzulayarak başlarını kaldırırlar. İsyânkârlar ise: "Biz kimiz ki Rabbimiz bize böyle bir övgüde bulunsun!" diyerek başlarını eğerler. Cenab-ı Hak "*kendi nefisleri aleyhine haddi aşanlar"* buyurunca durum değişir. Başlarını öne eğenler doğrulup zilletleri sona ererken başlarını kaldıranlar öne eğerler ve atılganlıkları sona erer. Sonra "*kendi nefisleri aleyhine*" ifâdesinden dolayı umutları güçlenir. Yâni, aşırı gittiysen kendi nefsin aleyhine aşırı gittin, Allah'ın rahmetinden ümid kesme. Kapımıza gelip gitmeyi kestiysen bâri gönlünü Bizden çevirme!"

"الذُّنُوب"un elif-lâm'ı istiğrâk ve genellik ifâde eder. "جَمِيعًا" da bunun te'kididir. Allah Teâlâ sanki şöyle buyurmaktadır: Bağışlarım bırakmam, affederim bırakmam. Çok sayıda günahınız olsa da benim sizin için ezelî inâyetim var.

Keşfü'l-esrâr'da der ki: "Bil ki Allah'ın yarattıklarından kerâmet sâhibi iki grup vardır. Biri melekler, diğeri insanlardır. Bu yüzden nebî ve rasüller başkalarından değil onlardan kılındı. Onların şerefinin derecesi iki şeydedir: Ubudiyyet ve muhabbet. Tam kulluk meleklerin sıfatıdır. Ubudiyyet ve muhabbet her ikisi de insanların sıfatıdır. Meleklere sadece kulluğu verdi ki halkın sıfatıdır. İnsanlara ubûdiyetten sonra muhabbet hil'atini verdi ki Hakk'ın sıfatıdır. Bu ümmet hakkında şöyle buyurur: "***Allah onları***

sever, onlar da O'nu severler. " (el-Mâide, 5/54).

Ubûdiyyet husûsunda da insanlara meleklere karşı üstünlük verdi. Çünkü meleklerin ubudiyetini izâfetsiz olarak getirdi ve buyurdu: "***Bilakis*** *(melekler)****, lütuf ve ihsâna mazhar olmuş kullardır.*** " (el-Enbiyâ, 21/26). Ancak insanların ubudiyetini "*Ey kullarım!*" (el-Ankebût, 29/56; ez-Zümer, 39/53) izâfesi ile buyurdu. Muhabbeti gereği onlara fazlını tamamladı ve onların kusurlarını ve mâsiyetlerini muhabbet nurlarıyla örttü. Onların perdesini yırtmadı. Görmüyor musun onlar yanlışa düştüklerinde bütün yaptıklarına rağmen onlardan kulluğu atmadı ve "*De ki: Ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım!*" buyurdu. Sonra onların perdelerini muhafaza etti de günahları ortaya çıkarmadı. Mücmel olarak zikretti, örtülü olarak "*haddi aşan*" buyurdu. İsraf ettiler, boşa yaptılar. Onun irâdesinde onları mağfiret olduğundan, ne perdeyi yırttı ne de ubûdiyyet ismini kaldırdı. Kullarına pek esirgeyici ve çok merhametli olan Allah noksanlardan münezzehtir.

Mûsâ (a.s.) şöyle dedi: "İlâhî, kullarının günah işlemesini irâde ediyorsun, hem de günahı sevmiyorsun!" Allah şöyle buyurdu: "Ey Mûsâ, bu benim affıma zemin hazırlamak içindir." Yâni Mûsâ (a.s.), 'Kulların mâsiyeti senin irâdenledir; o zaman onu düşman kabul edersin. Kulu mâsiyetle düşman edinirsin. Hak Teâlâ şöyle buyurdu: 'O koymuş olduğum af ve keremin temelidir. Rahmetimizin hazinesi doludur. Eğer âsîler olmazsa zayi olur.'

Kâşifî der ki: "Suç ve isyan hastanesinin hastalarına bu dârüşşifâ dışında rahat şerbeti yoktur. Nefs ve hevâ çölü başıboşları için bu âyetin yardımı dışında kurtuluş yolu yoktur."

*"**Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin**" âyeti dışında azığım yok.*
Ümidsiz olmamamız gerektiğini Sen buyurdun.
Benden lütuf ve inayet umunuz dedin.
Bu sebepten ümidliyiz, bağışta bulun, ümidimiz çok.
Dertlileri umduklarına nâil et,
Ümid besleyenlerin gönlüne devâ ver.

Molla Câmî de şöyle der:

Evet, bu yolda ümidsizlik yoktur;
Yüzü kara olanlar da yüzaklığı ümid eder.
Ümidlerinden hiç biri bile gerçekleşmese,
Ümidsizlikle gam çekmeye değmez.
Bir başka kapıyı çalmak gerekir ki ansızın,
O kapıdan maksûda giden bir yol bulursun.

Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurur: *"Şu âyeti ne dünyaya ne de dünyada*

bulunanlara değişirim!"[133] Yâni bu âyete bedel dünya ve onun içinde bulunanlara sâhip olmayı arzu etmem. Çünkü Allah Teâlâ, haddini aşan kullarına ihsanda bulunarak bütün günahlarını bağışlayacağını vaad etmiş ve o geniş rahmetinden ümid kesmelerini yasaklamıştır.

Bilesin ki bu âyet bütün insanların tüm günahının bağışlanacağını değil, sadece Allah'ın günahlarını bağışlamak istediği kişilerin bütün günahlarının bağışlanacağını ifâde eder. Onun için tevbe emrine, âsîlere önce azab edilmesine, amelde ihlâs emrine ve azab tehdîdine ters düşmez. Allah şirki ancak tevbe edip ondan dönmekle bağışlar. Diğer küçük ve büyük günahları da tevbe ile ve dilediği kimseler için ise tevbesiz bağışlar. Yoksa günahkârlardan herbirini değil.

Rivâyete göre **İbn Mes'ûd** (r.a.) bu âyeti okudu ve mutlakı mukayyede hamletti. Çünkü O'nun mülkünde O'nun isteği dışında bir şey zaten cereyan etmez.

Fakir (**Bursevî**) de der ki: Ehl-i Sünnet şirk dışında küçük olsun büyük olsun mutlak olarak günahların bağışlanması için tevbeyi şart koşmamışlardır. Çok sayıda rivâyet (eser) de buna delâlet eder. Rivâyet edildiğine göre Allah Teâlâ kıyamet günü bazı isyankâr mü'minlere şöyle buyurur: 'Günahlarını dünyada iken gizledim. Onları bugün de sana bağışlıyorum.' Bu ve benzeri rivâyetler, günahların tevbesiz bağışlanabileceğini gösterir.

Şirk ile diğer mâsiyetler arasındaki fark şudur: Kâfir şirk üzerine olduğu halde af ve mağfiret talebinde bulunmaz. Mü'min ise onun aksinedir. Çünkü onun îmânının lisânı günahları için af ve mağfiret taleb eder.

"Allah'ın kabul edeceği tevbe, ancak bilmeden kötülük edip de sonra tez elden tevbe edenlerin tevbesidir" (en-Nisâ, 4/17) âyeti ise can cekişme durumuyla ilgilidir. Bu esnâda tevbe edilmiş olsa bile ne şirk ne de diğer mâsiyetler bağışlanır. Ancak bu şirk dışında diğer mâsiyetlerin tevbesiz bağışlanmasıyla çelişmez. Çünkü şirkin bağışlanması hikmete terstir.

Ebû Hüreyre (r.a.)'ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Rasûlullah (s.a.)'i şöyle derken işittim: "*Allah, rahmetini yüz parçaya ayırmıştır. Doksan dokuz parçasını kendi katında alıkoymuş, birini yeryüzüne indirmiştir. İşte varlıklar bu bir parça rahmet sebebiyle biribirlerine acırlar. Hattâ hayvanlar, yavrusunun üzerine basacağı endişesiyle ayağını çekip kaldırır*."[134]

Bu hadîs müslümanlar için tam bir ümit ve müjdeye delâlet eden naslardandır. Çünkü dünyadaki bütün bu zâhirî-bâtınî nîmetler tek bir rahmetten meydana geldiğine göre âhiretteki doksan dokuz rahmetten nelerin meydana geleceği konusunda ne düşünürsün?

Yahyâ b. Muâz (r.h.) der ki: Allah'ın Kitâbında bütün mü'minlerin affedilmesini gerektiren hazîneler vardır. Onlardan biri de: "*De ki: Ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümid kesmeyin…*" âyetidir.

Yine âlimler ehl-i tevhîd için Kur'an'daki en ümid verici âyetin bu âyet ile; "***Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; bundan başkasını,*** *(günahları)*

dilediği kimse için bağışlar." (en-Nisâ, 4/48, 116) âyeti ve "***O sana verecek ve sen razı olacaksın.***" (ed-Duhâ, 93/5) âyeti olduğunu söylemişlerdir. Bunun sebebi şudur: Allah tarafından gönderilen her peygamber rahmet hükümlerinin bir bölümüne mazhardır. Bu yüzden peygamberlik görevi de belli bir kavimle sınırlı olmuştur. Bizim Peygamberimiz ise rahmetin hakîkatine mazhar olduğu için umûma gönderilmiştir. O'nun hakkında ***"Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik."*** (el-Enbiyâ, 21/107) buyrulmuştur. Allah'ın rahmâniyyet hükmü Hz. Peygamber'in şefâati ile tam olarak ortaya çıkar. O şefâat sâyesinde O'nun bütün insanların efendisi olduğu belli olur. Öyle ki şefâat yetkisine sâhip olan melekler, peygamberler, velîler ve mü'minler ancak ondan sonra şefâat ederler. Öyleyse ey ümmet-i merhûme/rahmete lâyık ümmet, Allah'ın mutlak rahmetinden ümit kesmeyin. Allah bu rahmetin mazharı olan zâtın şefâati ile bütün günahları bağışlar.

Câmî der ki:

Ayrılıktan âlemin canı çıktı,
Merhamet ey Allah'ın Rasulü, merhamet et.
Günah deryasına batmış olsak da
Dudakları kuru yol tozuna düşmüş kimseleriz.
Sen rahmet bulutusun,
Dudakları kurumuş olanlara bir nazar et.

وَاَنِيبُوا اِلٰى رَبِّكُمْ وَاَسْلِمُوا لَهُ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَاْتِيَكُمُ الْعَذَابُ ثُمَّ
لَا تُنْصَرُونَ ﴿٥٤﴾

54. Size azap gelip çatmadan önce Rabbinize dönün, O'na teslim olun, sonra size yardım edilmez.

Ey kullarım! "*Size*" dünyâda ve âhirette "*azap gelip çatmadan önce"* işlediğiniz günahlardan tevbe ederek "*Rabbinize dönün*, *O'na teslim olun,*" Amellerinizi sırf O'nun rızâsı için yapın. Çünkü sâlim, hâlis mânâsınadır. "*Sonra size yardım edilmez.*" Allah'ın azâbı gelmeden evvel tevbe etmezseniz kimse Allah'ın azâbının başınıza gelmesini engelleyemez! Yâni, hiç kimse başınıza gelecek azâbı savuşturmanıza yardım edemez. Âyetin sonundan anlaşılan buradaki hitâbın kâfirlere olduğudur. Mânâ ise şöyledir: Ey insanlar! Şirkten îmâna dönün ve Allah Teâlâ için tevhîdi samîmî yapın. Sûfiler tâifesinin seyyidi **Cüneyd** (k.s.) der ki: Herşeyden tamamıyla kesilin/alâkayı koparın. Başkasının üzerinde izi bulunan ve sırrında kâinâta dâir düşünce olduğu halde kimse bize hakîkaten dönmemiştir. Kim bize âid olursa bizim dışımızdakilerden (mâsivâ) hür olur.

el-Es'iletü'l-müfhıme'de der ki: "Tevbe ile inâbe arasındaki fark şudur: Tevbe eden cezâdan korkarak Allah'a döner. İnâbe eden (münîb) ise Allah'tan utanarak ve O'nu arzuladığı için Allah'a döner."

İbrâhim b. Edhem (k.s.) şöyle der: "Kul tevbesinde sâdık olduğu zaman münîb olur. Çünkü inâbe tevbenin bir üst derecesidir."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Tevbe, bidâyet ehli içindir ki ma'sıyetten tâate dönmektir. Evbe yolun ortasındakiler içindir ki dünyadan âhirete dönmektir. İnâbe nihâyet ehli içindir ki Allah'ta fânî olarak Allah'ın dışındaki herşeyden Allah'a dönmektir."

Keşfü'l-esrâr'da şöyle der: "İnâbe üç kısımdır: *Birincisi* peygamberlerin inâbesidir ki alâmeti üç şeydir. Âzâd olma müjdesiyle korkmak, peygamberlik şerefine uygun hizmet/kulluk etmek ve şad gönüllerle belâ yükünü çekmek. Peygamberlerden başkası bu inâbeye tâkat getiremez.

İkincisi: Âriflerin inâbesidir ki alâmeti üç şeydir: Mâsiyetten dolayı dertlenmek; tâatten ötürü utanmak ve halvette Hak ile ünsiyet etmek.

Râbiatü'l-Adeviyye üns hâlinde öyle bir dereceye ulaştı ki şöyle der oldu: "Dünyada bana Senin zikrin, âhirette de Seni görmek yeter."

Bir yüce kişi üns hâli sebebiyle kendine ve başkalarına şöyle öğüt veriyordu.

Eğer müştaklar kasrına bir gün kabul edilecek olsan,
Senin bu cadunun aşkının gamıyla ne işin olurdu?
Ve eğer sen onun söz bahçesinin rengini görseydin,
Bahçedeki bütün güller senin gözünde diken olurdu.

Üçüncüsü: Tevhîdin inâbesidir ki düşmanlar ve yabancıları onunla andı ve "*Rabbinize dönün, O'na teslim olun*" buyurdu. Bu inâbenin nişanı şudur: Dilin ikrarı ve gönlün ihlâsı ile Allah'ı bir bilir; zâtta benzersiz, kadrde eşsiz, sıfatlarda denksiz kabul eder.

Denilmiştir ki, tevhîd iki kapıdır; tevhîd-i ikrâr ki bütün mü'minler içindir. Zâhire çıkar ve dil ondan haber verir. Bu tevhîd ehline dünya menzil, cennet matluptur. İkincisi tevhîd-i ma'rifettir ki ârifler ve sıddıklar içindir. Cana gelir ve vakit ve hal ondan haber verir. Bu tevhîd ehli için cennet menzil, Mevlâ maksuddur.

Herkesi kadehin dolaştırılması sarhoş etti
Benim sarhoşluğum ise onu dolaştırandandı

Güle işi düşen kimse gül koklar. Bahçıvana işi düşen dikeni öper. Gencin söylediği gibi:

Gül onun yüz renginin çerâğı olduğu için,
Binlerce öpücüğün varsa dikene kondur.

❀

وَاتَّبِعُوا اَحْسَنَ مَا اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ

بَغْتَةً وَاَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَۙ ﴿٥٥﴾

55. Siz farkında olmadan, ansızın başınıza azap gelmezden önce, Rabbinizden size indirilenin en güzeline *(Kur'an'a)* tâbi olun.

"*Siz*" gafletiniz sebebiyle "*farkında olmadan,*" birtakım tedbirler almak ve hazırlanmak için duyu organlarınızla gelişini idrâk etmeden "*ansızın başınıza azap*" yâni bir belâ ve cezâ "*gelmezden önce,*" Siz onun geleceğini bilmiyorsunuz ki hazırlıklı olasınız.

Râğıb der ki: "اَلْبَغْتَةُ" bir şeyin beklenmedik bir yerden/bir anda ânîden gelivermesidir. Ansızın geleceği belirtilen bu azab ile ölümün kasdedilmiş olması da mümkündür. Çünkü ölüm, uhrevî azâbın anahtarı ve yoludur. Azab ona bitişiktir.

"*Rabbinizden size indirilenin en güzeline*" yâni ***"Allah sözün en güzelini indirmiştir"*** (ez-Zümer, 39/23) âyetinin de gösterdiği üzere Kur'an'a "*tâbi olun.*" Ya da ruhsatları değil azîmetleri esas alın.

Beyzâvî ve onun peşinden gidenler derler ki: "Belki de bu "*en güzeli*"nden maksad, tıpkı inâbe ve tâate devam etmek gibi daha genel ve faydası daha çok olandır.

Hasan Basrî der ki: "O'na tâate sarılın ve O'na karşı gelmekten uzak durun. Çünkü size indirilen şeyler üç çeşittir: Çirkin şeyler sakınasınız diye zikredilir. Güzel şeyler imrenip tercih edesiniz diye zikredilir. Orta şeyler ise onlara yönelmekte ya da onlardan yüz çevirmekte size bir günah/sorumluluk olmasın diye zikredilir."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Allah Teâlâ işâret etmektedir ki Allah tarafından indirilenler arasında güzel olanlar vardır ki onlar (Hz. Peygamber (a.s.)'ın) kendileriyle cennete çağırdığı âyetlerdir. Yine onlar arasında daha güzel olanlar vardır ki kendileriyle Allah Teâlâ'ya çağırdığı âyetlerdir. Nitekim Allah Teâlâ: ***"ve Allah'a -O'nun izniyle- çağıran biri olarak..."*** (el-Ahzâb, 33/46) buyurmuştur."

❀

اَنْ تَقُولَ نَفْسٌ يَا حَسْرَتٰى عَلٰى مَا فَرَّطْتُ فٖى جَنْبِ اللّٰهِ وَاِنْ كُنْتُ

لَمِنَ السَّاخِرٖينَۙ ﴿٥٦﴾

56. Kişinin: Allah'a yakınlık konusunda kusurlu davrandığım için bana yazıklar olsun! Gerçekten ben alay edenlerdendim *(diyeceği günden sakının)*!

"*Kişinin: Allah'a yakınlık*" O'na itâat etmek, hakkını ikame etmek ve yoluna girmek "*konusunda kusurlu davrandığım için bana yazıklar olsun!*"

Bu âyet, yukarıda geçen inâbe, ihlâs ve Kur'an'a tâbi olma fiillerinin gerekçesini

bildirmektedir. "نَفْسٌ" kelimesinin nekre getirilmesi, bu sözü söyleyecek olanların nefislerin/kişilerin bir kısmı olmasından dolayıdır. Ya da bütün nefislere yaymak için çokluk ve genellik bildirmek içindir. Mânâ şu şekildedir: Herkesin şöyle dememesi için zikredilen emirleri, yâni size emrettiklerimi yerine getirin.

Keşfü'l-esrâr'da der ki: "Araplar "اَلْجَانِبُ (yan)"i "جَنْبٌ" diye adlandırırlar." Bu kelime Arap dilinde çoktur. Öyle ki insanlar falan zenginin yanına gittim; filanın yanından mal aldım, derler.

Râğıb der ki: "Cenb aslında organ demektir. Çoğulu "جُنُوبٌ"dur. Sonra istiâre yoluyla, yakın olan taraf için kullanılır olmuştur. Sağ ve sol el için "اَلْيَمِينُ وَالشِّمَالُ (sağ ve sol)" denilmesi gibi diğer organlar da aynı şekilde istiâre yoluyla kullanılır. "فِي جَنْبِ اللّٰهِ" O'nun emrinde ve bizim için belirlediği sınırında, demektir."

Yine **Râğıb** der ki: "İfrât öne gitmekte aşırı gitmek, tefrît ise geri kalmakta aşırı gitmek anlamındadır. Çünkü "اَلْفَرْطُ" öne geçmek demektir."

"يَا حَسْرَتَا"nın sonundaki elif, izâfet yâsından bedeldir. Çünkü aslı "يَا حَسْرَتِى"dir. Araplar hayıflanma/hasret/pişmanlık bildirmek için "يَا حَسْرَتِى يَا لَهْفِى وَيَا حَسْرَتَا وَيَا لَهْفَا" ve çoğul olarak "وَيَا حَسْرَتَاىَ وَيَا لَهْفَاىَ" derler. Nitekim *Keşfü'l-esrâr*'da böyle geçmektedir.

"اَلْحَسْرَةُ" işlediği suça kişiyi sevkeden bilgisizlik sanki ortadan kalkmış gibi kaybettiği şeye üzülmek ve pişman olmaktır. Bazıları şöyle demiştir: "اَلْحَسْرَةُ" kişinin üzüntüsünden uzak kalacak şekilde üzülmesidir. Mânâ ise şöyledir: Ey benim hasretim ve pişmanlığım gel artık, şimdi senin gelme vaktindir.

"*Gerçekten ben alay edenlerdendim (diyeceği günden sakının)!*"

"اَلسُّخْرُ" alay etmektir. Mânâ şöyledir: Dünyada Allah'ın diniyle ve ehlullah ile alay edenleden olduğum halde kusurlu davrandığım için… demektir.

Katâde şöyle demiştir: Allah'a itâati zâyi ettikleri yetmezmiş gibi bir de O'na itâat edenlerle alay etmişlerdir."

Silsiletü'z-zeheb'de der ki:

İnsan yiyen ölüm son nefeste kişiyi gaflet uykusundan uyandırınca
Yıllarca Hakk'ın huzurunda cürm ve isyan ettiği hatırına gelir.
Altmış yetmiş yıllık ömründe hayır şer ne yaptıysa önüne düşer
Bir bir gözünün önüne getirilir; apaçık ona gösterilir
"Ah ayrıldı, yazık" nidaları yüce gök kubbede yankılanır
Hasret yüzünden gönlünden dumanlar yükselir;
o zaman hayıflanmanın faydası yoktur

Fârisî der ki: "Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: Kim benden kaçarsa, onu yakarım! Yâni kim benden nefsine kaçarsa, onu yarın ma'rifetullah sâhiplerinin makamlarını gördüğünde beni kaybetmiş olmaktan dolayı duyacağı esefle yakarım. "*Yazıklar olsun*

bana!” kavli bu hususa delâlet etmektedir. Çünkü bunu ancak yanıp tutuşan biri söyler.”

❀

اَوْ تَقُولَ لَوْ اَنَّ اللّٰهَ هَدٰينٖى لَكُنْتُ مِنَ الْمُتَّقٖينَۙ ﴿٥٧﴾

57. Veya: Allah bana hidayet verseydi, elbette sakınanlardan olurdum.

“*Veya:*” şöyle diyecektir: “*Allah*” beni hakka irşâd ederek “*bana hidayet verseydi, elbette*” şirk ve mâsiyetlerden “*sakınanlardan olurdum.*” Bir hadîste şöyle buyrulmaktadır: “*Cehennem ehlinden cehenneme giren herkes cennetteki yerini görür ve “**Allah bana hidayet verseydi, elbette sakınanlardan olurdum.**” der ve bu kendisi için bir pişmanlık olur*.”[135]

❀

اَوْ تَقُولَ حٖينَ تَرَى الْعَذَابَ لَوْ اَنَّ لٖى كَرَّةً فَاَكُونَ مِنَ الْمُحْسِنٖينَ ﴿٥٨﴾

58. Yahut azâbı gördüğünde: Keşke benim için bir kez *(dönmeye)* imkân bulunsa da iyilerden olsam! diyeceği günden sakının.

“Yahut azâbı” ayan beyân gözüyle “*gördüğünde: Keşke benim için bir kez*” daha dünyaya dönmeye “*imkân bulunsa da*” akîde/inanç ve amelde “*iyilerden olsam!” diyeceği günden sakının.*

el-Kâmûs’ta belirtildiği üzere “كَرَّ عَلَيْهِ” acıdı, “كَرَّ عَنْهُ” ise döndü demektir. “اَلْكَرَّةُ” kez ve defa anlamınadır.

“*Yahut*” ifâdesi nefislerin şaşkınlıkla, faydasız bir pişmanlıkla ve hiçbir fayda sağlamayacak mâzeretlerle bu sözlerden uzak kalamayacağına delâlet etmek içindir. Bir topluluğun bu sözlerden birini, bir başkasının da ötekini söyleyeceği de ifâde edilmiştir.

❀

بَلٰى قَدْ جَٓاءَتْكَ اٰيَاتٖى فَكَذَّبْتَ بِهَا وَاسْتَكْبَرْتَ وَكُنْتَ مِنَ الْكَافِرٖينَ﴿٥٩﴾

59. Hayır *(dönemeyeceksin)*! Âyetlerim sana gelmişti de sen onları yalanlamış, büyüklük taslamış ve inkârcılardan olmuştun.

(Allah ona şöyle buyurur:) “*Hayır*” Sana irşadda bulunuldu. Eğer “بَلٰى” kelimesi, olumsuz bir cümleden sonra onun hükmünü olumlu kılmaya mahsustur. Oysa bu sözlerden hiçbirinde olumsuzluk yoktur.” dersen, şöyle derim: Bu kelime, ikinci ifâdeyi reddetmektedir. Çünkü keşke lâfzı olumsuzluk anlamı içerir. Çünkü o birincisi bulunmadığı için ikincisinin de bulunmadığını ifâde etmektedir. Yâni “*Allah bana hidâyet verseydi, elbette sakınanlardan olurdum.*” Fakat hidayet vermedi. İşte Allah Teâlâ bunun üzerine: “Hayır, sana da hidâyet vermiştim.” buyurmuş olmaktadır.

"*Âyetlerim*" hidâyetin sebebi olan Kur'an âyetleri "*sana gelmişti de*"

Cenab-ı Hak bu ibâreyi "*Allah bana hidayet verseydi...*" ifâdesinden ayırmıştır. Çünkü bunun üçüncüden önce getirilmesi, başında 'yahut' lâfzı bulunan üç benzer ifâdeyi ayırmış olacaktı. Ya da "*Allah bana hidayet verseydi...*" ifâdesi, üç benzer ifâdenin söylenme sırasını bozmuş olacaktı. Çünkü kişi önce amel defterleri havada uçuştuğunda kusurlu davrandığından dolayı pişmanlık duyar. Sonra muttakîlerin hallerini görüp onlara imrenince hidayetten mahrum oluşunu bahane eder. Daha sonra cehenneme muttali olup azâbı görünce dünyaya tekrar dönmeyi temennî eder.

Hitabın müzekker yapılması, kasdedilenin insan olması bakımındandır. Hz. Peygamber (a.s.)'ın nefse hitaben "قَدْ جَاءَتْكِ" diye bu ifâdeyi ve ondan sonrasını müennes olarak okuduğu da rivâyet edilmiştir.

"*Sen onları yalanlamış,*" 'Bunlar Allah tarafından değil!" demiş, onlara îman etmekten burun kıvırıp "*büyüklük taslamış ve*" onları reddeden "*inkârcılardan olmuştun.*"

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "*Hayır!*" Peygamberler, onların gösterdiği mûcizeler, kitaplar, bu kitapların içerdiği hikmetler, öğütler, sırlar, hakîkatler, incelikler ve işâretlerden ibâret olan "*Âyetlerim sana gelmişti de sen onları yalanlamış,*" onlara uymaktan ve şartlarını yerine getirmekten imtinâ ederek "*büyüklük taslamış ve inkârcılardan olmuştun.*" Yâni peygamberin var olması, kitapların indirilmesi ve mûcizeler gösterilmesi gibi Allah'ın sana ihsân ettiği nimetleri inkâr eden nankörlerden olmuştun."

Mu'tezile mezhebi bu üç âyetin birkaç bakımdan kulun fiillerinde müstakil olduğuna (Allah tarafından yaratılmadığına) delâlet ettiğini söyler:

1- Kişi geçmiş bir şeye ancak onu yapabilecek bir kudreti olduğu takdirde hasret çekebilir.

2- Îman bizzat kendi fiili olmayan kimse, bu konuda kusurlu davranmış olamaz.

3- İnsan kendisinin yapmadığı şeylerden dolayı yerilmeyi hak etmez.

Onlara verilecek cevap şudur: Bu âyetler gerek kulun fiilinde Allah'ın kudretinin tesirini, gerekse fiili kula nisbet etmeyi reddetmez. Çünkü Allah "*Hayır! Âyetlerim sana gelmişti...*" buyurmuştur. Kaldı ki ***"O dilediğine hidâyet eder dilediğini de saptırır"*** âyeti (en-Nahl, 16/93; Fâtır, 35/8) ve benzerleri onların mezhebinin/görüşünün bâtıl olduğuna delâlet eder.

❀

وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ تَرَى الَّذٖينَ كَذَبُوا عَلَى اللّٰهِ وُجُوهُهُمْ مُسْوَدَّةٌ اَلَيْسَ

فٖى جَهَنَّمَ مَثْوًى لِلْمُتَكَبِّرٖينَ ﴿٦٠﴾

60. Kıyamet gününde Allah hakkında yalan söyleyenlerin yüzlerinin kapkara

olduğunu görürsün. Kibirlenenlerin kalacağı yer cehennemde değil midir?

"*Kıyamet gününde*" Allah'ı şânına lâyık olmayan evlâd, eş ve ortak edinme gibi bir takım sıfatlarla tavsîf ederek "*Allah hakkında yalan söyleyenlerin yüzlerinin kapkara olduğunu görürsün.*" Buradaki 'görme'nin gözle görme ya da tanıma mânâsına olması mümkündür. Mânâ şöyledir: Onları çektikleri sıkıntıdan ya da içinde bulundukları cehâlet karanlığından dolayı yüzleri simsiyah bir halde görürsün. Cehennemliklerin yüzü, oraya girmezden evvel simsiyah kesilecek ve bu onların cehennemlik olduğunun bir göstergesi olacak. Nitekim âyette ***"(O gün)* mücrimler sîmâlarından tanınır!"** (er-Rahmân, 55/41) buyrulmuştur.

Hasan Basrî'ye bu âyet sorulunca şöyle dedi: "Onlar "Herşey bize âiddir; dilersek yaparız, dilersek yapmayız!" diyenlerdir."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Kıyâmet günü yüzlerin kalplerin rengini alacağına işâret etmektedir. Yalancı kalpler yalanın siyahlık ve karanlığıyla kapkara kesilmiş olduğu için bu kalplerin sâhiplerinin yüzleri de kalbin rengini alacaktır."

Yûsuf b. Hüseyn (r.h.) der ki: "Kıyamet günü en şiddetli azaba uğrayacak olanlar, Allah hakkında O'na âid olmayan şeyleri iddiâ edenler ile sâhip olmadıkları birtakım hallere sâhipmiş gibi gösterenlerdir."

Îman ve itâat etmekten "*Kibirlenenlerin kalacağı yer cehennemde değil midir?*" Onlar için cehennemde yer mi yok? Elbette ki var!

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Bunlar Allah'ın dostlarından nasihat ve öğüt kabul etmekten imtina edip onlara büyüklük taslayanlardır."

❀

وَيُنَجِّى اللّٰهُ الَّذِينَ اتَّقَوْا بِمَفَازَتِهِمْۘ لَا يَمَسُّهُمُ السُّٓوءُ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦١﴾

61. Allah, takvâ sâhiplerini esenliğe kavuşturup kurtuluşa erdirir. Onlara hiçbir fenalık dokunmaz. Onlar mahzun da olmazlar.

"*Allah, takvâ sâhiplerini*" şirkten ve mâsiyetten sakınanları "*esenliğe kavuşturup kurtuluşa erdirir.*" Yâni cehennemden kurtarır.

"مَفَازَة" mimli masdar olup başarı demektir. İstediği bir şeyi elde etmek demektir. **Râğıb** der ki: "اَلْفَوْزُ" esenlikle birlikte başarı kazanmak anlamındadır. "Bâ" harfi, mevsûlden hâl olan mahzûf bir kelimeye müteallıktır. Onların azabdan kurtarılmalarının sevâba nâiliyyet için olduğunu ifâde eder. Yâni Allah onları istedikleri yer olan cenneti elde etmiş olarak büyüklük taslayanların gireceği yerden kurtarır.

"*Onlara hiçbir fenalık*" istemedikleri bir şey, kötü hal ve azab "*dokunmaz. Onlar mahzun da olmazlar.*" Bu cümle mevsulden diğer bir hal olup onların kurtuluşlarının veya cenneti elde etmelerinin öncesinde kendilerine azab ve üzüntü dokunmadığını

ifâde etmektedir.

Keşfü'l-esrâr'da şöyle der: "Bedenlerine eziyet, kalplerine de hüzün dokunmaz." "مَفَازَة" lâfzının kurtulma, "bâ"nın da ilişki ve yakınlık (mülâbese) için olması da mümkündür. O zaman "*Onlara hiçbir fenalık dokunmaz. Onlar mahzun da olmazlar.*" ifâdesi, onların kurtulmalarını tefsir ve beyân etmiş olur. Yâni onlar kendilerine mahsus kurtuluş hâlinde oldukları halde Allah onları kurtarır. Yâni fenalık ve hüznü onlardan uzaklaştırır. Ya da "bâ" harfi sebep bildirmek içindir. Yâni Allah onları kurtuluşları olan takvâları sebebiyle kurtarır. Âyette kasdedilen dokunmanın ve hüznün devamlı olmadığını ifâde etmek değil devamlı olarak bulunmadıklarını ifâde etmektir.

Âyette işâret vardır ki Allah ile O'nun dışındaki varlıklardan sakınanlara, O'ndan kopma ve hicrân/terkedilmişlik azâbı dokunmaz. Onlar kaçırdıkları dünyâ ve âhiret nimetleri için mahzun da olmazlar. Çünkü Mevlâ'nın yakınlığını kazanmışlardır ki bu her tür başarının üstündedir. Muttakîler iki cihan mutluluğunu bugün korunarak, yarın görerek; bugün gözetilerek, yarın kendilerine kâfi olunarak ve dostlukla kazanmışlardır. Her tür noksanlıktan münezzeh olan Allah'tan bizi perdelenmeye götürecek şeylerden korumasını ve her kapıda himayesine almasını niyaz ederiz.

Âyette takvâ teşvik edilmektedir. Çünkü o kurtuluş sebebidir. Onun sâyesinde cehennem: "*Geç ey mü'min, senin nûrun benim nârımı söndürdü.*"[136] der. Yine takvâ sâyesinde mahlûkât muttakîden korkar. Görmez misin ki Rum elçisi, mü'minlerin emîri **Hz. Ömer** (r.a.)'ın huzuruna girince kendisini titreme ve korku almıştır.

Mesnevî'de der ki:

Bu Hakk'ın heybetidir, halktan değildir.
Bu, abalı adamın heybeti değildir.
Hak'tan korkan ve korunmayı seçen kişiden
İnsan, cin ve görenler korkar.

*Bostân'*da ise şöyle der:

Sen de Hakk'ın emrinden dışarı çıkma ki
Hiçbir şey de senin emrinden dışarı çıkmasın.
O seni dost bildikten sonra,
İmkânı yok, düşmanın elinde bırakmaz.

Vezirlerden birisi **Zünnûn Mısrî**'ye (r.h.) gelip sultandan çok korktuğunu söyleyerek ondan himmet istedi. Zünnûn vezire: "Senin sultandan korktuğun kadar ben Allah'tan korkmuş olsaydım sıddîklar zümresinden olurdum!" dedi.

Sa'dî, *Gülistân*'da der ki:

Olmasa rahatlık umudu ile ızdırap korkusu

Yükselirdi dervişin ayakları feleğe
Vezir melikten korktuğu kadar
Hak'tan korksaydı, melek olurdu

Allah'tan bizi sadece kendisi için ihlâslı olanlardan kılmasını niyaz ederiz.

اَللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍۘ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ﴿٦٢﴾

62. Allah her şeyin yaratıcısıdır. O, her şeye vekîldir.

"*Allah*" Hayır ve şer, îman ve küfür "*her şeyin yaratıcısıdır.*" Ancak bu cebr/zorlama ile değil, bu fiillerin kâsibinin/kazananının sebepleri yerine getirmesi iledir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Kulun bütün fiil ve kazançları (kesbleri) Allah'ın yarattıklarına dâhildir. Allah ve kelâmı buna dâhil değildir. Çünkü hitâb eden hitâb edilenlere dâhil değildir. Hem de Allah Teâlâ varlıkları kelâmı ile, yâni "*Ol*" sözüyle yaratır."

"*O, her şeye vekîldir.*" Tüm varlıklar üzerinde dilediği tasarrufta bulunma hakkına sâhiptir. Vekîl, bir şeyi üstlenip tamamlamayı garanti eden demektir. Allah da kullarının çıkarlarını gözetmeyi tekeffül eden ve her hususta onlara yetendir. Vekîlinin Allah olduğunu bilen biri, bütün işlerinde O'nunla yetinir. O varken birtakım plânlar yapmaz, sadece O'na dayanır.

el-Vekîl isminin özelliği, ihtiyaç ve belâları gidermesidir. Fırtına, şimşek ve benzeri şeylerden korkan kimse bu ismi çokça zikretmelidir. Böylece Allah hayır ve rızık kapılarını açarak korktuğu şeyi ondan uzaklaştıracaktır.

❀

لَهُ مَقَالِيدُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ اُو۬لٰٓئِكَ

هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٦٣﴾

63. Göklerin ve yerin anahtarları *(mutlak hükümranlığı)* O'nundur. Allah'ın âyetlerini inkâr edenler var ya, işte onlar hüsrana uğrayanlardır.

"*Göklerin ve yerin anahtarları (mutlak hükümranlığı) O'nundur.*"

"مَقَالِيد" anahtar anlamına gelen "مِقْلِيدٌ" veya "مِقْلَادٌ" ya da şâz olarak "اِقْلِيدٌ" in çoğulu olup Farsça'daki "kilit" kelimesinin-her ne kadar insanlar arasında kilit anlamı yaygın ise de- Arapça'ya anahtar/açar mânâsına geçmiş hâlidir.

Mânâ şöyledir: Gerek ulvî gerekse süflî âlemin anahtarları yalnızca O'nundur. O'ndan başkasının bu âlemlerde tasarruf imkânı yoktur. Yâni gökyüzü ve yeryüzü hazinelerinin anahtarları O'na âiddir. Yâni, gök ve yerdeki işlerin mâliki O'dur. O'ndan gayrisinin oralarda tasarrufu mümkün değildir. Kezâ anahtarları elinde bulunan kimsenin dışında

kimsenin o hazînelerde dahli tasavvur edilemez.

Osman (r.a.)'tan rivâyet edildiğine göre o, Hz. Peygamber (s.a.)'e "anahtarların" anlamını sordu. Hz. Peygamber (a.s.) şu cevabı verdi: "*Bunun tefsîri şudur:*

لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَاللّٰهُ أَكْبَرُ وَسُبْحَانَ اللّٰهِ وَبِحَمْدِهِ وَأَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ وَلَا حَوْلَ
وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ

بِيَدِهِ الْخَيْرِ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

Allah'tan başka ilah yoktur, Allah en büyüktür. Her tür eksiklikten münezzeh olarak övgüye lâyıktır. O'ndan beni bağışlamasını dilerim. Güç ve kuvvet ancak Yüce ve Azametli Allah'ın sâyesindedir. İlk O'dur, son O; zâhir O'dur bâtın O. Hayır O'nun elindedir. Diriltir, öldürür ve O her şeye kâdirdir!"[137]

Bu rivâyet esas alınacak olursa mânâ şöyle olur: Bu kelimeler/sözler Allah Teâlâ'ya âiddir ki onlarla tevhîd edilir ve yüceltilir. Bu kelimeler göklerin ve yerin hayırlarının anahtarlarıdır. Bunları kim telâffuz ederse bu hayırlar ona ulaşır. Yâni bu kelimeler gökyüzü ve yeryüzünün hayırlarının anahtarlarıdır. Kim onunla konuşursa o hazinelerin nakdini elde eder. Denilmiştir ki gökyüzü hazineleri yağmurdur, zemin hazineleri ise bitki. Bu hazinelerin anahtarı O'nun tasarrufundadır. Ne zaman isterse yağmur gönderir, ne isterse bitkilerden bitirir.

Bir hadîste Rasûlullah (s.a.)'in şöyle buyurduğu rivâyet edilir: "*Yeryüzü hazinelerinin anahtarları getirilerek almam için bana arzedildi de ben: Hayır! Bir gün aç kalayım bir gün doyayım" dedim.*"[138]

Sâib der ki:

Devlet hümâsı kemendimize düşecek olsa,
Himmetimizin yüceliğinden salıveririz.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "İşâret etmektedir ki lütfunun hazînelerinin anahtarları O'na âiddir. Bu anahtarlar, kalplerin semâlarında gizlenmiştir. Kahrının hazînelerinin anahtarları da O'na âiddir. Bu anahtarlar da nefslerin arzına bırakılmıştır. Yâni O'nun bu lütuf ve kahrının hazînelerinin anahtarlarına O'ndan başkası sâhip olamaz! O Fettâh (çok açan)'tır, anahtar onun kudret elindedir. Dilediği kimselerin kalbine lütuf hazinelerinin kapılarını açar da ondan hikmet pınarları ve güzel ahlâk mücevherleri çıkar. Dilediği kimselerin nefsinde de kahır hazinelerinin kapılarını açar da hîle, tuzak ve desîse pınarlarını ve türlü kötü sıfatları çıkarır. İşte bu sırdan dolayı Hz. Peygamber (s.a.): *"Kalplerin anahtarı Lâ ilâhe illâllah'tır!"*[139] buyurmuştur. Nitekim **Hz. Osman** kendisine göklerin ve yerin anahtarlarının tefsîrini sorunca *"Lâilâhe illâllah...tır"* cevâbını vermişti.

“*Allah’ın*” âfâk ve enfüste (dış ve iç âlemde) yerleştirilmiş tenzilî ve tekvînî “*âyetlerini inkâr edenler var ya, işte onlar*” ötesinde başka ziyan bulunmayan bir “*hüsrana uğrayanlardır.*” Çünkü cezâyı sevaba tercih etmişler, inkâr ve nifak anahtarıyla nefslerinin kapılarını açmışlardır. Allah Teâlâ’dan bizi kazanç uğrundaki gayretleri boşa gidenlerden değil ticareti kâr getirenlerden kılmasını niyaz ederiz.

---

[130]. Bk. İbn Kesir, IV, 58; Hazin, V, 324; Taberânî, el-Kebîr (11480).
[131]. Tirmizî, Tefsir (39), 2.
[132]. ed-Dürru’l-mensûr, VI, 127.
[133]. Münâvî, V, 411.
[134]. Buhârî, Edeb 19; Müsned; Müslim, Tevbe 17-21.
[135]. Ahmed, II, 512; Hakim, II, 473.
[136]. Sehâvî, Makasıd, s. 174; Ebû Nuaym, *Hilye*, c. 10, s. 329; Hatîb, *Tarih*, c. 5, s. 193; Beyhakî, *Şuabu’l-îman*, c. 1, s. 339.
[137]. İbn Kesîr, Tefsîr, IV, 61.
[138]. Buhârî, Meğâzî 70; Müslim, Rüya 22.
[139]. Bk. Terğib, III, 76.

YERYÜZÜ RABBİNİN NÛRU İLE AYDINLANIR

قُلْ اَفَغَيْرَ اللّٰهِ تَأْمُرُٓونّ۪ٓي اَعْبُدُ اَيُّهَا الْجَاهِلُونَ ﴿٦٤﴾ وَلَقَدْ اُو۫حِيَ اِلَيْكَ
وَاِلَى الَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِكَۚ لَئِنْ اَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَلَتَكُونَنَّ مِنَ
الْخَاسِر۪ينَ ﴿٦٥﴾ بَلِ اللّٰهَ فَاعْبُدْ وَكُنْ مِنَ الشَّاكِر۪ينَ ﴿٦٦﴾ وَمَا قَدَرُوا
اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِه۪ۗ وَالْاَرْضُ جَم۪يعاً قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَالسَّمٰوَاتُ
مَطْوِيَّاتٌ بِيَم۪ينِه۪ۜ سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٧﴾ وَنُفِخَ فِي
الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِي الْاَرْضِ اِلَّا مَنْ شَٓاءَ اللّٰهُۜ
ثُمَّ نُفِخَ ف۪يهِ اُخْرٰى فَاِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ ﴿٦٨﴾ وَاَشْرَقَتِ الْاَرْضُ
بِنُورِ رَبِّهَا وَوُضِعَ الْكِتَابُ وَج۪ٓيءَ بِالنَّبِيّ۪نَ وَالشُّهَدَٓاءِ وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ
بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٦٩﴾ وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ وَهُوَ
اَعْلَمُ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿٧٠﴾

64. De ki: Ey câhiller! Bana Allah'tan başkasına kulluk etmemi mi emrediyorsunuz?

65. *(Rasûlüm!)* Şüphesiz sana da senden öncekilere de şöyle vahyolunmuştur ki: Andolsun *(bilfarz)* Allah'a ortak koşarsan, işlerin mutlaka boşa gider ve hüsranda kalanlardan olursun!

66. Hayır! Yalnız Allah'a kulluk et ve şükredenlerden ol.

67. Onlar Allah'ı hakkıyla tanıyıp bilemediler. Kıyamet günü bütün yeryüzü O'nun tasarrufundadır. Gökler O'nun kudret eliyle dürülmüş olacaktır. O, müşriklerin ortak koşmalarından yüce ve münezzehtir.

68. Sûr'a üflenince, Allah'ın diledikleri müstesnâ olmak üzere göklerde ve yerde ne varsa hepsi ölecektir. Sonra ona bir daha üflenince, bir de ne göresin, onlar ayağa kalkmış bakıyorlar!

69. Yeryüzü, Rabbinin nûru ile aydınlanır, kitap konulur, peygamberler ve şâhidler getirilir ve aralarında hakkaniyetle hüküm verilir. Onlara asla zulmedilmez.

70. Herkes ne yaptıysa, karşılığı tastamam verilir. Allah, onların yaptıklarını en iyi bilendir.

"*De ki: Ey câhiller! Bana Allah'tan başkasına kulluk etmemi mi emrediyorsunuz?*"

Yâni bütün bu âyetleri gördükten sonra hiç Allah'tan başkasına kulluk eder miyim!? Siz bana bunu emrediyorsunuz, ey câhiller? demektir.

"Siz bana bunu emrediyorsunuz" ifâdesi, onların bunun akabinde Hz. Peygamber (s.a.)'e Allah'tan başkasına ibâdet etmesini emrettiklerine ve son derece akılsız oldukları için "Sen bizim ilâhlarımıza teslimiyet göster, biz de senin ilâhına inanalım!' dediklerine delâlet eden bir ara cümledir.

"تَأْمُرُونِّى"nin aslı "تَأْمُرُونَنِى"dir. Sonra ref' alâmeti olan birinci nûn, vikâye için olan ikinci nûna idğâm edilmiştir. **İbn Âmir** aslı üzere, **Nâfi'** ise ikinci "nûn"un hazfi ile okumuştur. Çünkü bu "nûn" harfi genellikle hazfedilir.

❀

وَلَقَدْ اُوحِىَ اِلَيْكَ وَاِلَى الَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِكَۚ لَئِنْ اَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ

عَمَلُكَ وَلَتَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِر۪ينَ ﴿٦٥﴾

65. ***(Rasûlüm!)*** **Şüphesiz sana da senden öncekilere de şöyle vahyolunmuştur ki: Andolsun** ***(bilfarz)*** **Allah'a ortak koşarsan, işlerin mutlaka boşa gider ve hüsranda kalanlardan olursun!**

"*(Rasûlüm!) Şüphesiz sana da senden öncekilere*" senden önceki peygamberlere -Onlara selam olsun- "*de şöyle vahyolunmuştur ki: Andolsun*" bilfarz "*Allah'a ortak koşarsan,*" benim katımda ne kadar değerli olursan ol "*işlerin*" amellerinin sevâbı "*mutlaka boşa gider ve*" amelinin boşa gitmesi sebebiyle kâr etme gayretinde "*hüsranda kalanlardan olursun!*"

Herkes dikkate alındığı için burada hitap böyle olmuştur.

Bu söz peygamberleri harekete geçirmek, kâfirlerin ümidini kesmek, Allah'a ortak koşmanın kötülüğünü ve çirkinliğini, başkaları bir tarafa şirk koşması neredeyse imkânsız olan kimselere bile yasaklanan bir şey olduğunu haber vermek için faraziye kabilinden söylenmiş bir sözdür.

Taftâzânî der ki: "Burada muhatap Hz. Peygamber (a.s.)'dır. O'nun şirk koşmadığı ise kesindir. Bununla birlikte, kendisinden şirk sâdır olan birinin bütün amellerinin boşa gideceğini ve ziyan etmiş olacağını ihsâs etmek için faraziye kabîlinden sanki meydana gelmiş gibi gösterilerek mâzî/geçmiş zaman siygası kullanılmıştır.

Keşfü'l-esrâr'da şöyle der: "Burada Hz. Peygamber (a.s.)'a hitap edilmekle birlikte başkaları kasdedilmiştir.

İbn Abbâs (r.anhümâ) der ki: "Bu, Allah tarafından Nebîsi (a.s.) için bir edeb, başkaları için ise bir tehdiddir. Çünkü Allah Teâla O'nu şirkten de kâfirlere dalkavukluk etmekten de korumuştur."

Kâşifî ise şöyle der: "Doğru olanı şudur: Zâhirde muhatap Peygamberlerdir, hakikatte ise onların ümmetinin Müslüman ferdleridir. Onlardan her birine şöyle buyurur: Eğer

şirk koşarsan, îmanlı iken yaptıkların boşa gider. Din devletine sâhip olduktan sonra şirke düşersen, her zaman ziyâna uğrayanlardan olursun.”

İbn Atâ da şöyle diyor: “Peygamberlere yasaklanan şirk Allah’tan başkasını dikkate alma ve onlara iltifat etme şirkidir.”

Amellerin boşa çıkarılmasının kâfir olarak ölme şartına bağlanmaması, peygamberlere özgü bir durum olması da muhtemeldir. Çünkü şirkin, onlardan sâdır olması, çok daha çirkin ve şiddetlidir. Şu âyette açıkça beyân edildiği üzere ölüm şartına bağlı da olabilir: ***“Her kim dininden döner ve kâfir olarak ölürse, böylelerinin amelleri boşa gider!”*** (el-Bakara, 2/217) Bu durumda mutlak mukayyede hamledilmiş olur. **Şâfiî**’ye göre ise inkârın kendisi amelleri boşa çıkarmaz. Amelleri yok eden, kâfir olarak ölmektir. Diğer âlimlere göre ise amellerin boşa gitmesine yol açan küfrün kendisidir. Kişi kâfir olarak ölsün veya ölmesin fark etmez.

*el-Müfredât’*ta der ki: Amellerin boşa gitmesi birkaç türlüdür:

1- Ameller dünyalıktır ve bunların âhirette hiçbir faydası olmaz. Nitekim ***“Onların yaptığı her bir ameli ele alıp toz duman ederiz*** *(değersiz kılarız)* ***”*** (el-Furkân, 25/24) âyeti buna işâret eder.

2- Ameller âhiretlik olmakla birlikte sâhibi onları Allah rızâsını gözeterek yapmamıştır. Nitekim bir rivâyete göre “*Kıyamet günü bir adam getirilir ve “Dünyada ne ile meşgul idin?” diye sorulur. O da: “Kur’an okumakla” diye cevap verir. Ona “Sen ‘falanca kâridir/Kur’an okuyucusudur’ desinler diye okurdun. Sana böyle de dediler” denir ve o kimsenin cehenneme atılması emredilir*.”[140]

3- Kişinin sâlih amelleri vardır, ancak bunlara karşılık daha fazla kötü amelleri vardır ki onları işlerken ölmüştür. İşte terazinin hafif gelmesi (örnek olarak bk. el-A’râf, 7/9) ile işâret edilenler bunlardır..”

‘Hüsran’ın ‘amellerin boşa gitmesi’ne bağlanması, sonucun sebebe atfedilmesi kabîlindendir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “İşâret etmektedir ki peygamber bile olsa insan nefsi ile başbaşa bırakıldığı zaman, şirk ve riyâ anahtarlarıyla kendisine Allah’ın kahır hazinelerinin kapılarını açar. Allah’tan başkasına muhabbet nazarıyla baktığı ve eşsiz olma konusunda O’nun dışındaki varlıkları da var kabul ettiği için amelleri boşa gider.”

❀

بَلِ اللّٰهَ فَاعْبُدْ وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿٦٦﴾

66. Hayır! Yalnız Allah’a kulluk et ve şükredenlerden ol.

“Hayır! Yalnız Allah’a kulluk et” ifâdesi, müşriklerin emrini reddetmektedir. Mef’ûlün (Allah) öne alınması hasr ifâde etmemiş olsaydı, böyle bir anlam çıkarılamazdı. “فَاعْبُدْ”un “fâ”sı, mahzûf bir şartın cevabıdır. Takdiri şöyledir: Kâfirlerin ibâdet etmeni emrettiği şeylere değil, ibâdet edeceksen Allah’a ibâdet et!

"*Ve*" sana yaptığı ihsânlara "*şükredenlerden ol.*" Senin kendi gayretinle ve amelinle değil Allah'ın fazlı ve keremiyle elde ettiğin tevhîd ve ibâdet, kezâ nübbüvet ve risâlet şükredilmesi gereken nimetler cümlesindendir.

Bilesin ki şükrün üç derecesi vardır:

1- Sevilip arzu edilen şeylere karşı direnerek şükür. Bu şükürde yahudiler, hıristiyanlar ve mecûsîler müslümanlarla ortaktırlar.

2- İstenmeyen şeylere karşı direnerek şükür. Cennete ilk çağrılacak olanlar, bu şükrün sâhipleridir. Çünkü "*cennet hoşa gitmeyen şeylerle çevrilmiştir.*"[141]

3- Nimeti verenden başkasını görmeyerek nimeti ve şiddeti/sıkıntıyı görmemek. Bu müşâhede/görüş ve ondan lezzet almak, lezzetlerin en yücesidir. Çünkü bu sır makamındadır.

Şu halde akıllı kimse, sağa sola hiç sapmadan Allah'a yönelmeye çalışır.

Rivâyete göre **Zünnûn Mısrî** (k.s.), bir ırmağın kenarında abdest almaya niyet etmişken güzel bir câriye gördü. Câriye kendisine: "Seni ilk olarak akıllı, sonra âlim, sonra ârif olduğunu zannettim. Ama sen öyle değilmişsin!" dedi. Zünnûn: "Peki neden?" diye sorunca da şu cevabı verdi: "Akıllı kimse abdestin faziletlerini bildiği için abdestsiz dolaşmaz. Âlim olan harama bakmaz. Çünkü âlim mutlaka ilmiyle amel eder. Ârif ise Allah'tan başka hiçbir şeye iltifat etmez. Çünkü ârifliğin gereği, gerçek sevgilinin dışındaki bir varlığı O'na tercih etmemektir. Çünkü, O'nun güzelliği kendisindendir, O'ndan başkasının güzelliği ise O'ndan alınmıştır. Allah'ın dışındaki varlıklar (gayr) her ne kadar O'nun tecellîsine mazhar olsa da onlara bakmak bir bağdır. Huzur mutlaklık (ıtlâk) âlemindedir. Bu ise tevhîd olunanı enfüs ve âfâktan kesip ayırmak demek olan tefrîddir.

Ey Câmî; iki cihanda da ebedî olan Allah'tır
Mâsivâ ise bâtıl ve boş bir hayaldir

Yüce Allah'tan bu hakîkî tevhîdi niyaz ederiz.

❀

وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهِ وَالْاَرْضُ جَمِيعاً قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَالسَّمٰوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٧﴾

67. Onlar Allah'ı hakkıyla tanıyıp bilemediler. Kıyamet günü bütün yeryüzü O'nun tasarrufundadır. Gökler O'nun kudret eliyle dürülmüş olacaktır. O, müşriklerin ortak koşmalarından yüce ve münezzehtir.

Abdullah b. Abbâs ve Abdullah b. Mes'ûd (r.anhüm)'ün rivâyet ettiğine göre bir yahûdi âlimi Rasûlullah (s.a.)'e gelerek şöyle dedi: "Ey Muhammed! Farkında mısın ki Allah kıyamet günü gökleri ve yerleri bir parmağına, dağları bir parmağına; su, toprak

ve ağaçları bir parmağına ve bütün yarattıklarını bir parmağına koyacak. Sonra onları sarsacak ve: “Gerçek hükümdar benim! Nerede o hükümdarlar!? diyecek.” Rasûlullah (s.a.) bundan hoşlanarak ve anlatılanı tasdik ederek tebessüm etti. İşte bunun üzerine Allah Teâlâ bu ayeti indirdi:

“*Onlar Allah’ı hakkıyla tanıyıp bilemediler.*”

“اَلْقَدْرُ” el-*Kâmûs*’ta belirtildiği üzere tâzim mânâsınadır. Buna göre mânâ ‘Allah’a gerektiği şekilde tâzim edemediler, yüceltemediler. Çünkü O’na ortak koştular ve O’nun yüce şânına lâyık olmayan şeylerle vasfettiler.’ demektir.

el-Muhtâr’da geçtiği üzere bu kelime takdir kökünden gelmektir. Buna göre mânâ şöyledir: Allah Teâlâ’nın azametini, kendi nefislerinde hakkıyla takdir edemediler.

Râğıb ise *el-Müfredât*’ta şöyle der: “O’nun künhüne vâkıf/ârif olamadılar. Fakir (**Bursevî**) der ki: Bu yorum yerinde değildir. Çünkü Allah Teâlâ kendi künhü îtibariyle hakkıyla bilinemese de bu ma’rifet bizim bakımımızdan O’na taalluk eder. Şu halde burada mânâ şöyledir: Onlar Allah’ı, O’nun cihetinden değil, kendi cihetlerine göre tanıyamadılar. Çünkü kendileri itibariyle O’nu tanımış olsalardı, O’na ortak, çocuk, eş ve benzerlerini izâfe etmezlerdi. Anla!

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: “Allah’ı hakkıyla tanıyamadılar, hakkıyla vasfedemediler, hakkıyla ta’zim edip yüceltemediler. Kim Allah’ı başka bir varlığa benzetirse (temsîl) ya da sıfatlarını hükümsüz kılarsa (ta’tîl) ümmetin gittiği anayolu bırakmış ve en güzel yoldan sapmış olur. Çünkü O’na birtakım organ ve parçalar izâfe ettikleri için O’nu gereği gibi değerlendiremediler.”

“*Kıyamet günü bütün yeryüzü O’nun tasarrufundadır.*”

“جَمِيعًا” kelimesi, lafiz olarak hal olmakla birlikte mânâ itibariyle te’kiddir. Bu bakımdan tefsir âlimleri şöyle demişlerdir: Yeryüzünün “جَمِيعًا (bütün)” kelimesiyle te’kid edilmesi, yeryüzü ile yedi kat yer kasdedildiği ya da yeryüzünün iç, dış ve merkez tabakasının uzak-yakın, açık-gizli bütün bölgeleri kasdedildiği içindir.

“الْقَبْضَةُ” bir kez tutmaktır. Avuç ile tutulup kavranan miktar demek olan “الْقُبْضَةُ” mânâsında kullanılmıştır.

el-Müfredât’ta der ki: “اَلْقَبْضُ” tıpkı kılıç ve benzerlerinin elle kavranmasında olduğu gibi bir şeyi tüm avucuyla tutmak demektir. “اَلْقَبْضُ” mecâzen avuç ile tutup kavrama olmaksızın bir şeyi elde edip ona sâhip olmak anlamında da kullanılır. “قَبَضْتُ الدَّارَ مِنْ فُلَانٍ” Evi falancadan kabzettim, yâni elde ettim/aldım, sözünde olduğu gibi. Allah Teâlâ: *“Bütün yeryüzü O’nun avucundadır.*” buyurur ki kimsenin mülkiyeti olmaksızın onun kontrolündedir, demektir. Bir adama “هٰذَا فِي يَدِكَ وَفِي قَبْضَتِكَ” (Bu senin elindedir ve avcundadır.)” denildiği zaman bir şeyi eliyle tutup kavramasa da ‘O senin mülkündedir/kontrolündedir’ demektir.

Mânâ şöyledir: Kıyamet günü bütün yeryüzü tasarrufta bulunma yetkisi iddiâ edebilecek hiçbir varlık olmaksızın sadece O’nun mülk ve tasarrufundadır. Şu arzlar ne kadar büyük olurlarsa olsunlar O’nun kudretine nisbetle tek bir avuçla tutulabilecek

kadardır. Dolayısıyla burada O'nun azametine, kudretinin kemâline, o büyük gök cisimlerinin O'nun kudretine nisbetle küçüklüğüne dikkat çekilmektedir. Yine avuç ile kavramaya ne hakikaten ne mecâzen îtibar etmeksizin temsil ve hayalde canlandırma yoluyla anlatılarak âlemi tahrip etmenin O'na göre ne kadar basit olduğu gösterilmektedir. Nitekim *el-İrşâd* ve benzeri tefsirlerde de bu şekilde geçmektedir. Âyetin devamı da aynı üslûb üzeredir:

"*Gökler O'nun kudret eliyle dürülmüş olacaktır.*"

"مَطْوِيَّاتٌ" kelimesinin dürme anlamındaki "طَوَيْتُ الشَّيْءَ طَيًّا" kökünden olduğu kabul edilirse '*dürülmüş/toplanmış*' demek olur. "طَوَى اللهُ عُمْرَهُ (Allah ömrünü bitirdi)" ifâdesinde olduğu gibi ömrün geçmesi/tükenmesi anlamındaki "اَلطَّيُّ"dan olduğu kabul edilirse 'helâk edilmiş/tükenmiş' demek olur.

"بِيَمِينِهِ (sağ eliyle)" kuvvet ve iktidarı ile, demektir. Çünkü bu kelime ile muktedir olmak mübâlağa ile ifâde edilir. Çünkü genelde sağ el sol elden daha güçlüdür. Nitekim *el-Es'iletü'l- müfhıme*'de böyle geçmektedir.

İbn Abbâs (r.a.) der ki: "Yedi gök ile yedi yer Allah'ın kudret elindeki durumu, birinizin elindeki hardal tanesi gibidir."

Bâzı âlimler bu âyetin müteşâbih âyetlerden olduğunu, dolayısıyla te'vil ve tefsîrine izin olmadığını, Allah Teâlâ'nın "***İlimde yüksek pâyeye erişenler ise: Ona îman ettik; hepsi Rabbimiz tarafındandır, derler.***" (Âl-i İmrân, 3/7) buyurduğu gibi sadece ona îman edilmesi gerektiğini söylemişlerdir.

Ehl-i hakîkat ise şöyle der: "Bu 'kabza' ile kahr, gazab ve bunların gerekleri, unsurlar âlemi, onlardan terkib olunan ve meydana gelen varlıkların kendisine isnâd edildiği sol elin (şimâl) kabzasıdır. Hz. Adem'in unsurlardan meydana gelen sûreti de bu cümledendir. Rûhânî yönü ise sağ elin (yemîn) kabzasına izâfe edilmiştir. Sağ elin (yemîn) göklerin ve yerin karşılığında zikredilmesi de buna delâlet eder. **Şeyh-i Kebîr** (Sadreddin Konevî)'nin (k.s.) *Şerhu'l-erbaîne hadîsen* adlı eserinde geçtiği üzere Hz. Peygamber (s.a.)'in Allah'ın Âdem (a.s.)'ı yarattığı "*iki el*"den birinin sol el (şimâl) diye bahsettiği[142] bilinmektedir.[143]

Ebû Hüreyre (r.a.)'tan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "*Allah gökleri sağ eliyle (yemîn) yerleri de diğer eliyle tutar. Sonra onları sarsar ve şöyle buyurur: "(Gerçek) hükümdar benim! Hani nerede o yeryüzünün hükümdarları!*"[144] Nitekim *Keşfü'l-esrâr*'da böyle geçmektedir. Bu rivâyette "*diğer el*"e '*sol el*' denebileceği ihsâs edilmektedir. Bu bakımdan bu hadîsteki '*sol el*' ile âyetteki '*kabza*' aynıdır.

Eğer "Bu âyetle "*Rabbimin her iki eli de mübârek birer* ***yemîn*** (sağ el)*dir.*"[145] hadîsi ve şâirin:

Eşit derecede iki sağ eli (yemîn) vardır O'nun sol eli (şimâl) yoktur!
O'nun yemînindedir hem eceller hem de rızıklar.

beyti nasıl uzlaştırılabilir?” diye sorarsan, şöyle cevap veririm: Her iki elin de “mübârek sağ el” olması Allah Teâlâ’ya izâfetledir. Yarattığı eserler bakımından ise sağ ve sol eldir. Çünkü dünya ve âhiret lütuf-kahır, cemâl-celâl, bast-kabz, ruh-cisim, tabîat-unsur ve benzerlerinden hâlî değildir.

Bu zikrettiklerimizden her ne kadar kevn-fesâd (oluş-bozuluş) âlemine dâhil olsa da gökler “sağ el (yemîn)”e izâfe edildiği için dünya sınırının dışında olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak unsurlar mutlak olarak sol elle tutulan arza izâfe edilmiş olduğu söylenirse o zaman durum değişir. Yerin melekûtuna, yâni Âdem’in bâtını gibi olan bâtınına ve ulvî ruhlar gibi göklerin bâtınına gelince, “sağ el”le tutulan göklere izâfe edilmiştir. Bu durumda unsurları bakımından gökler dünya sınırı içinde, ruhları bakımından dışındadır. Bu konuyu anlatırken bana zâhir olan budur. Onun bâtın/gizli kalan kısmı ise Melik ve Allâm/herşeyi ziyâdesiyle bilen Allan’a havâle olunur.

“*O, müşriklerin ortak koşmalarından yüce ve münezzehtir.*” Kudreti ve azameti böyle olan onların ortak koşmalarından veya kendisine ortak koştukları şeylerden ne kadar uzak ve yücedir.

Cüneyd (k.s.)’a: “*Gökler O’nun kudret eliyle dürülmüş olacaktır.*” âyeti sorulunca şöyle dedi: “Gökler ne zaman dağılmış halde idi ki derlenip dürülecek olsun. Noksanlardan münezzeh olan Allah akıllara gelen göklerin dürülmesini ve yayılmasını kendisinden nefy etmiştir. Çünkü kâinâtın hepsi O’nun katında bir hardal tanesi, sinek kanadı ya da ondan da küçük bir şey gibidir.”

Zerrûkî (r.h.) der ki: “Denizin tehlikelerinden sâlim olmak hizbü’l-bahr’dan istifâde etmek istediğinde gemiye binerken önce şu âyetleri oku: “***Onun yüzüp gitmesi de, durması da Allah’ın adıyladır. Şüphesiz ki Rabbim çok bağışlayan, pek esirgeyendir.***” (Hûd, 11/41); “*Onlar Allah’ı hakkıyla tanıyıp bilemediler. Kıyamet günü bütün yeryüzü O’nun tasarrufundadır. Gökler O’nun kudret eliyle dürülmüş olacaktır. O, müşriklerin ortak koşmalarından yüce ve münezzehtir.*” Çünkü hadiste bunun boğulmaktan emân olduğu bildirilmiştir. Bununla birlikte kurtuluş Allah’tandır.

Fakir (**Bursevî**) der ki: “Böyle bir durumda okunmak için bu âyetin tahsis edilmesinin sırrı şudur: Allah’ı hakkıyla tanıyan bazen gemiye binmeye ihtiyaç duymaz. Aksine tasarruf ehli bir çok kimsenin yaptığı gibi su üzerinde yürür. Dolayısıyle burada insanın acziyyetine ve eksikliğine dikkat çekilmiş olmaktadır. Yine yeryüzü Allah’ın tasarrufunda olduğuna göre onun üzerindeki deniz de O’nun tasarrufunda olur. Öyleyse her yerde O’nun şiddetle yakalamasından korkmak, hâlis bir gönül ve sâdık bir îkan/yakîn ile hareket ederek O’nun zikri ile meşgul olmak lâzımdır.

Şirkin açık ve gizli olduğu söylenir. Avâmın açık şirki inkâr, gizli şirki ise gönlü Allah Teâlâ ile başka şeylerle meşgul olduğu halde dil ile tevhîdi söylemektir. Bu gizli şirk, havâs/Allah’ın seçkin kulları için açık şirktir. Onların gizli şirki ise dünyaya ve dünyalık sebeplere iltifat etmektir. Bu ehassu’l-havâs/seçkinlerin seçkinleri için açık şirktir. Onlar için gizli şirk ise âhirete iltifat etmektir.

Denilir ki **Zekeriyyâ** (a.s.)’ın ağacın içinde (testereyle) ikiye ayrılmasının sebebi

“Beni gizle ey ağaç!” diyerek ağaca iltifat etmiş olmasıdır. Tıpkı **Yûsuf** (a.s.)’ın kralın sâkîsine: “***Beni efendinin yanında an.***” (Yusuf, 12/42) diyerek birkaç sene zindanda kalması gibi. Şu halde Allah’ın dışındaki varlıklara bakmayı kes de **İbrahim Halil** (a.s.)’ın hâline bak. Zira o, ateşe atılmak üzere iken Cebrâil (a.s.) kendisine gelerek: “Bir ihtiyacın var mı?” diye sormuştu. O da: “Sana ihtiyacım olup olmadığını soruyorsan, yok.” demişti. Bunun üzerine Allah da ateşi onun için serin ve selâmet kılmış, böylece kutub ve imam olmuştu.

Bak, kaza nereden nereye yol aldı
Bu durumda başkasına güvenmek körlük olur

Abdülvâhid b. Zeyd, Ebû Âsım Basrî (r.h.)’a: “Seni Haccâc taleb ettiğinde ne yaptın?” diye sorunca şöyle cevap verdi: “Odamdaydım. Kapıyı çalıp içeri girdiklerinde kendimi bir fırlatılışta Mekke’deki Ebû Kubeys dağının üzerinde buldum.” Abdülvâhid: “Peki karnını nasıl doyuruyordun?” diye sorunca: “İftar vakti gelince yaşlı bir kadıncağız Basra’da yediğim türden iki ekmek getiriyordu.” dedi. Bunun üzerine Abdülvâhid: “Desene Allah Teâlâ bu dünyaya Ebû Âsım’a hizmet etmesini emretmiş.” dedi.

İşte Allah’a tevekkül eden ve Allah dışındaki varlıklardan kesilip kendini Allah’a veren kimsenin hâli böyledir! Allah Teâlâ kendisinden başkasına umut bağlamayan kulunu eli açık bırakmaz.

❀

وَنُفِخَ فِى الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِى الْاَرْضِ اِلَّا
مَنْ شَٓاءَ اللّٰهُ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ اُخْرٰى فَاِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ ﴿٦٨﴾

68. Sûr’a üflenince, Allah’ın diledikleri müstesnâ olmak üzere göklerde ve yerde ne varsa hepsi ölecektir. Sonra ona bir daha üflenince, bir de ne göresin, onlar ayağa kalkmış bakıyorlar!

“*Sûr’a üflenince,*” Burada kasdedilen üfleme, diriltme için olan üflemenin aşağıda zikredilecek olmasından da anlaşılacağı üzere bütün varlıkların ölmesini sağlayacak olan ilk üflemedir.

“اَلنَّفْخُ” bir şeyin içine rüzgâr üflemek demektir. “نَفَخَ بِفَمِهِ” ağzıyla üfledi/ağzından rüzgâr çıkardı, demektir.

“اَلنَّفْخُ” tâbiri, Kur’an’da beş şekilde kullanılmıştır:

1- Cebrâil (a.s)’ın Meryem (a.s.)’ın yakasına üflemesi. Nitekim Allah Teâlâ: “***Biz ona ruhumuzdan üfledik***” (el-Enbiyâ, 21/91) buyurmuştur. Yâni Cebrâil onun yakasına bizim emrimizle üfledi. İşte Cebrâil’in üflemesi ile bir kadını hâmile kılan ve

onun içinde bir çocuk meydana getiren Allah noksanlardan münezzehtir.

2- Îsâ (a.s.)'ın çamura üflemesi. Nitekim Allah Teâlâ "Benim iznimle çamurdan, kuş şeklinde bir şey yapıyordun da ona üflüyordun, hemen benim iznimle o bir kuş oluyordu." (el-Mâide, 5/110) buyurmaktadır. Îsâ (a.s.)'ın üflemesiyle çamuru kuşa dönüştüren Allah ne kadar yüce ve münezzehtir.

3- Allah Teâlâ'nın Âdem (a.s.)'ın çamuruna üflemesi. Nitekim Allah Teâlâ: ***"ve ona ruhumdan üflediğim (zaman)"*** (el-Hicr, 15/29; Sâd, 38/72) buyurmuştur. Yâni, ruha onun içine girmeyi ve ona bağlanmayı emrettiğim zaman, demektir. Kendisinden bir ruh vererek bir et parçasını konuşturan, bir yağı gördüren ve bir kemiği işittiren ve bir cesede can veren Allah noksanlardan münezzehtir.

4- Zülkarneyn'in ateş içindeki demire üfle(t)mesi. Nitekim Allah Teâlâ onun sözünü naklederek şöyle buyuruyor: ***"Haydi üfleyin** (körükleyin)**! dedi."*** (el-Kehf, 18/96). Zülkarneyn'in üfle(t)mesi ile demir parçalarını ateşe dönüştüren Allah ne kadar yücedir!

5- İsrâfil (a.s)'ın Sûr'a üflemesi. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: *"Sura üflenince"*. Kandil tek bir üflemeyle söndürüldüğü ve tek bir üflemeyle ateş tutuşturulduğu gibi tek bir üflemeyle ruhları bedenlerinden çıkaran Allah ne kadar yücedir! Tek bir üflemeyle ruhları bedenlerine iâde edecek olan Allah ne kadar yücedir. Bütün bunlar O'nun tam ve genel olan kudretine delildir.

Sur, Allah'ın İsrâfil (a.s)'ın ağzına koyduğu nurdan bir boynuzdur. **Vehb**'in rivâyet ettiğine göre İsrâfil (a.s.) yaratılmışların içinde Allah'a en yakın olandır. Onun bir kanadı doğuda bir kanadı batıda olup Arş onun omuzlarının arasındadır. Ayakları yerin en aşağısından çıkıp ondan yüz senelik bir yürüme mesafesi uzaklığa kadar gider. Sûr'un dâiresinin büyüklüğü gök ile yer arasındaki mesafe kadardır.

İmam Gazzâlî'nin *ed-Dürratü'l-fâhira* adlı eserinde der ki: "Sûr, nurdan bir boynuz olup on dört kıvrımı vardır. İlk kıvrımı, gökle yerin yuvarlaklığına benzer. Sur'da yaratılmışların ruhları sayısınca delik vardır. Üfleme ve Sur ile ilgili bunun dışındaki bilgiler Kehf ve Neml sûrelerinde geçmişti. Oralara bak.

"*Allah'ın diledikleri*" Cebrâîl, İsrâfîl, Mîkâîl ve Ölüm Meleği/Azrâîl (aleyhimü's-selâm) "*müstesnâ olmak üzere.*" Çünkü onlar **Süddî**'nin söylediğine göre daha sonra öleceklerdir "*göklerde ve yerde ne varsa hepsi ölecektir.*"

Bir kimse korkup bayıldığı, belki de korkudan öldüğü zaman "صَعِقَ الرَّجُلُ" denir. Daha sonra bu kelime çoğunlukla ölüm için kullanılmıştır. Nitekim **İbnü'l-Melek**'in *Şerhu'l-Meşârık*'ında böyle geçmektedir. *el-Muhtâr*'da der ki: "صَعِقَ الرَّجُلُ" Adam bayıldı, "… فَصَعِقَ مَنْ" âyetindeki ise öldü demektir." Şu halde mânâ korkudan ve sesin şiddetinden ölü bir vaziyette yere düşerler, demektir.

Bazı âlimler, Arş'ı taşıyan sekiz meleği de ölmeyecek olan dört büyük meleğe eklemişlerdir. Böylece toplam on iki melek olmuş olur. Bunlar arasında en son ölecek olan ise Ölüm Meleği'dir. **Nakkaş** ise son ölecek olanın Cebrâil olduğunu rivâyet

etmiştir. Nitekim bir rivâyette şöyle buyrulmuştur: "*O zaman Allah Teâlâ: "Ey Ölüm Meleği, İsrâfîl'in canını al!" buyurur. Sonra "Başka kim kaldı?" diye sorar. Melek: "Cebrâil, Mîkâil ve Ölüm Meleği kaldı," der. Allah: "Mîkâil'in de canını al." buyurur. Böylece Ölüm Meleği ve Cebrâil kalır. Bunun üzerine Allah Teâlâ: "Öl, ey Ölüm Meleği" buyurur, o da ölür. Sonra: "Ey Cebrâil kim kaldı?" buyurur. O da: "Sen yüceler yücesisin ey celâl ve ikrâm sâhibi! Senin zâtın dâim ve bâkîdir. Geriye ölümlü ve fânî Cebrâil kaldı." der. Allah Teâlâ: "Ey Cebrâil, senin de ölmen gerekiyor!" buyurur. Bunun üzerine Cebrâil secdeye kapanır, kanatlarını çırpar ve ölür. Böylece Tek ve Kahhâr olan Allah'tan başka mülkte insan, cin, melek ve diğer varlıklarından hiçbir canlı kalmaz*."

Bâzı müfessirler derler ki: Âyette istisnâ edilenler hûrîler, cennet çocukları (vildân), cennet ve cehennem görevlileri ile bu ikisinde bulunan kimselerdir. Çünkü cennet ve cehennem ile onların içinde bulunanlar, bâkî kalmak üzere yaratılmışlardır. Ölüm ise mükellefleri kahredip bir dünyadan başka bir dünyaya nakletmek içindir. Oysa cennettekiler için mükellefiyet yoktur. Onun için öylece ölümsüz olarak bırakılırlar. Bu düşüp ölme hitabı dünyâ âlemiyle ilgilidir. Cennetle cehennem ayrı ayrı bâkî kalsınlar diye yaratılmıştır. Dolayısıyla fanî olsun diye yaratılanlardan ayrıdırlar. Cennet ve cehennem ehli de âyetteki hükme dâhil değildir. Böylece bu istisnâ âyeti, "***O'nun zâtından başka her şey yok olacaktır.***" (el-Kasas, 88) ve "***Her can ölümü tadacaktır***." (Âl-i İmrân, 185) ve benzeri âyetleri tefsir etmektedir ve burada bir çelişki yoktur.

Fakir (**Bursevî**) der ki: "Bu görüş şöyle reddedilebilir: Allah Teâlâ "*gökte olanlar*" buyurmuşken bu düşüp ölme hitabı nasıl dünyâ âlemiyle ilgili olabilir Gökler dünya sınırının dışındadır. Yeryüzü gibi yedi göğün de kevn ve fesâd âleminden olmasına binâen öyle olduğu kabul edilse bile, Kürsî'den ibâret olan sekizinci felek ile Arş'tan ibâret olan dokuzuncu felek âyetin kapsamı dışında kalır. Bu durumda sayılarını Allah'tan başka kimsenin bilmediği meleklerden meydana gelen bu iki feleğin umûmî ve husûsî ehlinin fânî olmaması gerekecek ve onlar da mükelleflerden olacaklardır."

İmam Nesefî *Bahru'l-kelâm*'da der ki: "Hak ehli, yâni Ehl-i sünnet ve'l-cemâat yedi şey fânî olmayacaktır demişlerdir. Bunlar: Arş, kürsî, levh(-i mahfûz), kalem, içlerinde bulunan rahmet ve azab melekleri ile ruhlarla birlikte cennet ve cehennem. Nitekim bu âyet bu hususa delâlet etmektedir.

Şeyhu'l-ulemâ/âlimlerin üstadı **Hasan Basrî** (k.s.) âyetteki istisnâ ile sâdece Allah Teâlâ'nın kasdedildiğini söylemiştir. **İmam Gazzâlî**'nin şu ifâdesi de bu görüşü desteklemektedir: İlminde hiç şüphe etmediğim bir zâtın bana haber verdiğine göre, bu istisnâ özel olarak Yüce Allah hakkındadır.

Fakir (**Bursevî**) der ki: İbarenin zâhirine bakılırsa bu yorum biraz uzaktır. Çünkü, bu durumda Allah'ın bizzat kendisini dilemiş olması gerekecektir. Böylece Allah hem dileyen hem de dilenen olacaktır. Halbuki ***"Gökteki İlâh da, yerdeki İlâh da O'dur."*** (ez-Zuhruf, 43/44) âyetinin ifâde ettiği üzere, Allah göklerin ve yerin ilâhı olsa da;

"Allah her şeye kadirdir" (el-Bakara, 2/284); ***"Allah herşeyin yaratıcısıdır."*** (er-Ra'd, 13/16) ve diğer âyetlerden müfessirler Allah'ın göklerin ve yerin ehlinden olmadığı hükmünü çıkarmışlardır.

Muhakkıklardan birisi der ki: "اَلصَّعْقُ" ölümden daha geneldir. Ölmeyen kimse hakkında ölüm, ölen kimse hakkında ise kendinden geçmek anlamına gelir. İkinci kez üfürüldüğünde, ölenler canlanır, kendinden geçenler ayılır. Tahkik ehli katında esas alınan görüş budur.

Fakir (**Bursevî**) der ki: "Bu durumda **İdrîs** (a.s) da bu hükme dâhildir. Zira o ölmüş, sonra diriltilip cennete konulmuştur. Bu yüzden o ölüm değil kendinden geçme hükmüne dâhildir. Ancak "*Allah'ın diledikleri müstesnâ*" kısmına dâhil kimselerden olursa o başka. Mûsâ (a.s)'a gelince, Tûr'da geçirdiği baygınlık sâyesinde bir daha baygınlık geçirmeyecektir. Ölüm ise herkes için geneldir. Çünkü bir kişi bile kalmış olsa, Allah Teâlâ'nın ***"Bugün hükümranlık kimin?!"*** sorusuna ***"Tek ve kahhâr olan Allah'ın!"*** (Gâfir, 40/16) diye cevap verirdi (Oysa bu soruya cevabını bizzat Allah vermektedir).

Es'iletü'l-hikem'de der ki: ***"Onun zâtından başka herşey fânî olacaktır"*** (el-Kasas, 28/88) âyetine gelince, muhakkıklara göre onun mânâsı, helâke müsâiddir/kabul edicidir, şeklindedir. Sonradan var olan her şey buna müsâiddir/kabul edicidir. Hattâ kendi nefsinin vechine nisbetle devamlı olarak helâk olucudur ve adem-i mahzdır/sırf yokluktur. Çünkü her şeyin iki vechi/yüzü/yönü vardır: Nefsine bakan yönü ve Rabbine bakan yönü. Birinci yön helâk olucudur ve yoktur. İkinci yön ise -her ne kadar zâhir/görünen bir gölgesi varsa da- Allah'ın ilminde ayn-ı sâbittir, Rabbi ile kâimdir. Şu halde sonradan var olan her şey -kadîm ve ezelî olanın aksine- helâk ve yok olmasa da kâbil-i helâk ve'l-adem, yâni helâk ve yok olmaya kâbiliyetlidir. Arşın helâk olacağı hakkında bir haber vârid olmamış olması da bu mânâyı pekiştirmektedir. Cennetin de öyle olduğu kabul edilebilir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Rasûlullah (s.a.)'den rivâyet edildiğine göre O Cebrâil (a.s.)'a bu âyeti, (sûra üfürülünce) Allah'ın kimin düşüp ölmesini dilemediğini sordu. Cebrâil (a.s.) da: "Onlar şehidlerdir ki Arş'ın çevresinde kılıçlarını kuşanmışlardır." diye cevap verdi. Bu rivâyet *Keşfü'l-esrâr*'da böyle geçmektedir. Kezâ **Câfer-i Sâdık** (r.a.): "Âyette istisnâ edilenler Muhammed (s.a.), ehl-i beyti ve ma'rifet ehlidir." demiştir. Yine bazıları: "Bunlar, temkîn ve istikâmet ehlidir." demiştir. Bütün bu sözler ve benzerleri âyetteki "صَعِقَ"ın kendinden geçme/baygınlık mânâsına tefsir edilmesine dayanmaktadır. Çünkü şehidler ve sıddîklardan onların benzerleri Rableri katında diri olsalar da ölümü ikinci bir kez tatmayacaklardır. Aksi takdirde aslî yokluğa katılmış olurlar ki bu Allah Teâlâ'nın hikmetine terstir. Dolayısıyla onlar sadece korku ve baygınlığa mâruz kalırlar. Allah onları bundan muhafaza eder. Yâni, bu konuda -Allah'ın diledikleri hâriç- ruhlarla diriler müşterektir.

Hikâye edilir ki bir kimse genç olarak öldüğü halde rüyada ihtiyarlamış olarak görülür. Kendisine bunun sebebi sorulunca şu cevabı verir: "Kur'an'ın yaratılmış

olduğunu savunan **Bişr Merîsî**, bu mezarlıkta bulunan kabrine konulunca cehennem ona doğru büyük bir öfke ve homurtu ile hücum etti. İşte saçlarım bu esnâda duyduğum korku ve dehşet yüzünden ağardı." Bunun pekçok örneği vardır.

Ruhlara "ervâh-ı âliye-i müheyyeme (hayrete gark olmuş yüce ruhlar)" denilenler de dâhildir. Çünkü onlar ruh oldukları için, ne ölürler ne de kendilerinden geçerler. Zira onların Allah dışındaki herhangi bir varlıktan (mâsivâ) haberleri yoktur. Aksine onlar şühûd/müşâhede denizinde gark olmuşlardır. Buna göre âyetteki üfürme/nefha, öldürmek için olan nefhadan başkadır. Bu nefhalar ileride açıklanacaktır.

Eğer "Bu âyetteki "اَلصَّعِقُ (ölme)" ile ***"Sûr'a üfürüldüğü gün, -Allah'ın diledikleri müstesnâ- göklerde ve yerde bulunanlar hep dehşete** (feza') **kapılır."*** (en-Neml, 27/87) "اَلْفَزَعُ (dehşet)" arasındaki fark nedir?" diye sorarsan, derim ki: şüphe yok ki ölüm mânâsına olan "اَلصَّعِقُ", "اَلْفَزَعُ"dan başkadır. Kendinden geçme/bayılma mânâsına olduğunda da durum aynıdır. Çünkü her dehşete kapılan baygınlık geçirmez. Bu makamda bizim anladığımız budur. Gerçek bilgi, Melik ve Allâm olan/herşeyi bilen Allah katındadır.

"*Sonra ona bir daha üflenince, bir de ne göresin, onlar*" yâni bütün yaratılmışlar "*ayağa kalkmış*" yâni kabirlerinden kalkarak ayakları üzerinde durmuş ya da "اَلْقِيَامُ" şaşkınlıkları sebebiyle oldukları yerde ayakta donup kalmak mânâsına olduğu için dikilip kalmış "*bakıyorlar!*" Şaşırıp kalan kimseler gibi gözlerini bir o yana bir bu yana çevirirler ya da kendilerine ne yapılacağını beklemeye başlarlar. Denilir ki onlar göklerin nasıl değiştirildiğine, yerin nasıl başkalaştığına, dâvetçinin kendilerini nasıl hesab vermeye çağırdığına, babaların ve annelerin şefkatlerinin nasıl gittiğine ve kendi başlarının derdine düştüklerine, hasımlarının onlara neler yaptıklarına bakacaklardır. Âyette bahsedilen ilk bakışa göre, ikinci nefhadır.

Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: "*Kabri ilk yarılıp açılacak olan benim. Meleklerden ilk diriltilecek, Sûr'a üfürmesi için İsrâfîl olacak. Hayvanlardan ilk diriltilecek Hz. Peygamber (a.s.)'ın Burâk'ı olacak. Arş'ın gölgesinde ilk gölgelenecek olan, darda kalmış kimseye mühlet veren veya borcunu silen kimsedir. Havuz'a ilk gelecek olanlar, ümmetin fakirleri ve birbirlerini Allah için sevenlerdir. İlk elbise giydirilecek olan, İbrahim Halîl (a.s.)'dır. Çünkü o ateşe çıplak atılmıştı. İlk ateşten giysi giydirelecek olan İblîs'tir. İlk hesaba çekilecek olan, Allah'ın elçilerine gönderdiği emîni olduğu için Cebrâil olacak. İnsanlar arasında ilk hükme bağlanacak olan, kan dâvâlarıdır.*

Kişinin ilk hesaba çekileceği şey, namazlarıdır. Kadına sorulacak ilk soru namazı, sonra kocası hakkında olacaktır. Kula kıyâmet günü sorulacak nimetlerin ilki ona: "Senin bedenini sağlıklı kılıp soğuk sular içirmedim mi?" denilmesi olacak. Mîzana ilk konulacak amel güzel ahlâktır. Kulun mîzanına ilk konulacak şey, çoluk çocuğuna yaptığı harcamalardır.

İnsanoğlunun ilk konuşacak parçası baldırı ve avuç içidir. İlk hasımlar komşular

olacak. Kıyamet günü ilk şefâat edecekler, peygamberler, âlimler ve şehidlerdir.

Bu ümmetten cennete ilk girecek olan Ebû Bekir (r.a.)'tır. Hakk'ın selâmlayıp musâfaha edeceği ilk zat Ömer (r.a.)'tır. Zenginlerden cennete ilk girecek olan ise cennetle müjdelenen on kişiden biri olan Abdurrahman b. Avf olacak. Cennete ilk çağrılacak olanlar genişlikte ve darlıkta çok hamdedenlerdir. Cennete ilk girecek olan doğru sözlü tâcirdir. Allah'a ilk bakacak olan doğuştan âmâ olandır."[146]

el-Medârik'te şöyle der: "Bu âyet iki adet üfürme/nefha olduğuna delâlet etmektedir. İlk nefha ölüm, ikinci nefha ise yeniden diriliş içindir. Cumhura göre üç nefha vardır: Birincisi, dehşet/korku içindir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"Sûr'a üfürüldüğü gün, -Allah'ın diledikleri müstesnâ- göklerde ve yerde bulunanlar hep dehşete** (feza') **kapılır."*** (en-Neml 27/87). İkincisi, ölüm nefhası, üçüncüsü de yeniden diriltme nefhasıdır."

Nefha iki adet olursa, âyetteki "صَعِقَ"nın mânâsı, 'birer ölü olarak düşüverirler' olur. Üç adet olursa, 'baygın bir vaziyette düşüverirler' olur. O zaman bu üçüncü nefha, bazılarının söylediği gibi kıyamet günkü diriltme nefhasından sonra olur.

Müftî Sa'dî der ki: "Hadislerden ilk bakışta anlaşılan mânâ, nefhaların dört olduğuna delâlet etmektedir. Yâsîn sûresinde geçen iki nefha: öldürme sonra diriltme nefhası. Korku ve dehşet salmak için bir nefha daha vardır. Bu esnâda bütün varlıklar bayılır. Sonra uyandırıp ayıltmak için de bir nefha vardır."

Harîdetü'l-acâib'den anlaşılan da odur ki, dehşet (feza') nefhası nefhaların ilkidir. Kıyametin şartları tahakkuk edip Allah, Sûr'un sâhibine (İsrâfil) dehşet nefhası için emrini verip de Sûr'a uzun, devamlı, bir yıl boyunca ses her gün daha da şiddetlenecek şekilde üfürülünce, herkes dehşete kapılıp üşüşecek. Çobanlar sürülerini bırakacak, vahşî ve yırtıcı hayvanlar, çığlığın dehşetinden büyük bir korkuya kapılmış olarak gelip insanların arasına karışacak. İş o raddeye varacak ki yer ve gök eski özellik ve durumlarını kaybederek başkalaşacak. Bu dehşet nefhası ile ikinci nefha arasında kırk yıl vardır. Sonra ikinci ve üçüncü nefhalar vâki olacak. Bunların arasında da kırk yıl, kırk ay, kırk gün veya kırk saat olacak.

İmam Gazzâlî (r.h.) der ki: İki nefha arasındaki zamanın miktarı hakkında insanlar ihtilâf etmiştir. Ancak cumhur, bunun kırk yıl olduğunda karar kılmıştır. İlminden hiç şüphe duymadığım bir zat bana bildirdi ki, bu sürenin miktarını Allah'tan başkası bilmez. Çünkü bu rubûbiyetin sırlarındandır.

Allah yarattıklarını diriltmek istediğinde, Arş hazinelerinden içinde hayat denizinin bulunduğu hazineyi açar ve oradan yeryüzüne yağmur yağdırır. Yeryüzü susuzluktan yanıp kavrulduktan sonra bu yağmur ile dirilip kıpırdar. Yağmur yeryüzünün tamamını kaplar ve yerin üstünde kırk arşın yükseklikte su olur. Bir de bakılacak ki cisimler kuyruk sokumundan (acbü'z-zeneb) bitip hâsıl olur. Acbü'z-zeneb, insandan ilk yaratılacak şeydir. Yaratma ondan başlamış, yeniden yaratma ondan olacaktır. Nohut büyüklüğünde iliksiz bir kemiktir.

Cisimler bakla gibi bitip hâsıl olduğu zaman birbirine girer. Bu sırada bir de görülür

ki insanların çokluğundan kiminin başı ötekinin omuzunda, birinin eli ötekinin yanında. Çocuk yine çocuk, yetişkin yine yetişkin, genç yine genç, ihtiyar yine ihtiyar olarak diriltilir. Daha sonra Arş'ın altından ateşli bir rüzgar esip arzı düzler ve arz tıpkı tek bir sayfa gibi apaçık ve dümdüz bir hal alır. Sonra Allah İsrâfil'i diriltir ve onun Beytü'l-makdis'teki kayadan Sur'a üfürmesi üzerine ruhlar tıpkı arı vızıltısı gibi bir ses çıkararak çıkar ve bütün ufukları kaplar. Sonra her nefis, vahşî hayvanlar, kuşlar, can taşıyan bütün varlıklar Allah'ın bildirmesi ile kendi cüssesine gider. "*Bir de ne göresin, onlar ayağa kalkmış bakıyorlar!*" Sonra Allah onlara dilediği şekilde muâmele eder.

Şeyh Sa'dî der ki:

İnsan bir kere mezar toprağına yattı mı
Yüzünün tozunu ancak kıyamet günü silkebilir
Şimdi gaflet yakasından başını kaldır ki
Yarın utançla önüne bakmayasın
İki gözün iki çeşme ağla ki
Üstündeki kirler temizlensin

❀

وَالشُّهَدَٓاءِ وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٦٩﴾ وَاَشْرَقَتِ الْاَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا وَوُضِعَ الْكِتَابُ وَجِيٓءَ بِالنَّبِيِّنَ

69. Yeryüzü, Rabbinin nûru ile aydınlanır, kitap konulur, peygamberler ve şâhidler getirilir ve aralarında hakkaniyetle hüküm verilir. Onlara asla zulmedilmez.

"*Yeryüzü, Rabbinin nûru ile aydınlanır,*" Kıyamet arasâtı/meydanları aydınlanıp ışık saçan bir hal alır. Bu, Allah Teâlâ'nın kulları arasında hükmetmek üzere Kürsî'sine nüzûl ettiği sırada gerçekleşir.

Nur, etrafa yayılan ve görmeyi kolaylaştıran ışıktır. "*Rabbinin nûruyla"*, orada ikâme edeceği adaletle, demektir. Adâlet yerine istiâre yoluyla nur kelimesinin kullanılması, nur her tarafı süsler ve hakları açığa çıkarır. Nitekim zulüm de karanlık diye adlandırılır. Bir hadîste *"Zulüm, kıyamet günü karanlıklara dönüşecektir!"*[147] buyrulmuştur. '*Karanlıklar*'dan maksad kıyâmetin sıkıntılarıdır. Yâni zulüm o gün sâhibinin sıkıntılara düşmesine sebep olur. Ya da zulüm, müminlerin nuru kendi önlerini aydınlatıp dururken, zâlimin karanlıklarda kalmasına ve yolunu bulamamasına yol açar. '*Nur*'dan maksad, adâlet olduğu için Rabb ism-i celîli, yeryüzüne âid zamire izâfe edilmiştir. Böyle bir izâfet ancak '*nur*' ile yeryüzünde onun yaydığı adâlet ve hikmetle yeryüzünün aydınlanıp süslenmesi kasdedildiği takdirde güzel olur.

Mânâ ise şöyledir: Yeryüzü, dünyada olduğu gibi ışık saçan birtakım cisimlerin aracılığı bulunmaksızın Allah'ın orada kıyamet günü yaratacağı bir nurla aydınlanır. O zaman, başkalaşmış durumdaki yeryüzü; güneş, ay ve benzeri ışık saçan cisimler

olmaksızın bu nurla aydınlanır. Bu sebeple, yâni mânâ böyle olduğu için nur lâfzı ism-i celîle izâfe edilmiştir.

Sehl şöyle der: "Kıyamet gününde mü'minlerin kalbi, Rablerini tevhîd etmeleri ve peygamberlerinin sünnetine uymaları sâyesinde ışıl ışıl olacaktır."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de ise şöyle der: "Varlık arzı kendisine tecelli edince Rabbinin nuru ile aydınlanır."

Bazıları bunun tefsir edilemeyen gizli şeylerden olduğunu söylemiştir. Nitekim *Ebü'l-Leys Tefsiri'*nde böyle geçmektedir.

"*Kitap konulur,*" yâni hesap ve cezâ ortaya konur. Buradaki 'konulma', muhasebecinin muhasebe defterini önüne koymasından alınmıştır. Ya da amel defterleri o amelleri işleyenlerin sağlarına ve sollarına konulur. Âyette cins ismi (kitab) kullanılmak sûretiyle çoğul kullanmaya gerek duyulmamıştır. Çünkü herkesin kendisine âid bir kitabı/amel defteri vardır. "Kitâb" kelimesi aslında üzerinde yazı bulunan sayfa için kullanılır.

Kitabın daha önce semâda olduktan sonra arza konulduğu da söylenmiştir. Fakir (**Bursevî**) der ki: Bu, herhangi bir kayıtla kayıtlanmadığı takdirde doğru değildir. Çünkü iyilerin (ebrâr) kitabı 'İlliyyîn'de; günahkârların (füccâr) kitabı ise Siccîn'dedir. (bk. el-Mutaffifîn, 83/7-9, 18-20) Semâda olan kitaplar, Levh-i Mahfûz dahil arza konulabilir. Yerde bulunan kitaplar ise oldukları halde kalır.

"*Peygamberler ve*" ümmetlerin gerek lehinde gerekse aleyhinde şâhidlik edecek meleklerden ve mü'minlerden "*şâhidler getirilir*" Burada; peygamberler ile şahidler kazâ, hüküm ve hesaba çekilmek için çağrıldığına göre ümmetlerin, mâsiyet ve günah sâhiplerinin durumunun nasıl olacağına işâret edilmektedir.

O gün herkesin yaptıklarından, söylediklerinden sorulur
Korkudan ulu Peygamberlerin vücudu bile titrer
Nebilerin dehşet içinde kaldıkları bir yerde
Sen günahlarına ne bahaneler bulacaksın, söyle bakalım!

"*Ve*" kulların "*aralarında hakkaniyetle*" adâletle "*hüküm verilir. Onlara*" vaadedildiği gibi sevapları azaltılarak ve cezâları çoğaltılarak "*asla zulmedilmez.*" Âyet adâleti ispatla başladığı gibi zulüm olmayacağını bildirerek sona ermiştir.

❀

وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ وَهُوَ اَعْلَمُ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿٧٠﴾

70. Herkes ne yaptıysa, karşılığı tastamam verilir. Allah, onların yaptıklarını en iyi bilendir.

Mükellef olan "*Herkes*" hayır ve şer, tâat ve mâsiyetten "*ne yaptıysa, karşılığı*

tastamam verilir. Allah, onların yaptıklarını en iyi bilendir.” Kendilerinden de şahidlerden de daha iyi bilendir. Çünkü O bütün fiilleri yaratan olduğu için, onların hiçbir fiili O’ndan kaçmaz. Şâhidleri ancak onların aleyhine delili te’kid için çağırır.

İbn Abbas (r.a.) der ki: “Kıyamet günü olduğunda Allah arzı bir başka arza dönüştürür. Genişliğini ve uzunluğunu şu kadar artırır. İyisi ile günahkarı ile yaratılmışların ayakları yere sağlam basmaya başlayınca Allah onlara kelâmını işittirir. “Benim kâtiplerim sizin sadece açıktan yaptıklarınızı yazarlardı. İçinizde gizlediklerinizi bilmezlerdi. Ben ise sizin açığa vurduklarınızı da gizlediklerinizi de bilirim! Bugün size açığa vurduklarınızdan da gizlediklerinizden de hesaba çekeceğim. Sonra da aranızdan dilediklerimi affedeceğim.”

Şeyh İzzeddin b. Abdüsselâm der ki: “Ulemânın çoğuna göre meleklerin kulun bâtınını/içyüzünü bilmeye imkanları yoktur.”

Reyhânü’l-kulûb’da şöyle der: “Hafî/gizli zikir sesi kısarak yapılan zikir değil, hafaza meleklerinden bile gizli olan zikirdir. Bu zikir Hz. Peygamber (s.a.)’e ve en güzel bir şekilde onun yolundan gidenlere hastır.”

Fakir (**Bursevî**) der ki: “Şüphe yok ki hafaza melekleri, levh-i mahfuz görevlilerinden kendilerine imlâ ettirmelerini taleb ederek kulun zâhirdeki fiilini ve bâtındaki azmini öğrenirler. Fakat Yüce Allah’tan başkasının muttali olamadığı bazı sırların olması da mümkündür.

Bilesin ki kıyamet günü gelip çattığında Allah Teâlâ “Levh-i mahfuz nerede?” buyurur. Şiddetli bir sesi bulunan levh-i mahfuz getirilir. Allah: “Sana yazdırdığım Tevrat, Zebur, İncil ve Furkan nerede?” diye sorar. Levh-i mahfuz: “Ya Rab! Ruh-i Emîn (Cebrâil) onları benden alıp nakletti.” der. Bunun üzerine titreyerek dizleri birbirine çarptığı halde Rûh-i Emîn getirilir. Allah: “Ey Cebrâil, levh benim kelâmımı, benim vahyimi kendisinden senin naklettiğini iddiâ ediyor, doğru mu bu?” diye sorar. O da: “Evet, ya Rab!” der. Allah: “Öyleyse onları ne yaptın?” buyurur. Cebrâil: “Tevrat’ı Mûsâ’ya, Zebûr’u Dâvud’a, İncil’i Îsâ’ya, Kur’an’ı da Muhammed’e (s.a.) ulaştırdım (Allah’ın salât ve selâmı hepsinin üzerine olsun!). Her peygambere kendi elçilik vazifesini tebliğ ettim ve suhuf sâhiplerine de sâhifelerini ulaştırdım” diye cevap verir.

Bu cevap üzerine “Ey Nûh!” diye nidâ duyulur: Nuh eli ayağı titrer bir vaziyette getirilir. Allah: “Ey Nuh, Cebrâil senin peygamberlerden olduğunu söyledi.” deyince Nûh: “Doğru, yâ Rabbi!” der. Allah: “Öyle ise kavminle neler yaptın?” buyurur. Nuh (a.s.): “***Onları gece gündüz dâvet ettim ancak benim bu dâvetim onların kaçışlarını artırmaktan başka bir işe yaramadı.***” (Nûh, 71/5-6) der. Bunun üzerine “Ey Nuh kavmi!” diye bir çağrı duyulur. Nuh kavmi bir grup hâlinde getirilir. Allah onlara: “Bu Nuh, size peygamberlik vazifesini tebliğ ettiğini iddiâ ediyor.” buyurur. Onlar: “Yâ Rabbi, yalan söylüyor! O bize hiçbir tebliğatta bulunmadı.” diyerek peygamberlik görevini îfâ ettiğini inkâr ederler. Sonra Allah Teâlâ: “Ey Nuh, Onlar aleyhine bir delilin var mı?” buyurur. Bunun üzerine Nuh: “Evet, yâ Rabbi, benim bunlar aleyhine delilim Muhammed (s.a.) ve ümmetidir.” der. Kavmi: “Biz ümmetlerin ilki, onlar ise

sonuncusu olduğu halde böyle bir şey nasıl olabilir?!" derler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) getirilir. Allah kendisine: "Ey Muhammed! Bu Nûh, seni şâhid gösteriyor, ne dersin?" diye sorar. O da onun peygamberlik görevini tebliğ ettiğine şâhidlik eder. Nûh sûresini başından sonuna kadar okur. Bunun üzerine Allah Teâlâ: "Hak olan şey hakkınızda vacip oldu! Kâfirler hakkında verilmiş bulunan azap hükmü gerçekleşti!" buyurur. Hesaba çekilip amelleri bile tartılmadan müstakil bir grup olarak cehenneme atılmaları emrolunur. Diğer bütün ümmetlere de böyle yapılır. Çünkü Kur'an bu ümmetleri ve hallerini bildirmektedir.

Rivâyete göre bir adam Allah'ın huzuruna getirilince Allah ona: "Ey kötü kul, sen âsî, günahkârın biriydin!" buyurur. Adam: "Hayır, vallahi ben bir şey yapmadım!" der. Bunun üzerine ona: "Aleyhinde delil var." denilerek hafaza melekleri getirilir. Adam: "Benim hakkımda yalan söylüyorlar." der. Bu sefer kendi organları aleyhinde şâhidlik eder ve o kimsenin ateşe atılması emredilir. Adam ise kendi organlarını kınamaya başlar. Organları ise: "Bu bizim kendi irâdemizle yaptığımız bir şey değil. Her şeyi konuşturan Allah bizi de konuşturdu." derler. Aynı şekilde zaman, mekân ve benzerleri de şâhidlikte bulunur. Bu durumlardan kurtulmanın yolu, bugün Allah'tan başka bir şey görmemek, başkasını/mâsivâyı bırakıp O'nun zikriyle ve tâatiyle meşgul olmaktır.

Şeyh Sa'dî der ki:

Ne yazık ki sen o mel'un şeytanın emrini tutuyorsun
Lâkin melekler bu fenalığı elleriyle senin hesabına kaydedecekler
Câhillikle, pervasızlıkla yaptığın kötülükleri
O temiz varlıkların yazması hoşuna gidiyor mu?
Bir yol tut kendine ve Allah'ın sevgisini kazan
Bir şefâatçi bul bağışlanmayı dile
Yoksa, zamanın dönmesiyle hayatının kadehi dolduğu vakit
Aman dileyecek bir vakit bulamazsın

---

[140]. Bk. Müslim, İmâre 152.
[141]. Buhârî, Rikak 28; Müslim, Cennet 1; Ebû Dâvûd, Sünnet 22; Tirmizî, Cennet 21; Nesâî, Eymân 3.
[142]. Bk. Ebû Dâvûd, sünnet 16; Müsned, I, 44, 45.
[143]. Bk. Sadreddin Konevî, Kırk Hadis Şerh ve Tercemesi, İstanbul, 2010, s.
[144]. Buhârî, Tefsir (39), 2.
[145]. Müslim, İmaret 18.
[146]. Bk. Münâvî, III, 40.
[147]. Müslim, birr 56-57; Darimi, siyer 72; Müsned, II, 92, 106, 136, 137.

SELAM SİZE!
TERTEMİZ GELDİNİZ

وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا اِلَى جَهَنَّمَ زُمَراًۜ حَتّٰى اِذَا جَاؤُهَا فُتِحَتْ
اَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا اَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَتْلُونَ عَلَيْكُمْ
اٰيَاتِ رَبِّكُمْ وَيُنْذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هٰذَاۜ قَالُوا بَلٰى وَلٰكِنْ حَقَّتْ
كَلِمَةُ الْعَذَابِ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٧١﴾ قِيلَ ادْخُلُوا اَبْوَابَ جَهَنَّمَ
خَالِدِينَ فِيهَاۚ فَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٧٢﴾ وَسِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا
رَبَّهُمْ اِلَى الْجَنَّةِ زُمَراًۜ حَتّٰى اِذَا جَاؤُهَا وَفُتِحَتْ اَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ
خَزَنَتُهَا سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ ﴿٧٣﴾ وَقَالُوا الْحَمْدُ
لِلّٰهِ الَّذِي صَدَقَنَا وَعْدَهُ وَاَوْرَثَنَا الْاَرْضَ نَتَبَوَّاُ مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَاءُۚ
فَنِعْمَ اَجْرُ الْعَامِلِينَ ﴿٧٤﴾ وَتَرَى الْمَلٰئِكَةَ حَافِّينَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ
يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْۚ وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ وَقِيلَ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ
الْعَالَمِينَ ﴿٧٥﴾

71. O inkâr edenler, bölük hâlinde cehenneme sürülür. Nihâyet oraya geldikleri zaman kapıları açılır, bekçileri onlara: Size, içinizden Rabbinizin âyetlerini okuyan ve bugüne kavuşacağınızı ihtar eden peygamberler gelmedi mi? derler. “Evet geldi” derler ama, azap sözü kâfirlerin üzerine hak olmuştur.

72. Onlara: İçinde ebedî kalacağınız cehennemin kapılarından girin; kibirlenenlerin yeri ne kötü! denilir.

73. Rablerine karşı gelmekten sakınanlar ise, bölük bölük cennete sevk edilir, oraya varıp da kapıları açıldığında bekçileri onlara: Selam size! Tertemiz geldiniz. Artık ebedî kalmak üzere girin buraya, derler.

74. Onlar: Bize verdiği sözde sadık olan ve bizi, dilediğimiz yerinde oturacağımız bu cennet yurduna vâris kılan Allah’a hamdolsun. İyi amelde bulunanların mükâfatı ne güzelmiş! derler.

75. Melekleri görürsün ki, Rablerine hamd ile tesbih ederek Arş’ın etrafını kuşatmışlardır. Artık aralarında adaletle hükmolunmuş ve “alemlerin Rabbi olan Allah’a hamdolsun” denilmiştir.

❀

“*O inkâr edenler,*” önderleriyle birlikte “*bölük hâlinde cehenneme sürülür.*”

“زُمَر” kelimesi, az sayıdaki topluluk anlamına gelen “زُمْرَة”nin çoğuludur. Ses mânâsındaki “الزَّمْر”den türemiştir. Çünkü toplulukta mutlaka ses olur. Yâni kafirler, hesap görüldükten sonra tarafımızdan basit bir emirle cehenneme sürüklenirler. Bu da onların dalâlet ve kötülük tabakalarındaki yerlerine göre sıralanmış, bazısı bazısının peşinde dağılmış gruplar hâlinde itile kakıla yapılır. Cehennem kendilerini, tıpkı onların emir ve yasakları ve bunları kendilerine emredenleri ve yasaklayanları karşıladıkları gibi abus çehreyle/asık suratla karşılar.

“*Nihâyet oraya*” zillet ve horluk sıfatını takınmış olarak cehenneme “*geldikleri zaman kapıları açılır,*” Oraya vardıklarında Allah Teâlâ’nın “***Onun** (cehennemin) **yedi kapısı vardır***” (el-Hicr, 15/44) buyurduğu üzere cehennemin yedi kapısı girmeleri için açılır. Onların gelme vaktine kadar kapalı tutulmasının hikmeti, cehennemin ne denli korkunç olduğunu göstermek ve sıcaklığını tutmaktır.

Es’iletü’l-hikem’de şöyle der: “Ateşlikler cehennemin kapılarını tıpkı zindan kapıları gibi kapalı bulurlar. Onları küçük düşürmek ve kınamak için kapılar kendilerine açılana kadar orada durup beklerler.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Bu rûhânî azap kabîlindendir ki cismânî azaptan daha şiddetlidir. Dolayısıyla kapıda bekletilmeleri, onlar için azâbın acele gelmesinden daha iyi değildir. Çünkü onlar azâbın içindedirler. Kâfirin sıkıntı, dehşet ve zahmet içerisindeki bekleyişinin uzayarak nihâyet: *“Ya Rab! Ateşe atarak bile olsa beni rahatlat!”* diyecek olması da bunu destekler mâhiyettedir.

Burada yedi nefsânî kötü sıfata işâret edilmektedir: Bunlar kibir, cimrilik, hırs, şehvet, hased, öfke ve kin. Çünkü bunlar cehennemin kapılarıdır. Cehenneme giren herkes mutlaka bunlardan birinden girmektedir. Şu halde nefsi bunlardan tezkiye ve tahliye etmek lâzımdır.

Cehennem “*Bekçileri onlara:”* paylamak, kınamak, elem ve acılarını artırmak için *“Size,”* kendilerine kolayca başvurup dediklerini rahatlıkla anlayabileceğiniz birer insan olarak *“içinizden Rabbinizin*” peygamberlere indirdiği “*âyetlerini okuyan ve bugüne*” yâni şu vaktinize “*kavuşacağınızı ihtar eden*” sizi korkutan “*peygamberler gelmedi mi?” derler.*”

“خَزَنَة” kelimesi, hazineyi ve içinde bulunanları koruyan anlamındaki “خَازِن” kelimesinin çoğuludur. Burada kasdedilen cehennemi koruyan melekler ve cehennem zebânîleridir. Onlar, cehenneme girecek olanlara azap etmekle görevlidirler.

Burada bahsedilen “*bugün*” kıyamet günü değil, ateşe girecekleri vakittir. Çünkü buradaki izâfet özel olma/ihtisâs ifâde eder. Halbuki kıyamet günü kâfirlere özel değildir. Kaldı ki bazen “اَلْيَوْمُ وَالْأَيَّامُ (bugün ve günler)” kelimelerinin sıkıntı zamanlarını ifâde etmek için kullanılır. Bu sebeple de vakit anlamına hamledilirler.

Bu âyette kişiye şerîat tebliğ edilmeden azap edilmeyeceğine delil vardır. Çünkü cehennem bekçileri, kınamalarını peygamberlerin gelmesi ve kitapların gönderilmesine bağlamışlardır.

“Evet geldi” peygamberler bize geldi, o âyetleri okudular ve bizi korkutup uyardılar *“derler*” İkrar ve îtirafın kendilerine fayda sağlamayacağı bir günde bu îtirafta bulunurlar “*ama, azap sözü*” yâni Allah Teâlâ’nın İblîs’e söylediği: ***“Cehennemi sen ve sana tâbi olanlarla dolduracağım!”*** (Sâd, 38/85) sözü “*kâfirlerin üzerine hak olmuştur.*” Yâni şöyle derler: Biz İblis’e tâbi olanlardan idik. Peygamberleri yalanladık ve: “Allah hiçbir şey inzâl etmemiştir, siz sırf yalan söylüyorsunuz!” dedik.

Yüce erlerin öğüdünün kadrini bugün anladım.

❀

قِيلَ ادْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا ۖ فَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٧٢﴾

72. Onlara: İçinde ebedî kalacağınız cehennemin kapılarından girin; kibirlenenlerin yeri ne kötü! denilir.

“*Onlara: İçinde ebedî kalacağınız*” takdir edilmiş bulunan “*cehennemin kapılarından girin;*” denilir. Söyleyen kişinin müphem bırakılması, söylenen şeyin dehşet ve korkunçluğunu göstermek içindir.

Burada ilâhî hikmetin, kahr sıfatını ızhâr etmek için cehennem ve cehennemliklerin yaratılmasını gerektirdiğine işâret vardır. Nitekim Allah cennet ile cennetlikleri de lütuf sıfatını ızhar etmek için yaratmıştır. İşte bu hikmet sebebiyle ezelde boyun eğdirme zorlama yoluyla: “*Cehennemin kapılarından girin!*” denilmiştir. Bu kapılar, yukarıda zikredilen yedi kötü sıfattır. Onlar bu sıfatlarda ebedîdirler. Muttakîlerin onlardan çıkıp kurtulduğu gibi bu kötü sıfatları değiştirmek sûretiyle onlardan çıkmak mümkün değildir.

“*Kibirlenenlerin yeri ne kötü!” denilir.*” Yâni îman, tâat ve Hakk’a karşı büyüklük taslayanların konağı olan cehennem ne kötü bir yerdir!

“الْمُتَكَبِّرِينَ”deki lâm-ı ta’rîf, cins içindir. Onların yerlerinin cehennem olsamasının Hakk’a karşı büyüklük taslamalarından kaynaklanmış olduğunun ihsas ettirilmesi, azap sözünün onların üzerine hak olması sebebiyle cehenneme girmiş olmalarına mâni değildir. Çünkü bu söz/hüküm onların tekebbür ve inkârlarından dolayı onların üzerine hak olmuştur. Büyüklenmeleri ve diğer kabahatleri de bu hükmün daha önce verilmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Burada âsîlerin iki sınıf olduğuna işâret vardır: Onlardan bir sınıf mütekebbirlerdir. Onlar hatâlarında ısrar ederek İblîs’in peşinden gidenlerdir. Onlar için cehennemde ebedî kalacak olanlardır. Onlardan bir sınıf ise mütevâzı olanlardır. Onlar tevbe edenler ve Âdem’in peşinden gidenlerdir. Onlar için kurtuluş vardır. Bu delilden; şirkten sonra kibirden daha büyük bir günah olmadığı sonucu ortaya çıkıyor. Hattâ aslında şirk de kibirden doğar. Nitekim Allah Teâlâ (İblis hakkında): ***“O yüz çevirdi ve büyüklük tasladı, böylece kâfirlerden oldu.”*** (el-Bakara, 2/34) buyuruyor. Allah Teâlâ’nın (kudsî hadîsteki): “*Büyüklük (kibriyâ) ridâm, azamet ise benim izârımdır.*

Bunlardan biri kendisinde de varmış gibi davranan olursa, onu ateşe atarım.”[148] İşte bu mânâdan dolayı Hz. Peygamber (s.a.): *“Kalbinde zerre kadar kibir bulunan cennete giremez!”*[149] buyurmuştur. Oradakilerden bir adamın: “İnsan giysisinin güzel olmasını ister, (bu da kibirlenmeye dahil midir)?” diye sorması üzerine de: *“Şüphesiz Allah güzeldir, güzeli sever. Kibir hakkı kabul etmemek ve insanları küçümsemektir.”*[150] yâni, Allah’ın emir ve yasaklarına gereken önemi vermemek ve O’ndan korkmamak; insanları küçümsemek ve ayıplamak demektir, diye cevap vermiştir.

Hattâbî bu hadîsin te’vili sadedinde iki açıklama zikreder: Bunlardan biri îman etmeye karşı büyüklenmektir. İkincisi de azaba uğratılmak veya affedilmek sûretiyle kibrin ondan sökülüp alınmasıdır. Dolayısıyla kişi kalbinde zerre kadar kibir kalmış olarak cennete girmemiş olacaktır. Nitekim Allah Teâlâ ***“Kalplerinde kinden ne varsa hepsini çıkarıp atarız.”*** (el-A’râf, 7/43; el-Hicr, 15/47) buyuruyor. Şöyle denilmesi de mümkündür: Kibir öylesine kötü bir haslettir ki Allah kibrin en az miktarını bile cezâlandıracak olsa, cezâsı cennete girmemek olurdu. Fakat Allah ona karşılık cezâ vermemek sûretiyle kerem ve ihsanda bulunur. Böylece her muvahhid cennete girer. **İbnü’l-Melek**’in *Şerhu’l-meşârık*’ında böyle geçmektedir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Hadîs konunun ağırlığını ve şiddetini ifâde eden bir üslubda gelmiştir. Hattâbî’nin zikrettiği ikinci şık, bütün hatâlar aynı olduğu için uzak bir ihtimaldir. Şu halde kibrin tahsis edilmesinin bir mânâsı yoktur.

Molla Câmî der ki:

Bütün hayırlar bir evde toplanmıştır
O evin anahtarı tevazudan gayrı değildir
Şerler de bunun gibi bir evde toplanmıştır
Onun anahtarı da “bizlik” ve “benlik”ten başkası değildir

❀

وَسِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ إِلَى الْجَنَّةِ زُمَرًا حَتَّى إِذَا جَاؤُوهَا وَفُتِحَتْ
أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ ﴿٧٣﴾

73. Rablerine karşı gelmekten sakınanlar ise, bölük bölük cennete sevk edilir, oraya varıp da kapıları açıldığında bekçileri onlara: Selam size! Tertemiz geldiniz. Artık ebedî kalmak üzere girin buraya, derler.

“*Rablerine karşı gelmekten sakınanlar ise,*” fazilet tabakalarındaki yerlerine ve derecelerinin yüksekliğine göre “*bölük bölük cennete sevk edilir,*” Bu sevk, hesaptan önce veya sonra, kolay ya da şiddetli olacaktır. Bu daha önceki âyetteki “***Kitab konuldu..***” ifâdesine de uygun düşmektedir.

Sevk edenler, Allah Teâlâ’nın emriyle hareket eden meleklerdir. Onları yormadan,

sıkıntı vermeden izzet ve ikram ile, onları ikram yurduna çabucak kavuşturmak için rahat ve neş'e içerisinde sevk ederler.

Buradaki "*sakınanlar'* şirkten sakınanlar olup bunlar cennetliklerin avamıdır. Onların üstünde Allah Teâlâ'nın: ***"Cennet muttakîlere yaklaştırılır."*** (eş-Şu'arâ 26/90) buyurduğu kimseler vardır. Onların da üzerinde ***"Muttakîleri hey'et hâlinde Rahmân Allah'ın huzurunda topladığımız gün!"*** (Meryem, 19/85) buyurulanlar vardır. Cennete sevk edilenlerle cennetin kendisine yaklaştırıldığı kimseler arasında fark vardır. Aslında sevk edilip götürülenler, zâlimlerdir. Yaklaştırılanlar ise orta kararda gidenler ile Allah'ın huzurunda toplanan önde gidenler/sâbikûndur (bk. Fâtır, 35/32 ve el-Vâkı'a 56/10).

Bilesin ki sûra, yeniden diriltme amacıyla üfürülüp de bütün insanlar kabirleri üzerinde doğruldukları zaman herkese ameli gelir ve: "Mahşere gitmek üzere kalk!" der. Ameli iyi olanlara ameli katır olarak tecessüm eder. Bazılarına eşek, bazılarına koç olarak tecessüm eder ki gâh kendisini taşır gâh sırtından atar. Hepsinin önünde îmanlarının gücüne ve hallerinin sâlih olmasına göre lamba, yıldız, ay ve güneş gibi parıldayan bir nur bulunur. Bu nurun bir benzeri de sol taraflarında değil sağ taraflarında olur. Sollarında ise nur değil, zifiri karanlık olur ki ona kâfirler ve şüpheciler düşer. Mü'min Allah Teâlâ'nın kendisine verdiği nurdan dolayı hamd eder ve o karanlıkta o nur sâyesinde yolunu bulur.

İnsanlardan kimisi de ayakları üzerinde ve parmak uçlarının üzerinde koşmaya çalışır. Rasûlullah (s.a.)'e: "Yâ Rasûlallah, insanlar nasıl haşredilecekler?" diye sorulunca şu cevabı vermiştir: "*Bir deve üzerinde iki kişi, bir deve üzerinde beş kişi, bir deve üzerinde on kişi olarak (haşredilecekler).*"[151] Bunun sebebi şudur: İnsanlar herhangi bir ameli müşterek olarak yaptıkları zaman Allah kendileri için bir deve yaratır ve onun üzerine binerler. Bu tıpkı bir grup insanın bir binek alarak yolda sırayla binmelerine benzer. Allah sana hidâyet versin, öyle bir amel yap ki Allah o gün sana özel ortaksız bir deve yaratsın. Buradan amelin sevabına birini ortak kılmanın durumu da anlaşılmaktadır. En iyisi, bir başkasını ortak kılmadan her ölüye sevabı ayrı ayrı hediye etmektir.

Anlatılır ki İsrâiloğulları'ndan bir adama babasından büyük bir mîras kaldı. O da gidip bir bahçe aldı ve bahçeyi sadece düşkünlerin (mesâkîn) istifâdesine sundu ve: "Bu benim Allah katındaki bahçem!" dedi. Zayıf ve güçsüzlere büyük miktarda para dağıtarak: "Böylece Allah'tan bir sürü câriye ve köle satın almış oluyorum!" dedi. Çok sayıda köle âzâd ederek: "Bunlar benim Allah katındaki hizmetkârlarım!" dedi. Bir gün, gâh yürüyen gâh düşen bir köre rastladı ve ona binmesi için bir binek satın aldı ve: "İşte benim Allah katındaki bineğim bu!" dedi. Hz. Peygamber (a.s) bu zat hakkında şöyle buyurdu: "*Nefsimi kudret elinde tutan Allah'a yemin ederim ki sanki onun bineğini görür gibi oluyorum. Eyerlenmiş, gemlenmiş, koşumlu bir vaziyette kendisine getiriliyor, o da bineğine biniyor ve binek kendisini herkesin bekleyeceği yere (mevkıf) götürüyor!*"

Hayır ve tâat kapısı açıktır, ancak
Herkes iyi amel işlemeye muktedir değildir

"*Oraya*" cennete "*varıp da kapıları açıldığında*" yâni onlara bekleme yorgunluğu isâbet etmemesi için cennetin sekiz kapısı açılmış olduğu halde… Kaldı ki ferah ve sevinç yurdunun misafirlere ve gelen konuklara ikram kapısı kapanmaz.

Şayet "Cennetlikler cennete geldiklerinde kapılarının açık olması, Hz. Peygamber (s.a.)'in: *"Cennet kapıları ilk olarak bana açılacak!*"[152] hadîsiyle reddolunur." diyecek olursan, şöyle cevap veririm: Hz. Peygamber (a.s.)'ın açılma duâsı bereketiyle gerçekleşecek olan, oraya varmalarından evvelki açılıştır. O daha önce duâ etmemiş olsaydı açılmazdı. Sonra bu kapılar onun duâsıyla hesab bitene kadar açık kalır. Cennetlikler hesaplarını verip sırattan geçtikten sonra kapıların O'nun duâsı bereketiyle açılmış olduğunu görürler. Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: "*Cennetin kapısını ilk çalacak olan benim. Ben ve ümmetim önceliklerine göre cennete girene kadar diğer bütün ümmetlere cennet haram kılınmıştır.*"[153]

Fakir (**Bursevî**) der ki: Kapının ilk olarak açılması ve vurulması, cennete ilk olarak onun gireceğini ifâde eden temsilî anlatımlardır. Onun için başka bir açıklamaya gerek yoktur.

Cennet kapılarının sekiz tane olduğu nebevî haberlere dayanılarak bilinmektedir: Nitekim Hz. Peygamber (s.a.): *"Cennetin sekiz kapısı vardır. Her iki kapısının arası bir atlının yetmiş yıllık yürüme mesafesi kadardır. Cennet kapılarının kanatlarından her ikisi arasındaki mesafe yedi yıllık,*[154] -bir rivâyete göre**-** *kırk yıllık yürüme mesafesi,*[155] -bir başka rivâyete göre de- *Mekke ile Busra arasındaki mesafe kadardır.*"[156] (Cennet kapılarının sekiz tane olduğu) "الثَّمَانِيَة"nin "vâv"ı yardımıyla da bilineceği söylenmiştir. Ancak "الثَّمَانِيَة"nin "vâv"ı devamlılık arzetmemektedir. Nitekim bu "vav"la ilgili mâlumat Tevbe sûresinin sonunda verilmişti.

Bazıları der ki: Cehennem kapılarının yedi, cennet kapılarının ise sekiz tane olması, cennetin Allah Teâlâ'nın bir lütfu, cehennemin ise adâleti olmasındandır. Lütuf ise adâletten fazladır. Cennet rahmetten, cehennem gazabdandır. Rahmet ise gazabdan önde gelir. Denilmiştir ki: Cehennemde sadece amellere karşılık verilir. Fazladan azap zulüm olur. Sevabda ise cömertlik vardır. Yine denilmiştir ki: Ezan yedi, ikâmet ise sekiz cümle olduğu gibi cehennem kapıları yedi, cennet kapıları ise sekiz tanedir. Ezan okuyup ikamet getiren birine cehennemin yedi kapısı kapatılır, cennetin sekiz kapısı açılır.

"إِذَا"nın cevabı mahzuftur. İşte oraya vardıklarında dilin anlatamayacağı şeyler olacak, demektir. Bazı müfessirlere göre ise cevabı "وَفُتِحَتْ"tır. "Vav" harfi, oraya geldiklerinde kapıların zaten açık olduğunu göstermek için ziyâde edilmiştir.

"*Bekçileri onlara:*" yâni cennetin bekçi ve muhâfızları olan Rıdvân ve diğer melekler, muttakîlere şöyle derler: "*Selam size!"* artık istenmeyen herşeyden kurtuldunuz. Selâm

lâfzı, selâmlama anlamında olmayıp haberî bir cümledir. **Kâşifî** der ki: "Sizin hâlinizin gerektirdiği selâmet ve emniyet ile selâm sizin üzerinize olsun." Bu, cennetliklerin avâmı içindir. Havâssı için ise Allah: ***"Onlara merhametli Rabb'in söylediği selâm vardır."*** (Yâsîn, 36/58) buyurur. Çünkü cennette selâm birkaç çeşittir. İlk selâm Allah'ın selâmı olsa da vâsıtalıdır. İkinci selâm ise ilâhî hazrete (huzura) vardıklarında gerçekleşecek vâsıtasız özel bir selâmdır.

"*Tertemiz geldiniz.*" Mâsiyetlerin kirlerinden temizlendiniz ya da size mübah kılınan nimetlerle gönlünüz hoş oldu, demektir. **Hz. Murtazâ**'dan (k.v.) nakledilmiştir ki: "Cennetlikler cennetin kapısına varınca orada bir ağaç görürler. O ağacın altından iki pınar çıkar. Bir pınardan yıkanırlar, onların zâhirleri temiz olur. Diğer pınardan içerler, bâtınları nurlu ve temiz olur. İşte o zaman melekler "Zâhir ve bâtın olarak temiz oldunuz" derler.

"*Artık ebedî kalmak üzere girin buraya,*" cennete "*derler.*" Buradaki "fâ" muttakîlerin tertemiz olmalarının cennete girip orada kalmaya sebep olduğuna delâlet etmektedir. Bu tertemiz olma, ister affedilmek sûretiyle olsun ister azâb edilmek sûretiyle olsun, farketmez. Çünkü her ikisi de temizleyicidir. Zâhirleri güzel bir ikrarda bulunmaları ve yaptıkları bedenî ameller sâyesinde, bâtınları ise niyetlerinin ve inançlarının güzelliği sâyesinde temizlenmiştir.

Baklî *Arâis*'inde şöyle der: "Allah Teâlâ'nın "*Selâm size! Tertemiz geldiniz.*" sözü, meleklerin velîlerin ve sıddîkların makamlarına (menâzil) duydukları gıptayı tavsif ediyor. Yâni O'na kavuşmanın lezzetiyle temiz/gönlünüz hoş ve perdelerden kurtulmuş olarak ebediyyen O'nun cemâlini müşâhedede olacaksınız."

Bunun sebebi şudur: Allah Teâlâ nebî ve rasuller ile faziletli mü'minlere ma'rifet, hâl, tâat, iz'ân ve cennet nimetleri vermiş; Kendi rızâsı ve Deyyân'a bakmak şerefi yanında selâmını, kelâmını ve ilâhî rızâ ile te'yid olundukları müjdesini işitmeyi ihsân etmiştir. Meleklere ise bunların benzeri verildiği bilinmemektedir.

Meleklerin güzelce tâat etmelerinden ne fayda
Zira aşkın feyzi Âdeme verildi

Kişinin cihâdın yanı sıra belâlara, mihnetlere, musîbetlere ve ibâdetlerin meşakkatlerine Allah için sabretmekle memur olması aşkın bir sonucudur. Melekler gerçi gece-gündüz bıkıp usanmadan Allah'ı tesbih ediyorlarsa da onlar için aşk ve aşkın hükümlerinden olan ibtilâ/belâlara dûçar olmak yoktur. Nice az amel çok tesbihten hayırlıdır. Uyumakta olan niceleri gece kâim olan nicelerinden efdaldir. Onların bedenlerinin nurdan, insanlarınkinin ise et, yağ ve kandan olması, onları hakîkatte insanlardan daha üstün kılmaz. Çünkü Allah Teâlâ sûretlere bakmaz. Çünkü nice hayat suları karanlıklardadır.

Sâib der ki:

Benim cevherimin aydınlığı güneşin kaynağındandır
Karanlıklar beni altüst edemez

Yine o şöyle der:

Hasırın üzerinde iki âlemi geziyoruz
Kamışın üzerine binip şimşek gibi hareket ediyoruz

❀

وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذٖى صَدَقَنَا وَعْدَهُ وَاَوْرَثَنَا الْاَرْضَ نَتَبَوَّاُ مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَٓاءُۚ فَنِعْمَ اَجْرُ الْعَامِلٖينَ ﴿٧٤﴾

74. Onlar: Bize verdiği sözde sâdık olan ve bizi, dilediğimiz yerinde oturacağımız bu cennet yurduna vâris kılan Allah'a hamdolsun. İyi amelde bulunanların mükâfatı ne güzelmiş! derler.

"*Onlar*" mü'minler cenneti görünce: "*Bize verdiği sözde sâdık olan ve bizi, dilediğimiz yerinde oturacağımız bu cennet yurduna vâris kılan Allah'a hamdolsun.*"

Ca'fer-i Sâdık (r.a.) der ki: "Bu hamd, Allah ile beraber kesin yerleşme yurduna (dâru'l-karâr) yerleşen âriflerin hamdidir. "***Üzüntüleri bizden gideren Allah'a hamd olsun.***" (Fâtır, 35/34) kavli de vâsılların/erenlerin hamdidir.

Sehl (r.a.) da şöyle der: "Cennetliklerden kimi, Allah'a verdiği sözde sâdık olduğu için hamdeder, kimisi de bildiği ve bilemediği Allah'ın nimetlerinden dolayı bütün hallerde hamdi gerektirdiği için hamdeder. Bu seçkinlerin hamdi olmak hasebiyle daha etkilidir."

Cennetlikler "وَاَوْرَثَنَا الْاَرْضَ / *yurdunda... vâris kılan"* derken, istiâre yoluyla yerleştikleri mekân olan cennet yurdunu kasdediyorlar. Çünkü bu yere onları vâris kılmak, amelleri yerine geçmek üzere vermek ve sâhip kılmak ya da cennette bulunan herşey üzerinde tıpkı bir vâris gibi istediğini tasarrufta bulunmak demektir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Allah Teâlâ: *"Bizi dilediğimiz yerinde oturacağımız bu cennet yurduna vâris kılan..."* kavli ile avam için verdiği sözde sâdık oldu. ***"İhsân üzere hareket edenler için, daha güzeli ve fazlası var."*** (Yûnus, 10/26) havâs için verdiği sözde sâdık oldu. ***"Şüphesiz muttakîler birtakım cennetlerde ve nehirlerde, Muktedir bir Melîk'in dost meclisinde** (olacaklar)**dır."*** (el-Kamer, 54/55) kavliyle ahassu'l-havâs için verdiği sözde sâdık oldu. Aşk ile ***"amel edenlerin mükâfatı ne güzeldir!"*** (Âl-i İmrân, 3/136).

Tâcü'l-masâdır'da der ki: "اَلتَّبَوُّؤُ" yer tutmak/edinmek demektir. Mahalle anlamındaki "اَلْمَبَاءَةُ"den alınmıştır." "بَوَّأْتُ لَهُ مَكَانًا" kendisi için falanca yeri düzeltip hazırladım,

demektir.

Yâni herbirimiz, başkasının cennetinde değil, kendine âid geniş cennetinde istediği yerde oturabilir. Çünkü cennette, oraya gidenlerin birbirini engellemeyecekleri manevî makamlar vardır. Nitekim *et-Tefsîru'l-Kebîr*'de şöyle der: "İslâm filozofları der ki: İki tür cennet vardır: Cismânî cennetler ve ruhânî cennetler. Cismânî cennetlerde ortaklık sözkonusu olamaz. Ancak ruhânî cennetlerde ise, böyle bir cennetin birine verilmiş olması bir başkasına verilmemesini gerektirmez."

Fenârî'nin *Fâtiha Tefsiri'*nde de şöyle der: "Bilesin ki iki tür cennet vardır: Hissedilebilen cennet ve manevî cennet. Akıl bunların her ikisini de birlikte kavrar. Nitekim âlem de lâtîf ve kesîf, gayb ve şehâdet olmak üzere ikidir. İlâhî emirlere muhatap ve mükellef olan nefs-i nâtıka için nazar/düşünce yoluyla elde edip yüklendiği ilim ve ma'rifetlerden bir takım nimetler vardır. Yine hayvânî nefisten hissî kuvvetleri yoluyla elde edip yüklendiği lezzet ve şehvetlerden bir takım nimetler vardır. Yemek, içmek, nikâh, giyinme, güzel koku ve nağmeler, tomurcuklanmış göğüslü kızların hissî güzellikleri, güzel yüzler, türlü türlü renkler, ağaçlar, ırmaklar gibi şeyleri hisler algılayıp nefs-i nâtıkaya nakleder, o da bunlardan lezzet alır. Şayet nefs-i nâtıka değil de sadece bu duyuları olan (hassâs) hayvanî ruh zevk alacak olsaydı, bir hayvanın da bir kadının veya oğlanın güzel yüzünden ve renklerden zevk alırdı.

Bilesin ki Allah bu cenneti Esed/Aslan'ın doğan yıldızı (tâli') olan İklid (Anahtar)'de yarattı. Onun burcu ise Aslan'dır. Bu hissedilen cennetin rûhu olan mânevî cenneti ise kemâl, sevinç ve neş'elenme sıfatlarından olan 'ilâhî ferah'tan yarattı. Böylece hissedilen cennet cisim gibi, akılla bilinen (mânevî) cennet ise ruh ve kuvvetleri gibidir. Bu yüzden canlı olması ve içindekilerin hem hissen hem de mânen zevk ve istifâde etmeleri sebebiyle "***asıl hayat yurdu"*** (bk. el-Ankebût, 29/64) diye adlandırmıştır. Cennet de kendisine girenlerden daha fazla nimet ve zevk alır. Onun için de sâkinleriyle dolup taşmak ister. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.)'in "*Cennet Bilâl, Ali, Ammâr ve Selmân'a muştaktır.*"[157] buyurduğu rivâyet edilmiştir." **Fenârî**'nin sözü burada bitiyor.

Başka bir rivâyette de şöyle buyrulmuştur: *"Cennetler şu dört zümreye muştaktır: Ramazan ayını oruçlu geçirenler, Kur'an okuyanlar, dillerine sâhip olanlar ve komşularına yedirenler."*

Fakir (**Bursevî**) der ki: Hz. Peygamber (s.a.)'in Medine'deki Uhud dağı hakkındaki *"Uhud bizi sever biz de onu severiz."*[158] hadîsi de bu sırla ilgilidir. Çünkü Uhud da diğer şerefli mekânlar gibi cennete ilâve olunmuştur. Cüz'î aklın (idrâk) dâiresinin dışında olsa da hayat ve idrak sâhibidir.

el-Es'iletü'l-müfhıme'de der ki: "Cennetliklerden bir kimse diğerinin izni olmaksızın onun yerinde konaklayamayacağı bilindiği halde nasıl olup da "*dilediğimiz yerinde*" buyrulmuştur? diye sorulacak olursa, cevap şöyledir: Bu ve benzeri ifâdeler, cennetliklerin içinde bulundukları bolluk ve rahatı anlatan mübâlağa ifâdeleridir. Ayrıca "Allah cennetliklerin kalbinde dünya yurdunda mükellef bulundukları hükümlere aykırı

bir düşünce yaratmaz.” denilmiştir.

el-Kevâşî’de ise şöyle der: “Bu ifâde, bir kimsenin başkasının yerine oturacağına değil, ihtiyaç duyulandan daha fazla bir bolluk ve fazlalık bulunacağına işâret etmektedir.”

Fethu’r-Rahmân’da der ki: “Rivâyete göre Muhammed ümmeti ilk olarak cennete girer ve cennetin diledikleri yerine yerleşir. Sonra da diğer ümmetler cennete girer.”

“*İyi amelde bulunanların mükâfatı*” fermana boyun eğenlerin sevabı olan cennet “*ne güzelmiş!” derler.*”

Büyüklerden birisi şöyle der: “Hiç bir farîza, nâfile, hayır işi, haram ve mekruhu terk yoktur ki ona mahsus bir cennet ve ona has nimetler olmasın. Bu cennet ve nimetlere o cennete girenler nâil olurlar. Yine hiçbir amel yoktur ki, sâhipleri arasında bir üstünlük sıralamasının meydana geleceği bir cennet olmasın. Üstünlük sıralaması ise mertebe mertebe olacaktır: Mertebelerden biri, yaşa göre belirlenecektir. Ancak tâat ve İslâm üzere geçirilen ***yaş***a göre. Buna göre aynı amel mertebesinde oldukları takdirde yaşı büyük olan küçük olandan üstün tutulacaktır. Bir mertebe de (amelin işlendiği) ***zaman***a göredir. Çünkü Ramazan’da, Cuma günü, kadir gecesi, Zilhicce’nin on gününde, aşure (âşûrâ) günü diğer zamanlarda yapılanlardan daha büyüktür. Bir başka mertebe ise (amelin işlendiği) ***mekân***a göredir. Mescid-i Haram’da kılınan namaz Mescid-i Nebevî’de kılınandan, orada kılınan Mescid-i Aksâ’da kılınandan, orada kılınan da diğer mescid ve camilerde kılınandan efdaldir. Bu mertebelerden biri de (amelin işlendiği) ***haller***e göredir. Çünkü cemâatle kılınan namaz tek başına kılınan namazdan efdaldir. Bu mertebelerden biri de ***ameller***in kendisine göredir. Çünkü namaz yoldan eziyet verecek bir şeyi kaldırmaktan efdaldir. Bir başka mertebe ise bir tek ameldedir. Meselâ kendi yakınlarına tasaddukta bulunan biri, hem sıla-i rahimde bulunmuş hem de sadaka vermiş olmaktadır. Yine ehl-i beytten bir şerîfe hediye veren, başkasına hediye verenden ya da ihsanda bulunandan efdaldir.

Öyle insanlar vardır ki bir zamanda bir çok ameli toplar. Meselâ oruç tuttuğu ya da sadaka verdiği sırada gözünü, kulağını ve elini gerektiği şekilde kullanır. Hattâ namaz kıldığı esnâda, Allah’ı zikrederken, bir şeyi yapmaya ya da terke niyyet ederken ayrı bir çok ameli bir araya getirir de bir zamanda bir çok yönden ecir ve mükâfat kazanır. Böylece kendisinde böyle bir özellik olmayanlardan üstün olur. Yüce Allah’tan bizi de sâlih amelleri bir araya getiren ve güzel amellerde yarışanlardan kılmasını niyâz ederiz.

Sa’dî, *Bostân*’da der ki:

Koşuda hızlı gidenleri geçemedin; ama hiç olmazsa düşe kalka git
O yel ayaklılar hızla gittilerse, sen de elsiz ayaksız oturma, kalk git

❀

وَتَرَى الْمَلٰٓئِكَةَ حَآفّٖينَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْۚ

وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ وَقِيلَ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٧٥﴾

75. Melekleri görürsün ki, Rablerine hamd ile tesbih ederek Arş'ın etrafını kuşatmışlardır. Artık aralarında adaletle hükmolunmuş ve "âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamdolsun" denilmiştir.

Ey Muhammed! Kıyamet günü Allah kendilerini dirilttikten sonra, **Kâşifî**'nin dediği üzere sıdk/doğruluk meclisinde ve yakınlık (kurb) rütbesinde olduğun vakit "*melekleri görürsün ki, Rablerine hamd ile tesbih ederek*" yâni Allah Teâlâ'yı lezzet alarak celâl ve ikrâm sıfatlarıyla zikrederek O'nu hamd ile kendisine lâyık olmayan şeylerden tenzîh ederek, yâni 'Allah'ı hamdi ile tesbih ederim' diyerek "*Arş'ın etrafını kuşatmışlardır.*" çevirmişlerdir ve onun etrafında tavaf ederler.

"مِنْ" ya zâiddir ya da kuşatmanın/çevirmenin nereden başladığını göstermek içindir. Bir şeyin çevresinde dolaşıp onu çember gibi sardığında "حَفُّوا حَوْلَهُ حُفُوفًا" denir. Âyetteki ifâde de bu anlamdadır.

Onlar tesbîh ile uygun olmayan şeyleri zât-ı ilâhîden nefy ederler, hamd ile lâyık olan sıfatları isbât ederler. Burada en büyük zevk ve lezzetin Hakk'ın ve sıfatlarının işlerinde (şuûn) müstağrak olmak olduğuna işâret vardır.

Fakir (**Bursevî**) şöyle der: "Meleklerin Allah'ı tesbih ve hamd ederek Arş'ın etrafında tavaf ettikleri gibi mü'minler de Allah'ı zikrederek ve şükrederek Kâbe'nin etrafında tavaf etmektedirler. Dönmenin sırrı ise şudur: Ârifin kalbi gibi vahdet âleminde ne kayıt vardır ne de yön. Kâbe de zât-ı ahadiyyetin sûreti olduğu için onu tavaf etmek ve etrafında dönmek emredilmiştir. Tavaf ile namaz arasındaki fark da şudur: Tavaf, zâhiren ve bâtınen mutlak olmaktır (ıtlak). Namaz ise zâhiren kayıtlı, bâtınen mutlak olmaktır (ıtlak). Namazın zâhirde bir kayıt olduğuna söylememiz namazda mutlaka Kâbe'ye doğru yönlerden bir yön ile kayıtlanmak/dönmek gerektiğinden dolayıdır.

"*Artık aralarında*" bir kısmı cennete bir kısmı da cehenneme atılmak sûretiyle mahlûklar arasında ya da aralarındaki üstünlüğe göre makamlarına yerleştirilmek sûretiyle bizzat melekler arasında hak, yâni "*adaletle hükmolunmuş.*"

Âkâmü'l-mercân'da der ki: "Melekler cennet ile mükâfâtlandırılmasa da ulemânın -bu konudaki iki görüşünden daha sahih olanına göre- kendilerine uygun olan nimetlerle mükâfatlandırılırlar."

Meleklerin hepsi her ne kadar mâsum ise de amellerinin üstünlüğüne göre sevab bakımından aralarında üstünlük vardır. İnsanların peygamberleri ümmetlerinin fertlerinde daha üstün kılındığı gibi, meleklerin peygamberleri de diğer meleklere göre böyledir.

"*Ve*" aramızda hak ve adâlet ile hükmettiği ve her birimizi hakkı olan makamına yerleştirdiği için "*âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamdolsun" denilmiştir.*" Bu sözü söyleyenler, aralarında hükmedilmiş olan mü'minler ya da meleklerdir. Açıkça

zikredilmemeleri, zaten belli oldukları için ve onları yüceltmek amacıyladır.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "*Artık aralarında adâletle hükmolunmuş*"; yâni melekler, peygamberler ve velîler arasında her bir gruba hangi makam ve mertebelerin verileceği hususunda adâletle hükmedilmiştir "*ve*" her bir grup tarafından bize ihsân ettiklerinden dolayı *"âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamdolsun" denilmiştir.*"

Kâşifî ise şöyle der: "Kâşifî: Gökyüzü ve yeryüzünün yaratılışının başında kendisinin medhinde şöyle buyurdu: "*Hamd gökleri ve yeri yaratan Allah'a mahsustur.*" Gökyüzü ve yeryüzü ehlinin kendi menzillerinde yerleşmesi, karar kılması esnâsında, her işin başlangıç ve sonunda hamd ve senâya lâyık olanın Kendisi olduğunun bilinmesi için aynı övgüyü yaptı. Yâni her işin başında ve sonunda hamd etmek gerekir.

Senden gayrı hiç bir varlık senâya lâyık değildir
Nerde bir senâ varsa, Sana yaraşır

Her şey Allah'ı hamd ile tesbih ettiğine göre bu insana daha lâyıktır. Çünkü o daha üstündür.

Âriflerden birisi şöyle der:

Senâ et, seni senâ etsinler; şükret atâ bulasın;
Emre itâat et, sana itâat etsinler; öteyi ara, öteyi bulasın

Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Allah bir kuluna bir nimet ihsân ettiğinde kul "el-Hamdü lillâh/Hamd Allah'a mahsustur." derse Allah şöyle buyurur: "Kuluma bakın, ben ona değeri olmayan bir şey verdim, o ise bana kıymeti olmayan bir karşılık verdi."*

Bu rivâyetin mânâsı şudur: İn'âm ve ihsânda bulunmak; aç olanı doyurmak, susuz olanın susuzluğunu gidermek ve çıplağı giydirmek gibi alışılmış şeylerden birisidir. *"el-Hamdü lillâh*" sözünün mânâsı, herhangi bir varlığın ettiği bütün hamd ve övgüler Allah'a âiddir. Arş, kürsî ve semânın katlarındaki meleklerin, peygamberlerin, velîlerin ve âlimlerin hamdleri ile "***Onların duâlarının sonu da şudur: Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.***" (Yûnus, 10/10) sözünü söyleyecekleri vakte kadar zikredecekleri buna dâhildir. Bunların tamamı sonludur. Sonu olmayan ise ebediyyen edecekleri hamdlerdir. Bu sebeple Allah Teâlâ şöyle buyurur: "Ben kuluma değersiz bir tek nimet verdim, o ise bana sonu sınırı olmayan bir şükür ile karşılık verdi."

Ka'bu'l-ahbâr der ki: ***"Rabbının ordularını kendisinden başkası bilmez!"*** (el-Müddessir 74/31) âyeti gereğince Allah Tealâ'nın âlemleri sayılamayacak kadar çoktur. Allah Teâlâ her şeyi zâhiren ve bâtınen kendi durumuna uygun düşen şeylerle terbiye eder."

Yüce Allah'tan bizi de önce ve sonra verdiği zâhir ve bâtın nimetlere hamdetmeye muvaffak kılmasını niyaz ederiz.[159]

[148]. Müslim, Birr 136; Ebû Dâvûd, Libâs 26; İbn Mâce, Zühd 16.
[149]. Müslim, Îman 147-149; Ebû Dâvûd, Libas 26; Tirmizî, Birr İbn Mace, Mukaddime 9; Zühd 16; Müsned, I, 399, 412; IV, 133, 134.
[150]. Müslim, Îman (91); Tirmizî, Birr (1999).
[151]. Buhârî, Rikak 45; Müslim, Cennet, 59.
[152]. Müslim, Îman 333; Müsned, III, 136, 248.
[153]. Müslim, Îman 331; Heeysemî, Mecmau'z-zevâid (16718).
[154]. Buhârî, Tefsir (17), 5; Müslim, Îman 327; Dârimî, Rikak 97; Müsned, IV, 185.
[155]. Münzirî, Terğîb, V, 459.
[156]. Terğîb, V, 460.
[157]. İbn Asâkir, XXI, 411.
[158]. Ahmed, III, 443; Taberânî, VII, 90.
[159]. Zümer sûresi de bütün güç ve kudretlerin yaratıcısı olan Allah'ın yardımıyla 27 Şâban 1112 (6 Şubat 1701) Cumartesi günü tamam oldu.

سُورَةُ الْمُؤْمِنِ

40- MÜ'MİN SÛRESİ

Mü'min sûresi Mekkîdir.
Aynı zamanda Gâfir adını da taşıyan bu sûre,
85 âyettir. 56 ve 57. âyetleri Medine'de inmiştir. Adını, Firavun ailesinden inanan bir kişinin vasıflarının sayıldığı 28-45. âyetlerden alır.

ARŞ'I YÜKLENEN MELEKLER

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

حٰمٓ ﴿١﴾ تَنْز۪يلُ الْكِتَابِ مِنَ اللّٰهِ الْعَز۪يزِ الْعَل۪يمِۙ ﴿٢﴾ غَافِرِ الذَّنْبِ
وَقَابِلِ التَّوْبِ شَد۪يدِ الْعِقَابِ ذِي الطَّوْلِۜ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۜ اِلَيْهِ الْمَص۪يرُ
﴿٣﴾ مَا يُجَادِلُ ف۪ٓي اٰيَاتِ اللّٰهِ اِلَّا الَّذ۪ينَ كَفَرُوا فَلَا يَغْرُرْكَ تَقَلُّبُهُمْ فِي
الْبِلَادِ ﴿٤﴾ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَالْاَحْزَابُ مِنْ بَعْدِهِمْۖ وَهَمَّتْ
كُلُّ اُمَّةٍ بِرَسُولِهِمْ لِيَأْخُذُوهُ وَجَادَلُوا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ
فَاَخَذْتُهُمْۗ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ ﴿٥﴾ وَكَذٰلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ
عَلَى الَّذ۪ينَ كَفَرُٓوا اَنَّهُمْ اَصْحَابُ النَّارِۘ ﴿٦﴾ اَلَّذ۪ينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ
وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِه۪ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذ۪ينَ
اٰمَنُواۚ رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَعِلْمًا فَاغْفِرْ لِلَّذ۪ينَ تَابُوا
وَاتَّبَعُوا سَب۪يلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَح۪يمِ ﴿٧﴾ رَبَّنَا وَاَدْخِلْهُمْ جَنَّاتِ
عَدْنٍ الَّت۪ي وَعَدْتَهُمْ وَمَنْ صَلَحَ مِنْ اٰبَٓائِهِمْ وَاَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْۜ
اِنَّكَ اَنْتَ الْعَز۪يزُ الْحَك۪يمُۙ ﴿٨﴾ وَقِهِمُ السَّيِّـَٔاتِۜ وَمَنْ تَقِ السَّيِّـَٔاتِ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمْتَهُۜ وَذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظ۪يمُ ﴿٩﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. Hâ. Mîm.

2. Bu Kitap mutlak galip, hakkıyla bilen, Allah tarafından indirilmiştir.

3. O, günahı bağışlayan, tevbeyi kabul eden, azabı çetin, lütuf sahibidir. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur, dönüş ancak O'nadır.

4. İnkâr edenler müstesna, hiç kimse Allah'ın âyetleri hakkında tartışmaz. Onların şehirlerde *(rahatlıkla)* gezip dolaşması seni aldatmasın.

5. Onlardan önce Nuh kavmi ve bunlardan sonraki topluluklar da *(peygamberlerini)* engellemeye, her ümmet kendi peygamberini yakalamaya azmetmişti. Bâtılı hakkın yerine koymak için mücadele etmişlerdi. Bunun üzerine ben onları kıskıvrak yakaladım. İşte, cezalandırmamın nasıl olduğunu gör!

6. İnkâr edenlerin cehennem ehli olduklarına dair Rabbinin sözü böylece gerçekleşti.

7. Arş'ı yüklenen ve bir de onun çevresinde bulunanlar *(melekler)*, Rablerini hamd ile tesbih ederler, O'na îman ederler. Müminlerin de bağışlanmasını isterler:

Ey Rabbimiz! Senin rahmet ve ilmin her şeyi kuşatmıştır. O halde tevbe eden ve senin yoluna gidenleri bağışla, onları cehennem azabından koru! ***(derler)*****.**

8. Rabbimiz! Onları da, onların atalarından, zevcelerinden, nesillerinden iyi olanları da kendilerine vâdettiğin Adn cennetlerine koy. Şüphesiz azîz ve hakîm olan sensin!

9. Bir de onları, her türlü kötülüklerden koru. O gün sen kimi kötülüklerden korursan muhakkak ki onu rahmetine mazhar etmiş olursun. Bu en büyük kurtuluştur.

Rahman ve Rahîm Allah'ın adıyla

"حم" sûrenin ismidir. Mahzuf bir mübtedânın haberidir. Yâni bu sûre "Hâ Mîm" diye isimlendirilen sûredir.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Hâ Mîm, Allah Teâlâ'nın isimlerinden biridir. Allah Teâlâ'nın isimlerinden her bir isim de O'nun hazinelerinin anahtarlarından bir anahtardır."*[160]

Her kim ilâhî isimlerden biriyle meşgul olursa, onunla o isim arasında, yâni o ismin sırrı ve ruhu arasında meşguliyeti nisbetinde bir münâsebet hâsıl olur. Bu münâsebet, kişinin meşguliyetinin fazlalığı nisbetinde güçlendikçe kişi ile o ismin hakîkî olarak delâlet ettiği şey arasında başka bir münâsebet meydana gelir. Bu ikinci münâsebet kemâle erdiği zaman kişi ile o ismin müsemmâsı olan Hak Teâlâ arasında başka bir münâsebet daha hâsıl olur. İşte o zaman Hak Teâlâ o şahsa o ismin mertebesinden tecellî eder ve istîdâdı kadar onun gönlüne dilediği şeyleri ikrâm eder. Hakîkat bakımından Allah Teâlâ'nın bütün isimleri ism-i a'zamdır.

İbn Abbas (r.a.) diyor ki:

"Elif Lâm Râ, Hâ Mîm ve Nûn harfleri, er-Rahmân lafzının çeşitli sûrelere dağıtılmış harfleridir."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Burada Cenab-ı Hak'la habîbi Muhammed (s.a.) arasındaki, ne mukarrebîn grubundan bir meleğin ne de gönderilmiş bir peygamberin sahip olamadığı sırra yemin edildiğine işâret edilmektedir. Şöyle ki: Hâ ile Mîm hem Allah'ın Rahmân isminin ortasındaki iki harf hem de O'nun peygamberi ve habîbi Muhammed isminin ortasındaki iki harftir. İşte bu iki harf, söz konusu iki ismin sırrı oldukları gibi, aynı zamanda Allah ile Rasûlü arasında bulunan bir başka sırra daha yemine işaret etmektedirler ki o da kitâbın indirilmesidir.

Sehl b. Abdullah et-Tüsterî (k.s.), Hâ Mîm harfleriyle Cenâb-ı Hakk'ın Hayy ve Melik isimlerinin kasdedildiğini söylemiştir. Bazıları ise Hâ ile esmâ-i hüsnâdan Halîm, Hamîd, Hakk, Hayy, Hannân, Hakîm isimlerine; Mîm ile de Melik, Mennân ve Mecîd isimlerine işâret edildiğini belirtirler.

Kâşifî der ki: "Hâ", üzerine men ve red çizgisinin çekilemeyeceği Hakk'ın hükmüne

işârettir. “Mîm”, zevâl ve fenâ tozunun çadırlarının etrafına ulaşamayacağı Allah’ın mülküne îmâdır.

Baklî şöyle der: “Hâ ezel hayatı; Mîm ise aşk ve muhabbet pınarıdır. Her kimi ki Allah kendisine yakın olma şerefiyle şereflendirir, onu, kendi hayat tarzıyla berhayât oluncaya dek hayat pınarından suvarır ve bundan böyle o kişiye bir daha fenâ ârız olmaz. Böylece o, hayâtın ‘hâ’sından hikmetâmîz ibarelerle ve muhabbetin ‘mîm’inden meçhul bilgilerin işaretleriyle konuşmaya başlar ki bunları kıdem ve bekâ pınarlarına varanlardan başkası kavrayamaz.”

Hizbü’l-bahr şerhi’nde der ki: Hâ Mîm, himâyeye işâret etmektedir. Bu sebepledir ki Peygamberimiz (s.a.) Uhud savaşında “Parolanız «Hâ Mîm lâ yunsarûn» olsun” buyurmuştur. Bunun mânası: “Allah’ın sizleri himaye etmesi sayesinde düşmanlar size karşı zafere erişemesinler” demektir. Zira Allah îman edenlerin dostudur ve kâfirlerin dostu yoktur! Böylece himâye sâyesinde ilâhî inâyet hâsıl olmuş olur. Himâye, hazret-i ef‘âlden yâni gelip kulun imdâdına yetişen ilâhî fiillerdendir. İş olup bittikten, olacak olanlar gerçekleştikten sonra “humme’l-emru” denmektedir. “Humme emrullah” ifadesi ise Allah’ın emri veya kıyâmet günü yaklaştı demektir.

Bir şair şöyle der:

قَدْحُمَّ يَوْمِى فَسُرَّ قَوْمٌ   قَوْمٌ بِهِمْ غَفْلَةٌ وَنَوْمٌ

Yaklaşınca benim günüm, sevindi birileri
Öyleleri ki daimîdir uyku ve gafletleri…

Keşfü’l-esrâr’da der ki: “Hâ”, “muhabbet”e, “mîm”, “minnet”e işârettir. Allah şöyle seslenir: Ey kendi hüneri ile değil de benim “muhabbet”imin “hâ”sı ile dost olan. Ey kendi taati ile değil de benim “minnet”imin “mîm”i ile beni bulan. Ey benim kendisini dost edindiğim ve kendisi beni tanımamış bulunan kulum. Ey benim kendisini istediğim ve kendisi beni bilmeyen kulum. Ey benim kendisi için olduğum, kendisi ise benim için olmayan kulum.

Yüz binlerce kişi bizim dergâhımıza durup bizi talep ettiler; dualar ettiler, iltifat etmedik. Sizi ey Ahmed’in ümmeti, sizin talebiniz/isteğiniz olmadan “Benden istemeden size verdim. Dua etmenize hacet kalmadan taleplerinizi karşıladım. Bana istiğfar etmeden günahlarınızı bağışladım.” dedik. Geçmiş peygamberlerin o rağbet ve şevki sanadır. İşte Halîl bu sebepten ***“Bana, sonra gelecekler içinde iyilikle anılmak nasib eyle.”*** (Şuâra, 26’84) Musâ kelîmullah da “Beni ümmet-i Muhammed (s.a.)’den kıl.” diyordu. Bu senin amellerini onlara açıkladığımızdan değildir. Eğer biz sizin amellerinizi onlara anlatmış olsaydık, hepsi sizden uzaklaşırlardı. Fakat size verdiğimiz fazilet ve nimetleri onlara açıkladık. Sizden önce seçtiklerimizi birer birer seçtik. Şöyle ki: ***“Şüphesiz Allah, Âdem’i, Nuh’u, İbrâhim âilesi ile İmran âilesini seçti.”*** (Âl-i İmran 3/33) Sıra size gelince, genel olarak şöyle dedik: Siz bizim seçtiğimiz en hayırlı

ümmetsiniz.

Bir başka yerde şöyle buyurur: “اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا/Biz kullarımızdan seçtik.” Bu hitâbın altında hem zâhid hem âbid vardır. Hem zâlim hem mazlum vardır.

Rivayete göre Mûsâ (a.s.) Cenâb-ı Hakk’a: “Yâ Rabbi! Hiç bana bulunduğun kadar bir başkasına ikramda bulundun mu? Zira bana kendi kelâmını bizzat işittirdin” demişti. Allah Teâlâ cevâben şöyle buyurdu: “Benim âhir zamanda yaratacağım birtakım kullarım vardır ki onlara Ramazan ayını ikram edeceğim ve ben onlara sana olduğumdan çok daha yakın olacağım. Şunu bil ki, seninle, aramızda yetmiş bin perde olduğu halde konuşmuştuk. Oysa ümmet-i Muhammed oruç tutup da dudakları bembeyaz, renkleri sapsarı kesildiği zaman, iftar ettiklerinde onlardan bütün perdeleri kaldırırım.”

[**Senâî** der ki:]

Başını perdeden çıkaracağın gün,
Zamâneyi hor ve zelîl edeceksin.
Güzellik ve cemâli bu hâlinden daha da artırırsan
Ey Rabbim hangi ciğerleri kana bulayacaksın.

“Mûsâ! Ne mutlu, Ramazan’da ciğerleri susuzluk çekip karınları acıkanlara! Onları ancak ve ancak kendi likâmla mükâfatlandıracağım. Onların oruçlu ağızlarının kokusu benim katımda misk kokusundan daha hoştur. Tek bir gün oruç tutan, hiç bir gözün görmediği, hiçbir kulağın duymadığı, hiçbir beşerin aklına gelmeyen şeyleri hak etmiş olur.”

Bunun üzerine Hz. Mûsâ: “Ya Rab! Ramazan’ı bana da ikrâm ediver” diye niyazda bulunduysa da Yüce Allah: “Bu, Ümmet-i Muhammed’e mahsus bir özelliktir” buyurmuştur.

Cenab-ı Hakk’ın şu ümmete olan ikrâmına ve bu ümmet-i merhûmeyi ne kadar gözettiğine bir bakın! Bütün ümmetler arasında böyle bir değerle sadece o ümmet muttasıf bulunmaktadır. Daha da ötesi, diğer bütün ümmetler böyle bir nimetten mahrum durumdadır.

❀

تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللّٰهِ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿٢﴾

2. Bu Kitap mutlak gâlip, hakkıyla bilen, Allah tarafından indirilmiştir.

“Bu Kitap,” kâfirlerin dediği gibi Muhammed’in uydurduğu bir şey olmayıp *“mutlak gâlip, hakkıyla bilen Allah tarafından indirilmiştir.”*

“Tenzîl” mübâlağa ile indirilmiş demektir. Burada Allah Tealâ için özellikle *“Azîz/mutlak gâlip ve Alîm/hakkıyla bilen”* vasıflarının zikredilmesi, muhtemelen Kur’an’ın i’câz husûsiyeti ve ihtivâ ettiği pek çok ilimle alakalı olup Allah Teâlâ’nın

mükemmel kudretine ve sınırsız ilmine delâlet etmektedir.

Fethu'r-Rahmân'da der ki: "Azîz," misli benzeri olmayan; "Alîm," bilinmesi mümkün ve muhtemel olan her şeyi bilen demektir.

Kâşifî de şöyle der: "Azîz", onu indirmeye gücü yeten Galip olan Allah. "Alîm", her zaman herkese gönderdiğini bilen demektir.

❀

غَافِرِ الذَّنْبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ شَدِيدِ الْعِقَابِ ذِى الطَّوْلِ لَآ اِلٰهَ اِلَّا

هُوَ اِلَيْهِ الْمَصِيرُ ﴿٣﴾

3. O, günahı bağışlayan, tevbeyi kabul eden, azabı çetin, lütuf sahibidir. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur, dönüş ancak O'nadır.

"*Günahı bağışlayan*" ifadesi, İsm-i Celâl'in bir başka vasfıdır. Buradaki izâfet, gerçek mânâsındadır. Zira bununla muayyen bir zaman murad olunmamıştır. Zira Cenâb-ı Hakk'ın sıfatları ezelî olup, bir zamanı hâriçte tutup bir başka zamanla kayıtlanmaktan ya da yenilenip durmaktan münezzehtir. Ancak bu sıfatların taallukları, ilgili hâdiselerin, meselâ burada olduğu gibi günahların sonradan meydana gelmesine bağlı olarak sonradanlık arzedebilir.

Sıfat-ı müşebbehelerin aksine ism-i fâillerin istimrâr ve devamlılık ifâde etmesi mümkündür. "Gâfir," örten demektir. "Zenb," günah anlamında olup kişinin âkıbetine zarar verecek olan her tür fiille ilgili olarak kullanılır. Bu kullanışta bir şeyin 'zeneb'i, yâni sonu hesaba katılmış olmaktadır. Günah cinsi kastedildiği içindir ki, ifâde çoğul olarak "günahları bağışlayan" değil, "günahı bağışlayan" şeklinde getirilmiştir. Nitekim "el-hamdü lillâh" ifadesinde de hamd cinsi kasdedilmiştir.

Söz konusu ifade, bu büyük övgü makamının da gerektirdiği üzere, "tevbe edilsin edilmesin, küçük-büyük tüm günahları örtüp gizleyen ve kıyâmet günü sahibini rezil etmeyen" anlamına gelmektedir.

"Kãbili't-tevb/tevbeyi kabûl eden": قَابِلْ, kuyudan çıkan kovayı karşılayıp alan; قَابِلَةٌ ise, doğum esnasında çocuğu karşılayan demektir. "Mazeret ve tevbesini kabul ettim" gibi ifadeler bu kökten gelmektedir. "Tevb" ise "tevbe" gibi masdar olup bir günahı bir açıdan terk etmek anlamındadır ve mazeret beyan etmenin en beliğ şeklidir. Zira mazeret beyanı, üç türlü olabilir: Mazeret beyan eden kişi ya "yapmadım" der; veya "yaptım ama şu yüzden yaptım" der; ya da "yaptım, ancak kötü bir şey yaptığımın farkındayım ve bunu bir daha yapmayacağım!" der. Bunun bir dördüncü şıkkı yoktur. İşte tevbe, bu şıkların üçüncüsüdür.

Tevbe şeriat ıstılahında, kusurundan dolayı pişman olarak günahı terketmek ve ona bir daha dönmemeğe kesin karar vererek dönmemek için elinden geleni yapmaya çalışmak demektir. İşte ancak bu dört şart yerine getirildiği zaman tevbenin şartları yerine gelmiş

olacaktır. Hâsılı tevbe, şer'an kötülenmiş durumdaki her şeyden dînen övgüye değer bulunmuş olan şeylere dönmek anlamına gelmektedir.

İstiğfâra gelince, istiğfâr işlenen suçun çirkinliğini görüp ondan yüz çevirerek mağfiret talebinde bulunmaktan ibarettir. Buna göre tevbe istiğfardan önce gelmektedir. Kişi, "Falanca günahımdan dönmüş bulunuyorum, gerçekten fenâ bir şey yapmışım, bir daha asla yapmayacağım! Bağışla beni ya Rab!" demedikten sonra, salt bağışlanma talebinde bulunmanın tevbe olmadığı hususunda icmâ vardır.

"Bağışlayan" ile "Kabul eden" ifadelerinin arasına vav harfinin getirilmesi, tek bir mevsufun -yani Allah'ın-, "günahları silme" ve "tevbeleri kabul etme" işlemlerini, belli bir grup -yani tevbe eden günahkârlar- açısından aynı anda gerçekleşeceğini ifâde etmek içindir. Böylece, günahların silinerek bağışlanması; kişinin tevbe etmesiyle ve söz konusu tevbenin Allah katında sevaba lâyık makbul bir tevbe olarak kabul edilmesiyle mümkün olabilecek demektir. Yani, "tevbenin kabul edilmesi" demek Cenab-ı Hakk'ın onu herhangi bir taat olarak kabul etmesinden kinâye olmuş olmaktadır. Böyle olmasaydı kabul etmezdi. Zira Allah, ancak taat olan fiilleri kabul eder.

İkinci bir ihtimal olarak; "vav" bağlacı araya, her iki vasfın yâni günahı bağışlama-tevbeyi kabul etmenin ayrı ayrı şeyler olduğunu göstermek için de getirilmiş olabilir. Çünkü iki vasfın aynı olduğu; ikincisinin sadece bir izah ve tefsir maksadına matuf bulunduğu vehmedilebilir.

Üçüncü olarak; her iki fiilin yâni günahı bağışlama-tevbeyi kabul etmenin mevkî ve müteallaklarının ayrı ayrı olduğu gösterilmek istenmiş de olabilir. Zira "غفر" kökü, günah bâki kalmakla birlikte sadece üstünün örtüldüğü anlamını taşır. Nitekim tevbe etmemiş büyük günah sahiplerinin durumu budur. Çünkü günahından tevbe eden o günahı işlememiş gibi olur. "Kabul etme" durumu ise, günahından tevbe edenlerle alakalıdır.

el-Es'iletü'l-mukhime'de şöyle der: "Âyette mağfiretin tevbeden önce zikredilmesi, Mu'tezile'nin anlayışını reddetmiş olmaktadır. Zira böylece Allah Teâlâ'nın, hiç tevbe etmeksizin de günahları bağışlayabileceği anlaşılmaktadır."

Keşfü'l-esrâr'da ise şöyle der: Fazl ve kerem sebebiyle "tevbe" muahhar, "gufrân" mukaddem olarak geldi. Eğer ben (Allah Teâlâ) "tevbeyi kabul ederim, sonra günahı bağışlarım" deseydim, insanlar, kul tevbe etmeden Allah'tan mağfiret gelmez zannederdi. İlk olarak bağışlarım, sonra tevbeyi kabul ederim. İnsanlar bilsinler ki tevbe ile bağışladığım gibi tevbesiz de bağışlarım. Eğer "tevbe" "gufrân" dan önce zikredilseydi, "tevbe" "gufrân"ın illeti olurdu. Halbuki "gufrân" bizim için illet değildir. Bizim fiilimiz hîle ile değildir. Önce bağışlarım, sonra kul bizim yaygımıza ayak bastığında temizce bassın diye saf fazilet suyu ile kulu temizleyip arındırırım. Bizim katımıza geldiğinde paklık özelliğiyle gelsin. Bu hususta bir başka âyette ***"Sonra (eski hallerine) dönmeleri için Allah onların tevbesini kabul etti."*** (et-Tevbe 9/118) buyurdu: Tevbe etmeyen âsîye dilersem mağfiret ederim. Tevbe edenin tevbesini kabul ederim. Burada günahın bağışlanmasından murad, tevbe etmeyenin günahının

bağışlanmasıdır.

"Cezâsı şiddetli:" "Şedîd," öncesindekiler gibi bir ism-i fâil olup "müşeddidü'l-'ikāb" mânâsındadır. Nitekim "ezîn" de "müezzin" mânâsına gelir. Bu bakımdan, kendisinden devam ve sübût kastedildiği için, ma'rife bir ismin vasfı olabilir.

Keşfü'l-esrâr'da şöyle der: Önce kendi sıfatını zikrederek "gâfiri'z-zenbi ve gâfiri't-tevbi" buyurdu. O'nun sıfatı tasarruf mahalli değildir; tağyîr ve tebdîl de kabul etmez. Ukûbetten bahsetti, "şedîdü'l-ıkâb" buyurdu. "Şedîd"i, "ukûbet"in sıfatı olarak koydu. "Ukûbet", tasarruf mahallidir. Tagyîr ve tebdîl kabul eder. "Azabım şiddetlidir" buyurdu. Fakat dilersem hafifletirim ve onu tasarruf edilecek, tagyîr ve tebdîl kabul edecek hale döndürürüm.

"Lûtfu bol olandır:" "Tavl," Fazlalık anlamındadır. Kelimenin kökü, "kısalık"ın zıddı olan "tûl" (uzunluk)tur. Zira kişi uzun boylu ise onun kemâl ve fazlalık sahibi olduğu kabul edilir. Kısa boylu ise kendisinde kusur ve eksiklik var demektir. Ayrıca, zenginliğe de "tavl" denmektedir. Çünkü fakirlikte ulaşılamayan birçok murâda zenginlikte nâil olunabilir. Tıpkı kısa iken elde edilemeyenlerin uzunken elde edilebilmesi gibi. Nitekim **İmam Fahreddin er-Râzî**'nin Nisâ sûresi tefsirinde de böyle geçmektedir.

Burada anlatılmak istenen Allah Teâlâ'nın, günahkârların müstehak oldukları cezâyı vermemekle sergilediği fazl u ihsândır.

İlâhî rahmetle alâkalı sıfatlar arasında ilâhî gazaba âid sadece bir sıfatın zikredilmesi, rahmetin gazabın önüne geçtiğine ve tercihe daha şâyân olduğuna delâlet eder.

Baklî'nin '*Arâis*'inde bu dört özellik şöyle tefsir edilmektedir:

"Cenâb-ı Hak, mümin kullarının «günahlarını örterek» gözlerinin önünden kalkmasını ve onları unutmalarını sağlar. Kendisine muhtaç olup da mazeret beyan etmek üzere huzûruna geldiklerinde «mazeretlerini kabul eder.» Meâb'a yâni tek ve gerçek dönüş yeri olan Allah'a dönmeyenleri perdelenme zilletiyle cezâlandırması bakımından «cezâsı şiddetli»dir. Fenâ ehline ise, onlara cemâlini açması sebebiyle «fazl u ihsân sahibi»dir."

el-Vesît isimli eserde söz konusu sıfatlar **İbn Abbas** (r.a)'tan rivayetle şöyle izâh edilmektedir: "Allah Teâlâ, Allah'tan başka hiçbir ilâh bulunmadığına şehâdet edenler için «günahları bağışlayıcı»dır. Böyle kullar O'nun dostları ve O'na itâat eden kimselerdir. Allah, şirkten tevbe edenlerin «tevbesini kabul eder.» «O'nun cezâsı», kendisini birlemeyip yegâne ilâh tanımayanlara karşı «şiddetli»dir. Yine O, kendisini birlemeyen ve Allah'tan başka hiçbir ilâh bulunmadığına şehâdet etmeyenlerden müstağnîdir; kimsenin O'na bir zararı veya faydası dokunmaz."

Keşfü'l-esrâr'da şöyle der: Allah'ın sünneti şudur ki, kulun kalbî rikkati sağlayıp hüzünlenmesi için onu vaîd âyeti ile korkutur. Böylece kul kullukta yangınlık ve yakarış ızhâr eder. Ağlayıp sızlar, zavallılığını gösterir. Sonra âlemlerin Rabbi yücelik ve rahmet sıfatını va'd âyeti ile zikreder ve kulun gönlüne ulaştırır. Fazl ve rahmeti ile ona

müjde verir. “Şedîdü’l-ıkâb” sözünü duyunca yanar, erir ve kırık bir dille şöyle der:

Gözüm yaş dolu, ciğerim ateş; iki elim bomboş, başımda toprak.

“Zi’t-tavli” hitâbını işitince gönlü şûlelenir ve iftiharla şöyle seslenir:

Benim örtümü taşıyamayan arş ne yapabilir ki?
Ben Senin kazânın hükmünü gönülden çekiyorum.

❀

Ebû Bekr-i Şiblî (k.s.) bir gün savaşçılar gibi hem gidiyor hem de şöyle diyordu: “Eğer bu yolda yüz binlerce ateşten deniz olsa korkmam, hepsini geçerim.” Ertesi gün onun nasipsiz biri gibi, “başını öne eğmiş gelmekte olduğunu gördüler. Usul usul şöyle diyordu: “Senin hükmünden feryad; Senin kahrından zinhar. Ne seninle bana huzur ve sükûn, ne sensiz işim dirlik düzen bulur. Ne gelmeye cesaretim var ne de kaçmaya. Eğer geri gelecek olsam bir yer göremiyorum. Kaçacak olsam, yol bilmiyorum.”

Sordular: “Ey Şiblî, dünkü hâlin ne idi, bugünkü hâlin nedir?” Şu cevabı verdi: “Baykuş tavusu görmeden güzellikten dem vurur. Ancak baykuş baykuştur, tavus da tavus. “Lâ ilâhe illâ Hû.” Ondan başka ibâdete lâyık bir ilâh yoktur.

Dolayısıyla O’nun emir ve yasaklarına itâat ve teslîmiyete, kendini tam olarak vermek gerekmektedir. Bütün mahlûkatın âhirette dönüşleri, ne tam bağımsız olarak ne de ortaklık sûretinde bir başkasına değil, ancak bu yüce zâtadır. O da bütün itâatkâr ve günahkârlara hak etmiş olduklarının karşılığını orada verecektir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: Allah Teâlâ, tevbelerini kabul etmek sûretiyle dostlarının “günahlarını bağışlamakta”dır. Onları samîmî bir şekilde tevbe etmeye muvaffak kılmak suretiyle “tevbeleri kabul etmekte”dir. Çünkü dostları, O’nun lütuf sıfatlarının tezâhür ettiği kişilerdir. İnanmayan ve tevbe etmeyenler için O’nun “azâbı şiddetli”dir. Çünkü O’nun kahır sıfatlarının tezâhür ettiği varlıklar da bu gibi kimselerdir. Umûmî mânâda tüm varlıklar için O, “lutfu bol olan”dır. Zira tüm varlıkları yokluktan varlık sahnesine çıkarıp rızıklandıran O’dur.

Yine Cenâb-ı Hak, insanlardan zâlim olanlar için “günahları bağışlayıcı”; orta halli olanlar için “tevbeleri kabul edici”; müşrik olanlar için “azâbı şiddetli”; hayırda önde gidenler için ise “lûtfu bol olan”dır.

Yüce Allah’ın rahmetinin ğazabından önde olması O’nun kerîm bir sünneti olduğu içindir ki burada lütuf sıfatlarını ifâde eden isimleri kahır sıfatlarını ifâde eden isimlerinden fazla getirilmiştir. Hatta, O’nun âtıfetli bir ihsânı ve merhametli bir lutf u in’âmı olarak bir tek kahır sıfatı üç lutuf sıfatının arasında zikredilmiştir. Böylece:

مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ ﴿١٩﴾ بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا يَبْغِيَانِ ﴿٢٠﴾

“İki denizi birbirine kavuşmak üzere salıvermiştir. Aralarında bir engel vardır, birbirine geçip karışmazlar.” (er-Rahmân 55/19-20) Yani, Allah böylece, birbiriyle

karşılaşan iki denizin arasını açmış da, aralarında bir berzah bulunduğu için, birbirlerine karışmaz olmuşlardır. İşte bu durumda ilâhî hidâyet taraflarından bir inâyet rüzgârı esip de iki deniz dalgalandığı zaman, söz konusu berzah bu iki denizin çarpışmasıyla yok olup gider ve böylece hepsi tek bir deniz hâlini alır. Ki bu deniz, “O’ndan başka ilâh yoktur ve dönüş sadece O’nadır” denizidir. Dönüş sadece O’na olunca, O’na doğru yürüyüş de bambaşka bir hoşluk ve güzellik kazanır.

❀

Ömer bin Hattâb (r.a.)’ın din kardeşi dediği bir arkadaşı vardı. Akıllı, dindar, kullukta samimi birisiydi. Akşamleyin birisi o arkadaşının yanından gelmişti. Ömer (r.a.) arkadaşının durumunu o gelen kimseye sordu: “Kardeşimiz ne yapıyor, hali nasıldır?” Onun yanından gelen kişi “O iblisin kardeşidir, senin kardeşin değil. Yâni onun yolunda bir gevşeklik var; içkiye başlamış. Her türlü kötülüğü işliyor” karşılığını verdi. Ömer şöyle dedi: “Geri döndüğünde beni haberdar et de ona bir mektup yazayım.” Sonra şu mektubu yazdı: “Bismillâhirrahmânirrahîm. Allah’ın kulu Ömer’den filân oğlu filâna. Selâmun aleyküm. Kendinden başka ilâh olmayan Allah’a hamdettiğimi sana bildiririm. O, günahı bağışlayan, tevbeyi kabul eden, azabı çetin, lütuf sahibidir. O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur, dönüş ancak O’nadır.”

Mektup o kişiye ulaşınca, “Allah’ın kelâmı doğrudur, Ömer’in nasihati güzeldir” dedi. Çok ağladı, tevbe etti, hâli iyileşti.

Hz. Ömer daha sonra: “Sapmakta bulunan bir kardeşinize siz de böyle davranın: Onu düzeltmeğe çalışın Şeytan’a yardımcı olarak onun aleyhinde bulunmayın” demiştir ki onun bu ifadesinde, mü’min bir kardeşini tek bir günahı yüzünden hemen terkedivermeyip aksine, ona nasihat etmek lâzım geldiğine işaret edilmektedir.

❀

مَا يُجَادِلُ فِىٓ اٰيَاتِ اللّٰهِ اِلَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَا يَغْرُرْكَ تَقَلُّبُهُمْ فِى

الْبِلَادِ ﴿٤﴾

4. İnkâr edenler müstesna, hiç kimse Allah’ın âyetleri hakkında tartışmaz. Onların şehirlerde *(rahatlıkla)* gezip dolaşması seni aldatmasın.

“Allah’ın âyetleri üzerinde tartışmaya girişmek;” “Cidâl/Tartışma,” karşısındakiyle çekişip onu yenmeye çalışmak üzere yapılan bir müfâvaza, yâni görüşmedir. Farsça ifadesiyle, “birisiyle iş tutmak” demektir.

Cidâl lafzı aslında, “ipi sağlam bir şekilde eğip büktüm” mânâsındaki “جَدَلْتُ الْحَبَلَ” ifâdesinden gelir. Buna göre, mücâdele eden iki taraf birbirini görüşlerinden vazgeçirmeye, biri diğerini eğip bükmeye çalışmış olmaktadır.

Ebu’l-Âliye’ye göre bu âyet, (Kur’an’la) dalga geçenlerden biri olan **Hâris b. Kays**

hakkında indirilmiştir. Yani, müstehzîlerden idi. Kur'ân'ı inkâr ve tekzîb husûsunda bâtıl olduğuna şiddetlice husûmet beslerdi.

Mânâ şöyledir: Allah'ın âyetleri hakkında "bunlar sihirdir, şiirdir, öncekilerin uydurmasıdır!" vb. iddiâlarla, ayrıca **"(O kâfirler,) hakkı ortadan kaldırmak için bâtılı kullanarak mücâdele ettiler!"** (el-Kehf 18/56) âyetinde dikkat çekildiği üzere bu âyetleri çürütüp değersizleştirerek yok etmek gâyesiyle birtakım asılsız gerekçeler kullanmak suretiyle ileri geri konuşarak hiç kimse tartışmaya girmez, ancak bu âyetleri inkâr edenler tartışmaya girebilir ve bunlara saldırabilir! Allah'ın âyetlerine îman edenler ise, saldırıp ileri geri konuşmak bir tarafa bu hususta gönüllerine en küçük bir şüphe kırıntısı bile gelmez. Bununla birlikte âyetlerdeki anlaşılması zor hususları halletmek, âyetlerin ihtivâ ettiği hakîkatleri ortaya çıkarmak, sapık ve yanlış yoldakilerin şüphelerini gidermek gâyesine mâtuf olarak girişilen tartışmalara gelince, bunlar en büyük tâatlerden olup Allah yolunda cihâd etmek gibidir. Peygamberimiz (s.a.)'in, cidâl lâfzını, tartışmanın nev'ini belirleyip tartışmadan tartışmaya fark bulunduğunu ifâde edecek şekilde nekre ile: *"Kur'an hakkında yapılan bir cidâl/tartışma küfürdür!"*[161] buyurmasının sebebi de budur.

Şeyhim ve senedim hazretlerinin, bu âyetin zeylinde Fakir'e âid risâlelerden birinde şöyle bir işârî açıklaması vardır: "Şerîatı inkâr edenler şu resmî/zâhirî Kur'an'ın âyetleri hakkında mücâdele ediyorlar. Bunlar resmî/zâhirî âyetler hakkında tartıştıklarından, tartışmaları da resmî/zâhirî oluyor. Böylece, gerçeğin inkârcısı olmanın yanı sıra zâhirin inkârcısı da olmuş oluyorlar. Gerçeği inkâr edenler ise gerçek Kur'an'ın âyetleri hakkında tartışıyorlar ve gerçek âyetler hakkında tartıştıklarından, tartışmaları da gerçek olmuş oluyor. Ancak bunlar zâhirin inkârcısı değil, sadece gerçeğin inkârcısı oluyorlar. Bu durumda, ey kurbanlık Hz. İsmâil'in adını taşıyan yavrum Hakkı, sana düşen, inkârı ve mutlak anlamda her tür tartışmayı terkederek ismine lâyık olmandır. Ta ki hem Allah Teâlâ hem de müminler katında gerçek bir mümin ve samîmî bir müslüman olabilesin! Doğru ve tutulacak yol bu olup herkesin bu yola dâvet ve irşâd edilmesi gerekmektedir. Hepimize düşen, bunu kabul edip irşâdın gereğini yerine getirmektir; tüm kulların yerine getirmesi gereken farz da budur."

"İnkârcıların memlekette gezip dolaşması seni aldatmasın."

"غرّ" uyanık bir halde iken düşülen gaflettir. "التَّقَلُّب" döndürmek anlamındadır. *el-Müfredât*'ta belirtildiğine göre ise "takallüb" gidip gelmek; "bilâd" ise şehirler demektir. **Râgıb** der ki: "«Beled», sâkinlerinin bir araya gelerek orada ikâmet etmesinden etkilenen sınırlı bir yerdir. Çoğulu بِلَادٌ ve بُلْدَانٌ olarak gelir. Mânâ şöyledir: Bahsi geçen kişiler hakkında "Bunlar kâfir olacak!" hükmünün verildiğini bildiğine göre, onlara mühlet verilmesi, dünyadaki ikballeri, Suriye-Yemen arasında kârlı alış-verişler için gidip gelmeleri -ki söz konusu bölgelere yazın ve kışın seferler yapmakta idiler- seni sakın üzmesin!

Nitekim onlara tanınan bu imkân, "onların mübarek gönülleri için fırsat ve mühlet

vardır” sözüyle ifâde edilmiştir. Çünkü bunlar çok yakında, inkârları yüzünden, tıpkı kendilerinden önceki ümmetler gibi tutulup azâba uğratılacaklardır. Nitekim şöyle buyuruluyor: ***“Onlardan önce, Nûh milleti, ardından, peygamberlere karşı gelen topluluklar da peygamberlerini yalanlamış...”*** (el-Mümin 40/6)

‘*Aynü’l-me’ânî*’de der ki: “Seni aldatmasın ey mağrur! yâni bu hitap, Hz. Peygamber (s.a.)’den başkaları kasdedilmekte ve taklidçi müslümanlara hitap edilmektedir.”

Burada, Allah dostlarının sahip olduğu ikramlardan mahrum bulunanların; onların makam ve meşreplerinin tadına varamayanların, Allah’ın, kendi âyetlerini birtakım kullarına tahsis buyurmasını inkârda ısrar edeceklerine; onlara kalben itirazda bulunup sözkonusu ikramlar hakkında hep mücâdele edeceklerine; dâimâ onları rezil etmek isteyeceklerine, fakat bu tercihlerinde hiç de isâbet edemeyip hep eksik kaldıklarına işâret edilmektedir. Dolayısıyla bu gibilerin tahsil için memleket memleket dolaşıp durması seni aldatmasın! Çünkü tahsil nefsânî arzular ve dünyaya meyil üzerine kurulacak olursa, böyle bir ilimle Allah’ın ihlâslı kullarına tahsis buyurduğu şeylere ermek mümkün olmaz.

Mevlâ Câmî şöyle der:

Zavallı iddiâcı, kabûlü inkârdan; iyiyi kötüden
Ayırt etmeyi bilmeden ilim ve fazîlet ızhâr eder.

❀

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَالْأَحْزَابُ مِنْ بَعْدِهِمْ وَهَمَّتْ كُلُّ أُمَّةٍ
بِرَسُولِهِمْ لِيَأْخُذُوهُ وَجَادَلُوا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ فَأَخَذْتُهُمْ
فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ ﴿٥﴾

5. Onlardan önce Nuh kavmi ve bunlardan sonraki topluluklar da *(peygamberlerini)* engellemeye, her ümmet kendi peygamberini yakalamaya azmetmişti. Bâtılı hakkın yerine koymak için mücadele etmişlerdi. Bunun üzerine ben onları kıskıvrak yakaladım. İşte, cezalandırmamın nasıl olduğunu gör!

“Onlardan” Kureyş kâfirlerinden *“önce Nûh kavmi, ardından, birtakım topluluklar”* yâni peygamberlerine karşı cephe alıp da onlara düşmanlık eden ve onlarla savaşan, Nuh kavminden sonraki Âd, Semûd ve benzerleri de “*peygamberlerini yalanlamaya azmetmişti...”*

Önce Nuh kavminden başlanmaktadır. Zira yeryüzünde ilk gönderilen peygamber Hz. Nuh’tur. Hz. Adem ise kendi çocuklarına peygamber gönderilmişti.

Burada azarlanan *“her bir ümmet,”* kendilerini dâvet ettiği sırada *“peygamberlerini”* yakalayıp esir etmek sûretiyle *“cezâlandırmaya azmetmişti.”*

el-Es’iletü’l-mukhime’de der ki: Görüldüğü gibi “Peygamberlerini” derken “bi-

rasûliha” demek yerine (cem-i müzekker zamiriyle) “bi-rasûlihim” denmektedir. Zira burada “ümmet” kelimesinden kadınlar dışarıda tutularak sadece erkekler kasdedilmiştir.

*‘Aynü’l-meânî’*de de der ki: Erkekler kadınlara tağlîb edildiği için bu zamir kullanılmıştır.

“Hemm,” hayır olsun şer olsun bir şeyi yapmazdan evvel kalbi o şeyi kesinlikle yapmak kararı üzere bağlamaktır.

Âyetteki “ahz” esir etme anlamındaki “ahz”dandır. “Ahîz” de esir demektir. Buna göre “liye’huzûhu” ifadesi esir etmek, hapsetmek, işkence edip öldürmek maksadıyla... gibi mânâlara gelmektedir. Yâni kâfirler o peygamberi alsınlar, diledikleri ve istedikleri her eziyeti ona ulaştırsınlar diye...”

Burada, tıpkı bu nebî ve rasullerin kendi çağlarında olduğu gibi, her asırda bir sâhib-i velâyet bir zâtın bulunacağı ve bu gibi zatları red ve inkar edenlerin, onlara itiraz edenlerin de mutlaka olacağına dair bir işâret vardır.

Ve bunlar hiçbir aslı astarı olmayan *“bâtıl şeylere sarılarak…”* kendi peygamberlerine düşmanlık ettiler.

Fethu’r-Rahman’da şöyle der: Bâtıl, sûretâ var olduğu halde ya ehliyet şartını taşımadığı ya da bir şeye meselâ satışa mahal olmadığı için tamamen anlamsız bulunan şeylere denir. İçki ya da küçük bir çocuğu satmak gibi.

Tıpkı Mekke müşriklerinin yaptığı gibi o bâtılla, kendisinden kaçış olmayan hakkı “ اَلدَّحْضُ”etmek; yâni zâil kılmak için mücâdele etmişlerdi.

“Bunun üzerine,” söz konusu cezâlandırma kararlılıklarına karşılık *“ben onları kıskıvrak yakaladım. İşte,”* kendisiyle bu gibileri cezâlandırdığım *“cezalandırmamın nasıl olduğunu gör!”*

Bu ve benzerlerinin helâk edilişini gösteren çeşitli kalıntılar, bakıp düşünenler için gerçekten büyük bir ibrettir. Ki yaşadıkları yerlerden geçerken bu kalıntıları hep görmektesiniz. Gidişatları aynı olduğu ve aynı suçta birleştikleri için şu müşrikleri de yakalayıp cezalandıracağım!

Nitekim bu tehdid şu âyette açıkça zikredilir:

❀

وَكَذٰلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا اَنَّهُمْ اَصْحَابُ النَّارِۘ ﴿٦﴾

6. İnkâr edenlerin cehennem ehli olduklarına dair Rabbinin sözü böylece gerçekleşti.

İşte kendi peygamberlerine karşı cephe alıp onlarla savaşan, onların getirip tebliğ ettiği hakkı bâtıl birtakım şeylerle yok etmeğe uğraşan güruhlar hakkında kesinleşip sabitleştiği gibi, *“inkâr edenlerin”* yâni senin Rabbini inkar ederek sana karşı düşmanlıkta birleşen ve hakkında “nâil olamayacakları birtakım suikasdler tertipleyen”

şu müşriklerin de *“cehennemlik olduklarına dâir Rabbinin sözü,”* azaba ilişkin hüküm ve kazası *“böylece gerçekleşti.”*

Çünkü bunlar cezalandırmaların en şiddetlisine ve en reziline yâni cehennem azabına müstahaktırlar. Hz. Peygamber (s.a.)’e karşı düşmanlıkta birleşen inatçı birer kâfir olmaları hasebiyle bu azaptan ebediyen kurtulamayacaklardır. Tıpkı kendilerinden önceki helak olmuş ümmetlerin başına geldiği gibi. Hasılı bunlar başka türlü cezâlandırma ve azaplara çok daha müstahak, çok daha lâyıktırlar. Onları bu konuda birleştiren, aynı durumları yâni cehennemlik olmalarıdır.

İşte aynı gerekliliğe benzer bir şekilde, şu helak edilmiş kavimler hakkında da “cehennemlik olduklarına” ilişkin ilâhî hüküm kesinleşmiştir. Yâni bunların, köklerini kazıyan bir azapla dünyada helak edilmesi gerektiği gibi ahirette de cehennem azabıyla cezalandırılmaları gerekmektedir. Böylece her iki halleri de dikkate alınarak bir benzetme yapılmış olması söz konusudur. İki taraf arasındaki ortak yön ise azabın gerekmesidir.

Âyette bir şeyde ısrar etmenin hem dünyada hem de âhirette ilâhî cezâlandırma ve azâbı gerekli kılacağına dâir bir işâret vardır. Bu durumda aklı başında olan birinin, başkaları kendisinin başına gelenlerden ibret almadan önce, başkalarının başına gelenlerden ibret alıp Allah’a tevbe ve rücû etmesi gerekmektedir.

[**Sa’dî**, *Bustan*’da şöyle der]:

Bahtı tersine dönmüş bir adam zencire düşünce
Akıllı kişiler ondan ibret alır.
Sen cezaya çarpılmadan önce af kapısını çal.
Dayak altında feryâd etmenin faydası yoktur.

Cenab-ı Hak cümlemizi gazabını celbedecek durumlardan uzak eylesin!

❀

اَلَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ
بِهِ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ اٰمَنُواۚ رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَعِلْمًا
فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ ﴿٧﴾

7. Arş’ı yüklenen ve bir de onun çevresinde bulunanlar *(melekler)*, Rablerini hamd ile tesbih ederler, O’na îman ederler. Müminlerin de bağışlanmasını isterler: Ey Rabbimiz! Senin rahmet ve ilmin her şeyi kuşatmıştır. O halde tevbe eden ve senin yoluna gidenleri bağışla, onları cehennem azabından koru! *(derler)*.

“Arşı yüklenen…” “Arş,” bütün cisimleri kuşatan cisimdir. “Arş” diye isimlendirilmesi, ya yüksek olması ya da karar verecekleri sırada üstüne kurulmaları

bakımından hükümdar tahtlarına benzetilmesi hasebiyledir. Nitekim Yüce Allah'ın kazâ ve kaderinin hükümleri de Arş'tan inmektedir. Ama ortada ne bir cisim ne de bir sûret vardır. Arş, 9. felektir. Allah Teâlâ onu yemyeşil bir cevherden yaratmıştır. Sütunlarından her ikisinin arası hızla uçan bir cismin seksen bin yıllık uçuş süresi kadardır. Bu îzahtan maksad, Arş'ı yüklenenlerin çok üstün olduğunu bildirmektir. Tıpkı varlık sahnesindekilerin mutlak mânâda en şereflisi olan Hz. Muhammed Mustafâ (s.a.)'in hizmetkârı olan Cebrâil (a.s.)'in en şerefli oluşu gibi.

Hadîs-i şerifte şöyle buyrulur: *"Allah Teâlâ Arş'ı yüklenenleri diğerlerinden üstün tutarak bütün meleklere sabah-akşam bunlara selâm vermelerini emretmiştir."*[162] Bunlar dört melektir. Biri erkek sûretinde olup insanoğlunun ihtiyaçlarıyla; biri kartal sûretinde olup uçan varlıkların ihtiyaçlarıyla; biri öküz sûretinde olup kara hayvanlarının ihtiyaçlarıyla; bir diğeri de aslan sûretinde olup vahşi hayvanların ihtiyaçlarıyla ilgilenir. Bunlarla Arş arasında yetmiş adet nurdan perde bulunmaktadır. Kıyamet gelip çattığında ise ***«O gün Rabbının Arş'ını ..sekiz (varlık) yüklenir»*** (Hâkka 69/17) âyetinin de delâlet ettiği üzere Arş'ı yüklenenler sekiz olacaktır. Bazı rivayetlere göre hepsi dağ keçisi sûretinde olacak; Arş da boynuzlarında ya da sırtlarında bulunacak. Zira *Tirmizi* ve *Ebu Davud*'un tahriç ettiği ve sonu şöyle biten uzun bir hadis söz konusudur: *"Sonra yedincinin üzerinde öyle bir deniz vardır ki yüzeyi ile dibi arası, bir semâ ile diğeri arasındaki mesafe kadardır. Bunun üzerinde de sekiz dağ keçisi vardır ki tırnaklarıyla dizleri arası bir semâ ile diğeri arasındaki mesafe kadardır. İşte Arş da bunların sırtları üzerindedir; altı ile üstü arası bir semâ ile diğeri arasındaki mesafe kadardır."*[163]

Bir başka hadiste şöyle buyrulur: *"Rabbım bana Arş'ını yüklenen meleklerden biri ile konuşma izni verdi. Onun kulak memesi ile boynu arası yedi yüz yıllık yürüme mesafesi kadardı."*[164]

Rivayete göre bu meleklerin ayakları en aşağıdaki arzda, başları ise Arş'ı yarmış vaziyette olmakla birlikte öne eğiktir. Gözlerinin ucuyla bile yukarıya bakmazlar. Yedinci semâdakilerden bile daha huşûlu, daha endişelidirler. Zaten her bir semâdakiler bir alt semâdakilerden daha korkulu, daha haşyetlidirler.

İbn Abbas (r.a.) şöyle der: "Cenab-ı Hak Arş'ını yüklenecek melekleri (Hamele-i Arş'ı) yaratınca kendilerine: «Arş'ımı yüklenin!» diye emretti. Fakat buna güçleri yetmedi. O da göklerdeki ve yerdeki melâike vb. varlıklar sayısınca yardımcıları olacak melekleri yarattı. Fakat yine güçleri yetmedi. Çakıl taşları ve toprak taneleri sayısınca yardımcı yarattı. Fakat nâfile! Bunun üzerine: «***Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhi'l-aliyyi'l-azîm:*** *Bizim O yüce ve büyük Allah'ın sâyesinde sahip olduğumuz dışında hiçbir güç ve kuvvetimiz yok!* deyin" buyurdu. Bunu söylediklerinde Arş'ın ağırlığını hiç hissetmediler ve ayakları yedinci semâdaki yere, toprağın yüzeyine battı.

Yine **İbn Abbas (r.a.)**'dan Hz. Peygamber (s.a.)'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: *"Allah'ın azameti hakkında düşünmeyin, aksine O'nun yarattıkları hakkında*

düşünün. Çünkü mesela meleklerden İsrâfil adlı bir mahluk vardır ki Arş'ın köşelerinden biri onun omuzlarındadır. Ayakları ise en alttaki arzdadır. Allah'ın azametinden dolayı o kadar zorlanır o kadar küçülür ki nihayet vas'a döner."[165] *Kamus*'ta da bildirildiği üzere vas' serçeden küçük bir kuştur. Allah Teâlâ Arş'ı yemyeşil bir cevherden yaratmıştır. Arş'ın bir milyon altı yüz bin adet başı vardır. Her bir başta bir milyon altı yüz bin dil vardır. Her biri bir milyon farklı dille tesbihte bulunur. Cenâb-ı Allah, Arş lugatlerinden her bir lugatle melekûtünde kendisini o lugatte tesbih ve takdis edecek bir varlık yaratır. Arş her gün nurdan yetmiş bin renge büründürülür ki hiçbir yaratık ona bakma gücüne sahip değildir. Bütün varlıkların Arş'ın büyüklüğüne göre durumu, sahrâya atılmış bir yüzük gibidir. Cenab-ı Hak Arş ile onu taşıyanlar arasına ateşten yetmiş perde, sudan yetmiş perde, kardan yetmiş perde, beyaz inciden yetmiş perde, yemyeşil zebercedden yetmiş perde, kırmızı yakuttan yetmiş perde, nurdan yetmiş perde, zulmetten yetmiş perde çekmiştir ki çarpılıp yanacağım korkusuyla hiçbiri Arş'a bakmaz.

Fakir der ki: Bütün bu rivayetler "söz konusu meleklerin Arş'ı yüklenmesi"nin, bazı müfessirlerin düşündüğü gibi "koruyup kollamak"tan mecâz olmayıp, hakikî mânâda anlaşılması gerektiğine delâlet etmektedir. Yemin ederim ki, bu kadar büyük ve geniş olmasına rağmen Arş'ın "meleklerin boynuzları", "sırtları" veya "omuzları" üzerinde bulunması, Yüce Allah'ın ne kadar muazzam, ne denli büyük bir zat olduğuna daha iyi delâlet etmektedir. Zira bugünkü dört melek ve kıyâmet günündeki sekiz melek Arş için birer ayak ve sütun mesâbesindedir. Saraylar sütunlara yüklendiği gibi, Arş da meleklere yüklenmiştir. Dolayısıyla bu, sahih olarak gelen "Arş'ın ayakları olması" ve "Arş'ın bütün cisimleri kuşatması" fikri ile bir zıtlık arzetmez. Çünkü Arş'ın gerçekten de asılı olması ve meleklerin Arş'ın bütününü yüklenmiş olması câizdir.

"Ve çevresinde bulunanlar.." Bir şeyin "havl"i kendisine dönülmesini mümkün kılan tarafıdır. *"Rablerini överek tesbih ederler;"* yâni O'nu yüce şânına yaraşmayan her şeyden tenzih eder, uzak bilirler. Hem de sonsuz sayıdaki nimetlerine hamd etmek suretiyle..

Fethu'r-Rahmân'da şöyle der: Bu melekler şöyle tesbih ederler:

سُبْحَانَ ذِى الْعِزَّةِ وَالْجَبَرُوتِ، سُبْحَانَ ذِى الْمُلْكِ وَالْمَلَكُوتِ. سُبْحَانَ
الْمَلِكِ الْحَيِّ الَّذِى لَايَمُوتُ. سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ الْمَلٰئِكَةِ وَالرُّوحِ

"Tenzih ederiz o güçlü Cebbâr'ı. Görünür görünmez her şeyin sâhibi olan zâtı. Tenzih ederiz o asla ölmeyecek Diriyi. O Sübbûhtur, Kuddûstur (her türlü eksiklikten münezzeh yüce bir zattır.) O, meleklerin ve Ruh'un Rabbıdır."

Âyette "tesbih etmek" meleklerin esas işleri olarak gösterilirken "hamd etmeleri" sadece bir hâl olarak zikredilmiştir. Çünkü hamd, tesbihin aksine, bu meleklerin hallerinin bir gereğidir. Tesbihe ise ancak Allah Teâlâ'yı yüce şânına yakışmayan bir özellikle tavsif eden birini reddetmek gibi ârızî bir durumdan dolayı başvurulur.

Denilmiştir ki: Arş'ın etrafında yetmiş bin melâike safı mevcuttur. Melekler *"lâ ilâhe illallah"* ve *"Allahu ekber"* diye diye Arş'ı tavaf ederler. Bunların arkalarında yetmiş bin saf daha ellerini boyunlarına koymuş vaziyette yüksek sesle "lâ ilâhe illallah" ve "Allahu ekber" diyerek kıyamda durmaktadır. Bunların arkasında ise yüz bin saf vardır ki sağ ellerini sol ellerinin üstüne koymuşlar; her biri bir diğerininkinden farklı bir tesbih şekliyle tesbîhatta bulunmaktadır. Bunların dışındaki meleklerin haddini hesabını ancak Allah bilir. Bunlardan birinin iki kanadı arasındaki mesafe üç yüz yıllık yürüyüş mesafesidir.

Meâlim'de **Şehr b. Havşeb**'den naklen der ki: Arş'ı yüklenenler sekiz adet olup dördü: "Allahım! Sana hamd ederek seni her tür noksanlıktan tenzih ederiz. Her şeyi bildiğin halde bize lütufkâr davrandığın için bütün hamd ü senâlar sanadır!" derlerken, diğer dördü şöyle der: "Allahım! Sana hamd ederek seni her tür noksanlıktan tenzîh ederiz. Cezalandırmaya gücün yettiği halde affetmenden dolayı bütün hamd ü senâlar sanadır." Sanki onlar Allah'ın keremi karşısında insanoğlunun günahları için bu sözleri söylerler. Tefsirlerden birinde, sanki meleklerin âdem oğullarının günahlarını gördükleri kaydı geçmektedir.

Meleklerin dile getirdikleri bu sözlerde pek çok fayda vardır. Zamanının âlim ve şeyhlerinin meşhurlarından olan tarîkat pîri Ebû'l-Kâsım Bişr-i Yâsîn, Ebû Saîd Ebû'l-Hayr'a şöyle dedi: Şu sözleri benden öğren ve sürekli söyle. Ebû Saîd şöyle der: Bu sözleri ezberledik ve sürekli söyledik; ondan faydalandık.

"Ve O'na," yâni Rablerine, kendi durumlarına uygun bir îman tarzıyla *"inanırlar."* Önceki ifadeler bu meleklerin îman ettiğine zaten delalet ettiği halde, burada bunun açıkça belirtilmesi îmanın ne denli üstün, îman edenlerin ne kadar şerefli olduğunu gösterme gayesine yöneliktir.

Denilmiştir ki: "Şereflilerin özelliği, özelliklerinin şerefli olmasıdır."

Fakir der ki: Burada îman lafzını kullanmakla âyet-i kerîme, bu meleklerin Allah'ı gözle idrak etmekten uzak olup kalb gözleriyle idrak mertebesinde bulunduklarına işaret etmektedir. Tıpkı insanlar gibi ki, insanoğlu dünya yurdunda durduğu müddetçe Allah'ı gözle idrak edemez. Âhirette ise meleklerin Allah'ı göremeyeceği söylenmiştir. Bir görüşe göre ise sadece Cebrâil (a.s.), o da bir kez olmak üzere, Allah'ı görebilecektir. İnsanoğlundan mümin olanlara gelince, bunlar Allah'ı dünyada kalb gözleriyle âhirette ise gözle göreceklerdir. Zira ***"Gözler O'nu idrak edemez."*** (el-En'am 6/103) ifadesinden müminler istisnâ edilmiş ve âyet-i kerîme melekler ile cinler hakkında genelliği üzere bâki kalmıştır. Bunun sebebi de "görme" istidâdının, kâmil ve şâmil liyâkat ve olgunlukları sâyesinde insanoğlunun müminlerine has olmasıdır.

"Mü'minler için bağışlanma dilerler." "Meleklerin bağışlanma dilemesi" müminler için şefâatte bulunmaları, onları tevbeye yönlendirmeleri ve bağışlanmalarını gerektirecek amelleri onlara ilhâm etmeleri demektir.

Burada, meleklerin insanoğlunun günahlarından haberdar olduğu ihsâs edilmekte ve aynı îmanı paylaşmanın, cinsler farklı farklı olsa da şefkat ve îman kardeşinin iyiliğini

istemeyi gerektirdiğine dikkat çekilmektedir. Çünkü îman ortaklığı iki kişi arasındaki en güçlü bağdır. Nitekim Cenab-ı Hak: ***“Ancak müminler kardeştir”*** (el-Hucurât 49/10) buyurur. Fakihlerin aşağıdaki görüşlerinin gerekçesi de budur: Fetret ve anarşi devirlerinde insanlara zulmedenlerin, anarşistlerin ve bunların yardakçılarının öldürülmesi mubahtır. Müslüman dahi olsalar, bunları öldürenler sevâba girmiş olur. Zira müslüman olmanın şartlarından biri de Allah’ın yarattığı varlıklara şefkat beslemek, onların sevinciyle sevinip üzüntüsüyle üzülmektir. Oysa bu tipler tam tersi bir tutum içindedirler. Şu da bir gerçektir ki böylelerinin şerrinden hapis ve benzeri çarelerle kurtulmak nâdiren mümkündür.

İmam (Fahreddin er-Razi) şöyle diyor: “Şu kesindir ki mükemmel bir mutluluk iki şeye bağlıdır: Allah’ın emrine tazim ve Allah’n yarattığına şefkat. İlkinin ikinciden önce gelmesi gereklidir. Nitekim *«Rablerini överek tesbih ederler ve O’na inanırlar”* ifadesi, Allah’ın emrine saygıyla; *«Mü’minler için bağışlanma dilerler»* ifadesi ise Allah’n yarattığına şefkatle alakalıdır.”

Mücahid der ki: Melekler Harut ile Marut’un başına gelenleri öğrendiklerinden ya da ***“Sen yeryüzünde orada fesâd çıkarıp kan akıtacak birilerini mi yaratacaksın (ya Rab)?”*** (el-Bakara 2/30) dediklerinden beri müminlerin günahlarının bağışlanması için Rablerine yalvarmaktadırlar.

Râğıb’a göre Allah’ın mağfiret etmesi, kendisine azap dokunmasından kulunu korumasıdır. İstiğfâr ise bu korumayı hem sözlü hem de fiilî olarak talep etmek demektir. Çünkü sadece sözlü bir bağışlanma talebi yalancıların işidir.

Bu âyet-i kerîmeden, ihtiyaçları olmadığından dolayı kendileri için bağışlanma talebinde bulunmadıkları halde insanlar için bağışlanma talep ediyor olmaları hasebiyle meleklerin insanoğlundan daha üstün olduğu mânâsı çıkmaz. Çünkü bu talep müminlerin avâmı itibariyledir. Mü’minlerin seçkinlerine gelince ki bunlar peygamberlerdir, onlar meleklerden mutlak mânâda üstündürler. Şanlarına tâzim gayesiyledir ki peygamberler için bağışlanma talebi yerine salât ü selâm ederler. Allah rahmet eylesin **Ebu’l-Leys** (k.s.) ne güzel söyler: “Bu âyet-i kerîmede aslında müminlerin üstünlüğü açıklanmaktadır. Çünkü baksanız a melekler onların bağışlanması için duâ etmekle meşguller!”

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “Âyet-i kerîme, meleklerin, tıpkı Allah’ı tesbih, O’na hamd ü senâ ve tâzim etmekle emrolundukları gibi, günahkâr müminler için istiğfâr ve duâ etmekle de emrolunduklarına; onlar için Allah’a yalvararak kurtuluşları ve derecelerinin daha da yükseltilmesi için duâda bulunduklarına işâret etmektedir. Burada «günahkâr» kaydını koyuyoruz, zira «bağışlanma» ancak günahkârlar için söz konusudur.”

Melekler şöyle diyorlar:

“Rabbimiz! Senin rahmet ve ilmin her şeyi kuşatmıştır:”

İbârenin aslı şöyledir: “Senin zâtın değil (çünkü Allah’ın zâtı hakkında mekan imkânsızdır) rahmetin ve ilmin her şeyi içine almıştır” şeklindedir. Böylece Yüce

Allah'ı rahmet ve ilim sıfatlarıyla tam olarak tavsif etmek maksadıyla, sanki zat sırf o her şeyi kuşatan rahmet ve ilimden ibaretmiş gibi (zattan bahsedilmeyerek) asıl ibareye yer verilmemiştir. İlim varlıklara taalluk açısından rahmetten daha şümûllü ve daha önce olmasına rağmen, rahmetin ondan önce zikredilmesinin sebebi ise bu âyette gerçek ve aslî maksûdun rahmet olmasıdır.

Aynü'l-me'ânî'de bu ifâdenin tefsiri sadedinde: "Sen her şeyi nimet ve ilimle doldurdun" denilir.

Fakir **(Bursevî)**'ye göre, âyetin umûmîliği şeytan ve benzeri varlıkları da içine almaktadır. Çünkü, en azından varlık sahnesine çıkabildiğine göre, her varlık için dünyevî bir rahmet zaten söz konusudur. Şeytan için de hesap gününe kadar mühlet verilmiştir. Kaldı ki dünyevî rahmetin başka türleri de vardır.

"O halde tevbe eden ve senin yoluna gidenleri bağışla:"

"فَاغْفِرْ"deki "fâ" (öyleyse) harfi, duâyı bir öncesindeki "ilâhi rahmet ve ilmin her şeyi kapsıyor oluşuna" bağlamaktadır. Yâni "fâ"dan sonraki istekler hem rahmet hem de ilme dayanmakta olup mânâ şöyledir: "Herşeyi rahmet ve ilimce kuşatmış bulunduğuna göre, inkâr ve günahlarından tevbe edip îman ve tâat yolundan gideceklerini bildiğin kimseleri bağışla."

Bu ifâdede meleklerin ancak heveslerine tâbi olmaktan tevbe ve rücû edip Hak Teâlâ'nın yoluna sağlam bir niyet ve samîmî bir istekle uyanların bağışlanmasını istediklerine işâret edilmektedir.

el-Es'iletü'l-mukhime'de der ki: "Öyleyse… bağışla" ibâresi "ancak tevbe edenlere şefâat edilebileceğini" gösteren bir üslup taşımaktadır denilirse, buna şöyle cevap verilir: Şefâat herkesle ilgili olmakla birlikte tevbe etmiş birinin şefâate ihtiyacı çok daha açık olduğu için âyette özellikle tevbekârlar zikredilmiştir. Ayrıca bize (Ehl-i Sünnet) göre Allah tevbekârın tevbesini kabul etmek zorunda değildir."

En güçlü görüş buradaki tahsisin (yani tevbenin özellikle zikredilmesinin), tevbe ve ittibâa teşvik maksadlı olmasıdır. Benim kalbime gelen de budur. Bu konuda serdedilen en dikkat çekici fikirlerden biri de (Ruzbihan) **el-Baklî**'nin *Te'vîlât*'ındaki şu sözüdür: "Meleklerin rahmeti bana ilginç geldi. Çünkü baksanız a günahlarında ısrar edenleri nasıl istiğfarlarından hâriç tutuyorlar. Bu, melekî tarzda vâki olmuş bir tür zühddür. (Fazla bir şey istememedir.) Bunlar, Beşeriyetin Efendisi (s.a.)'in, kavmi kendisine işkence ve eziyet ettiği sırada söylediği şu sözleri dile getirmekten ne kadar uzaklar!: *«Allahım! Şu kavmimi doğru yola ilet, çünkü onlar bilmiyorlar.»* İlahi rahmetin her şeyi kapsadığını kendileri belirtmelerine rağmen, bu rahmete ancak tevbekâr olanları lâyık görüyorlar. Keşke ilk sözleri üzerinde kalıp tevbekâr olsun isyankâr olsun herkes için ilâhî mağfiret istemiş olsalardı!"

Ancak Fakir **(Bursevî)** der ki: İsyankâr biri ya mümindir ya da kâfirdir. Kâfir olanlar için mağfiret söz konusu değildir. Çünkü mağfiret, isyan etmiş olsun olmasın mutlak mânâda müminlere özgü bir şeydir. İşte, Allah Teâlâ'nın, kendisine şirk koşulmasını asla affetmediğini bildikleri içindir ki melekler, dualarında müşrikleri müstesnâ tutmak

için sadece tevbekârlar için mağfiret talebinde bulunmuşlardır.

“Onları Cahîm azâbından koru!” diye bağışlanma dilerler.

Vikãyet ise bir şeyi kendisine rahatsızlık ve zarar veren bir şeyden korumak demek olup mânâ: “Onları cehennemin azâbından koru” şeklindedir. Bu ifâde ile, önceden hissetttirilen bir fikir açıkça zikredilmiş olmaktadır. Zira mağfiret zaten “azabın düşürülmesi, yok edilmesi” anlamına gelir. Burada “kurtuluşun” sırf tevbe ile gerçekleşmeyeceğine; ancak tevbe üzerinde sebatkâr olmakla, amelleri “görsünler ve duysunlar” düşüncesinden kurtarmakla ve kalbi hevâ ve bid’atlerden arındırmakla mümkün olabileceğine de işaret edilmektedir.

❀

رَبَّنَا وَاَدْخِلْهُمْ جَنَّاتِ عَدْنٍ الَّتٖى وَعَدْتَهُمْ وَمَنْ صَلَحَ مِنْ اٰبَٓائِهِمْ وَاَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ اِنَّكَ اَنْتَ الْعَزٖيزُ الْحَكٖيمُ ﴿٨﴾

8. Rabbimiz! Onları da, onların atalarından, zevcelerinden, nesillerinden iyi olanları da kendilerine vâdettiğin Adn cennetlerine koy. Şüphesiz azîz ve hakîm olan sensin!

“Rabbimiz! Mü’minleri.. koy” ifadesi bir önceki âyetteki “onları koru” cümlesine matuftur. İki cümle arasına “Rabbimiz!” nidâsının konulması meleklerin seslerini yükselterek yalvarıp yakarmada ne kadar mübâlağa ettiğini göstermek içindir.

“Ve babalarından, eşlerinden, soylarından iyi olanları..” Atalarının salâh derecesinden alt seviyede de olsa genel mânâda cennete girmeye hak kazandıracak bir salah ile sâlih olanları da müminlerle birlikte *“kendilerine söz verdiğin Adn cennetlerine koy.”*

Cenâb-ı Hak, “Allah’tan başka hiçbir ilah yoktur! Hz. Muhammed (s.a.) de O’nun peygamberidir” diyenlerin Adn cennetlerine gireceğine söz vermiştir. Bu giriş ya ilk baştan ya da isyanları karşılığında azaplarını çekmelerinin ardından gerçekleşir.

“Adn cennetlerine..” yâni ikâmet bahçelerine.

Rivayet edildiğine göre **Ömer b. Hattab** (r.a) **Ka’bü’l-Ahbar**’a: “Adn cennetleri denen cennet nedir?” diye sormuş; o da: “Cennette, peygamberlerin ve âdil idarecilerin gireceği altın saraylardır” diye cevap vermişti. Buna göre, Adn cennetleri avâmın değil, özel birtakım insanların makamı olmaktadır. Nitekim Firdevs de böyledir. Çünkü her bir cennetin kendine özgü bir amel tarzı vardır. Amel ne denli özel, ne kadar yüksek olursa girilecek cennet de o denli yüce, o kadar yüksek olacaktır.

Müminlerin cennetteki mutlulukları tamama ersin ve gönül aydınlıkları ikiye katlansın diyedir ki melekler böyle duâ etmektedir.

Burada, tevbekâr bir kimsenin bereketinin atalarına ve çoluk çocuğuna da ulaşacağına ve bu sâyede cennete ve cennet nimetlerine bunların da nâil olacağına dâir bir işâret vardır.

Saîd b. Cübeyr der ki: Mümin cennete girdiğinde “Hani nerede benim babam?”,

“nerede benim çocuğum?”, “nerede benim eşim?” der. Kendisine: “Onlar senin işlediğin tâat amellerini işlemediler” cevabı verilir. Müminin: “Ben bu amelleri, hem kendim hem de onlar için işlerdim” demesi üzerine şöyle nidâ edilir: “Onları da cennete koyun!”

Bu ifadelerde, kulluk edenlerin ibâdet etmeyenlere şefâat edeceklerine dair bir ümit vardır.

Enes b. Malik (r.a.)’ten Hz. Peygamber (s.a.)’in şöyle buyurduğu rivâyet edilir: *“Kıyamet günü gelip çattığında müslümanların küçük çocuklarına «Kabirlerinizden çıkın!» diye nidâ edilir ve kabirlerinden çıkarlar. Yine bu küçüklere: «Haydi grup grup cennete koşun!» diye nidâ edildiğinde: «Ya Rab!» derler, «ana-babalarımız da yanımızda olacak mı?» Bunun üzerine: «Haydi grup grup cennete koşun!» diye ikinci kez nidâ edilir. Onlar yine: «Ya Rab! Ana-babalarımız da bizlerle birlikte mi?» derler. Bu serzeniş Rabbimizin hoşuna gider de: «Evet ana-babalarınız da yanınızda olacak!» buyurur. Bu buyruğun akabinde her çocuk hemen ana-babasına doğru emekler, ellerinden tutar ve onları da cennete sokar. Çünkü o gün çocuklar ana-babalarını bugün evlerinizdeki çocuklarınızın sizleri tanımasından daha iyi tanıyacaklardır.”*[166]

el-Vâkı’âtü’l-Mahmûdiyye’de **Şeyh Üftade** (k.s) namıyla meşhur şeyh efendi hazretlerinden naklen şöyle denmektedir: Her kim kendisi cennetlik olduğu halde eşi cennetlik değilse, Allah cennette eşinin bir benzerini yaratır ve onunla tesellî bulur. Şayet “bir benzeriyle teselli nasıl olur?” diyecek olursan derim ki: O, onun benzeri olduğunu bilmeyecektir. Çünkü onun eşinin bizzat kendisi değil de benzeri olduğunu tahmin etse teselli bulamaz. Aksine mahzûn olur. Oysa cennet sevinç ve mutluluk yurdudur. Âdem (a.s) bile cennette mahzûn olmasın diye dünyaya gönderilmiştir.

“Şüphesiz” kudret dâhilindeki hiçbir şeyin kendisi açısından imkansız olmadığı *“Azîz”*; vâdini gerçekleştirmek ve sözünde durmak gibi eşsiz bir hikmetin gerektirdiği şeylerden başkasını asla yapmayan *“Hakîm ancak sensin.”*

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: Sen öyle bir Aziz’sin ki günah işleseler de tevbekârlara yine güç verir, onları seversin. Sen seni sevenleri günah işlemekten korumadığın durumlarda bile bir Hakîm’sin; daha sonra bunların tevbesini kabûl edersin.

Şâirin dediği gibi:

Ben Senin hükmünden baş çekmiyorum;
Fakat Sen ne hükmedersen başıma o geliyor.

❀

وَقِهِمُ السَّيِّئَاتِۜ وَمَنْ تَقِ السَّيِّئَاتِ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمْتَهُۜ وَذٰلِكَ هُوَ

الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٩﴾

9. Bir de onları, her türlü kötülüklerden koru. O gün sen kimi kötülüklerden korursan muhakkak ki onu rahmetine mazhar etmiş olursun. Bu en büyük kurtuluştur.

“Onları kötülüklerden” yâni kıyâmet gününde kendilerini kötü durumda bırakacak şeylerden *“koru”* ve dûçar edilebilecekleri cezâları başlarından sav. Çünkü kötülüğün (seyyie’nin) karşılığı kötülüktür. Dolayısıyla cezâya kötülük (seyyie) denmesi ya kötülük melzuma yâni ‘kötü ameller’e ad verildiği içindir -ki bu durumda, ‘kötülüğün cezâsı’ndan ibaret olan lazım için kullanılmış olur- ya da mânâ -muzâfın hazfedildiği düşünülerek-: “Kötülüklerinden dolayı lâzım gelmiş bulunan cezâdan onları koru” şeklindedir ki bu durumda âyette söz konusu edilen ‘kötülükler’ kötü amellerden ibaret olur. Bu da “onları Cahim azabından koru” ifâdesindeki özelleştirmenin akabinde genelleştirme demektir. Birincisi onların Cahîm azabından korunmaları için duâdır. İkincisi ise onların Cahîm azâbıyla birlikte kabir azâbı, kıyametteki o bekleyiş, hesâba çekilme, sorgulanma ve sıratı geçme ve benzeri zorluklardan korunmaları için duâdır. Üçüncü bir ihtimal de ilk duânın tevbekâr atalara âid olmasına mukâbil, bu ifâdenin bunların sâlih tâbilerine özgü bir duâ olmasıdır.

“O gün” kıyâmet günü *“sen kimi kötülüklerden korursan muhakkak ki onu rahmetine mazhar etmiş olursun.”* Çünkü azaptan âzâde tutulan biri ilâhî rahmete ermiş demektir.

Birinci “kötülükler”den, dünyada işlenmiş günahların kasdedilmiş olması da câizdir. Buna göre *“kötülüklerden kimi korursan…”* ifâdesinin mânâsı şöyle olur: “Her kimi dünyada günah işlemekten korursan ona âhirette rahmet eylemiş olursun.” Bir nevi, müminler için müsebbebi (yani âhirette azaptan korunmalarını) taleb ettikten sonra sebebini (yani dünyada günah işlememelerini) de taleb etmiş olmaktadırlar.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “Onları kötülüklerden koru! Yani, koru ki tevbe ettikten sonra mâsiyet ve günahlara tekrar dönmesinler. «O gün kötülüklerden kimi korursan, ona şüphesiz rahmet etmiş olursun» şeklindeki duâlarıyla da melekler bu husustaki her şeyi Allah Teâlâ’nın rahmetine havâle ediyorlar. Zira bu rahmet sâyesinde hem O’nun âdi yaratıkları olan şeytanlar müminlere musallat olamıyor; hem de yaratıklarının en üstünleri olan mukarreb melekler O’nun katında şefâat edebiliyorlar.”

Mutarrif der ki: “Müminlerin iyiliğini en çok isteyen varlıklar melekler; onları aldatmaya en çok çalışan varlıklar da şeytanlardır.”

Zikredilen *“bu”* rahmet ve koruma *“büyük kurtuluştur.”* “Fevz,” esenlik içerisinde zafer kazanmak demek olup mânâ şöyledir: “Ötesinde hiçbir tamahkârın tamah edeceği bir şey bulunmayan zafer işte budur.” Evet, o büyük bir kurtuluştur. Zira bugün ilâhî ismet himâyesinde olan, yarın kıyâmet günü sonsuz rahmet gölgesi altında olacaktır. Bu hususta şöyle denmiştir:

Dünyada himâyene alıyor, kıyâmette yakınına yol veriyorsun.
Dergâhına yol vermediğin, kıyâmette âh etmez de ne yapar?

Fakir (**Bursevî**) der ki: Bu büyük âyetlerden ve melâike-i kirâmın bu istiğfârından şu gerçek ortaya çıkmaktadır: İnsanoğlunun yapısı yardıma muhtaçtır. Çünkü insan o büyük emânetin ağırlığı altındadır. İlâhî lutf ve cemâl nûruyla nurlanan da ilâhî celâl ve kahır ateşiyle yanıp tutuşan da odur. Bu bakımdan işi zordur. Hiçbir varlık onun gibi değildir. İnsanoğlunun meleklerle bu ilişkisi, horoz ile doğan kuşunun ilişkisine ne kadar benzer! Doğan horoza: "Senin kadar vefâsı az olan birini tanımıyorum! Sahiplerin seni yumurta iken alıp büyütüyorlar. Sonra büyüdüğün zaman, hiçbiri sana yaklaşamıyor. Çünkü bir o yana bir bu yana uçup duruyorsun! Beni ise dağlarda yakalayıp gözlerimi bağlıyorlar. Aç bırakıp karanlık odalara hapsediyorlar. Ama av üzerine saldıkları zaman hemen avı yakalayıp doğruca onlara geri dönüyorum!?" dermiş. Horoz da ona şu cevabı verirmiş: "Evet ben sahiplerimden kaçıp duruyorum. Çünkü sen hiç sacda kızartılan bir doğan gördün mü? Ama ben sacda kızartılan nice horozlar görmüşümdür!"

Ayrıca, böyle bir zafer elde etmek isteyenlerin, zafere ulaştıran bir yol ve yöntemle hareket etmeleri gerekir. Çünkü âhirette elde edilecek her mutluluğun tohumu dünyada atılmaktadır. Bu durumda, aklı başında olan herkes âhiret için hazırlık yapmak durumundadır.

Lokman (a.s.) diyor ki: "Yavrum! Karınca (gibi küçücük bir hayvan) senden daha hazırlıklı olmasın. Hani karınca henüz kışın zorluk ve sıkıntısı gelmeden önce yazdan kış için hazırlık yapmış da bir kurbağa kendisinden azık isteyince şöyle demiş: «Niçin yazın bütün gün vırak vırak diye bağırıp durdun da kış için hiç hazırlık yapmadın!»"

Şeyh Sa'di der ki:

Yarın geri dönecek bir yol bulunamayacağı için
Bugün akıllı hareket etmek lâzım.

Yani kıyâmet günü artık dünyaya dönüş için hiçbir yol kalmamıştır.

---

[160]. Busirî, İthâfu'l-hıyara, nr. 5810; Suyutî, Câmiu'l-ehâdi, nr. 38906.
[161]. Suyûtî, el-Câmiu's-sağîr, nr. 3114.
[162]. Zeylaî, Tahrîcu'l-ehâdis ve'l-âsâr, nr. 1130.
[163]. Ebu Dâvûd, Sünnet 18; İbn Mâce, Mukaddime 13; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, I, 207.
[164]. Ebu Ya'lâ, XI, 496; Heysemî, Mecveu'z-zevâid, I, 80; Suyutî, el-Câmiu's-sağîr, nr. 906.
[165]. Aclûnî, Keşfu'l-hafâ, I, 371.

[166]. Bk. Aclûnî, Keşfu'l-hafâ, I, 150.

SİZİN İÇİN
GÖKTEN RIZIK İNDİREN
O'DUR

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنَادَوْنَ لَمَقْتُ اللّٰهِ اَكْبَرُ مِنْ مَقْتِكُمْ اَنْفُسَكُمْ اِذْ تُدْعَوْنَ
اِلَى الْاِيمَانِ فَتَكْفُرُونَ ﴿١٠﴾ قَالُوا رَبَّنَا اَمَتَّنَا اثْنَتَيْنِ وَاَحْيَيْتَنَا اثْنَتَيْنِ
فَاعْتَرَفْنَا بِذُنُوبِنَا فَهَلْ اِلَى خُرُوجٍ مِنْ سَبِيلٍ ﴿١١﴾ ذٰلِكُمْ بِاَنَّهُ اِذَا دُعِيَ
اللّٰهُ وَحْدَهُ كَفَرْتُمْ وَاِنْ يُشْرَكْ بِهِ تُؤْمِنُوا فَالْحُكْمُ لِلّٰهِ الْعَلِيِّ الْكَبِيرِ
﴿١٢﴾ هُوَ الَّذِي يُرِيكُمْ اٰيَاتِهِ وَيُنَزِّلُ لَكُمْ مِنَ السَّمَاءِ رِزْقًا وَمَا يَتَذَكَّرُ
اِلَّا مَنْ يُنِيبُ ﴿١٣﴾ فَادْعُوا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ
﴿١٤﴾ رَفِيعُ الدَّرَجَاتِ ذُو الْعَرْشِ يُلْقِي الرُّوحَ مِنْ اَمْرِهِ عَلَى مَنْ
يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ لِيُنْذِرَ يَوْمَ التَّلَاقِ ﴿١٥﴾ يَوْمَ هُمْ بَارِزُونَ لَا يَخْفَى
عَلَى اللّٰهِ مِنْهُمْ شَيْءٌ لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ﴿١٦﴾

10. İnkâr edenlere şöyle seslenilir: Allah'ın gazabı, sizin kendinize olan kızgınlıktan elbette daha ağırdır. Zira siz imana davet ediliyor, fakat inkâr ediyordunuz.

11. Onlar: Rabbimiz, bizi iki defa öldürdün, iki defa dirilttin. Biz de günahlarımızı itiraf ettik. Bir daha *(bu ateşten)* çıkmaya yol var mıdır? derler.

12. *(Onlara denir ki:)* İşte bunun sebebi şudur: Tek Allah'a ibadete çağrıldığı zaman inkâr edersiniz. O'na ortak koşulunca *(bunu)* tasdik edersiniz. Artık hüküm, yücelerin yücesi Allah'ındır.

13. Size âyetlerini gösteren, sizin için gökten rızık indiren O'dur. Allah'a yönelenden başkası ibret almaz.

14. Haydi, kâfirlerin hoşuna gitmese de Allah'a, Allah için dindar ve ihlâslı olarak duâ edin!

15. Dereceleri yükselten, Arş'ın sahibi Allah, kavuşma günüyle korkutmak için kullarından dilediğine iradesiyle ilgili vahyi indirir.

16. O gün onlar *(kabirlerinden)* meydana çıkarlar. Onların hiçbir şeyi Allah'a gizli kalmaz. Bugün hükümranlık kimindir? Kahhâr olan tek Allah'ındır.

❀

"İnkâr edenlere ise şöyle nidâ edilir:" Nidâ ve münâdât, çağırmak ve sesi

yükseltmek demektir. O kâfirler yüksek sesle çağrılacaklar. Çünkü onlar, cehennemin içinde, sırf kötü arzularına uymaları sebebiyle kendilerini o ebedî cehennem azâbına sürükleyen nefs-i emmârelerine (kötülüğü emreden nefislerine) gazap ve hışımla bakacaklardır. Yâni o denli kızacaklar ki, nefislerini şiddetle kınarlarken, onlara buğzederek kötüleyip dururlarken öfkeden parmak uçlarını yiyecekler. Üstelik bu hareketleri herkesin gözleri önünde yapacaklardır. İşte bu sırada cehennem zebânîleri olan melekler, bunların haktan ne denli uzak bulunduklarına dikkat çekmek üzere kendilerine uzak bir mesâfeden sesleneceklerdir.

Kâfirler cehenneme girecekleri ve kendi nefislerine düşmanlık edip, güçleri yeterken îman etmemeleri sebebiyle azarlamaya ve kınamaya başlarlar. Bu durum karşısında melekler:

"Allah'ın gazabı, sizin kendinize olan kızgınlıktan elbette daha ağırdır" diye seslenecekler.

"Makt" çirkin bir eylemde bulunan birine şiddetle hışım duymak demektir. "Buğz" ise, nefsin arzu etmediği şeyden nefret edip kaçması anlamında olup "hubb"un zıddıdır. "Hubb" da nefsin arzuladığı şeye tutulup ona meyletmesi demektir. "Maktullah", yâni Allah'ın maktı ifadesi, *"Allah'ın gazap ve hışmı"* mânâsına gelir. Bu terkipte "makt" fâiline izâfe edilmiş bir masdar konumundadır. Mef'ûlü ise, ikinci maktın delâlet etmesi sebebiyle, hazfedilmiş durumdadır. Buna göre mânâ şöyle olmaktadır: "Vallahi, Allah'ın sizin nefs-i emmârelerinize karşı olan hışım ve gazabı, sizin nefsinize olan öfkenizden daha büyüktür." Hatırlayacak olursanız, dünyada iken peygamberler tarafından îmana çağrıldığınızda bunu kabul etmekten şiddetle kaçınır ve nefislerinize tâbi olup onun arzularını yerine getirmeye yarışarak gerek Yüce Allah'ı gerekse tevhid akîdesini inkâr ederdiniz!"

Anlam böyle olmakla birlikte "iz" zarfının birinci "makt"e râci olması da câizdir. Buna göre mânâ şöyle olur: "Allah Teâlâ'nın size karşı dünyada inkâr etmek suretiyle kendisini kızdırdığınız zamanki gazabı, şu anda sizlerin kendinize olan öfkenizden daha şiddetlidir."

Fakir (**Bursevî**) şöyle diyorum: *"İmana çağrıldığınızda"* ifâdesi ilâhî gazabın sebebinin inkâr olduğuna delâlet eder. Buna göre bir nevi şöyle buyurmuş olmaktadır: "Bu inkârınızı hatırlayın. Çünkü dünyada da âhirette de hışma uğramanızın ve o yakıp tutuşturarak mahveden azâba girmenizin sebebi odur." Nitekim az ileride şöyle buyurur: *"Bunun sebebi, yalnız Allah'a îmana çağrıldığınız zaman inkâr ederken, O'na eş koşulunca inanmanızdır."*

İşin hakîkati şudur: Gerçek mânâda "Sevgililer Sevgilisi" Allah Teâlâ iken, "düşmanlar düşmanı" nefstir. Dolayısıyla her kim "Sevgililer Sevgilisi"ne göstermesi gereken sevgiyi "düşmanlar düşmanı"na gösterip onun hâkimiyeti altına girerse, Allah da onun üzerindeki inâyet nazarını çeker ve buğzedip ondan uzaklaşır.

Şeyh Sâdi'nin dediği gibi:

Dost, yüzü düşmana dönük olan sana, nâdiren bakar.
Eğer faydalı dost istiyorsan onun düşmanından emir almayacaksın.
Senin evinde düşmanını gördükten sonra
Dostun oraya ayak basmaz, bunu bilmiyor musun?

Allah Teâlâ'nın inkâra gazab edişi ezelidir. Ancak bu öylesine gizlidir ki kâfirden inkâr sudûr edinceye kadar izi ortaya çıkmaz. O ilâhî gazap aynı zamanda ebedîdir. Çünkü dünyanın sona erip gitmesiyle kesintiye uğramaz. Bu bakımdan inkârcı hem dünyada hem de âhirette dâimâ gazaba uğramış olur. Allah'ın hışmının kulunun hışmından daha büyük olması ise, kulun hışmının Allah'ın hışmından kaynaklanıyor olmasındandır. Zira, şayet Allah kâfiri suçu yüzünden yakalayıp cezâlandırmayacak olsaydı, kul hiç de kendine karşı hışım duymayacaktı. Ayrıca, en büyük nimetler O'nun rızâsının birer neticesi olduğu gibi, en şiddetli cezâlar da Allah'ın kullarına duyduğu gazap ve öfkenin birer neticesidir. İşte bir inkârcı âhirette Rabbinin kendisine öfkeli olduğunu bilirse, hiçbir şey onun gönlüne bundan daha ağır gelemez. Üstelik ne kendisine fayda sağlayacak bir mızırdanma ne de içinde bulunduğu berbat durumu savuşturup yok edecek bir zenginliği söz konusudur. Yalvarıp yakarmalarına kulak verilmeyeceği gibi, hiçbir kurtuluş ümidi de yoktur. Cenab-ı Hak'tan af ve ihsânını isteriz. Kendisi dışındaki varlıklar karşısında bize O yeter!

❀

قَالُوا رَبَّنَٓا اَمَتَّنَا اثْنَتَيْنِ وَاَحْيَيْتَنَا اثْنَتَيْنِ فَاعْتَرَفْنَا بِذُنُوبِنَا فَهَلْ اِلٰى

خُرُوجٍ مِنْ سَبِيلٍ ﴿١١﴾

11. Onlar: Rabbimiz, bizi iki defa öldürdün, iki defa diriltin. Biz de günahlarımızı itiraf ettik. Bir daha *(bu ateşten)* çıkmaya yol var mıdır? derler.

Bu hitâbı duyan kâfirler: *"Rabbimiz! derler, Bizi iki defa"* iki ölümle "*öldürdün, iki defa"* iki diriltişle *"diriltin."* Bu iki diriltiş ve öldürüşün mâhiyeti hakkında birkaç görüş vardır:

1- **Kâşifî**'nin *et-Tibyân*'dan naklen belirttiği şu görüştür: Böğründen çıkarttığı ve mîsak aldığı Âdem neslini öldürdü. Birinci öldürüş budur. Rahimde nutfe halinde iken diriltti. Sonra dünyada öldürdü ve âhirette diriltti.

"Biz de" bu sebeple *"günahlarımızı",* özellikle de ölümden sonra dirilişi inkâr ettiğimizi, "*itiraf"* ve ikrar *"ettik."* yâni peygamberler bizleri Allah'a ve âhiret gününe îman etmeye çağırdılar. Oysa bizler tıpkı Dehrîler gibi ölümden sonra hayat bulunmadığına inandığımız için onların dâvetlerine iltifat etmedik ve ölünceye kadar bu boş inanç üzere yaşamaya devam ettik. Ancak işte, şu anda diriltilmiş bulunuyoruz. Şu an, dünyada iken inkâr ettiğimiz ölüm sonrası hayatın olduğunu açıkça gördük. Bu

sebeple artık bütün günahlarımızı itiraf ediyoruz. Dolayısıyla *“bir daha çıkmağa,”* yâni ateşten hızlı olsun yavaş olsun bir tür çıkışa ya da herhangi bir amel işlemeye *“yol var mıdır”* ki o yolu biz de tutalım da şu berbat azaptan kurtulabilelim? Yahut da “dünyaya çıkma”ya bir yol var mıdır ki oraya gidip yaptıklarımızın tersini yapabilelim? Nitekim bir başka ayette ***“Bir daha dönmeye yol var mıdır?”*** (eş-Şûrâ 43/44) diyecekleri anlatılır. Ancak kendilerine “Hayır!” cevabı verilir. *Aynü’l-me’ânî*’de belirtildiği gibi bu cevap hazfedilmiştir. Ya da diğer tefsirlerde belirtildiği üzere cevap, bir sonrasındaki: *“Yalnız Allah çağrıldığı zaman inkâr ederdiniz de..”* ifâdesidir.

2- Cehennemlikler, “birinci imâte/öldürüş” ile ölü olarak yaratılmış olmalarını kasdediyorlar. Nitekim, ***“Sizler ölü idiniz de Allah sizi diriltti”*** (el-Bakara 2/28) buyurulduğu üzere bu öldürüş, ruh üfürülmesinden evvel ana rahminde gerçekleşir. “İkinci öldürüş” ile de ecellerinin bitimindeki öldürülüşlerini kasdediyorlar.

Bu görüş sahipleri, “imâte/öldürme” fiilini “bir varlığı hayatsız kılmak” anlamına hamletmektedirler. Cehennemlikler, birinci “ihyâ/diriltiş” ile ana rahminden çıkmazdan evvelki diriltilişlerini; ikinci diriltiş ile de ölüm sonrası diriltişini kastediyorlar. Yalnız bu, “Öyleyse, kabirde ne azap ne hayat ne de ölüm vardır!” şeklinde bir düşünceyi haklı kılmaz. Çünkü *el-Es’iletü’l-mukhime*’de de belirtildiği üzere, cehennemlikler, ne dünyadaki ne de âhiretteki hayata benzeyen bu kabir hayatını o anda hatırlamazlar. Şu da tevatürle kesinleşmiştir ki Hz. Peygamber (s.a.) kabir azabından Allah’a sığınmıştır. Ayrıca bid’atçilerin ortaya çıkmasından önce ilk Selef-i Sâlihîn bu hususta ittifak hâlinde idi. Hatta bazıları ***“Her kim benim Zikr’imden (: Kur’an’dan) yüz çevirirse, böyleleri için kesinlikle sıkıntılı bir hayat söz konusudur.”*** (Tâ Hâ 20/124) âyetindeki sıkıntılı hayatın kabirde gerçekleşeceğini söylemiştir. Zira bu gibilerden pek çoğunun dünyada müminlerden daha rahat bir yaşama sahip olduğunu görüyoruz.

3- Cehennemlikler “birinci öldürüş” ile dünya hayatının bitimindeki öldürüşü; “ikinci öldürüş” ile de kabir hayatının bitimindekini; “iki diriltiş”le de kabirdeki diriltiş ile kıyâmet günkü diriltişi kastediyorlar.

*İrşad’*da der ki: Cehennemliklerin durumlarına en uygun düşen de budur. “Peki, bu durumda, dünya hayatı zaten kesin olarak yaşandığı için, nassa (3. bir hayat-ölüm) ilave(si) yapılmış olmayacak mı?” şeklinde bir itirâz ortaya çıkmaktadır. Bu itirâz bertaraf edilmektedir. Ancak bu, “cehennemliklerin, yok olup gitmiş, bütün izleri, bütün sonuç ve hükümleri sona ermiş durumdaki dünya hayatına önem vermedikleri” şeklindeki görüş sâyesinde değil, aksine şu görüşle bertaraf edilmektedir: Bunların esas maksadı, dünyada iken inkâr edip durdukları şeyi itiraf etmek ve bu itirafın gereği olan amellere sımsıkı sarılarak, böyle bir şeyin gerçekleşmeyeceğini hissettikleri ve bundan bir bakıma ümit kestikleri halde, bu itirafı tekrar dünyaya dönüş için bir vesile kılmaya çalışmaktır. *“Bir daha çıkmağa yol var mıdır?”* derken hedefledikleri de budur. Yoksa bunu, mutlak bir ümitsizlik hâlet-i rûhiyesi içerisinde istiyor değillerdir. Bir türlü kabul etmedikleri ve bütün inkâr ve mâsiyetlerini kendisi yüzünden gerçekleştirdikleri temel fikrin, ölümden sonraki diriliş olduğunda hiç şüphe yoktur. “İlk diriltiş”e gelince, bunu,

itiraf ettiklerinin arasına koymamaktadırlar. Zannetmektedirler ki bu itirafın kendilerine bir yararı olacak. Peki ilk ölümü niçin zikrediyorlar? Zikrediyorlar, çünkü ölüm; varlık sahnesine çıkışı açısından ikisi üzerine sıralanması hasebiyle ifadelerinde de ikisi üzerine sıralanıyor.

4- İki kez diriltiş ve iki kez öldürüşle ilgili bir görüş de *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de geçen şu görüştür: Cehennemlikler, kalplerin öldürülüp nefislerin diriltilişini, sonra da bedenlerin öldürülüp baasla tekrar diriltilişini kastediyorlar.

❀

ذٰلِكُمْ بِاَنَّهُٓ اِذَا دُعِيَ اللّٰهُ وَحْدَهُ كَفَرْتُمْۚ وَاِنْ يُشْرَكْ بِه۪ تُؤْمِنُواۜ

فَالْحُكْمُ لِلّٰهِ الْعَلِيِّ الْكَب۪يرِ ﴿١٢﴾

12. ***(Onlara denir ki:)*** **İşte bunun sebebi şudur: Tek Allah'a ibadete çağrıldığı zaman inkâr edersiniz. O'na ortak koşulunca** ***(bunu)*** **tasdik edersiniz. Artık hüküm, yücelerin yücesi Allah'ındır.**

(Onlara denir ki:) "İşte bunun sebebi..."

İrşad'da der ki: *"İşte bunun sebebi..."* ifâdesi, ümid ettikleri şeyin gerçekleşmesinin bizzat kendi kötü amelleri yüzünden imkansız olduğunu gösteren bir cevaptır. Yani, işte içinde bulunduğunuz bu berbat azap, şu sebeptendir: Dünyada iken yalnız, tek başına olarak Allah çağrıldığı, sadece O'na kulluk edildiği zaman O'nun birliğini inkâr ediyordunuz. O'na eş koşulunca ise şirk koşmak suretiyle hemen inanıyor, tasdik edip şirkli bir îmana koşuyordunuz.

Burada mâzî yerine "وَاِنْ يُشْرَكْ" şeklinde fiil-i muzâri kulanılmasının sebebi, dünyaya tekrar gönderilmeleri durumunda yine şirklerine döneceklerine dikkat çekmek içindir.

İrşad'da der ki: Âyet-i kerimede ilk şart cümlesinde "اِذَا" edatının getirilmesi ve "fiil-i mâzi" sigası kullanılması; ikinci şart cümlesinde ise "اِنْ" edatının getirilmesi ve "fiil-i muzâri" sigası kullanılmasında, kâfirlerin durumlarının son derece kötü olduğuna dâir âşikâr bir delâlet vardır.

Vaziyetiniz böyle olduğuna göre, (bugün) hüküm, hak dışında hiçbir hüküm vermeyen, kendisine ortak koşulamayacak kadar Yüce ve Büyük olan Allah'ındır. "Kendisine ortak koşulamayacak kadar" diyoruz, çünkü zâtında, sıfatlarında ve fillerinde hiçbir varlık O'na benzemez. Hem O kendisine ortak tanıyanları asla affetmeyeceğine, böylelerine verilecek cezânın sonsuz olduğuna dâir kesin karar vermiştir. Öyleyse ebediyen buradan çıkmanız mümkün değildir.

Denildiğine göre Harûrîler: "Hüküm ancak Allah'a aittir" sloganlarını bu ayetten çıkarmışlardır. Yine dendiğine göre, Hâricîlere Harûrî denmesinin sebebi bunların Harûrâ'da -ki Halûlâ veznindedir- ortaya çıkıp ilk olarak burada toplanmış olmalarındandır. Burası, kısaca, "Kufe'de bir kasaba" olarak anılır.

Hâricîler, Muâviye ile Hz. Ali (r.a) arasındaki tahkim mes'elesi yüzünden Hz. Ali'ye itâatten çıkmış (hurûc) bir grup Kûfeli zâhiddir. Şöyle ki: Hz. Ali ile Muaviye arasındaki savaş iyice uzayıp taraflar halifeliğin kime âid olduğu hususunda Ebû Mûsâ el-Eş'ari ile Amr b. Âs'ı hakem tayin etmekte birleştiler. Hz. Ali de bu ikisinin görüşünü benimseyeceğini söyle(mek mecbûriyetinde kal)dı. Sözkonusu grup: "Allah'tan başka hiç kimsenin hüküm verme yetkisi yoktur!" ifadesini işte bu sırada kullanmıştır. Hz. Ali buna mukâbil: "Evet, gerçekliği olan, fakat bâtıl maksadlar için sarfedilmiş bir söz!" buyurdu. Hâricîler on iki bin (12.000) kişiydi. Hiçbirinin halifeliğini benimsemediler ve "anlaşmazlık sancağı" altında bir araya gelip yol kesmeye ve milletin kanını dökmeye başladılar. Bunun üzerine Hz. Ali bunların üzerine yürüdü, kendi tarafına dönmeleri hususunda öğütler verdi. (Bir kısmının dönmesine karşılık, geri kalanlar) savaşmak dışındaki her şeye şiddetle karşı çıktılar. Hz. Ali de Bağdad yakınlarındaki eski küçük bir yerleşim birimi olan Nehravân'da -ki Za'feran veznindedir- bunlarla savaşa girişti ve hepsini öldürdü. Nerede ise köklerini kazıdı. Çok azı dışında hiçbiri kurtulamadı.

Hz. Peygamber (s.a.)'in, haklarında: *"Âhir zamanda ümmetimden öyle bir grup çıkacak ki herhangi biriniz onların namazları karşısında kendisinin kıldığı namazı; tuttukları oruç karşısında kendi tuttuğu orucu küçümseyecektir… Fakat bunların îmanı boğazlarından aşağı geçmez"*[167] buyurduğu kimseler bunlardır. Yine Hz. Peygamber: *"Hâricîler, cehennemin itleridir!"*[168] buyurmuştur. Velhasıl, Hâricîler bozuk inançları yüzünden sapık sayılan bir mezheptir. Hakkı inkâr ve bozuk inanç yüzündendir ki birçok şehirde birçok kulun durumu böyle kötüleşmiştir, özellikle de çağımızda..

Bu durumda, aklı başında olanlara düşen, maksadına nâil olmak ve bir ismi de Dârusselâm olan cennete girmek için, gerek Allah'ın dâvetine gerekse Rasûlü'nün dâvetine hem kavlî, hem amelî, hem hâlî, hem de itikâdî olarak icâbet edip, fırsatlar geçtikten sonra tedârikte bulunmak isteyenlerin durumuna düşmemektir.

Şâirin dediği gibi:

Durma, eteğindeki adilik tozunu yıka,
Çünkü ırmağı ansızın kesebilirler.
Henüz ipin ucu elinde duruyor.
Sonra: "Devlet kuşu elimden kaçtı!" deme.
Eğer vakit geçtiyse çabuk ol, hızlı yürü.
Dürüst yürüyen kişi geç kalmaktan kaygılanmaz.

Maksad, ihtiyarlık ve ölüme yakın zamanlarda olsa da tevbeye teşviktir.

❀

هُوَ الَّذٖى يُرٖيكُمْ اٰيَاتِهٖ وَيُنَزِّلُ لَكُمْ مِنَ السَّمَٓاءِ رِزْقًاۜ وَمَا يَتَذَكَّرُ اِلَّا مَنْ يُنٖيبُ ﴿١٣﴾

13. Size âyetlerini gösteren, sizin için gökten rızık indiren O'dur. Allah'a yönelenden başkası ibret almaz.

"Size" dînî ihtiyaçlarınızı gözeterek gerek nefislerinizde gerekse dış dünyada *"ayetlerini"* yâni kudretinin göstergelerini, tekliğinin şâhidlerini *"gösteren…"* Burada insanoğlunun "varlıkların hakikati"ni kendi basîretiyle göremeyeceğine, bunun ancak Cenab-ı Hakk"ın göstermesi ile mümkün olabileceğine dâir bir işâret vardır.

Ve bedenî ihtiyaçlarınızı gözeterek *"size gökten rızık"* yâni rızık sebebi olan yağmuru *"indiren O'dur."* Âyet-i kerîmede rızık ve âyetler birlikte zikredilmiştir. Çünkü bedenî hayat açısından rızıklar hangi konumdaysa, dînî hayat açısından Hakk'ın âyetleri aynı konumdadır.

Bu eşsiz âyetlerden, *"Allah'a yönelen"* inkârı bırakıp O'na dönen kimseler ibret alır; yâni Allah'ın, yarattığı çeşit çeşit varlığa tevdî ettiği sadece Allah'a kulluk edilmesini gerektiren eksiksiz kudret tezâhürleri hakkında ve herkese verilen gizli-açık nimetler üzerinde tefekkür edenden *"başkası"* öğüt ve *"ibret almaz."* Onların gerektirdiği şekilde ancak bu vasıftaki kişiler davranır. Böyle olmayanlar ise -ki hepsi birer inatçıdır- düşünüp öğüt almaktan çok çok uzaktırlar! İşte durum böyle olduğuna, yâni düşünüp ibret almak ancak içtenlikle Allah'a yönelenlere mahsûs olduğuna göre:

❀

فَادْعُوا اللّٰهَ مُخْلِصٖينَ لَهُ الدّٖينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ﴿١٤﴾

14. Haydi, kâfirlerin hoşuna gitmese de Allah'a, Allah için dindâr ve ihlâslı olarak duâ edin!

"Ey mü'minler! İnkârcılar" bunu *"istemese"* ve şirkten tamamen uzaklaşmanız onları son derece öfkelendirse de, Allah'a îman edip O'na yönelmiş olmanızın gereği olarak dininizi ve tâatlerinizi gerek şirkten gerekse O'ndan başkasına iltifat etmekten kurtarıp yalnız *"Allah'a has kılarak O'na yalvarın"*, sadece O'na kulluk edin.

Kâşifî der ki: Kâfirler sizin O'na olan îmanınızı kerih görürlerse de. Çünkü onlar îman nimetini inkâr ederler, siz ise o nimete karşı şükredicisiniz. Bu durumda sizin aranızda münâferet vardır. Sizin söz ve amelleriniz onlar tarafından beğenilip sevilmez. Onların fiil ve sözleri de sizin katınızda sevimsizdir.

[**Sa'dî**, *Gülistân*'da şöyle der:]

Sofunun biri rind meclisindeydi; Belhli bir dilber şöyle dedi:
Bizden memnûn değilsin; somurtma. Sen de aramızda acısın.

Âyette, Allah'a duâ edilip istenen şeyin, ne dünyalık ne de âhiretlik hiçbir maksadın karışmadığı sırf Yüce Allah'ın zâtına tahsîs edilmiş hâlis-muhlis bir şey olması gerektiğine işâret edilmektedir. Her ne kadar kâfir nefis bundan hoşlanmasa da… Çünkü o kendi meşrebine uygun şeylere meyyaldir!

Hılâfı tarîkat olur Allah dostlarının
Allah'tan, Allah'tan başka şeyleri istemeleri

Öyleyse mutlak mânâda ihlas gerekli olduğu için, Rabbine hâlis ve tertemiz olarak ameller işle. Çünkü Allah tertemiz kimseleri ve ancak tertemiz olan amelleri kabul eder. Hadiste buyurulur ki: *"İnsanoğlunun bütün harcamaları için ecir verilir. Ancak suya ve toprağa (inşaata) koydukları hâriç."*[169]

Şeyh Sadreddin Konevi (k.s) hazretleri bu hadisin sırrını ortaya koyma ve mânâsını açıklama sadedinde şöyle der: Bilmelisin ki, amellerin suretleri ârazlardır. Onların cevherleri ise amel sahiplerinin niyetleri, maksatları, bilgileri, inançları ve himmetlerini bağladıkları şeylerdir. Bu hadis, sîğa ve üslup açısından mutlak ise de durumlar ve karineler onu tahsis eder. Şöyle ki; mescid, kışla ve mâbed yapılması durumunda (bunlara da su ve toprak konulduğu halde), bunların sahiplerine tartışmasız ecir verilecektir.

Kişinin niyeti riyâdan ârî ise,
Şüphesiz amelinin karşılığını alır.

Demek ki kötülenen binadan maksad, sahiplerinin sırf eğlence, konfor, rahat düşüncesiyle, görsünler ve duysunlar diye inşâ ettiği binalardır. Öyle ise bu tür maksadlarla hareket eden binâ sâhibinin bütün arzusu, himmet ve maksadı bu bilgiyi aşmaz. Dolayısıyla, binâsı için âhirette ne bir hayırlı sonuç ne de bir sevap alması söz konusu olur. Zira o evin ötesinde bir hedefi yoktur! Bu durumda onun fiilleri, dünyadan âhirete geçme imkânı olmayan, hayırlı bir semere ve mükâfâta lâyık bulunmayan birtakım "yok hükmündeki" arazlardan ibarettir.

Kim dünyada geniş bir ev, huzurlu bir menzil isterse
Veya akranları arasında mescid yaptım, diye iftihar ederse
Harcaması su ve çamur üzerine olduğu için, ecrinden mahrumdur
Belki hac, umre ve namaz kişi için nafaka olur.
Hepsi su ve çamur üzerine rehinli; Yaratıcı ecrini vermez.
Kimin toprak ve sudan maksadı yakınlık ve sevab ise
Küll'den himmeti geçerse, nafakaları da peşinden gider.
Nafakaları yolu kesmişse, "ındekum", "ındallah" olur.
Sizlerin yanındaki her şey sonludur, amma

O'nun katındakiler sürüp gider dâima

Cenab-ı Hak da şöyle buyurur: ***"Sizin yanınızdaki, tükenir; Allah katındaki ise bâkidir."*** (en-Nahl 16/96)

Yüce Allah'tan ümidimiz, cümlemizi eksiksiz bir ihlâsın feyziyle ehl-i ihtisastan; yâni kendisine has seçkin kullardan kılmasıdır.

❀

رَفِيعُ الدَّرَجَاتِ ذُو الْعَرْشِ ۚ يُلْقِي الرُّوحَ مِنْ اَمْرِهِ عَلٰى مَنْ يَشَاءُ

مِنْ عِبَادِهِ لِيُنْذِرَ يَوْمَ التَّلَاقِ ۙ ﴿١٥﴾

15. Dereceleri yükselten, Arş'ın sahibi Allah, kavuşma günüyle korkutmak için kullarından dilediğine iradesiyle ilgili vahyi indirir.

"Dereceleri yükselten:" "Derece," "menzile" kelimesine benzer. Ancak uzunluk değil de sadece yükseklik göz önüne alınacak olursa menzile, derece denir. Merdiven basamakları ve satıh derecesi gibi. Bu görüş **Rağıb**'a âiddir.

Envâru'l-meşârık'ta da şöyle der: Derece lafzı "basamak" anlamındadır.

Âlimler "رَفِيعُ الدَّرَجَاتِ" ifadesinin tefsirinde farklı görüşler serdetmişlerdir: Mesela *İrşad*'da "Refî'u'd-deracât" terkibine, "Yüce Allah, meleklerinin derecesi yüksek olan, yâni miraç ve karargahları ta Arş'a kadar yükselen bir zattır" mânâsı verilir. **Ebu'l-Leys** tefsirinde şöyle der: "Refî'u'd-deracât" demek, "Allah, gökleri yaratıp sonra da onları mutlak mânâda yâni biri diğerinin üzerinde ve birinin tabakasıyla diğerinin tabakası arasında beş yüz sene olacak şekilde yüksek kılan" demektir.

Keşfü'l-esrar'da der ki: İster dünyada olsun ister âhirette kulların derecelerini yükseltir. Dünyada yükseltmesi; yâni, birbirinizin derecesini yükseltti. Bir kısmınızı ilimle, bir kısmınızı neseple, bir kısmınızı mal, bir kısmınızı şeref, bir kısmınızı sûret, bir kısmınızı ses, bir kısmınızı da güçle. (En'âm 6/165)

Bir başka yerde şöyle buyurdu: Onları bir kısmına izzet, mal ve maişette üstün kıldık. Biri mâlik, biri memlûk, biri hâdim, biri mahdûm. Biri emir veren, biri emir alan. (Zuhruf 43/32)

Ancak âhiret dereceleri ile ilgili olarak şöyle buyurdu: Kim ki dünyada mârifet ve tâat açısından daha üstün ise, âhirette Hakk'a daha yakındır ve kerâmeti daha fazladır. (İsrâ 17/21) Yani, "Refî'u'd-deracât" dünyada farklı farklı bulunan tabakalara göre, âhirette de yine mertebe ve makamlara göre dereceleri yükselten demektir.

Rivâyete göre, cennetliklerin en aşağı makamda olanına bile öyle bir nimet bahşedilecek ki bu nimet dünyalık mülklerin on katına denk olacak. Böyle biri: "Ya Rabbi!" diyecek, "bana izin versen de bütün cennetlikleri yedirip içirsem, bu ziyâfet mülkümden hiçbir şey eksiltmez." Böyle birine ayrıca, dünyadaki eşleri hariç, o ceylan

gözlü, bembeyaz cennet kadınlarından yetmiş iki kadın ihsan edilecek.[170]

Bir kısım âlimler de şöyle derler: "Refî'u'd-deracât" peygamberlerinin derecelerini yükselten demektir. Çünkü Allah Teâlâ Hz. Âdem'i safvet özelliğiyle, Nûh'u dâvet, İbrâhim'i dostluk, Mûsâ'yı yakınlık, İsa'yı zâhidlik, Muhammed'i de şefâat özelliğiyle yüceltmiştir. Yine bir âlime göre, "Refî'u'd-deracât" âsî müminlerin derecelerini onları ateşten kurtararak; itâatkâr müminlerin derecelerini daha fazla ecir ve sevaplar vererek; muhtaç durumdakileri ihtiyaçlarını gidererek; velîleri kerâmetlerle; ârifleri her iki oluştan (kevn ü fesaddan) yücelmekle; âşıkları âşıklıktan fâni olup mâşuklukla bakâ bulmakla yükselten demektir.

Attâr (k.s.) naklediyor:

Bir değerli kişi şöyle demiş:

Fenâ şarâbı içmeden bakâ hil'atini giyemezsin.
Bakâ istersen, fenâ şarâbını iç;
Zira bakâ yolunun azığı harâbat şarâbıdır.
Ey Attâr, bu yolda hâlinden fânî ol; çünkü
Âşıklar yolunda bâkî olmak, varlıkta fânî olmaktır.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Önde gelen sûfîlere (k.s.) göre "O, Refî'u'd-deracâttır" demek, isimleri, sıfatları, iniş ve sarkışlarındaki zuhûrât tabakaları yüksek olan demektir. Şöyle ki: Allah Teâlâ, evvelâ, varlık sahnesine ilk çıkan şey olan "ilk akl"ı yarattı. O aynı zamanda hakikî ilk Âdem'dir. Muhammedî küllî ruh odur. Sonra Allah "en yüce ilm"i yarattı. O da ilâhî nimetlerin kendisinde tahakkuk ettiği ilk varlıktır.

Hadiste şöyle buyurulur: *"Yeryüzünde Allah! Allah! diyen birileri,"* yâni sadece zikredenler değil, zikri şiâr edinenler *"bulundukça kıyâmet kopmaz."*[171]

Öyle ise namaz kılan kimsenin, **"kendilerine nimet bahşettiklerinin yoluna"** (el-Fâtiha 1/6) âyetini okurken, Hz. İsa'ya gelinceye kadar kendisine bu "en yüce ilim nimeti" bahşedilmiş herkesi hatırına getirmesi gerekir. Allah daha sonra bütün nefs-i nâtıkaların kendisinden yaratıldığı "küllî nefs"i yarattı ki hakikî ilk Havvâ odur. Sonra parça parça bütün cisimlerde bulunan ve varlıklardaki etki ve tepkinin kendisi sayesinde ortaya çıktığı "küllî tabiat"ı var etti. Sonra "heba"yı (toz) sonra "külli şekl"i ki cisimli heyûlâdır, sonra "küllî cism"i sonra "Atlas Feleği"ni ki değerli Arş budur, sonra da "Kürsi"yi yarattı. Nitekim **Dâvûd-i Kayserî** bu şekilde zikretmektedir.

Şeyh Sadreddin Konevi (k.s) hazretlerine gelince, o Atlas Feleği Arş'tan ibaret görmemektedir. Onun sıralamasına göre önce Arş, sonra Kürsî sonra Atlas Felek gelmektedir. Bu feleğe atlas adı verilmesinin sebebi, tıpkı üzerinde hiçbir nakış bulunmayan atlas bir kumaş gibi üzerinde yıldız vs. bulunmamasıdır. Sonra menziller sonra Keyvân semâsı sonra Müşteri semâsı sonra Merih semâsı sonra Güneş semâsı sonra Zühre semâsı sonra Utarid semâsı sonra Ay semâsı sonra ateş unsuru sonra hava unsuru sonra su unsuru sonra toprak unsuru sonra bitkiler sonra hayvanlar sonra

melekler sonra cinler en son da en kapsayıcı ilâhî ismin tezâhür ettiği insan gelmektedir. İnsanoğlu “er-Refî’” ism-i şerîfinin mazharı olan mertebede ortaya çıkmış ve böylece hem maddî hem de mânevî hükümranlık tamama ermiştir. İşte bütün bu hakîkatler öyle birtakım ilâhî dereceler ve rahmânî mertebelerdir ki âyetteki “Refî’u’d-deracât” ifadesi bunların hepsine delalet etmektedir.

“Arş’ın sahibi...” O Yüce zat, gerek ulvî gerekse süflî bütün âlemleri her tarafından kuşatan, birinden diğerine dört yüz bin senede gidilen dört yüz direkli o muazzam Arş’ın sahibidir. Allah onu, kendisi için bir mekân olsun diye değil, aksine kendi azamet ve kudretini ortaya koymak için yedi semânın da Kürsi’nin de üzerinde yaratmıştır. Çünkü O şu an da hep olduğu hal üzeredir. Böyle olmakla birlikte, aklın sınırları dahilinde bundan bahsetmiştir. Zira akıllar ulaşsa ulaşsa böyle bir Arş fikrine ulaşabilir. Yoksa Allah’ın celâl ve azameti karşısında Arş bir hardal tanesinden bile küçüktür.

Arş’ın yaratılmasının bir sebebi de meleklerin tavaf yeri, duâ kıblesi olmanın yanı sıra, bereketlerin iniş yeri olmasıdır. Çünkü, küllî rahmetin istivâsının (her şeyi kaplamasının) tezahür ettiği yer orasıdır. Duâ ederken ellerin göğe doğru açılmasının bir sebebi de budur. Çünkü bu hareket, bir dilencinin sultanın hazinesine işaret edip sonra da sultandan, kendisine bu hazineden bahşiş ve ihsan yağdırmasını talep etmesi mesâbesindedir.

Âlimler der ki: Namazda gökyüzüne bakmak kerih görülmüştür. Ancak namaz dışında göğe bakmayı bir kısım âlimler kerih görmekle birlikte çoğunluk bunu kerih görmezler. Zira gökyüzü duâ kıblesidir.

Arş’ın yaratılmasının bir diğer sebebi, birr (iyilik ve ihsan) sahiplerinin kitabının yeri olmasıdır. Nitekim bir âyette: ***“Birr (iyilik ve ihsan) sahiplerinin kitabı yüceler yücesindedir”*** (el-Mutaffifîn 83/18) buyrulur. Bir sebep de Arş’ın meleklerin aynası olmasıdır. Çünkü melekler insanları bu aynadan görmekte ve kıyâmet günü yapacakları şâhidliğe mesned olarak bütün hallerine buradan muttali olmaktadırlar. ***“Göklerin ve yerin tamamen değiştiği”*** (İbrâhim 14/48) mahşerde birr (iyilik ve ihsan) sahipleri ile mukarreb (Allah’a yakın) zatlara gölge edecek olması; ayrıca Hz. Muhammed (s.a.)’in ne denli şerefli olduğunun herkese gösterileceği yer olması da diğer sebeplerdir. Nitekim bir âyette ***“Muhtemelen Rabbin seni övgüye lâyık bir makama gönderecektir”*** (el-İsrâ 17/79) buyrulur. Bu makam, Arş’ın altındaki bir makam olup müminler için gerçekleşecek olan büyük şefâatin neticesi orada ortaya çıkacaktır.

Denilir ki: Allah her cins şeyden bir türü diğerlerinden daha yüksek kılmıştır: Güzel kokulardan miski, mekanlardan Arş’ı, mücevherlerden yakutu, nurlardan güneşi, kitaplardan Kur’an’ı, tatlılardan balı, giysilerden ipeği, ağaçlardan zeytini, yırtıcı hayvanlardan aslanı, aylardan Ramazanı, günlerden Cumayı, gecelerden Kadiri, sözlerden kelime-i tevhidi, fiillerden namazı, peygamberlerden Muhammed (s.a.)’i, ümmetlerden de onun ümmetini…

“Arş’ın Sahibi” ifadesine getirdiğimiz bütün bu izahlar, Arş’ın “her şeyi kuşatan cisim” olduğu kabulüne göre yapılmıştır. Arş’ın hükümranlık, genişlik ve güç anlamında

olduğu da söylenmektedir. Mesela "falancanın arşı gitti" dendiğinde, güç ve imkânları yok oldu denmek istenir. Rivayete göre, **Hz. Ömer** birilerince rüyada görülmüş ve kendisine: "Allah sana ne yaptı?" diye sorulunca şu cevabı vermiş: "Şayet Yüce Allah'ın lütufkâr muâmelesi olmasaydı, arşım gitmişti, "yani işim bitikti." O zaman *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de de belirtildiği üzere "Arş'ın Sahibi", muazzam hükümranlık sahibi demektir. Çünkü Yüce Allah, azametini göstermek için cüssesi itibariyle varlıkların en büyük ve yükseği olarak Arş'ı yaratmıştır.

"Arş'ın Sahibi", "kalb arşının sahibi" mânâsına da hamledilebilir. Çünkü gerçek arş kalblerdir. Zira Cenâb-ı Hak arşa rahmâniyet özelliğiyle istivâ ettiği halde Arş'ın bundan haberi bile yoktur. Oysa Allah Teâlâ veli kullarının kalbini bütün sıfatlarıyla kuşatmakta; onlar da O'nun mârifet okyanusuna garkolmuş vaziyette Allah'ı tanımaktadırlar. İşte sûrî ve mânevî Arş O'nun kudret kabzasında olduğu içindir ki, onu tam olarak ancak Allah istilâ edebilir; onda sadece Allah tasarrufta bulunabilir. Arş'ın Allah'tan başka ne bir sâhibi ne de bir mutasarrıfı vardır. Öyle ise Allah'a şirk koşulması hiçbir şekilde doğru olamaz. Aksine, O'na hem zâhirî hem de bâtınî olarak gerçekten ve samimî bir şekilde kulluk edilmelidir.

"Ruhu indirir" ifadesi, tıpkı cismânî rızıklar gibi, manevî-ruhânî rızıkların da o ulvî yönden indirildiğini beyan etmektedir. Cenab-ı Hakk'ın kendisini, "Refi'u'd-deracât" ve "Arş'ın Sâhibi" olarak tavsif etmesinin bir sebebi de budur. Zira mutlak mânâdaki rahmetin sonuçları semâdan iner. Özellikle de Arş, bütün hareketlerin mebdeidir.

İfâdenin mânâsı şöyledir: Allah Teâlâ, akıp gelen vahyi kalplere, bedenler açısından ruhlar hangi mesâbede ise o menzile indirir. Böylece tıpkı ruh, bedenlerin hayat sebebi olduğu gibi, vahiy de kalplerin hayat sebebi olur. Çünkü kalpler, vahiyden elde edilen ilâhî mârifetler sâyesinde yaşar. Dolayısıyla, kalp vahiy sâyesinde hayat bulduğu; bilgisizlikten ve şaşkınlıktan kurtulup mârifet ve itminâna o sâyede erdiği içindir ki ayette "vahy"e değil, müstear olarak (canlılık kaynağı olan) ruha yer verilmiştir. Cebrâil (a.s.)'e "Ruh" denmesinin sebebi, peygamberlere kalplerin hayat kaynağı olan şeyleri getirmesidir. İsa (a.s.)'ya "Rûhullah" denmesinin sebebi ise, doğrudan Cebrâil (a.s.)'in nefhasıyla var olmuş olmasıdır. (Allah'ın rûhu denilerek) Allah'a izafe edilmesine gelince, bu da saygı içindir.

Mâlûmun olsun ki, Allah dışındaki bütün varlıklar ya rûhânîdir ya da cismânîdir. Her iki kısım da Yüce Allah'ın emrine âmâdedir. Cismânî varlıkların en büyüğü Arş'tır. "Arş'ın sahibi" ifadesi, Allah'ın cisimler âlemini tamamen kapladığını göstermektedir. "Rûhu indirir" ifadesi ise bütün ruhânî varlıkların da O'nun emrine müsahhar bulunduğuna delâlet eder. En büyük meleklerden biri olan Cebrâil bile vahyi peygamberlere tebliğ hususunda O'nun emrine âmâde ise, diğerlerinin hâlinin nasıl olduğunu düşünmek gerekir.

"Vahy"e gelince, vahiy, mânevî bir şey olmakla birlikte vahyetme esnasında mutlaka lâfız sûretinde tasavvur edilir.

"Emriyle…" ifadesi, kendisiyle vahyin kasdedildiği râhu açıklamaktadır. Çünkü ruh

vahyetmekle memur olup, yaptığı yapmadığı her şeyde vahy ile mükellef bulunan kişiye gönderilir. Dolayısıyla bu "emr"den maksad, "şan" anlamında olan değildir. İkinci bir ihtimal olarak da râhun hali olabilir. Yâni "Allah'ın emrinden neş'et ettiği ve oradan geldiği halde râhu, yâni vahyi indirir" demektir. *"Kullarından dilediğine"* ki elçilik görevini yapması ve ilâhî hükümleri tebliğ etmesi için Allah'ın seçtiği kimsedir.

Dahhâk der ki: Bu âyette bahsedilen ruh Cebrâil (a.s.) olup mânâ şöyledir: "Allah onu emrinden olan şeylerle dilediğine gönderir ve Hz. Muhammed (s.a.)'in peygamberliğini kerih görenlere bununla hitâb edilir.

et-Te'vîlât-Necmiyye'ye der ki: Allah müminlere dirâyet ruhunu, âriflere velilik rûhunu, peygamberlere de nübüvvet rûhunu gönderir. Ayrıca âyette, nübüvvetin kesbî bir şey değil, Allah vergisi vehbî olduğuna dâir delil vardır. Gerçekte velilik de böyledir. Çünkü velâyet de hâricî sebeplere dayanmaz. Aksine o da ilâhî bir ihtisasa, Allah'ın husûsî seçimine dayanır.

"Kavuşma gününü ihtar etmek için..." ifadesi, vahyin niçin indirildiğini göstermektedir. Yani, Allah Teâlâ'nın yahut kendisine vahyedilen zatın veya Ruh'un inzâr etmesi için. "İnzâr", korkutarak yapılan tebliğ dâvetidir.

"يَوْمَ التَّلَاقِ" ifâdesi ya ikinci mef'ûlün zarfı olarak ibare, "insanları kavuşma günü olan kıyâmet günündeki azaptan korkutmak için" demektir. Ya da bizzat kendisi mecâzen veya asâleten ikinci mef'uldür. Zira bu günün bizzat kendisi, şiddet ve dehşetinden dolayı inzâr ve ihtâr edilmeye lâyıktır. Kıyâmet gününe "kavuşma günü" denmesinin sebebi, o gün ruhların bedenlerle, göktekilerin yerdekilerle, kulluk edenlerin kulluk ettikleriyle, amel sahiplerinin amelleriyle, ilk baştakilerin en son gelenlerle, zâlimlerin mazlumlarla, cehennemliklerin de zebânîlerle karşılaştıkları gündür.

❀

يَوْمَ هُمْ بَارِزُونَ ۚ لَا يَخْفَى عَلَى اللَّهِ مِنْهُمْ شَيْءٌ ۚ لِمَنِ الْمُلْكُ

الْيَوْمَ ۖ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ﴿١٦﴾

16. O gün onlar *(kabirlerinden)* meydana çıkarlar. Onların hiçbir şeyi Allah'a gizli kalmaz. Bugün hükümranlık kimindir? Kahhâr olan tek Allah'ındır.

"O gün" ifadesi bir önce âyette yer alan *"kavuşma günü"*nden bedeldir. "بَارِزُونَ" kelimesi, "fezâya, ortaya çıktı" anlamındaki "بَرَزَ" kökünden gelir. Ayrıca "berize" gibi gizlilikten sonra zâhir ve âşikâr oldu anlamı da vardır. Mânâ şöyledir: Hani kabirlerinden çıkacakları gün, ya da o zaman kendilerini gizleyip örtecek dağ, tepe, binâ ve benzeri hiçbir şey olmadığı için apaçık ortada olacakları gün... Zira o gün arz dümdüz olacak ve insanlar üzerlerinde giysi olmaksızın çırılçıplak bulunacaklardır.

Bir hadiste şöyle buyrulur: *"İnsanlar o gün yalınayak (hufât), çıplak ('urât) ve*

sünnetsiz (gurl) bir vaziyette haşredileceklerdir."[172]

Ancak gurbette hiç zinâ etmeksizin mümin olarak ölenler bunun dışındadır. Çünkü bunlar cennet giysileri giymiş olarak haşredilirler. Bir de Ümmet-i Muhammed'den bir grup bundan müstesnâdır. Zira Hz. Peygamber (s.a.) bir keresinde: *"Ölülerinizi kefenlerken iyice kefenleyin, çünkü diğer ümmetler yalınayak (hufât), çıplak ('urât) haşredilirken, benim ümmetim kefenleriyle birlikte haşredilecektir"* buyurmuştur.

O zaman *"onların hiçbir şeyi Allah'a gizli kalmaz."* Gerek öncekilerden gerekse sonrakilerden hiçbir kimsenin, o denli çok olmalarına rağmen, ne zatı ne de gizli-açık herhangi bir ameli Allah'a gizli kalacaktır. Nitekim bir âyette şöyle buyrulur: ***"O gün gizli hiçbir noktaları kalmaksızın (Allah'a) arz edilirler."*** (Hâkka 69/18). Oysa dünyada iken duvarların, giysilerin arkasına sığınarak örtünebileceklerini, gizlenebileceklerini, Allah'ın kendilerini görmediğini, neler yaptıklarından haberdar olmadığını zannederlerdi. Ancak âhirette böyle bir zanna asla sahip olamayacaklardır!

"Bugün hükümranlık kimindir?" denir. Yani, apaçık ortaya çıktıkları ve bütün halleri ortaya döküldüğü zaman, bir münâdî "Bugün hükümranlık kimindir?" diye bağırır ve yine bizzat kendisi cevap vererek şöyle der: *"Kahhâr olan tek Allah'ındır."*Ya da mümininiyle kafiriyle bütün mahşer ahalisi Allah'ın vahdâniyetine dâir mecburî bir ilim sahibi olduğu için böyle cevap vermiş olabilir. Bu tip kesin bir ilim kâfirler için de hâsıl olacaktır. Ancak kâfirler bunu alçalmış, burnu sürtülmüş olarak büyük bir hasret ve pişmanlıkla söylerken, müminler büyük bir sevinçle, yüzleri parlayarak ve hoşlarına giderek söylerler. Çünkü zaten dünyada iken de aynı şeyi söylemekteydiler. Buna suâl-i takrîr denir.

Bir görüşe göre ise cevap veren **İdrîs** (a.s)'dır. Şayet, "Allah'ın hükümranlığı bütün gün ve vakitlerde geçerli olmasına rağmen, niçin burada sadece bu güne tahsis ediliyor?" dersen, şöyle cevap veririm: Hükümranlık bütün günlerde Allah'a mahsûs bulunmasına rağmen, dünyada bazı kullarına hükümranlık verir. Ancak bütün bu hükümranlık iddiâları kıyâmet günü sona erer. Hükümranlık ya da sâhiplik iddiâ eden hiç kimse kalmaz. "Bugün hükümranlık kimindir?" sorusunun soruluş gayesi budur.

Keşfü'l-esrâr'da der ki: O günde sırlar âşikâr olur; gizlenmişlerin perdeleri yırtılır. Şükretmez zenginleri hesap meydanında tutarlar. Sabırsız yoksullara nifak elbisesi giydirilir. Amelsiz âlimlerin sarıklarına rüsvaylık ateşi saçılır. Mürâî kurrâların başına pişmanlık toprağı serpilir. Biri, ateşin içinden külün çıktığı gibi vahşet toprağından çıkar. Biri incinin sadeften çıktığı gibi çıkar. Biri "***Eyne'l-firâk minallah***: Allah'tan kaçış nereye?" der, diğeri "***Eyne't-tarîk illallah***: Allah'a varan yol nerede?" der. Biri ***"Bu nasıl kitap böyle! Küçük büyük hiçbir şey bırakmaksızın*** *(yaptıklarınızın)* ***hepsini sayıp dökmüş."*** (Kehf 18/49) der, biri ***"Bizden hüznü gideren Allah'a hamdolsun."*** (Fâtır 35/34) der.

O gün dünya padişahlarını getirirler; onların saltanat eli azl ipine bağlanmıştır. Şöyle nidâ gelir: Padişahlık, bütün padişahların padişahı Tek ve Kahhâr olan Allah'ın dışında

kime yaraşır? O'nun padişahlığı asker ve ordu ile değildir. Dünya padişahları ülke, halk, nimet, süvari, asker ve saray ile iftihar ederler. Allah'ınki bunun aksinedir. O (celle celâlühu) kâinât adeti için niyazsızlık ateşi yakar ve âlemi "hebâen mensûr" eder. Kahr kılıcını feleklerin üzerine vurur ve "لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ" "Bugün hükümranlık kimindir?" diye nidâ eder. Bu hitaba O'ndan gayrı cevap vermeye kimin cesareti olabilir?

Ey miskin; din ulularının Allah'ın keremine sığındığı kıyâmet gününde bilemiyorum seni bu pis sîne ve bozuk amelle nereye oturturlar? Yükünü nereye koyarlar? Ey miskin! Eğer hasta isen feryâd et. Eğer içinde ateş varsa dumanın nerede? Eğer tüccâr isen, yıllar geçti kazancın nerede?

Bir elbise altında yüz binlerce Firavun varsa Mûsâ'nın sarığı ve Hârûn'un nâlininden sana ne fayda?

"Bugün hükümranlık kimindir..." sözünün, o gün itibariyle görünen durumun delâlet ettiği şeyi yâni "bütün sebeplerin yok olması ve hiçbir aracının kalmaması" durumunu anlatıyor olması da câizdir. Çünkü "sebepler olmasa (sadece Müsebbib: sebepleri yaratan) olsaydı şayet, hiç kimse şüpheye düşmezdi elbet!" Durumun (zâhiri böyle, ancak) hakikatine gelince, o, mezkûr hükmü zaten vurgulayıp durmaktadır.

Hem soranın hem de cevap verenin Allah Teâlâ olduğu da söylenmiştir. Bu, bütün yaratıkların fenâ bulmasından sonradır. Bu durumda, sözün başlangıcı Allah'tan olur. Burada şöyle bir latîfe vardır: Fâtiha sûresinin yarısı Allah'a övgü, yarısı da kulun duâsıdır. Birisi duâ ettiği zaman diğerine düşen: "Âmîn" demektir. Mesela siz "vele'd-dâllîn" dediniz mi, O, bir nevi şöyle demiş oluyor: "Benim «Âmîn» demem gerekiyor. Ancak ey kulum sen benim nâibim ol da benim yerime «Âmîn» de. Kıyamet günü gelip çattığında ve ben «Bugün hükümranlık kimindir?» diye sorduğumda, senin, kabirde olmana rağmen, *"Kahhâr olan tek Allah'ındır"*demen gerektiği halde bu sefer de ben senin yerine cevap verip: *"Kahhâr olan tek Allah'ındır"* derim."

İbn Atâ' der ki: Câhillerin kötü tabiatları ve yetersiz mârifetleri olmasaydı, Allah "Bugün hükümranlık kimindir?" şeklinde bir soru sormazdı, çünkü hükümranlık ezelî ve ebedî olarak O'nundur. Gerçek mânâda hükümran ve sahip olan O'dur. Câhiller O'nun hakkını bilemeyip marifetullahtan uzak bulundukları ve bunu gerçek mânâsıyla ancak âhirette görebildikleri içindir ki içinde bulundukları o mecburiyet kendilerini: *"Kahhâr olan tek Allah'ındır"*demek zorunda bırakmıştır.

"Vâhid," kendisiyle birlikte hiçbir sayının bulunmadığı şey; "Kahhâr" ise, bütün varlıkları isteyerek ya da istemeyerek kulluklarını ikrâr edecek şekilde âciz bırakan varlık demektir.

Şeyhim ve senedim hazretleri -Allah ruhunu rahatlatsın-, bu ifadeyle ilgili olarak şöyle demişti: *"Kahhâr olan tek Allah'ındır"* ifadesinde çok güzel bir sıralama vardır. Çünkü Zat-ı Ahadiyet, vahdeti sebebiyle kesreti bertaraf ederken kahrı sebebiyle de izleri bertaraf eder ve böylece Allah'tan başka hiçbir şey bâki kalmaz.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: Hani o fenâ bularak kendi varlıklarından çıkacakları gün.. O zaman, onların varlıklarından hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz: O

varlıklarını ifnâ ettikleri esnada Allah'tan başka hiçbir şeyleri kalmaz da bunun üzerine Allah kendilerine: "Bugün hükümranlık yâni varlık hükümranlığı ve **Cüneyd**'in (k.s): "Varlık aleminde Allah'tan başka hiçbir şey yoktur!" sözüyle işaret ettiği makam kimindir?" der. Allah'tan başkasında hiçbir "varlık hükümranlığı" söz konusu olmadığına göre, soran da cevaplayan da O olmuş olur ve şöyle der: *"Kahhâr olan tek Allah'ındır."* Çünkü Allah Teâlâ, kahhâriyet sıfatıyla tecelli ettiği için, ortada Allah'tan başka ne soru soran ne de cevap veren vardır.

Mollâ Câmi (k.s.) nefsine hitâben der ki:

Ey Câmî, bizim meâd ve mebde'imiz vahdettir;
Biz mevhûm bir kesret içindeyiz, vesselâm!...

---

[167]. İbnu'l-Cevzî, Telbîsu İblîs, s. 96.
[168]. Suyûtî, el-Câmiu's-sağîr, nr. 4148.
[169]. Suyûtî, el-Câmiu's-sağîr, nr. 9990. Bkz. Sadreddin Konevî, Kırk Hadis Şerhi ve Tercemesi, Terc: H.K. Yılmaz, İstanbul, 2010, s. 50.
[170]. Busirî, İthafu'l-hıyara, nr. 7880.
[171]. Suyûtî, el-Câmiu's-sağîr, nr. 9849.
[172]. Buhârî, enbiyâ 8, 48; Müslim, Cennet 56.

YAKLAŞAN GÜNLE ONLARI UYAR!

اَلْيَوْمَ تُجْزٰى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْۜ لَا ظُلْمَ الْيَوْمَۜ اِنَّ اللّٰهَ سَرِيعُ
الْحِسَابِ ﴿١٧﴾ وَاَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْاٰزِفَةِ اِذِ الْقُلُوبُ لَدَى الْحَنَاجِرِ
كَاظِمٖينَۜ مَا لِلظَّالِمٖينَ مِنْ حَمٖيمٍ وَلَا شَفٖيعٍ يُطَاعُۜ ﴿١٨﴾ يَعْلَمُ
خَٓائِنَةَ الْاَعْيُنِ وَمَا تُخْفِي الصُّدُورُ ﴿١٩﴾ وَاللّٰهُ يَقْضٖي بِالْحَقِّۜ وَالَّذٖينَ
يَدْعُونَ مِنْ دُونِهٖ لَا يَقْضُونَ بِشَيْءٍۜ اِنَّ اللّٰهَ هُوَ السَّمٖيعُ الْبَصٖيرُ ﴿٢٠﴾

17. Bugün herkese kazandığının karşılığı verilir. Bugün haksızlık yoktur. Şüphesiz Allah, hesabı çarçabuk görendir.

18. Yaklaşan gün hususunda onları uyar! Çünkü o onda dehşet içinde yutkunurken yürekleri ağızlarına gelmiştir. Zalimlerin ne dostu ne de sözü dinlenir şefaatçısı vardır.

19. Allah, gözlerin hain bakışını ve kalplerin gizlediğini bilir.

20. Allah, adaletle hükmeder. O'nu bırakıp taptıkları ise, hiçbir şeye hükmedemezler. Şüphesiz Allah, hakkıyla işiten ve görendir.

"Bugün herkese, kazandığının karşılığı verilir:" O gün gerek müttaki gerek günahkâr, gerek hayırlı gerek şerli bütün nefislere kazandığının karşılığı verilecektir. *"Bugün"* sevapları azaltmak ya da azapları çoğaltmak şeklinde hiçbir *"haksızlık yoktur."* Yâni ne kimsenin sevâbından eksiltilir ne de kimsenin cezası artırılır; ne birinin günahıyla birisi tutulur, ne iyiliğe karşılık kötülük verilir.

"Allah, hesabı çabuk görendir." Allah hesabını çabuk görür. Çünkü O'nu meşgul edecek hiçbir şey, hiçbir hal söz konusu değildir. O kadar çok olmasına rağmen bütün mahlukatı en kısa zamanda hesâba çeker ve her birine müstehak olduğu şeyi sür'atle ulaştırır. Bu mânâya göre ifâde, *"Bugün herkese, kazandığının karşılığı verilir"* sözünün illetini göstermiş olmaktadır. Çünkü bu günün bizâtihî "kavuşma günü" ve "ortaya çıkış günü" olması, her şeyin o gün vâkî olacak olmasını ihtimalden uzak gösterebilir. **İbn Abbas** (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre: "Mahlukat hesaba çekilmeye başlandığında, cennetlik olanları cennette, cehennemlik olanları da cehennemde kaylûle yapıyor olacak." Kaylûle, gün ortasında yapılan uyku demektir.

Keşfü'l-esrâr'da der ki: Kim ki bir günün geleceğine ve o günde kendisine soru sorulup cevap alınacağına, hesap ve itab olunacağına inanırsa, gece ve gündüz rahatı kaçar, sürekli işle meşgul olur. Tasarruf terazisini elinden bırakır. Kimsenin kusuruna

bakmaz, hep kendi ayıbını araştırır; sürekli kendi hesabını yapar. Nitekim hadiste, *“Hesâba çekilmeden önce kendinizi hesâba çekiniz...”* buyrulmuştur.

Din ulularından biri bir gün mektup yazdı. Geçici bir evde idi. Şöyle dedi: “O mektubu kurusun diye toprağa gömmek istedim. Gönlümden yarın kıyâmette bunun uhdesinden gelemem diye içimden geçirdim. Hâtiften şöyle ses geldi: Evet, mektubunu falanın evinde kurutan kimse, bu yüzden kıyâmet günü Allah huzurunda hesâbının ne kadar uzayacağını bilecektir.”

Bir hadîs-i kudsîde Cenab-ı Hakk’ın şöyle buyuracağı vârid olmuştur: *“Hükümran benim! Hâkim benim! Üzerinde bir kul hakkı olup da onu geri almadıkça, ne bir cennetliğin cennete girmesi mümkündür; ne de bir cehennemliğin cehenneme girmesi.”*[173] Bu ifâdesinden sonra Hz. Peygamber bu âyet-i celileyi okumuştur.

Bazı rivâyetlerde ise *“boynuzlu koyundan boynuzsuz koyunun hakkını almadıkça”* ifadesi geçmektedir. Yalnız burada bahsedilen kısas, mükellef kılma şeklinde değil de karşılığını verip ödeşme şeklinde bir kısastır.

Zulüm ehli ile ilgili haberde şaşılacak bir hal vardır.
Zulmü yapmanın vebâli şaşırtıcıdır.
Zulümden kaçın çünkü cezâ gününde,
“Lâ zulme’l-yevm” acayip bir tembihtir.

❀

وَاَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْاٰزِفَةِ اِذِ الْقُلُوبُ لَدَى الْحَنَاجِرِ كَاظِم۪ينَ مَا

لِلظَّالِم۪ينَ مِنْ حَم۪يمٍ وَلَا شَف۪يعٍ يُطَاعُ ﴿١٨﴾

18. Yaklaşan gün hususunda onları uyar! Çünkü o onda dehşet içinde yutkunurken yürekleri ağızlarına gelmiştir. Zalimlerin ne dostu ne de sözü dinlenir şefaatçısı vardır.

Ey Muhammed! *“Onları,”* Mekkelileri, *“yüreklerin ağıza geleceği,”* tasadan yutkunacakları *“yaklaşan kıyamet günü ile uyar,”* korkut. “يَوْمَ الْاٰزِفَةِ”, gelmesi iyice yaklaşan gün demek olup maksad kıyamet günüdür. “***Yaklaştı o yaklaşan!*** (Yani kıyâmet yaklaşmıştır)” (en-Necm 53/57) âyeti de bunun bir benzeridir. Kıyâmete “âzife” denmesi yakınlığından dolayıdır. Çünkü âhirete yönelik tüm umutlarını kaybetmiş kâfirler ne kadar uzak görürse görsün “her gelecek yakındır.”

Hadiste şöyle buyrulur: *“Ben ve kıyâmet işte şu ikisi gibi yakın olarak gönderildik, hatta o nerede ise benden bile önce gelecekti.”*[174]

Peygamberimiz (s.a.), *“şu ikisi”* derken işaret parmağıyla orta parmağını göstermiş ve âdeta “benimle kıyâmet arasındaki zaman aralığı, daha önce geçmiş zamana göre orta parmağın işâret parmağına karşı olan fazlalığı gibidir” demek istemiştir. Böylece,

Rasûlullah (s.a.), kıyâmetin ne kadar yakın olduğunu tasvir sadedinde zaman yakınlığını, mekan yakınlığına benzetmiş olmaktadır. Ayrıca, yakınlığı ifâde etmek için “اَلْأَزْوَفُ” masdarının seçilmiş olmasında vaktin ne denli dar olduğuna dâir bir işaret vardır. Kıyâmetin “اَلسَّاعَةُ” diye adlandırılmasının bir sebebi de budur. Nitekim ***“Allah’ın emri (kıyâmet) gelmiştir”*** (en-Nahl 16/1) buyrulurken, yakınlığına ve vaktinin darlığına dikkat çekmek maksadıyla kıyâmetin âdeta koptuğu ifâde edilmektedir. *el-Müfredât*’ta da böyle geçmektedir.

Bazı müfessirler âyetin bu kısmını: *“Onları yaklaşan zor durumla”* yâni onun zamanıyla *“korkut”* şeklinde açıklamışlardır. Bu durum, cehennemliklerin ateşe girmek üzere bulunmalarıdır. “اَلْخُطَّةُ” iş ve olay demek olup genellikle gariplik ve nadirliğinden dolayı yazılıp çizilmeye müstahak olan ağır ve zor işlerle ilgili kullanılır. Nitekim **Müftî Sa’dî**’nin *Havâşîsi*’nde de böyle geçmektedir.

“Yürekler ağızlarına gelmiştir.”

“اَلْحَنَاجِرُ” boğaz anlamındaki “hançere”nin çoğuludur.

Kıyâmet günü yürekler korkunun şiddetinden âdetâ yerlerinden kopup yukarı çıkacak, âdeta boğaza yapışacak, ne yerine dönecek ve nefes alıp rahatlayacaklar ne de tam olarak çıkıp ölmek suretiyle rahat edeceklerdir.

Denilmiştir ki, yürek boğaza, akciğerin şişmesi sebebiyle gelir.

“Kederden dehşet içinde yutkunacakları” ifâdesi, mânâ bakımdan yüreklerin sâhibinin durumunu göstermektedir.

“Kızgınlığını geri çevirdi” ve “sabredip kızgınlık ızhâr etmeksizin onu içine hapsetti” mânâsını ifâde etmek üzere “كَظَمَ غَيْظَهُ” denir. Mânâ şöyledir: “Keder ve sıkıntılarını yutkunacaklar, bu ikisiyle dopdolu oldukları halde hiçbir şey söyleyemeyecekler. Yani, hem sıkıntılarının şiddetinden hem de kendilerini kaplayan tasadan dolayı konuşup içlerindeki üzüntü ve korkuyu açıklayamayacaklar. Buna göre *“yüreklerin ağıza geleceği”* ifadesi, o büyük korkuyu belirtmekte; *“kederden yutkunacakları”* ifadesi ise söz söylemekten âciz kalacaklarını açıklamaktadır. Zira üzüntü ve pişmanlık içindeki biri, konuşarak sızlandığı noktaları dile getirebiliyorsa bir tür hafiflik bulmuş ve bir miktar sâkinleşmiş sayılır. Ancak buna bile gücü yetmiyorsa, ıstırabı büyük, durumu çok sıkıntılı demektir.

“Zâlimlerin” yâni kâfirlerin *“ne dostu,”* müşfik bir yakını, sevecen bir dostu, *“ne de sözü dinlenecek,”* yaptığı aracılık kabul edilecek *“bir şefaatçısı olur.”* Böylece hem şefâat hem de sözün dinlenmesi birlikte ortadan kaldırılmış olmaktadır. Âyetteki “يُطَاعُ” fiili, “sözünün dinlenip şefâatinin kabul edilmesi”nden kinâyedir. Çünkü işin gerçeği düşünülürse, itâat eden kimse dâimâ alt tarafta bulunur. Oysa varlık âleminde Cenâb-ı Allah’tan daha yüce konumda bulunan biri mevcûd değildir ki Allah’ın “mutâ’ı; yâni itaat ettiği” biri olsun.

Âyet-i kerîmede esâsen “kâfirler için” asla bir şefâatin söz konusu olmadığı beyan edilmektedir. Çünkü ibare kâfirlerle ilgili olarak vârid olmuştur. “Kâfirler için”

denecek yerde zâhirî itibarıyla hem kâfirleri hem de âsî müminleri içine alacak şekilde “zâlimler için” denmesi, kâfirlerin zulmünü tescil etmek ve gerek “müşfik dost”un gerekse “şefaatçı”nın yokluğunun özellikle kâfirleri ilgilendirdiğini göstermek içindir. Bu durumda şu sâbit olmaktadır ki, âsi müslümanlar için hem dost hem de aracılığı makbûl şefâatçılar olacaktır. Bunlar; Peygamberimiz (s.a.), diğer nebîler ve rasuller, gözde velîler ve bütün melâike-i kirâmdır.

❀

يَعْلَمُ خَائِنَةَ الْأَعْيُنِ وَمَا تُخْفِي الصُّدُورُ ﴿١٩﴾

19. Allah, gözlerin hain bakışını ve kalplerin gizlediğini bilir.

“Allah gözlerin hâin bakışını...bilir.” Bu tefsire göre, hâinliğin bakışa isnâd edilmesi mecâzdır. Çünkü hâin olan (göz değil o gözle) bakan kimsedir. “Hıyânet” antlaşmayı gizlice bozup gerçeğe karşı çıkmak demektir. Zıddı emânettir. Burada kasdedilen, mahrem olmayan yâni nikah düşen birine tıpkı şüphe sahiplerinin yaptığı gibi gizlice ve korkarak bakış fırlatmak, âdeta görüntü çalmak ve böyle birine ikinci kez bakmaktır. Bir haberde “Ey âdemoğlu! İlk bakış senin hakkındır. Peki ikinci bakış da ne oluyor?” yâni ilk bakış âni olduğu için sana bağışlanmıştır. Ancak ikincisi kasıtla yapıldığı için bağışlanmaz. Zira bu, göz zinâsı kabilindendir.

Mesnevî’den:

Göz zinâsından hoşlanırsın ama nihayet kendi yanından
Kopardığın eti kebap edip yemiyor musun ki?

Haram bakış İblis’in oklarından zehirli bir oktur. Böyle bir bakış gönle şehvet tohumlarını eker. Fitne olarak bir insan için bakış kâfidir.

Kâşifî şöyle der:

Göz zinâsı, insanların kusurlarını araştırmak gibi haramdır.
Gözler Allah’ın kudretini görmek içindir, dost aybı için değil.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de âyetin ilk kısmının işârî tefsiri sadedinde der ki: Âşıkların hâin bakışları, sevgilileri dışındaki bir varlığı güzel görmeleri ve sevgili dışındakilere bakmalarından ibârettir.

Bu mânâda olmak üzere şöyle denmiştir:
Şayet gözüm sizden başkasını güzel bulursa,
Onu te’dîb etmesini emrederim gözyaşlarıma.

Ebu Osman (k.s.) der ki: Gözün hıyâneti, harama bakmaktan sakındırılmaması ve heves edilip arzulanacak şeylere karşı serbest bırakılmasıdır.

Ebu Bekr Verrâk (k.s.) şöyle der: Allah Teâlâ, herhangi bir şeye ondan ibret almak

üzere bakanı da, şehvet arzusuyla gözünü harama uzatanı da bilir.

Ebu Ca'fer Nîsâbûrî (k.s.) de şöyle diyor: Ârifin zinâsı, şehvetle bakmaktır.

İmam Kuşeyrî (r.h.) şu izahta bulunur:

Muhibbânın gözlerinin hiyâneti şudur: Münâcât vakitlerinde uykuyu yanına koyarlar. Nitekim Zebur'da şöyle gelmiştir: Benim muhabbetim iddiâsında bulunup da gece olunca gözü uykuya dalan kimse yalan söyler.

Kimin uyursa gözleri, bulamaz asla bizleri.

Bir başka şâir şöyle der:

Uykunun âşıkın gözüyle işi ne?
Onun gözü mum gibi yaş akıtır
Âşıkların gözlerinde uyku yoktur;
O gözler bir an bile yaşsız kalmaz

İster hayırlı olsun ister şerli olsun Allah *"kalplerin gizlediği"* bütün sırları, bütün gizli düşünceleri *"bilir."*

Bütün bunlardan anlaşılan odur ki, Allah Teâlâ zâhirî âzâlarla yapılanları bildiği gibi kalbî fiilleri de en iyi şekilde bilmektedir. Çünkü zâhirî âzâlarla yapılan fiillerin en gizlisi olan "göz hâinliği" bile O'nun mâlûmu olursa, Cenâb-ı Hakk'ın diğer zâhirî fiilleri bilmesi tabiî ki daha evlâ olur.

Bir hâkim bu denli bilgi sâhibi olursa, suçluların ondan o kadar korkup çekinmesi gerekir. İşte *"Allah gözlerin hâinliğini ... bilir"* âyet-i celîlesi, korkutma emrini niçin verdiğini kuvvetli bir şekilde göstermiş olmaktadır.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de âyetin ikinci kısmının işârî tefsiri sadedinde der ki: "Ve kalplerin gizlediğini" yâni nefsin neler temennî ettiğini, kalbin neleri güzel bulduğunu ve ruhun nelere rağbet ettiğini bilir. Hak Teâlâ bunların hepsinden haberdârdır. Mürid, (mâsivâ) alâka ve sevgisinden uzaklaşmadıkça bunlarda kalakalır.

Bazıları derler ki: Kişinin göğsündeki hâinlik, kendisi hakkında "hakikat" hükümlerinin cârî olacağı ve bast (ferahlama-rahatlama) âleminin, kendisine sonradan açılacağı kabz (daralma) makamını geçememesidir. Allah Teâlâ "gözlerin hıyânetinden ve kalplerin gizledikleri"nden bahsederek bunların hiçbirinin kendisine gizli kalmayacağını beyan ediyor. Şöyle ki:

Göz, kalbin kapılarından biridir. Göz, kalbin haz alacağı bir şey gördüğünde, nefis onu bilir ve ondan haz almak ister. Kalbden de göze doğru bir kapı vardır. Bu kapı, altındaki nefsânî kıpırtıların hareketini göze iletir ve onun baktığında belli bir nasip alacağı birtakım şeylere bakmasını sağlar. Bu kesin olduğuna göre, "gözlerin hâinliği"nin "kalplerin gizlediği" şeye bağlı olduğu ortaya çıkar.

Şayet ârif nefsini tanımışsa, uzun riyâzatlarla onu zayıflatıp birçok mücâhedelerle onu temizlemişse; ayrıca onu ilâhî korku ve şer'î edep yularıyla dizginlemişse o takdirde nefis hazlarından arınmış olur. Ancak "sırrındaki şehvet"e ilgi üzere yaratılış bâki kalır

ve sırrında nefsânî haz talebi her ân devam eder. Bununla birlikte nefis, bu hazları gerek akıl gerekse ruh sâyesinde, yâni bunlardan korkusundan dolayı gizleyip örter. Fakat fırsatını bulduğu anda gözün harekete geçip arzu ettiği; bakılması haram olan şeylere bakarak haz almasını sağlar ki bakış da şehvet de gizlidir. Allah Teâlâ bu âyet-i kerimede her ikisini böylece tavsif etmiştir. Peygamberimiz (s.a.) de *"Ya Rab! Gizli şehvetten sana sığınırım"*[175] diyerek her ikisinden de Allah'a sığınmıştır.

Öte yandan âşık ruhlar, ezel cemâlini müşâhede etmekte zorlandıkları zaman kabza uğrayıp daralırlar. Haz ararlar. Fakat Hakk'a bakmaya da güçleri yetmez. İşte bu durumda söz konusu hazzı, üzerinde ruhâniyet izleri taşıyan bir insan sûretinden elde etmek isterler. Onun görüntüsünden akıl görüntüsüne, akıl görüntüsünden kalb görüntüsüne, kalb görüntüsünden nefis görüntüsüne, nefis görüntüsünden sûret görüntüsüne bakarlar. Gözden de güzel şeylerin cemâline bakarlar. Tâ ki kendilerine gizli ve örtülü kalmış bulunan Hakk göstergeleri ortaya çıksın. Bu arada nefisler de ruhlarla birlikte gider ve onların haz araması sırasında şehvânî bakışlarla kendi hazlarını ararlar. Nefsin bu bakışına ne şeriat ne tarikat ne de hakîkat rızâ gösterir. Ayrıca ruhun Hakk'a bâzı vâsıtalarla bakması da bir hıyânettir. Öyle ise ruhun da Hak Teâlâ, kendisine vâsıtasız olarak tecelli edinceye kadar sabredip o kabz halinde durması gerekir.

Şeyh Sa'di der ki:

Niçin bir günlük çocuk onun aklını almıyor?
Allah'ın sanatını görmek için ergenle küçüğün ne farkı var?
Hakîkate ermiş kimse develerde de görür
Çin ve Çiğil güzellerinde gördüklerini.

Gerçek mânâda bir bakış için muvaffakıyet yalnız Yüce Allah'tandır.

❀

وَاللّٰهُ يَقْضِي بِالْحَقِّ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَقْضُونَ بِشَيْءٍ
إِنَّ اللّٰهَ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴿٢٠﴾

20. Allah, adaletle hükmeder. O'nu bırakıp taptıkları ise, hiçbir şeye hükmedemezler. Şüphesiz Allah, hakkıyla işiten ve görendir.

"Allah," bütün güzel ve çirkin davranış sahipleri hakkında *"gerçekle"* doğruluk ve adâletle *"hükmeder."* Zira mutlak mânâda hâkim ve sâhip O'dur. Dolayısıyla verdiği hükümler mutlaka mükelleflerin lâyık ve müstahak olduğu gerçek ve âdil hükümlerdir. Bu ifâde, mükelleflerin korkusunu artıracak mâhiyettedir. *"O'nu"* o yüce varlığı *"bırakıp da yalvardıkları,"* ibâdet ettikleri, taptıkları putlar *"bir şeye hüküm veremezler."* Onlar bir şeye hükmedemezler, çünkü eğer cemad iseler onların ona

güçleri yoktur. Eğer hayvan iseler, mahlûk ve memlûkturlar ve memlûk olanın hüküm ve emir verme güç ve kuvveti yoktur.

İrşâd'da şöyle der: Bu ifade, müşriklerle alay etmektedir. Çünkü "hüküm verir" veya "hüküm vermez" gibi ifadeler cansız bir varlık hakkında kullanılamaz.

"Şüphesiz Allah hakkıyla işiten ve görendir" ifadesi Allah'ın nasıl olup da gözlerin hâinliğini bilebildiğini ve dâima gerçeğe uygun hüküm verebildiğini göstermektedir. Çünkü varlıkların neler dediğini işitip neler yaptığını gören biri bir hüküm verdiği zaman gerçekle hükmeder. Bu ifâde ayrıca, yaptıkları ve konuştukları hususunda müşrikleri tehdid etmekle kalmamakta, Allah'ı bırakıp da ibâdet ettikleri putların durumuna da gönderme yapmaktadır: Bunlar bu iki sıfatla muttasıf olmaktan uzak birer zavallı iken, nasıl oluyor da mâbûd olarak tanınıyorlar!

Âyet-i kerîmenin işâretine göre Allah Teâlâ, kendisine yabancı olanlar için "uzaklaştırma," sevdikleri için ise "kendisiyle buluşma" hükmü verecektir. Ayrıca ezelî kazâ ve kaderi gereğince, bizzat îmanları ve sâlih amelleri sayesinde de olsa müridleri sahip oldukları vasıflara bağlanıp kalmaktan kurtaracaktır. Çünkü Yüce Allah, ihtiyaç sahiplerinin dileklerini ezelde, onlar henüz varlık sahnesine çıkmamışken işitmiş, günahkâr nefislerin âh u vâhını ve âşık gönüllerin sızlanmalarını duymuş, neye muhtaç olduklarını görmüştür.

Cenab-ı Hak kâfirleri âhirette başlarına gelecek kötü şeylerle ciddî mânâda korkutunca bunun peşinden dünyada başlarına gelecek belâ musîbetlerle korkutmak üzere şöyle buyurmaktadır:

---

[173]. Busırî, İthâfu'l-hıyara, nr. 7713.
[174]. Suyûtî, el-Câmiu's-sağîr, nr. 3146.
[175]. Bk. İbn Mâce, Zühd 21; Suyûtî, el-Câmiu's-sağîr, nr. 2193.

YERYÜZÜNDE GEZİP DOLAŞMADILAR MI?

اَوَلَمْ يَسِيرُوا فِى الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ كَانُوا مِنْ
قَبْلِهِمْ كَانُوا هُمْ اَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَاٰثَارًا فِى الْاَرْضِ فَاَخَذَهُمُ اللّٰهُ
بِذُنُوبِهِمْ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنَ اللّٰهِ مِنْ وَاقٍ ﴿٢١﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَانَتْ
تَأْتِيهِمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَكَفَرُوا فَاَخَذَهُمُ اللّٰهُ اِنَّهُ قَوِىٌّ شَدِيدُ
الْعِقَابِ ﴿٢٢﴾ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مُوسٰى بِاٰيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُبِينٍ ﴿٢٣﴾ اِلٰى
فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَقَارُونَ فَقَالُوا سَاحِرٌ كَذَّابٌ ﴿٢٤﴾ فَلَمَّا جَاءَهُمْ
بِالْحَقِّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا اقْتُلُوا اَبْنَاءَ الَّذِينَ اٰمَنُوا مَعَهُ وَاسْتَحْيُوا
نِسَاءَهُمْ وَمَا كَيْدُ الْكَافِرِينَ اِلَّا فِى ضَلَالٍ ﴿٢٥﴾ وَقَالَ فِرْعَوْنُ
ذَرُونِى اَقْتُلْ مُوسٰى وَلْيَدْعُ رَبَّهُ اِنِّى اَخَافُ اَنْ يُبَدِّلَ دِينَكُمْ اَوْ
اَنْ يُظْهِرَ فِى الْاَرْضِ الْفَسَادَ ﴿٢٦﴾ وَقَالَ مُوسٰى اِنِّى عُذْتُ بِرَبِّى وَرَبِّكُمْ مِنْ كُلِّ مُتَكَبِّرٍ لَا يُؤْمِنُ بِيَوْمِ الْحِسَابِ ﴿٢٧﴾

21. Onlar, yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı ki, kendilerinden öncekilerin âkıbetinin nasıl olduğunu görsünler! Onlar, kuvvet ve yeryüzündeki eserleri yönünden bunlardan daha da üstündüler. Böyleyken Allah onları günahları yüzünden yakaladı. Onları Allah'ın gazabından koruyan da olmadı.

22. Bunun sebebi, peygamberleri kendilerine apaçık mûcizeler getirdikleri halde, inkâr etmeleri idi. Allah da kendilerini tutup yakalayıverdi. Doğrusu O, kuvvetlidir; azabı da pek çetindir.

23. Andolsun ki biz Mûsâ'yı mûcizelerimiz ve apaçık hüccetle gönderdik.

24. Firavun, Hâmân ve Karun'a. Onlar: Bu, çok yalancı bir sihirbazdır! dediler.

25. İşte o *(Mûsâ)*, tarafımızdan kendilerine hakkı getirince: Onunla beraber îman edenlerin oğullarını öldürün, kadınları sağ bırakın! dediler. Ama kâfirlerin tuzağı elbette boşa çıkar.

26. Firavun: Bırakın beni, dedi. Mûsâ'yı öldüreyim; *(Kurtarabilirse)* Rabbine yalvarsın! Çünkü ben onun, dininizi değiştireceğinden, yahut yeryüzünde fesat çıkaracağından korkuyorum.

27. Mûsâ da: Ben, hesap gününe inanmayan her kibirliden, benim de Rabbim, sizin de Rabbinize sığındım, dedi.

❀

“Onlar,” Mekke müşrikleri, ticâret maksadıyla “*yeryüzünde dolaşmadılar mı ki”* Şam (Suriye) ve Yemen taraflarına yolculuğa çıkmadılar mı ki, *“kendilerinden öncekilerin,”* peygamberlerini yalancı sayan Âd, Semûd gibi önceki ümmetlerin, ki bunlar Kureyş’in ticaret yolu üzerinde bulunuyorlardı, *“âkıbetinin nasıl olduğunu görsünler! Onlar kuvvet”;* daha fazla güç ve imkan *“ve yeryüzünde”* sağlam kaleler, mamur kentler gibi *“eserler yönünden bunlardan daha da üstündüler. Allah onları suçlarıyla yakaladı,*” inkâr ve tekzipleri yüzünden onları cezâlandırdı. “*Allah’tan,”; yâni* O’nun azâbından *“onları koruyan da olmadı.”*

❀

ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانَتْ تَأْتِيهِمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَكَفَرُوا فَأَخَذَهُمُ اللّٰهُ ۗ
إِنَّهُ قَوِيٌّ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢٢﴾

22. Bunun sebebi, peygamberleri kendilerine apaçık mûcizeler getirdikleri halde, inkâr etmeleri idi. Allah da kendilerini tutup yakalayıverdi. Doğrusu O, kuvvetlidir; azabı da pek çetindir.

Sözü edilen *“bu”* cezâ ve azâb*“ın sebebi, kendilerine açık belgelerle”* mûcizelerle ya da zâhir hükümlerle “*gelen peygamberlerini inkâr”* ve tekzîb *“etmeleridir. Allah da onları”* bunun için âcil bir yakalayışla *“yakalayıverdi. Doğrusu O, kuvvetlidir,”* güç ve kudretin zirvesini gerektiren şeylere bile gücü yeter. Şirk ehline olan *“azâbı da”* öyle *“çetin”* öyle şiddetlidir ki O’nun cezalandırmasının yanında hiçbir cezânın adı bile anılmaz.

Mekkeli müşrikler, önceki kâfirlerin ölüp kaldıkları yerleri müşâhede ettikleri ve helâk olduklarının eseri mâhiyetindeki kalıntıları görüp durdukları halde, onların başına gelenin kendi başlarına gelivermeyeceği hususunda kendilerini nasıl güvende hissedebiliyorlar!?

Mâlûmun olsun ki saâdet ehli, varlık nimetine karşılık olarak Allah’a şükreder. O da bu nimete îman nimetini ilave eder. İman nimetine şükredince dostluk nimetini ilave eder. Dostluk nimetine şükrettiklerinde dünyada kendisine yakın olup kendisini tanıma (kurb ve ma’rifet) nimetini, âhirette de civârında bulunma nimetini ilâve eder. Şakâvet ehli ise varlık nimetine nankörlük eder. Allah da onlara dünyada minnetsizlik, uzaklaştırma, kovma ve lânetle mukâbele eder. Âhirette de onlara ateşle ve envâ-i çeşit azapla azâb eder.

“Bunun sebebi, onların..” ifâdesinde şuna işâret edilir: Bir mürid ve bir Allah yolcusu maksûduna varamasa şunu bilmeli ki, perdelenip mahrum kalmasına sebep olan şey, şeyhine veya bazı durumlarda başka şeyhlere karşı gönlünde gizlediği fakat bir türlü tevbe ve inâbe etmediği itirazdır. Zira şeyhler müridlere göre peygamberler mesâbesindedir. Bir habere göre, *“Kavmi içinde bir şeyh, ümmeti arasındaki bir peygamber gibidir.”*

Mesnevi’den:

Peygamber der ki: “Öne geçmiş şeyh,
Kendi toplumunda peygamber gibidir.”

Şüphesiz Allah, düşmanlarından, dostlarının intikamını alacak kadar güçlüdür. Düşmanlarından intikam alırken cezalandırması da şiddetlidir.

Zerrûkî’nin *Şerhu’l-esmâ*’sında şöyle der: “el-Kavî” ne zâtında ne sıfatlarında ne de fiillerinde kendisine asla zayıflık bulaşmayan demektir. Kavî’ye asla bir yorgunluk ve bıkkınlık gelmez. Kavî için bir şeyi yaparken ya da bozarken hiçbir kusur ve acziyet söz konusu değildir. Sadece Allah Teâlâ’nın böylesine kuvvetli olduğunu bilen biri bütün güç ve kuvvetini bir kenara bırakıp Allah’a döner. Bu ism-i şerîfin husûsiyeti, varlıkta kuvvetin ortaya çıkmasıdır. “el-Kavî” ismini okuyan zayıf himmetli biri mutlaka güç bulacağı gibi, bedenen zayıf olan biri de bu isim sâyesinde güç kazanır. Zulme uğramış biri, zâlimin helâk olması için bu ismi bin kez okursa istediği gerçekleşir.

❀

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مُوسٰى بِاٰيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُبِينٍۙ ﴿٢٣﴾

23. Andolsun ki biz Mûsâ’yı mûcizelerimiz ve apaçık hüccetle gönderdik.

“Andolsun biz Mûsâ’yı” dokuz mûcizeden ibaret olan *mûcizelerimiz ve”* karşısındakini perişan eden asâ gibi *“apaçık bir hüccet ile”* birlikte *“gönderdik.”* Dokuz mûcizeden biri olmasına rağmen “asâ” mûcizesini, şânını yüceltmek için, özellikle tek olarak zikretmiştir. Bu tür bir atıf, hususînin umumîye atfedilmesi kabilindendir.

❀

اِلٰى فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَقَارُونَ فَقَالُوا سَاحِرٌ كَذَّابٌ ﴿٢٤﴾

24. Firavun, Hâmân ve Kârun’a. Onlar: Bu, çok yalancı bir sihirbazdır! dediler.

Mısır Amâlikasının en büyüğü olup da tanrılık iddiasında bulunmuş olan *“Firavun’a,”* onun veziri olan *“Hâmân’a.*” Sadece bu ikisini zikretmiştir. Çünkü Mûsâ’nın bu ikisine gönderilmesi, bizzat bütün kavme gönderilmesi anlamındadır. Zira bütün bir kavim hükümdar ile vezirinin taht-ı tasarrufundadır, onlara tâbidir. *”İnsanlar ise hükümdarlarının dinleri üzere bulunurlar.” “Ve Kârun’a.”* Kârun da mal ve servetinin çokluğundan dolayı hükümdar konumunda bulunduğu için özellikle zikredilmektedir. Şüphesiz Mûsâ’nın Kârun’a gönderilmesi Firavun’la Hâmân’a gönderilmesinden çok daha sonradır. Çünkü o İsraîloğulları’ndan olup Hz. Mûsâ’nın amcazâdesi idi. Başlarda Müslümandı. İsrailoğulları’nın en bilgilisi idi. Tevrat hâfızı

idi. Ancak sonra zenginlik yüzünden durumu değişti. Tıpkı Sâmirî gibi münâfıklaşıp inkâr ve helâk hususunda onların kervanına katıldı.

Kendilerine gönderilen Mûsâ'nın ızhar ettiği mûcizeler hakkında, özellikle de asâ ile ilgili olarak *"Bu bir sihirbazdır."* O, bu hârikulâde şeyleri sihri bilmesi sâyesinde gerçekleştiren bir büyücüdür *"ve"* Âlemlerin rabbı tarafından gönderilmiş olduğu iddiâsıyla ilgili olarak da *"yalancıdır"* dediler. Onun, "Allah vardır ve ben onun elçisiyim" diyerek yalan söylediğini ileri sürdüler.

"Kezzâb," defalarca yalan söylemek suretiyle yalan söylemeyi âdet hâline getirmiş kimsedir. Onlar Hz. Mûsâ'ya, mâhir sihirbaz anlamında "sehhâr" demiyorlardı. Çünkü onun sadece bir büyücü olduğunu, kendi büyücülerinin ise ondan daha iyi birer büyücü olduklarını iddiâ ediyorlardı. Nitekim, ***"(Ey Firavun! Şehirlere dellallar sal da) bütün mâhir büyücüleri (sehhâr) sana getirsinler!"*** (eş-Şu'arâ 26/37) demişlerdi.

Bu ifâde ile Hz. Peygamber (s.a.) tesellî edilmekte ve Kureyş kâfirlerinden çok daha güçlü ve zaman bakımından daha yakın olanların bile kötü sonları beyan edilmektedir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: *"Andolsun biz Mûs*â*'yı..."* âyetiyle şuna işâret edilmektedir: Cenab-ı Hak, kendi zamanında insanların en üstünü olan bir zâtı o lütufkâr ihsânından dolayı en aşağılık yaratığının ayağına gönderiyor. İlâhî fazl u kerem sâyesinde durumunu düzeltebilmesi için celâl huzûruna dâvet etmesi maksadıyla en seçkin kulunu en âdi kulunun ayağına gönderiyor. O kul ise tabiatının âdîliğinden ve aklının hafifliğinden onu yalanlıyor ve onu sihirbazlıkla suçluyor. Allah Teâlâ da hüküm ve keremini göstererek onun cezasını hemen verivermiyor. Şakâvetinin iyice ortaya çıkacağı âna kadar kendisine mühlet tanıyor. Sonunda onu kahır sıfatının, Mûsâ'yı da eksiksiz saâdete ulaştırarak lutuf sıfatının mazharı kılıyor.

Bu bizlik, benlik, halkın merdivenidir;
Halk, nihâyet bu merdivenden düşer.
Serkeşlik eden kimse kahroldu,
Bundan arınan da muzaffer oldu.

❀

فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْحَقِّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا اقْتُلُوا أَبْنَاءَ الَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ
وَاسْتَحْيُوا نِسَاءَهُمْ ۚ وَمَا كَيْدُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ ﴿٢٥﴾

25. İşte o *(Mûsâ)*, tarafımızdan kendilerine hakkı getirince: Onunla beraber îman edenlerin oğullarını öldürün, kadınlarını sağ bırakın! dediler. Ama kâfirlerin tuzağı elbette boşa çıkar.

"Mûsâ tarafımızdan kendilerine hakkı" yâni kendi elinde ortaya çıkan mûcizeleri *"getirince,"* şakavetlerini iyice tamamlamak istercesine: *"Onunla beraber îman edenlerin"* yâni îmanda ona tâbi olmuş kimselerin *"oğullarını öldürün, kadınlarını*

sağ bırakın," kızlarının hayatta kalmasını sağlayın, sakın onları öldürmeyin, onları canlı bırakın da Kıbti kadınlarının hizmetini yapsınlar *"dediler"* diyen, Firavun ile kavmin yönetiminde söz sahibi olanlardır. Ya da sadece Firavun'dur; çünkü o hepsi yerindedir. Nitekim ***"Erkek çocuklarını öldürüp kadınlarını sağ bırakacağız!"*** (el-A'râf 7/127) diyen de oydu.

Mânâ şöyledir: "Bunları öldürmeye yeniden başlayın!" Çünkü Firavun, Mûsâ (a.s)'ın doğumundan az önce de müneccimlerinin saltanatını yıkacak kişinin doğumunun yaklaştığını haber vermesi üzerine böyle bir katliâm emretmiş ve bunu uzun bir süre uygulatmıştı. Fakat İsrailoğulları tükenip zor ve ağır işler kendi kavmi olan kıptîlere kalacak endişesiyle bunu durdurmuştu. İşte Hz. Mûsâ gönderilip Firavun onun peygamber olacağını hissedince kızgınlık ve kininden dolayı ölüm emrini yeniden vermişti. Hedefi, İsrailoğulları'nın gönüllerini kırmak ve Mûsâ'ya yardım etmelerini engellemekti. Ayrıca bütün bunlar, müneccim ve kâhinlerin, Firavun'un hükümranlığını yok edecek zâtın Mûsâ olduğunu zannettikleri içindi.

"Ama kâfirlerin hilesi" yâni Firavun, kavmi vb. kâfirler ya da bunların hile ve sûikasdları peygamberler ve müminlere göre, *"elbette boşa çıkar."* yâni zâyi ve bâtıl olur ve kendilerine hiçbir fayda sağlamaz. Ölçülüp biçilmiş kader ve kesinleşmiş ilâhî kazâ, elbette bunlar hakkındaki hükmünü infâz edecektir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: Firavun Mûsâ'yı ve kavmini yok etmeye kesin karar verince, bu hususta, her birinin ilâhî azabı tam olarak hak etmelerini sağlamak için, süvarisiyle, piyadesiyle kendi ordusunun yardımına başvurdu. Ancak Allah'ın koruması sayesindedir ki buyrulduğu gibi inkârcıların hilesi tabiî ki boşa gidecek ve tabiî ki Rablerini daha da şaşırmalarına yol açacaktı. Böylece şuna işaret etmiş oluyor: Her kim bir Allah dostunun kuyusunu kazarsa, oraya o kuyuyu kazanlardan başkası düşmez. Hak Teâlâ, âdet ve sünnetini bu şekilde devam ettiregelmiştir.

Anlatıldığına göre, Şam müftüsü **Şeyh-i Ekber Muhyiddîn İbnü'l-Arabî** (k.s)'un öldürülmesi için fetvâ vermişti. O müftü bir defasında yıkanmak için havuza girmiş. O sırada oradan bir el zuhûr edip müftüyü tutmuş ve onu havuzdan ölü vaziyette çıkarmış.

Yine anlatılır ki, bir delikanlı iyilikleri emredip kötülükleri yasaklar dururmuş. Delikanlı bu vazifesine devam ederken, devrin hükümdârı Harun Reşid, onu bir odaya hapsetmiş ve orada ölsün diye kapı ve pencerelerini iyice kapattırmış. Birkaç gün sonra delikanlı bir bostanda gezinirken görülmüş. Reşid genci yanına getirtmiş ve: "Seni oradan kim çıkarttı?" diye sormuş. Genç: "Beni bu bostana sokan kişi" diye cevap vermiş. "Peki, seni bostana sokan kim?" deyince de: "Odadan çıkaran" cevabını vermiş. Reşid bir hayli şaşırmış ve ağlamaya başlamış. Sonra gence ikram u ihsanda bulunulmasını, bir ata bindirilmesini ve önüne bir adam katılarak: "Bu, Yüce Allah'ın aziz kıldığı biridir" diye bağırtılmasını emretmiş. Görüldüğü gibi Reşid, o delikanlıyı alçaltmaya çalışmış fakat sonuçta sadece ikram ve ihtiramda bulunabilmişti.

❀

وَقَالَ فِرْعَوْنُ ذَرُونِي اَقْتُلْ مُوسٰى وَلْيَدْعُ رَبَّهُ اِنِّي اَخَافُ اَنْ يُبَدِّلَ
دِينَكُمْ اَوْ اَنْ يُظْهِرَ فِي الْاَرْضِ الْفَسَادَ ﴿٢٦﴾

26. Firavun: Bırakın beni, dedi. Mûsâ'yı öldüreyim; *(Kurtarabilirse)* Rabbine yalvarsın! Çünkü ben onun, dininizi değiştireceğinden, yahut yeryüzünde fesat çıkaracağından korkuyorum.

"Firavun" adamlarına: *"Bırakın beni de Mûsâ'yı öldüreyim."* Çünkü ben kesin olarak biliyorum ki hükümranlığımın kaderi onun öldürülmesine bağlıdır. Firavun Mûsâ (a.s)'ı öldürmeye karar verince Firavn'a: "Senin korktuğun adam bu değildir. Çünkü o bunu yapamayacak kadar zayıf ve güçsüz! Senin mülkünü yıkacak kişi bir büyücüdür" demişler. Ayrıca da: "Onu öldürdüğün zaman insanların aklına bir şüphe gelebilir. Senin ona sözle karşı koymaktan aciz kalıp da silahları konuşturmayı tercih ettiğini zannedebilirler" diyerek bizzat kendi adamları buna mâni olmuştu. Böylece lânetli Firavun'a, onu Mûsâ'yı öldürmekten alıkoyanın bizzat kendi adamları olduğu, onlar olmasa Mûsâ'yı kolaylıkla öldürebileceği şeklinde bir vehim verildi. Oysa onu alıkoyan, içinde duyduğu müthiş korku idi. Mûsâ'nın gerçek bir peygamber olduğuna kesin kanâat getirmişti. Onu öldürmesi durumunda hemen ilâhî helâke mâruz kalacağını düşünüyordu.

"O," bana mâni olması için kendisi tarafından gönderildiğini iddiâ ettiği *"Rabbine yalvarsın."* Firavun, görünürde Mûsâ'dan ama esasta Rabbine yalvarmasından korkuyordu. Yoksa onun kendisi katında hiçbir ağırlığı yoktu. Nitekim bunu da belirtiyordu. Mûsâ'yı öldürmediğim takdirde *"onun, dininizi değiştireceğinden"* yâni içinde bulunduğunuz dini, ki bu din, Firavun'a kulluk etmekten ya da ona yaklaştırsın diye putlara tapınmaktan ibaretti, *"yahut yeryüzünde fesat çıkaracağından,"* dininizi tamamen değiştiremese bile iç savaş ve kargaşa çıkararak dünyanızı ifsâd edeceğinden *"korkuyorum."* "اَوْ" edatı, iki şeyden birinin mutlaka gerçekleşeceğini belirtir.

Âyette işâret edildiği üzere Firavun, kalp körlüğünden dolayı, kendi gücü ve kuvvetiyle Mûsâ'yı öldürmesi için Allah'ın onu kendisine bırakacağını yahut da onun kavmini kendisine bırakacağını zannetmişti. Cenab-ı Hakk'ın Mûsâ ve kavmini kurtarırken, hem kendisini hem de kavmini helâk edeceğini bilememişti. Baksanıza dininin değiştirilmesinden ya da memleketinde fesad çıkarılmasından korkuyor da kendisinin ve kavminin helâk ediliverceğinden ve her iki cihanda da perişan bir duruma düşmekten hiç korkmuyor.

❀

وَقَالَ مُوسٰى اِنِّي عُذْتُ بِرَبِّي وَرَبِّكُمْ مِنْ كُلِّ مُتَكَبِّرٍ لَا يُؤْمِنُ بِيَوْمِ
الْحِسَابِ ﴿٢٧﴾

27. Mûsâ da: Ben, hesap gününe inanmayan her kibirliden, benim de Rabbim,

sizin de Rabbinize sığındım, dedi.

"Mûsâ," lânetli Firavun'un kendisini katletmekle ilgili olarak söylediklerini işitince, kavmine: *"Ben, hesap gününe inanmayan,"* kendilerini îman edemeyecek kadar büyük gören *"her kibirliden,"* her bir âsîden *"benim de Rabbim sizin de Rabbinize sığındım,"* ben iltică ettim; sığınıp aman diledim *"dedi."*

"ٱلْعَوْذُ" başkasına sığınıp ona tutunmak demektir.

İstenen şey "koruma ve yetiştirme" olduğu içindir Mûsâ (a.s.), özellikle Allah Teâlâ'nın "Rab" ismini zikretmiştir. "Rab" kelimesini hem kendisine hem de kavmine izâfe etmesi ise, Allah'a sığınma ve O'na tevekkül etme konusunda onların da kendisine muvafakatini sağlamak içindir. Çünkü nefislerin birbirine arka çıkmasının, ilâhî icabeti sağlamakta açık bir tesiri vardır. İnsanların beş vakit namazı, Cuma ve bayram namazlarını edâ ederken, ayrıca istiska (yağmur) duasına çıkarken bir araya gelmelerinin asıl sebebi de budur.

Hz. Mûsâ, Firavun'un adını ağzına almaksızın onu, hem Firavun'u hem onun safındaki zâlimleri hem de başka azılı yöneticileri kapsayan bir vasıfla andı. Böylece hem istiâzeyi genelleştirip bu tiplerin tamamından Allah Teâlâ'ya sığınmış oldu. Hem de Allah'a karşı katı kalpli olmanın ve O'na karşı böylesine cür'etkâr davranmanın temel sebebinin "kibirlilik" ve bu kötü vasfı takip eden "yeniden dirilişe îman etmemek" olduğuna dikkat çekti.

Fakir (**Bursevî**) der ki: **Râzî** ve **Beyzâvî** tarafından da benimsenen, "Mûsâ'nın Firavun'u adıyla zikretmemesinin sebebi, kendisinin küçükken yetişmesindeki hakkını gözetmesidir" şeklinde bir görüş ileri sürmüştür. Bu görüş, Mûsâ'nın Firavun'u başka yerlerde adıyla anması hatırlatılarak reddedilebilir. Meselâ bir yerde: ***"Ben de senin kesinlikle helâk edileceğini zannediyorum ey Firavun!"*** (el-İsrâ 17/102) demiştir. Böyle bir ifade, Mûsâ'nın sözü Firavun'un yüzüne şifâhî olarak sâdır olmasından dolayı, bu âyette bizzat adını vererek gıyâbî bir şekilde "Firavun'dan" demesinden çok daha şiddetlidir.

Peşinden *"hesap gününe inanmayan"* ifadesinin getirilmesi, katı kalpli bir kibirlinin tabîatının, iş ve gücünün, hakkı boğmaya halkı da küçümsemeye çalışmak olduğunu belirtir. Böyle biri ancak ilâhî hesap ve cezâ inancını ikrâr edip bu konuda korkuya kapıldığı zaman dizginlenebilir. Ancak yeniden dirilişi yalanlama ile kibrin bir araya gelmesi durumunda kişi normalden çok daha zâlim ve taşkın olur. Bütün büyük günahları irtikâb edebilir. Dolayısıyla böyle birinden Allah'a sığınılması çok daha gereklidir.

İmam Ebu Hanîfe (r.h)'e, "îmanın yok olmasına en çok sebebiyet veren günah nedir?" diye sorulunca: "Îmanlı olduğuna şükretmemek, âkıbet endişesi taşımamak ve Allah'ın kullarına zulmetmektir" diye cevap vermiştir. Zira bu üç menfi vasfı taşıyan biri, ezeli saâdet hükmü kendisine yetişmezse, genellikle dünyadan kâfir olarak göçer.

Haberde şöyle anlatılır: Allah Teâlâ rüzgârı Hz. Süleyman'ın emrine âmâde kıldığında rüzgâr onu ve kavmini bir kanepe üzerinde uçururken, göktekilerin

konuşmalarını duymuşlar: Bir melek yanındaki meleğe: “Şayet Allah Süleyman’ın gönlünde toz kadar bir kibir olduğunu görse, onu göğe yükselttiği miktar kadar yerin dibine sokardı” demiş.

Bir hadiste de şöyle buyurulur: *“Hiçbir kimse yoktur ki onun başında biri yedinci kat göğe giden, diğeri yerin yedinci katına doğru giden iki zincir bulunmasın. Kişi tevazu gösterdiğinde, Allah onu yedinci kat semadaki zincirle yüceltir. Kibirlendiğinde ise yedinci kat yerdeki zincirle alçaltır.”*[176]

Kibirli biri, ne olursa olsun şüphesiz mağlup olacaktır. Nitekim anlatıldığına göre, Cenab-ı Hakk’ın ilk yarattığı şey bembeyaz bir yumurtaymış. Ona şöyle bir heybet nazarıyla bakınca, yumurta eriyip suya dönüşmüş. Köpüğü yüzeye çıkmış da Allah arzı bundan yaratmış. Arz “benim gibisi var mı?” diyerek kendisinde bir özellik vehmedip böbürlenince Allah arz üzerinde dağlar yaratmış ve bunları arzın kazıkları haline getirerek arzı dağlarla zelîl ve makhûr etmiş. Dağların da kibirlenmesi üzerine demiri yaratarak dağları demirle dizginlemiş. Demirin de tekebbür etmesiyle onu da ateşle zelil eylemiş. Ateşin kibirlenmesi üzerine suyu yaratıp onu da suyla terbiye etmiş. Suyun da kendinde bir büyüklük vehmetmesi üzerine bulutu yaratarak suyu bütün dünyaya dağıtmış. Bunun üzerine bulut da kibirlenince rüzgârları yaratmış bunlarla bulutları dağıtmış. Rüzgârların da kibirlenmesi karşısında insanoğlunu yaratmış.

İnsanoğlu sıcaktan soğuktan ve rüzgârdan korunabilmek için kendisine kulübe ve evler yapmış. İnsanoğlunun da kendisinde büyüklük vehmetmesi üzerine uykuyu yaratmış. Uykunun da tekebbür etmesi üzerine hastalığı yaratmış ve uykuyu onunla mağlup etmiş. Hastalığın da kibirlenmesi üzerine ölümü yaratmış. Ölüm de tekebbür edince onu da kıyâmet günü cennetle cehennem arasında gerçekleşecek bir boğazlama ile terbiye ve mağlup edecektir. Nitekim bir âyette şöyle buyurulur: ***“Onları hasret gününden, hani o emrin kesinleştiği zamandan korkut.”*** (Meryem 19/39) İşte bu zaman, ölümün boğazlandığı gündür.

Dolayısıyla ***“Hiç şüphesiz biz onların üstünde kâhir ve gâlibiz.”*** (el-En’âm 6/18) âyetinin de gösterdiği gibi, her şeyin üstünde gâlip ve kâhir olan Yüce Allah’tır.

İşte, kibir nefs-i emmârenin en şiddetli sıfatlarından olduğu için, mutlaka yok edilmesi gerekmektedir.

Mevlâ Câmî der ki:

Kibirden uzak olduğuna dair söz söyleme;
Karanlık gecede siyah taş iyice gizlidir.
İçerdekini dışarı atmayı kolay sanma,
İğne ile dağı kazmak, yeri kazmaktan daha kolaydır.

---

[176]. Heysemî, Mecmeu’z-zevâid, VIII, 158.

ALLAH TEÂLÂ BÜYÜKLÜK TASLAYANIN KALBİNİ MÜHÜRLER

وَقَالَ رَجُلٌ مُؤْمِنٌ مِنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ اِيمَانَهُ اَتَقْتُلُونَ رَجُلًا اَنْ
يَقُولَ رَبِّيَ اللّٰهُ وَقَدْ جَٓاءَكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ مِنْ رَبِّكُمْ وَاِنْ يَكُ كَاذِبًا فَعَلَيْهِ
كَذِبُهُ وَاِنْ يَكُ صَادِقًا يُصِبْكُمْ بَعْضُ الَّذٖي يَعِدُكُمْ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدٖي
مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ ﴿٢٨﴾ يَا قَوْمِ لَكُمُ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ظَاهِرٖينَ فِي
الْاَرْضِ فَمَنْ يَنْصُرُنَا مِنْ بَأْسِ اللّٰهِ اِنْ جَٓاءَنَا قَالَ فِرْعَوْنُ مَٓا اُرٖيكُمْ
اِلَّا مَٓا اَرٰى وَمَٓا اَهْدٖيكُمْ اِلَّا سَبٖيلَ الرَّشَادِ ﴿٢٩﴾ وَقَالَ الَّذٖٓي اٰمَنَ يَا
قَوْمِ اِنّٖٓي اَخَافُ عَلَيْكُمْ مِثْلَ يَوْمِ الْاَحْزَابِ ﴿٣٠﴾ مِثْلَ دَأْبِ قَوْمِ نُوحٍ
وَعَادٍ وَثَمُودَ وَالَّذٖينَ مِنْ بَعْدِهِمْ وَمَا اللّٰهُ يُرٖيدُ ظُلْمًا لِلْعِبَادِ ﴿٣١﴾
وَيَا قَوْمِ اِنّٖٓي اَخَافُ عَلَيْكُمْ يَوْمَ التَّنَادِ ﴿٣٢﴾ يَوْمَ تُوَلُّونَ مُدْبِرٖينَ مَا
لَكُمْ مِنَ اللّٰهِ مِنْ عَاصِمٍ وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٣٣﴾ وَلَقَدْ
جَٓاءَكُمْ يُوسُفُ مِنْ قَبْلُ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا زِلْتُمْ فٖي شَكٍّ مِمَّا جَٓاءَكُمْ بِهٖ
حَتّٰٓى اِذَا هَلَكَ قُلْتُمْ لَنْ يَبْعَثَ اللّٰهُ مِنْ بَعْدِهٖ رَسُولًا كَذٰلِكَ يُضِلُّ
اللّٰهُ مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ مُرْتَابٌ ﴿٣٤﴾ اَلَّذٖينَ يُجَادِلُونَ فٖٓي اٰيَاتِ اللّٰهِ بِغَيْرِ
سُلْطَانٍ اَتٰيهُمْ كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللّٰهِ وَعِنْدَ الَّذٖينَ اٰمَنُوا كَذٰلِكَ يَطْبَعُ
اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ قَلْبِ مُتَكَبِّرٍ جَبَّارٍ ﴿٣٥﴾ وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَا هَامَانُ ابْنِ لٖي
صَرْحًا لَعَلّٖٓي اَبْلُغُ الْاَسْبَابَ ﴿٣٦﴾ اَسْبَابَ السَّمٰوَاتِ فَاَطَّلِعَ اِلٰٓى اِلٰهِ
مُوسٰى وَاِنّٖي لَاَظُنُّهُ كَاذِبًا وَكَذٰلِكَ زُيِّنَ لِفِرْعَوْنَ سُٓوءُ عَمَلِهٖ وَصُدَّ
عَنِ السَّبٖيلِ وَمَا كَيْدُ فِرْعَوْنَ اِلَّا فٖي تَبَابٍ ﴿٣٧﴾

28. Firavun ailesinden olup, imanını gizleyen bir mümin adam şöyle dedi: Siz bir adamı «Rabbim Allah'tır» diyor diye öldürecek misiniz? Halbuki o, size Rabbinizden apaçık mûcizeler getirmiştir. Eğer o yalancı ise yalanı kendisinedir. Eğer doğru söylüyorsa sizi tehdid ettiğinin *(azâbın)*, bir kısmı olsun gelip size çatar. Şüphesiz Allah, haddi aşan, yalancı kimseyi doğru yola eriştirmez.

29. Ey kavmim! Bugün, yeryüzüne hakim kimseler olarak hükümranlık sizindir. Ama Allah'ın azabı bize gelip çatarsa, kim bize yardım eder? Firavun: Ben size kendi görüşümü söylüyorum ve yine size ancak doğru yolu gösteriyorum dedi.

30. İman etmiş olan dedi ki: «Ey kavmim! Doğrusu ben sizin için, *(peygamberleri yalanlayan)* toplulukların başlarına gelen bir âkıbetten korkuyorum."

31. "Nuh kavminin, Âd, Semûd ve onlardan sonra gelenlerin durumu gibi. Allah, kullarına bir zulüm dileyecek değildir.»

32. «Ey kavmim! Gerçekten sizin için o bağrışıp çağrışma gününden, korkuyorum."

33. "Arkanıza dönüp kaçacağınız günden. Sizi Allah'tan *(O'nun azabından)* kurtaracak kimse yoktur. Allah kimi saptırırsa, artık onu doğru yola iletecek de yoktur.»

34. Andolsun ki, *(Mûsâ'dan)* önce Yusuf da size açık deliller getirmişti ve onun size getirdiği şeyler hakkında şüphe edip durmuştunuz. Nihayet o vefat edince «Allah ondan sonra peygamber göndermez» dediniz. İşte Allah o aşırı giden şüphecileri böyle saptırır.

35. Kendilerine gelmiş hiçbir delil olmadığı halde Allah'ın âyetleri hakkında mücadele edenler gerek Allah yanında, gerekse îman edenler yanında büyük bir nefretle karşılanır. Allah, büyüklük taslayan her zorbanın kalbini işte böyle mühürler.

36. Firavun: Ey Hâmân, bana yüksek bir kule yap; belki yollara erişirim,

37. Göklerin yollarına *(erişirim de)* Mûsâ'nın Tanrısı'nı görürüm! Doğrusu ben onu, yalancı sanıyorum, dedi. Böylece Firavun'a, yaptığı kötü iş süslü gösterildi ve yoldan saptırıldı. Firavun'un tuzağı tamamen boşa çıktı.

❀

Mûsâ'nın öldürüldüğü haberi yayılınca, dostları üzüldü, düşmanlar sevindi. Fakat Mûsâ Yüce Allah'a sığınıp O'nun fazl u rahmetine itimad edince şüphesiz Allah kendisini bütün belâlardan koruyup her türlü emniyete ulaştırdı. Bunun için yabancı birini kendisine yoldaş kılıp onun en güzel bir şekilde kendisini savunmasını ve fitneyi bertaraf etmesini sağladı. İşte Allah Teâlâ bu kimseden şöyle bahsediyor: *"Firavun âilesinden olup da imanını gizleyen,"* gerek Firavun'dan gerekse onun adamlarından korktuğu için değil, ama sözü daha tesirli olsun diye îman ettiğini açığa vurmayan *"bir mümin adam şöyle dedi:"*

Burada bahsedilen mü'min adamın üç sıfatı zikredilmektedir: 1- Mü'min olması: Bu sıfat, sıfatların en şereflisi olduğu için hepsinden önce getirilmiştir. 2- Firavun ailesinden olması: Bu sıfat, kasdedilenin dışında başka bir şey anlaşılmasını önlemek için getirilmiştir. 3- İmanını gizlemesi.

Kişinin "âl"i, akrabalık, arkadaşlık veya dînî konularda kendisiyle ülfet ve benzeri

hususlarda durumları aynı noktaya varan seçkin kimselerdir. Bu mümin adam da Firavun'un akrabalarındandı; yâni amcazadesiydi. Kasas sûresinde geçtiği üzere: ***"Şuna kesin olarak inan ki millet seni öldürmek için kumpas hazırlığında!"*** (el-Kasas 28/20) diyerek Mûsâ'yı ikaz eden zat buydu. **İmam Süheylî**'ye âid olan en sahih görüşe göre adı Şem'ân'dır. **Taberî** tarihinde adının Cebr olduğu zikredilir. Habîb-i Neccâr olduğu da söylenmiştir. Ancak bu, Yâsîn'de geçen Habîb-i Neccâr değil, Hz. Mûsâ'nın annesi kendisi hakkında endişe edip de nehre atmak istediğinde sandukayı yapan Habîb-i Neccâr'dır. Harbîl b. Nûhâîl ya da Hazakyel (Hazkãl) olduğu da söylenmiştir. Hz. Peygamber (s.a.)'in şu sözü de buna delalet etmektedir:

"Ümmetlerin göz açıp kapayıncaya kadar bile Yüce Allah'ı inkâr etmemiş olan önde gelenleri üçtür: Firavun ailesinin mümini olan Hazakyel (Hazkãl), Yâsîn sûresinde geçen Habîb-i Neccâr ve Ali b. Ebu Talib'dir."[177]

Arâis'ten naklen *İnsânü'l'uyûn*'da da geçtiği üzere bunların en faziletlisi de yine Ali b. Ebu Talib (k.v.)'dir. **İbnü'ş-şeyh** ise *Havâşîsi'nde* şöyle diyor: Hz. Peygamber (s.a.)'in şöyle buyurduğu rivâyet edilir: *"Sıddıklar üçtür. Yâsîn'de kendisinden bahsedilen mümin zat Habîb-i Neccâr, Firavun ailesinin: «Siz bir adamı «Rabbim Allah'tır» diyor diye öldürecek misiniz?» diyen mümin ferdi ve üçüncü olarak da Ebûbekir Sıddîk ki en faziletlileridir."*[178]

Fakir der ki: Bu iki rivâyetin uzlaştırılması bağlamında şöyle denebilir: Bu iki ifâde arasında çelişki yoktur. Çünkü maksad, sıddîkiyet açısından Ebûbekir'in; îman önceliği ve kendisinden bir an bile inkâr sâdır olmaması açısından da Ali'nin üstünlüğünü anlatmaktır. Dolayısıyla her birinin üstünlüğü başka başka açılardandır.

Sonra, her iki rivâyet de bahsi geçen mü'min adamın Kıptî olduğunu ve Firavun'un, sözüne kulak verdiği biri olduğunu gösterir. İsrâiloğulları'ndan olsaydı, düşman safından biri olacağı için sözlerine kulak vermezdi.

Tekmile'de der ki: Şayet: ***"Âl-i Firavun'u en şiddetli azaba sokun!"*** (el-Mümin 40/46) âyetinin de gösterdiği üzere "âl" akrabalık dışında da olabilir. Çünkü âyet, akrabasından olsun olmasın Firavun'un dîni üzere bulunan herkesi kasdetmektedir" diyecek olursan şöyle cevap veririm: Bu adam Firavun dinine mensup kimselerden değildi. Sadece bir mümindi. Onun dinine mensup olmadığına göre, Firavun'un âlinden olmakla tavsif edilmesini haklı kılacak yegâne özelliği olarak bizzat akraba ve aşîretinden olması kalmaktadır.

Bu adamın, İsrâiloğullları'ndan olup Kârun'un amcazadesi olduğu da, babasının Firavun âilesinden, anasının İsrâilî olduğu da söylenmiştir. Buna göre "Firavun ailesinden" ifadesi "îmanını gizleyen" vasfıyla bağlantılı olmuş olur.

Bu zatın, Âl-i Firavun'a karşı maslahat için ikiyüzlülük yapan muvahhid bir Arap olduğu da söylenmiştir.

İşte o zat Firavun ve onun hanedanından *"îmanını gizliyor."* Fakat bu gizleme işi, onlardan korktuğu için değil, söyleyeceklerinin onların nezdinde kabul görmesi içindir.

Sanki o, Mûsâ (a.s.)ın gelişinden yüz sene önce ya da sonra îman etmiş, bunu gizlemiş, Firavun'un Mûsâ (a.s.)'ı öldürteceği haberini alınca da şöyle demiştir: *"Bir adamı"* hiçbir deliliniz olmadığı halde, sırf *"«Rabbim Allah'tır» diyor diye"* ya da böyle demesini istemediğiniz için *"öldürecek misiniz;"* onu zâlimce öldürmenin peşinde misiniz?

"Oysa size Rabbinizden" bizzat gözlerinizle gördüğünüz birtakım belgeler *"apaçık mûcizeler getirmiştir."* Dikkat edilirse o kişi, "(Mûsâ'nın) Rabbinden" demiyor. Çünkü bu mûcizelerin "kendi Rablerinden" geldiğini duydukları zaman bu, Mûsâ konusunda biraz daha dikkatlice düşünmelerini, ona karşı sürdürdükleri mesnetsiz tartışmaları bırakarak onun peygamberliğini itiraf etmelerini gerektirecektir. Zira herkesin Rabbi olan biri tarafından gelen bir şeye uyulması ve onu tebliğ eden kimseye karşı insaflı davranılması daha çok beklenir.

Urve b. Zübeyr'in şöyle dediği rivâyet edilir: Abdullah b. Ömer (r.anhümâ)'ya: "Müşriklerin Allah Rasûlü'ne yaptıkları en sıkıntı verici şey neydi?" diye sorduğumda bana şu cevabı verdi: "Rasûlullah Kâbe'nin yanında ibâdet ya da tavaf ederken Ukbe b. Ebu Mu'ayt ona yönelip giysisini boynuna doladı ve: 'Bizi atalarımızın taptıklarından meneden sensin hâ!' diyerek boğarcasına, şiddetle sıktı." Hz. Peygamber (s.a.): "Evet o benim!" dediği sırada Ebûbekir yetişti. Ukbe'yi sırtından tuttuğu gibi Rasûlullah'ın üzerinden çekti. Rasûlullah'ı omuzlarından tutup kaldırdı. Bir yandan da bağıra bağıra ve gözlerinden yaşlar aka aka şöyle diyordu: *"Siz bir adamı «Rabbim Allah'tır» diyor diye öldürecek misiniz? Halbuki o, size Rabbinizden apaçık mûcizeler getirmiştir."* Bunun üzerine Peygamberimiz'i bıraktılar.

Burada, Ebûbekir (r.a.)'in üstlendiği işin âyette bahsedilen mümin zattan daha ağır olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü o, Hz. Peygamber (s.a.)'e îman etmiş olduğunu, hem de bütün Kureyş tağutlarının gözleri önünde ilan etmiştir. **İbn Atıyye** tefsirinde der ki: Babam anlatmıştı: **Ebu'l-Fazl b. Cevherî**'den, sahâbîlerin (r.anhüm) fazileti hakkında bir şeyler anlatması istenmişti. Minberde bir müddet öylece durduktan sonra başını kaldırıp şöyle dedi:

" Kişiyi sorma, yoldaşını sor
Zira herkes yoldaşına uyar."

Siz Allah'ın, kendi peygamberine yoldaş eylediği ve cemalini görmek ve kendisinden feyiz almak şerefiyle müşerref kıldığı o kimseler hakkında neler düşünüyorsunuz? Cenab-ı Hak Firavun ailesinden, îman etmiş olduğunu gizleyen bir zatı sırf bir inkâr meclisinde söylediği sözlerden dolayı överek kendi kitabına almış ve mushaflarında adının geçmesini sağlamıştır. İmdi, bu zat nerde Mekke'de kılıcını sıyırarak «Vallahi! Bu günden sonra Allah'a gizli gizli ibâdet etmeyeceğim!» diyen ve dinin yayılmasında kılıcıyla büyük hizmetler eden Ömer b. Hattâb (r.a.) nerde."

Daha sonra bu mümin zat, Hz. Mûsâ'nın öldürülmesini uygun bulmadığını açıkça

beyan etmekle birlikte, tedbir kabilinden olmak üzere söyledikleri zanna dayalı bir ihtimal imişçesine konuşmaya başlıyor ve şöyle diyor:

“Eğer o yalancı ise yalanı kendisinedir;” yani, söylediği yalanın vebal ve zararı kendisinden başkasını ilgilendirmez. Dolayısıyla onu savuşturmak için kendisini öldürmeye gerek yoktur. Yalancı biri, ancak insanları kendi sapık inançlarına davet eden bir zındık ve bid’atçı gibi yalanının zararı bir başkasına geçtiği takdirde öldürülebilir. Böyle biri ise, ortaya çıkardığı dini kabul etmeye insanları yönlendiremez. Çünkü insanların tabiatı böyle bir şeyi kabul etmekten uzaktır. Zaten sizin de onun dinini ve düşüncelerini ortaya koymasını engellemeye gücünüz yeter. *“Eğer o”* söylediklerinde *“doğru ise”* ve siz onu yalanlayarak kendisi hakkında kötü maksadlar besliyorsanız, *“sizi tehdîd ettiğinin (azâbın), bir kısmı olsun gelip size çatar.”* yâni tehdidlerinin tamamı değilse bile hiç olmazsa bir kısmı başınıza gelebilir! Bir kısmının gelmesi de helâkiniz için yeterlidir. Demek ki, “bir kısmı” zikredilip zihinler tehdidlerin tamamının gelebileceği düşüncesine çekilmek istenmektedir. Yoksa “bir kısmı” tehdidlerin tamamı değildir.

Bu gerçekten son derece insaflı ve taassuptan uzak bir yaklaşım tarzıdır. “Veya”lı şıklardan “yalancı olma ihtimali”nin önce zikredilmesi de, azabın tamamının değil, bir kısmının başlarına gelebileceğinin söylenmesi de bundan dolayıdır. Yoksa bir peygamber söylediği şeylerin tamamında sâdıktır. Söylediklerinin bir kısmı doğru bir kısmı yanlış çıkanlar kâhinlerle müneccimlerdir. Mânânın: “… Dünya azabı hakkındaki tehdidleri başınıza gelebilir” şeklinde olması da câizdir. Ki bu da tehdidlerin bir kısmı demektir. Çünkü onlara hem dünya ile ilgili hem de âhiretle ilgili tehdidler savuruyordu. Öyle anlaşılıyor ki mümin zat, bunları kendileri açısından daha kuvvetle muhtemel olan tehdidle korkutmaya çalışmıştır.

Aynü’l-ma’ânî’de şöyle der: Çünkü Hz. Mûsâ, îman karşılığında necâtı, inkâr karşılığında da helâki vaad ediyordu. Ayrıca, “bir kısmı” ifâdesi bazı durumlarda “tamamı” anlamına da gelebilir. Nitekim şu beyitte böyledir:

İsteklerinin bir kısmına ulaşır tedbirliler
Acele edip koşturanınsa ayağı sürçer.

Keşfü’l-esrâr’da geçtiği üzere, ***“Ve sizlere ihtilaf edip durduğunuz şeylerin bir kısmını beyan etmek için…”*** (ez-Zuhruf 43/63) âyet-i kerîmesi “tamamını beyan etmek için” anlamındadır. ***“Allah bir kısım günahları sebebiyle onlara musibet murad ediyor”*** (el-Mâide 5/49) âyet-i celîlesi de “günahlarının tamamı yüzünden” demektir.

“Şüphesiz Allah, haddi aşan, yalancı kimseyi doğru yola eriştirmez.” “Müsrif,” isyanda haddi aşan ya da haksız yere kan döken; “kezzâb” ise, defalarca yalan söyleyen, yalancı demektir. Kezzâbın yalan yere Allah’a söz isnâd eden kimse demek olduğu da söylenmektedir. Çünkü O’na böyle bir şey isnâd etmek, başkasına iftirâ atmak gibidir.

Bu ifâde, bir başka delildir; hem de çift yönü olan bir delil... Birinci yön: Şayet Mûsâ

bir müsrif ve kezzâb olsaydı, Allah Teâlâ, ona apaçık dînî delillerin yolunu göstermez ve onu mûcizelerle desteklemezdi. İkinci yön ise; şayet Mûsâ böyle biriyse Allah onu yüzüstü bırakıp helâk eder. Dolayısıyla sizin onu öldürmenize gerek kalmaz.

Mümin zat, kendisi Mûsâ'ya inanmasına rağmen muhtemelen hiddetlerini yumuşatmak maksadıyla kavmine ikinci yönü (yani Mûsâ'nın Allah tarafından helâk edilebileceği ihtimâlini) göstermek istemiştir. Bir yandan da bu ifadesiyle Firavun'a târiz yapmıştır. Zira o, hem suçsuz yere çocukları öldüren bir "müsrif" hem de ulûhiyet iddiâsında bulunan bir "kezzâb" olduğundan Allah Teâlâ, kendisini doğru yola ve kurtuluş çaresine ulaştırmayacak, aksine rezil ü rüsvâ ederek saltanatını başına yıkacaktır.

❀

يَا قَوْمِ لَكُمُ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ظَاهِرِينَ فِي الْأَرْضِ فَمَنْ يَنْصُرُنَا مِنْ بَأْسِ اللّٰهِ إِنْ جَاءَنَا قَالَ فِرْعَوْنُ مَا أُرِيكُمْ إِلَّا مَا أَرَى وَمَا أَهْدِيكُمْ إِلَّا سَبِيلَ الرَّشَادِ ﴿٢٩﴾

29. Ey kavmim! Bugün, yeryüzüne hakim kimseler olarak hükümranlık sizindir. Ama Allah'ın azabı bize gelip çatarsa, kim bize yardım eder? Firavun: Ben size kendi görüşümü söylüyorum ve yine size ancak doğru yolu gösteriyorum, dedi.

"Ey kavmim! Bugün yeryüzünde" Mısır diyarında İsrâiloğulları'na *"hâkim,"* onlardan üstün ve şu anda hiç kimsenin mukavemet edemeyeceği kadar güçlü *"kimseler olarak hükümranlık"* ve saltanat *"sizindir."*

"Ama Allah'ın azabı," yakalaması ve cezalandırması *"bize gelip çatarsa, kim bize yardım eder?"* Öyleyse Mûsâ'yı öldürmek suretiyle hükümranlık ve idareciliğinize fesat bulaştırarak kendinizi Allah'ın azabına maruz bırakmayın! Çünkü O'nun azabı bir gelecek olursa, hiç kimse bizi kurtaramaz.

Mümin zat, Allah'ın kendilerine nasip ettiği hükümranlık ve Mısır hâkimiyetini özellikle kavmine nispet etmiştir. Allah'ın azabının gelmesi durumunda ise kendisini de onların arasına katmıştır. Bunun sebebi, onları üzecek her şeyi savuşturmaya ve onları sevindirecek her şeyi elde etmelerine yardımcı olmaya çalışan bir dost edâsıyla gönüllerini kazanıp onların menfaatini düşündüğünü hissettirmektir. Böylece, yaptığı konuşmanın aslında bizzat kendisiyle de ilgili olduğunu göstermeye ve nasihatinden etkilenmelerini sağlamaya çalışmaktadır.

Firavun, mümin zatın nasîhatlerini dinledikten sonra sözlü mücâdeleyi bir müddet bırakarak, Mûsâ'nın öldürülmesine engel olan o mümine ve yanında hazır bulunan topluluğa: *"Ben size kendi görüşümü"* bu fitneyi ortadan kaldırmak için doğru bildiğimi *"söylüyorum"*, yâni ona işâret ediyorum. *"Ben"* bu görüşümle *"yine size ancak doğru yolu gösteriyorum, dedi."*

Âyetteki "اَلْإِرَاءَةُ" fiili, "re'y" kökünden gelmektedir. Biri, bir şey hakkında belli bir

inanç sahibi olduğu zaman: “رَأَى فِيهِ رَأْيًا” denir. “رَايَتُهُ” ise ona danıştım demektir.

Âyetteki “اَلْاِرَائَةُ” fiilinin bilmek anlamındaki “ru’yet” kökünden gelmesi de mümkündür. Biri bir şeyi gördüğü zaman: “رَاٰهُ بِعَيْنِهِ gözüyle gördü”; bir şeyi bildiği zaman ise, “رَاٰهُ بِقَلْبِهِ kalbiyle gördü” denir. Buna göre âyetin mânâsı şöyle olur: “Size ancak kendi bildiklerimi öğretiyorum. Size açıkça söylediklerimin aksini içimde gizlemiyorum.”

Oysa Firavun bu sözleriyle yalan söylemekteydi. Çünkü içinde müthiş bir korku hissetmekteydi. Ama erkeklik taslıyor; önem vermiyormuş gibi gösteriyordu. Bu korku olmasaydı, hiç kimsenin fikrine başvurmazdı.

Mesnevî’de ise şöyle der: Firavun’un istişâre etme alışkanlığı vardı. Hatta bazı durumlarda Mûsâ’nın sözlerinin tesirinden gönlü yumuşar, îmana meylederdi. Hanımı Âsiye’ye danışır o da kendisine îman edip Mûsâ’ya ittiba etmesini tavsiye ederdi. Ancak veziri Hâmân’a danıştığında imandan vazgeçirirdi.

Mesnevî’den:

Şöyle derdi: Şimdiye dek kraldın.
Şimdi aldanıp da bir çulsuza kul mu olmak istiyorsun?
Hâmân’ın sözü, tıpkı mancınıktan atılan taş gibi
Gelip Firavun’un camdan evine çarpardı.
O, güzel konuşan Kelîm’in yüz günde
Yaptığı her şeyi bir günde yıkardı
Hevâsına yenik düşen vezirdir aklın;
İçinde Allah’a ulaşmanı engelleyen yol kesicidir.
Böyle veziri olan padişahın vay hâline!
Her ikisinin de mekânı acı verici cehennemdir.
Hevânı kendine vezir yapma.
Yoksa temiz ruhun namazdan uzaklaşır.
İşlerinde Âsaf gibi elinden tutacak
Veziri olan padişaha ne mutlu!
Âdil padişah, böyle bir vezirle yan yana olunca
Onun adı “Nûr üstüne nûr” olur.
Firavun gibi padişahla Hâman gibi vezir
Bir araya gelince ikisinin de hüsrandan kaçışı olmaz.
Bu durumda sonuç, “Üst üste çöken karanlıklar”dır.
Hesap gününde onlara ne akıl yarar sağlar, ne de devlet ve tâlih.

Cenab-ı Hak’tan ruh temizliği ve gönül saflığı niyaz ederiz.

❀

وَقَالَ الَّذِي آمَنَ يَا قَوْمِ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ مِثْلَ يَوْمِ الْأَحْزَابِ ﴿٣٠﴾

30. İman etmiş olan dedi ki: «Ey kavmim! Doğrusu ben sizin için, *(peygamberleri yalanlayan)* toplulukların başlarına gelen bir âkıbetten korkuyorum.”

Firavun kavminden olup da *“iman etmiş olan”*, nasihat edip öğüt vererek kavmine hitâben *“dedi ki:”*

Hadis-i şerifte: *“En faziletli cihâd, zâlim bir hükümdara karşı hak sözü söylemektir.”*[179] Çünkü bunda zulme uğrama tehlikesi ve korkusu vardır. Bu sebeple deliller getirerek yapılan cihâd, kılıç ve mızrakla yapılan cihaddan daha faziletlidir.

“Ey kavmim!” Mûsâ’yı yalanlamanız, öldürme ve işkence etme gibi ona bir sûikasdde bulunmanız durumunda, *“Doğrusu ben sizin için, (peygamberleri yalanlayan) toplulukların başlarına gelen bir âkıbetten,”* yâni onların helâk günlerinde meydana gelen muazzam olaylar ve korkunç cezâların bir benzerinin size de gelmesinden *“korkuyorum.”*

Şayet “normal olan, «geçmiş kavimlerin günleri gibi» denmesi; yani âyette “yevm” kelimesi yerine çoğul olarak “eyyâm” kelimesinin kullanılması değil miydi? Çünkü her bir kavmin kendine özgü bir günü/azabı vardı?” diyecek olursan, şöyle cevap veririm: Kavimlerin yaşadıkları yerler ve zamanlar, tamamen farklı bulunan gruplara hamledilerek ”ahzâb” şeklinde çoğul olarak zikredilmesi, “günleri”nin de çoğul getirilmesini gereksiz kılmıştır. Çünkü bir tek gün olduğu şeklindeki bir düşünce, bu çoğulluk sâyesinde tamamen ortadan kalkar ve maksadın günler olduğu ortaya çıkar.

❀

مِثْلَ دَأْبِ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ وَمَا اللّٰهُ يُرِيدُ
ظُلْمًا لِلْعِبَادِ ﴿٣١﴾

31. “Nuh kavminin, Âd, Semûd ve onlardan sonra gelenlerin durumu gibi. Allah, kullarına bir zulüm dileyecek değildir.»

Bir tufanla helâk olup giden *“Nûh kavminin,”* korkunç bir rüzgârla kökleri kuruyan *“Âd”* kavminin *“ve”* tek bir sayha ile ölen “*Semûd’un ve onlardan sonra gelenlerin”* meselâ şehirleri hemencecik harap olan ehl-i mü’tefike, “Yevmü’zzılle azâbı”na tutulan Eyke ashabının *“durumu gibi.”*

“اَلدَّأْبُ”, devamlı yapılan alışkanlık ve iş demektir.

“Allah, kullarına bir zulüm dileyecek değildir.” Dolayısıyla ilâhî huccet kesinleşmeden önce onları helak edecek, günahsız yere cezâlandıracak değildir. Ancak zâlimlerin de intikam almadan peşlerini bırakmaz. O halde azâba uğramamanız için siz de zulmetmeyiniz.

❀

وَيَا قَوْمِ اِنّٓى اَخَافُ عَلَيْكُمْ يَوْمَ التَّنَادِۙ ﴿٣٢﴾

32. «Ey kavmim! Gerçekten sizin için o bağrışıp çağrışma gününden, korkuyorum.”

“Ey kavmim! Gerçekten sizin için o bağrışıp çağrışma gününden, korkuyorum.”

O günden korkuyorum, çünkü o gün, (inkârda) ısrar edenler ve işkence edenler için büyük azap söz konusudur. Veya çağrışma gününün azabından korkuyorum.

“يَوْمَ التَّنَادِ/çağrışma günü”nden maksad, kıyamet günüdür. Çünkü herkes yardım istemek üzere birbirine bağıracaktır. Nitekim ***“Hiçbir şefaatçı yok mu ki bizlere şefaat etsin!”*** (el-A’râf 7/53) sözleri de bu hengâmda söylenecektir. Fakat hiç kimse başkasının feryâdına kulak asmayacaktır!

Yahut o gün: ***“Vah başımıza gelenler! Bizi kabirlerimizden kim diriltti böyle!?”*** (Yâsîn 36/52); ***“Bu ne biçim kitapmış yahu, küçük-büyük ne yapmışsak yazmış?!”*** (el-Kehf 18/49) vb. sözlerle veyl ve helâk eksenli bağırıp çağrışmalar olacağı için bu güne “çağrışma günü” denmiştir.

Yahut da cennetlikler cehennemliklere sesleneceği için o güne “çağrışma günü” denmiştir. Yâni “Cennetlikler, cehennemliklere: ***«Bizler rabbimizin vaadettiği şeylerin: cennet ve ebedî istirahatgâhın hak ve gerçek olduğunu gördük, sizler de Rabbinizin size vaadettiği şeyin; ateş azabının hak ve gerçek olduğunu gördünüz mü?!» diye seslenecekler; onlar da «evet» diyeceklerdir”*** (el-A’râf 7/44) ***“Cehennemlikler de cennetliklere «suyunuzdan veya Allah’ın size bahşettiği rızıktan biraz da bize verin» diye sesleneceklerdir..”*** (el-A’râf 7/50)

Kâşifî der ki: Ölümden sonra şöyle seslenilir: Ey cennet ehli, ebediyet vardır, ölüm yoktur. Ey cehennem ehli, ebediyet vardır, ölüm yoktur.

Veya o gün bir münâdî şöyle seslenir: Falan talihlidir, zira asla bedbaht olmaz. Falan bedbaht oldu, zîrâ ebediyen tâlihli olmayacak.

❀

يَوْمَ تُوَلُّونَ مُدْبِرِينَۚ مَا لَكُمْ مِنَ اللّٰهِ مِنْ عَاصِمٍۚ وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٣٣﴾

33. “Arkanıza dönüp kaçacağınız günden. Sizi Allah’tan *(O’nun azabından)* kurtaracak kimse yoktur. Allah kimi saptırırsa, artık onu doğru yola iletecek de yoktur.»

Hesabınız görüldükten sonra *“arkanıza dönüp kaçacağınız,”* cehenneme doğru götürüleceğiniz *“gün*”, bir önceki âyette bahsedilen “çağrışma günü”nün aynısıdır. Yâni, hesap mahallinden dönüp kaçacağınız gün. O gün “sizi *Allah’tan kurtaracak,”* O’nun azabından koruyup kollayacak *“hiç kimse olmayacaktır. Allah kimi saptırırsa*

artık onu doğru yola iletecek," kendisine kurtuluş çaresini gösterecek *"de yoktur."*

Mümin zatın bu son ifâdesi, artık onların îmanlarından ümit kestiği için söylenmiş bir sözdür.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de geçtiği üzere bu âyetlerde şunlara işâret edilmektedir: Cenab-ı Hak, fazl ü keremini o eksiksiz kudretiyle ortaya koymak istediği zaman, ***"Biz dilediğimiz zaman, herkese hidâyetini veririz"*** (es-Secde 32/13) hükmü gerçekleşsin diye, ölüden diriyi diriden de ölüyü çıkarır. Tıpkı Firavun âilesinden bu, gönülleri inkârla ölmüş durumdaki kâfirlerin içinden, kalbi îmanla dipdiri bulunan mümin zâtı çıkardığı gibi.. İzzet ve ceberûtunu ortaya koymak istediği zaman da ***"Allah'ın saptırdığını doğru yola getirecek yoktur"*** (ez-Zuhruf 39/36) ve ***".. ancak benden «ins ü cin ile cehennemi dolduracağım!» hükmü çıkıp kesinlik kazanmıştır"*** (es-Secde 32/13) âyetleri tahakkuk etsin diye, Firavun ve kavmi gibi akıl sahiplerini ve hükümdarları bile, apaçık ilâhî âyetleri göremesinler ve çok sayıdaki belge ve delile kulak veremesinler diye kör ve sağır eder. Tıpkı kendilerinden olan bir müminin nasîhatlerine kulak tıkamalarında olduğu gibi...

Âyette "ıdlâl/saptırma" fiilinin Allah'a isnâd edilmesi, "dalâlet/sapma" fiilini yaratan O olduğu içindir. Şeytan ve benzeri varlıklar ise bu hususta birer vâsıta hükmündedir. İmdi, câhil biri kalemin kâtibe âmade olduğunu zannederken; ârif biri, kalemi de kâtibi de yaratan Allah olduğu için kalemin kâtibin elinde Allah'a âmâde olduğunu bilir. Kâtibin yazma fiili de böyledir.

"Allah kimi saptırırsa, artık onu doğru yola iletecek de yoktur" ifadesinde, Tevfik (başarılı kılma) ve irâdenin (istemenin) "el-Vâhid" "el-Kahhâr" olan Allah'ın kudret elinde olduğuna da işâret edilmektedir. Seçim hakkı Âdem (a.s.)'da olsaydı kesin Kâbil'in îman etmesini tercih ederdi. Seçim hakkı Nuh (a.s.)'da olsaydı kesin Ken'ân'ın hidâyetini isterdi. İbrahim (a.s.)'de olsaydı Âzer'in hidâyetini tercih ederdi. Mûsâ (a.s.)'da olsaydı Firavun'un hidâyetini tercih ederdi. Hz. Muhammed (s.a.)'de olsaydı amcası Ebû Talib'in hidâyetini tercih ederdi.

Şöyle denilmiştir: Şu yedi şey genel, bunların yanında şu yedi şey de özeldir: 1- Emir genel, tevfik özeldir. 2- Yasaklama genel, ismet (günahtan koruma) özeldir. 3- Dâvet genel, hidâyet özeldir. 4- Ölüm genel, müjde özeldir. 5- Kıyâmet günkü haşr genel, mutluluk özeldir. 6- Cehenneme uğramak genel, oradan kurtuluş özeldir. 7- Yaratma genel, tercih özeldir. Yâni Allah'ın yarattığı bütün varlıklar O'nun tarafından seçkin kılınmaz. Aksine O yaratıklarından bir kısmını özel kılar. Yine O birtakım şeyler yaratıp bunların bir kısmını bazı seçkin kullarına özgü kılar.

Şimdi, hayret edilecek bir şeydir ki, Mûsâ (a.s.) gibi büyük bir zat kavminin arasında bulunuyor da kavmi onunla doğru yolu bulamıyor. Bunun sebebi şudur: Ağzının tadı bozuk olan biri balın tadına varamadığı gibi, gözleri görmeyen biri de güneşi göremez. Onların doğru yolu bulamaması da sırf kendi kötü mizaçları, kötü halleri ve istidâdsızlıkları yüzündendir.

Örümcekte Anka tabiatı olsaydı
Hiç tükürüğüyle çadır kurar mıydı?

Firavun âilesinin mümin ferdi daha sonra kınama yollu şöyle diyor:

وَلَقَدْ جَاءَكُمْ يُوسُفُ مِنْ قَبْلُ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا زِلْتُمْ فِي شَكٍّ مِمَّا
جَاءَكُمْ بِهِ حَتَّى إِذَا هَلَكَ قُلْتُمْ لَنْ يَبْعَثَ اللَّهُ مِنْ بَعْدِهِ رَسُولًا
كَذَلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ مُرْتَابٌ ﴿٣٤﴾

34. Andolsun ki, *(Mûsâ'dan)* önce Yûsuf da size açık deliller getirmişti ve onun size getirdiği şeyler hakkında şüphe edip durmuştunuz. Nihayet o vefat edince «Allah ondan sonra peygamber göndermez» dediniz. İşte Allah o aşırı giden şüphecileri böyle saptırır.

Ey Mısırlılar! *"Andolsun ki,"* Halil İbrahim (a.s)'ın oğlu İshâk (a.s)'ın oğlu Yakub (a.s)'ın oğlu olan *"Yûsuf da daha önce,"* yâni Mûsâ'dan önce *"size açık deliller:"* rüya tabiri ve suçsuzluğuna bir bebeğin tanıklık etmesi gibi hususların da aralarında bulunduğu âşikâr mûcizeler *"getirmişti."*

Yûsuf (a.s.) Hz. Mûsâ'dan önce, hükümdarlarının ölümünden sonra Kıbtîlere gönderilmişti. Yûsuf'un zamanındaki Firavun, Hz. Mûsâ'nın Firavun'u idi ve onun zamanına kadar yaşamıştı. Zira Mûsâ'nın Firavun'u dört yüz sene yaşamıştır. **İbn Kuteybe**'nin, *Kitâbü'l-ma'ârif'*inde naklettiğine göre de İbrâhim (a.s.)'la Hz. Mûsâ arasında dokuz yüz sene var olduğuna göre, Mûsâ ile Yûsuf arasında da takriben Firavun'un ömrü kadarlık bir süre vardı demektir. Böylece bizzat Firavun'a hitâb edilmiş olmaktadır. Ancak "size geldi" ifadesinde muhatap çoğuldur. Çünkü ona gelmiş olması, kavmine de gelmiş olması anlamına gelir. Yoksa Hz. Mûsâ devrinin insanları Yakub oğlu Hz. Yûsuf'u görmüş değillerdir. Daha güçlü olan görüş, ataların yaptıklarının çocuklarına isnâd edilerek Mûsâ'nın çağdaşlarının öncekiler yüzünden kınanmakta olmasıdır. Yani: "Ey Kıptiler! Yusuf sizin önceki atalarınıza da gelmişti." Bu tıpkı Hz. Peygamber (s.a.) devrindeki yahudileri muhatap alan şu âyet-i kerîmeye benzer: ***"Öyle ise Allah'ın peygamberlerini neden öldürüyordunuz!?"*** (el-Bakara 2/91) Burada kasdedilenler, Peygamberimiz dönemindeki yahudiler değil, onların atalarıdır. Çünkü peygamberleri öldürenler onlardı. Ayrıca, bu îzâhımızdan, bazılarının dediği gibi Mûsâ'nın Firavun'unun Yûsuf'un Firavun'unun neslinden olması da gerekmez. Bu Yûsuf'un, Mısır'da yirmi sene peygamber olarak kalan, Hz. Yûsuf-i Sıddîk'ın oğlu Efrâyîm'in oğlu olan Yûsuf olduğu da söylenmektedir.

Fakat sizler *"onun size getirdiği şeyler,"* hak din *"hakkında şüphe edip durmuştunuz."*

“زِلْتُمْ” ifadesi “sâbit oldu” mânâsındaki “ثَبَتَ”nin zıddı olan “زَالَ”den olup “şüphede devam edip durmuştunuz” demektir.

“Nihayet o vefat edince” yâni ölmek suretiyle helak olup gidince, Farsçası, onu tekzibinize ondan sonra gelecek peygamberleri tekzib etmeyi de ekleyerek *“«Allah ondan sonra peygamber göndermez» dediniz.”*

Kâşifî der ki:

Madem bu peygamberin sözünü işitmedik, onun sözünü de ret etmememiz için bir başka peygamber gelmeyecek.

Âyet-i kerimede şuna işâret edilir: İnsanoğlunda bir zalûmiyet ve cehûliyet (yapılması gerekeni yapmayan câhil biri olma vasfı) vardır. Dolayısıyla insan kendi tabiatıyla başbaşa bırakılması durumunda ne herhangi bir peygambere inanır, ne de onların mûcizelerinin Cenab-ı Hak tarafından gelmiş âyet ve belgeler olduğunu kabul eder. Öncekilerin de sonrakilerin de hali budur. Hidâyet bulanlar ise sırf Allah Teâlâ’ın fazl u keremiyle hidâyet etmesi sâyesinde bulabilmektedir. Kıptîlerin işte böyle tabii inkârlarından biri de, Yûsuf (a.s.)’ın peygamber olduğuna inanmamış olmalarıdır. Yusuf ölüp gidince, ondan sonra Allah’ın bir başka peygamberinin gelebileceğini de inkâr etmişlerdir. Bu, kâfirlerin aşırı şakâvetlerinden kaynaklanmaktadır. Tıpkı müminlerin, saâdetlerinden dolayı, kendi peygamberlerinden önceki peygamberlere de îman etmekte olmaları gibi.

“İşte Allah” isyanında *“o aşırı giden”* vehim ve taklidin galebe çalması yüzünden peygamberlerinin mûcizelerinde ve dininde tereddüt eden *“şüphecileri böyle”* korkunç bir saptırışla *“ saptırır.”* Onlara tuğyân vâdîlerinde yollarını şaşırtır.

❀

اَلَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِى اٰيَاتِ اللّٰهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ اَتٰيهُمْۜ كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللّٰهِ
وَعِنْدَ الَّذِينَ اٰمَنُواۜ كَذٰلِكَ يَطْبَعُ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ قَلْبِ مُتَكَبِّرٍ جَبَّارٍ ﴿٣٥﴾

35. Kendilerine gelmiş hiçbir delil olmadığı halde Allah’ın âyetleri hakkında mücadele edenler gerek Allah yanında, gerekse îman edenler yanında büyük bir nefretle karşılanır. Allah, büyüklük taslayan her zorbanın kalbini işte böyle mühürler.

“Kendilerine gelmiş” yapışılıp delil getirilmeye lâyık herhangi *“delil olmadığı halde Allah’ın âyetleri hakkında mücâdele edenler,”* o âyetleri reddedenler ve bunları ayıplayanlar *“gerek Allah yanında, gerekse îman edenler yanında büyük bir nefretle”* şiddetli bir öfke ve kızgınlıkla *“karşılanır.”*

İbn Abbas (r.anhümâ) der ki: İlâhî âyetler hakkında yaptıkları cidâl sebebiyle onlara hem Allah Teâlâ gazap ediyor; hem de îman edenler öfkeleniyorlar.

“Allah, büyüklük taslayan her zorbanın, herbir âsinin kalbini işte böyle” korkunç

bir mühürleme ile *"mühürler."* Böylece o kişi hidâyetten engellenir.

Aşırı gitme, şüphecilik ve bâtıla dayanarak âyetler hakkında cidâl yapma gibi şeyler, büyüklük taslama sonucu kalpten sâdır olmaktadır.

Râğıb der ki: Bir insanı tavsif etmek için kullanılan "ٱلْجَبَّارُ" lafzı, "hak etmediği bir yücelik makamına sahip olduğunu iddiâ ederek ayıp ve kusurunu ıslah edip, düzelten için kullanılır. Bu ifâde ancak birisi kötüleneceği zaman kullanılır. Sultanlara, ya herkesi iradelerine âmâde kıldıklarından dolayı, ya da halklarının işlerini düzeltip ıslah ettiklerinden dolayı "cebbâr" denir. Yâni "cebr", bazen salt ıslah anlamında bazen de salt galebe çalma anlamında kullanılır. **Ebu'l-Leys** "büyüklük taslayan her zorbanın kalbini" ifadesini: "büyüklük taslayan her bir zorba kalbi" şeklinde tefsir eder. *Keşfü'l-esrâr*'da da buna benzer bir açıklama vardır.

Buna göre "kalb" lafzı, "mütekebbir" kelimesine izâfe edilmiş olarak tenvinsizdir. Çünkü tekebbür eden, insandır. Bazı kırâat imamları ise "kibirlenme" fiilini bizzat kalbe isnâd edip kalbin sâhibini kasdederek "kalb"i tenvinli okumuştur. Zira kalb her tekebbür ettiğinde sahibi de tekebbür eder ki bunun aksi de vâriddir. *"Gözlerin zinâsı da bakmaktır"*[180] hadisi, "gözlerin sahibinin zinâsı" anlamındadır.

Kevâşî'de der ki: Her iki kırâate göre de "küll" lafzı, ilâhî mühürlemenin kalbin tamamını kapsadığını göstermektedir. Yoksa bütün kalpleri kapsadığını değil.

Fakir (**Bursevî**) şöyle der: Mâlûmunuz olsun ki mühürleyen, Allah'tan başkası değildir. Mühürlenen kalbdir. Mühürlenme sebebi ise kibirlenme ve zorbalıktır. Mühürlemenin sonucu, kalbdeki inkâr, nifâk, dalâlet ve yamukluğun kalbden bir daha çıkmaması ve kalb dışındaki îman, ihlâs, doğruluk ve hidâyetin kalbe bir daha girememesidir. Yüce Allah'ın, kul hakkındaki en büyük cezâsı budur. Bu bakımdan aklı başında olanların, beraberinde kalbin mühürlenmesini değil, göğüslerin genişlemesini getirecek sebeplere teşebbüs etmesi gerekir.

İbrahim Havvâs (k.s) der ki: Kalblerin beş tane ilacı vardır: Kur'an'ı dikkatlice okumak, karnı doldurmamak, gece ibâdetine kalkmak, seher vaktinde Allah'a yakarmak ve sâlihler meclisinde bulunmak.

Hasan Basrî de şöyle der: Şu kalblerinizle Allah'ı zikredip dâima hatırda tutmak suretiyle konuşunuz. Çünkü kalbler hızla kayabilmekte, bıçak ve kılıcın paslanması gibi paslanabilmektedir. Bu sözde geçen "muhâdese" kelimesi "temizlemek" anlamındadır. Ancak bu durum, temizlenmeye elverişli kalbler için geçerlidir. Çünkü nice kalbler vardır ki buna elverişli değildir.

[**Sa'dî**, *Gülistân*'da der ki:]

Paslanan demir cilayla da parlatılmaz.
Yüreği kara olana ne kâr eder vaaz? Demir çivi asla taşa işlemez.

Hadiste şöyle buyrulur: *"Benim de bazen kalbim buğulanır ve her gün yüz kere Allah'tan bağışlanma dilerim."*[181]

Bu hadisin te'vili sadedinde çok açıklamalar yapılmıştır. **Cüneyd Bağdâdî** (k.s.)'un şu açıklamayı yaptığı nakledilir: Kul bazen bir halden daha yükseğine geçer. Ancak üzerinde, birinci halden bir tortu kalır ve ikinci halde iken o tortuya yönelerek onu tashih etmeye çalışır.

Denilmiştir ki: Kul ile Cenab-ı Hak arasında nur ve karanlıktan bin ya da yüz makam vardır. Buna göre Hz. Peygamber (s.a.) de her bir makamdan geçişinde her gün bütün perdeleri koparıp atmakta, bu da onun kemâl sınırlarının zirvesine ulaşmış bir zât olduğunu ve o Yüce Padişah nezdinde ne kadar yüce bir makamı bulunduğunu göstermektedir.

Fakir der ki: Hadisteki "gayn/kaplanma," beşeriyet giysisine ve kalbin Cenab-ı Hakk'ın Ahadlik/teklik durumunu müşâhede etmesini engelleyen mümkünlük özelliğine işâret etmektedir. Hz. Peygamber (s.a.) için, her gün, yüz mertebenin -ki Ahadiyetle birlikte (1+99=100) esmâ-i hüsnâ mertebeleridir- muazzam bir şekilde inkişaf etmesi söz konusu olunca o latif kalbinde hiçbir buğulanma (ğayn) kalmamıştır. Hadis-i şerif, "istiğfâr" lafzını zikrederek tebdil mertebesine işâret etmektedir. Yâni "buğulanma/ ğayn"ın "ayn"a; bilginin de bizzat müşahedeye dönüştüğüne işaret etmektedir. Böylece makamın kendisinde bir buğulanma varken, ümmeti irşad maksadıyla istiğfâr sâyesinde bu giderilmiş olmaktadır. Her ne kadar basireti kıt avam mensupları aksini vehmetse de aslında bu makamda da ne bir buğulanma ne de istiğfâr söz konusudur.

Âyette kibirli ve zorbalar kötülenmektedir. Hz. Peygamber (s.a.) de şöyle buyurur: *"Kıyâmet günü kibirli ve zorbalar Allah Teâlâ için basit ve âdi varlıklar olduğu için, toz-toprak suretinde haşredileceklerdir. Ki böylece insanlar, onların üzerine basıp gitsinler."*[182] Bunun sebebi, gönül ehline gizli kalmadığı üzere, kibirli ve zorbaların haline en uygun görüntünün toz görüntüsü olmasıdır.

❀

وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَا هَامَانُ ابْنِ لِي صَرْحًا لَعَلِّي أَبْلُغُ الْأَسْبَابَ ﴿٣٦﴾

36. Firavun: Ey Hâmân, bana yüksek bir kule yap; belki yollara erişirim,

Firavun kibir ve zorbalığından dolayı göklere yükselmek arzusuyla vezirine dedi ki: *"Ey Hâmân!"*

Kâşifî şöyle der: Harbil nasihat ederken Firavun sözün dinleyenler üzerinde tesir edebileceğini düşündü. Vezirini çağırdı; kendisini ve kavmini bir başka şeyle meşgul etti.

Keşfü'l-esrâr'da der ki: Hâmân, Firavun'un veziriydi. Ama ne Kıpti idi ne de İsrâilî idi. Anlatıldığına göre, Firavun'la beraber boğulmamış ve onun vefatından sonra da uzunca bir süre insanlardan uzak duran mahzun bir şakî olarak yaşamıştı.

"Bana" açık, bakanların görebileceği aşikâr, *"yüksek"* ve pişmiş çamurla (tuğlayla) sağlamlaştırılmış *"bir kule yap."*

Kasas sûresinde geçtiği üzere: ***“Haydi benim için çamur üzerine ateş yak ve bana bir kule yap”*** (el-Kasas 28/38) demişti. *Aynü’l-me’ânî*’de de geçtiği üzere kabirlerde pişmiş çamur (tuğla) kullanılması işte bu sebeple mekruh kabul edilmektedir. Yâni bu maddeyi ilk olarak kullanan Firavun olduğu için. “Sarh” kelimesi ise “bir şey açıkça ortaya çıktı” anlamındadır.

“Belki yollara erişirim,”

❀

اَسْبَابَ السَّمٰوَاتِ فَاَطَّلِعَ اِلٰٓى اِلٰهِ مُوسٰى وَاِنّ۪ي لَاَظُنُّهُ كَاذِبًاۜ وَكَذٰلِكَ زُيِّنَ لِفِرْعَوْنَ سُٓوءُ عَمَلِه۪ وَصُدَّ عَنِ السَّب۪يلِۜ وَمَا كَيْدُ فِرْعَوْنَ اِلَّا ف۪ي تَبَابٍ۟ ﴿٣٧﴾

37. Göklerin yollarına *(erişirim de)* Mûsâ’nın Tanrısı’nı görürüm! Doğrusu ben onu, yalancı sanıyorum, dedi. Böylece Firavun’a, yaptığı kötü iş süslü gösterildi ve yoldan saptırıldı. Firavun’un tuzağı tamamen boşa çıktı.

“Göklerin yollarına erişirim de” ifadesi, bir önceki âyette bahsedilen “yolları” açıklamaktadır.

“Yollar” kelimesi ilkin müphem bırakılıp sonra izah edilmiştir. Böylece bunların ne kadar önemli olduğu gösterilmekte, dinleyiciler bunları öğrenmeye teşvik edilmektedir.

“Mûsâ’nın Tanrısı’nı görürüm!”

Tâcü’l-masâdir’de der ki: “Ittılâ”, vâkıf olmak, haberdar olmak anlamına gelir.

Aynü’l-me’ânî’ye göre “ıttılâ”, bir şeyi görebilmek gayesiyle yükselmek demektir.

“Doğrusu ben onu”, Mûsâ’yı, peygamberlik dâvâsında *“yalancı (kâzib) sanıyorum.”*

Fakir (**Bursevî)** der ki: Burada Firavun Mûsâ (a.s.)’a ilk gönderildiği zaman dediği gibi “kezzâb” demedi. Çünkü bu yerde konuşan sadece Firavun’dur. “Kezzâb” dediği yerde ise (bk. el-Mümin 40/24) mübalağa sîgası Firavun, Hâmân ve Kârun’un birlikte söylediği bir söz olmasındandır.

Biliniz ki müfessirlerin çoğu Firavun’un bu sözünü zâhirine hamledip kulenin nasıl yapıldığıyla ilişkili olarak Kasas sûresinde geçen hikâyeyi anlatmışlardır. Bazıları ise bunun, gerçekten oldukça uzak bir ihtimal olduğunu belirtmişler ve şöyle demişlerdir: Şayet Firavun bir deli ise ne onun sözlerinden bahsedilmesi doğru olur; ne de kendisini hakka davet edecek bir peygamber gönderilirdi. Aklı başında biri ise, bir insanın dağlardan daha yüksek bir binâ yapamayacağını ve dağın eteğinden de bakılsa zirvesinden de bakılsa gökyüzünün aynı şekilde görüleceğini bedihî olarak bilirdi. Dolayısıyla her iki halde de Firavun’a böyle bir talebin zâhirî anlamıyla isnâdı doğru olmaz. Bu görüş sahipleri Firavun’un bu sözüyle ilgili olarak söz konusu talebi akla biraz daha yaklaştıracak iki açıklama yapmaktadır:

1- Firavun Hâmân'ın kendisine yüksek bir yerde, yıldızların hareketlerini gözlemleyebileceği bir gözetleme kulesi yapmasını isteyerek yıldızlarda Mûsâ'nın gönderilmiş bir peygamber olup olmadığına dâir bir işâret bulunup bulunmadığını görmek istemiştir. Nitekim yıldızlar "semâvî sebepler" mâhiyetinde olup yeryüzünde meydana gelecek olaylara delâlet ederler.

2- Firavun'un istediği, "Mûsâ'nın söylediklerinin göklerin ilâhından geldiği" yönündeki iddiâsının fâsid olduğunu görmektir. Bu da göklerin ilâhına ulaşıp O'nun böyle bir görevlendirmede bulunup bulunmadığına muttali olmaya bağlıdır. Böyle bir şey ise, ancak göğe çıkmakla elde edilebilir. Oysa bu yeryüzünün en güçlü insanı da olsa, bir hükümdar bile olsa, hiçbir insanın yapabileceği bir şey değildir. Göklerin ilâhını görmek ve O'na dokunmak için hiçbir yol bulunmadığına göre önce böyle bir ilâhın bulunmadığına hükmetmek gerekir. Dolayısıyla da böyle biri tarafından gönderildiğini iddiâ eden Mûsâ'yı yalancı saymak gerekir. Bu ikinci açıklamaya göre Firavun zındık bir dehrî (ateist) olmaktadır. Onun bu yöndeki şüphesi, fâsiddir. Zira bizzat görüp dokunamamanın, Allah'ı tanımayı sağlayan bir yol olamamasından, O'nun mutlak mânâda da anlaşılamayacağı sonucu çıkmaz. Çünkü O, varlıklar üzerinde düşünüp (O'nun) izlerinden istidlâl etme yoluyla da tanınabilir. Nitekim Hz. Mûsâ Allah'ın mahiyetiyle ilgili olarak Firavun'la konuşurken: ***"O, sizlerin de önceki atalarınızın da Rabbidir."*** (eş-Şu'arâ 26/26); ***"O, hem doğunun hem batının hem de bunların arasındakilerin Rabbidir."*** (eş-Şu'arâ 26/28) demiştir. Dolayısıyla lânetli Firavun, Allah'ı hiç tanımamasından ve haber almak istemeyişinin keyfiyetinden ötürü böylesine saçma bir vehmi, delil olarak takdim etmiştir.

Kelbî şöyle der: Firavun Mûsâ ile uğraşmaktan, bu kuleyi yapmaya fırsat bulamamıştır.

Bir müfessire göre: Firavun böyle bir sözü sırf akılları çelmek amacıyla söylemiştir. Bir başka müfessire göre ise son derece câhil olduğu için söylemiştir. Zâhir olan şudur: Allah Teâlâ dilediği zaman dilediği herkesi kör ve sağır edebilir. İşte Firavun'u da kendi nefsiyle başbaşa bırakmıştır ki kuleyi inşa ederek Allah'ın bir başka âyetini görebilsin ve cezâsı tam olarak kesinleşsin. Şöyle ki: Kasas sûresinde de geçtiği üzere, Allah Teâlâ kuleyi, inşâ edilmesinin hemen akabinde yıkıvermiştir. Ayrıca bu, Firavun'la ilgili olarak nakledilen kibirlilik ve zorbalığın gereğidir. Nitekim aynı özellikler Buhtunnasır ile ilgili olarak da nakledilir. Bu zat da, daha önce kıssası geçtiği üzere son derece küstah ve kibirli olduğu için, Babil'de bir kule inşâ ettirmişti. Bir de şu var: Firavun nasıl bir dehrî olabilir ki, başbaşa kaldığında işlerini yoluna sokmak için Allah'a yalvarıp yakardığı mütevatir olarak nakledilir. Anlayış, yardım ve beceri ancak Allah'tandır. Şu ifâde de söylediklerimize delâlet etmektedir:

"Böylece" yâni böylesine aşırı ve abartıyla süslenerek *"Firavun'a, yaptığı kötü iş süslü gösterildi."* Gösterildi de o amele iyice daldı, öyle bir dalış ki hiç ayrılmamacasına… *"Ve yoldan saptırıldı,"* çevrilip menedildi. Süsleyen, çevirip meneden, gerçekte Allah Teâlâ, aracı olan ise şeytandır. Bu sebeple: ***"onlara***

amellerini şeytan süslü gösterdi” (en-Neml 27/24) buyrulduğu da olmaktadır. Yalnız bu tefsir Ehl-i sünnet'e göredir; Mutezile'ye göre ise, ameli süsleyen de yoldan çıkaran da şeytandır.

Böylece *“Firavun'un”* kule yapmak ve âyetleri yalanlamaktaki *“tuzağı tamâmen boşa çıktı.”* “تَبَابٌ”, helak ve hasâr demek olup “boşa çıktı, yok olup gitti” anlamındadır.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: Âyet-i kerîme, Firavun gibi Allah Teâlâ'nın gökte bulunduğunu zannedenlerin, kendi zamanlarının firavunu olduğuna işâret etmektedir. Allah Teâlâ'nın gökte olduğuna inanan birisiyle bir kâfir arasında sadece bu benzerlik bulunsa, mezhebinin yamukluğu ve inancının yanlışlığı konusunda ona bu yeter. Çünkü Firavun da Allah'ın gökte olduğunu vehmetmek suretiyle yanlışa düşmüştür. Allah gökte olmuş olsaydı, Firavun da yukarıdaki talebinde haklı olurdu. “Böylece….” ifadesi de onun, Allah'ın gökte olduğuna dâir inancının yanlış olduğuna ve doğru yoldan sırf bu inancı yüzünden çevrilip menedildiğine delâlet etmektedir. Yâni Firavun'un, Allah'ı gökte aramaya yönelik tuzağı, tamamen boşa çıkmış, hiçbir işe yaramamış ve yok olup gitmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.)'den şöyle buyurduğu rivâyet edilir: *“Yüce Allah gözlerden uzak ve perdeli olduğu gibi, basiretlerden de perdelidir. O en yüce topluluk (Mele-i Âlâ) bile, Allah'ı sizlerin aradığı gibi aramaktadır.”*[183] yâni gökte olmuş olsaydı, göktekiler aramazdı. Yerde olmuş olsaydı yerdekiler aramazdı. Demek ki O, mekandan münezzeh olma bakımından şu an da dâima olduğu hal üzere bulunmaktadır.

Hediyyetü'l-mehdiyyîn'de şöyle geçer: Kişi, “Allah göktedir” der ve bundan bizzat mekân kasdederse ittifakla kâfir kabul edilir. Çünkü böyle bir şey, O'nu cisimli olarak düşünmeyi gerektirir. Herhangi bir niyeti olmaksızın söylerse ulemânın çoğuna göre kâfirdir. Ancak bu ifâdeyi nassların zâhirinden hikâye etmek suretiyle söylemişse tekfir edilmez.

Muâviye b. Hakem Sülemî'nin (r.a) şöyle anlattığı nakledilir: Peygamber (s.a.)'in yanına giderek: “Ya Rasûlallah!” dedim, “benim, koyunlarımı güden bir câriyem var. Bir ara yanına gittiğimde baktım ki koyunlardan birini kaybetmiş. Koyuna ne olduğunu sorunca, «kurt yedi» dedi. Bunun üzerine insanlık gereği kızdım ve tokatladım; yüzüne ve ensesine bir şaplak patlattım. Şimdi (ödeşmek ve kendimi affettirmek için) kendisini âzad edeyim mi?” Hz. Peygamber (s.a.) câriyeyi getirtip kendisine: *“Söyle bakalım, Allah nerede?” diye sordu*, “Gökteee!” dedi. Peygamber (s.a.) de: *“Peki ben kimim?” deyince*, “Sen Allah'ın Rasûlü'sün” cevabını verdi. Bunun üzerine Peygamber (s.a.): *“Onu âzâd et, o bir mümindir”* buyurdu.[184]

Mâlûmunuz olsun ki, aklî deliller Cenab-ı Hakk'ın belli bir mekânda bulunmasının imkansız olduğunu gösterir. İmdi Şâri (s.a.), söz konusu câriyenin, kendisini var eden zâtı ancak kendi kafasında böyle bir tasavvurla aklîleştirebileceğini bildiği için, ona bu şekilde hitap etmiştir. Şayet kendi nefsinde tasavvur edemeyeceği bir suretle hitap etmiş olsaydı, istenen fayda ortadan kalkar yâni cariyenin Allah'ı kabul etmesi hasıl olmazdı. Böyle bir câriyeye böyle bir ibareyle böyle bir soru sorması, Hz. Peygamber (s.a.)'in

ne kadar hakîm biri olduğunu göstermektedir. Kızcağız göğe işaret edince, onun hakkında “فَإِنَّهَا مُؤْمِنَةٌ”, yâni Allah’ın varlığını tasdik etmektedir, buyurmasının sebep ve hikmeti de budur. Dikkat edilirse, “فَإِنَّهَا عَالِمَةٌ” dememiştir. Çünkü kızcağız ***“O göklerde de.. Allah’tır”*** (el-En’âm 6/3) âyet-i kerîmesini tasdik eylemiştir. Ancak âlim olsaydı, Allah’ın “sadece gökte” bulunduğunu söylemezdi. Peygamberimiz (s.a.)’in bu tavrından anlaşılan odur ki, âlimler câhillerle arkadaşlık ederken onların aklî seviyesine inerek onların bilgisizliklerini esas almalıdır. Aksi takdirde câhil, onunla arkadaşlık edemeyecektir. Nitekim *Futûhât-ı Mekkiyye*’de böyle geçmektedir.

Bu hadisten ayrıca şu sonuç da çıkar: Cenab-ı Hakk’ı yukarıda kabul etmekten O’na cihet isnâdı gerekmiş olmaz.

İyice düşün bakalım bu hususta ne dersin
Gerisini bırakıp Ehl-i sünnete gelirsin.

Mesnevî’den:

Yaklaşmak, ne yukarı çıkmak ne de aşağı inmek.
Hakk’a yaklaşmak, varlık hapsinden kurtulmaktır.
Yok için yukarıyla aşağının ne anlamı var?
Yok için ne erken, ne geç, ne de uzak vardır.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Bu hadisten anlaşıldığına göre varlıkların vücûdu ve mümkün mahiyetleri itibarî ve izafîdir. İtibarî olanın ise gerçek bir varlığı bulunmayıp sırf Allah’ın varlığına bağımlı olarak vardır. Çünkü gölge, gölgenin sâhibiyle ayakta durur. Mevcud şeylerin varlığı yokluk hükmünde olduğuna göre, Yüce Allah’ın varlığının -özel bir mekânda (eyniyyet) bulunurken diğerinde bulunmayacak şekilde- yoklukla kayıtlanmasının anlamı nedir öyleyse?! Bunu iyi anla.

---

[177]. Zeylaî, Tahrîcu’l-ehâdis ve’l-âsar, nr. 1072.
[178]. Suyûtî, el-Câmiu’s-sağîr, nr. 5149.
[179]. Ebû Dâvûd, Melâhim 17; Tirmizî, Fiten 13; İbn Mâce, Fiten 20; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, III, 19.
[180]. Buhârî, İsti’zân 12; Kader 9; Müslim, Kader 20; Ebû Dâvûd, Nik3ah 43; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 276.
[181]. Müslim, Zikr 41
[182]. Aclûnî, Keşfü’l-hafâ, II, 55.
[183]. bk. Irakî, Muğnî, I, 345.
[184]. Müslim, Mesacid 33; Ebû Dâvûd, Eymân 16; Muvatta, ıtk 8; Ahmed b. Hanbel,

el-Müsned, V, 447, 448, 449.

EY KAVMİM!
NEDİR BU HAL?

وَقَالَ الَّذ۪ٓي اٰمَنَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُونِ اَهْدِكُمْ سَب۪يلَ الرَّشَادِۚ ﴿٣٨﴾ يَا قَوْمِ
اِنَّمَا هٰذِهِ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا مَتَاعٌۘ وَاِنَّ الْاٰخِرَةَ هِيَ دَارُ الْقَرَارِ ﴿٣٩﴾ مَنْ
عَمِلَ سَيِّئَةً فَلَا يُجْزٰٓى اِلَّا مِثْلَهَاۚ وَمَنْ عَمِلَ صَالِحاً مِنْ ذَكَرٍ اَوْ
اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَاُو۬لٰٓئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ يُرْزَقُونَ ف۪يهَا بِغَيْرِ حِسَابٍ
﴿٤٠﴾ وَيَا قَوْمِ مَا ل۪ٓي اَدْعُوكُمْ اِلَى النَّجٰوةِ وَتَدْعُونَن۪ٓي اِلَى النَّارِۜ ﴿٤١﴾
تَدْعُونَن۪ي لِاَكْفُرَ بِاللّٰهِ وَاُشْرِكَ بِه۪ مَا لَيْسَ ل۪ي بِه۪ عِلْمٌۘ وَاَنَا۬ اَدْعُوكُمْ
اِلَى الْعَز۪يزِ الْغَفَّارِ ﴿٤٢﴾ لَا جَرَمَ اَنَّمَا تَدْعُونَن۪ٓي اِلَيْهِ لَيْسَ لَهُ دَعْوَةٌ
فِي الدُّنْيَا وَلَا فِي الْاٰخِرَةِ وَاَنَّ مَرَدَّنَٓا اِلَى اللّٰهِ وَاَنَّ الْمُسْرِف۪ينَ هُمْ
اَصْحَابُ النَّارِ ﴿٤٣﴾ فَسَتَذْكُرُونَ مَٓا اَقُولُ لَكُمْۜ وَاُفَوِّضُ اَمْر۪ٓي اِلَى
اللّٰهِۜ اِنَّ اللّٰهَ بَص۪يرٌ بِالْعِبَادِ ﴿٤٤﴾ فَوَقٰيهُ اللّٰهُ سَيِّـَٔاتِ مَا مَكَرُوا وَحَاقَ
بِاٰلِ فِرْعَوْنَ سُٓوءُ الْعَذَابِۚ ﴿٤٥﴾

38. O îman eden kimse: Ey kavmim! dedi, siz bana uyun, sizi doğru yola götüreceğim.

39. Ey kavmim! Şüphesiz bu dünya hayatı, geçici bir eğlencedir. Ama ahiret, gerçekten kalınacak yurttur.

40. Kim bir kötülük işlerse, onun kadar ceza görür. Kim de kadın veya erkek, mümin olarak faydalı bir iş yaparsa işte onlar, cennete girecekler, orada onlara hesapsız rızık verilecektir.

41. Ey kavmim! Nedir bu hal? Ben sizi kurtuluşa çağırıyorum, siz beni ateşe çağırıyorsunuz.

42. Siz beni, Allah'ı inkâr etmeye ve hiç tanımadığım nesneleri O'na ortak koşmaya çağırıyorsunuz. Ben ise sizi, azîz ve çok bağışlayan Allah'a davet ediyorum.

43. Gerçek şu ki, sizin beni davet ettiğiniz şeyin dünyada da ahirette de davete değer bir tarafı yoktur. Dönüşümüz Allah'adır, aşırı gidenler de ateş ehlinin kendileridir.

44. Size söylediklerimi yakında hatırlayacaksınız. Ben işimi Allah'a havale ediyorum. Şüphesiz Allah, kullarını çok iyi görendir.

45. Nihayet Allah, onların kurdukları tuzakların kötülüklerinden bu zatı korudu,

Firavun'un kavmini ise kötü azap kuşatıverdi.

❀

"O îman eden kimse," Firavun ailesinin mü'min ferdi "*dedi ki: Ey kavmim!* Sizlere gösterdiğim deliller husushusunda *"siz bana uyun, sizi"* sahibini maksûda ileten *"doğru yola götüreceğim."*

"Rüşd ve reşâd," gerek din gerekse dünyaya âid maslahat ve menfaatlara yol bulmak demektir. Bu ifadede Firavun'un da kavminin de girdikleri yolun yamuk ve sapık bir yol olduğuna yönelik bir târiz bulunmaktadır. Burada hidâyet olgusunun peygamberlere ve velîlere uyma şartına bağlanmış olduğuna, ayrıca tıpkı nebîler hidâyete vesîle olduğu gibi, velîlerin de peygamberine tâbi olmak kaydıyla doğru yola iletebileceğine işaret edilmektedir. İşte mümin zâtın aşağıdaki ifadesi de böyle bir hidâyettir:

❀

يَا قَوْمِ إِنَّمَا هٰذِهِ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا مَتَاعٌۘ وَإِنَّ الْاٰخِرَةَ هِيَ دَارُ الْقَرَارِ ﴿٣٩﴾

39. Ey kavmim! Şüphesiz bu dünya hayatı, geçici bir eğlencedir. Ama âhiret, gerçekten kalınacak yurttur.

"Ey milletim! Şüphesiz bu dünya hayatı geçici bir eğlencedir." مَتَاعٌ lafzı, مُتْعَةٌ anlamında olup yarar sağlama ve faydalanma, demektir. Ticârî mal anlamında değildir. Yani, dünya hayatı son derece hızla geçtiği için basit bir istifâde ve azıcık bir yararlanmadır. Öyle ki koskoca dünyanın ömrü tek bir saat mesâbesinde olduğuna göre, bir düşünün bakalım tek bir insanın ömrü ne kadar olabilir? Onun yaşama yaygısı kısa zamanda dürülür ve onun muâşeret defterine iptal çizgisi çekilir.

Şâir der ki:

Taze, canlı ve güzel kokulu olan dünya bahçesiyle gururlanma;
Zira sonbaharın eziyeti hemencecik gelir.
Zaman zaman talihsizlik ve perişanlık rüzgârı eser;
Ne renk ne de koku, bahçeden bir nişan bile bırakmaz.

Muhammed b. Ali Tirmizî (k.s) şöyle der: Dünya hayatı, önceki ümmetlerde de aklı başında olanlar tarafından hep böyle kötülenmiştir. Dünya peşinde koşanlar ise kadîm hükemâya göre basit ve önemsiz kimseler olarak görülmüşlerdir. Hangi ümmette bir mesajcı çıkmışsa, dünyanın peşinde gitmekten, dünyalık biriktirip dünyalığa meyletmekten sakındırmıştır. Baksanıza Firavun ailesinin mü'mini ne diyor: ***"Siz bana uyun, sizi doğru yola götüreceğim."*** Bu sözü duyanlar, "Peki nedir bu doğru yol?" diye sorduklarını farzederek şöyle devam ediyor: "Şüphesiz bu dünya hayatı..." Demek istiyor ki, "gönlünüzde dünya sevgisi ve dünyalık kazanma hırsı bulunduğu sürece doğru

yola erişemezsiniz.” *“Ama âhiret, gerçekten”* ebediyyetinden ve orada yaşanacakların sürekliliğinden dolayı *“kalınacak yurttur.”* Çünkü dâimî olan gelip geçici olandan hayırlıdır. Âriflerden biri diyor ki: Şayet dünya gelip geçici bir altın; âhiret ise sürekliliği bulunan bir çömlek olsaydı, yine âhiret daha hayırlı olurdu. Halbuki dünya geçici bir çömlek, âhiret ise ebedî altındır.

İbn Mes’ûd (r.a.)’den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.), bir hasır üzerinde uyurken bedeninde hasırın izleri belirmiş bir vaziyette kalkmıştı. Bunu gören İbn Mes’ûd: “Ya Rasûlallah! Bize emretsen de sana bir döşek yapsak” dedi. Hz. Peygamber (s.a.) bu teklife şu cevabı verdi: *“Dünya kim ona itibar eden kim? Benimle dünyanın durumu ancak bir ağaç dibinde gölgelenip istirahat eden sonra da oradan ayrılıp giden bir atlıya benzer.”*[185]

Enes b. Malik’ten de Hz. Peygamber (s.a.)’in şöyle buyurduğu rivâyet edilir: *“Yavrum! Ölümü çokça hatırla, çünkü ölümü sık sık hatırladığında dünyaya olan rağbetin azalır, âhirete daha çok imrenirsin. Esas kalınacak yurt âhirettir. Dünya ise bir aldanıştır. Gerçek bir aldanmış arıyorsan, dünyaya takılıp ona aldanan kimselerdir.”*[186]

[**Sa’dî**, *Bustan*’da şöyle der:]

Sen kâr ve mal endişesiyle gafilken,
Ömür sermayesi ayaklar altında kaldı
Öğrencisine ne de güzel demiş öğretmen:
Bir iş yapmadık, vakit de geçti.

❀

مَنْ عَمِلَ سَيِّئَةً فَلَا يُجْزٰىٓ اِلَّا مِثْلَهَاۚ وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ اَوْ
اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَاُو۬لٰٓئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ يُرْزَقُونَ ف۪يهَا بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٤٠﴾

40. Kim bir kötülük işlerse, onun kadar ceza görür. Kim de kadın veya erkek, mü’min olarak faydalı bir iş yaparsa işte onlar, cennete girecekler, orada onlara hesapsız rızık verilecektir.

“Kim” dünyada “*bir kötülük işlerse”* âhirette Yüce Allah’tan bir adalet olmak üzere ancak *“onun kadar cezâ görür.”* Meselâ kâfirin ateşte ebediyen kalması, dünyadaki bir saatlik küfrüne bile denktir. Çünkü ebediyen öyle inanacaktı. Günahkâr mü’mine gelince, bunun azâbı bir zaman gelip bitecektir. Çünkü o, sürekli isyân eyleminde bulunmak kararlığında değildir. Âyet-i kerîmede gerek canla gerek malla gerekse organlarla ilgili tüm suçlara ancak kendi misilleriyle karşılık verilmesi gerektiğine ve mislin aşılmasının gayr-i meşrû olduğuna delil bulunmaktadır.

“Kim de kadın veya erkek,” herkesi sâlih amellere teşvik için her iki cinsi de

zikretmektedir *“mü’min olarak”* yâni Allah’a ve âhiret gününe îman etmiş olduğu halde, Allah rızâsının arandığı herhangi *“faydalı,”* meşru *“bir iş yaparsa.”* Burada “amel” esas “îman” ise bir hâl olarak getirilmiş; böylece îmansız amele itibar edilmeyeceği gösterilmek istenmiştir. Çünkü Usul ilminde belirlendiği üzere haller bâzı şartlara bağlı kılınmıştır.

“İşte onlar,” yâni sâlih amel yapanlar *“cennete girecekler*, *orada onlara hesapsız”* yâni amellerine göre ölçülmeksizin, öyle ince elenip sık dokunmaksızın Allah’ın fazl ü keremi olarak kat kat *“rızık verilecektir.”* Onlar, temiz meyvelerden ve leziz yiyeceklerden rızıklandırılacaklardır.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “Hesapsız şekilde” demek, bir kulun, benzeri bir amele karşılık verecek olsa asla hesap edemeyeceği kadar, demektir.

Ebû Hüreyre’den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.), kendisine cennetliklerin durumunu şöyle haber vermiştir:

“*Cennetlikler oraya girdiklerinde amellerinin fazileti sâyesinde yâni faziletli amelleri sebebiyle girerler. Sonra dünya günlerinden bir Cuma gününde kendilerine haber verilir ve hepsi ortaya çıkar. Arş da karşılarına çıkarılıp cennet bahçelerinden bir bahçede kendilerine gösterilir. Cennetlikler için nurdan minberler; inci, yakut, zeberced, altın ve gümüşten minberler kurulur. En aşağı mertebedekiler ve biraz daha yukarıdakiler misk ve kâfûrdan tepeler üzerine oturtulur. Ancak tahtlarda oturanların kendilerinden daha üstün bir yere oturtulduklarını görmezler.”*

Ebû Hüreyre devamla şöyle diyor: Dedim ki: “Ey Allah’ın Rasûlü! Rabbimiz görülebilecek mi?” *“Evet”* buyurdu, *“Güneşi ya da dolunay gecesinde ayı görebilmek için hiç birbirinizle çekişir misiniz?”* Biz “hayır” deyince şöyle devam etti:

“İşte o yüce ve mübarek Rabbinizi görürken de çekişmeyecek ve rahatlıkla göreceksiniz. O mecliste hiçbir kimse kalmayacak ki Allah Teâlâ bir müddet kendisiyle konuşmasın. Hatta içlerinden birine: «Ey falanca oğlu falanca! Şöyle şöyle dediğin günü hatırlıyor musun?» diyerek o zata dünyadaki bazı hatâlarını hatırlatacak. Bunun üzerine adam: «Beni bağışlamamış mıydın?» diyecek. O da cevaben şöyle buyuracak: «Tabii bağışladım, ancak sen bu mertebeye sırf benim mağfiretimin enginliğinden dolayı ulaştın.» İşte cennetlikler bu minval üzere devam edip giderlerken üzerlerini bir bulut kaplayacak ve daha önce benzerini hiç hissetmedikleri güzel bir koku yağdıracak. Rabbimiz buyuracak ki: «Haydi kalkın, sizler için hazırladığım ikramlara buyurun! Hoşunuza giden herşeyi alabilirsiniz.» Bunun üzerine öyle bir çarşıya geleceğiz ki meleklerce tamamen kaplanmış, bir benzerini ne göz görmüş ne kulak işitmiş ne de bir kimsenin aklına gelmiştir. Hoşumuza giden her şey önümüze getirilecek ve isteyen istediğini alabilecek, ancak alışveriş olmayacak. Çarşıda cennetlikler birbirleriyle karşılaşacaklar.”

Hz. Peygamber (s.a.) şöyle devam ediyor: *“Meselâ çok yüksek mertebedeki biri kendisinden daha aşağı mertebedeki birine rastlayınca, onun üzerindeki elbise bile hoşuna gidecek ve ondan daha güzeli kendisine giydirilmedikçe konuşması sona*

ermeyecek. Bunun sebebi de orada hiç kimsenin mahzun edilmeyecek olmasıdır. Daha sonra konaklarımıza geleceğiz ve bizi «Buyur, hoşgeldin!» diyerek eşlerimiz karşılayacak ve şöyle diyecekler: «Bugün sende bizden ayrıldığın vakit sahip olduğundan da yüksek bir güzellik görüyoruz.» Cennetlik kişi diyecek ki: «Evet, bugün Cebbar olan Rabbimizle bir mecliste beraberdik, geri dönerken elde ettiğimiz bu güzelliği orada kazanmışızdır.»"[187]

❀

وَيَا قَوْمِ مَا لِىٓ اَدْعُوكُمْ اِلَى النَّجٰوةِ وَتَدْعُونَنِىٓ اِلَى النَّارِ ﴿٤١﴾

41. Ey kavmim! Nedir bu hal? Ben sizi kurtuluşa çağırıyorum, siz beni ateşe çağırıyorsunuz.

Kâşifî der ki: Firavun kavmi Harbil'in sözlerinden îman ettiğini anladılar. Kınamaya başladılar ve "Firavun'a tapmaktan yüz çevirip başkasına ibâdet etmekten utanmıyor musun?" dediler. Harbil îkâz sadedinde, ola ki gaflet uykusundan uyanırlar diye tekrar seslendi. Sonra: *"Ey kavmim! Nedir bu hal?"* dedi. Bu kınama yollu bir sorudur. *"Ben sizi"* tevhide sarılarak ateşten "*kurtuluşa çağırıyorum*, *siz ise beni"* şirk koşmak suretiyle *"ateşe çağırıyorsunuz!"*

Hayretin sebebi, onun kavmini kurtuluşa çağırması değil, onların kendisini ateşe çağırmasıdır. Bir nevi şöyle demiş olmaktadır: "Allah aşkına söyleyin nedir bu hal ki ben sizi hayra dâvet ederken siz beni şerre dâvet ediyorsunuz!?"

Bazı müfessirler ise bu ifâdeyi "Bana ne oluyor ki seni üzüntülü görüyorum?" ifâdesine benzeterek "Sana ne oluyor, niçin üzüntülüsün böyle?" anlamına hamletmektedirler. Buna göre mânâ: "Size ne oluyor ki..." olmaktadır.

❀

تَدْعُونَنِى لِاَكْفُرَ بِاللّٰهِ وَاُشْرِكَ بِهِ مَا لَيْسَ لِى بِهِ عِلْمٌ وَاَنَا اَدْعُوكُمْ
اِلَى الْعَزِيزِ الْغَفَّارِ ﴿٤٢﴾

42. Siz beni, Allah'ı inkâr etmeye ve hiç tanımadığım nesneleri O'na ortak koşmaya çağırıyorsunuz. Ben ise sizi, azîz ve çok bağışlayan Allah'a dâvet ediyorum.

"Siz beni Allah'ı inkâr etmeye ve" mâbudluk konusunda Allah Teâlâ ile herhangi bir ortaklığı bulunduğunu *"hiç tanımadığım nesneleri O'na ortak koşmaya çağırıyorsunuz."*

"Bilgisinin bulunmadığını" söylerken, esâsen kinâye yoluyla, mâlûmun yâni ortaklık atfettikleri varlıkların Rabliği diye bir şeyin olmadığını kasdetmektedir. Bu, bir şeyin yokluğunun, kendisinin ayrılmaz parçasının yokluğuna hükmedilerek gösterilmesi

kabilinden bir üsluptur.

Burada uluhiyet gerçeğinin kesinlikle, onu bilmeyi gerektirecek bir delîle dayalı olması gerektiği hissettirilmektedir.

“Ben ise sizi,” hem birbirlerinin dengi olan hiçbir mahlukun kendisine denk olamayacağı, müşriklere azap etmeye de kadir “azîz”, hem de tevbe edip kendisine yönelenleri “*çok bağışlayan*,” günahkârları bağışlamaya da gücü yeten *“Allah’a dâvet ediyorum.”*

❀

لَا جَرَمَ اَنَّمَا تَدْعُونَنٖى اِلَيْهِ لَيْسَ لَهُ دَعْوَةٌ فِى الدُّنْيَا وَلَا فِى الْاٰخِرَةِ
وَاَنَّ مَرَدَّنَا اِلَى اللّٰهِ وَاَنَّ الْمُسْرِفٖينَ هُمْ اَصْحَابُ النَّارِ ﴿٤٣﴾

43. Gerçek şu ki, sizin beni dâvet ettiğiniz şeyin dünyada da ahirette de dâvete değer bir tarafı yoktur. Dönüşümüz Allah’adır, aşırı gidenler de ateş ehlinin kendileridir.

“Gerçek şu ki, sizin beni” kendisine kulluk edip Allah’a ortak koşmaya *“dâvet ettiğiniz şeyin dünyada da âhirette de dâvete değer bir tarafı yoktur.”*

Âyetin başındaki “لَا” harfi, dâvet ettikleri şirk ve inkârı reddetmektedir. “جَرَمَ” ise, “gerçekleşti” anlamında bir fiil-i mazidir. Fâili ise, sonrasındaki cümledir. Mânâ şöyledir: Şurası kesin ve gerçektir ki sizin tanrılarınızın insanları kendilerine kulluk etmeye çağırmaya asla güçleri yetmez. Oysa bir mâbûd gerek peygamber göndermek gerekse kitap indirmek suretiyle insanları kendisine kulluğa çağırabilmelidir. Putlarda bu özellik yoktur. Çünkü bunlar dünyada başkalarını dâvet etmeye gücü yetmeyen cansız varlıklardır. Âhirette de, Allah’ın onları konuşabilen canlı bir varlık olarak yeniden yaratması durumunda bizzat kendileri, kendilerine kulluk etmiş olanlardan uzak duracaklardır.

Ya da mânâ şöyledir: Kesin ve gerçek olan şudur ki, çağırdığınız bu putların çağrılara kulak vermesi asla söz konusu değildir. Yâni ne dünyada kendilerine yapılan sağlık, zenginlik, uzun ömür gibi çağrılara icâbet edebilirler ne de âhirette âbidlerini ateşten kurtarıp derecelerini yükseltmeye güçleri yeter. Bir âyette buyurulduğu gibi: ***“Şayet bunlara duâ etseniz, duanızı duymazlar. Duysalar da size karşılık veremezler.”*** (Fâtır 35/14) Kendisine duâ edenlerin duâsına icâbet edemeyen bu putlar hiç tanrı olabilir mi! Rabb dediğiniz, duâlara icâbet edebilmeli, ihtiyaçları giderebilmelidir.

“جَرَمَ”nin “kazandı” anlamında olduğu, fâilinin ise altında gizli bulunduğu da söylenmiştir. Buna göre, küfür ve şirke yönelik bir çağrı tamamen boş, hiçbir kazancı olmayan bir çağrıdır. Yâni böyle bir çağrının elde edeceği şey, kendisine çağrılanın çağrısının bâtıl olduğudur. Şöyle ki: Böyle bir çağrıdan, ancak, böyle biri için çağrı yapmanın ne kadar bâtıl olduğu sonucu çıkabilir. Bir nevi şöyle denmiş olmaktadır: Siz zannediyorsunuz ki beni şirke çağırmanız, beni etkileyip şirke yönlendirecek. Oysa bu

çağrınız benim onlardan yüz çevirmeme sebeptir. Bu yaptığınız, onların bâtıllıklarının ortaya çıkmasından başka bir sonuç vermez.

Bir de "جَرَمَ"'nin, "koparmak" mânâsındaki "cerm" kökünden olduğu söylenmiştir. Buna göre mânâ şöyledir: Putların ulûhiyetinin bâtıllığının hiç kesintisi yoktur. Yâni onların bu durumu herhangi bir vakitte kesintiye uğramaz, dâima gerçektir.

Kamus'ta der ki: "Lâ cerame," kaçış yok, şurası kesin ki, hiç şüphesiz gibi mânâlara gelebilir. Yahut da aslî mânâsı bu olmakla birlikte, kullanıla kullanıla kasem mânâsı kazanmıştır.

Dönüşümüz Allah'adır, aşırı gidenler ateş ehlinin kendileridir.

Ölüp ruhlarımızın, bedenlerimizi terketmesiyle *"dönüşümüz Allah'adır"* ve şirk koşma, kan dökme gibi dalâlet ve taşkınlıkta *"aşırı gidenler de ateş ehlinin kendileridir,"* onların oradan hiç çıkmayacaklarında da şüphe yoktur.

❀

فَسَتَذْكُرُونَ مَٓا اَقُولُ لَكُمْۜ وَاُفَوِّضُ اَمْر۪ٓي اِلَى اللّٰهِۜ اِنَّ اللّٰهَ بَص۪يرٌ بِالْعِبَادِ ﴿٤٤﴾

44. Size söylediklerimi yakında hatırlayacaksınız. Ben işimi Allah'a havale ediyorum. Şüphesiz Allah, kullarını çok iyi görendir.

Azabı şu gözlerinizle gördüğünüz zaman, *"size söylediklerimi,"* nasihatleri *"yakında hatırlayacaksınız,"* yâni birbirinize hatırlatacaksınız, fakat bunun size hiçbir faydası olmayacak. *"Ben işimi Allah'a havâle ediyorum."* Beni bütün kötülüklerden koruması için, işimi O'na havâle ediyorum.

Mü'min zât böyle diyor, çünkü o sırada onu da ölümle tehdid etmeye başlamışlardı.

Kamus'ta der ki: "فَوَّضَ اِلَيْهِ الْاَمْرَ", işi ona bıraktı, demektir

Aynü'l-me'ânî'de de belirtildiği üzere tevfîzin hakîkat mânâsı, irâdenin Allah'ın tedbirine bırakılarak ta'tîl edilmesidir. Tevfîzin kemal noktası ise **Baklî**'nin *Arâis*'inde geçtiği üzere, kendisi olsun başkaları olsun hiçbir kimsede fayda ve zarar verme gücü görmemektir. Bazılarına göre ise ilâhî hükmün inişinden önce olması gereken "tevfîz", inişinden sonra olması gereken ise "teslimiyet"tir.

"Şüphesiz Allah, kullarını çok iyi görendir." Kimin haklı kimin haksız olduğunu bilir. Dolayısıyla Allah'a sığınıp O'na tevekkül edenler, başlarına gelebilecek istenmeyen durumlardan korunurlar.

Keşfü'l-esrâr'da şöyle der: "Tefvîz"in anlamı, üç şeyde işleri Allah'a havâle etmektir. Bunlar: Din, kasem ve halkın hesabında.

Dinde tefviz şudur: Allah'ın yaptığı her şeyde kendi yaptığını karıştırmamak. O'nun yaptığı şeyi yapmalısın.

Kasemdeki tefviz şudur: Duâ bahanesiyle O'nun hükmüne karşı gelmemen ve talep gayretiyle yakînini ithâm etmemendir.

Halkın hesabında tefviz şudur: Eğer onları bir kötülük içinde görürsen, onu şakavet

saymaman ve korkmandır. Eğer iyilikte görürsen, onu da saâdet saymaman ve ümid sâhibi olman; herkesin zâhirine göre hareket etmen ve sıdk ile onları talep etmemendir.

Ebu Hüreyre (r.a.)'in Hz. Peygamber (s.a.)'den naklettiği şu hadis de buna yakın anlamdadır: Hz. Peygamber'in şöyle söylediğini duydum: *"İsrâiloğulları'ndan birbirlerini seven iki adam vardı. Biri habire ibâdet ederdi, öbürü ise günahkârdı. ibâdet eden zat, «bırak bu işleri, artık bırak,» dediği halde o: «Rabbimle benim arama girme. Ben bu günahın aleyhimdeki büyük bir günah olduğunun farkındayım» derdi. Öteki buna karşılık «bırak» dedikçe, o «Rabbimle benim arama girme. Sen benim başıma bekçi mi tayin edildin?!» derdi. Arkadaşı da cevaben: «Vallahi! Allah seni asla affetmeyecek! Seni cennetine asla sokmayacak!» derdi. Sonunda Allah Teâlâ her ikisine de bir melek gönderip ruhlarını aldı. Huzuruna geldiklerinde Cenâb-ı Hak günahkâr olana: «Haydi sen cennete gir» dedi. Ötekine ise: «Sen benim, kuluma olan merhametimi engelleyebilir misin!» dedi. «Hayır ya Rabbi» deyince «cehenneme götürün şunu!» buyurdu."* Ebu Hüreyre şöyle diyor: Bu zat, öyle bir ifâde kullandı ki bu yüzden hem dünyasını karatttı hem de ahiretini...[188]

Âyet-i kerîme, Cenab-ı Hakk'ın kullarının her türlü halinden haberdar bulunduğunu göstermektedir. Dolayısıyla hallerin kesinlikle kontrol altına alınıp düzeltilmesi gerekir.

❀

Rivayet edilir ki **İbn Mes'ûd** (r.a), ashâb-ı kirâmdan (r.anhüm) bazılarıyla birlikte sahrâya çıkmış; yemek pişirmişlerdi. Tam yemeye hazırlanırlarken ileride sürüsünü otlatan bir çoban bulunduğunu farkettiler. Onu da yemeğe dâvet ettiler. Çoban: "Siz yeyin, ben oruçluyum" dedi. Çobanı denemek için: "- Böylesine sıcak günde nasıl oruç tutabiliyorsun?" diye sorunca: "- Cehennem ateşi çok daha sıcak," dedi. Bu söz hoşlarına gidip:

"- Şu koyunlardan birini bize sat da etinin bir parçasıyla birlikte bedelini de sana verelim" dediler.

"- Bu koyunlar benim değil ki, efendim ve sahibimin! Başkasının olan bir malı size nasıl satabilirim?!" dedi. Efendine: "Kurt yedi, ya da kayboldu, dersin" dediler. Bunun üzerine çoban:

"Peki Allah nerede? O beni görmüyor mu?" dedi.

Bu söz o kadar hoşlarına gitti ki İbn Mes'ûd, Medine'ye dönünce çobanı sâhibinden satın alıp âzad etmekle kalmadı, koyun sürüsünü de kendisine hibe etti. Ara sıra karşılaştıklarında çobana latîfe yollu: "Allah nerede?" diye takılırdı.

❀

Yine rivâyete göre, peygamberlerden biri, yakınında şırıl şırıl akan bir pınarın bulunduğu bir dağ başında ibâdet etmekte iken bir atlı gelmişti. Su içtikten sonra gitmiş, ama içinde bin altın bulunan kesesini orada unutmuştu. Başka biri gelip bu keseyi farkederek alıp gitti. Daha sonra sırtında bir yük odun bulunan fakir biri gelip suyunu

içtikten sonra, dinlenmek üzere oraya uzandı. Atlı da o sırada kesesini düşürdüğünü anlamış ve pınarın başına gelmişti. Fakat keseyi göremedi. Fakiri tutup keseyi sordu. Yanında olmadığını görünce nereye sakladığını öğrenmek için işkence etmeye başladı. Sonunda adamcağızı öldürünceye kadar dövdü. Bu durumu gören peygamber: "Yâ İlâhî! Keseyi bu adam almadı ki… Bir başka zâlim aldı. Sen ise bu zâlimi o zavallıya musallat ettin, o da adamcağızı öldürdü!?" deyince, Cenâb-ı Hak kendisine şöyle vahyetti: "Sen ibâdet etmene bak. Sen bu gibi durumların sırrını anlayacak vaziyette değilsin. O gördüğün fakir, atlının babasını öldürmüştü. Ben de atlıya babasının öcünü alma kısas; yâni imkânı verdim. Ancak yine atlının babası, daha önce keseyi alan o adamın bin dinarını almış olduğu için, bıraktığı malın bin dinarını o adama geri vermiş oldum." Bu olayı **Gazzali** (r.h.) anlatır.

Hâfız der ki:

Akla, yol olmayan bir yerde neden zayıf re'ye istinad ederler?
Niçin olmayacak abes tedbirde bulunmaya kalkışırlar?

❀

فَوَقٰيهُ اللّٰهُ سَيِّـَٔاتِ مَا مَكَرُوا وَحَاقَ بِاٰلِ فِرْعَوْنَ سُٓوءُ الْعَذَابِۚ ﴿٤٥﴾

45. Nihayet Allah, onların kurdukları tuzakların kötülüklerinden bu zatı korudu, Firavun'un kavmini ise kötü azap kuşatıverdi.

"Nihayet Allah, onların kurdukları tuzakların kötülüklerinden," yâni kumpaslarının vereceği sıkıntılardan ve kendilerine karşı gelenleri duçar etmeye karar verdikleri envâi çeşit işkenceden, kendi yolunda endişelendikleri kötülüklerden *"bu zatı korudu,"* muhâfaza etti.

Şöyle rivâyet edilir: Firavun Harbil'in öldürülmesini emredince o kaçıp bir dağa yöneldi. Namazla meşgul oldu. Hak Teâlâ yırtıcı hayvanlardan oluşan bir orduyu sevketti. Etrafinda bekçilik yapmaya başladılar. Tefvizin neticesi hemencecik ona ulaştı. Yani, o işini Allah'a havâle etti, Allah da ona kâfi geldi.

Keşfü'l-esrâr'da şöyle nakledilir: Firavun kendi yakınlarından bir topluluğu onun peşine gönderdi. Ona ulaştıklarında onun namaz kıldığını ve yırtıcı hayvanların bekçilik yaptığını gördüler. Korktular, Firavun'un yanına gelip durumu aktardılar. Firavun, söz ortada yayılmasın diye hepsini öldürdü.

Bazı müfessirler de şöyle der: Bunların bir kısmını yırtıcı hayvanlar yemiştir. Bir kısmı da Firavun'a geri dönmüş, ancak o bunları itham ederek astırmıştır. İşte Cenab-ı Hak: "Nihayet Allah onu korudu" ifadesiyle Harbîl'in durumunu haber vermektedir.

Harbîl'in, Hz. Mûsâ ile birlikte kurtulduğu da söylenmiştir.

"Firavun'un kavmini" yâni Firavun'u ve kavmini *"ise kötü azap"* yâni boğulma ki bu sadece dünyalık azabdır, *"kuşatıverdi."* Bu azap, onların başına iniverdi. Burada

azâbın Firavun'un başına da geldiği açıkça zikredilmemiştir. Zira onun adamlarının zikredilmesi, bunu zaten anlatmaktadır. Ayrıca, peşinden gidilip emirleri dinlenen, hem sapkın hem de saptıran biri olması hasebiyle, Firavun'un azâba dûçar olması mecbûren daha gereklidir.

Daha sonra âhiretteki azâbını açıklayarak şöyle buyuruyor:

---

[185]. Tirmizi, Zühd 44; İbn Mace, Zühd 3; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, I, 301.
[186]. Bk. Irakî, Muğnî, IV, 451.
[187]. Terğib, V, 512.
[188]. Bk. Münâvî, IV, 504.

ONLAR
SABAH AKŞAM
O ATEŞE SOKULURLAR

اَلنَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّاۚ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ۠ اَدْخِلُٓوا اٰلَ
فِرْعَوْنَ اَشَدَّ الْعَذَابِ ﴿٤٦﴾ وَاِذْ يَتَحَٓاجُّونَ فِي النَّارِ فَيَقُولُ الضُّعَفٰٓؤُا
لِلَّذ۪ينَ اسْتَكْبَرُٓوا اِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ اَنْتُمْ مُغْنُونَ عَنَّا نَص۪يبًا مِنَ
النَّارِ ﴿٤٧﴾ قَالَ الَّذ۪ينَ اسْتَكْبَرُٓوا اِنَّا كُلٌّ ف۪يهَٓا اِنَّ اللّٰهَ قَدْ حَكَمَ بَيْنَ
الْعِبَادِ ﴿٤٨﴾ وَقَالَ الَّذ۪ينَ فِي النَّارِ لِخَزَنَةِ جَهَنَّمَ ادْعُوا رَبَّكُمْ يُخَفِّفْ
عَنَّا يَوْمًا مِنَ الْعَذَابِ ﴿٤٩﴾ قَالُٓوا اَوَلَمْ تَكُ تَأْت۪يكُمْ رُسُلُكُمْ بِالْبَيِّنَاتِۜ
قَالُوا بَلٰىۜ قَالُوا فَادْعُواۚ وَمَا دُعٰٓؤُا الْكَافِر۪ينَ اِلَّا ف۪ي ضَلَالٍ ﴿٥٠﴾

46. Onlar sabah akşam o ateşe sokulurlar. Kıyametin kopacağı gün de: Firavun ailesini azabın en çetinine sokun *(denilecek)*!

47. *(Kâfirler)* ateşin içinde birbirleriyle çekişirlerken zayıf olanlar, o büyüklük taslayanlara: Biz size uymuştuk. Şimdi ateşin birazını bizden savabilir misiniz? derler.

48. O büyüklük taslayanlar ise: Doğrusu hepimiz bunun içindeyiz. Şüphe yok ki Allah kulları arasında vereceği hükmü verdi, derler.

49. Ateşte bulunanlar cehennem bekçilerine: Rabbinize duâ edin, bizden, bir gün olsun azabı hafifletsin! diyecekler.

50. *(Bekçiler:)* Size peygamberleriniz açık açık delilller getirmediler mi? derler. Onlar da: Getirdiler, cevabını verirler. *(Bekçiler ise)*: O halde kendiniz yalvarın, derler. Halbuki kâfirlerin yalvarması boşunadır.

❀

“Onlar,” yâni Firavun ve adamları, *“sabah akşam” yâni* günün başında ve sonunda *“o ateşe sunulurlar.”*

Sabah akşam ateşe sunulmalarının anlamı, ruhlarının ateşle yakılarak azâb edilmesidir.

Burada sadece iki vaktin zikredilmesi, ya sadece bu vakitlerde azaba uğratıldıkları içindir ya da bu iki vakit arasında azaba uğratıldıklarını göstermek içindir. Her ne ise, Allah Teâlâ, onların durumunu çok iyi bilmektedir. İsterse bir başka azap çeşidiyle de azâb eder, isterse onlara bir müddet nefes aldırır. Yahud da, ***“(Cennetliklerin) orada***

sabah akşam (yani sürekli) kendilerine âid rızıkları vardır” (Meryem 19/62) âyet-i kerîmesindeki gibi, azâbın ebediyyen süreceğini göstermek maksadlıdır. **İbn Mes’ûd** (r.a) der ki: Firavun âilesinin ruhları, kara kuşların karnında olup her gün iki kez azâba sunulurlar ve kendilerine: “Ey Firavun âilesi! İşte sizin yurdunuz burası!” denir.

İbnü’ş-Şeyh *Havâşî’*sinde şöyle der: Bu İbn Mes’ûd rivayeti, “ateşe sunma”nın, bizzat azap ve yakma anlamında olmadığını, aksine “ortaya çıkarıp göstermek” anlamında olduğunu ve ifâdenin ters çevrilmiş olduğunu gösterir. Tıpkı “deveyi su birikintisine arzettim” sözünde olduğu gibi. Oysa aslında deve oraya götürülüp sürülerek su birikintisi deveye arzedilmektedir. İşte burada da ibarenin aslı şöyledir: “Ateş, bunlara, yâni bunların ruhlarına arzedilir. Bu da, ruhlarının, karınlarında bulunduğu kuşların ateşe götürülmesiyle gerçekleşecektir.”

Hadiste şöyle buyrulur: *“Herhangi biriniz öldüğünde, âhirette nerede oturacaksa orası sabah akşam kendisine arzedilir. Cennetlik ise cennetten, cehennemlik ise cehennemden (bir yer gösterilir) ve: «Allah Teâlâ kıyâmet günü seni haşredinceye kadar oturacağın yer işte burası!» denir.”*[189] Yâni, senin yerin burasıdır. Allah Teâlâ kıyâmet günü seni buradan gördüğün o yer tarafına sevkettirecektir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Bunların ruhlarının kara kuşların karınlarında bulunuyor olmasıyla ilgili olarak şunun bilinmesi gerekir: Bundan maksad, karınların ruhlara mekân olması değildir. Böylece tenâsuh yâni ruh göçü ya da reenkarnasyon da gerekmemiş olur. Aksine burada, ruhlarının berzahtaki suretleri bu şekilde tasvir edilmektedir. Ateşe sunmanın, “ortaya çıkarıp göstermek” anlamında kabul edilmesine gelince, bu, onların azaba uğratılmamalarını gerektirmez. Çünkü bütün ruhlar ya azaba uğramakta ya da nimetlendirilmektedir. Ancak azâba uğratılmanın da nimetlendirilmenin de bir takım mertebeleri vardır. İşte belli bir sebebe dayalı olarak Allah Teâlâ, Firavun âilesinin ateşe sunulduğunu zikretmiştir. Zira bunların ateşe sunulması, diğer habis/kötü ruhların sunulması gibi olmayacaktır.

Aynü’l-me’ânî’de de şöyle der: Adamın biri **Evzâ’î**’ye: “(Rüyamda) Cenâb-ı Allah’tan başkasının sayısını bilemeyeceği kadar fazla sayıda kuş gördüm. Denizden bembeyaz çıkıyorlar, akşam ise simsiyah geri dönüyorlardı. Bu rüyânın tâbiri nedir?” diye sordu. Evzâ’î şöyle cevap verdi: “Bunlar, Firavun âilesinin ruhlarıdır. Ateşe sunulup sonra da geri dönüyorlar. Siyahlık ise yanmalarındandır. Bu hal, dünya durdukça devam edip gider.”

“Kıyâmetin kopacağı” ve ruhların bedenlerine geri döneceği *“gün de: Firavun ailesini azâbın en çetinine sokun”* denilecek! Çünkü bu azap, ruh cesed birlikte uğranan bir azap olacağı için, hâlen içinde bulundukları azaptan daha ağır ve sıkıntı vericidir. Ruh cesed birlikte çarptırılan azap, berzahtaki gibi salt ruhun çarptırıldığı azaptan daha şiddetlidir. Şöyle ki: Öldükten sonra, bedenleri diriltilip bedenlerine geri dönünceye dek ruhlar için cismânî ve hissî bir azab ve nimet söz konusu olmayıp, ancak manevî ve psikolojik bir azap ve nimet vardır. Bedenlerine geri döndüklerinde ise hem hissî hem de manevî olarak azaba veya nimete uğratılacaklardır.

Nitekim **Bişr Hâfî** (k.s.), birinin rüyâsına girmiş, kendisine: "Rabbin sana nasıl davrandı?" diye sorduğunda: "Beni bağışladı ve bana cennetin yarısını mübah kıldı" diye cevap vermiştir. Yani, rûhî nimetler kendisine verilmiş, ama cennetin geri kalan kısmına ise, ki bunlar bedenî nimetlerdir, bizzat bedeniyle haşredildikten sonra kavuşacaktır.

Ölünün, öldükten sonra berzahta gördüğü yeme işi, uyuyan birinin rüyâsında gördüğü yeme işinden başka bir şey değildir. Ayrıca rüyâların dereceleri farklı farklı olduğu gibi, sözgelimi bazıları rüyâ görürken uyandıkları zaman açlık veya susuzluk hissederler, işte ölülerin halleri de böyledir. Meselâ şehidler, Rablerinin yanında tıpkı dünyadaki hayata benzer bir şekilde yaşamaktadırlar. Orada sâhip oldukları nimetler de hissî nimetlere yakındır. Bunu iyi anlayın.

"Firavun âilesini azabın en çetinine sokun" ifâdesinin mânâsı: "Firavun âilesini cehennem azâbının en şiddetli olanına sokun" şeklinde de olabilir. Çünkü cehennem azâbı çeşit çeşit olup bir kısmı bir kısmından daha ağır ve şiddetlidir. Hadiste buyurulduğuna göre, *"Cehennemliklerin azaba en az uğrayacak olanı, öyle bir adamdır ki her iki ayağında da (hararetiyle) beynini kaynatan ateşten birer çarık vardır."*[190]

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Kıyâmetin kopacağı gün..." ifâdesi, ruhların ölümle bedenlerinden ayrılmasına işâret eder. Çünkü "ölen birinin kıyâmeti kopmuş" demektir. Âyetin, *"Firavun âilesini azâbın en çetinine sokun"* kısmının işaretine göre, nefis firavununun uğrayacağı en şiddetli azap ayrılıktır. O, bedeni terkederken tabiatı gereği alışıp bağlandığı şeylerden bir anda kopacaktır. İnsanın alıştığı bir şeyden kopması ise gerçekten çok sıkıntı vericidir. Nitekim bağlılığın şiddet ve büyüklüğüne göre elem de şiddetli olmaktadır.

Hâfız der ki:

Mavi gök kubbenin altında tealluk rengine boyanmış
Her şeyden âzâd olanın himmetinin kölesiyim.

Bir başka şâir ise şöyle diyor:

" Elif" gibi hiç kimseyle ülfet etme
Ki ayrılık zamanı eleme bağlı kalmayasın.

Âyet-i kerîmede nefsin (insan benliğinin) ve kabir azabının kalıcı olduğuna dâir bir delil vardır. Çünkü ateşe sunmaktan maksad, genel olarak azap etmektir. Burada, kıyâmet günü ateşe sunulacakları kasdedilmemektedir. Zira biraz sonra: "Kıyâmetin kopacağı gün..." denerek o zamanki durum ayrıca belirtilmektedir. Kabir azâbı, Firavun âilesi hakkında sâbit ve kesin olduğuna göre başkaları hakkında da sâbit demektir. Çünkü bunların başkalarından ayrı bir özelliği bulunduğunu söyleyen yoktur.

Hz. Peygamber (s.a.) de, kıldığı her namazın akabinde mutlaka kabir azabından Allah'a sığınırdı.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Her kim başkalarına vermesi muhtemel ezâ ve sıkıntılarını engellerse kabir azâbını ondan uzak tutmak Allah'ın üzerine bir hak olur."*[191]

Sâlim b. Abdullah (r.a.)'den rivâyet edilir: Babamın şöyle dediğini duymuştum: "Ben, kendime âid bir deve üzerinde arkamda da biraz su olduğu halde Mekke'den (Medine'ye doğru) gelirken, -eliyle, Mekke ile Medine arasındaki belli bir kabristanı göstererek- şu kabristanın yanından geçiyordum. Mezarlıktan ateşten serâpâ yanıp tutuşan biri çıktı. Bir de baktım ki boynunda ateşten parıl parıl bir zincir var! Bineğimi ona doğru sürdüm. İşin garibi adamcağız: «Ey Allah'ın kulu! Üzerime su dök suuu!» demeye başladı. Bu arada mezarlıktan biri daha çıktı ve zincirin ucundan tutarak. «Su falan dökme buna. Ona değer de verme!» dedi ve elini uzatıp mezarlığa geri götürdü. Baktım, bu adamın elinde de ateşten ışıl ışıl bir kırbaç var. Vura vura adamı kabre geri soktu."

Vehb b. Münebbih diyor ki: "Her kim «Bismillâh ve billâh ve alâ milleti Rasûlillâh: Allah'ın adıyla, Allah'la birlikte ve Rasûlullah'ın dini üzerine!" derse, Allah tam kırk yıl o mezarın sâhibinden kabir azabını kaldırır." Bu bilgi, *Zühretü'r-riyâz*'da geçmektedir.

Âlimler der ki: Kabir azâbı denen şey aslında berzah azâbıdır. Kabre izâfe edilmesi genellikle kabirde olduğu içindir. Yoksa Allah'ın bu azâba dûçâr etmek istediği herkes bu azâba uğrar. İster kabre konulsun; ister çarmıha gerilmek, denizde boğulmak, yanıp küle dönüşerek külleri havaya savrulmak sebebiyle kabre konulmasın.

İmâmü'l-Harameyn (Cüveynî) der ki: Bedeninin parçaları birbirinden ayrılanlar açısından, Allah bunların parçalarından bazılarında ya da hepsinde hayat yaratır ve suâl ona sorulur. Ehl-i sünnetin ittifâkıyla, kabirde azâba uğrayacak veya nimete garkolacak olan hem beden, hem de ruhtur.

Yâfi'î de şöyle der: İlliyyîn'de ya da Siccîn'de kaldıkları sürece, azap ve nimete, bedenler değil, sadece ruhlar maruz kalacaklardır. Kabirde ise rûh ve cesed azap ve nimete ortak olacaktır.

Fakih **Ebü'l-Leys** (Semerkandî) diyor ki: Bana göre sahih olan, insanın kabir azabını ikrar etmesi, ancak nasıl olacağını kurcalamamasıdır. Sahih haberlerde peygamberler, velîler ve şehidler gibi bazı ölülere kabir fitnesinin erişmeyeceği bildirilmektedir.

Hakîm Tirmizî de şöyle der: Şehidlere sorgu suâl olmayacağına göre, sıddîklara haydi haydi olmaz. Çünkü sıddîk, nefs sıfatlarından sıyrılmıştır. Şehid ise ehl-i huzurdur; yâni Allah katında bulunma şerefiyle müşerreftir. Sahih olan ise sıddıkların dinde istikamet sâhibi kimseler olmalarıdır.

Biri, öldükten sonra rüyâda güzel bir şekilde görülmüş, bunun sebebi sorulduğunda: "Ben çokça «lâ ilâhe illâllah: Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur!» derdim. Bunu, yâni bu güzel sözü, bu hoş ifadeyi sen de çokça söyle.

Allahım! Cümlemize hayırlı ve güzel âkıbetler ihsân eyle.

❀

وَاِذْ يَتَحَاجُّونَ فِى النَّارِ فَيَقُولُ الضُّعَفَٓؤُا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا اِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ اَنْتُمْ مُغْنُونَ عَنَّا نَصِيبًا مِنَ النَّارِ ﴿٤٧﴾

47. (Kâfirler) ateşin içinde birbirleriyle çekişirlerken zayıf olanlar, o büyüklük taslayanlara: Biz size uymuştuk. Şimdi ateşin birazını bizden savabilir misiniz? derler.

"(Kâfirler) ateşin içinde birbirleriyle çekişirlerken…" "Ey Muhammed! İster Firavun âilesinden olsun ister başka biri olsun bütün cehennemliklerin ateşte çekişecekleri vakti kavmine hatırlat!"

Daha sonra nasıl çekişeceklerini şöyle anlatıyor:

Dünyadaki kadr ü kıymetleri, makam ve mevkileri bakımından daha *"zayıflar,"* yâni çaresiz ve ezilenler, *"büyüklük taslayanlara,"* yâni haksız yere kendilerini büyük gösterenlere: Doğrusu, *"biz size uymuştuk."* Her konuda, özellikle de bizleri dâvet ettiğiniz şirk ve tekzipte size tâbi idik. Bunlar, onların başkanları ve önderleridir. Dikkat edilirse âyette "büyüklük taslayanlara" denmiş, "büyüklerine" denmemiştir. Çünkü gerçek mânâda "büyüklük" bunların sıfatı değildir.

Yani, bizim cehenneme girmemizin sebebi siz oldunuz. *"Şimdi ateşin birazını"* onu başka tarafa yönlendirerek *"bizden savabilir misiniz? derler."* "Nasîb," *Müfredât*'ta da geçtiği üzere, "belirlenmiş pay" demektir. Yâni size ittibâ etmiş olduğumuz için, bizden, azâbın bir payını, bir parçasını veya bir kısmını kaldırabilir misiniz? Biliyorsunuz dünyada biz sizleri hep savunup duruyorduk.

❀

قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا اِنَّا كُلٌّ فِيهَٓا اِنَّ اللّٰهَ قَدْ حَكَمَ بَيْنَ الْعِبَادِ ﴿٤٨﴾

48. O büyüklük taslayanlar ise: Doğrusu hepimiz bunun içindeyiz. Şüphe yok ki Allah kulları arasında vereceği hükmü verdi, derler.

"O büyüklük taslayanlar," bu sözlere karşılık *"doğrusu hepimiz,"* bizler de sizler de *"bunun,"* ateşin *"içindeyiz."* Size nasıl faydamız olsun, böyle bir şeye gücümüz yetse kendimize bir faydamız olurdu. *"Şüphe yok ki Allah kulları arasında"* her birinin mâhiyetine göre *"vereceği hükmü verdi."* Müminleri, derecelerindeki farklılığa göre cennete; kâfirleri ise farklı farklı derekelerde olmak üzere, cehenneme attı. Artık O'nun hükmü üzerinde herhangi bir değişiklik yapacak da yoktur *"derler."*

❀

وَقَالَ الَّذِينَ فِى النَّارِ لِخَزَنَةِ جَهَنَّمَ ادْعُوا رَبَّكُمْ يُخَفِّفْ عَنَّا يَوْمًا مِنَ الْعَذَابِ ﴿٤٩﴾

49. Ateşte bulunanlar cehennem bekçilerine: Rabbinize duâ edin, bizden, bir gün olsun azabı hafifletsin! diyecekler.

"Ateşte bulunanlar," yâni gerek zayıflar, gerekse kendilerinde büyüklük vehmedenler, azabın şiddet ve dehşetini tadıp da başka hiçbir çareleri kalmayınca, cehennemliklere azap etmekle görevli *"cehennem bekçilerine:"* Bizlere şefâat ederek *"Rabbinize duâ edin, bizden,"* hiç değilse dünya günlerinden bir gün kadar *"bir gün olsun azabı,"* azabın bir kısmını *"hafifletsin! diyecekler."*

"Hazene" lafzı, bekçi mânâsındaki "hâzin" kelimesinin çoğulu olup "bekçiler" demektir. "Hazn" ise, bir nesneyi, depo ve sandık gibi belli bir yerde saklayıp korumak anlamına gelir. Ancak kelime, daha sonra "sır ve benzeri şeyleri saklamak" için de kullanılır olmuştur. Bu açıklama **Râğıb**'a göredir.

Âyet-i kerîmede "cehennem" lafzı zamirle ifâde olunmayıp özellikle ismiyle anılması, muhatapları korkutmak ve durumun fecîliğini göstermek içindir. "Cehennem," Allah'ın o harıl harıl yanmakta olan ateşinin isimlerinden biridir.

Ateş içindekiler cehennem bekçilerinden duâ etmelerini isterken, "azabın tamamen kaldırılmasını" ya da "uzunca bir müddet hafifletilmesini" istemek yerine, "çok kısa bir müddet azıcık bir azabın kaldırılmasını" istemekle yetinmeleri, böyle bir şeyin asla imkân dâhilinde olmadığını bilmelerindendir.

❀

قَالُوا اَوَلَمْ تَكُ تَأْتِيكُمْ رُسُلُكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا بَلٰى قَالُوا فَادْعُوا وَمَا دُعٰٓؤُا الْكَافِرِينَ اِلَّا فِى ضَلَالٍ ﴿٥٠﴾

50. (Bekçiler:) Size peygamberleriniz açık açık deliller getirmediler mi? derler. Onlar da: Getirdiler, cevabını verirler. (Bekçiler ise): O halde kendiniz yalvarın, derler. Halbuki kâfirlerin yalvarması boşunadır.

Bir müddet sonra "*bekçiler:"* Dünyada *"size peygamberleriniz"* içinde bulunduğunuz inkâr ve isyânın akıbetinin kötü olduğunu gösteren *"açık açık deliller"* ve belgeler "*getirmediler mi, derler."* Maksadları, duâ edilecek vaktin geçtiğini ve artık duâya hiçbir şekilde karşılık verilemeyeceğini bildirerek cehennemlikleri kınamak ve susturmaktır.

"Onlar da: Getirdiler" yâni bize belgeler getirirlerdi, fakat biz (Mülk sûresi 67/9) âyette de beyan edildiği üzere kendilerini yalancı saydık, *"cevabını verirler."*

"Bekçiler ise: O halde," yâni durum bu minval üzere olduğuna göre siz, *"kendiniz yalvarın, derler."* Çünkü böyle bir şeyi yapanlar için yapılacak bir duânın bizden sâdır

olması imkânsızdır.

"Kendiniz yalvarın" demekle, duâlarına icabet edilebileceği konusunda onlara ümid vermek istiyor değillerdir. Tam tersine duânın kabul edilebileceği gibi bir düşünceyi tamamen unutmalarını ve şu ifâdede açıkça belirtecekleri gibi, gerçek durumlarını ortaya koymak istemektedirler: *"Halbuki kâfirlerin"* kendileri için "*yalvarması boşunadır;"* icâbet edilmeyeceği için yitip gitmeye mahkumdur. Çünkü bu, yapılması gereken bir zamanda yapılmamıştır.

Âlimler, "kâfirin duâsı kabul edilir" denip denemeyeceği konusunda farklı görüşlere sahiptir. Cumhûra göre, *"kâfirlerin yalvarması boşunadır"* ifâdesinden dolayı böyle bir şey olamaz. Ayrıca kâfir, Allah'a duâ etmez. Niçin? Çünkü O'nu tanımamaktadır, Zira ikrar etmiş olsa bile O'nu, kendisine yaraşmayan birtakım özelliklerle tavsif ettiği için bu tavsifi söz konusu ikrarı yok etmektedir. Hadiste rivâyet edilen: *"Kâfir bile olsalar, zulme uğrayanların duâsı kabul edilir"* sözüne gelince, buradaki kâfir lafzı "nankör" mânâsına hamledilmelidir. Bazı âlimler ise bunu câiz görür ve Cenab-ı Hakk'ın İblis'ten naklen bildirdiği şu âyeti delil olarak sunar: ***"İblîs: Rabbim! Bana mühlet ver, (beni hemen öldürme)» dedi. Allah: «Tamam sen kendisine mühlet tanınanlardansın!» buyurdu."*** (el-A'râf 7/14-15)

Bu bir icâbet olduğuna göre, kâfirin duâsının da kabul edileceğine fetvâ verilmelidir.

***Şeyh Sa'dî** der ki:*

Mecûsî'nin biri dünyaya kapısını kapamış,
Kendini bir putun hizmetine vermişti.
Birkaç yıl geçti. Alnının yazısı bu kötü mezhepli
Mecûsî'yi mühim bir işle karşılaştırdı.
Zavallı adam, iyilik ümidiyle putun ayaklarına düştü,
Mabedin toprağına kapandı:
«Âciz kaldım, canıma doydum, bana merhamet et!..
Elimden tut, ey sanem!»
Putun huzurunda tekrar tekrar yalvarıp yakardı.
Fakat katiyen işleri yoluna girmedi.
Sineğini kovmaktan âciz olan bir put,
Adamın işini nasıl halleder?
Mecûsî hiddetlendi: «Hey dalâlet bukağısı! dedi;
Sana kaç yıldır boşuna mı taptım?
Ya şu işimi yaparsın, yahut da
Ben gider, Allah'tan isterim!»
Ve daha puta ettiği secdenin toprakları yüzündeyken
Ulu Yaratan Mecûsî'nin murâdını verdi.
Gerçeği bilen bir zat bu hale hayret etti;
Aklı, fikri bulandı.

«Bâtıla tapan bir sersem alçak...
Henüz puthanenin şarabıyle sarhoşken,
Daha gönlünü küfürden, elini hıyânetten yıkamamışken
Allah onun dileğini nasıl veriyor...» diye düşünmeğe başladı.
Kalbi bu müşkülün içinde batıp kalmıştı.
O anda gönül kulağına bir haber geldi:
«Putun önünde o akılsız ihtiyar çok şeyler söylemiş,
Sözü kabul edilmemişti.
Şayet Bizim dergâhımızdan da reddedilseydi
Sanemle Samed arasında ne fark kalırdı?»
Dostum, dünyada her şey puttan daha âcizdir.
Şu halde insan, kalbini Ebedî Hakk'a bağlamalıdır.
Sen bu kapıya baş koyduktan sonra
Hâcet elinin boş dönmesi imkânsızdır.

İşte duâlara cevap veren, Cenâb-ı Hak dışındaki putlar ve benzeri varlık ve kavramlar değil, sadece Allah Teâlâ olduğu için Onu bir kabul etmek, samimi ve dürüst bir şekilde sadece O'na itâat ve kulluk etmek, ihtiyacını yalnızca O'na arzetmek kaçınılmaz olacaktır. Çünkü ne dünyada ne de âhirette, O'nun dışında fayda verecek biri vardır.

Cenâb-ı Mevlâ cümlemizi hevâdan korunup hidâyete ittibâ edenlerden eylesin!

---

[189]. Buhârî, Cenâiz 90; Müslim, Cenâiz 65; İbn Mâce, Zühd 32.

[190]. Buhârî, İdeyn 9; Müslim, İman 363; Tirmizî, Cehennem 12; Nesâî, İstiâze 62; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, IV, 271, 274.

[191]. Heysemi, Mecmeuz-Zevâid, Hadis no: 7122

ALLAHIN VAADI GERÇEKTİR

إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ اٰمَنُوا فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ الْاَشْهَادُ
﴿٥١﴾ يَوْمَ لَا يَنْفَعُ الظَّالِمِينَ مَعْذِرَتُهُمْ وَلَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُٓوءُ
الدَّارِ ﴿٥٢﴾ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْهُدٰى وَاَوْرَثْنَا بَنٖٓي اِسْرَٓائِيلَ الْكِتَابَ
﴿٥٣﴾ هُدًى وَذِكْرٰى لِاُولِي الْاَلْبَابِ ﴿٥٤﴾ فَاصْبِرْ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ
وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ بِالْعَشِيِّ وَالْاِبْكَارِ ﴿٥٥﴾

51. Şüphesiz peygamberlerimize ve îman edenlere, hem dünya hayatında, hem şahitlerin şahitlik edecekleri günde yardım ederiz.
52. O gün zalimlere, özür dilemeleri hiçbir fayda sağlamaz. Artık lânet de onlarındır, kötü yurt da onlarındır!
53. Andolsun ki biz Mûsâ'ya hidayeti verdik ve İsrailoğullarına, Kitab'ı miras bıraktık.
54. Akıl sahipleri için bir öğüt ve doğruluk rehberi olan *(bir kitab)*
55. *(Resûlüm!)* Şimdi sen sabret. Çünkü Allah'ın vaâdi gerçektir. Günahının bağışlanmasını iste. Akşam-sabah Rabbini hamd ile tesbîh et.

❀

"Şüphesiz biz…" Burada kullanılan biz "nûnu" ya azamet nûnudur ya da ilâhî sıfatlar veya bunların mazharları esas alınarak çoğul sıygası kulanılmıştır. *"Peygamberlerimize ve"* onların tâbileri olan *"iman edenlere hem dünya hayatında"* belgeler vererek ve öldürme, esir etme, kökünü kazıma gibi cezâlarla kâfirlerden intikamlarını alıp zaferi onlara nasip ederek *"hem şâhidlerin şâhidlik edecekleri günde*," yâni hem dünyada hem de âhirette *"yardım ederiz."*

Kıyâmet gününün bu şekilde ifâde edilmesi, yardımın nasıl olacağını göstermek ve evvelki-sonraki bütün insanların önünde şâhidlerin peygamberler lehinde "vazifelerini yaptıkları" yönünde; kâfirler aleyhinde de "tekzib ettikleri" yönünde yapacakları şâhidlikle gerçekleşeceğini göstermek içindir. Söz konusu şâhidler, melekler ve ***"Böylece sizleri tüm insanlar hakkında şahitlikte bulunasınız diye orta ümmet kıldık."*** (el-Bakara 2/143) âyetinin gösterdiği üzere, Ümmet-i Muhammed'in müminleridir.

Bazen imtihan maksadıyla başgösteren görünürdeki mağlubiyetler, Cenab-ı Hakk'ın müminlere dâimâ yardım etmekte olmasını engellemez. Çünkü önemli olan sonuçtur, genel mânâda ne olduğudur. Yine, bazen meydana gelen hezîmetler ârızî bir durumdan kaynaklanabilir. Meselâ Uhud'daki hezîmet komutanın emrini dinlememekten neşet etmişti. Yine müminlerin başına gelen dünyalık peşinde koşma, kendini beğenme ve

gururlanma gibi bazı durumlarda da böyle menfîlikler vâki olmuştur. Ayrıca Allah Teâlâ, belli bir müddetin peşinden, meselâ kişi öldükten sonra da olsa mutlaka o kişinin intikamını kâfirlerden almaktadır. Nitekim, Yahya (a.s.)'ın intikamını, şehid edilişinden sonra Buhtünnasr'ı başlarına musallat ederek İsrâiloğulları'ndan almış, onun katli yüzünden tam yetmiş bin kişi öldürülmüştür.

Abdullah b. Selam (r.a.) diyor ki: "Hangi ümmet bir peygamberi öldürmüşse onun katli üzerine yetmiş bin kişi öldürülmüştür. Yine hangi ümmet bir peygamber halîfesini öldürmüşse onun katli üzerine de otuzbeş bin kişi öldürülmüştür." Haseneyn (Hz. Hasan ve Huseyn)'in başına gelen olaylarda daha çok sayıda insanın öldürülmesi ise bu iki sebepten değil, dedeleri olan Rasûlullah (s.a.)'a yakınlıkları sebebiyledir.

Hâsılı, *"Ümmet-i Muhammed'in âlimleri İsrailoğulları peygamberleri mesâbesinde"* olduğu için, bu şerefe bir de -yakın olsun uzak olsun görünürdeki bir seyyidlikle- Peygamber'e yakın olmak şerefi eklendiğinde, kadr ü kıymetleri ikiye katlanır. Bu gibi zevâta yapılacak ikram bizzat Peygamber (s.a.)'e yapılmış gibi, bu gibilere önem vermemek de bizzat Peygamber (s.a.)'i önemsememek gibi olur. ***"Şüphesiz biz, peygamberlerimize ve îman edenlere. .. yardım ederiz"*** âyet-i kerîmesiyle ***"Bunun sebebi .. ve peygamberlerini haksız yere öldürmeleridir"*** (el-Bakara 2/61) âyet-i kerîmesi arasındaki zâhirî bir ihtilâfın olduğu iddiâ edilebilir. Bu ihtilâfın giderilmesinde en güçlü görüş, Bakara sûresindeki âyetin tefsiri sadedinde *Kurtubî Tefsiri*nde geçtiği üzere- **İbn Abbas** (r.anhüma) ve **Hasan Basrî**'nin (r.h.)'in şu izahlarıdır: "Öldürülen peygamberler savaşmakla emredilmemiş olanlardı. Savaşması emredilmiş olan bütün peygamberlere ise mutlaka yardım edilmiştir." Gerçekten de Şu'ayb, Zekeriyyâ, Yahyâ vb. peygamberler (a.s.) savaşma emri verilmeyen peygamberlerdi.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Allah'ın seçkin kulları açısından yardımın hakîkat mânâsı, melekûtî bir imdaddır. Görünürde belâ olan bir şeyden bile imdâd gelebilir. Sözgelimi öldürülme gibi belâların tamamı, onların terakkîlerini sağlama yollu birer imdaddır. Bütün hayırları kudret elinde tutan Cenâb-ı Hakk'a hamd ü senâlar olsun!

Meşhur **Şeyh Üftâde Efendi** (k.s.) der ki: Hz. Peygamber (s.a.) Allah Teâlâ nezdinde şefâat ederek torunları Hz. Hasan'la Huseyn'i kurtarabilirdi. Ancak o, bu ikisinin şehid olarak kemale ermelerini, onların kurtulmalarına tercih etti.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de de şu izah yapılır: İlâhî yardımın zirve noktası, düşmanların düşmanı olan, hani şu iki yanın arasındaki nefsine karşı zafer kazanmanı sağlamasıdır. En büyük cihad da budur. Yüce Allah'ın kalbe yardımı olmaksızın, nefse karşı zafer kazanmak mümkün değildir. Bütün mahlukâtın kader hükümlerine tâbi birtakım varlıklar olduğu gerçeği kul nezdinde kesinleştiği zaman, velî için Allah dışında dost ve düşman olmaz. Peygamberimiz (s.a.)'in *"Ya Rabbi! Senden yine sana sığınırım!"*[192] şeklindeki duâsının sebebi de budur.

❀

يَوْمَ لَا يَنْفَعُ الظَّالِمِينَ مَعْذِرَتُهُمْ وَلَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ ﴿٥٢﴾

52. O gün zalimlere, özür dilemeleri hiçbir fayda sağlamaz. Artık lânet de onlarındır, kötü yurt da onlarındır!

"O gün zâlimlere, özür dilemeleri hiçbir fayda sağlamaz." "Ma'ziret" lafzı "özür" anlamında olup bu sûrenin başında açıklanmıştı. Mânâ şöyledir: Zâlimlere, bazı vakitlerde özür dileseler bile inkârlarından dolayı dileyecekleri özür fayda vermeyecektir. Çünkü boş ve haksız yere özür dilemiş olacaklar ve kendilerine: ***"Susun, konuşmayın benimle!"*** (bk. el-Mü'minûn 23/108) buyrulacaktır. Özürlerinin fayda vermeyecek olması, "***izin verilmeyecek ki özür dileyebilsinler"*** mânâsında da (el-Murselât 77/36) olabilir. Bu takdirde kaydın nefyine bağlı olarak kayıtlananın da nefyedilmesi kabilinden bir üslûb söz konusu olur. Buna göre ifâde, "o gün özür dileme diye bir şey yoktur ki faydası olabilsin" anlamı taşır.

Arâisü'l-beyan'da şöyle geçer: Bu zâlimlerin zulmü, Hakk'tan halka geçmeleri ve dünyada özür dileyeceklerine âhirette özür dilemeleridir.

Burada ayrıca müessir olanın vakitler değil, ezelî inâyetler olduğuna da işâret edilmektedir.

"Artık lânet" yâni ilâhî rahmetten uzaklık *"da onlarındır. Kötü yurt"* olan cehennem *"de onlarındır."* Ârif müminler ise böyle değildir. Çünkü onlar (şirk, inkâr ve mâsiyetlerden) ayırabildikleri, özellikle özrü vaktinde yaptıkları için özür dilemeleri onlara fayda sağlayacaktır. Rahmet ve yurdun iyisi onlarındır.

Âyet-i kerîme cehennemi, "kötü yurt" olarak tavsif ediyor. Çünkü cehennem alevli bir fırın, takısı en sertidir demirin, dibi derin, içkisi irin, sözü de ***"biraz daha verin"*** (Kaf 50/30) olan bir yurddur.

Zâlimlerin en kötüsü Allah'a ortak koşanlardır. Nitekim bir âyette **Lokmân** (a.s.)'dan alıntı yapılarak şöyle buyrulur: ***"Şüphen olmasın ki şirk gerçekten büyük bir zulümdür."*** (Lokmân 31/13) Ortak koşanların en kötüsü de ***"Şüphesiz cehennemin en alt tabakasındakiler münafıklardır"*** (en-Nisâ 4/145) buyurulduğu üzere münâfıklardır. Çünkü îman edenlerle alay edip dururlardı. Bu sebeple, aklı başında olanların zulümden sakınması gerekmektedir: İster şirk ve günah yüzünden kendine edeceği zulüm olsun, ister ırz ve namusu ihlal etmek, malını almak gibi bir yolla başkasına edeceği zulüm olsun... İnsanın zâlimlerin: ***"- Ey Rabbimiz! Bizi buradan çıkar da dünyada iken yaptıklarımızın tersini yapalım"*** diye yalvaracağı ve Allah'ın kendilerine: ***"- Ben size düşünüp ibret alacak olanın düşünüp ibret alabileceği kadar bir ömür vermedim mi!? Üstelik size uyarıcı gelmemiş miydi?! Tadın şunu! Zâlimler için hiçbir yardımcı yoktur!"*** (Fâtır 35/37) diyerek cevap vereceği günü hiç unutmaması lâzımdır.

Rivâyete göre cehennemlikler müthiş bir şekilde ağlamaya başlayacak ve sonunda gözlerinden kan gelecek. Zebânîlerin başkanı olan Mâlik de: "Ne kadar güzel bir

ağlayış! Ama keşke dünyada gerçekleşseydi!" diyecek.
Şeyh Sa'di der ki:

Gözün varken şimdi yaş dök
Ve ağzında dilin varken şimdi af dile.
Günahlarının özrünü şimdi dilemelisin,
Nefs-i nâtıka söylemekten âciz kaldığı zaman değil.
Ey uyuyan, işte şimdi uyanık olmak gerek.
Seni ölüm uyandırdıktan sonra bu uyanışın ne faydası var?
Harman kaldırmak ümidinde misin,
Ekeceksen ek, tohum vaktidir.

Şu ortaya çıktı ki âhirette ne ağlamanın ne de özür beyân etmenin bir faydası var. Öyleyse aklı başında olan, âhirette rahat edebilmek ve peygamberler, sıddîklar, şehidler ve sâlihlerle birlikte yüksek mertebelere nâil olmak için, daima pişmanlık ve dâima Allah korkusu ve saygısıyla dopdolu olmalıdır. Kendine çeki düzen vererek kusur ve gediklerini dünyada gidermelidir. Bu yüce insanların kervanına katılmak isteyenler onların hâli ve hayat tarzı üzere yaşamak durumundadır. Böyle yaptıkları takdirde, Allah dünyada da âhirette de kendilerine yardım eder. Zira Allah'a ve Rasûlü'ne itâat etmek, kulu murâdına ulaştırır ve nezd-i ilâhîde makbul eyler.

Rivayet edildiğine göre, bir sahâbî Hz. Peygamber (s.a.)'e: "Sen cennette yüksek makamlarda olacağına göre, biz seni orada nasıl göreceğiz?" diye sorunca Cenab-ı Hak şu âyet-i kerîmeyi indirmiştir: ***"Her kim Allah'a ve Rasûlüne itaat ederse, bu gibiler Allah'ın kendilerine in'âm u ihsanda bulunduğu peygamberler, sıddîklar, şehidler ve sâlihlerle birlikte olacaklardır. Bunlar da ne kadar güzel birer dosttur!"*** (en-Nisâ 4/69)

Bu bakımdan itâat şarttır. İsyân etme durumunda bile tevbe kapısı açıktır. *Ka'bü'l-Ahbar*'dan nakledildiğine göre İsrâiloğulları'ndan biri bir fâhişeyle beraber olduktan sonra bir nehirde yıkanmak istedi. Bunun üzerine nehir: "Senin hiç Allah'tan utanman yok mu?!" deyince adam tevbe etti. Sonra da oniki kişiyle birlikte Allah'a ibâdet etmeye başladı. Belli bir süre sonra sözkonusu nehirden geçmeleri îcab etti. Ancak orada yıkanmak istemiş olan bu zat utanarak kendini geri çekti. Durumu gören nehir: "Herhangi biriniz evlâdına kızdığı zaman evlâdı da suçunu kabul edip bir daha yapmama sözü verdiğinde tevbesini kabul etmez mi? Şimdi siz de benim kıyımda Allah'a ibâdet edin" dedi. Sâhilde bir müddet ikamet ettikten sonra o zat vefat etti. Nehir geride kalanlara: "Onu benim sâhilime gömün" dedi, onlar da gömdüler. Böyle devam edip giderken, Allah Teâlâ kabrinin üzerinde âbidlerin sayısınca, yâni oniki tane servi bitirdi ki bunlar Allah'ın yeryüzünde yarattığı ilk servilerdir. Artık içlerinden her öleni oraya gömüyorlardı. Bir süre sonra, İsrâiloğulları bu kabirleri ziyaret etmeye başlamışlardı.

❀

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْهُدٰى وَاَوْرَثْنَا بَنٖٓى اِسْرَٓائٖلَ الْكِتَابَۙ ﴿٥٣﴾

53. Andolsun ki biz Mûsâ'ya hidâyeti verdik ve İsrâiloğullar'ına, Kitab'ı miras bıraktık.

"Andolsun ki biz," sırf fazl ü ihsânımızla İmranoğlu *Mûsâ'ya hidâyeti,"* yâni doğru yolu gösteren sahifeler, mûcizeler, şer'î kanunlar gibi rehberleri *"verdik ve İsrâiloğulları'na Kitab'ı miras bıraktık."* "Îrâs," miras bırakmak demektir. O Kitaptan maksad Tevrat'tır. Gerçek mânâda miras sadece malla ilgili olduğu için, burada hakikî anlamında düşünülmesi zordur. Bu sebeple, peygamberlerin ilimden ve dini konularda rehberlik eden kitaptan başka bir şey mîras bırakamayacaklarını göstermek maksadıyla mecâzen teberrük anlamı kasdedilmiştir. Mânâ şöyledir: Mûsâ'dan sonra onlara, İsrailoğullarına yâni Yakub'un evlâdlarına Tevrat'ı bıraktık. Zira dînî konularda rehber edinilen diğer şeyler Mûsâ'nın ölümüyle ortadan kalkmıştı. Hâsılı, İsrâiloğulları Tevrat'ı elden ele dolaştırıp nesilden nesile birbirlerine mîras bıraktılar.

❀

هُدًى وَذِكْرٰى لِاُولِى الْاَلْبَابِ ﴿٥٤﴾

54. Akıl sahipleri için doğruluk rehberi ve öğüt olan (*bir kitab*).

Hiç akıl edemeyenlere değil, akıl erdirdiği ile amel eden "*akıl sâhipleri için doğruluk rehberi..."* "هُدًى" "sapıklığı beyan eden bir rehber' ya da "yol gösterici" mânâsındadır.

"Ve bir öğüt" yâni tezkire, vaaz, ya da hatırlatıcı "*olarak..."*

"هُدًى" ile "ذِكْرٰى" arasındaki fark şudur: هُدًى, bir başka şey için delil olabilen şeydir. Dolayısıyla onun, bilinmekte iken unutulmuş olan başka bir şeyi hatırlatması gerekli değildir. Ancak ذِكْرٰى böyle değildir. Peygamberlerin kitapları, her iki kısmı da kapsar. Çünkü bazı âyetler kendi içinde bir delil iken bazıları da başka eski ilâhî kitaplarda geçen prensipleri hatırlatır.

❀

فَاصْبِرْ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ
بِالْعَشِيِّ وَالْاِبْكَارِ ﴿٥٥﴾

55. (Resûlüm!) Şimdi sen sabret. Çünkü Allah'ın vaâdi gerçektir. Günahının bağışlanmasını iste. Akşam-sabah Rabbini hamd ile tesbîh et.

"(Resûlüm!) Şimdi sen sabret" ifâdesi, ***"Doğrusu biz, peygamberlerimize… yardım ederiz"*** (el-Mümin 40/51) âyetiyle ***"Andolsun biz Mûsâ'ya hidâyet verdik"*** (el-

Mümin 40/53) âyetinin devamıdır. Ara cümle mâhiyetindeki bu âyetler, peygamberlere yardım edileceğini açıklamakta ve bunu pekiştirmektedir. Bir nevi şöyle denmektedir: Peygamberlere yardım edeceğime dâir vaadimi ve Mûsâ ile alâkalı olarak yaptıklarımı duyduğuna göre, müşrikler tarafından başına gelen eziyetlere sabret. Bu âyet, kılıç âyetiyle (bk. Tevbe 9/5) nesh edilmiş değildir. Zira sabır her zaman ve her yerde övgüye değer bir tutumdur.

"Çünkü Allah'ın" yardım edeceği, İslamiyet'i bütün dinlere gâlip kılacağı, Mekke'nin fethedileceği gibi hususlara dâir *"vaadi,"* cayılması mümkün olmayan bir *"gerçektir."* Mûsâ ile Firavun'un durumları da bunun şâhididir.

"Günahının bağışlanmasını iste;" yâni kendinden sâdır olan "bazı durumlarda evlâ olanı terketme" gibi açıkları kapamak için istiğfâr et. Çünkü Yüce Allah, senin dînine yardım etme ve onu bütün dinlere gâlip kılma konusunda senin için yeterlidir.

Aynü'l-me'ânî'de bu ifâde şöyle te'vil edilir: yâni bütün günahlardan, belki sendendir diye, istiğfâr et.

Bu ifâdenin, derecesi daha da artsın ve kendisinden sonrakilere de ders (örnek) olsun diye Cenâb-ı Hakk'ın, Rasûlü'ne verdiği bir taktik olduğu da söylenmiştir.

Baklî'nin *Arâis'*inde de şöyle der: Bir beşer olmanın gereği olarak gönlüne gelen şeylerden istiğfâr et. Yine, Hakk'ın varlığı içindeki varlığından dolayı da istiğfâr et. Zira hâdis; yâni sonradan meydana gelen bir varlığın, kadîm bir varlığın içinde var oluşu aslında günahtır.

Bu ifâdenin "ümmetinin günahları için istiğfâr et" mânâsında olduğu da söylenmiştir. Ancak bu te'vilin, Hz. Muhammed (s.a.) sûresinde geçen ***"Hem kendi günahın için hem de erkek ve kadın müminlerin günahı için istiğfâr et"*** (Muhammed, 47/19) âyet-i kerimesi için de geçerli olmayacağı belirtilmiştir.

İbnü'ş-Şeyh *Havâşî'*sinde şöyle der: En güçlü te'vil, her ne kadar biz Peygamber (s.a.) hakkında böyle bir şey düşünemiyor olsak da, Cenab-ı Hakk'ın Peygamberimiz (s.a.)'e söylemek istediğini söyleyerek vermek istediği mesajı ilettiği şeklindeki te'vildir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: **İbnü'ş-Şeyh**'in sözü, bu hususta söylenen sözlerin şeyhidir. Şöyle ki: Peygamberlik mertebesi velîlik mertebesinden yüksektir. Çünkü ümmetin herhangi bir ferdi, kendi mertebesi itibarıyla varılacak mertebelerin zirvesine bile varsa kendi üstündeki Peygamber'in hâlini bilemez. Zira o, Peygamber'in mertebesiyle ilgili hiçbir şey algılayamaz; o meretebeyle ilgili bir zevk alamaz. Durum böyle olduğuna göre, bir insan nasıl olur da, kendisinin tanımadığı ve hakîkatine muttali olamadığı, nezd-i ilâhîden başka hiçbir yerden isnâd edilemeyen bir günahı Peygamberi'ne isnâd edebilir? Bu ***"Şüphesiz Allah ve melekleri Peygamber'e salât (rahmet ve mağfiret) eder"*** (el-Ahzâb 33/56) âyetindeki "salât etme"ye benzer. Bu da Allah Teâlâ ile Rasûlü arasında mâhiyeti bilinemeyen bir sırdır. Hiç kimsenin bunu anlayacak bir metodu yoktur. Peygamber (s.a.)'in bazı yerlerde dalgınlığa düşmesi de ümmetin âşinâ olduğu dalgınlık kabilinden değildir.

Bilmiyorum sana hangi sözü söyleyeyim?
Benim söylediğim şeyden daha yücesin.

“Akşam-sabah Rabbini hamd ile tesbîh et.” yâni Allah’ı hamdetmek suretiyle tesbih etmeye ya da *“sübhânallahi ve bihamdih”* demeye devâm et. Dolayısıyla akşam ve sabahın zikredilmesi, hamd ve tesbihe bütün vakitlerde devâm edilmesi gerektiğini göstermektedir. Çünkü “ٱلْإِبْكَارْ”, günün başından ortasına kadarlık kısmından; “ٱلْعَشِيُّ” da günün bahsedilen orta vaktinden ikinci günün başına kadarki ikinci kısmından ibarettir. Dolayısıyla bu iki vakte bütün vakitler dâhildir.

Âyet-i kerîmede mürîd ve tâlibin sâdık kalbinin nefs, hevâ ve şeytanın eziyetlerine karşı direnmesi gerektiğine işâret edilmektedir. Zira Allah Teâlâ’nın nefs kâfiriyle mücâhede edip onunla uğraşan kalbe yardım edeceğine ve onu muzaffer kılacağına dâir vaâdi gerçektir. Öyle ise ey kalp! Günahlarından, yâni nefsin, sana bulaştırmış olup da onun ahlâkıyla ahlâklandığın sıfatlarından dolayı istiğfâr et. Bu günah için istiğfâr et; çünkü kalp aynasını o paslandırdı. Tâatlere devam edip zikirlerden ayrılmamaya çalış; çünkü bu kötü huyların yol açtığı paslanmayı giderip kalbi parlatacak budur.

Derler ki: Bedenin dış görüntüsü şehâdet âlemine, kalb ise melekût âlemine âiddir. Nasıl kalbin sahip olduğu mârifetlerden zâhirî organlara birtakım izler geliyorsa, şehâdet âlemine âid bir olgu olan zâhirî organların hallerinden de kalbe doğru bazı izler yükselir. Bu bakımdan, halleri düzeltebilmek ve gönlü arındırıp nurlandırmak için zâhirî amellerle meşgul olmak kaçanılmazdır. Dünyada bir meşguliyeti olmayan ve dünyayı dünyacılara bırakanlara ne oluyor ki bunlar Allah Teâlâ’ya hizmet etme zevkine de varmıyorlar! Yani, kişinin hiç ara vermeden Yüce Allah’a ibâdet etmesi gerekiyor. Ya kalp ve kalıp olarak hem zâhiren hem bâtınen; yahut da olmuyorsa, sadece bâtınen…

Bunun sıralaması şöyledir: Kişi, neşeli ve iştiyaklı olduğunda nefsi de buna karşılık verdiğinde namaz kılar. Bundan usandığı zaman namazı bırakıp Kur’an tilâvetine döner. Çünkü salt tilâvet namaz kılmaya oranla nefse daha hafif gelir. Tilavetten de sıkılırsa, kalb ve lisanıyla Allah’ı zikreder. Zira bu, okumaktan daha basittir. Zikirden de usanırsa, diliyle yaptığı zikri bırakarak murâkabeye başlar.

Murâkabe kalbin, Yüce Allah’ın kendisine baktığını bilmesidir. Bu bilgi kalpten ayrılmadığı müddetçe, kişi murâkabeye devam ediyor demektir. Murâkabe zikrin ta kendisi ve en faziletlisidir. Ancak bundan da âcizse; vesveseler bir türlü yakasını bırakmıyor ve birtakım fısıltılar duymaya devam ediyorsa, uyusun. Böyle biri için selâmet uykudadır. Yoksa bu bâtınî fısıltıların çoğalması, tıpkı çok konuşmada olduğu gibi, kalbini karartacaktır. Zira bu da sessiz bir konuşmadır. Dolayısıyla bundan sakınmalı ve murâkabe ve gözetimle iç âlemini denetim altına almalıdır. Tıpkı kulun Allah’a yönelmeye devam ederek dış âlemini amellerle, türlü türlü zikir ve tesbihlerle denetim altına alması gerektiği gibi. Hem kalple hem de dille zikretmeyi sürdürmek, kalbi ilâhî zâtı zikretme derecesine yükseltir. Bu durumda kalb, Arş mesâbesine ulaşır. Çünkü Arş yaratılış ve hikmet âleminde kâinâtın kalbiyken, kalb de emir ve kudret

âleminin arşıdır. İşte kalp, zâtı zikretme nâruyla sürmelenip de Allah'a yakınlık esintileriyle dalgalanmış bir denize dönüştüğü zaman, nefis ahlâkının şekilleri üzerinde ilâhî sıfat ve özelliklerin arı-duruluğu cereyan eder ve Yüce Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanma gerçekleşmiş olur.

Açık veya gizli Allah'ı zikirden başka bir şeyden, cana fayda yoktur.
Hakk'ın nûru gönülden zuhûr edince, ten karanlığı ne zarar verir?

Hadiste şöyle buyrulur: *"Ümmetimden, yüzünü cehennem ateşinin şiddet ve ısısından elleriyle korumaya çalışan bir adam gördüm. Bu adamın sadakası gelerek, yüzüyle ateş arasına engel olmuştur. Yine ümmetimden, dizleri üzerine çökmüş Allah'la kendisi arasında perde bulunan birini gördüm. Bunun güzel ahlâkı geldi ve elinden tutarak onu Allah'ın yanına götürdü. Yine cennet kapıları yüzüne kapatılmış birini gördüm. Onun da «Allah'tan başka hiçbir ilah bulunmadığına dâir şahidliği» geldi ve cennet kapılarını açtırarak onu cennete soktu."*[193]

Allah Teâlâ cümlemizi güzel ahlâklı, iyi halli ve sâlih amelli kimselerden eylesin!

---

[192]. Müslim, Salat 222; Ebû Dâvûd, Vitr 5; Tirmizi, Deavât 112.
[193]. Mecmeu'z-zevâid, VII, 179.

BANA DUA EDİN, KABUL EDEYİM

إِنَّ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِى اٰيَاتِ اللّٰهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ اَتٰيهُمْ اِنْ فِى
صُدُورِهِمْ اِلَّا كِبْرٌ مَا هُمْ بِبَالِغِيهِ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ اِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ
الْبَصِيرُ ﴿٥٦﴾ لَخَلْقُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ
وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٧﴾ وَمَا يَسْتَوِى الْاَعْمٰى وَالْبَصِيرُ
وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَلَا الْمُسِىٓءُ قَلِيلًا مَا تَتَذَكَّرُونَ
﴿٥٨﴾ اِنَّ السَّاعَةَ لَاٰتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ
﴿٥٩﴾ وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِىٓ اَسْتَجِبْ لَكُمْ اِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ
عِبَادَتِى سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ ﴿٦٠﴾

56. Kendilerine gelmiş kesin bir delil olmaksızın, Allah'ın âyetleri hakkında münakaşa edenler var ya, hiç şüphe yok ki, onların kalplerinde, asla yetişemeyecekleri bir büyüklük hevesinden başka bir şey yoktur. Sen Allah'a sığın. Kuşkusuz O, işiten ve görendir.

57. Elbette göklerin ve yerin yaratılması, insanların yaratılmasından daha büyük bir şeydir. Fakat insanların çoğu bilmezler.

58. Körle gören, inanıp iyi amellerde bulunanla kötülük yapan bir olmaz. Ne kadar az düşünüyorsunuz!

59. Kıyamet günü mutlaka gelecektir, bunda hiç şüphe yoktur. Fakat insanların çoğu buna inanmazlar.

60. Rabbiniz şöyle buyurdu: Bana duâ edin, kabul edeyim. Çünkü bana ibadeti bırakıp büyüklük taslayanlar aşağılanarak cehenneme gireceklerdir.

Rivâyet edildiğine göre Mekke kâfirleri Kur'an ve yeniden diriliş hakkında ileri geri konuşup -biz böyle söylemekten Allah'a sığınırız-: "Bu Kur'an Allah kelâmı değildir. Yeniden diriliş de imkânsızdır" dediler. Bunun üzerine Hak Teâlâ şu âyeti indirdi:

"Kendilerine" Allah tarafından *"gelmiş kesin bir delil,"* ezici bir belge *"olmaksızın, Allah'ın âyetleri hakkında münakaşa edenler",* onları ikrara yanaşmayanlar *"var ya…"* Allah tarafından bizzat kendi âyetlerini nakzeden bir delilin gelmesi zaten imkânsızken, tartışmanın böyle bir şeyle kayıtlanması, dînî konularda konuşmak için kesinlikle âşikâr bir delîle dayanılması gerektiğini bildirmek içindir.

"Hiç şüphe yok ki, onların kalplerinde, asla yetişemeyecekleri bir büyüklük

hevesinden başka bir şey yoktur.” Sadır, kalbin mekânı olduğu için âyette “sadır” kelimesi ile “kalb” kasdedilmiştir. Burada kullanılan hasr ifâdesi, onların kalplerinin kibir dışında her türlü özellikten yoksun bulunduğunu göstermektedir. Yâni, gönüllerinde ancak kendilerini hakkı kabûl edemeyecek kadar büyük görme duygusundan ve düşünüp öğrenmeye karşı yüksünmekten başka bir şey yoktur. Veya Peygamber (s.a.) ve müminlerden önde gelip onların başına geçme isteğinden başka bir şey yoktur. Ya da kendi malı olarak gördükleri peygamberliğin, kıskançlık ve hasedleri yüzünden, sana geçmesini istememekten başka bir düşünceleri yoktur. Âyetler hakkında tartışmalarının sebebi de budur. Çünkü âyetlerde herhangi bir tartışma mevkii söz konusu edilebilir. Ya da genel mânâda tartışmaya medâr olduğunu vehmettikleri birtakım düşüncelerden başka bir şey yoktur. Bu iki açıklamada irâde/istek fiili takdir edilmiştir. Çünkü gönüllerinde esas bulundurdukları düşünce, bizzat başkanlık ve nübüvvet değildir.

“Muktezâsına ulaşamayacakları kibirleri” âyetleri bertaraf etmektir. Oysa ben, bu (Muhammedî) âyetlerin nûrunu bütün ufuklara yayacak ve (Habîbim) senin kadr ü kıymetini yücelteceğim. İfade, “Bunlar kibirlerinin muktezasına erişemeyecekler” şeklinde de olabilir. Buna göre kibrin muktezâsı, istedikleri başkanlık ve nübüvvettir.

“Sen” sana hased edip kıskanan herkesin tuzağından *“Allah’a sığın,”* selâmet bulmak için O’na ilticâ et. Çünkü *“şüphesiz O”* sözlerinizi “*işitendir*,” fiillerinizi *“görendir.”*

Âyetler hakkında tartışanların yahûdiler olduğu da söylenmiştir. Bunlar Peygamberimiz’e: “Tevrat’ta zikri geçen peygamber sen değilsin! O, Dâvudoğlu Mesîh’tir” diyorlardı. **Kâşifî** *Tefsiri*’ne göre, “Aksine o, Dâvudoğlu Mesîh’in oğlu Yûsuf’tur” diyorlardı.

Şunu istiyorlardı: Deccâl âhir zamanda çıkıp hâkimiyeti karaya da denize de ulaşacak, ırmaklar onunla birlikte akacak. Ki bu, Allah’ın âyetlerinden biridir. O zaman Allah Teâlâ bize bir hükümdar gönderecek.

İşte Yüce Allah onların bu kuruntusunu kibir diye isimlendirmekte ve kuruntularına nâil olamayacaklarını haber vermektedir. Çünkü Deccâl her ne kadar âhir zamanda çıkacaksa da hem o hem de peşinden gidecek olanlar tümüyle yahudilerden olacak. Bunları da bir teki bile kurtulamamacasına İsa (a.s.) ve müminler öldürecek. Buna göre “Allah’a sığın” ifadesi, “Deccâl’in fitnesinden sığın” demektir. Çünkü Deccâl fitnesinden daha büyük bir fitne yoktur.

Nitekim bir mecliste Hz. Peygamber (s.a.): *“Cehennem azabından Allah’a sığının!”* buyurunca, oradakiler: “Cehennem azabından Allah’a sığınırız!” dediler. Peygamberimiz (s.a.) daha sonra şöyle buyurdu: *“Kabir azabından Allah’a sığının!”* Yanındakilerin: “Kabir azabından da Allah’a sığınırız!” demeleri üzerine devam etti: *“Fitnelerin gizli olanından da açık olanından da Allah’a sığının!”* Yanındakiler de: “Fitnelerin gizli olanından da açık olanından da Allah’a sığınırız!” dediler. En sonunda: *“Deccâl fitnesinden de Allah’a sığının!”* buyurunca, oradakiler: “Deccâl fitnesinden de Allah’a sığınırız!” dediler.[194]

Kâşifî der ki: Bilinmelidir ki deccâl bir insandır. Sâir insanlardan daha uzun boylu, iri cüsseli, tek gözlüdür. Onun zuhûru kıyâmet alâmetlerinden biridir. Peygamber (a.s.), onun zuhûrunun emârelerini açıklamıştır. Halk onun ortaya çıkmasından üç yıl önce kıtlık ve hayat pahalılığına dûçar olurlar. İlk yıl gökyüzü yağdırdığı yağmurun üçte birini keser, yâni tutar. Yer, bitirdiği şeylerin üçte birini tutar. İkinci yıl üçte ikisini geri alır ve üçüncü yıl ne gökten yağmur iner ne de yerden bir bitki biter. "O gün mü'minlerin gıdâsı semâ ehli gibi sadece tesbîh ve takdîs olur."

Sonra deccâl ortaya çıkar; onun sihir ve sorulanın dışında söyledikleri çoktur. Allah'ın koruması altında olanlar dışında halkın çoğu ona uyar. İnsan sûretinde şeytanları vardır. Birine "Eğer anne ve babanı diriltirsem benim rabliğimi tasdik eder misin?" diye sorar. "Evet" cevabını alır. Şeytanlar derhal onun anne ve babasının sûretinde şekillenirler. Bunlar "Ey evlâdım, ona tâbi ol zira seni yaratandır" derler. Özetle, meleklerin korudukları Mekke ve Medine dışındaki bütün şehirleri alır. Durum mü'minler için çekilmez hâle gelince Hak Teâlâ İsâ (a.s.)'ı deccalı öldürmesi, çoğunluğu yahudîlerden olan ordusunu tamâmen yok etmesi için semâdan gönderir. İsâ (a.s.)'ın nüzûlü ile ilgili olarak Zuhruf sûresinde biraz bahsedilecektir.

Hadiste şöyle buyurulur: *"Her biri Allah'ın peygamberi olduğu iddiâsında bulunacak otuza yakın yalancı deccâl gönderilmedikçe kıyâmet kopmaz."*[195]

Mesâbîh'te geçtiği üzere yine Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurur: *"Kıyâmetin önünde birtakım yalancılar ortaya çıkacaktır, aman bunlardan sakının!"*[196] Bunlar peşlerinden gidenleri saptıran önderlerdir. Bütün bu deccallerden ve her tür saptırıcı fitneden Allah'a sığınırız.

Müfessirler derler ki: *"Allah'ın âyetleri hakkında münâkaşa edenler..."* âyet-i kerîmesi her ne kadar Mekke müşrikleri hakkında inmiş ise de âyetler üzerinde tartışan bütün bâtıl taraftarlarını kapsar. Zira sebebin husûsîliği değil, hükmün umûmîliği esastır. Dolayısıyla burada, talep ehlinden olma iddiâsında bulunup da herhangi bir delil ve belgeye dayanmaksızın, aksine sırf kıskançlık sâikıyle, hakîkat erbabıyla, Allah'ın kendilerine ihsan eylediği şeylerle ilgili olarak mücâdele edenlere işaret vardır. Bunların, hakîkat erbâbının işârî olarak ortaya koyduğu hakîkat ve mânalara teslimiyet göstermelerine, sıddîkları tasdik edip hakkı kabul etmelerine engel olan, kibirlerinden başka bir şey değildir.

O kibir ki, o İblis'in bir özelliğidir. ***"Ben ondan daha hayırlıyım!"*** (el-A'râf 7/12) diyerek kibirlenmiş ve secdeden şiddetle imtinâ etmişti. Bu sıfat bütün nefislere çöreklenmiş durumdadır. İlimleriyle mağrur bazı câhillerin, ilimlerin derinliklerine dalmış şeyh efendilerin söylediklerini inkâr etmelerinin ardında yatan da bu sıfattır. Bu inkârcı iddiâ sahipleri, muradlarına ulaşamaz, hakîkat ehlinin rütbesine eremezler. Bu sebepledir ki biri şöyle demiştir: "İnkâr etme; çünkü inkâr uğursuzluktur!" Bu sözü de inkâr eden biri, onun ortaya koyduğu gerçekten mahrum kalır. Sen ey gerçek mürid ve sen ey hakîkat tâlibi! Gerek kendi nefsinin gerekse azgın nefislerin şerrinden, ayrıca gerçeği kabul etmene engel olan ve hakka giden yol üzerinde pusu kurup bekleyen bütün

âfetlerden Allah'a sığın!

Keşfü'l-esrâr'da der ki:

Bu mücadeleciler bid'at taraftarları ve Hak sıfatlarını inkâr edenlerdir. Bu, zahmetli işe girişenlerin mücâdelesidir. bid'at ehlinin cidâli, cehennemliklerin tevili, Eş'arîlerin yaptığı, filozofların tezvîri, tabiatçıların kanunu. Her bir asırda bir topluluk ortaya çıktı. Gaylân-ı Kaderî, Bişr-i Mursî, Şeytânu't-tâk, İbn Ebî Dâvûd, Cehm-i Safvân, Ömer, Ubeyd ve emsâli kimseler ki Hakk'ın sıfatlarını inkâr ettiler ve kadîm dîni bırakıp kitap ve sünneti gevşek gördüler, rey ve kıyâsı muhkem tuttular. Bunların maksadları kitap ve sünneti geride tutmak, ma'kûlü önde tutmaktır. Bu, gönüllerinde olan büyük bir arzudur ve bu arzularına asla ulaşamayacaklardır.

Mesnevî'den:

A kocakarı, sen Hakk'ın mumunu üflüyorsun,
A ağzı kokan, hem sen yanarsın, hem de başın yanar.
Deniz köpeğin ağzıyla pislenir mi hiç?
Güneş üflemekle söner mi hiç?
Kim Hakk'ın mumuna püf derse,
Kendi ağzı yanar; mum söner mi hiç?
Senin gibi yarasalar, bu dünyanın güneşten
Yetim kalışıyla ilgili pek çok rüyalar görürler.
Aya ve göğe doğru tüküren o dudak,
Boğaz ve ağız, kesile kalsın.
Hiç kuşkusuz o tükürük kendi yüzüne geri döner;
Tükürük göğe doğru yol bulamaz.
Ebû Leheb'in ruhuna "Tebbet" lâneti yağdığı gibi,
Onun üstüne de kıyâmete dek lanet, Rab'den.

❀

لَخَلْقُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ
لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٧﴾

57. Elbette göklerin ve yerin yaratılması, insanların yaratılmasından daha büyük bir şeydir. Fakat insanların çoğu bilmezler.

Aşağıdaki ifâde, gerçeği ortaya koymakta ve üzerinde en çok tartıştıkları ölüm sonrası diriliş gerçeğini açıklamaktadır:

"Elbette göklerin ve yerin yaratılması," güç göstergesi olarak *"insanların"* ikinci kez *"yaratılmasından daha büyük bir şeydir."* Çünkü daha muazzam ve daha güçlüsünü, hem de bir ilk maddesi ve aslı olmaksızın yaratabilen birinin, aslı ve maddesi bulunan daha basit ve güçsüzünü yaratması evleviyetle gerekir. Yüce Allah'ın gökleri ve yeri yarattığını kabul ettikleri halde nasıl olup da kıyâmet günü

gerçekleştireceği yeni yaratışı inkâr edebiliyorlar!

“Fakat insanların çoğu” yâni kâfirler, ikinci kez yaratmanın ilk kez yaratmatkan daha basit bir şey olduğunu “*bilmezler.”* Çünkü aşırı gafletlerinden ve hevâlarına uyup durmaktan dolayı iyice düşünememekte, düşünmenin gereklerine yeterince sâdık kalamamaktadırlar.

❀

وَمَا يَسْتَوِى الْاَعْمٰى وَالْبَص۪يرُ وَالَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
وَلَا الْمُس۪يٓءُۜ قَل۪يلًا مَا تَتَذَكَّرُونَ ﴿٥٨﴾

58. Körle gören, inanıp iyi amellerde bulunanla kötülük yapan bir olmaz. Ne kadar az düşünüyorsunuz!

“Kör ile gören;” yâni gâfil ile basiret sâhibi… Körden maksad kalb gözü Allah’ın âyetlerini görüp bunlardan istifade edemeyecek kadar kör olan, görenden maksad da bunları görebilendir.

Şâir der ki:

Sen ey Süreyya’yı Süheyl’e nikâhlayan avanak!
Allah cezânı versin, bu yıldızlar nasıl buluşacak?!
Şam’da görünür Süreyyâ, tek başına göründüğünde;
Tek başına görünen Süheyl’se, görünür ancak Yemen’de.

Yani, bunlar arasında bir denklik bulunmadığı gibi, mü’minle kâfir ve âlimle câhil arasında da yoktur.

“İnanıp iyi amelde bulunanla…” Dikkat edilirse, “gören”e yakın olması hasebiyle “îman edenler” öne alınmış ki bu bir belâğat metodudur. Bunlarla iyilik yapan ihsân ehli kasdedilmektedir. “Kötülük yapan bir olmaz.” “الْمُس۪يٓءُ”, kötülük yapanların tamamını kapsayan bir ism-i cinstir. Mânâ; “İyilik yapanla kötülük yapan yâni sâlihle tâlih de bir değildir” şeklindedir. Dolayısıyla aralarındaki farklılığı ortaya koyacak bir başka hâlin daha olması kaçınılmazdır ki bu da kıyâmette yeniden dirilişten sonra gerçekleşecektir.

Bu, yeniden dirilişin ve hesâbın gerçekliğine dâir bir başka delildir. “Kötülük yapan” zikredilirken “ne de” anlamında “وَلَا” ifadesinin eklenmesi, ilgili lafızlar sebebiyle cümle uzadığından ifâde etmek istediği benzemezliğin (nefy anlamının) pekiştirilmesi içindir. Bir de esas maksadın, kötülük yapanın iyilik yapana denk olmadığını anlatmak olduğundan dolayıdır. Çünkü iyilik yapan, kötülük yapanın müstahak olduğu hakirlik ve değersizlikte ona denk olmadığı gibi, kötülük yapan da iyilik yapanın müstahak olduğu lütuf ve ikramda ona denk değildir. “وَالَّذ۪ينَ”deki atıf vavı, sadece inanıp sâlih amel işleyenleri değil, (kötülük yapanlarla beraber) her ikisini birden yukarıdaki “körle gören” ifâdesine atfetmektedir. Bunların yâni gâfille basîretlinin toplamı iyilik yapanla

kötülük yapanın toplamından ibaret olduğu halde böyle bir atıf olabilmiştir. Çünkü vasıfları değişmiştir. Demek istiyoruz ki: İlk ikisinde (kör ile görende) ilim kasdedilmektedir. Çünkü hem körlük hem de basiret kalpte olur. Son ikisinde ise amel kasdedilmektedir. Zira îman da ameller de organlarla ilgilidir. Yoksa gerçekte, "gören"le kasdedilen de "inanıp sâlih ameller işleyenler"le kasdedilen de aynıdır; "kör"le kasdedilen de "kötülük eden"le kasdedilen de aynıdır.

Maksad açısından her iki vasfın da aynı olmasından hareketle aynı anda hem zâhirî mânânın hem de temsîlî mânânın kasdedilmiş olması da câizdir. Şöyle ki: İlk ikisiyle kasdedilen de iyilik yapanla kötülük yapandır. Zâhirî mânâ "inanıp sâlih amel işleyen"le "kötülük yapan"a göredir. Temsilî mânâ ise mâkabline göredir. Zira "kör" ve "gören" ifadeleri, temsil kabilindendir.

"Ne kadar az düşünüyorsunuz?" "قَلِيلًا" lafzı, ibârede yer almayan bir "tezekküran" masdarının sıfatıdır. "مَا" ise azlık anlamını pekiştirmektedir. "Düşünüyorsunuz" fiili de "düşünüyorlar"dan iltifat metoduyla muhâtap bir fiildir. Böyle bir kınama yerinde gâib sîgasından muhataba geçilmesinin faydası, şiddetli bir sertlik ve tesirli bir inkâr ortaya koymaktır. Mânâ: "Siz ey cedelci kâfirler! Ne kadar kıt bir düşünce ile düşünüyorsunuz böyle!" şeklindedir. Demek istiyor ki: Siz görebilmenin, gafletten çok daha iyi olduğunu, bunların birbirine denk olmadığını; ayrıca sâlih amelle fâsid amelin de böyle olduğunu bilirsiniz. Ama az bir düşünce dışında düşünmezsiniz! Ya da "hiç düşünmezsiniz!" Çünkü bir şeyin "az bulunduğu" bildirilerek "hiç olmadığı" da belirtilebilmektedir. Sözgelimi "falancanın hayâsı azdır" demek, "o hayâsız biridir" demektir.

Tâcü'l-masâdir'de der ki: "Tezkîr", hatırlamak, bağlamak demektir.

❀

إِنَّ السَّاعَةَ لَاٰتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٥٩﴾

59. Kıyamet günü mutlaka gelecektir, bunda hiç şüphe yoktur. Fakat insanların çoğu buna inanmazlar.

"Kıyâmet günü mutlaka gelecektir." Muhâtaplar kâfirler olduğu için (kıyâmetin geleceği) ayrıca "lâm" harfi ile "mutlaka" diye tekid edilmiştir. Tâhâ sûresinde ise kendisine kıyâmetten bahsedilen Hz. Mûsâ, şüpheci olmadığından, sadece "إِنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ: ***Kıyâmet gelecektir"*** (Tâhâ 20/15) denmiştir. *Burhânu'l-Kur'an*'da da böyledir.

"Bunda," yâni son derece âşikâr şâhidleri olduğu için, ki bunlardan biri olan "göklerin yaratılması.." âyeti az önce geçmişti (bk. el-Mümin 40/57), onun geleceğinde *"hiç şüphe yoktur. Fakat, insanların çoğu"* yâni kâfirler *"buna inanmazlar."* Gerek şu açıkça yaşanan olaylar hakkındaki düşüncelerinin kıtlığından gerekse elle tutulur gözle görülür şeyleri anlamakta güçlük çektiklerinden, bunu tasdik etmezler. Bu inkâr ve tekzîb, Allah'ın korumasına alıp inâyet nazarıyla baktıkları hâriç, bütün nefislerin

tabîatında vardır.

Rivâyet edildiğine göre Sırat yedi köprüden oluşmaktadır. Kul birinci köprüde îmânından hesâba çekilir. Bu köprülerin geçilmesi en zor olanı en sallantıda olanıdır. Kişi îmanla gelmişse kurtulur, imansız gelmişse esfel-i sâfilîne yuvarlanır. Kişi ikinci köprüde namazdan hesaba çekilir. Üçüncüsünde zekattan, dördüncüsünde Ramazan orucundan, beşincisinde haccdan, altıncısında iyilikleri emredip etmediğinden, yedincisinde ise kötülükleri yasaklayıp yasaklamadığından hesaba çekilir. Şayet hepsinden geçebilirse kurtuluşa erer, aksi takdirde cehenneme atılır.

Muhammed (s.a.)'i insanlara rasul ve nebî olsun diye gönderdi.
Güvenilir kimselerin sözüyle Muhammed'dir -ona olsun bin salât-
Bize güvenilir haberler verdi, bizim de ona îman etmemiz gerekti.
Esas olan îman/tevhiddir, öteki farzlar onun üzerine bina edilir.

Malik b. Dînar (rh.a.) diyor ki: Basra'da cenaze taşımakta olan bir cemâat gördüm. İçlerinden hiçbiri cenâzeyi teşyî etmiyor; ölü uğurlanırken okunan dualardan okumuyordu. Bunun sebebini sorunca, "Bu büyük bir günahkârdı" dediler. Adamın namazını kılıp kabrine indirdim. Sonra bir gölgeye çekilip bir müddet uyudum. Rüyamda gökten iki meleğin indiğini ve adamın kabrini açtığını gördüm. Biri kabre inip "Bunu cehennemlik yazacağım, çünkü bunun hiçbir organı günahtan uzak durmamış" dedi. Diğeri ise "dur acele etme" deyip kabre indi ve arkadaşına şöyle dedi: "Ben adamın kalbini şöyle bir yokladım ve gördüm ki îmanla dopdolu. Bu bakımdan onu rahmetlik olarak yazacağım" dedi.

Görüldüğü gibi, kalb tevhîd eden, Allah'a ve âhiret gününe îman eden sâlih bir kalbse, Allah'ın günahlarından geçebileceği umulur.

İmdi, o kadar âşikâr tanığı olmasına rağmen şüpheciler kıyâmetten şüphe etmekte, îman ve müşâhede sâhipleri ise onu şu anda mevcud gibi görmektedir.

Rivâyet edilir ki: Hz. Peygamber (s.a.) **Hârise**'ye *"Nasıl sabahladın?"* diye sorunca, "Gerçek bir mümin olarak sabahladım" der. *"Her hakkın bir hakikati vardır, senin imanının hakikati nedir peki?"* diye sorunca Harise şöyle ceap verir: "Nefsimi dünyadan çektim, ona olan rağbetimi kestim. Artık gündüzünü susuz, gecesini uykusuz geçiriyorum. Dünyanın altınıyla taşı benim açımdan aynı hâle geldi. Kendimi öyle hissediyorum ki sanki cennetliklerin birbirlerini ziyaret ettiklerini, cehennemliklerin ağlayarak bağrıştıklarını görüyorum. Sanki Rabbimin Arşı'na apaçık ortada imişçesine bakıyorum." Bu cevabı alan Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurdu: *"Doğru hareket ediyorsun, böyle devam et."*[197]

Müminlerin komutanı **Hz. Ali** (r.a.) der ki: "Perde kaldırılmış olsaydı bile benim yakinim artmazdı."

Biliyorum cehennem ve ebediliğin hallerini

Yakinimle, hem öyle biliyorum ki
Perde kaldırılsaydı şayet aramızdaki,
Artıramazdı zerre kadar, yakinimi.

Müşâhede ve keşif sahiplerinin durumunun böyle olduğu ortaya çıktığına göre, bunu bir türlü anlamayan kalbi perdelilerin durumu ne olacak! Bunlar müşâhede, ilim ve mârifetçe dünyada bile birbirine denk değillerse, âhiretteki dereceleri, yakınlıkları ve karşılaşacakları cömertlik bakımından da denk olamayacaklar, demektir. Allah Teâlâ'dan cümlemizi hem dünya hem din hem de âhiretle ilgili isteklerini elde etmiş muhsin ve sâlihlerden eylemesini niyâz ederiz.

❀

وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِى أَسْتَجِبْ لَكُمْ ۚ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ
عِبَادَتِى سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ ﴿٦٠﴾

60. Rabbiniz şöyle buyurdu: Bana duâ edin, kabul edeyim. Çünkü bana ibadeti bırakıp büyüklük taslayanlar aşağılanarak cehenneme gireceklerdir.

"Rabbiniz şöyle buyurdu:" Ey insanlar! *"Bana duâ edin,"* beni birleyin ve sadece bana ibâdet edin ki duânızı *"kabul edeyim,"* kulluk ve duânıza mükâfatla karşılık vereyim. *"Çünkü bana ibadeti bırakıp büyüklük taslayanlar,"* kendilerini bana kulluk edemeyecek kadar büyük görenler, *"aşağılanarak,"* küçük ve zelil olarak *"cehenneme gireceklerdir."*

"دَاخِرِينَ" küçük ve zelil olarak demektir.

Âyetteki "duâ" masdarı, "istemek" diye tefsir edilirse, istemekten alıkoyan "istikbâr", kulluk etmekten alıkoyan "istikbârın yerine konulmuş olur. Böylece ikinci istikbâr mübalağa için birincinin yerine ikâme edilmiş olur. Ya da "kulluk etmek"ten murad, kulluğun en üstünü olan "duâ"dır ki bu durumda da mecâzen genel bir ifâde (âmm) özel bir ifadenin (hâs) yerine kullanılmış olur.

Kâşifî der ki: Duâdan murad istemektir. Yâni, isteyiniz çünkü benim hazînem dopdoludur. Benim keremim isteklerinizi, arzularınızı yerine getirir. Hangi dilenci talep ve istek elini kaldırdı da murad nakdini onun ümid eline koymadım. Hangi muhtaç istek dilini açtı da hâcet belgesini icâbet imzâsıyla imzâlamadım. Kim irâdet eşiğine gece baş koydu da dostun lütfu onun yüzüne bir pencere açmadı?

"Bana duâ edin, kabul edeyim" ifâdesinin tefsîrinde şu açıklamalar yapılmıştır: Siz bana gâfil olmaksızın duâ edin, ben de size hiç ara vermeksizin icâbet edeyim. Siz bana gizli gizli duâ edin, ben de size vefâkârca icâbet edeyim. Siz bana hatâsız duâ edin ben de size atâ ile icâbet edeyim. Bana şartına uyarak duâ edin ki, onun şartı helâl yemektir. Denilmiştir ki: Duâ ihtiyacın anahtarıdır; bu anahtarın dişleri ise helal lokmadır.

Hakîm Tirmizî (k.s.) diyor ki: Her kim duâ eder, ancak -tevbe ve inâbe etmek, helal

yeyip nebevî sünnetlere ittibâ etmek ve sırrı gözetmek suretiyle- bunun yolunu yapmazsa, duâsı merdûd olur. Korkarım ki kendisine kovulma ve lânetle cevap verilecektir.

Denilir ki: Allah'a duâ eden herkese O, mutlaka icâbet eder. Ya bizzat istediğini vermek suretiyle ya da istediğinden daha iyisini vermek suretiyle…

Yine denilir ki: Kâfir, duâ ettiği zaman gerçekte Allah'a duâ etmemektedir. Çünkü o, ortağı olan birine duâ etmektedir. Oysa Cenâb-ı Hakk'ın ortağı yoktur.

Mu'attıla denilen ve Allah'tan bütün sıfatları kaldıran mezhep taraftarları da böyledir. Çünkü onlar öyle bir ilâha duâ etmektedir ki, kendilerince o ilâhın hayat, sem', basar, irâde, kudret, kelam vb. hiçbir sıfatı yoktur. Dolayısıyla bunlar, Yüce Allah'a duâ etmiş olmamaktadırlar. Müşebbihe denilen ve Allah'ı yarattıklarına benzeten mezhep taraftarları da böyledir. Onlar da birtakım uzuv ve organları olan bir ilâha duâ etmektedirler. Oysa Allah ***"bir benzeri gibisi bile olmayan, her şeyi işiten ve gören bir zat"***tır. (eş-Şûrâ 42/13)

Şâfi'î (r.h.) diyor ki: Müdebbir; yâni bütün kâinâtı planlayıp idare eden Allah'tan bir şey istemek için harekete geçip de O'nun "belli bir şekilde düşünülecek bir varlık" olduğuna itmi'nân hâsıl eden, Allah'ı yarattıklarına benzeten teşbih ehlidir. O'nu her türlü özellikten soyutlayarak duâ eden, Allah'tan bütün sıfatları kaldıran bir ta'til ehlidir. Duâ ederken O'nun belli bir varlık olduğuna itmînan hasıl eder; fakat O'nu kavramaktan âciz bulunduğunu itiraf ederse, bu da muvahhiddir. Demek ki Ehl-i Sünnet, Yüce Allah'a birtakım sübûtî sıfatlar isnâd ediyor, ancak O'nu şânına yakışmayacak özelliklerden tenzih ediyor. İşte gerçek mânâda "Allah Teâlâ"ya duâ edenler ancak bunlardır.

Herhangi bir mümin yoktur ki Allah'a duâ edip O'ndan bir şey istesin de O, istediğini vermesin, ya dünyada ya da âhirette.. Âhirette kabul ettiğinde kuluna: "Dünyada benden istediğin şey buydu, buyur al! Onu senin için bugüne sakladım" der. Kul da "keşke dünyada iken hiçbir şey verilmemiş olsaydı da hepsi şimdi verilseydi!" diye temenni etmekten kendi alamaz.

Denilmiştir ki: Bir kula duâ etme imkânı veriliyorsa, bu, Allah o duâyı kabul etmek istediği içindir. Ancak duânın gerçek mânâda kabul edilmesi, duâ için belirlenmiş bir zamanda gerçekleşir. Tıpkı bir hükümdarın, sevinçli ve mutlu bir ânında kendisinden bir şey isteyeni kesinlikle reddetmemesi gibi...

İnsanlar Arafat'ta vakfede iken **Fudayl b. İyâz** (r.h.) demişti: "Ne dersiniz, bu topluluk cömert birinden bir dânik (dirhemin 1/6'sı) para istese hiç reddeder miydi?" Oradakilerin: "Hayır" diye cevap vermeleri üzerine şöyle devam etti: "Allah'ın cömertlik cenneti açısından bizleri bağışlaması, O'na göre, söz konusu kimsenin cömertlik cennetindeki bir dânikten çok daha önemsizdir. Demek ki Arafat ve vakfe zamanı, duâların kabûlünün daha fazla umulacağı yerlerdir. Aslında bütün ibâdet yerleri ve itâat zamanları aynıdır. Çünkü Allah Teâlâ, kulunun kendi emrine uygun davrandığını gördüğü zaman ondan râzı olur ve duâsını kabul eder. Biri kendisine: "Allah'a duâ et"

deyince **Süfyan** (r.h.)'in verdiği cevap ne güzeldir: "Duâ günahları terketmektir!"

Ârif bir zat der ki: Hareketlerin en güzeli namazdır. Hareketsizliklerin en güzeli oruçtur. İbâdet mahallerinde yalvarıp yakarmak, şu dönüp duran gök cisimlerinin bağladığı şeyleri çözer. Her hal ü kârda Yüce Allah hakkında hüsn-i zan beslenmelidir.

❀

Rivayete göre abdalın birine vedâ tavâfı yaptığı sırada biri gelerek şakayla karışık: "Sen Allah'tan cehennemden âzâd edildiğine dâir belgeni aldın mı?" demiş. Abdal da: "Herkes aldı mı ki?" diye cevap verince adam: "Evet" demiş. Bunun üzerine abdal ağlayarak Hicr'e girmiş ve Kâbe'nin astarına asılarak ağlamaya ve Allah'tan cehennem ateşinden âzâd edildiğini gösteren bir belge vermesini istemeye başlamış. Durumu gören tavaf etmekte olan arkadaşları ve kendisini tanıyanlar: "Yâ o adam seninle dalga geçti!" dediyse de o, onlara inanmamış. Aksine ağlayıp belge istemeye devam etmiş. Böyle ağlayıp dururken, Altınoluk tarafından üzerine bir kâğıt düşmüş. Kağıdın içinde o kişinin cehennem ateşinden âzâd edildiğini gösteren ifâdeler yer alıyormuş. Adamcağız buna çok sevinmiş ve kâğıdı herkese göstermiş. Bu kağıdın ilâhî bir berat olduğunun delili ise, her yönden aynı görülmesi imiş. Öyle ki hangi yöne çevrilirse çevrilsin yazı da o tarafa göre düz hâle geliyormuş. Bu sebeple herkes kağıdın Allah tarafından geldiğine kanâat getirmiş.

❀

Denilmiştir ki duâ, güzel hasletlerden yirmisini câmi bir lâfızdır. İçinde çeşitli karışımlardan yapılmış mâcun olup şunlardır: İhlâs, hamd, şükür, senâ, tehlîl, tevhîd, süâl/istek, rağbet, rehbet, nidâ, talep, münâcat, iftikâr, huzû', tezellül, meskenet, istiâne, istikâne, ilticâ. Yüce Allah bu kısa/öz kelimelerle ilgili şöyle buyurdu: *"Bana duâ edin ki icâbet edeyim."*

Seni bu yirmi hasletle dâvet eder ve o yirmi hasletin sevâbını sana verir. Bil ki bu Kur'ân "cevâmi'u'l-kelim"dir. Az sözle çok mânalar ifâde eder.

Tervîhu'l-kulûb'da der ki: Herhangi bir istekte bulunmak maksadıyla Allah'a yönelineceği zaman, duâya başlama edebi; tevbe etmek, Allah'ın övgüye lâyık özelliklerini dile getirmek, O'nu övmek Hz. Peygamber (s.a.)'e salât ü selam ederek -ki mutluluk kapısının anahtarı budur-, onun şefâatini taleb etmek, helâl yemek -ki denenmiş bir tılsımdır-, kendisinin gerçek mânâda hiçbir güç ve kuvvetinin bulunmadığını kabûl etmek, Allah dışındaki bir varlığa sığınmamak, Allah hakkında hüsn-i zan beslemek, bütün himmetini toplamak ve gönlünü belli bir noktaya teksîf etmektir. Duânın gayesi muhtaç olduğunu göstermektir. Yoksa Allah Teâlâ yine kendi istediğini yapacaktır.

Bu dergâhta huzû', kulluk ve ıztırârdan gayrısına itibar yoktur.

Hadiste şöyle geçer: *"Allah'tan herhangi bir şey istediğiniz zaman avuç içlerinizle isteyin, ellerinizin üstüyle değil... Duânız bittiğinde de avuçlarınızı yüzünüze sürün."*[198]

Keşfü'l-esrâr'da da belirtildiği üzere, Allah'tan istenen şeylerin en güzeli sıhhat ü âfiyettir. Duâ bitiminde ellerin yüzlere sürülmesinin sünnet olması da buradan ileri gelmektedir. *Gunye*'de de belirtildiği güzere en sahih olan budur.

el-Esrâru'l-Muhammediye'de der ki: Hz. Peygamber (s.a.) ashabına duâ bittikten sonra ellerini yüzlerine sürmelerini emreder ve bunu teşvik ederdi.[199] Bunun sırrı şudur: İnsan duâ ettiği esnâda hem içiyle hem de dışıyla Allah'a yönelmektedir. Gönlü belli bir noktaya teksif etmek de bunun doğru bir şekilde yapılması da bunun için şart koşulmaktadır. Buna göre elleri kaldırıp duâ bitiminde yüze sürmenin sırrı şu olmaktadır: Birinci el, kişinin Allah'a dışıyla yönelişini dile getirirken ikinci el, içiyle yönelişini dile getirmektedir. Dil ise her iki yönelişi de dile getirmektedir. Ellerin yüze sürülmesi de, hem teberrük; hem de ruhla beden arasındaki birleştirici hakikate dönüşe dikkat çekmek içindir. Zira bir şeyin hakîkati zâtıdır, dış yüz ise zâtın tezâhür ettiği yerdir.

Müstehab olan ellerin duâda göğüs hizâsına kadar kaldırılmasıdır. **İbn Abbas (r.anhümâ)**'nın naklettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) de böyle yapardı. Efdal olan, ellerini arada az da olsa bir boşluk bulunacak kadar açmak ve ellerin birbirinin üstüne konulmamasıdır. Şayet soğuk vb. bir sebeple bu zor oluyor da işaret parmağıyla işaret ediyorsa, bu, ellerini açmak yerine geçer. Sünnet olan, duâ esnâsında ellerin yenlerin dışına çıkarılmasıdır.

Âriflerin Sultanı **Bâyezîd Bistâmî** (k.s.) diyor ki: Bir gece Allah'a duâ ederken ellerimden birini çıkarmış diğerini çıkarmaya ise şiddetli soğuktan dolayı güç yetirememiştim. O arada biraz kestirmişim. Rüyamda dışarı çıkardığım elimin nurla dolduğunu diğerinin ise bomboş olduğunu gördüm. "Bunun sebebi nedir ya Rab!" diye sorunca bana şöyle seslenildi: "İstemek için dışarı çıkardığın elini doldurduk gizlediğin elin ise mahrum kaldı."

Ayrıca *"Bana duâ edin kabûl edeyim"* ifâdesi, "bana duâ edin" kısmının, "yalnız benden isteyin, benden başkasından değil. Çünkü ben her kimin isem, benim olanlar da onun olur. *"Beni, ancak beni talep edenler bulur*" dediği gibi, her kim beni talep ederse beni bulur" mânâsına geldiğine işâret etmektedir.

Şeyh Sâ'di der ki:

Evliyanın Cenâb-ı Hak'tan Hakk'ın gayrını
Temenni etmesi tarîkat-i aliyyenin hilâfınadır.

Cenab-ı Hak'tan niyâzımız, bizleri kendisine samîmiyet ve ihlâsla kulluk eden duâ sahiplerinden eylemesidir.

---

[194]. Terğîb, V, 326-327.

[195]. Buhârî, Menâkıb25; Fiten 25; Müslim, Fiten 84; Tirmizi, Fiten 43; Ahmed b. hanbel, Müsned, II, 237, 313, 530.

[196]. Müslim, İmâret 10; Fiten 83; İbn Mâce, Fiten 9; Ahmed. B. Hanbel, Müsned, II, 429; V, 86-90, 92.

[197]. Irakî, Muğnî, IV, 220.

[198]. Ebû Dâvûd, Vitr 23.

[199]. bk. Tirmizî, Deavat 11.

DİNDE
İHLÂSLI KİŞİLER OLARAK
O’NA DUA EDİN

اَللّٰهُ الَّذ۪ي جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ لِتَسْكُنُوا ف۪يهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًاۜ اِنَّ اللّٰهَ لَذُو
فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٦١﴾ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ
رَبُّكُمْ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍۢ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۘ فَاَنّٰى تُؤْفَكُونَ ﴿٦٢﴾ كَذٰلِكَ يُؤْفَكُ
الَّذ۪ينَ كَانُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ يَجْحَدُونَ ﴿٦٣﴾ اَللّٰهُ الَّذ۪ي جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ
قَرَارًا وَالسَّمَٓاءَ بِنَٓاءً وَصَوَّرَكُمْ فَاَحْسَنَ صُوَرَكُمْ وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِۜ
ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْۚ فَتَبَارَكَ اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَم۪ينَ ﴿٦٤﴾ هُوَ الْحَيُّ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ
فَادْعُوهُ مُخْلِص۪ينَ لَهُ الدّ۪ينَۜ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَم۪ينَ ﴿٦٥﴾

61. İçinde dinlenesiniz diye geceyi, görmeniz için de gündüzü yaratan Allah’tır. Şüphesiz Allah, insanlara karşı lütufkârdır. Fakat insanların çoğu şükretmezler.

62. İşte O, her şeyin yaratıcısı olan Rabbiniz Allah’dır. O’ndan başka tanrı yoktur. O halde nasıl olup da döndürülüyorsunuz!

63. Allah’ın âyetlerini inatla inkâr edenler işte *(haktan)* böyle döndürülür.

64. Yeri sizin için yerleşim alanı, göğü de bir bina kılan, size şekil verip de şeklinizi güzel yapan ve sizi temiz besinlerle rızıklandıran Allah’tır. İşte Allah, sizin Rabbinizdir. Âlemlerin Rabbi Allah, yücelerden yücedir.

65. O daima diridir; O’ndan başka hiçbir tanrı yoktur. O halde dinde ihlâslı ve samimi kişiler olarak O’na duâ edin. Her türlü övgü âlemlerin Rabbi Allah’a mahsustur.

❀

Sizin faydanıza olmak üzere, *“içinde dinleseniz diye geceyi”* karanlık kıldı. Gece nisbeten daha nemli ve soğuk olduğu için, insanın harekete geçirici kuvveleri geceleyin zayıflar. Gecenin karanlık oluşu da duyu organlarının hareketsizliğine sebep olur. Böylece meşguliyet ve işleri daha az olduğu için, nefs, kuvveler ve duyu organları geceleyin istirâhat eder. Nitekim **İbn Heysam** şöyle demiştir: Gece hareketsizliğe uygun olarak yaratılmıştır. Çünkü iki tür hareket vardır: 1. Hararetten kaynaklanan tabiî hareket, 2. Duyu organlarına dayalı olarak peşpeşe gelen düşüncelerden ileri gelen ihtiyarî hareket. İşte gece karanlık olarak yaratılmıştır ki duyu organları kapansın. Soğuk yaratılmıştır ki hareket sükûna ersin. Soğuğa “karr” (istikrar) denmesi de soğuğun hareketsizliği, harâretin ise hareketi iktizâ etmesi sebebiyledir.

“Görmeniz için de gündüzü yaratan Allah’tır.” “مُبْصِرًا” kelimesi gündüzün, görebilecek olanların herşeyi “içinde” veya “sâyesinde” gördükleri bir zaman dilimi olarak yaratıldığını bildirir. Gündüz vakti hararetli olduğu için insanın geçimini sağlamasına yarayan kuvveleri güçlenir. Burada gündüzün bizzat kendisi “görücü” olarak ifâde edilmiştir. Buna göre gündüz, görmenin temel sebebi olduğu ve görme kuvvesinin izleri daha çok gündüzün ortaya çıktığı için, “gören” bizzat gündüzmüş gibi sunulmuştur.

“Peki bu mübâlağa üslûbuna geceden bahsedilirken niye başvurulmadı?” dersen şöyle cevap veririz: Gündüz nimeti, hayata benzemesi hasebiyle, ölüme benzeyen geceden daha tam ve daha evlâdır. Bu özelliği sebebiyle de mübalağaya daha lâyıktır. Zira âyette özellikle nimetler vurgulanmaktadır. Ayrıca gece havasının hareketsizliği sebebiyle, -bilinen o mecâzi tavsîfiyle- hareketsizlikle tavsif edilir. Böyle olunca da gecede mübalağa üslûbuna buşvurmak, *Keşşaf*’ta da işâret edildiği üzere karışıklığa sebebiyyet verecektir. Bir de âyet “ihtibâk sanatı”na hamledilerek âyetin mânâsının: “Size, geceyi dinlenesiniz diye karanlık ve gündüzü maîşet temini için oraya buraya dağılarak Allah’ın fazlından rızık arayasınız diye aydınlık olarak yaratan Allah’tır” şeklinde olduğu söylenebilir. Buna göre ikinci ifadede geçen “aydınlık” karînesiyle birinciden “karanlık” lafzının; ikinciden de birincideki “dinlenesiniz diye” karînesiyle “dağılarak Allah’ın fazlından rızık arayasınız diye” kısmı hazfedilmiştir, denilebilir. Bu takdirde yukarıda zikrettiğimiz açıklamalara ihtiyaç kalmaz. Nitekim **Müfti Sa’dî** de böyle demektedir.

Âlimlerden biri, âyetin işârî tefsiri bağlamında şöyle der: Allah geceyi, münâcât rûhu için sükûnete eresiniz diye, gündüzü de ilâhî kudret vâdisini görebilesiniz diye aydınlık olarak yarattı.

Burada ayrıca, beşeriyyet gecesinin, gönüllerinin belli zamanlarda dinlenebilmesi bakımından riyâzat ve mücâhede ehlinin sükûneti için olduğuna işâret edilir. Böylece zikir ve taabbüde devam etmekten ve emânet abalarını taşıyıp durmaktan dolayı usanmamış olacaklardır. Rûhâniyet gündüzünün de zorluklara karşı direnmek gayesiyle ciddiyetle uğraşıp didinmek için olduğuna işâret edilmektedir.

İnsanların gece hareketsizliği kısım kısımdır: Gaflet ehli, nefis ve bedenlerinin istirâhati için hareketsiz kalır. Şehvet ehli, erkek ve kadın olarak kendi benzerlerinde sükûnet bulur. Tâat ehli amellerinin tadında, bast ve istiklallerinde sükûnet bulur. Aşk ehli ise nefislerinin iniltisinde, kalplerinin âh u vâhında, sırlarının yakarışında ve ruhlarının şevk ateşiyle yanıp tutuşmasında sükûnet bulur. Bunlar hem gecelerinde hem de gündüzlerinde ‘karar’ı; yâni belli bir yerde durmayı yok edip ortadan kaldırırlar. Yanıp tutuşmaya ebediyen iştiyak duyanlar bunlardır.

Her kim Hudâ’nın derdiyle âgâh olur
Onun zikri ve fikri dâim Allah olur.

“Şüphesiz Allah,” gece ve gündüzü yaratmak suretiyle *“insanlara karşı lütufkârdır.”* Öyle lütufkârdır ki hiçbir lütuf ve fazl u ihsan ona denk olamaz. *“Fakat insanların çoğu*

şükretmezler.” Bu ikinci cümlede “insanlar”ın tekrarlanması, nankörlüğün özellikle bunlarda bulunduğunu açıkça belirtmek içindir. Çünkü, zamir yerine konulmuş olup nankörlüğün insanın temel özelliği olduğunu gösteren zâhir bir isimle, nankörlük açıkça insanlara âid kılınmaktadır. Yâni bunlar nimeti verenin kim olduğunu bilmedikleri ve kendilerine ne denli büyük ve önemli nimetler bahşedildiğini görmezden geldikleri için Allah’ın fazl u ihsanına karşı minnettar olmamaktadırlar. Bu nimetlerin kadr ü kıymetini ancak nimetlerden birini kaybettiklerinde anlamaktadırlar. Sözgelimi, -Allah muhâfaza etsin- herhangi bir zâlim, birini uzun bir müddet derin bir kuyuya hapsettiğinde, şu temiz hava ve ışık nimetlerinin kadrü kıymetini ancak o zaman anlar.

[**Sa’dî**, *Bustan*’da şöyle der:]

Gece bekçisi hırsızlardan birinin elini bağladı.
Adamcağız bütün gece perişan oldu, ıstırap çekti.
Sonra o karanlık gecenin içinde kulağına bir ses geldi:
Baktı ki bir başkası da yoksuzluktan şikâyet ederek inliyor.
Zavallı hırsız onun sözlerini işitince:
“Hey züğürt, dedi, çaresizlikten neye şikâyet eder durursun?
Git, yat da Allah’a şükret! Çünkü
Senin ellerini gece bekçisi sımsıkı bağlamış değil.”

Demek istiyor ki, kudret çarkı kazanma üzerinde dönmektedir.

Hiçbir kimse sıkıntı çekmeden
İyi günlerin kadrini bilmez.
Kıtlık yılında yoksulun geçirdiği kış,
Varlıklı insana ne kadar kolay gelir.
Ceyhun kıyısında yaşayanlar suyun kıymetini ne bilecekler?
Bunu güneş altında kervandan geri kalanlara sor.
Sağlığın kadrini birkaç zaman sıtmayla eriyen kimse bilir.
Efendi davul sesiyle uyandı;
Bekçinin gecesi nasıl geçti, nerden anlayacak?

❀

ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍۢ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۘ فَاَنّٰى تُؤْفَكُونَ ﴿٦٢﴾

62. İşte O, her şeyin yaratıcısı olan Rabbiniz Allah’dır. O’ndan başka tanrı yoktur. O halde nasıl olup da döndürülüyorsunuz!

“İşte,” bir zâtın ülûhiyyet ve rubûbiyyetini gerektirecek bütün bu fiillerin yegâne sahibi, *“herşeyin yaratıcısı olan Rabbiniz Allah’dır. Ondan başka tanrı yoktur.”*

Allah’ın sıfatı olarak zikredilen özellikler, öyle eş anlamlı özelliklerdir ki, (ayetin

Arapçası itibarıyla) önce geçenler sonra eklenenleri tahsîs ve takrîr etmektedir.

Keşfü'l-esrâr'da der ki: "Herşeyin yaratıcısı" ifadesindeki "her", "bazı" anlamındadır. "Her" kelimesinin, yaratma kapsamına girmeyenlerin istisnâ edildiği âmm bir lafiz olduğu da söylenmiştir.[200]

"O halde," sadece O'na kulluk etmekten "*nasıl olup da"* ve ne gibi bir gerekçeyle başka şeylere de kulluk etmeye *"döndürülüyorsunuz?"*

❀

كَذٰلِكَ يُؤْفَكُ الَّذِينَ كَانُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ يَجْحَدُونَ ﴿٦٣﴾

63. Allah'ın âyetlerini inatla inkâr edenler işte (haktan) böyle döndürülür.

Tıpkı onca delil getirildiği halde, senin kavmin Kureyş'in "gerçek"ten döndürülüvermesi ve onu benimsemekten mahrum kalması gibi, bunlardan önce ve sonra, *"Allah'ın âyetlerini,"* hem de hangisi olursa olsun, belli bir mantığı ve bir açıklaması olduğu halde *"inatla inkâr eden"* herkes, "*işte böyle"*sine ilginç ve hiçbir mantığı olmayan bir dönüşle haktan *"döndürülür."*

Râgıb der ki: Olması gerektiği hâlin dışına çıkarılmış her şeye "ifk" denir. Bu mânâda olmak üzere esmesi gerektiği şekilde esmeyen rüzgarlara da "mü'tefikât" denmiştir. "أَنّٰى تُؤْفَكُونَ" âyeti şu anlamdadır: "Nasıl oluyor da hak bir inançtan bâtıla, doğru sözden yalana, güzel fiilden çirkin bir fiile döndürülüyorsunuz!?' "رَجُلٌ مَأْفُوكٌ" demek, haktan bâtıla çevrilmiş kişi, demektir.

"جُحُودٌ" ise kalben sahip olduğu kanâati ifâde ve ikrâr etmemek; reddettiği inancı ise benimser gözükmektir. Bu durumda kula düşen, Rabbini ve O'nun âyetlerini ikrâr etmektir. Çünkü kendisini yaratan da yaşatan da O'dur.

Mirâç hadislerinde şöyle vârid olmuştur: *"Ümmetine de ki: Şayet herhangi bir kimseyi size yaptığı iyilikten dolayı seviyorsanız, bilin ki ben, size verdiğim bunca nimetle sevilmeye daha lâyığım. Göklerdeki ve yerdeki herhangi bir varlıktan korkuyorsanız, yine ben, sonsuz gücümle korkulmaya daha lâyığım. Birine saygı gösteriyorsanız, ben, kullarımı sevdiğim için buna da daha fazla lâyığım. Yine, herhangi birine yapacağınız cefâ yüzünden ondan utanıyorsanız, cefa sizden vefa da benden olduğu için utanılmaya ben daha fazla lâyığım. Canlarınızla ve mallarınızla bir kimseyi kendinize tercih ediyorsanız, mâbûdunuz olduğum için buna ben daha lâyığım. Herhangi birini size yaptığı vaad konusunda doğru buluyorsanız, gerçek mânâda sadık olan ben olduğum için vaadinin tasdîk edilmesine yine ben daha çok lâyığım."*

Hâsılı ubûdiyette büyük bir şeref vardır. **Hz. Alî** (r.a.): "Büyümemiş ve mârifet kazanmamış biri olarak, henüz küçük bir çocukken, ölüp de cennete girmek istemezdim" demiştir. Bunun sebebi şudur: İnsan kulluk etmek ve Allah'ı tanımak (mârifet) için

yaratılmıştır. Dolayısıyla, ömrü ve vakti müsâid ise isteklerinin zirvesine yükselmeye ve istidâdlı olduğu şeylere ulaşmaya çalışması gereklidir. Ancak bu vazifesini ihmâl eder ve tenbellik yaparak öylece ölürse, küçükken ölmüş bir çocuk gibi, kemâlât ve saâdât mücevherlerinden yoksun olarak ölmüş olur. Yüce Allah'tan hepimizi bu uğurda çalışıp gayret edenlerden eylemesini niyaz ediyoruz!

❀

اَللّٰهُ الَّذ۪ي جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ قَرَارًا وَالسَّمَٓاءَ بِنَٓاءً وَصَوَّرَكُمْ فَاَحْسَنَ
صُوَرَكُمْ وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِۜ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْۚ فَتَبَارَكَ اللّٰهُ رَبُّ
الْعَالَم۪ينَ ﴿٦٤﴾

64. Yeri sizin için yerleşim alanı, göğü de bir bina kılan, size şekil verip de şeklinizi güzel yapan ve sizi temiz besinlerle rızıklandıran Allah'tır. İşte Allah, sizin Rabbinizdir. Âlemlerin Rabbi Allah, yücelerden yücedir.

"Yeri sizin" maslahat ve çıkarlarınız *"için bir yerleşim alanı,"* yâni karar kılınacak ve üzerinde yalpalamadan durulabilecek bir yer *"kılan…"* Özellikle böyle açıklıyoruz, çünkü *Kamus*'ta da belirtildiği üzere, "karâr" lafzı, yalpalamadan durabilme (sükûn ve sebât) mânâsına geldiği gibi, yerde karar kılmış şey anlamına da, yerde tam olarak yatışmış şey anlamına da gelebilmektedir. **İbn Abbas** (r. anhümâ) bu lafzın tefsirinde şöyle der: Yeri, sizler hayatta iken de öldükten sonra da sizler için yaşama yeri kılan...

"Göğü de bir bina kılan..." "اَلْبِنَاءُ" masdarı, "binâ edilmiş şey" anlamında olup "üzerinizde ve sizden çok yüksekte olarak bina edilmiş bir kubbe" demektir. Nitekim Arapların kurdukları "büyük çadırlar" için "binâ" denmesi de buradan gelmektedir. Bunun sebebi, çıplak gözün gökyüzünü Arz'ın uzayın üzerine kurulmuş bir kubbe gibi algılamasıdır.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: Allah Teâlâ yeri aslında sadece sizler için, sizin yaşama yeriniz olsun, diye yaratmıştır. Diğer varlıklar için ise yer, size bağlı olarak ve sizin yüz suyunuz hürmetine var edilmiştir. Göğü de yine sizin için, özellikle sizin çatınız olsun diye yaratmıştır. Diğer varlıklar ise burada size bağlı olarak yaşamaktadırlar.

Bazılarına göre, Allah yeri dostları için, göğü de melekleri için yaratmıştır. Burada, *"Dostlarım, benim keskin kılıcım altındadır"*[201] kudsî hadisine işaret vardır. Bunun mânâsı: "Keskin kılıcımın hükümranlığı altında gizlenmişlerdir. Onların halleri Allah'ın ma'rifet verdiği kimselerin dışındakiler açısından gizlidir" demektir.

Âyet-i kerîmede, Yüce Allah'ın zamanla ilgili lütfunun açıklanmasından sonra mekânla ilgili lütfu da açıklanmıştır. *"Size şekil verip de şeklinizi güzel yapan…"* ifadesinde ise, bizzat insanlarla ilgili lütfu açıklanmaktadır. "فَاَحْسَنَ"deki "fâ", tefsîr fâsı'dır. Çünkü ihsân yâni şeklin güzel yapılması, şekil vermenin ta kendisidir. Tıpkı

“Beni Allah terbiye etti ve terbiyemi de güzel yaptı (fe-ahsene te’dîbî)”[202] hadis-i şerifindeki “fâ” gibi. Çünkü burada “ihsân”, terbiye etmenin tâ kendisidir. Zira Allah’ın Peygamberimiz (s.a.) gibi birine verdiği terbiye ancak güzel bir terbiye, hattâ en güzel terbiye olabilir.

Dolayısıyla mânâ, “Size en güzel bir tarzda şekil veren…” demektir. Çünkü O sizi ayakta dimdik durabilen, derisi açık, organları ve hatları uyumlu, zanâata, işe ve kemâlât kazanmaya elverişli bir şekilde yaratmıştır.

İbn Abbas (r.anhümâ) şöyle der: Ademoğlu, ayakta ve mutedil olarak yaratılmıştır. Kendisi dışındaki varlıklar direkt olarak ağızlarıyla yerlerken o eliyle yemekte ve ellerini kullanabilmektedir.

Âyet-i kerîme’de şuna işâret edilir: Cenab-ı Hak beşeriyet arzını ruh için bir karargâh kılmıştır. Rûhâniyet semâsını da sizlerin sûret âleminin içerisine yerleştirmiştir. Bunu, sizin dışınızdaki melek, cin, şeytan ve hayvanların sûreti içine koymamıştır. Bu işârî mânâ: ***“Yemin olsun ki biz insanı en güzel bir şekilde yarattık”*** (et-Tîn 95/4) âyet-i kerimesinde de vardır- Yine, O sizin sûretlerinizi güzel kılmış; yâni kendi cemâlinin aynası yapmıştır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) de şöyle buyurur: *“Bütün güzeller Allah’ın güzelliğindendir.”*[203] Sizi güzel kılmasının sebebi de sizi sevmek içindir. Zira *“Allah güzeldir, güzelliği sever.”*[204]

İnsan sûretinin güzelliği, ulvî ve süflî hakikatlarıyla birlikte cihannümâ olan ayna olmasındadır. Suverî ve mânevî hakikatlerin tamâmını câmidir. Zâtın mârifet nurları ve sıfatları tanımanın eserleri onun hakikatinin aynasında parlamaktadır.

Şâirin ifadesiyle:

Ey sûreti varlık sırrının aynası olan,
Yüzünde şuhûd nurları âşikâr.
İki âlemin mecmûusun;
Sûret ve mânâ ülkesinde senin gibisi yoktur.

Âyette ayrıca, ***“Sen şimdi, orada fesat çıkarıp kan dökecek birilerini mi yaratacaksın!”*** (el-Bakara 2/30) diyerek insanoğlunu kınayıp ayıplayan meleklerin hatâlı görüldüğüne de işâret edilmektedir. Çünkü “hüsn/güzellik,” başkalarının güzel gördüğü değil, sevgilinin güzel gördüğüdür. Bir bakıma Allah Teâlâ şöyle buyurmuş olmaktadır: Koğucu ve jurnalciler bizim katımızda sizin sûretinizi çirkin buldular. Melekler de amel defterlerinize işlediklerinizin çirkin olanlarını yazıyorlar. Mevlânız ise kendi katında sizlerin sûretini güzel buldu. Amel defterlerinizden ufak-tefek günahlarınızı silerken her türlü iyiliğinizi orada sabit bıraktı. Nitekim ***“Allah dilediğini silip dilediğini bırakır.”*** (er-Ra’d 13/39) ve ***“İşte Allah’ın kötülüklerini iyiliğe çevirdiği*** -ki böylece sûreti güzelleştirmiş oluyor- *kimseler böyleleridir.”* (el-Furkãn 25/70) buyuruyor.

Bu mânâ insana özgü olup odak odur; diğerleri bu odağa tabidir.

Sâib şöyle diyor:

Dört defter dokuz kitabı Hak senin noktanda gizledi.
Sana hizmet için felekler, köle gibi ihlâs ile kemer bağladı.
Bütün melekler sahip oldukları ilim ve mertebeye rağmen
Senin önünde zillet toprağına başlarını eğdi.
"Ve sizi temiz besinlerle" lezzetli yiyeceklerle *"rızıklandıran Allah'tır."*

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: Tertemiz (tayyib) olan, yaratıkların tertemiz gördüğü şeyler değil, Yaratıcının tertemiz bulduğu şeylerdir. Çünkü O öyle tertemiz bir zattır ki tertemiz olanın dışındakileri kabûl etmez. Allah'ın kulundan, bizzat kendi yaptığı bir şey olarak, kabul edebileceği tertemiz şeyler, riya ve şüpheden uzak kelimeler kelim-i tayyibdir. Nitekim bir âyette: ***"O'na ancak temiz ve güzel kelimeler ulaşır"*** (Fâtır 35/10) buyrulur. "Allah'ın hibesi olan" tertemiz ise, O'nun cemal ve celâl sıfatlarının tecellîsidir. İşte *"Ve sizi tertemiz besinlerle rızıklandıran Allah'tır"* ifadesiyle bu iki sıfata işâret edilmektedir. Hâsılı, "tertemiz" kavramı, birkaç kısma ayrılır: Tertemiz rızıklar, tertemiz zikirler ve tertemiz haller.

"İşte Allah, sizin" kulluğunuza lâyık olan "Rabbiniz," bütün bu yüce sıfatlarla tavsif edilen zâttır.

"Âlemlerin Rabbi" yâni bütün varlıkların, hükümranlığı altında bulundukları, zatlarında, varlıklarında ve bütün diğer hallerinde kendisine muhtaç oldukları; hem de üzerlerindeki feyzi bir an bile kesildiği takdirde tamamen yok olacakları sahip ve eğiticileri olan *"Allah, yücelerden yücedir."*

❀

هُوَ الْحَىُّ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ فَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَۜ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦٥﴾

65. O daima diridir; O'ndan başka hiçbir tanrı yoktur. O halde dinde ihlâslı ve samimi kişiler olarak O'na duâ edin. Her türlü övgü âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

"O dâimâ diridir. O'ndan," yarattıklarını öldürdüğü halde, kendisi hiç ölmeyen, zâtî ve gerçek hayata sâhip yegâne varlıktan, *"başka tanrı yoktur."* Çünkü zatında, sıfatlarında ve fiillerinde O'na yaklaşabilecek hiçbir varlık söz konusu değildir. *"O halde dinde ihlâslı ve samîmî kişiler olarak,"* itâati gizli ve açık şirkten kurtararak *"O'na duâ edin. Her türlü övgü âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur."*

İbn Abbas (r. anhümâ)'dan mervîdir ki: Her kim "Lâ ilâhe illâllah" derse peşinden "el-hamdülillâhi rabbi'l-âlemîn" de desin.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: O diridir; yâni ezelî, ebedî ve gerçek hayatlar

yalnızca O’na âiddir. Diri olan her şey de O’nun sıfatlarının nûru ile canlılık kazanır. Nitekim bir âyette: ***“..ölü iken diriltip de kendisine bir nur bahşettiğimiz biri..”*** (el-En’âm 6/122) buyrulur. “O diridir” ifâdesinden sonra “O’ndan başka tanrı yoktur” buyurularak, O’nun hayatıyla ve sıfatlarının nuru ile canlılık kazananların ilâhlık mertebesine ulaşabileceğine işâret edilmektedir. O halde O’na; dini kendisine has kılarak ve böyle bir tanrı olarak yalvarın. Yâni asla “Hakk benim!” ya da “Kendimi tenzih ederim, ne kadar yüceymişim ben!” diyenler gibi rablık iddiâsında bulunmadan, bir kul olduğunuzun bilinciyle... Hamd âlemlerin rabbi Allah’ındır. Yâni, sırf fazl ü keremiyle ve size acıdığı için size vahdet makamını indirip tebliğ etmesi sebebiyle hamd O’na âiddir. Çünkü vahdet makamı öyle bir makamdır ki Rabbinin lütfu olmadan sırf kendi çabasıyla hiçbir kimse bu makama ulaşamaz.

Sâib der ki:

Vahdet denizinden kenara düşmüş olsam da
Rahmet cezbesinin çekiminden ümitsiz değilim.

Bilmelisin ki kul bu vahdet makamına Yüce Allah’ın lütfu olmadan, kendi inisiyatifi ile ulaşamayacağı gibi, bu makama erdiğini iddiâ etmekten de O’nun lütfu olmadan kurtulamaz. Bu ilâhî lütuf da ya görünürde bir sebep olmaksızın Allah Teâlâ’nın sırf kendi terbiyesiyle olabilir ya da gayelerin gayesine ulaşabilmiş bir mürşid-i kâmilin irşâdıyla gerçekleşir. Bunlardan biri kendisine yardımcı olmadığı sürece, tıpkı ilâhî aşkın şiddetinden dolayı şaşırmış bazı eskiler gibi, sarhoş olarak kalakalıp düşeceği kadar düşecektir.

---

[200]. Çünkü bilindiği gibi, halk/yaratma kapsamında bulunmayan bazı varlıklar vardır ki bunlar “emr” kapsamındadır. (Mütercim)

[201]. Curcânî, Târifât, s. 295.

[202]. İbnu’s-Sem’ânî, Edebu’l-imlâ, s. 1.

[203]. Bk. Münâvî, Feyzu’l-kadîr, II, 224.

[204]. Tirmizî, Birr 61; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 399; IV, 133, 134, 151.

O,
HEM DİRİLTEN
HEM DE ÖLDÜRENDİR

قُلْ اِنّ۪ي نُه۪يتُ اَنْ اَعْبُدَ الَّذ۪ينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ لَمَّا جَٓاءَنِيَ الْبَيِّنَاتُ
مِنْ رَبّ۪ي وَاُمِرْتُ اَنْ اُسْلِمَ لِرَبِّ الْعَالَم۪ينَ ﴿٦٦﴾ هُوَ الَّذ۪ي خَلَقَكُمْ
مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ يُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُٓوا
اَشُدَّكُمْ ثُمَّ لِتَكُونُوا شُيُوخًاۚ وَمِنْكُمْ مَنْ يُتَوَفّٰى مِنْ قَبْلُ وَلِتَبْلُغُٓوا
اَجَلًا مُسَمًّى وَلَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾ هُوَ الَّذ۪ي يُحْي۪ وَيُم۪يتُۚ فَاِذَا
قَضٰٓى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٦٨﴾

66. *(Resûlüm)*! De ki: Bana Rabbimden apaçık deliller gelince, sizin Allah'ı bırakıp o taptıklarınıza kulluk etmem bana yasaklandı ve bana âlemlerin Rabbine teslim olmam emredildi.
67. Sizi topraktan, sonra meniden, sonra alakadan *(aşılanmış yumurtadan)* yaratan sonra bebek olarak çıkaran, sonra sizi güçlü kuvvetli bir çağa erişmeniz, sonra da ihtiyarlamanız -ki içinizden daha önce vefat edenler de vardır- ve belli bir vakte ulaşmanız için sizi yaşatan O'dur. Umulur ki düşünürsünüz.
68. O, hem dirilten hem de öldürendir. O, herhangi bir işin olmasını dilediği zaman yalnız «Ol!» der, o da oluverir.

❀

Rivayete göre, Kureyş kâfirleri: "Sen baban Abdullah'ın ve deden Abdülmuttalib'in dini hakkında bir düşünüp de bunları benimsesen ya!" deyince, Cenab-ı Hak bu âyeti indirerek şöyle buyurmuştur:

Ya Muhammed! *De ki: Bana Rabbimden apaçık deliller"; yâni Rabbimden Kur'an âyetleri "gelince, sizin Allah'ı bırakıp da"* Allah'la birlikte o taptıklarınıza" yâni putlara "*kulluk etmem bana yasaklandı."* Ehl-i Sünnete göre şer'î bir delil gelmedikçe herhangi bir gereklilik ve yasak söz konusu olamayacağı için, böyle söylemesi emredilmektedir. Yalnız şöyle de tefsir edilebilir: Hz. Peygamber (s.a.), aklen zaten bu tür varlıklara kulluk etmekten menedilmiş bulunuyordu. Çünkü tevhîdin haklılığını gösteren onca delil vardı. Ancak şer'î belgeler gönderilmek suretiyle bu yasak pekiştirilmiş oldu. Bir de âyette Hz. Peygamber (s.a.)'in menedildiği belirtiliyorsa da aslında menedilen başkalarıdır, diye de tefsir edilebilir. "Rabbimden" denilerek delillerin özellikle Allah'tan geldiğinin belirtilmesi; tevhid delilleri ile hakîkat nurunun şâhidlerinin, ancak ezelî hidâyet kaynağından doğabileceğine işârettir. Bununla birlikte,

onu arayanların, mâsivâdan yüz çevirip bid'at ve hevâ putlarını terkederek o kaynaktan yana yönelmeleri gerekir.

Gece gündüz dostun yüzü gönül kâbesindedir.
Bu yüzden güneş gibi her kapıya secde etmem.

"Ve bana" sadece O'na boyun eğip dînimi O'na has kılarak *"âlemlerin Rabbine teslim olmam emredildi."*

İbnü'ş-şeyh diyor ki: Kendini Allah'a vermek, ancak verdiği hükümlere rıza gösterip onlara boyun eğmekle olur. İşimi O'na bırakmakla ve gerek tevhidimi gerekse tâatimi yalnız O'na has kılmakla emrolundum."

Burhânü'l-Kur'an'da der ki: Yüce Allah zâtını; peşpeşe gelen üç âyete de "Rabbü'l-âlemîn/Âlemlerin Rabbi" sıfatıyla son vererek medhediyor ki Kur'an'da bunun bir benzeri yoktur.

Âyette şuna da işâret edilmektedir: Hz. Peygamber (s.a.) gibi o kadar eksiksiz bir nübüvvet ve risâlete sahip, Rabbine o kadar yakın, O'nun katındaki değeri o kadar yüksek, en saf ve tertemiz içeceklerden -ki zatının ve sıfatlarının tecellisîdir- kanasıya içmiş bir varlık bile rubûbiyyet iddiâsını terkedip tam bir kullukla kendini Âlemlerin Rabbine vermediği takdirde, "müslim" sayılmıyor. Bu durumda aklı başında olana düşen, vahdet makamında tecellî şarabının lezzetinden dolayı sarhoşluk galebe çaldığı zaman kendi kutsal varlığını (nefs-i kudsiyesini), Allah'tan başka bir varlığa ilahlık yakıştırmaktan kat'iyyen korumaktır. Çünkü Rab rabdır, kul ise kuldur. Allah'a karşı da edeb makbûldür.

Bir büyük zat şöyle dedi: Ey mânâ ehli, bakınız Mansûr-ı Hallâc'a ne yaptılar; peki biz iddiâcılara ne yapacaklar?

Bir ulu kişi şöyle dedi: Mansûr "Ene'l-Hak" deyip de Bağdad'da darağacına çektiklerinde, gece sabaha dek o darağacının altında idim; namaz kılıyordum. Sabah olunca hâtiften şu ses geldi: "Biz onu (Hallac'ı) sırlarımızdan bir sırra muttalî kıldık. O da kalkıp sırrımızı ifşâ etti! Padişahların sırrını ifşâ edenlerin cezâsı budur işte!"

Âriflerden biri şöyle diyor: Hükümdarlar, hükümdarlıklarına göz dikenleri, haremlerine göz koyanları ve sırlarını ifşâ edenleri asla affetmezler.

Molla Cami der ki:

Can boğaza geldi, konuşamıyorum.
Aşk sırrının âşikâr olmasından korkuyorum.

Ebu Sa'îd (k.s.)'a: "Efendim! Falanca, suyun üzerinde yürüyor!" denilince: "Balıklar ve kurbağalar da öyle!" demiş. "Falanca havada uçuyor!" denilince de: "Kuşlar da öyle!" cevabını vermiş. "Falanca doğuyla batı arasını tek bir anda kat'ediyor!" denildiği zaman da: "İblis de öyledir!" demiş. Bunun üzerine sorulan: "Peki kemâl

mertebesi bunlar değilse sana göre nedir?” diye sorunca Hazret şu cevabı vermiş: “Görünürde halkla beraber iken gerçekte Hak’la beraber olmaktır. Ki bu istikamet makamıdır. Çünkü bu makama erenler temkinde (sâbit bir vaziyette yaşamakta), hatta telvîn-i temkinde (bu sebâtın farklı mertebelerinde) iyice derinlik kazanmışlardır. Bu bakımdan “sır ifşâsı” ve “bazılarının fitneye düştükleri o şeye sâhip oldukları iddiâsı”, böylelerinden sâdır olmaz. Edeb edilecek zamanda duraksayanlara ve herkese karşı Rab ile birlikte olduğu bilinciyle muâmele edenlere ne mutlu!

Şeyh Üftâde Efendi (k.s.), **Seyyid Nesîmî** hakkında diyor ki: “Bu zat gerçekten güzel şeyler anladı, ama gizli kalması gereken bazı şeyleri açıkladı.” **Sofyalı Bâlî Efendi** ise **Nesîmî**’yi zındık ve mülhidlerden sayar. O halde hangi makamda olursa olsun, şerîate göre davranmak esastır.

❀

هُوَ الَّذ۪ي خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ يُخْرِجُكُمْ
قَبْلُ وَلِتَبْلُغُٓوا اَجَلًا مُسَمًّى وَلَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُٓوا اَشُدَّكُمْ ثُمَّ لِتَكُونُوا شُيُوخًاۚ وَمِنْكُمْ مَنْ يُتَوَفّٰى مِنْ

67. Sizi topraktan, sonra nutfeden, sonra alakadan (aşılanmış yumurtadan) yaratan sonra bebek olarak çıkaran, sonra sizi güçlü kuvvetli bir çağa erişmeniz, sonra da ihtiyarlamanız -ki içinizden daha önce vefat edenler de vardır- ve belli bir vakte ulaşmanız için sizi yaşatan O’dur. Umulur ki düşünürsünüz.

Ey Ademoğulları! *“Sizi;”* babanız Âdem’in topraktan yaratılması dolayısıyla *“topraktan, sonra nutfeden”* tafsilî bir yaratışla menîden… **Râgıb** der ki: Nutfe, “saf su” demektir. Bu lafızla erkeğin suyu yâni sulbden gelip rahme bırakılan su ifâde edilir. Nitekim **İbn Sînâ** şöyle diyor:

Cimâ etme öyle fazlaca; çünkü döktüğün
Âb-ı hayattır aslında, rahme dökülecek.

Âyetin mânâsı şudur: “Aslınız olan Âdem’i topraktan sonra da sizleri nesilden nesile nutfeden” ya da “herbirinizi topraktan yaratan…” Çünkü herkes menîden yaratılmaktadır. Menî ise kandan olup kan da hayvânî ve nebâtî gıdalardan meydana gelir. Hayvânî olanlar da sonuçta nebâtî gıdalardır. Aksi takdirde hayvânî gıdâların sonuna kadar zincirleme gidebilmesi gerekir. Bitki ise, su ve topraktan doğar. Yahut da, babanız Âdem’in sulbünden çıkartarak oğullarının nutfesine mezcettiği toprak zerreciklerinden ilk hayata geldiğiniz sırada bedeninizi yaratan…

“Sonra alekadan…” Aleka, kan pıhtısı demektir. Çünkü menî ana karnında kırk gün sonra kan pıhtısı şekline gelir.[205]

“Sonra bebek olarak çıkaran…” “Tıfl,” *Müfredât*’ta belirtildiği gibi, henüz birkaç

aylık bebeğe; ya da *Kamus*'ta belirtildiği üzere, her şeyin küçüğüne veya yeni doğmuşuna denir. Bunun sınırı, **Fenârî'**nin *Fâtiha Tefsiri'*nde geçtiği üzere, doğumdan sonra ilk ses çıkarmasından itibaren altı yaşına kadarki zamandır. "Tıfl" lâfzının sanıldığı gibi çoğulu yoktur. ***"(Kadınlar güzelliklerini) ...ve kadınların gizli yerlerinden habersiz çocuklar dışındakilere (gösteremez)"*** (en-Nûr 24/31) âyetindeki "tıfl," cins mânâsına hamledilmektedir. Burada da böyle olup çoğul yâni tıfıllar (bebekler) mânâsı kastedilmiştir. Ya da mânâ: "Her birinizi analarınızın karnından birer bebek olarak çıkaran" şeklindedir.

"Sonra sizi" akıl ve yetkinlik bakımından *"güçlü kuvvetli bir çağa erişmeniz,"* gençliğin zirvesi olan en kuvvetli çağa ulaşmanız... *Kamus*'ta der ki: "Eşüdd", çoğul sîgasında gelmiş tekil bir kelime olup "güç" mânâsındadır. Onsekiz ilâ otuz yaş arasına tekâbül eder. *Keşfü'l-esrâr*'a göre ise, insan yirmibir yaşına geldiği zaman "eşüdd/güçlü" çağına ulaşmış olur. Bunun sebebi kemiklerinin iyice sağlamlaşmış ve organlarının iyice güçlenmiş olmasıdır.

"Sonra da ihtiyarlamanız..." yâni yaşlılık hâline dönüşmeniz için.. "Şeyh," iyice yaşlanan ve dişleri dökülen kimseye denir. Ya da *Kamus*'ta da belirtildiği üzere, ellibir yaşından ömrünün sonuna veya seksen yaşına kadarki insanlara denir. *Keşfü'l-esrâr*'a göre ise, insanın saç ve kıllarındaki beyazlık ortaya çıkınca, saçları ağarmış (شَابَ) demektir; saçları iyice ağarınca da ihtiyarlamış (شَاخَ) demektir.

Şair şöyle der:

Yaşayan herkes gençleşir; saç ağartır gençleşip
Saç ağartan yaşlanır,yaşlanansa ölür hep!

Rivayete göre, **Hz. Ebûbekir**: "Ey Allah'ın Rasûlü! Saç ve sakallarınız ağarmış!" deyince: *"Benim saçlarımı Hûd ve benzeri sûreler ağarttı"* buyurmuştur.[206]

Hz. Peygamber (s.a.)'in saçları esasen fazla ağarmamıştı. Kaydedildiği kadarıyla sadece yirmibir, bir rivayete göre de onyedi tane beyaz saçı vardı. **Enes** (r.a) der ki: "Saç ve sakalında toplam yirmi tane beyaz saç vardı." Bazı sahâbîler ise: Hz. Peygamber'in saç ve kılları ağarmamıştır. Yine bir sahâbîye bu husus sorulduğunda alt dudağıyla çenesinin arasındaki kısmı göstererek sadece bu kısımdaki kılların ağardığını söylemek istemiştir. Farklı farklı rakamlar verilmesinin sebebi de ağaran kılların azlığıdır. Denildiğine göre, sakalını yağlayınca beyazlar kapanırdı.

"Ki içinizden daha önce" yâni yaşlanmazdan, güçlü çağına erip yaşlanmazdan önce ya da güçlü çağına ermeden önce *"vefat edenler de vardır."*

"Ve belli bir vakte," sınırlanmış belli bir süreye *"ulaşmanız için sizi yaşatan O'dur."* Ki siz o belirlenmiş süreyi asla aşamazsınız. O da ölüm vakti ya da kıyâmettir. Bu ifadenin mânâsı: "Belli bir süreye ulaşasınız diye böyle yapmakta yâni sizi topraktan ve sonrasındaki farklı safhalardan yaratmaktadır" şeklindedir.

Âyetteki "belli bir vakti" tefsir ederken "ya da kıyâmettir" demiştik. Zira âyet

insanoğlunun yaratılışının başlangıcından hayatının sonuna kadarki safhaları söz konusu etmektedir. Bu bakımdan esasen “hesap günü” bile denilebilir. Çünkü insanoğlunun asıl yaratıldığı maksad ve hâllerinin keyfiyetinin ölçüleceği vakit budur.

“Umulur ki düşünürsünüz.” Yani, bir sahadan ötekine, ötekinden berikine geçip durmanızdaki envâ-i çeşit ibret ve hikmet üzerinde düşünüp bütün güç ve kudretleri yaratan bir Yaratıcının varlığı fikrine erersiniz.

❀

هُوَ الَّذ۪ي يُحْي۪ وَيُم۪يتُۚ فَاِذَا قَضٰٓى اَمْراً فَاِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٦٨﴾

68. O, hem dirilten hem de öldürendir. O, herhangi bir işin olmasını dilediği zaman yalnız «Ol!» der, o da oluverir.

“O, hem” ölüleri rahimlerde ve yeniden diriliş gününde “*dirilten hem de”* canlıları gerek ecelleri geldiğinde gerekse sorgu suâlden sonra kabirde “*öldürendir.”*

Yine, ölü kalpleri rubûbiyyet ve lütuf nuruyla dirilten ve kalpleri kahır ateşiyle öldüren de O’dur. Şu kadar var ki, kalb dirildiği zaman nefis ölürken, kalbin ölümüyle nefs canlanır. **Ebu’l-Hüseyn Nûrî** (k.s.) şöyle der: Bakışıyla kâinâtı dirilten de O’dur. Öyle ise her kim O’nunla ve O’nun bakışıyla dirilmiş olmazsa, hareket etse ve konuşsa da aslında ölüdür. Bir mısra:

Allah’ın nuruyla aydınlanmış gönül ne güzeldir.

“O, herhangi bir işin olmasını dilediği zaman…” Burada “قَضٰى”, takdir etmek mânâsındadır. Bu fiil kullanılarak onun ayrılmaz parçası olan “var etme irâdesi” kasdedilmiştir. Bir nevi şöyle demiş olmaktadır: O bir şeyi takdir edip var etmek isterse, ona sadece “Ol” der, o da, başka herhangi bir şeye muhtaç olmaksızın hemen oluverir. Yani;

O’nun yaratması için âlet ve edevâta ve fırsata ihtiyaç yoktur.
Fiili için kusur ve illet olmayan, hiçbir âlete ihtiyaç duymaz.

“Kâf”ın büklümü ve “nûn”un kıvrımından her zaman bir şekil ortaya çıkardı. Bu ifade, bir şey istemesi durumunda Allah Teâlâ’nın gücünün “güce konu olan” şeylerde ne kadar tesirli olduğunu gösteren bir temsildir. Yine bu, varlıkların, aslında ortada böyle bir emir ve emre muhatap olacak biri bulunmadığı halde, Cenâb-ı Hakk’ın var etme irâdesine ne denli hızlı bir şekilde riâyet ettiklerini anlatan bir tasvîrdir.

Bazı müfessirler ise bu ifâdenin hakîkat anlamında olduğunu ve Allah’ın varlıkları bu “Ol!” emriyle var ettiği görüşündedirler. Şöyle ki: Allah Teâlâ seslerden ve harflerden oluşan hadis bir kelâm ile değil, ezelî kelâmıyla “Ol!” yâni “Meydana gel!” der; o da olur yâni ortaya çıkar. Peki, “olmayan bir şeye nasıl emredilebilir?” sorusuna şöyle

cevap verirler: Var etme hitâbı, anlamayla ilişkili olmadığı ve bir varlık açısından en büyük çıkar olan “var olma”yı içerdiği içindir ki “yok”a taalluk edebilmiştir.

Keşfü’l-esrâr’da şöyle der: “Var olacak şey,” Cenâb-ı Hakk’ın sözünü ikiletmeden bir kerede oluverir.

Tekmile’de şu açıklama yer alır: Yüce Allah’ın “Ol!” emri, emre konu olan şeyin varlığından ya öncedir veya sonradır. Üçüncü bir ihtim“l yoktur. “Emir varlığından önce verilmiştir” denecek olursa, bu “yok”a hitâb edilmesi anlamına gelmiş olacaktır. Oysa böyle bir şey aklen sahih değildir. “Emir varlığından sonra verilmiştir” denmesi durumunda ise “Ol!” denmesi diye bir şey söz konusu olamaz. Çünkü emre muhatap olan şey zaten var olduğundan var olan bir şeye “Ol!” demenin anlamı yoktur. Bu açıklamaya şöyle cevap verilir: Emir, emredilen şeyle eş zamanlıdır; yâni ne öncedir ne de sonradır. Daha “Ol!” derken, var oluvermiştir. Bu, cevherdeki hareket ve hareketsizlik sükûn problemine benzer.

Söz gelimi, bir yerde hareketsiz duran bir cevher farzedecek olursak; bunun daha sonra bir başka yere intikal etmesiyle tabii ki hareket ederek intikal etmiş olacaktır. Böylece hareket olgusu mutlaka ya ilk yerde ya da ikinci yerde gerçekleşmiş olacaktır. Üçüncü bir ihtimal yoktur. İlkinde gerçekleştiği söylenirse, hareketsizlikle ortak bir hareket olmuş olacaktır. İkincisinde gerçekleştiğinin söylenmesi durumunda ise, cevher hareketsiz intikal etmiş (gibi) olacaktır. “Ne onda ne de bunda gerçekleşmiştir” denecek olursa, hareketin, herhangi bir mahal olmaksızın gerçekleştiği söylenmiş olur ki bu ihtimallerin tamamı muhâldir. Buna verilen cevap da şudur: Hareket öyle bir mânâdır ki salt ikinci yerle ilişkilidir. Dolayısıyla birinci yeri boşaltması da ikinci yeri meşgul etmesi de aynı şeydir.

Bilesin ki Cenab-ı Hak, yirmisekiz harf indirmiştir. Bunların hakikatlerini de “ رَفِيعُ الدَّرَجَاتِ: dereceleri yükselten” (el-Mümin 40/15) âyetinde genişçe açıklandığı üzere yirmisekiz mertebe kılmıştır. El mafsallarını da, başparmak hariç, her parmakta üç mafsal ve bir elde ondört diğer elde ondört olmak üzere yirmisekiz yapmıştır. Her bir parmağı da beş asıldan birinin tecelligâhı kılmıştır: Meselâ başparmak kudret tecellîgâhıdır. İşaret parmağı hayat tecellîgâhıdır. Orta parmak ilim tecellîgâhıdır. Yüzük parmağı irade tecellîgâhıdır. Serçe parmağı ise söz tecellîgâhıdır. “İlim” en kuşatıcı sıfat olduğundan, sağındaki iki asıl olan “hayat ve kudret” ile solundaki iki asıl olan “irade ve söz”ün ortasında gelmiştir. “Kudret aslı”nda bir mafsalın eksik olmasının sebebi şudur: Çünkü kudretin aksine diğer dört sıfatın taalluku (varlık ve olaylarla ilişkilenmesi) daha kapsamlıdır. Kudretin hükmü ise öyle sınırsız olmayıp bir miktar kısıtlıdır. Çünkü kudret ancak varlığı mümkün olan şeylere taalluk edebilir. Bu bakımdan etki ve nüfûzu genel değildir. Kudretin hükmü böyle genel olmadığı içindir ki tecellîgâhı olan başparmak da iki mafsala sahip kılınmıştır. Yine kudretin durumu müphem olduğu; kudrete konu olan şeye nasıl taalluk ettiği hususu da (tıpkı bu ayette olduğu gibi) bir miktar bilmecemsi olduğu için, bu tecellîgâha Arapçada “ibhâm” (müphemlik) adı verilmiştir. Dolayısıyla kudretin, kudrete konu olan şeye nasıl taalluk

ettiğini araştırmak câiz değildir. Tıpkı Bârî Teâlâ'nın varlığının keyfiyyeti ve ölümden sonraki azabın nasıl olacağı gibi büyük bir muammâ olan bilmecemsi konuları araştırmak câiz olmadığı gibi.

Molla Câmî der ki:

Bütün eşyadan çıkan fiiller, ân be ân dünyada âşikâr olur.
Eğer beşerin fiili gibi iradî olsaydı, ağacın meyli gibi tabiî olurdu.
Her şey O'nun isteğiyle ve O'nun hikmetinin kemâline dayanır.
O'nun iradesi olmadan diken batmaz; kıl kopmaz.
Meselâ dünyadakilerden, cihandan bir kılı eksiltmeleri istense,
O'nun iradesi olmadan, bir kılın başı bile eksilmez.
Herkes O'nun makamına bir zerre artırmak için gelse,
O'nun iradesi olmadan bir zerreyi bile artıramazlar.
O'nun muradı ile kudreti kemâle erer.
Her hal ve durumda, âlet olmaksızın işleyen O'dur.
O'nun kudreti hangi yokluğa ulaşsa, varlık âlemine çekip getirir.

"Diriltme ve öldürme"nin hakikati, "îcâd" fiiline râcidir. Ancak, varlık canlılık şeklinde ise bu ilâhî fiile "ihyâ/diriltme" denmektedir. Yok eğer ölüm şeklinde ise buna da "imâte/öldürme" denmektedir. Bu durumda ölüm için de hayat için de Allah'tan başka bir yaratıcı söz konusu değildir. Allah'tan başka dirilten ve öldüren de yoktur. Hayatı yaratıp onu, istediği şekilde yaşamasını dilediği kimselere veren de yaşamasının devam etmesini istediği kimselerin hayatlarını dilediği gibi -bir sebebe bağlı ya da sebepsiz olarak- devam ettiren de O'dur. Her kim öldürenin de diriltenin de O olduğunu anlarsa, ne hayata ne de ölüme önem verir. Aksine her türlü halinde kendini, O ölümü ve hayatı kendi elinde tutan zâta teslim ve tefvîz eder. Tıpkı İbrâhim (a.s.)'ın dediği gibi: ***"Beni yaratan O. Nasılsa bana doğruyu bulduracaktır."*** (eş-Şuarâ 26/78)

"Muhyî" ism-i şerifinin özelliği, ülfet peydâ olmasıdır. Her kim ayrılık ya da hapisten korkarsa, bu ismi bedeni üzerine (organları) sayısınca okusun. "Mümît" ism-i şerifinin özelliği ise, nefsi kendisine boyun eğmeyen müsriflerin tâatlerinin bu isimden dolayı çoğalmasıdır. Şöyle ki: Kendisini Allah'ın emrini yerine getirmekten alıkoyan kötü sıfatları, tâat ede ede yavaş yavaş ölmektedir.

Ayrıca, "Muhyî" isminin tecellîgâhı sudur. "Mümît isminin tecellîgâhı ise topraktır. Bütün varlıklar da Allah'ın ism-i şeriflerinin böyle birer tecellîgâhıdır.

---

[205]. Aleka, artık "kan pıhtısı" olarak değil, "rahim çeperine tutunan aşılanmış yumurta" olarak anlaşılmaktadır. (Mütercim)

[206]. Tirmizî, Tefsir (56), 6; Beyhakî, Delâil, I, 358.

NASIL OLSA
ONLAR BİZE DÖNECEKLERDİR

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ أَنَّى يُصْرَفُونَ ﴿٦٩﴾ الَّذِينَ
كَذَّبُوا بِالْكِتَابِ وَبِمَا أَرْسَلْنَا بِهِ رُسُلَنَا فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٧٠﴾ إِذِ
الْأَغْلَالُ فِي أَعْنَاقِهِمْ وَالسَّلَاسِلُ يُسْحَبُونَ ﴿٧١﴾ فِي الْحَمِيمِ ثُمَّ
فِي النَّارِ يُسْجَرُونَ ﴿٧٢﴾ ثُمَّ قِيلَ لَهُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ تُشْرِكُونَ ﴿٧٣﴾
مِنْ دُونِ اللَّهِ قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا بَلْ لَمْ نَكُنْ نَدْعُوا مِنْ قَبْلُ شَيْئًا كَذَٰلِكَ
يُضِلُّ اللَّهُ الْكَافِرِينَ ﴿٧٤﴾ ذَٰلِكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَفْرَحُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ
الْحَقِّ وَبِمَا كُنْتُمْ تَمْرَحُونَ ﴿٧٥﴾ ادْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا
فَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٧٦﴾ فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَإِمَّا نُرِيَنَّكَ
بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِلَيْنَا يُرْجَعُونَ ﴿٧٧﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا
رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ مِنْهُمْ مَنْ قَصَصْنَا عَلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ لَمْ نَقْصُصْ
عَلَيْكَ وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَنْ يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ فَإِذَا جَاءَ أَمْرُ
اللَّهِ قُضِيَ بِالْحَقِّ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْمُبْطِلُونَ ﴿٧٨﴾

69. Allah'ın âyetleri hakkında tartışanlara bakmadın mı? Nasıl döndürülüyorlar *(onu tasdike yanaşmıyorlar)*!

70. Onlar, Kitab'ı ve peygamberlerimize gönderdiklerimizi yalanlayanlardır. Onlar yakında *(gerçeği)* anlayacaklar!

71, 72. Boyunlarında demir halkalar ve zincirler olduğu halde, sıcak suya sürüklenecekler, sonra da ateşte yakılacaklardır.

73, 74. Sonra onlara: Allah'ı bırakıp da koştuğunuz ortaklar nerededir? denilecek. Onlar da: Bizden uzaklaştılar, zaten biz önceleri hiçbir şeye tapmıyorduk, diyecekler. İşte Allah kâfirleri böyle şaşırtır.

75. Bu, sizin yeryüzünde haksız olarak şımarmanızdan ve aşırı derecede sevinip böbürlenmenizden ötürüdür.

76. İçinde ebedî kalmak üzere cehennemin kapılarından girin! Kibirlenenlerin dönüp gidecekleri yer ne çirkindir!

77. Onun için *(Resûlüm)*, sen sabret! Şüphesiz Allah'ın vaâdi gerçektir. Onlara söz verdiğimiz azabın bir kısmını ya sana gösteririz, yahut seni daha önce vefat ettiririz. Nasıl olsa onlar bize döneceklerdir.

78. Andolsun, senden önce de peygamberler gönderdik. Onlardan sana kıssalarını anlattığımız kimseler de var, durumlarını sana bildirmediğimiz kimseler de var. Hiçbir peygamber Allah'ın izni olmaksızın herhangi bir âyeti kendiliğinden getiremez. Allah'ın emri gelince de hak uygulanır ve o zaman bâtılı seçenler hüsrana uğrayacaklardır.

❀

"Allah'ın âyetleri hakkında" bunları savuşturup iptâl etme hususunda "*tartışanlara bakmadın mı? Nasıl döndürülüyorlar!"* yâni ey Muhammed! Yüce Allah'ın, îman etmeyi gerektiren ve insanı tartışmaktan alıkoyan şu apaçık âyetleri hakkında cedelleşen bâtıl taraftarlarına bak! Bak da o fecî durumlarına ve son derece zayıf görüşlerine hayret et! Kur'an âyetlerine îman ederek onların önündeki tüm engelleri bırakıp onlara yönelmeyi gerektiren onca güçlü sâik bulunmasına rağmen, bu âyetlere îman ve tasdik edecekleri yerde nasıl da çevrilip tekzib ediyorlar!?

Allah'ın âyetleriyle cedelleşmenin kötülüğü, bu sûrede tam dört yerde tekrarlanmaktadır. Bu, ya cedelleşenlerin çokluğundan olabilir ki farklı kavimlerden farklı kimselerin cedelleşmesiyle gerçekleşir. Veya hakkında cedelleşilen şeyin çokluğundan olabilir. Bu ise cedelleştikleri âyetlerin farklılığıyla gerçekleşir. Ya da birbirini pekiştirmek için olabilir.

❀

الَّذِينَ كَذَّبُوا بِالْكِتَابِ وَبِمَا اَرْسَلْنَا بِهِ رُسُلَنَا فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٧٠﴾

70. Onlar, Kitab'ı ve peygamberlerimize gönderdiklerimizi yalanlayanlardır. Onlar yakında (gerçeği) anlayacaklar!

"Onlar Kitâb'ı" yâni Kur'an'ın tamamını *"ve peygamberlerimize gönderdiklerimizi"* yâni diğer kitapları *"yalanlayanlardır."*

İrşad'da der ki: Âyetin başında yer alan ikinci "الَّذِينَ" ism-i mevsûlünün bir önceki âyetteki "mücâdele" fiiline değil de bu âyette yer alan "tekzib/yalanlama" fiiline bağlanmasının sebebi şudur: Normalde, cedelleşme bütün ayetlerde değil, belli maddelerde gerçekleşir; (tekzib ise bütün ayetleri kapsar). "كَذَّبُوا" fiilinde mâzi sîgası kullanılması, tekzibin kesin olarak gerçekleştiğini göstermek içindir. Nitekim önceki sıladaki "يُجَادِلُونَ" fiilinde geçen muzâri sîgası da cedelleşmenin ara ara ortaya çıktığını ve tekerrür ettiğini göstermektedir.

"Onlar yakında (gerçeği) anlayacaklar:" yâni işledikleri cedelleşme ve tekzip eylemlerinin künhüne bunların cezâsını müşâhede ettiklerinde vâkıf olacaklardır. Bu cümle, tehdid amacıyla getirilmiş yeni bir cümledir.

❀

إِذِ الْأَغْلَالُ فِي أَعْنَاقِهِمْ وَالسَّلَاسِلُ يُسْحَبُونَ ﴿٧١﴾ فِي الْحَمِيمِ ثُمَّ فِي النَّارِ يُسْجَرُونَ ﴿٧٢﴾

71, 72. Boyunlarında demir halkalar ve zincirler olduğu halde, sıcak suya sürüklenecekler, sonra da ateşte yakılacaklardır.

"Boyunlarında demir halkalar…"

Âyetin başındaki "إِذْ" edatı, önceki âyetin sonunda yer alan "bileceklerdir" fiilinin zarfıdır. (Onların ne zaman bileceklerini gösterir.) Ancak "bileceklerdir" fiili hem lâfız, hem de mânâ itibarıyla ileride gerçekleşecek olmasına rağmen, bu cümle geçmiş zamanı konu almaktadır. Geçmiş mekânda olmasına gelince bunun olamayacağı zaten açıktır. Tıpkı "Dün oruç tutacağım" demek gibidir ki böyle bir şey câiz olmaz. Bunun cevabı şudur: "Bilme"nin vakti gerçek mânâda müstakbel olmakla birlikte, tenzîlen ve te'vîlen mâzidir. Çünkü bilecekleri şey kıyâmet günü olduğu için, nasılsa kesin olarak gerçekleşeceğinden dolayı, bunu bir nevi geçmiş zamanda bilmiş oluyorlar. Böylece "سَوْفَ:yakında" kelimesi, gerçek mânâda müstakbel anlamına sahipken, "إِذْ: hani" lafzı, te'vil edilmesi gereken bir mâzi mânâsına sahiptir.

"اَلْأَغْلَالُ", "غُلّ" kelimesinin çoğulu olup kişinin, organları, ortasına konularak kendisiyle sınırlandırıldığı nesnedir. "غُلَّ فُلَانٌ", halkayla bağlandı; yâni boynuna ve ellerine demir bukağılar, halkalar konuldu, demektir. "اَلْأَعْنَاقُ" ise "عُنُقٌ" kelimesinin çoğulu olup farsçası "gerdan"dır. *Keşfü'l-esrâr*'da belirtildiği üzere âyetin mânâsı şöyledir: Onların ellerine ve boyunlarına bağlar/zincirler bağlandığında. Yani, elleri demir halkalarla boyunlarına bağlandığı *ve* boyunlarında *"zincirler olduğu halde…"*

"اَلسَّلَاسِلُ", "silsile" kelimesinin çoğulu olup farsçası "zencîr"dir. Çünkü "sin" harflerinin fethasıyla "selsele" bir şeyi bir şeye eklemek demektir. "Silsile"de nesneleri birbirine bağlama mânâsı bulunduğu için "zincir" bu kelime ile ifâde edilmiştir.

"Sıcak suya sürüklenecekler…" "اَلسَّحْبُ" fiili, sert bir şekilde çekmek anlamındadır. Bulut anlamındaki "sehâb" da bu kökten gelir. Çünkü rüzgâr da onu çekip götürmektedir. "سَحَبَهُ" fiili, "falanca nesneyi yeryüzünde çekip götürdü" demektir ki o şey de böylece çekilmiş olur. "اَلْحَمِيمِ" de, son derece sıcak su demektir.

Kamus'ta der ki: "Hamîm," sıcak su demektir. Soğuk su bunun zıddıdır. Bu kelimenin "yazın en sıcak günü" ve "ter" anlamları da vardır. *Müfredât*'ta da belirtildiği üzere bu ifadede bir benzetme söz konusudur. Cümle, "bileceklerdir" fiilinin fâilinden ya da "أَعْنَاقِهِمْ" kelimesinin zamîrinden haldir. "Zincirlerle sert bir şekilde çekilip kaynar suya; yâni cehennem ateşinin suyuyla kaynatılmış suya götürüldükleri halde" demektir. Onları götürenler cehennem görevlileridir. Bu su son derece kaynar bir su olacaktır. Çünkü cehennem ateşinin ancak yetmişte biri kadar sıcak olan dünya ateşiyle kaynatılmış bir suya bile dayanılamazken, cehennem ateşinde kaynatılmış suya nasıl dayanılacak!?

“فِي الْحَمِيمِ”de “فِي: içinde” harfi kullanılarak bu suyun harâretinin, tıpkı zarfın, içindeki şeyi kuşatması gibi, oraya girenleri çepeçevre kuşatacağına işâret edilmektedir. Öyle ki kaynar suyun tam ortasındalar ve burada yüzüyorlar gibi.

Mukatil şöyle diyor: “يُسْحَبُونَ فِي الْحَمِيمِ” ifâdesi, aşağıdaki âyette belirtildiği üzere “cehennem ateşinin harareti içinde yüzdüklerinde” demektir: “***«Tadın şu Sekar ateşinin dokunuşunu!» denilerek ateşin harâreti içerisinde yüzüstü sürüklenecekleri gün.”*** (el-Kamer 54/48) Ancak, tefsir ettiğimiz âyette olduğu gibi “ يُسْحَبُونَ فِي النَّارِ” ifadesinin de “yüzüstü ateşe sürüklenecekleri” şeklinde olması daha zâhirdir.

Hikâye edildiğine göre **Ferazdak**’ın karısı **Nevvâr** vefat ettiğinde Basra’nın önde gelenleri ve **Hasan Basrî** de cenazeyi çıkarıp uğurlayanlar arasında idi. Hasen, bir ara Ferazdak’a: “Şu gün için neler hazırladın?” diye sorunca, şâir “seksen seneden beri yaptığım «Allah’tan başka hiçbir ilah bulunmadığına» dair şehâdetimi hazırladım” demiş ve hanımının defnedilmesinden sonra kabrin yanında ayakta:

“Makbul değilsem, korkarım esas kabir ötesi âlemden!
Yani çok daha alevli ve daha fazla rahatsız eden:
Kıyâmet gününden. Geldiğinde ben Ferazdak’a
İtip kakalayarak götüren sert bir komutan,
Kesin kaybetmiştir vurularak boynuna bir demir halka
Ve gözleri morarmış bir vaziyette ateşe götürülen”

şeklinde bir şiir inşad etmiş ve hem kendisi ağlamış, hem de oradakileri ağlatmıştı.

Böyle zincirlerle kaynar suya itilip sürüklendikten *“sonra da ateşte yakılacaklardır.*” yâni kendilerini çepeçevre kuşatan ateşle tutuşturulacaklardır. “يُسْجَرُونَ” fiili, tandırın odunla doldurulup tutuşturulmasını konu alan “سَجَرَ التَّنُّورَ” fiilinden gelmektedir. Ateşe girip ateş tarafından çepeçevre kuşatılan ve karınları ateşle doldurulan bir kimsenin en acı ve en yakıcı bir azapla azaba uğratılmış olması beklenir. İşte bu sebeple cehennemlikler hem de ateşin içinde oldukları halde ateşle doldurulup yakılacaklardır. Âyette anlatılmak istenen, cehennemliklerin türlü türlü azaplara uğratılacakları ve bir renkten diğerine girip duracaklarıdır.

Keşfü’l-esrâr’da şöyle der:

Cehennemliklerin azâbı çeşitlidir. Biri: “selâsil”dir ki Zebânîlerin elinde ateşten zincirlerdir. Bunlarla cehennemlikleri bağlarlar. Her bir zincir yetmiş arşındır; her bir arşın yetmiş halka. Eğer o halkalardan biri dünyadaki dağlardan birinin üzerine konacak olsa, kalay gibi erirdi. O halkayı kâfirlerin ağzına koyarlar ve çekerler. O zincirlerle onları “hamîm”e çekerler. “Hamîm”, kaynayan sıcak bir sudur. Eğer bir kadehi dünyadaki denizlere dökülecek olsa, hepsi zehir kesilir. Ondan bir kadeh kâfirlerin eline verilir. Onun yüzündeki deri, et, göz, burun ne varsa hepsi o kadehin içine düşer.

Bu sebepten Yüce Allah şöyle buyurdu: ***“Yüzleri haşlar.”*** (Kehf 18/29)

“Hamîm” mideye ulaşınca, midede ne varsa aşağıya iner. Hak Teâlâ şöyle buyurur: ***“Onlara kaynar su içirilir ve bu su onların bağırsaklarını parça parça eder.”*** (Muhammed 47/15)

O hamîm’den onların başlarına dökülür; derileri, etleri, sinirleri ve damarları dökülür, yanmış kemik kalır. Şöyle nidâ gelir: “Ey Mâlik! Onların azâbını yenile. Zira (azabı devamlı tatmaları için) ben onların bedenlerini devamlı yenileyeceğim.”

Şöyle denilmiştir: Mü’min olup da asî olanlar için cehennemde şu on şey yoktur: Yüzleri kararmaz. Gözleri mavi olmaz. Boyunlarında halka olmaz. Ellerinde zincir bulunmaz. Ayaklarında bağ olmaz. Yılan ve akrep sokması olmaz. Hamîm ve zakkûm olmaz. Şeytan yaklaşmaz. Ümitsizlik olmaz. Ebedî ayrılık, dostluktan kesilme ve lânet olmaz. Ateşin harâret ve yalazı onlara ulaşınca:

“Ey Ateş! Bana secde etmiş olanların yüzlerinden geri çekil! Onların secdegâhlarına dokunmak yok!” denilir.

Allahım! Bizleri ateşinden koru. Biz dâimâ senin yakınlığına sığınmaktayız.

❀

ثُمَّ قِيلَ لَهُمْ اَيْنَ مَا كُنْتُمْ تُشْرِكُونَ ﴿٧٣﴾ مِنْ دُونِ اللّٰهِ قَالُوا ضَلُّوا
عَنَّا بَلْ لَمْ نَكُنْ نَدْعُوا مِنْ قَبْلُ شَيْـًٔا كَذٰلِكَ يُضِلُّ اللّٰهُ الْكَافِرِينَ ﴿٧٤﴾

73, 74. Sonra onlara: Allah’ı bırakıp da koştuğunuz ortaklar nerededir? denilecek. Onlar da: Bizden uzaklaştılar, meğer biz önceleri hiçbir şeye tapmıyormuşuz, diyecekler. İşte Allah kâfirleri böyle şaşırtır.

Yakıldıktan “*sonra onlara”* kınayıp başlarına vurma yollu, dünyada iken *“Allah’ı bırakıp da”* şefâatlerini ümit ederek *“koştuğunuz ortaklar,”* putlar *“nerededir? denilecek.”* Haydi, çağırın da size şefâat edip yardım etsinler! Bu ifâde de azabın bir parçasıdır. Burada gelecek zaman yerine “قَالَ” şeklinde mâzî sîgasının kullanılması, bunun kesinlikle gerçekleşeceğini göstermek içindir.

Her ne kadar yok olup gitmemişlerse de, varsalar da *“bizden”* yâni gözlerimizin önünden *“uzaklaştılar.”* “ضَلُّوا”, “غَابُوا” anlamında olup Arapların yerleri bilinmeyen ev ve mescidler için kullandıkları “ضَلَّ الْمَسْجِدُ وَالدَّارُ” ifadesinden gelmektedir. Hâlâ ayakta olsa da, henüz helâk olmamışsa da “bulunamayan yerler” de böyledir.

Bu, onlar henüz putlarıyla karşılaştırılmazdan evvelki bir konuşmadır. Çünkü cehennem ateşi içinde çok sayıda yer ve çeşitli tabakalar vardır. Dolayısıyla putların varlığını îmâ eden şu âyet-i kerîme ile bunun arasında hiçbir çelişki yoktur: ***“Şuna emin olun ki siz de Allah’ın yanı sıra taptıklarınız da birer cehennem odunusunuz!”*** (el-Enbiyâ 21/98)

İkinci bir ihtimal olarak "ضَلُّوا/dallû", yitip gittiler, anlamındadır. Yâni "ضَل", "ضَاعَ" ve "هَلَكَ" mânâsında olup, "Kendilerinden bekleyip, umup durduğumuz şeyleri bulamadık." Böylece, putlar dâimâ müşriklerle beraber olmalarına rağmen, onlardan bekledikleri çıkarı elde edemedikleri için, putların varlığı, "yitip gitme ve helâk olma" mertebesine indirilmiştir.

Bize âşikâr oldu ki *"meğer biz önceleri"* yâni dünyada onlara tapınırken *"hiçbir şeye tapmıyormuşuz, diyecekler."* Zira ortaya çıktı ki bu putların, değer verilecek, önemsenecek hiçbir varlıkları yok! Tıpkı, "Ben de onu bir şey sandım, oysa değilmiş!" cümlesi gibi. Yani, bize âşikâr oldu ki bir şeye tapmamışız, belki ibâdet ettiğimiz şeyler, muteber şeyler değilmiş. Halbuki biz onları bir şey zannediyorduk.

"İşte Allah, kâfirleri böyle" yani, dünyada iken kendilerine âhirette faydalı olacak inanç ve amellere yol bulamadıkları gibi *"şaşırtır."* Bu açıklama, "ضَلُّوا"nün ikinci tefsirine göredir. Ya da tanrı diye bildikleri şeyler yitip gittikleri gibi, Allah bunları tanrılarından saptıracaktır. Öyle ki kendilerini aradıklarında rastlaşamayacaklardır. Yâni birbirlerini bulamayacaklardır ki bu açıklama da "ضَلُّوا"nün ilk tefsirine göredir.

Sadreddin Konevî (k.s.)'un *Tefsîru'l-Fâtiha*'sında şu izah yer alır: "Cenab-ı Hakk'ın kullarını saptırması" demek, yasakladığı şeyleri yapmaktan bizzat korumaması ve emrettiklerini yapıp yasakladıklarından el çekme konularında yardım ve imdat etmemesi demektir. **Tîbî** nüshasında da şöyle der: "Kezâlik: böyle", yâni saptırdığı gibi demektir.

Müftî Sa'dî diyor ki: Ben şu görüşteyim: "Meğerse biz önceden hiçbir şeye tapmamışız..." âyeti, ***"Vallahi Rabbimiz! Biz ortak koşmuyorduk!"*** (el-En'âm 6/23) âyetine benzer. Yani, içinde bulundukları dehşet ve sıkıntıdan dolayı yalan söylemeye mecbur kalırlar. "İşte Allah, kâfirleri böyle şaşırtır" ifâdesinin mânâsı da "işte Allah; bunları böyle şaşırtıp kendilerine hiçbir faydası olmayacağını bildikleri halde, yalan söylemeğe âdetâ mecbur bırakır" şeklindedir.

❀

ذٰلِكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَفْرَحُونَ فِى الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنْتُمْ تَمْرَحُونَۚ ﴿٧٥﴾

75. Bu, sizin yeryüzünde haksız olarak şımarmanızdan ve aşırı derecede sevinip böbürlenmenizden ötürüdür.

Ey kâfirler! *"Bu"* saptırış... Burada gâibden muhatab sîygasına geçilmesi kınamada mübâlağa içindir. *Celâleyn*'e göre: *"Bu"*, başınıza gelen azap demektir ki ***"boyunlarında demir halkalar…"*** (71. âyette) geçen azaptır. **İbnü'ş-Şeyh** der ki: Bu dediği biraz uzakta (yukarıda) kalmıştır.

"Sizin yeryüzünde" dünyada "*haksız yere"* yâni gerçek olmayan şirk ve tuğyan gibi özelliklerle "*şımarmanızdan..."*

Kamus'ta der ki: "Ferah" sevinç ve şımarma demektir.

“Betar” şen şakraklık ve verilen nimeti taşıyamamak; bir tür görmediklik, demektir. “Eşr” şen şakraklığın da aşırısı olup “betar”dan daha ileridir. “Betar” da “ferah”tan daha ileridir.

Müfredat’a göre ise “ferah” masdarı, henüz elde edilmiş bir lezzetten dolayı insanın içinin içine sığmamasıdır. Şerîat böyle bir sevince, ancak Allah’ın yardımının ve fazl ü kereminin söz konusu olduğu şeylerde ruhsat vermiştir. Betar, insana sahip olduğu nimeti güzel taşıyamamaktan ve onun hakkını veremeyip yönlendirilmesi gereken yere yönlendirememekten dolayı bulaşan bir şaşkınlık halidir.

“Ve aşırı derecede sevinip böbürlenmenizden ötürüdür.”

“Merah” da sevinç ve şen şakraklığın abartılı ve aşırıya vardırılmış hâlidir. Yâni şımarma ve şen şakraklıkta aşırıya kaçmıştınız. Kendinizle övünüyor ve kibirle salına salına yürüyordunuz.

Aristoteles der ki: Böbürlenen, çamura batmış, demektir.

Sâib şöyle diyor:

Fenâ zehiri karşısında aşağıdaki ile yukardaki birdir.
Asma ağaca doğru sarıldığında ne fayda.

❀

ادْخُلُوا اَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا فَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٧٦﴾

76. İçinde ebedî kalmak üzere cehennemin kapılarından girin! Kibirlenenlerin dönüp gidecekleri yer ne çirkindir!

“İçinde ebedî” âhirette kalacağınız kadar *“kalmak üzere cehennemin kapılarından”* yâni her birinize özel olarak ayrılmış kapılardan *“girin.”* Böylece her topluluk, kendilerine âid kata gelirler. Hakkı kabul etmeyerek “*kibirlenenlerin dönüp gidecekleri yer”* olarak cehennem “*ne çirkindir.”* Cehennem âsîler için ne kötü bir dinlenme yeridir.

İbârenin akışının gereği, “kibirlenenlerin girecekleri yer (medhal)” şeklinde olmasıdır. Böylece âyetin sonu başıyla daha uyumlu olacaktır. Tıpkı “Beytullah’ı ziyâret et, ne güzel bir ziyaretgâhtır orası! Mescid-i Haram’da namaz kıl, ne güzel namazgâhtır orası!” örneğinde olduğu gibi.

Evet böyledir; ancak ebedî kalış maksadlı giriş, “اَلثَّوَاءُ”; yâni ikâmetin sebebi olduğu içindir ki normalde kullanılması gereken “medhal/giriş yeri”; ikametgâh mânâsındaki “اَلْمَثْوٰى” kelimesi ile anlatılmış ve böylece ibarenin önü sonuyla birleşmiştir.

Âyette, dünyevî isteklerden ve dünyalık süslerden her birinin gerek dünyadaki nefis cehenneminin kapılarından gerekse âhiretteki ateş cehenneminin kapılarından bir kapı olduğuna dâir bir işaret vardır. Bu bakımdan, arzu ve isteklerin, dünyalık süslerin ve dünyanın yaldızlı, cafcaflı ve güzel şeyleriyle böbürlenmenin bırakılması gerekir.

Ancak böylece cehennemin kapıları kesin olarak yüzünüze kapanabilir. Zaten Allah hidâyete istidadı bulunmayanları bu şeylerle saptırıp durmaktadır. Meselâ böylelerine gerçek bir varlık ve güzel görünümünde mecâzî bir şey göstermekte; onlar da dünyanın bir serap, uyku ve hayalden ibaret olduğunu bilmeden buna aldanarak dosdoğru yoldan sapıp gitmektedir.

Şâir der ki:

Zamanın sihirli perdesinden gâfil olma.
Hazanı/sonbaharı, ilkbahar aynasında seyret.

Âyette, kibirlenmek tenkid edilmektedir. Öyle ise bunun muhakkak zıddıyla tedavî edilmesi gerekir ki o da tevazudur.

❀

Bir filozof demiş ki: Çayırdaki otlar: "Bizi, bir an bile Allah'a karşı gelmeyen hayvanlar yiyor, dolayısıyla ben senden daha hayırlıyım" diyerek ağaca karşı böbürlenmiş. Ağaç da: "Hayır ben daha hayırlıyım. Baksana benden de meyveler çıkıyor ve insanlar bunları yiyor" demiş. Kamış ise tevazu göstererek: "Bende hiç hayır yok. Beni ne hayvanlar, ne de insanlar yiyebiliyor!" demiş. İşte böyle tevazu göstermesi üzerine Allah da onun içinde en tatlı şey olan şekeri yaratmış. Ancak kamış, Allah'ın içine koyduğu bu tada bakarak kendinde bir büyüklük vehmedince, Allah da ondan kamışbaşı çıkarmış ve insanoğlu bundan süpürge yapmış ve pisliklerini onunla süpürüp temizlemeye başlamış. İşte ilâhî teklîfe muhâtap olmayan varlıkların durumu böyle olursa varın siz mükelleflerin hâlini düşünün!

❀

Bildiğiniz gibi, Firavun da yeryüzünde büyüklük taslamış; hatta işi rabb olduğunu iddiâ etmeye kadar vardırmıştı. Ama Allah da onu hem dünyanın hem de âhiretin azâbıyla cezâlandırmıştı (bk. Nâziât 79/24-25) yâni boğmak suretiyle dünya azâbıyla; yakmak suretiyle de âhiret azâbıyla... Kârun da malının çokluğuyla böbürlenmiş, ama Allah da hem kendisini hem de sarayını yerin dibine geçirmişti. İblîs de secde etmekten şiddetle kaçındığında böbürlenmişti ama Allah da kendisini ebediyen lânetlik etmişti. Kureyşliler de kendilerini müminlerden üstün görmüşlerdi. Ama sonunda bazıları katledilerek leşleri alçak ve âdî birer varlık gibi bir kuyuya doldurulmuştu! Hakkı olmadığı halde kibirlenen herkesin durumu kıyâmete kadar işte budur! Çünkü kibirlenen hiç kimse kurtulamamıştır kurtulamaz da!

Mesnevî'den:

Firavun'da olan sende de vardır.
Fakat senin ejderhan kuyuya hapsedilmiştir.
Nefsin ejderhadır, mümkün mü ölsün!

O, hüzün ve imkânsızlık yüzünden kımıldamamaktadır.
O bir dediği iki edilmeyen Firavun'un imkânlarını elde etse...
O zaman Firavunluk için yüzlerce Mûsâ ve Harun'un yolunu keser.
O ejderha, yoksulluk yüzünden bir kurtçuk gibidir.
Sivrisinek, mal ve makam sayesinde atmaca kesilir.
Her önüne gelenin bu arzuya ulaşması mümkün mü?
Ejderhayı öldürmeye Mûsâ gerek.
Mûsâ'nın ejderhasını gören yüz binlerce insan
Hezimete uğrayıp öldü.

Demek istiyor ki: Nefis büyük bir yılana benzer. Onun özelliklerini öldürüp ondan uzaklaştırmak kolay değildir. Aksine yüksek bir himmet ister; ara vermeden ve ısrarla çalışmak ister.

❀

فَاصْبِرْ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ فَاِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذ۪ى نَعِدُهُمْ اَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَاِلَيْنَا يُرْجَعُونَ ﴿٧٧﴾

77. Onun için (Resûlüm), sen sabret! Şüphesiz Allah'ın vaâdi gerçektir. Onlara söz verdiğimiz azabın bir kısmını ya sana gösteririz, yahut seni daha önce vefat ettiririz. Nasıl olsa onlar bize döneceklerdir.

Ey Muhammed! Kendileri için hazırlanan azapla karşılaşıncaya kadar, sen bu müşriklerin âyetler hakkındaki cedelleşmeleri gibi sebeplerden kaynaklanan eziyetlerine *"sabret. Şüphesiz Allah'ın"* bunlara azap edeceğine dâir "*verdiği söz"* kesinlikle olacak bir *"gerçektir. Onlara söz verdiğimiz azâbın bir kısmını"* yâni öldürülmelerini ve esir edilmelerini "*sana gösteririz.*"

"Yahut" göstermezden *"önce seni vefat ettiririz. Nasıl olsa onlar bize döneceklerdir."*

Şart mânâsına göre bu son kısım, "vefat ettirirsek"in cevabı olup şu anlama gelir: O azabın gelmesinden önce seni öldürürsek, bunlar kıyâmet günü başkasına değil, nasılsa bize getirilecekler! Biz de cezâlarını o zaman veririz!

Onları hiçbir şekilde bırakmayacağız. Hak Sübhânehû ve Teâlâ, öldürme, esaret, kıtlık vb. kâfirlerin tadacağı azabı bu dünyada âlemlerin Efendisine (a.s.) gösterdi. Onların karşılaşacakları azâbın gerisi âhirette olacaktır.

Dostlar her iki âlemde de mutlu ve mes'ûd hayat sürecekler. Düşmanlar ise bu dünyada da öbür dünyada da meşakkat ve gam çekecekler.

Allah dostlarının âhirette mutlu olacakları âşikârdır. Dünyadaki mutluluklarına gelince, bunun sebebi de şudur: Gerçek onların elindedir. Fakirlikte, zenginlikte, sağlıkta, hastalıkta… Hâsılı her durumda Allah'tan râzıdırlar. Hiçbir şey kendilerini

tasalandıramaz. Çünkü belâ içinde iken bile onu kimin verdiğini görmektedirler. Bunlar gözlerini esas âhiret nimetlerine dikmişlerdir. Allah düşmanlarının dünyadaki gam ve kasâvetlerinin sebebi, açıklanmayı gerektirmeyecek kadar âşikârdır. Zira dünyada nefsiyle birlikte olan biri nasıl rahat olabilir? Âhirette Allah'ın öfkesine mâruz kalacak bir insan nasıl gülebilir?

Âyet-i kerîmede kişinin Allah ile nasıl karşılaşacağına dâir de bir işaret vardır: Kul isyân eden biriyse Mevlâsına, O kendisine öfkeli olduğu halde gider. İtâatkâr biriyse sevgilisine büyük bir iştiyakla giden biriymişçesine gider.

Ömrün baharı dostlarla birlikte olmaktır.

❀

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ مِنْهُمْ مَنْ قَصَصْنَا عَلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ
لَمْ نَقْصُصْ عَلَيْكَ ؕ وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ اَنْ يَاْتِيَ بِاٰيَةٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ ۚ فَاِذَا
جَٓاءَ اَمْرُ اللّٰهِ قُضِيَ بِالْحَقِّ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْمُبْطِلُونَ ۟ ﴿٧٨﴾

78. Andolsun, senden önce de peygamberler gönderdik. Onlardan sana kıssalarını anlattığımız kimseler de var, durumlarını sana bildirmediğimiz kimseler de var. Hiçbir peygamber Allah'ın izni olmaksızın herhangi bir âyeti kendiliğinden getiremez. Allah'ın emri gelince de hak uygulanır ve o zaman bâtılı seçenler hüsrana uğrayacaklardır.

"Andolsun" ey Muhammed! *"Senden"* senin gönderilişinden ya da senin çağından "*önce de" birçok "peygamber gönderdik."* rivâyet edilir ki: Allah'ın âyetleri hakkında cedelleşenler, Yüce Allah'ın Hz. Peygamber (s.a.) aracılığıyla gösterdiği mûcizelere ek olarak yerden pınarlar fışkırtması, bahçeler çıkartması, göklere yükselmesi gibi birtakım mûcizeler daha getirmesini istemişlerdir. Oysa onun gösterdiği mûcizeler doğruluğuna yeterli derecede delâlet ediyordu. Cenab-ı Hak bu âyeti işte bunun üzerine indirmiştir.

"Onlardan sana kıssalarını anlattığımız kimseler de var." Bu ifâde, "Kur'an'da özel olarak ismini de belirterek açıkladığımız için senin de tanıdığın" mânâsındadır.

"Durumlarını sana bildirmediğimiz kimseler de var:" Adlarından bahsetmeyerek sana haber vermediklerimiz de var.

Kâşifî der ki: Onlardan bazısı, sana kıssalarını aktardığımız yirmi dokuz peygamberdir.

Aynü'l-maânî'de de der ki: Bunlar, yirmisekiz kişidir. Bir kısmı ise sana kıssalarını anlatmadığımızdır; ancak adları bilinmektedir: Elyesa' ve diğerleri gibi. Bir kısmı da ne adları bilinen, ne de kıssaları işitilenlerdir. Onlara îman hususunda, sayılarının belirlenmesi ve isimlerinin bilinmesi şart değildir.

Hz. Ali'nin bildirdiğine göre Allah Teâlâ, zenci bir peygamber de göndermiştir.

Tekmile'de belirtildiğine göre, bu peygamber Habeşli bir köleydi. "Allah'ın anlatmadığı" peygamberlere bu da dâhildir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Bunun mânâsı; bu zenci peygamberi muhtemelen, zencilere göndermiştir. Bu bakımdan, *"Şuna emin olun ki Allah hiçbir peygamber göndermemiştir ki adı güzel, kendi güzel, sesi güzel olmasın"*[207] şeklinde vârid olan ifâde ile aykırılık arzetmez. Çünkü, her ırk içerisinde o ırka göre bir güzellik söz konusudur. Velhâsıl, sayıları yüzyirmidört bin olarak nakledilen peygamberlerden, kıssaları zikredilenler çok az sayıdadır. *Şerhu'l-masâdir*'de **Ebû Zerr Ğıfârî** (r.a.)'den şöyle rivâyet edilmiştir: Ebu Zer (r.a.) Peygamber Efendimize "Kaç tane peygamber gelip geçmiştir?" diye sorunca, Efendimiz şu cevabı vermiştir: *"Yüzyirmidört bin."* Bu cevabı alınca dedim ki: "Peki rasûl olanlar kaç tane?" Şöyle cevap verdi: *"Çok sayıda; üç yüz on üç."*[208]

Bununla birlikte, bir kısım âlimlere göre evlâ olan, peygamberlerin sayısının bununla sınırlandırılmamasıdır. Çünkü tek bir kişinin getirdiği haber, o da bütün şartlarını taşımak şartıyla, sadece bir zan ifâde eder. Ayrıca böyle bir söze, itikadî konularda değil, sadece amelî hususlarda itibar edilir. Kaldı ki bu sınırlandırma, *"Onlardan sana kıssalarını anlattığımız kimseler de var, durumlarını sana bildirmediğimiz kimseler de var"* ifadesine aykırıdır. Ayrıca böyle kesin bir sınırlandırmada gerçeğe aykırılık büyük ihtimal dâhilindedir. Meselâ peygamber sayısının zikredilen sayıdan daha az olması durumunda, peygamber olmayan birini peygamber saymak söz konusu olabilir. Sayının daha fazla olması durumunda ise gerçekte peygamber olan birinin peygamberliği reddedilmiş olacaktır. Demek ki evlâ olan kesin bir sayı vermemektir.

Taftâzânî'nin *Şerhu'l-akaid*'inde de geçtiği üzere, bir başka rivâyette de "İkiyüz yirmidört bin" sayısı geçmektedir.[209] **İbn Ebi Şerif** *Haşiye*'sinde: "Ben böyle bir rivâyet göremedim" demektedir.

Mevlâ Muhammed Rûmî, *Mecâlis*'te şöyle der: "Îman edilmesi gereken umdelerden biri de peygamberlerdir. Peygamberlere îman etmek derken kasdedilen, onların Allah tarafından getirdiklerinin gerçek olduğunu ve bu konuda doğru söylemiş olduklarını bilmektir. Çünkü Yüce Allah, onları kullarına, kendi emir ve yasaklarını, vaad ve tehdidlerini tebliğ etsinler diye göndermiştir. Onları doğru söylediklerini ispat edecek âşikâr delillerle desteklemiştir. Peygamberlerin ilki, Hz. Âdem sonuncusu Hz. Muhammed (s.a.)'dir. Kişi önceki peygamberlere îman ettiğinde, o peygamberlerin sadece kendi geçmiş zamanlarının peygamberi olduğuna îman etmiş olmaktadır. Yoksa şu anın da peygamberleri olduklarına değil. Çünkü hiçbirinin şerîatı günümüzde geçerli değildir. Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.)'e îman etmeye gelince, onun şu an da peygamber olduğuna; son peygamber olduğuna; yâni nebîlerin de rasullerin de sonuncusu olduğuna îman etmek gerekir. Onun peygamber olduğuna îman ettiği halde, dininin kıyâmete kadar bir daha ilğâ edilmesi söz konusu değilken, son peygamber olduğuna inanmayanlar, kesinlikle îman etmiş olamazlar.

Her kim de “Ben bütün peygamberlere îman ediyorum. Fakat Hz. Âdem’in bir peygamber olup olmadığını bilmiyorum” derse, kâfir olmuş demektir. Ayrıca; Kur’an’da, peygamberlerin sayısı, kaç tane peygamber gelip geçtiği belirtilmemiştir. Bazı müfessirlerin zikrettiğine göre, Kur’an’da özel ismi ile zikredilen peygamber sayısı sadece yirmisekizdir. Bunlar da Âdem, Nûh, İdrîs, Sâlih, Hûd, İbrâhim, İsmâil, İshâk, Ya’kub, Yûsuf, Lût, Mûsâ, Hârûn, Şu’ayb, Zekeriyya, Yahya, İsa, Dâvûd, Süleyman, İlyas, Elyesâ, Zülkifl, Eyyub, Yûnus ve Hz. Muhammed (s.a.)’dir. Bir de peygamber olduğunu kabul edenlere göre Zülkarneyn, Uzeyr ve Lokmân’dır.”

Emâlî’den:

Ne Zülkarneyn tanınır peygamber olarak
Ne de Lokmân. Artık şu cedelleşmeyi bırak.

Bilinen şer’i delillerden anlaşılan şudur: Kadın bir peygamber gelmemiştir. Zülkarneyn, Lokmân ve Hz. Peygamber (s.a.)’in: *“O bir peygamber midir değil midir, bilmiyorum”*[210] buyurduğu- Tübba’; hakkında: “nebîdir”, “resuldür”, “velîdir” gibi farklı görüşlerin serd edildiği Hızır gibiler peygamber değildir. Bu durumda hiç kimsenin bunlardan birinin peygamber olup olmadığı konusunda kat’i bir dil kullanmaması gerekir. Zira peygamberlerden birinin peygamberliğini redetmek inkâr olduğu gibi, peygamber olmayan birinin peygamberliğine inanmak da inkârdır. Yâni peygamber olduğu ya da olmadığı üzerinde kesin bir ittifak bulunduğu takdirde… Peygamber olup olmadığı hakkında tartışmalar bulunması durumunda ise, inkâr etmiş sayılmaz. Çünkü böyle bir tartışmanın yapılıyor olması zannî delil mesabesindedir. İnkâr ise kat’i olan şeylerle ilgili bir red tavrıdır.

Fethu’r-Rahmân’da, Bakara sûresinde (253. âyetle ilgili olabilir) der ki: Kur’an’da özel isimleriyle zikredilen peygamberlerin sayısı yirmialtıdır. Bunlar Hz. Muhammed (s.a.), Âdem, İdrîs, Nûh, Hûd, Sâlih, İbrâhim, Lût, İsmâil, İshâk, Ya’kub, Yûsuf, Eyyub, Zülkifl, Şuayb, Mûsâ, Hârun, Dâvud, Süleyman, Uzeyr, Yunus, Zekeriyya, Yahya, İsa, İlyas, Elyesâ’dır. (Allah’ın salat ü selamı hepsinin üzerlerine olsun!) Ancak ***“Peygamberleri de kendilerine dedi ki:”*** (el-Bakara 2/247-248) ifadesinde İşmûyil’e; ***“Yahut şu kimseyi (bilmiyor musun) ki, harap ve yıkık bir kasabadan geçmişti”*** (el-Bakara 2/259) ifadesinde Ermiyâ’ya; ***“Hani Mûsâ yanındaki delikanlıya demişti ki”*** (el-Kehf 18/60) ifadesinde Yûşâ’ya; ***“Yemin ederim ki Yusuf ve kardeşlerin(in başlarından geçenler)de...”*** (Yûsuf 12/7) ifadesinde Hz. Yûsuf’un kardeşlerine işaret edilmiştir. Yakub oğullarının zürriyetinden olan “Esbât/Torunlar” yâni oniki peygamber ise özet olarak geçmektedir. Bunların arasında başka peygamberler de vardır. Tıpkı Hızır’da olduğu gibi, Lokman ve Zülkarneyn’de tartışma söz konusudur.

Hikmet ehli biri şöyle der: Müminlerin kendi çocuklarına, eşlerine ve hizmetçilerine Yüce Allah’ın Kur’an’da zikrettiği peygamberlerin isimlerini öğretmesi gerekir. Böylece hem onların hepsine îman edip tamamını tasdik edebilirler, hem de üzerlerine

düşenin sadece Hz. Muhammed (s.a.)'e inanmaktan ibâret olduğunu zannetmezler. Çünkü bir mükellefin, Kur'an'da ismi geçsin geçmesin bütün peygamberlere îman etmesi gerekir. Hangi zat adıyla açıkça peygamber olarak biliniyorsa, "tafsilî iman" açısından ona da îman edilmesi gerekir. Adı bilinmeyenlere ise icmâlen inanmak lazımdır.

İbn Kuteybe *Ma'ârif*'te anlatır: Peygamberlerin sayısı yüz yirmi dört bindir. Bunlardan üç yüz on beşi rasûldür. Bunların beşi İbrânîdir: Âdem, Şîs (Şît), İdrîs, Nuh ve İbrâhim. Beşi de Araplardandır: Hûd, Sâlih, İsmâil, Şuayb ve Hz. Muhammed (s.a.)

Tekmile'de der ki: **İbn Kuteybe**'nin zikrettikleri doğru değildir. Çünkü rivâyet edildiğine göre, Araplardan bir peygamber daha vardır ki onun adı da Hâlid b. Sinan b. Ays olup Abes b. Bağîz'dandır. Hz. Peygamber (s.a.)'in bu peygamberle ilgili olarak şöyle dediği rivâyet edilir: *"Bu zat; kavminin, kıymetini bilmediği biridir."*[211] Kız torunlarından biri Hz. Peygamber (s.a.)'e gelip de ondan ***"De ki: O Allah birdir"*** (el-İhlâs 112/1) âyetini dinleyince "Benim atam da aynısını söylerdi" demişti.

İbn Kuteybe şöyle der: İsrâiloğulları'nın ilk peygamberi Hz. Mûsâ; son peygamberi ise Hz. Îsâ'dır.

Tekmile'de de eserin sâhibi şöyle demektedir: Bana göre bu doğru değildir. Çünkü, şayet ilk "rasûlü" kasdediyorsa, Allah Firavun ailesinden olan Mümin Adam' ağzından: ***"Yemin ederim ki size daha evvel de Yusuf belgeler getirmişti.."*** (el-Mümin 40/34) diye nakletmekte ve böylece İsrâiloğulları'na Yûsuf adlı bir zâtın gönderildiğini haber vermektedir. Bu zat, geride geçen tartışmaya göre ya Ya'kup (a.s.)'ın oğlu olan meşhur Yûsuf'tur. Ya da Ya'kup (a.s.)'ın oğlu Yûsuf'un oğlu Efrâyim'in oğlu olan Yûsuf'tur. Eğer İbn Kuteybe özellikle "nebî"liği kasdediyorsa, Yûsuf ile kardeşleri de birer nebî olup bunlar da İsrâiloğulları'ndandı. Çünkü İsrâil zaten Ya'kub (a.s.)'dır. Peygamberlerin ilki Âdem (a.s.), sonuncusu da Hz. Muhammed (s.a.)'dir.

İbn Sellâm ve benzeri âlimler **Hazreti Âişe** (r.anhâ)'nin şöyle söylediğini naklederler: "Hz. Muhammed (s.a.)'den sonra peygamber yoktur, demeyin. Sadece Hz. Muhammed (s.a.) son peygamberdir, deyin. Çünkü İsa b. Meryem çok âdil bir hakem ve adaletli bir lider olarak gelecek ve Deccal'i öldürüp haçı kıracak, domuzu öldürecek, cizye koyacak ve bunların cereyan edeceği savaş bütün ağırlıklarını doğuracaktır."

Tekmile'de der ki: **Hazreti Âişe** (r.anhâ)'nın "Hz. Muhammed (s.a.)'den sonra peygamber yoktur, demeyin" sözü, Allah daha iyi bilir ama fakire göre, bir aklı evvelin kalkıp da "İsa b. Meryem'in kıyâmete doğru nüzûl edeceğine dâir rivayetlerin nesh edildiği" şeklinde bir vehme kapılmaması içindir. Yoksa gerçekte, Rasûlullah Hz. Muhammed (s.a.)'den sonra peygamber tabii ki yoktur. Gerçi, evet İsa ondan sonra tekrar gelecektir. Fakat o, Hz. Muhammed'den evvel de vardı. Nüzûl edeceği zamana kadar yani şu anda bile yine canlıdır. Nüzûl ettiği zaman da Muhammedî şeriate uyacak; bu şerîatin uğrunda savaşacaktır. Dolayısıyla Hz. Muhammed'den sonra bir peygamber yaratılmış olmayacak ve onun şeriati bir başka şerîatle yenilenip ilğa edilmeyecektir. "Hz. Muhammed'den sonra peygamber gelmeyecektir" sözü de böylece sahih olacaktır.

Şemâil ve benzeri eserlerde Hz. Peygamber (s.a.)'in isimleri bağlamında *"Kendinden sonra hiçbir peygamber gelmeyecek olan Âkıb"*[212] ifadesi geçmektedir. *Muvatta'* dışındaki sahih kitaplarda buna yer verilmekte ve **İmam Mâlik** bunu *Muvatta*'ında zikretmemiş olsa da bu, ilgili kısma eklenmiştir. Bu eklemenin Peygamber (s.a.)'den kaynaklanmış olması da, râviden kaynaklanmış olması da mümkündür. Eğer Peygamber (s.a.)'den kaynaklanmışsa, delil olarak bu yeter. Ancak raviden kaynaklanmışsa bu da "Âkıb" isminin Hz. Muhammed (s.a.)'e verilmesinin imkânsız olmadığını gösterir. Âişe hadisiyle bunun arasında anlattığımız şekilde bir çelişki de yoktur. O sözle: "Hz. Muhammed'den sonra bir peygamber yoktur, demeyin" ifâdesi ile kasdedilen "dünyada bir peygamber zuhur edecek" demeyin, anlamıdır. Çünkü Hz. İsa dünyaya nüzûl ederek Peygamberimiz'in şerîati uğrunda savaşacaktır. (Âkıb) hadisindeki "Kendinden sonra hiçbir peygamber gelmeyecek olan Âkıb" ifadesi, Hz. Muhammed (s.a.)'den sonra, "onun şerîatini ortadan kaldıracak bir peygamber" gelmeyecek anlamındadır. ***"O son peygamberdir"*** (el-Ahzâb 33/40) âyetinin mânâsı da budur. Yâni gerek nebîlik gerekse rasullük kendisiyle mühürlenmiş, sona erdirilmiş kişi demektir. Zira Hz. Îsa'nın peygamberliği ondan öncedir. Dolayısıyla Hz. Muhammed (s.a.)'in nebîliği bütün nebîlikleri; şeriati de bütün şeriatleri sona erdirmiştir. *Tekmile*'deki açıklama burada sona ermektedir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: *"Andolsun ki, senden önce de peygamberler gönderdik..."* âyet-i kerîmesi şuna işaret eder: Sonsuz ezelî hikmet, bizim senden evvel birtakım peygamberler göndermemizi, hem onları hem de ümmetlerini bütün yaptıklarının mukâbil bazı durumlarla karşılaştırmamızı, bunları anlatarak senin kalbini iyice pekiştirmemizi ve bunların başına gelenlerden ibret alıp aldıkları eğitimle eğitilmeniz için bunları sana anlatmamızı gerektirdi. Önce seni gönderip de bunların senden ibret almasını istemedik. Zira gerçek mutlular, başkalarının başına gelenlerden ibret alanlardır.

Her bir ıstırap, gönlü uyanık olanlar için bir habercidir.

Senin buna ihtiyacın olmadığından, sana yardımı olmayacak şeyleri biraz hafifletmek için *"durumlarını sana bildirmediğimiz kimseler de var."* Bu, aynı zamanda bildirdiklerinde de bildirmediklerinde de eksiksiz bir ilâhî inâyet bulunduğunun emâresidir.

"Hiçbir peygamber Allah'ın izni olmaksızın herhangi bir âyeti," peygamberliğinin nişânesi olarak kendisinden istenen bir mûcizeyi ***"kendiliğinden getiremez."*** Böyle bir şey sahih ve doğru olamaz. Çünkü mûcizeler farklı farklı dallarda ve özelliklerde olup Allah vergisi şeylerdir. O; bütün diğer taksîmatları gibi mûcizeleri de peygamberlerin hiçbir tercihi ve: "Ben şunların istediği mûcizeyi getireceğim!" diye bir dayatması sözkonusu olmaksızın tamamen, sonsuz hikmetine dayalı olan iradesiyle taksim etmiştir.

Bu ifadede Hz. Peygamber tesellî edilmekte ve bir nevi şöyle denmektedir: Sana anlatmış olalım veya olmayalım Allah Teâlâ, senden önce gelen peygamberlerin her birine bir mûcize tahsis etmiştir. O mûcize sâyesinde kavmiyle mücâdele etmiş;

kavminin inatla yalanlaması karşısında da direnip zafere erişmiştir. Sen de bunlar gibi direnip sabret de bunlar gibi zafere ulaş!

Mesnevî'den:

Hak yüz binlerce iksir yaratmıştır ama
İnsan sabır gibi etkili bir iksir görmemiştir.

"Allah'ın" dünyadaki veya âhiretteki azâba dâir ***"emri gelince"*** peygamberler ile onları yalanlayanlar arasında "***hak uygulanır"*** yâni hak taraftarları kurtarılır "***ve o zaman"*** yâni Allah'ın buyruğu geldiğinde ***"bâtılı seçenler"*** yâni boşa uğraşanlar, yâni herhangi bir sınırlandırma olmaksızın bütün bâtıl taraftarları -ki bütün inatçılar ve bu arada senden mûcize isteyenler buraya öncelikle dâhildirler- "***hüsrana uğrayacaklardır."*** Helâk olacaklar veya zaten hüsranda olduklarını kesin olarak anlayacaklardır.

Kamus'ta der ki: "Bâtıl" hakkın zıddıdır. (Âyetteki "ٱلْمُبْطِلُونَ" lâfzının fiil-i mâzîsi olan) "أَبْطَلَ" fiili "bâtılı getirdi" demektir. Buna göre "mubtıl", bâtıl taraftarı ve bâtıla sımsıkı sarılan demektir. Nitekim "muhıkk" da hak taraftarı ve hakka göre hareket eden, demektir. Burada "İşte o zaman kâfirler hüsrâna uğrayacaklardır!" buyurmadı. Çünkü *Burhânü'l-Kur'an*'da geçtiği üzere bâtılın tam zıddı hak olduğu içindir. Yani ayette "hakka göre hükmedileceği" belirtildiği için, sonunda "bâtılı seçenler" denmiş olmaktadır.

Âyette; Allah'ın azap ve ölüme dâir hüküm ve buyruğu henüz gelmeden O'na dönülmesi gerektiğine işâret edilmektedir. Çünkü aksi takdirde hüzün ve tasadan başka bir şey çekilmez!

[**Sadî**, *Bustan*'da der ki:]

Sen cezaya çarpılmadan önce af kapısını çal.
Dayak altında feryat etmenin faydası yoktur.
Ömrünün sermayesini telef ettikten sonra
Pişmanlıktan ne kazanırsın?

Bir kimse kötülük yapmış bile olsa, kıyametten evvel kendini derler toplarsa fenalık yapmış sayılmaz.

---

[207]. Tirmizî, Şemâil (thk. İzzet Ubeyd), Humus 1991, s. 154, hadis no: 314.
[208]. bk. Saati, Fethu'r-rabbânî, XX, 35-36.
[209]. İbn Kesir, Tefsir, I, 586.
[210]. İbn Kesir, IV, 144.

[211]. İbn Sad, Tabakat, I, 296.

[212]. Buhârî, Menakıb 17; Tefsir (61), 1; Müslim, Fedail 124, 125; Tirmizi, Edeb 67; Darimî, Rikak 59; Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 80, 81, 84; Tirmizi, Şemail, s. 180.

ALLAH
SİZE ÂYETLERİNİ
GÖSTERİYOR

اَللّٰهُ الَّذٖى جَعَلَ لَكُمُ الْاَنْعَامَ لِتَرْكَبُوا مِنْهَا وَمِنْهَا تَأْكُلُونَۘ ﴿٧٩﴾ وَلَكُمْ
فٖيهَا مَنَافِعُ وَلِتَبْلُغُوا عَلَيْهَا حَاجَةً فٖى صُدُورِكُمْ وَعَلَيْهَا وَعَلَى
الْفُلْكِ تُحْمَلُونَۜ ﴿٨٠﴾ وَيُرٖيكُمْ اٰيَاتِهٖۗ فَاَىَّ اٰيَاتِ اللّٰهِ تُنْكِرُونَ ﴿٨١﴾
اَفَلَمْ يَسٖيرُوا فِى الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذٖينَ مِنْ قَبْلِهِمْۜ
كَانُوا اَكْثَرَ مِنْهُمْ وَاَشَدَّ قُوَّةً وَاٰثَارًا فِى الْاَرْضِ فَمَا اَغْنٰى عَنْهُمْ مَا
كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨٢﴾ فَلَمَّا جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَرِحُوا بِمَا
عِنْدَهُمْ مِنَ الْعِلْمِ وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهٖ يَسْتَهْزِؤُنَ ﴿٨٣﴾ فَلَمَّا رَاَوْا
بَأْسَنَا قَالُوا اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَحْدَهُ وَكَفَرْنَا بِمَا كُنَّا بِهٖ مُشْرِكٖينَ ﴿٨٤﴾ فَلَمْ
يَكُ يَنْفَعُهُمْ اٖيمَانُهُمْ لَمَّا رَاَوْا بَأْسَنَاۜ سُنَّتَ اللّٰهِ الَّتٖى قَدْ خَلَتْ فٖى
عِبَادِهٖۚ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْكَافِرُونَ ﴿٨٥﴾

79. Allah, kimine binesiniz, kimini yiyesiniz diye sizin için hayvanları yaratandır.

80. Onlarda sizin için daha nice faydalar vardır. Gönüllerinizdeki bir arzuya, onlara binerek ulaşırsınız. Onların ve gemilerin üstünde taşınırsınız.

81. Allah size âyetlerini gösteriyor. Şimdi, Allah'ın âyetlerinden hangisini inkâr edersiniz?

82. Onlar yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı ki, kendilerinden öncekilerin sonu nasıl olmuştur, görsünler! Öncekiler bunlardan daha çoktu, kuvvetçe ve yeryüzündeki eserleri bakımından da daha sağlam idiler. Fakat kazandıkları şeyler onlara asla fayda vermemiştir.

83. Peygamberleri onlara apaçık bilgiler getirince, onlar kendilerinde bulunan *(beşerî)* bilgiye güvendiler *(onu alaya aldılar)*. Alaya aldıkları şey kendilerini boğuverdi.

84. Artık o çetin azabımızı gördükleri zaman: Allah'a inandık ve O'na ortak koştuğumuz şeyleri inkâr ettik, derler.

85. Fakat azabımızı gördükleri zaman imanları kendilerine bir fayda vermeyecektir. Allah'ın kulları hakkında süregelen âdeti budur. İşte o zaman kâfirler hüsrana uğrayacaklardır.

“Allah kimine binesiniz, kimini yiyesiniz diye” hem *“sizin”* hem de sizlerin maslahati *“için hayvanları,”* deve sürülerini *“yaratandır.”*

“Binme ve yeme” fiillerinden herbiri belli hayvanlara özgü olacak şekilde değil; yâni birinin taalluk ettiğine ötekinin taalluk etmesi câiz olmayacak tarzda değil, aksine hayvanların bir kısmı hem yemeye hem de binmeye yarayışlı olacak şekilde: “Bir kısım hayvanları binek olarak kullanmanız ve yemeniz için” demek olur. Maksad ancak menfaatlerle ilglidir. Binme de menfaatle ilişkilidir. Zira binme, yemenin aksine bir menfaat tüketimi (ve bir hizmet) iken, yeme bizzat bir şeyin (etin) tüketimidir. Ancak bu, yemenin de bir menfaat olmasına mâni değildir. Bu sebepledir ki ***“ondan taptaze bir et (balık vs.) yiyebilesiniz diye…”*** buyurulmuştur. (en-Nahl 15/14)

“En’âm”, “نَعَمْ” kelimesinin çoğuludur. Esâsen mer’alarda otlayan hayvanlar, denmekle birlikte develer için kullanımı yaygınlaşmıştır.

❀

وَلَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ وَلِتَبْلُغُوا عَلَيْهَا حَاجَةً فِى صُدُورِكُمْ وَعَلَيْهَا
وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ ﴿٨٠﴾

80. Onlarda sizin için daha nice faydalar vardır. Gönüllerinizdeki bir arzuya, onlara binerek ulaşırsınız. Onların ve gemilerin üstünde taşınırsınız.

“Onlarda sizin için,” binek olarak kullanma ve yeme dışında sütleri, yünleri ve derileri gibi *“daha başka nice faydalar vardır. Gönüllerinizdeki”* yâni kalplerinizdeki *“bir arzuya onlara binerek”* ve bir kentten diğerine yüklerinizi onların üzerine koyarak *“ulaşırsınız.”*

Kâşifî der ki: O yolculukla, gönüllerinizde olan yarar ve alışveriş arzusuna erersiniz.

“Onların,” yâni karada develerinizin ve denizde *“gemilerin”* yâni deniz taşıtlarının *“üzerinde taşınırsınız.”* Bu ifâdenin nazîri: ***“Ve onları hem karada hem de denizde taşıdık”*** (el-İsrâ 17/70) âyetidir.

İrşâd’da der ki: Bu ifâdeden maksad, muhtemelen kadınlarla çocukların hayvanlar üzerinde hevdecte taşınmasıdır. “Taşınırsınız” ifâdesinin “binek olarak kullanmanız” ifadesinden ayrı ve özel olarak zikredilmesinin sırrı da budur. Hayvanlarla taşımanın gemilerle taşıma ile bir arada zikredilmesinin sebebi, aralarındaki âşikâr münasebettir. Öyle ki develere karagemisi denmiştir. Zira hayvanların yükleri, üzerlerine isti’lâ edildiği (‘alâ’dan türetilmiş bir kelime olarak: yükseltildiği) için, gemilerle ilgili olarak da müşâkele (aynı şekle sâhip olmasını) sağlamak maksadıyla isti’lâ harfi (olan alâ) kullanılmıştır.

Medârik’te de şöyle der: “اَلْاِيعَاءُ: yükleme” de “اَلْاِسْتِعْلَاءُ: yükseltme” de doğrudur. Çünkü gemiler, üzerlerine yükseltilmek sûretiyle içlerine yüklenen nesneler için bir kap (î’â’ ile aynı kökten: وِعَاءٌ) mesabesindedir. Yükleme eylemini ifâde etmek bakımından her iki mânâ da sahih olduğuna göre, her iki ibare de sahihtir.

Bazı müfessirler ise şöyle demektedir: Bu âyet itibarıyla “en’âm”dan maksad, sekiz çift hayvandır. Yani, hem erkeklik hem de dişiliği hesaba katılmak şartıyla deve, sığır, koyun ve keçidir. Bu bakımdan, “bunları binek olarak kullanmanın ve yeme”nin anlamı, “binme” ve “yeme” fiillerinin bu çiftlerin tamamına taallukları itabarıyladır. Ancak bu ikisinden her birinin sekiz çifte birden taalluk etmesi câiz olacak şekilde değildir. Yine bu ikisinden her biri çiftlerin belli bir kısmına taalluk edecek yâni birinin talluk ettiğine öteki taalluk etmeyecek şekilde de değildir. Aksine çiftlerin bir kısmına meselâ koyuna sadece yeme taalluk edecek; deve ve sığır gibi bazısına da her ikisi birden yâni hem binme hem de yeme taalluk edecek şekildedir. “Menfaat” kavramı bunların hepsini içine almakta; “arzu ve ihtiyaç duyulan şeylere ulaşma” kavramı ise sadece sığırı kapsamaktadır.

Âyette, Allah Teâlâ’nın behîmî, hayvanî nefsi, o ulvî ruhlarınız için binit kıldığına dâir bir işaret vardır. Hakkı müşâhede etme ve yakınlık makamları gibi “ihtiyaçlarınıza onların üzerinde ulaşırsınız. O nefsin sıfatlarında sizler için hayvânî şehvet gibi başka birtakım menfaatler de vardır. Şehvet menfaati; aşk ve öfkenin, ayrıca dînî hamiyetin biniti olmasıdır. Hırs da böyle bir menfaat olup himmetin binitidir. Bu binitler sâyesindedir ki mürid, ulvî mertebelere erer. Nitekim bunlar üzerinde ve gemiler yâni kalbi sıfatlar üzerinde Hak Teâlâ’nın yanına, civarına taşınırsınız” buyrulmaktadır.

Hakikatten habersiz gafiller gibi fırsatı kaçırma.
Kol ve kanadın varken bu âlemden sefer kıl.

❀

وَيُرِيكُمْ اٰيَاتِهٖۗ فَاَيَّ اٰيَاتِ اللّٰهِ تُنْكِرُونَ ﴿٨١﴾

81. Allah size âyetlerini gösteriyor. Şimdi, Allah’ın âyetlerinden hangisini inkâr edersiniz?

“Allah size” sonsuz kudretine ve engin rahmetine delâlet eden *“âyetlerini”* delillerini *“gösteriyor.”* Bunlardan her biri normal seviyede aklı olanın bile inkâra cür’et edemeyeceği âşikâr birer delil olduğu halde *“şimdi, Allah’ın âyetlerinden hangisini inkâr edersiniz?”*

“Âyetler”in lâfza-i celâle izâfe edilmesi; yâni bizzat Yüce Allah’ın âyetleri olduğunun belirtilmesi, onların ne kadar muazzam olduklarını öğretmek ve inkâr edilmeleri durumunda ne korkunç bir duruma düşüleceğini belirtmek içindir.

Şayet “أَيُّ” lafzı, müennes bir kelimeye izâfe edildiği için ondan müenneslik almış olması hasebiyle doğru olanın, te’nîs tâsı ile “فَأَيَّةُ آيَاتُ اللّٰهِ” denmesi değil miydi? diyecek olursan derim ki: Yaygın ve genel olan “eyyü”nün müzekker olarak kullanılmasıdır. Müennesi (eyyetü) ise çok az kullanılır. Zira belli bir özellik bildirmeyen isimlerde müzekkerlik müenneslik ayrımına giderek himâr-himâra, insân-insâne demek, pek

rastlanmadık bir durumdur. Böyle bir ayrım zaten müphem olan “eyyü” lafzında çok daha garib kaçmaktadır. Çünkü zaten müphem olan bir şeyde böyle bir ayrım yapılamaz. Ancak bu anlattığımız, nidâ dışındakilerde geçerlidir. Zira fasih ve yaygın olan kullanım, müennes bir şeye nidâ edilirken “eyyü”nün müennes olarak kullanılmasıdır. Tıpkı ***“Ya eyyetühe’n-nefsü’l-mutmeinneh!”***de olduğu gibi. (el-Fecr 89/27) Nitekim bir kadına, müzekker olarak: “ya eyyühe’l-mer’etü!” diye nidâ edildiği duyulmamıştır.

Bilinmelidir ki kâinâtın bütün cüzleri sana Allah Teâlâ’nın birliğini, sonsuz bir kudrete sahip olduğunu gösteren apaçık birer âyet ve âşikâr birer hüccettir. Bununla birlikte, asılların aslı Allah’ın bunlardaki irşad yönüne ve keyfiyetine iletmesidir.

Büyüklerden biri niçin tevbe edip Allah’a yöneldiğini anlatırken demiş ki: Sırtüstü yatıyordum, hapsedilen birtakım kuşlar görünce dünyadan yüz çevirerek Mevlâ’ya yöneldim ve bir mürşid aramaya koyuldum. Bu arada **Ebu’l-Abbas Hızır’a** rastladım. Bana şöyle dedi: “Şeyh Abdülkadir’e git. Zira ben onun meclisinde bulunduğum bir sıra: «Allah bir kulunu kendisine çekmiş bulunuyor. Ona rastlarsan onu bana gönder» demişti. Bu zatın yanına gittiğimde beni: “Ey, Allah’ın kuşların diliyle kendisine çektiği ve pek çok hayırlar bahşettiği zat, buyur hoş geldin!” diyerek karşıladı.

İşte Allah bir kulunun hayrını isteyince onu dilediği bir sebep vâsıtasıyla kendine çeker. Bir varlıkla öbürü arasında vasıta olmak bakımından herhangi bir fark yoktur. İnsan eğer basîret sâhibi ise her türlü varlık aynasında vahdet güzelliğini müşahede edebilir.

Hakîkate ermiş kimse develerde de görür
Çin ve Çiğil güzellerinde gördüklerini

Allah Teâlâ’nın en büyük âyetleri Allah’ın peygamberleri ve velileridir. Çünkü Cenâb-ı Hak izzet ve kibriyâ özelliğiyle bütün âlemlere bunların zatlarından tecelli etmektedir. Öyle ise, bunca parlak âyeti ve onca âşikâr hucceti inkâr edenden daha cür’etkâr bir münkir olabilir mi!?

Sehl (Tüsterî) diyor ki: Allah’ın en açık âyetleri velîlerinde tecellî edenlerdir. Allah bunların kerametlerini tasdik edenleri en bahtiyar kulları kılmıştır. Bedbaht kullarının gözlerini de bunları kabul edemeyecek kadar körleştirmiş, gönüllerini onlardan çevirmiştir. Her kim O’nun velilerinin âyetlerini inkâr ederse bizzat O’nun kudretini inkâr etmiş olur. Çünkü ilâhî kudret Allah dostları aracılığıyla birtakım emâreler ortaya koymaktadır. Yoksa bu zatlar o kerametleri kendiliklerinden ortaya koyuyor değillerdir. Yüce Allah şöyle buyuruyor: “Allah size delillerini gösteriyor. Allah’ın delillerinden hangisini inkâr ediyorsunuz?” Ayrıca; bir şeyin iyice tanıtılıp öğretildikten sonra inkâr edilmesi, bunlardan önceki inkârdan daha ağırdır. O halde, mürşidlerin irşad ve işaretini benimseyerek sapkın inkârcılar zümresinden olmayanlara ne mutlu!

Huccetü’l-İslâm (Gazâlî) der ki: Sana ne kadar şaşılsa yeridir: Zengin birinin evine girip de oradaki türlü türlü zineti, çeşitli süs eşyalarını gördüğünde, bunlara karşı

hayranlığın bir türlü dinmek bilmez. Bunları hiç hatırından çıkarmazsın. Şöyle güzeldi böyle güzeldi diye ömrün boyunca anlatırsın. Oysa çok daha muazzam ve benzeri yaratılmamış bir eve, yâni kâinâta bakıp duruyorsun ama onun hakkında hiç kelâm etmiyorsun. Gönlün ona iltifat etmiyor; ondaki enteresan özellikler hakkında hiç düşünmüyorsun! Bu durum, insanı müşâhede etmekten alıkoyan bir kalp körlüğünden başka bir sebepten değildir. Ne güzel söylemişler:

Akıl sahipleri nazarında yeşil ağaç yaprağının her biri,
Yaratıcının mârifet defterinden bir varaktır.

Bu mertebeyi elde etmek için ona ulaştıran sebeplere yapışmak kaçınılmazdır. Bunların en büyüğü de o Müfettihu'l-ebvâb'ı yâni bütün kapıları açanı, kapıyı açana dek, her an zikretmektir.

❀

أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ
قَبْلِهِمْ ۚ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْهُمْ وَأَشَدَّ قُوَّةً وَآثَارًا فِي الْأَرْضِ فَمَا أَغْنَىٰ
عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨٢﴾

82. Onlar yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı ki, kendilerinden öncekilerin sonu nasıl olmuştur, görsünler! Öncekiler bunlardan daha çoktu, kuvvetçe ve yeryüzündeki eserleri bakımından da daha sağlam idiler. Fakat kazandıkları şeyler onlara asla fayda vermemiştir.

"Onlar yeryüzünde" Âd ve Semud diyarında "*dolaşmadılar mı ki,"* yâni senin kavmin olan Kureyş öylece oturup hiç yolculuğa çıkmadılar, hiç gezmediler mi ki, *"kendilerinden öncekilerin"* Âd ve Semûd gibi helâk olmuş milletlerin *"sonu nasıl olmuştur, görsünler!"* Görüp de ibret alsınlar. Bu son kısım sorunun cevabıdır. *"Öncekiler bunlardan daha çoktu, kuvvetçe ve yeryüzündeki eserleri bakımından da daha sağlam idiler."*Bunlar (Kureyş), bölgenin çeşitli boylarına gidip dolaşıyorlardı. Suriye ve Yemen taraflarına sefer düzenliyorlardı. Geçmiş milletlerden yalancı olanların serildikleri yerleri, bıraktıkları kalıntıları gözlemliyorlardı. O halde ey Muhammed! Böyle bir azaptan sakınsınlar da seni tekzip etmesinler!

Bunu belirttikten sonra geçmiş milletlerin başlarına gelenlerin niçin geldiğini, böyle bir âkıbete niçin dûçar olduklarını göstermek üzere buyuruyor ki: Hem bu milletler, senin kavminden sayıca daha fazla, yine sayıca ve bedenen senin kavminden daha güçlü idi. Bıraktıkları bina, saray, masna' gibi kalıntılar bakımından da. Masna' ve masnu', havuz gibi bir şey olup yağmur suları oraya toplanır. Yâni su tankı demektir. Buna "sahrîc" de denir. Türk halkı buna genelde yanlış bir telaffuzla "sarnıç" derler. Akarsuların ve kuyuların azlığı sebebiyle Arap kentlerinin çoğu böyle şeylere muhtaçtı.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Yeryüzünde bıraktıkları eserler", çok mâmur eserler demek de olabilir. Beden ve ağırlıklarının büyüklüğünden dolayı ayaklarının toprakta bıraktığı izler demek de…

Şeyh Muhyiddin İbn Arabî (k.s.)'un şöyle dediği anlatılır: 585 yılında Endelüs'te olduğum sırada Yûnus (a.s.) kavminden bir topluluğa rastladım. Bunlardan birinin toprakta bıraktığı izi ölçtüğümde ayak uzunluğunun 3 + 2/3 karış (üç karış + üçte iki karış) olduğunu gördüm.

"Fakat kazandıkları şeyler" yâni mallar, çocuklar ve ordu düzenlemek gibi kazançları ya da kazandıkları *"onlara asla fayda vermemiştir,"* başlarına geleni savuşturamamıştır.

Böylesine büyük imkânlar ve büyük zenginliklerin öncekilere zarar ve kayıptan başka hiçbir faydası dokunamadı ise bu gariban müşriklerin durumu nice olur! Birinci "mâ"nın, "Kazandıklarının bunlara ne gibi bir faydası oldu hâ!" anlamında soru "mâ"sı olması da câizdir. Ancak ikinci "mâ" her iki takdire göre de "ağnâ"nın fâilidir. Birinci "mâ"nın başındaki "fâ" ise çokluklarının, muazzam güçlerinin ve bununla "kazanıp durdukları" şeylerin âkıbetini göstermektedir. Yani netice, sıralama ve tertîb ifâde etmektedir. Bunun kendilerine yeteceğini iddiâ ediyorlardı. Ama, bu iddiânın sonucu, "fayda sağlayamamak"tan başka hiçbir şey olmadı. Dolayısıyla maksadın tersi ve istenenin zıddı olmasına rağmen, bu itibar, sonuç makamına kâim olmuştur. Tıpkı "ben ona öğüt verdim, ama o almadı" sözünde olduğu gibi. Yâni "ben aksini beklemekle birlikte, öğüdümün sonucu öğüt almamasından başka bir şey olmadı" demektir.

❀

فَلَمَّا جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَرِحُوا بِمَا عِنْدَهُمْ مِنَ الْعِلْمِ وَحَاقَ
بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ ﴿٨٣﴾

83. Peygamberleri onlara apaçık bilgiler getirince, onlar kendilerinde bulunan (beşerî) bilgiye güvendiler (onu alaya aldılar). Alaya aldıkları şey kendilerini boğuverdi.

"Peygamberleri onlara apaçık bilgiler," mûcizeler ve apaçık deliller *getirince...* Buradaki "fâ" da yukarıda özetle anlatılan ve müphem bırakılan "fayda sağlayamama"nın tefsir ve açıklanması mahiyetinde olup "fâ-i ta'kıbiyye ve tefsîriyye"dir. Çünkü tefsir müfesseri takip eder. Konuşmalarda bu tür fâlar sık sık kullanılır ki temelinde müphem bırakılan bir şeyin tefsir edilmesi, özetle geçilen bir şeyin de genişçe açıklanması yatmaktadır.

"Onlar kendilerinde bulunan (beşerî) bilgiye güvendiler." Buradaki bilgi ***"Her bölük kendi elindeki ile böbürlenmektedir."*** (er-Rûm 30/32) âyetiyle birlikte düşünülmelidir. Yani, sahip oldukları şeylerle sevinç ızhar ederek peygamberlerin bilgisini küçümsediler. Ayette bilgi diye bahsedilen şey, aslında ***"Öldükten sonra***

diriltilmeyeceğiz!" "Azap çekmeyeceğiz!" "Ben kıyametin kopacağını sanmıyorum!" (el-Kehf 18/36) gibi sapık inançları ve bâtıl şüpheleridir.

Gerçeğe uygun olmayan inançlara normalde "cehalet" denmesi gerekirken âyetin bunlara bilgi demesi, sadece bunlarla dalga geçmek içindir. Yâni bunlar, gerçekte bilgi olmayıp sadece kendileri açısından bilgi olan şeylerdir. Ya da kasdedilen; zanaatkârlık, astroloji ve fizik ilimleridir. Fizik, filozofların ilmidir. Çünkü hakîm ve filozoflar peygamberlerin bilgisini küçümseye gelmişler ve aklî mümareselerle elde ettikleri bilgilerle yetinmişlerdir. Bunlar: "Esas doğru yolda olanlar biziz. Bizi doğruya iletecek kemse yoktur" demektedir. Sözgelimi **Sokrates**, **Mûsâ** (a.s.) "peygamber olarak ortaya çıkınca: "Biz zaten adam akıllı saf ve eğitilmiş insanlarız. Bizi arındırıp eğitecek birine ihtiyacımız yok!" demiştir.

Mağribî der ki:

Dinsizlerin ilmini bırak, cehâleti hikmet olarak kabul etme.
Yunan filozoflarının hayal ve zanlarından bahsetme.

Meselâ câhiliyye telakkisinde âlim ve hikmet sahibi zannedildiği için "Ebü'l-hikem" künyesiyle tanınan biri, İslam geldikten sonra Hz. Peygamber (s.a.) tarafından Ebu Cehl olarak künyelenmiştir. Çünkü gerçek mânâda bilgisi olmuş olsaydı, Rasûlullah (s.a.)'e kesinlikle îman ederdi.

Hâfız şöyle der:

Âlimin gönlü ve görenin gözü olmadıkça saray,
Medrese, ilmi tartışma ve çardağın ne faydası var?

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Bilgiden" demek; akıl, hayal ve vehim ürünlerine ma'kûlât, muhayyelât ve mevhûmâta benzer şeylerden demektir. "Yanlarındaki" ifadesinin "peygamberlerin yanındaki" şeklinde düşünülmesi de câizdir. O zaman bilgiden murad, kendi peygamberlerinin ortaya çıkardığı bilgiler olur. "Kâfirlerin ferah"ından maksad da, böbürlenmek değil, bu bilgilere gülüp bunlarla alay etmektir. Nitekim *"Alaya aldıkları şey kendilerini boğuverdi"* ifadesi de bunu pekiştirir. Yâni peygamberlerle geçtikleri dalgaların, onların bilgilerini ve kendilerine verdikleri azap ve benzeri haberleri küçümsemelerinin vebâli kâfirlerin başına gelip iniverdi. Hasılı onlar, Allah'ın kendileri hakkındaki muradı konusunda O'nu âciz bırakacak değillerdir.

Mesnevî'den:

Birisi ağzını eğdi, Muhammed'in adını
Eğlenerek andı, ağzı çarpıla kaldı.
Pişman olup şöyle dedi: "Ey Muhammed,

Ey lütuflar ve ledün ilmi sahibi affet.
Ben bilgisizlikten eğlendim seninle.
Oysa eğlenmeye lâyık ve müstehak olan bendim.
Allah, bir kimsenin perdesini yırtmak isterse,
Onu temiz kişileri kınayıp yermeye meylettirir.

Öyleyse, bizi öncekilerin ardından dünyaya getirene şükürler olsun.
Böylece, Allah'ın geçmiş yüzyıllarda öncekilere verdiği cezaları duyduk.

Ola ki tilki gibi, o önceki kurtların hâlinden
Kendimizi daha fazla koruyabiliriz.
İşte o sözü doğru hak peygamber,
Bunun için bizi "Acınmış ümmet" diye adlandırdı.
Ey ulular! O kurtların kemiklerine,
Tüylerine apaçık görün de öğün alın.
Akıllı kişi, Firavun'un ve Âd'ın sonunu duyunca,
Bu varlığı ve kibri başından atar.
Eğer atmazsa, başkaları onun hâlinden,
Onun sapkınlığından öğüt alır.

Cenab-ı Hak'tan bizleri gerçeğe ulaştıran ilme sahip kılmasını niyaz ederiz.
Şu beyit ne güzeldir:

Kîl u kâl ile hâl ehli olunmaz.
Hazinenin adını eden mün'im olmaz.

Demek ki hakka boyun eğip amele gayret etmek kaçınılmazdır.
Kemâl Hocendî der ki:

Muhakkikler ilminde cedel yoktur.
Murâd olanların ilminde amelden başka bir şey yoktur.

Ravza'da şöyle diyor: **Haccâc** (Sa'îd) **İbnü'l-Müseyyeb**'in yanında namaz kılarken, bu zat Haccac'ın imamdan evvel kalktığını, başını yere yine ondan evvel koyduğunu görmüş. Selam verir vermez elbisesinden yakalamış ve duâsıyla birlikte namazı bitirdiğinde takunyasını Haccac'a vurmak üzere kaldırarak: "Ey hırsız, ey hâin! Sen böyle mi namaz kılıyorsun! Şimdi bunu kafana vuracağım senin!" diye çıkışmış. Haccac o sırada hacca gitmekte imiş. Hacdan sonra Suriye'ye avdet edip vâli olmuş ve tekrar Medine'ye geldiğinde hemen Mescid'e giderek İbnü'l-Müseyyeb'e: "Bir zamanlar falanca falanca sözleri bana söyleyen sen miydin!" demiş. "Evet bendim" deyince: "Allah senin gibi bir terbiyeci ve hocayı hayırla mükâfâtlandırsın. Senden sonra

kıldığım bütün namazları hep senin sözlerini hatırlayarak kıldım" demiş.

O halde bilginin gereğine göre hareket etmek son derece önemlidir.

❀

فَلَمَّا رَاَوْا بَأْسَنَا قَالُوا اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَحْدَهُ وَكَفَرْنَا بِمَا كُنَّا بِهِ مُشْرِكِينَ ﴿٨٤﴾

84. Artık o çetin azabımızı gördükleri zaman: Allah'a inandık ve O'na ortak koştuğumuz şeyleri inkâr ettik, derler.

Önceki tekzibçi milletler bizim *"o çetin azâbımızı*" yâni dünyadaki azabımızın ne denli şiddetli ve sıkıntı verici olduğunu "*gördükleri,"* artık kaybetmiş olmanın getirdiği o hâlet-i ruhiyeye düştükleri *"zaman"* başka bir şey diyemeyip *"Allah'a inandık,*" tek olan Allah'a, "ve *O'na ortak koştuğumuz şeyleri inkâr ettik, derler."*

"بِمَا" ifadesi, "O'na îman etmemiz sebebiyle" demek olup putları kasdetmektedirler.

"Azâb-ı beîs" ifâdesi de "be's"ten gelmekte olup "şedîd yâni çok şiddetli" demektir.

Âyetin başındaki "fâ" salt takip ve sonrasının öncekinin hemen akabinde gerçekleşerek ona tâbi olduğunu ifâde etmektedir. Çünkü yukarıdaki "Peygamberleri onlara gelince" ifâdesinin zımnen onların "inkâr etmeleri" olduğu anlaşılmaktadır. Böylece sözün toplamı, "fakat inkâr ettiler; sonra o şiddetli azabımızı görünce de îman ettiler" değerinde olmaktadır.

❀

فَلَمْ يَكُ يَنْفَعُهُمْ اِيمَانُهُمْ لَمَّا رَاَوْا بَأْسَنَا سُنَّتَ اللّٰهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ
فِي عِبَادِهِ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْكَافِرُونَ ﴿٨٥﴾

85. Fakat azabımızı gördükleri zaman imanları kendilerine bir fayda vermeyecektir. Allah'ın kulları hakkında süregelen âdeti budur. İşte o zaman kâfirler hüsrana uğrayacaklardır.

Evet îman ettiler; "fakat *bizim azâbımızı gördükleri zaman"* yâni azabımızı bizzat görüp içine düştüklerinde öylesine *"îmanları*" yâni vahdâniyetimizi mecburen tasdik etmeleri, böyle bir îmanın kabûl edilmesi normalde mümkün olmadığı için, "*kendilerine bir fayda vermeyecektir."* Ki âyetin devamında geçen *"Allah'ın kulları hakkında süregelen âdeti budur"* ifadesi de buna delâlet etmektedir. Zira azap bizzat gözle görüldüğü anda teklif kalkar. İman denen şey ise teklif anında geçerli ve makbuldür, yeis ânında değil. O îmanın geçerli ve makbul olması imkânsızdır; çünkü kendilerine emredildiği zaman îman etmemişlerdi. "Bu, sahih ve doğru bir îman olmamıştır" anlamında "فَلَمْ يَكُ" denmesinin nedeni de budur. Çünkü "فَلَمْ يَكُ يَنْفَعُ: fayda verecek değildi" demek, îmanın hiçbir fayda sağlamadığını ifâde etmek bakımından, direkt "فَلَمْ يَنْفَعْ: fayda vermedi" demekten daha belîğdir. Buradaki "fâ" da (ibarede yer

almayan bir) “âmenû”ya atfetmek için olup bir nevi şöyle denilmiş oluyor: “Îman ettiler, ama bu imanları kendilerine fayda verecek değildi.” Çünkü fayda verecek îman, aksini yapmaya gücün yettiği halde bizzat kendi tercihinle yaptığın imandır. Oysa, azabı gören birinin îman etmekten başka hiçbir çaresi yoktur. Böyle bir îman da kendisine fayda sağlamaz. Dünyada fayda sağlayamaması, âhirette de fayda sağlayamayacağına delildir.

“Allah’ın kulları hakkında” öteden beri *“süregelen âdeti budur.”*

“خَلَتْ” “hulüvv” kökünden “boşaldı, hâlî oldu” demektir. Hem zaman hem de mekan için kullanılmakla birlikte geçmiş zaman tasvir edildiği için, dilciler “خَلَا الزَّمَانُ: zaman boşaldı” kavlini, “geçip gitti” mânâsına tefsir etmişlerdir. Şu demektir: Allah şiddetli azabını bizzat görüp içine düşen birinin o an gerçekleştirdiği imanı kabul etmemeyi, bütün kulları hakkında geçerli bir yasa haline getirmiştir. “Sünnete” lafzının tahzir/sakındırma babından mansup olması da câiz olup, o zaman ibare: “إِحْذَرُوا سُنَّةَ اللّٰهِ: Allah’ın önceki bütün tekzipçilere hep aynı şekilde uyguladığı yasasından sakının!” şeklinde düşünülür.

“Sünnet”; devamlı girilen yol ve alışkanlık manasındadır. “Sünnetullah” tabiri ise, Allah’ın o hikmetli yolu demektir.

“İşte o zaman kâfirler hüsrana uğrayacaklardır:”

“هُنَالِكَ” lafzı, esasen mekânı göstermesi için konulmuştur. Ancak burada zamanı göstermektedir. Çünkü bununla “لَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا : *şiddetli azabımızı gördüklerinde*” ifadesine işaret edildiği, “lemmâ” ise zaman ifâde ettiği için “hünâlike”den de -zaman, tıpkı mekan gibi fiilin içinde gerçekleştiği bir zarf olması hasebiyle mekana benzetilerek- zaman anlamı kastedilmiş olduğu anlaşılır. **İbn Abbas (r. anhümâ)**’nın dediğine göre mânâ şöyledir: Yüce Allah’ın vahdaniyetini inkâr edip duranlar ve tekzipçiler o şiddet ve azabı gördükleri vakitte hüsrana uğramış, kaybetmiş olacaklardır!

Zeccac der ki: Kâfir her vakit hüsrandadır. Ancak hüsranda olduğunu azabı gördüğü zaman anlayacak ve hiçbir kurtuluş (şansı) ümid edemeyecektir. Gerideki (78. âyet) gibi “İşte o zaman bâtıl taraftarları hüsranda kaldılar” buyrulmayıp “kâfirler…” denilmektedir. Çünkü burası yenilenmemiş bir imanla bağlantılıdır. İmanın zıddı da, *Burhânu’l-Kur’an*’da belirtildiği gibi küfürdür. Demek istediği şudur: “Kâfirler” ifadesi burada daha güzel düşmektedir. Tıpkı “bâtıl taraftarları” ifadesinin, sırrı yerinde açıklandığı üzere, oraya daha güzel düştüğü gibi.

Azap görüldüğü veya hayattan ümit kesildiği anda gerçekleştirilen iman-ı ye’s ve be’s hakkında bazı açıklamalar vardır. Hangisinin daha uygun olduğunu anlayabilmen için bunları sana nakledeyim:

Emâlî’de şöyle der:

Makbul değildir, kişinin be’s ânındaki imanı
Çünkü kalmamıştır kendisî’çün hiç, amel imkânı.

Be’si kullanıp ye’si kullanmaması “şiddetli azabımızı görünce” âyetine uygun olsun diyedir. Böylece, hem be’s hem de ye’s aynı anda ifâde edilmiş olmaktadır. Be’s; aslında şiddet, sıkıntı ve zarar demektir. Be’s hâli ise, vaad ve tehdidlere ilişkin olarak gelen ilâhî haberlerin açıkça ortaya çıktığı ve azabın bizzat gözle görüldüğü vakittir. Ye’s hali de, kişinin hissî güçlerinin dumura uğramasından sonra âhiret hükümlerinin kendini belli ettiği o son nefes verme ânıdır. Be’s halinde gerçekleştirilen bir îman ile bir tevbe aynı şeydir. Çünkü *“îmanları kendilerine fayda verecek değildir”* buyurulur. Merhamet ise ancak vaktinde ümid edilir. Tehdidin gerçekleşmesi ile birlikte bu vakit elden çıkmıştır. Böyle bir anda artık amel ve imtisâl tasavvur edilemez. İman da mecbûrî olarak, ihtiyarı dışında gereçekleşmiştir. Bilindiği gibi, Güneş batıdan doğduğu zaman da insanların imanı kabul edilmeyecektir. Mecbûrî bir îman olduğu için buna itibar edilmez. Zira mecburen îman eden kişinin helakten kurtulmak gayesiyle îman etmesi; kurtulunca da eski alışkanlıklarına geri dönmesi pekâlâ mümkündür. Âlimler de şöyle demiştir: İman ve itaat arzusu; ancak ve ancak o arzu, onların bizzat îman ve itâat oldukları için olması durumunda fayda verebilir. Bunların sevap isteği ve ikab korkusuyla yapılması durumunda hiçbir faydaları olmaz. **Sa’dî**’nin *Havâşî’*sinde En’âm sûresi tefsirinde böyle geçmektedir.

Mesnevî’den:

Bu pişmanlık sıkıntının sonucudur,
Hazine gibi parıldayan aklın sonucu değil.
Sıkıntı geçince pişmanlık da yok olur.
O tevbe ve pişmanlığın toprak kadar değeri yoktur.
O tevbe ederken akıl pîri seslenir:
“Geri gönderilseler, yine dönerler.”

Böylece dünyevî tehdidin ortaya çıktığı vakitte gerçekleşen îman ve pişmanlık, uhrevî tehdidin varlığı sırasında gerçekleşmiş îman ve pişmanlığa benzer. Hatta hiç fark yoktur. Bunun bir faydası olmadığı gibi, onun da bir faydası yoktur. Zira âhiret ve âhiret hükmündeki mukaddimeler hükmen eşittir. *“Her kim ölmüşse onun kıyâmeti kopmuş demektir”*[213] şeklinde bir hadis vârid olmuştur. Şu sebeple ki: Ölüm zamanı, dünyadaki zamanların sonu iken âhiret zamanlarının başıdır. Ölüm zamanının kıyâmet zamanıyla bağlantılı olması dolayısıyladır ki onun hükmünde olmuştur. O halde, Firavun ve benzerlerinin, boğulma ve benzeri esnâlardaki imanları, ortaya çıkışı âhiret hallerinin ortaya çıkışıyla; gözlemlenmesi de uhrevî azabın gözlemlenmesi ile aynı mânâya gelen, tehdid gerçekleştiği anda gerçekleştirilen mezkûr mecbûrî îman kabilindendir.

Demek ki be’s hali, aralarında hiçbir fark olmaksızın son nefesi verme durumuna benzer: Son nefesi verirken gerçekleştirilen îman makbul ve geçerli olmadığı gibi, be’s halindeki îman da böyledir. Sözgelimi Firavun’un, o boğulduğu sırada gerçekleştirdiği

iman, son nefesini vermezden evvel gerçekleştirmiş olsa bile, bir be’s hali olduğu için kabul edilmemiştir. Bunu iyi kavramak gerekir; çünkü bu bazı ayakların kaydığı problemlerdendir. Ye’s halindeki îmana gelince, ki âhiret hallerinin gözlemlenmesinden sonraki îman olup mutlaka son nefes verilirken ve can bedenden çıkarken gerçekleştirilir, fetva kitaplarında, bunun da geçersiz olduğuna dâir hükümler verilmektedir. Ancak îman sâhibi birinin gerçekleştirdiği ye’s tevbesi bunun dışındadır.

Hidâyetü’l-mehdiyyîn’de geçtiği üzere tercih edilen görüşe göre bu tevbe, geçerlidir. Çünkü kâfir Allah’ı tanımayan yabancı biridir ve direkt imanla başlamıştır. Fasık biri ise, öyle-böyle Allah’ı tanımaktadır. Hâli, bakâ hâli olup (yani öyle böyle bir imanı mevcut olup) bakâ da ilk başlayıştan daha kolaydır. Yâni ye’s imânının durumu serpilmesi mümkün olmayacak bir vakitte dikilen bir ağaca benzer. Ye’s tevbesi ise zaten uygun havalarda meyve veren bitmiş bir ağacın durumuna benzer. Tevbenin ne zaman yapılırsa yapılsın, geçerli olduğunun delili, ***“O, kullarının tevbesini kabul eden bir zattır.”*** (eş-Şûrâ 42/25) Böyle demişlerdir, ama bu, ***“Kötülükleri işleyip durdukları halde, sonunda herhangi birine ölüm geldiğinde «Ben şimdi tevbe ettim» diyenlerin tevbesi geçerli değildir.”*** (en-Nisâ 4/18)

Bağavî *Tefsir*’inde der ki: Öleceğini kesin olarak anladıkları takdirde, bir isyankârın tevbesi ve bir kâfirin imanı geçerli değildir.

Bağavî, “ölüme ramak kalmış ve son nefesini vermek söz konusu ise” demek istiyor. Yoksa muhakkık âlimler demişlerdir ki: Ölümün yaklaşmış olması tevbenin kabulüne engel değildir. Tevbenin kabulünü esas engelleyen, **Sa’dî**’nin *Havâşî*’sinde Nisâ sûresi tefsirinde de geçtiği üzere, görüldüğü an Allah hakkında kesin ve mecbûri bir îmanın gerçekleşmiş olacağı halleri görmektir. Ölümün yaklaşmış olması; birtakım emâre ve sebeplere bağlı olarak kesinlikle öleceğini anlamamak demek değildir. Şu âyet de buna delalet eder: ***“Herhangi birinize ölüm gelip çattığında, şayet bir mal bırakacaksa, vasıyyet etmesi farz kılınmıştır.”*** (el-Bakara 2/180) İllet ve hastalıklar gibi, ölüm emareleri gelip de ölümün belirtileri ortaya çıkınca demektir. Çünkü ölüm nefesi verilirken böyle bir vasıyet yazılması zaten mümkün değildir.

❀

Ravzatü’l-ahbâr’da anlatılan şu olay da bu kabildendir: **Amr b. Âs** kendisine ölüm gelip çattığında oğlu Abdullah’a şöyle demiş: “Yavrum! Getireceği zarar ve kötülüklerle birlikte devlet hazinesini kim alabilir?” Şu cevabı vermiş: “Allah’ın burnunu kestiği kimse.” Sonra: “Onu Beytülmâle götürün” demiş. Sonra (Amr) zincir ve bukağı isteyip onları üzerine geçirmiş ve şöyle demiş: “Ben Hz. Peygamber (s.a.)’in şöyle dediğini duymuştum: *«Şuna emin olun ki son nefesini vereceği ana kadar tevbe kapısı ademoğluna açıktır.»*[214] Daha sonra kıbleye yönelip şöyle duâ etmiş: “Allahım! Sen emrettin biz karşı çıktık. Sen yasakladın biz irtikâp ettik. Bu sana sığınan birinin makamıdır. Şayet affedersen af yetkisi senindir af edersin. Cezalandıracak olursan bu da bizzat kendi ellerimin yaptıkları yüzündendir. Allah’tan başka hiçbir ilah yoktur. Seni

her türlü eksiklikten tenzih ederim. Şuna eminim ki ben gerçekten bir zalimim." Böylece, zincirlenmiş ve bukağılanmış bir vaziyette ölmüş. Bu durum **Hasan b. Ali**'ye (r. anhümâ)'ya haber verilince: "İhtiyar, öleceğini anlayınca müslüman olmuş hâ! Umarım bir faydası olur" buyurmuştur. **Hasan**'ın "umarım" diye bir ümit sîgası kullanmış olması, "bu kesin olmadığı için", olduğu kadar irşad da içermektedir.

❀

Yine rivâyet edildiğine göre; Hz. Peygamber (s.a.)'in süt kardeşi **Osman b. Maz'ûn** (r.a.) vefat etmişti. Hz. Peygamber'in ölümünden önce bizzat onun gözleri önünde gasledilip kefenlendiğinde Peygamberimiz ağlamıştı. Osman'ın hanımı **Havle binti Hakîm** (r.anhâ) da: "Ne mutlu sana! Ey Ebu's-Sâib! Helal ü hoş olsun sana cennet!" demişti. Peygamber (s.a.) kendisine şöyle bir hışımla bakıp: *"Sen onun cennetlik olduğunu nereden biliyorsun!"* buyurdu. Kadıncağız da: "Yâ Rasûlâllah! Sizi arkadaşınıza karşı böyle yeni bir tavra iten nedir!" dedi. Hz. Peygamber (s.a.)'in: *"Ben daha kendime bile ne yapılacağını bilemiyorum!"* şeklindeki cevabı üzerine de insanlar, Osman hakkında endişeye kapıldılar.[215]

Ölüm esnasında tevbenin kabul edilmemesinin sebebi, ***"Onlar ki gayba îman ederler"*** (el-Bakara 2/3) âyetinin gösterdiği üzere, bizlerin görmediğimiz şeylere îman etmekle mükellef olmamızdır. Ölüm esnasında ise, gayb olan şey artık gözle görülür olmuştur; dolayısıyla bu durumdaki îman sahih olmaz. Yine, bütün isyankâr müminlerin ölmeye yüz tuttukları sırada pişman olacağında şüphe yoktur. Nitekim *"Günahından tevbe eden o günahı hiç işlememiş gibidir"*[216] şeklinde bir hadis vârid olmuştur. Bu durumda müminlerden hiçbir kimsenin ateşe girmemesi icap eder. Oysa kesin olarak sabittir ki ateşe gireceklerdir. Ulemanın: Tevbenin şartlarından biri de o günaha bir daha dönmemeğe kesin olarak karar vermektir. Bu ise, ancak tevbe eden kişinin dönmemeye yönelik tahminiyle birlikte gerçekleşir. Bu da **Âmidî**'nin şu görüşü ile aykırılık arzetmektedir: Kişi ölümle yüz yüze geldiğinde, şayet yaptıklarına pişman olursa, Selef'in icmâ ettiği kadarıyla tevbesi geçerlidir. Şayet bir şey yapması sözkonusu olmadığı için, fiili terketmeye kesin karar vermesi de sözkonusu edilemezse, bu, "geçmişe pişman olmak, şu anda bırakmak ve ileride bir daha yapmamak" demek olan tevbenin anlamındaki bu genellikten müstesnadır. **Ramazan Efendi**'nin *Şerhu'l-Akâid*'inde de böyle geçer.

"O, kullarının tevbesini kabul eden bir zattır" (eş-Şûrâ 42/25) âyetindeki tevbelerin sınırsız kabulü ise, gerek önceki ayetle, yâni ***"Kötülükleri işleyip durdukları halde, sonunda herhangi birine ölüm geldiğinde «Ben şimdi tevbe ettim» diyenlerin tevbesi geçerli değildir."*** (en-Nisâ 4/18) âyetiyle ve gerekse *Tirmizî*'nin **İbn Ömer** (r.anhümâ) hadisi olarak tahrîc ettiği *"Allah, son nefesini verme aşamasında olmadıkça kulunun tevbesini kabul eder"*[217] hadisiyle sınırlandırılmıştır. Bu hüküm müminin tevbesini de kâfirin tevbesini de kapsar. Bu bakımdan îman -ki

tevbe de böyledir- ye's halinde gerçekleştirilmesi durumunda geçerli değildir. Ancak Allah'ın günahkâr kullarına karşı merhameti sâyesinde bundan biraz evvel gerçekleştirilse, o zaman her ikisi de geçerlidir. Dolayısıyla ölümün gelip çatması (ihtizâr) demek, bizzat son nefesin verilmesi ve canın bedenden çıkmasının iyiden iyiye yaklaşması demektir. Yoksa ölümün ilk belirtilerinin gelmesi ve mutlak mânâda ölüm mukaddimelerinin ortaya çıkması demek değil. Be's halini de varın siz buna kıyas edin.

Bir de şu husus kaldı: **Hazreti Ali** (r.a.) "Lâ ilâhe illâllah!" diyen birini katlettiğinde, Hz. Peygamber (s.a.) şöyle demişti: *"Onu niçin öldürdün, ey Ali!"* Ali: "Çünkü bu sözü içinden gelerek söylemediğini, sırf kılıç korkusuyla böyle dediğini gördüm" dedi. Peygamber (s.a.) ise*: "Kalbini mi yarıp da baktın!"*[218]

Bu söz, zor durumda kalmış ya da zorlandığı için îman eden birinin imanının da sahih ve geçerli olduğuna delalet etmektedir. Muhtemelen Hz. Peygamber (s.a.) peygamberlik nuruyla özellikle o maktûlün îman ettiğini görerek böyle çıkışmıştır. Bilgi *Müteâl* olan Allah'ın katındadır. Bunu böyle belle.

İmam Mâlik de ye's anındaki imanın geçerli ve sahih olduğu görüşündedir. Âlimler Mâlik'e göre, kişi öleceğini kesin olarak bilse bile îman ettiği takdirde imanının sahih olduğunu söyler. Ancak şer'i bir delil o imanı reddetmemiş ise… Bu bakımdan sözgelimi Firavun'un imanı ona göre de geçerli değildir. Çünkü ***"Şimdi mi (iman ettin), oysa daha evvel karşı gelmiştin…"*** (Yûnus 10/91) âyeti onun imanını reddetmektedir. Mâlik böyle bir imanı mutlak olarak reddetmektedir. Çünkü ona göre böyle bir anda gerçekleştirilen bir îmanın geçersiz olduğunu gösteren nasslar yoktur. Âlimler böyle demişler; ama bunda bâriz ve tam bir zaaf vardır. Bu görüşün Mâlik'e isnadı da açıkça görüldüğü üzere kesinliği şüpheli, öylesine yapılmış bir isnâd gibi duruyor.

İşte bu konu ile ilgili olarak benim yapabildiğim uzlaştırma, sıralama, tercih ve tehzib bundan ibarettir. Cenâb-ı Hak'tan gerek kendim gerekse sizler için niyazım odur ki, pazularımızı îman gücüyle kuvvetlendirsin. Bizzat gözle görüyormuşçasına gerçekleşen bir bilgi ve îman süsüyle süslesin. Akıbetimizi hayırlı ve en güzel eylesin. Bizlere ilâhî rızâ ve yakınlıklar müjdelesin. Bizi kendi katına doğru süzülerek uçanlardan ve kapısında inip konaklayanlardan eylesin. Bu "Hâ Mîm"lerin ve ihtiva ettikleri muazzam sırların yüzü suyu hürmetine kendi hitabına layık olanlardan eylesin.[219]

---

[213]. Aclûnî, Keşfu'l-hafâ, II, 368.
[214]. bk. Ahmed b. Habel, Müsned, V, 362.
[215]. Üsdü'l-ğâbe, III, 600.
[216]. İbn Mace, Zühd 30.
[217]. Tirmizi, Deavat 98; İbn Mace, Zühd 30; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 132,

153; III, 425.

[218]. Müslim, İman 158; Ebu Davud, Cihad 95; İbn Mace, Fiten; Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 439.

[219]. Hâ Mîm-i Mü’min 28 Zilka’de 1112 tarihi itibarıyle bitmiş bulunuyor.